

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
AVRUPA BİRLİĞİ BAKANLIĞI

REPUBLIC OF TURKEY
MINISTRY FOR EU AFFAIRS

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE YENİ DÖNEM POSTKOLONYAL İLİŞKİLER VE GÖÇ POLİTİKALARI DİYALOĞU

Pelin SÖNMEZ
Doktora Tezi

"Avrupa Birliği Bakanlığı Akademik Araştırmalar Serisi-4 "

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
AVRUPA BİRLİĞİ BAKANLIĞI

Mustafa Kemal Mahallesi 2082. Cadde No:4
06800 Bilkent / ANKARA
Tel: 0312 218 1300
Faks: 0312 218 1464
www.ab.gov.tr

ISBN: 978-605-5197-37-7

Ankara-2015
(500 Adet Basılmıştır)

Baskı
MT Butik Matbaa, Hülya BAŞOL, ANKARA
www.mtmatbaa.com

Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında
Yönetmeliğin 5'inci maddesinin ikinci fıkrası çerçevesinde
bandrol taşıması zorunlu değildir.

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE YENİ DÖNEM POSTKOLONYAL
İLİŞKİLER VE GÖÇ POLİTİKALARI DİYALOĞU

Pelin Sönmez
2502060085

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Hikmet KIRIK
İSTANBUL 2014

OZ

16-18. yuzyılın Avrupa'lı emperyalist ułkeleriyle kolonyal geçmiře sahip oldukları soyleminden oturu Postkoloni ułkeleri olarak anılan Afrika-Karayip ve Pasifik ułkeleri (AKP ułkeleri) bađımsızlıklarının ardından da iliřkilerini surdurmüşlerdir. Dolayısıyla iki taraf arasındaki diyalog insani, ticari, kulturel, eđitimsel vd. boyutlarda devam etmektedir. Tarihsel açıdan koloni ułkelerinin bađımsızlıklarıyla paralel bir zaman diliminde oluřan Avrupa Birliđi, emperyal ułkelerin birçođunun uyesi olduđu bir uluslararası Topluluk olarak, kurulduđu günden bu yana post koloni ułkeleri ile diyalogunu Avrupa boyutunda yurtmektedir. Bu kapsamda Avrupa Birliđi'ni kuran Antlařmalar, Avrupalı ułkelerin yakın iliřki içerisinde oldukları evre dıřı blgeler ile sınır tesi ułkeler ve blgeler konusuna yonelik düzenlemeler getirmişler ve Lizbon Antlařması'na kadar gelen surete birincil hukuk metinlerindeki ilgili düzenlemeler evrilerek yer almaya devam etmiştir. Diđer yandan Avrupa Birliđi ve AKP ułkeleri arasındaki diyalog, iřbirliđi anlařmaları olarak dile getirilen, ilki Yaounde Anlařması'yla bařlayan ve günümüze Cotonou Anlařması olarak gelen, yardımlar ve ticaret ekseninde yurtlmřtr. Avrupa Birliđi- AKP ułkeleri diyalogunun en onemli alanlarından biri olan go politikası ise bir taraftan Birlik içerisinde ulusüstü zemine tařınma mücadelesi yurtlen bir politika olması, diđer taraftan da Avrupalı ułkeler ve post koloni ułkeleri arasında güvenlik ve kontrol odaklı iřbirliđinin en somut alanlarından olma zelliklerini tařınması ile onemini giderek artıran bir politika alanı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliđi, Koloni, Postkolonyal, Neokolonyalizm, Go Politikası, AKP Ułkeleri.

New Period Postcolonial Relations in the European Union and Migration Policies
Dialogue

Pelin SÖNMEZ

ABSTRACT

16-18 centuries' European imperialist countries maintained their relations with African- Caribbean and Pacific countries (ACP countries) which are called as postcolonial countries due to the colonial background discourse, after their independence. Therefore the dialogue between two sides is continuing on humane, commercial, cultural, educational etc. aspects. The European Union, an international Community that have many imperial countries as its members, is found on a parallel time frame with the independence of colonial countries and it is conducting a dialogue with those countries on European scale since it was established. In this context, the treaties establishing European Union, made legislations for outermost regions and overseas territories and countries which are in close relations with European countries and those legislations evolved in primary law texts reaching up to Lisbon Treaty. On the other hand, the dialogue between European Union and ACP countries is maintained on cooperation agreements that conduct on assistance and commerce axis, started with Yaounde Agreement and now applies with Cotonou Agreement. The migration policy, which is the most important field of European Union- ACP countries dialogue, is ever increasing important policy, because of its struggle to take it to the supranational level on the one hand and its feature on having the most concrete field of security and control centered cooperation between European countries and postcolonial countries on the other.

Key Words: European Union, Colonial, Post Colonial, Neocolonialism, Migration Policy, ACP Countries.

ÖNSÖZ

Avrupa Birliği'nin kuruluşundan günümüze kadar süregelen dönemde, postkoloni ülkeler ile arasındaki diyalogu göç politikası üzerinden inceleyerek kolonyal dönemin izlerini inceleyen bu tez 3 bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde ilişkilerin alt yapısına temel oluşturabilecek şekilde teorik altyapı kolonyalizm, emperyalizm, neokolonyalizm ve postkolonyalizm kuramları çalışılmış, ikinci bölümde AKP- AB diyalogunun ticaret, hukuk ve uluslararası ilişkiler alanlarına yansıyan politikaları özellikle Birliğe ait Birincil Hukuk metinleri ve işbirliği anlaşmaları üzerinden açıklanmıştır. Tezin üçüncü bölümünde ise AB göç politikasının AKP ülkeleri ile diyaloguna yansımaları anlaşmalar, Topluluk programları ve girişimleri incelenerek açıklanmıştır.

Tez hazırlamak bireysel bir uğraş gibi görünse de uzmanlık, sabır, dikkat ve tecrübe isteyen bir süreci yaşamayı gerektirir. Dolayısıyla tezi yazanın maddi- manevi destek almasını zorunlu kılan yönleriyle, tez hazırlama, aslında ortaklaşa yürütülen bir çalışma niteliğindedir. Bu husustan hareketle, öncelikle Tez İzlemede Jüri Üyesi olan Prof. Dr. Havva Tunç ÇELEBİ'ye, tezin teknik düzenlemeleri ile ilgili emeği ve desteğini esirgemeyen Yard. Doç. Dr. Hamdi EMEÇ'e, paylaştığı kaynaklarla tezin kaynak çeşitliliğini artıran Yard. Doç. Dr. İlhami Alkan OLSSON'a ve Doç. Dr. Yeşim ÖZER'e, savunma aşaması ve öncesinde tezimi özenle inceleyerek yaptığı değerli eleştiriler ve katkılardan ötürü Prof. Dr.ERCÜMENT TEZCAN'a, akademik kariyer sürecinde yılmamak ve yorulmamak ile ilgili kulağımda çınlayan öğütleri ve desteğinden ötürü merhum hocam Prof. Dr. Şener AKYOL'a, bilimsel tatmine ulaşmak için büyük bir özveriyle üstlendiği yol göstericiliği ve hayata dair öğütleriyle yaşamımı daha anlamlı kılan danışman hocam Doç. Dr. Hikmet KIRIK'a, uzun tez hazırlama sürecinde her zaman yanımda olarak bana duydukları güven ve gururu çeşitli şekillerde ve hep hissettiren başta merhum babam Ümit SÖNMEZ, annem Ayşe SÖNMEZ, dedem Neşet KIZILKAYA ve tüm aileme sonsuz teşekkür ederim.

Pelin SÖNMEZ

İstanbul, 2014

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLO, GRAFİK LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
I. Kolonyalizm.....	6
A. Kolonyalizmin nedenleri.....	10
1. Din Faktörü.....	11
2. Teknolojik Değişim ve Rekabet.....	12
3. Ticaretin Gelişmesi.....	13
B. Kolonyalizmin Sonuçları.....	14
1. Bağımlı Ve Yabancılaşmış Halklar.....	15
2. Irkçılık.....	16
C. Kolonyalizm ve Uluslar Arası Hukuk Disiplinin Gelişimi.....	18
1. Uluslararası Hukukun Kökeni ve Avrupa.....	18
2. Kolonyal Dönemde Doğal Hukukun Doğuşu.....	20
3. Göç Olgusu Doğal Hukuk ve Kolonyalizm.....	23
II. Emperyalizm.....	25
A. Kolonyalizm İle Emperyalizm Farkları.....	26
B. Tarihsel Açıdan Emperyalizm Süreci.....	29
C. Emperyalizm ve Uluslararası Hukuk.....	32
1. Emperyal Dönemde Pozitivist Hukukun Oluşumu.....	33

2. Emperyal Yayılmada Hukukun Yeri ve Berlin Konferansı.....	37
D. Emperyal Yayılma ve Göç Olgusu.....	41
III. Neokolonyalizm.....	43
A. Neokolonyalizme Giden Yol.....	47
1. Anti-Kolonyalizm.....	47
2. Dekolonizasyon'un Etkisi.....	49
B. Neokolonyalizmin Teorik Bileşenleri.....	52
1. Gelişim Teorisi.....	53
2. Bağımlılık Teorisi.....	58
C. Neokolonyalizm ve Uluslararası Hukuk.....	62
1. Egemenlik ve Manda Sistemi.....	63
2. Pozitivist Hukukun Tasfiyesi ve Uluslararası Sisteme Bağlı Hukuk.....	66
D. Neokolonyalizm ve Merkez Ülkelerin Göç Politikaları.....	68
1. Ekonomik İşbirliği ve Yardım Programları.....	70
2. Beyin Göçü Olgusu.....	72
3. İşgücü Göçü ve "Yeni Köleler" Olgusu.....	74
IV. Postkolonyalizm.....	77
A. Postkolonyalizmin Bileşenleri.....	81
1. Oryantalizm, Postkolonyal Kültür, Edebiyat ve Tarih.....	82
2. Üçüncü Dünya Feminizmi.....	87
B. Postkolonyal İlişki Biçimi.....	89
1. Yönetişim ve Uluslararası İlişkiler.....	90
2. Postkoloni Ülkesinde Güvenlik, Eğitim Politikaları ve Göç Konusu.....	92
İKİNCİ BÖLÜM.....	98
AB - AKP Diyaloguna Genel Bakış.....	98
I. Koloni Döneminin Sona Ermesi ve Avrupa Topluluğu'nun Yapısı.....	98

A. AT/AB Antlaşmalarında Kolonilere Yapılan Atıflar.....	102
1.Roma ve Maastricht Antlaşmaları 'nda Deniz Aşırı Bölgeler Konusu.....	106
2.Amsterdam Antlaşması 'nda Denizaşırı ve Merkezden En Uzakta Olan Bölgeler Konusu...	114
3.Lizbon Antlaşması 'nda Denizaşırı ve Merkezden En Uzakta Olan Bölgeler Konusu.....	121
B.OMR ve OCT'ler ile Entegrasyonun Güçlenmesine Yönelik İnisiyatifler.....	129
1. OMR'lere Yönelik İnisiyatifler.....	129
2. OCT'lere Yönelik İnisiyatifler.....	136
II. Avrupa Birliği Girişimi Olarak AKP Ülkeleri ile Ekonomik İlişkiler.....	138
A. Siyasi Birlik Öncesi Ekonomik İlişkiler.....	139
1. Yaoude Konvansiyonu.....	141
2. Lome I Sözleşmesi.....	145
3. Lome II Sözleşmesi.....	149
4. Lome III Sözleşmesi.....	151
B. Siyasi Birlik Sonrası Ekonomik İlişkiler.....	152
1. Lome IV Sözleşmesi.....	154
2. Cotonou Anlaşması.....	159
3. Cotonou Anlaşması'ndan Doğan ATAD Davaları.....	174
III. AB - AKP Ülkeleri Arasında Siyasi ve Güvenlik Konularına Yönelik İlişkiler.....	177
A. Siyasi Birlik Öncesi Durum.....	178
1. Lome II Sözleşmesi.....	178
2. Lome III Sözleşmesi.....	179
B. Siyasi Birlik Sonrası Durum.....	180
1. Lome IV Sözleşmesi.....	182
2. Cotonou Anlaşması.....	184
C. AB'nin Güvenlik ve Barışın Tesisi Kapsamında Afrika ile İlişkileri.....	187
1. AGSP Kapsamındaki Girişimler.....	189

2. AB - Afrika Ortaklık Stratejisi.....	190
IV. AB - AKP Diyalogunun Teorik İncelemesi.....	193
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	206
AKP- AB Göç Diyalogu Kapsamında AB Göç Politikalarının Neokolonyal ve Postkolonyal İncelemesi.....	206
I. AB Göç Politikasının Yasal Dayanakları.....	206
A. Göç Politikasının AB Birincil Hukukundaki Yeri.....	207
1. Amsterdam Antlaşması Öncesi Düzenlemeler.....	208
a) 1985 Schengen Anlaşması.....	208
b) 1992 Maastricht Antlaşması.....	210
2. Amsterdam Antlaşması ve Sonrasındaki Düzenlemeler.....	212
a) 1997 Amsterdam Antlaşması.....	212
b) 1999 Tampere Zirvesi.....	215
c) 2010 Lizbon Antlaşması.....	216
B. AB’de Göç Politikasına İlişkin Girişimler.....	218
1. Tampere Programı.....	218
2. Lahey Programı.....	220
3. Stockholm Programı.....	222
II. Göçün Avrupalılaşması.....	223
A. Göç Politikasında Güvenlik Konusu.....	225
1. AKP Ülkelerinden Gelen Göç Baskısı ve “Avrupa Kalesi” Yaklaşımı.....	227
2. Küresel Göç Yönetimi ve AB.....	231
B. AB Göç Politikasının Temel Belirleyicileri.....	236
1. Göç Politikasına Götüren Yol: Ortak Pazar.....	237
2. Göç Politikasında Düşük Uyumlulaştırma Düzeyi.....	239
C. AB Göç Politikasının Rasyonel ve Kısıtlayıcı Uygulamaları.....	242

1. Mavi Kart Uygulaması.....	246
2. Vize ve Sığınma Konusuna Yönelik Düzenlemeler.....	251
a) Vasıflılık Yönergesi ile Getirilen İkincil Koruma Statüsü.....	256
b) Sığınma ve İkincil Korumaya Yönelik ATAD Kararları.....	259
III. AB-AKP Ülkeleri Arasındaki Göç Diyalogunun Temel Bileşenleri.....	265
A. Kalkınma Yardımı ve Ekonomik İşbirliği.....	268
1. Lome Konvansiyonları ve Göç Konusu.....	271
2. Cotonou Anlaşması ve Göç Konusu.....	273
3. AB - AKP Ülkeleri Arasındaki Göç Diyaloguna Yönelik Politika Girişimleri.....	276
B. AKP Ülkelerine Yönelik Güvenlik ve Koruma Odaklı Göç Diyalogu.....	279
1. Çatışmalı Bölgelerde AB Girişimleri.....	282
2. Ortak Dış Sınırlar Politikası.....	288
a) FRONTEX Operasyonları ve Sonuçları.....	289
b) CIREA ve CIREFI Faaliyetleri.....	291
3. Geri Kabul Anlaşmaları Konusu.....	293
4. Hareketlilik Ortaklığı Anlaşmaları Konusu.....	297
SONUÇ.....	302
KAYNAKÇA.....	327
EKLER.....	353
ÖZGEÇMİŞ.....	354

TABLO, GRAFİK LİSTESİ

Tablolar Listesi

	Sayfa No
Tablo 1: AT'nun Birleşmiş Afrika Devletleri'ne Yaptığı İthalat ve İhracat (1953-1975)	143
Tablo 2: Lome IV Ülkelerinin 1975-2000 Yılları Arasındaki Küresel Mal İhracatındaki Yüzdeler Payı	159
Tablo 3: Afrika Birliği Kapsamında Kurulan EOA'lar ve Üye Ülkeler	166
Tablo 4: 2002-2009 Yılları arasında Bölgesel Ekonomik Toplulukların Ortalama Büyüme Oranları (%)	202

Grafiklerler Listesi

Grafik 1: Silahlar Dışında Herşey Girişiminin Tam Olarak Uygulanmasının Bölgesel Sonuçları- AB'ye Göre Cotonou Anlaşması Avantajları Kaybı Senaryosu	165
Grafik 2: Bölgelere Göre Dünyada AKP Ülkeleri İhracatının Payı 1950-2000 (%)	198

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AENEAS	: Üçüncü Ülkelere Göç ve Sığınma Konularında Teknik Yardım
AHGI	: Ad Hoc Group On Immigration (Göçe Yönelik Çalışma Grubu)
AKP Ülkeleri	: Afrika-Karayip- Pasifik Ülkeleri
AMISOM	: Afrika Birliği Somali Barış Koruma Gücü
AMU	: Arap- Magrep Birliği
AT	: Avrupa Topluluğu
ATA	: Avrupa Topluluğu Antlaşması
ATAD	: Avrupa Topluluğu Adalet Divanı
BM	: Birleşmiş Milletler
CARIFORUM	: Karayipler Forumu
CEMAC	: Orta Afrika Grubu
CEN-SAD	: Sahel- Saharan Devletleri Topluluğu
CIREA	: Sığınma Sorunları Forumu
CIREFI	: Bilgi Tartışma ve Değişim Merkezi
COMESA	: Doğu ve Güney Afrika İçin Ortak Pazar
COREPER	: AB Daimi Temsilciler Komitesi
D.O.M.	: Deniz Aşırı Bölgeler
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EAC	: Doğu Afrika Topluluğu
EBGT	: Avrupa Sınır Koruma Takımları
ECCAS	: Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu

ECOWAS	: Batı Afrika Grubu
ECU	: Avrupa Para Birimi
EOA	: Ekonomik Ortaklık Anlaşmaları
EUROPOL	: Avrupa Polis Teşkilatı
FRONTEX	: Frontieres Exterieures (AB Üye Ülkelerinin Dış Sınırlarının Yönetimi İçin Operasyonel İşbirliği Ajansı)
GATS	: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IGAD	: Kalkınma İçin Hükümetlerarası Otorite
IGC	: Sığınma, Mülteci ve Göç Politikalarında Hükümetlerarası Danışma Grubu
ILO	: Göç İrtibat Ofisleri
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IOM	: Uluslararası Göç Örgütü
OCT	: Denizaşırı Bölgeler ve Ülkeler
ODGP	: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OMR	: Çevre Dışı Ülkeler
SACU	: Güney Afrika Gümrük Birliği
SADC	: Güney Afrika Kalkınma Topluluğu
STABEX	: Systeme de Stabilisation des Recettes d'Exportation (İhracat Gelirleri İstikrar Sistemi)
SYSMIN	: System of Stabilisation of Export Earnings from Mining Products (Madenden Gelen İhracat Gelirleri İstikrar Sistemi)
TAS	: Tek Avrupa Senedi
YUP	: Yapısal Uyum Programı

Babam Ümit SÖNMEZ'e ithaf olunur...

GİRİŞ

Bu tezin amacı kuruluşundan günümüze kadar geçen sürede Avrupa Birliği'nin Afrika-Karayip-Pasifik (AKP) ülkeleriyle girmiş oldukları siyasi ve ekonomik ilişkileri kapsamında, AB üyesi eski koloni¹ devletlerinin bu ülkelerle koloncilik döneminden kalma ilişkilerinin izlerini göç olgusu üzerinden değerlendirmektir. Günümüzde Avrupa Birliği (AB) yoğun göç talebi alan bir topluluktur ve buraya yaşanan göç talebini ülkeler bazında listelemek gerekirse, listenin ilk sıralarını genellikle AKP ülkeleri doldurmaktadır². AB'nin bu ülkelerden gelen göç taleplerine karşı tavrı 1980'li yıllardan bu yana reddetme ve dışlama kapsamında Avrupa'nın güvenlik³ sınırlarını yükseltmek ve Avrupa'ya olan göçe karşı korumacı yaklaşmak olmuştur⁴. Diğer yandan büyük çoğunluğu AB üyesi olan ülkelerin söz konusu ülkelerle 19. yy başlarına kadar koloni ilişkileri kurduğu da göz önünde bulundurulduğunda, AB ve AKP ülkeleri arasında göç

¹ “Koloni” sözcüğünün Türkçe kökenli eşanlamlısı “sömürge” olmakla birlikte özellikle Tez başlığında geçen postkolonyal ibaresi ve Tez içerisinde nekolonyal ve postkolonyal tezinin araştırılmasından ötürü; terminolojik bütünlüğü sağlamak çabasına hizmet etmek için Tez boyunca koloni sözcüğü kullanılmıştır.

² Avrupa'ya göç ve Avrupa'da doğan yabancılar ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. Peter Stalker, “Migration Trends and Migration Policy in Europe”, International Migration, Cilt 40, Sayı 5, 2002, s. 158. Ülkeler ve ülke grupları bazında AB'ye gelen göçün veya göç talebinin AKP ülkelerinden olduğunu gösteren araştırmalar için Bkz. Eurostat raporları Apolonija Oblak Flander, Population and Social Conditions, 1/2011, (Çevrimiçi): http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-11-001/EN/KS-SF-11-001-EN.PDF 05.09.2012; Anthony Albertinelli, Population and Social Conditions, 27/2010, (Çevrimiçi): http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-10-027/EN/KS-SF-10-027-EN.PDF 08.09.2012; Anne Herm, Population and Social Conditions, 98/2008, (Çevrimiçi) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-08-098/EN/KS-SF-08-098-EN.PDF 08.09.2012; Piotr Juchno, Population and Social Conditions, 110/2007, (Çevrimiçi) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-07-110/EN/KS-SF-07-110-EN.PDF 08.09.2012.

³ Avrupa'nın güvenlik sınırlarının yükselmesi adına yaptığı en önemli girişim, AB sınırları dahilinde üye ülkelerin polis ve adli işbirliğini artırmaları ve göç akışına yönelik istihbarat paylaşımı çalışmalarını yoğunlaştırmalarıdır. Avrupa dışındaki sınırlarda ise, özellikle AKP ülkeleri ile yapılan ikili anlaşmalar gereği bu ülkelerin sınır ve güvenlik kontrollerinde AB ile işbirliğini artırmaya yönelik girişimler yapılmıştır. Bu konuların detayları bu Tezin üçüncü bölümü içerisinde “Güvenlik Koruma Odaklı Göç Politikası” başlığında detaylı bir şekilde incelenmiştir.

⁴ AB'nin göçe ilişkin korumacı yaklaşımı birçok araştırmacıya konu olmuş ve bazı akademisyenler bu konuyu vurgulamak için “Kale Avrupa” terimini kullanmışlardır. Detay için Bkz. Klaus J. Bade, “Legal and Illegal Immigration into Europe: Experiences and Challenges”, European Review, Cilt 12, Sayı 3, 2004; Elie Goldschmidt, “Storming the Fences: Morocco and Europe's Anti-Migration Policy”, Middle East Report, Sayı 239, Yaz 2006.

politikası kapsamında özel bir ilişkinin kurulması kaçınılmazdır. Bu tezin hipotezi, AB ve AKP ülkeleri arasında kurulan “göç diyalogunda” neokoloniyal ve postkolonyal kuramlar çerçevesinde koloniyal döneminin farklı şekillerde sürdürülmesidir. Dolayısıyla tezin çalışma konusu, bu hipoteze kanıt olabilecek AB politikaları, ikili yardım anlaşmaları ve diğer anlaşmalar, AB yasaları gibi göstergelerin var olup olmadığını araştırmak ve bunların geçerliliğini incelemek üzerine kurgulanmıştır.

AB-AKP ilişkilerinde kolonyal dönemin izlerini sürebilmek için öncelikle ilk bölümde, ilişkilerin alt yapısına temel oluşturabilecek şekilde koloniyal ve onunla ilişkili kuramlar, literatür taraması şeklinde incelenecektir. Bu bağlamda kolonyalizm, emperyalizm, neokoloniyalizm ve postkolonyalizm kuramları, her bir kuramın göç olgusuna bakış açılarını da içerisine alacak biçimde ele alınacaktır. Bölüm içerisinde incelenecek olan kuramların meydana gelmesine yol açan süreçler, bu süreçlerin sonuçları ve kurama etkileri, teorinin ana bileşenleri ve kuramın uluslararası hukuk ile ilişkisi ayrı başlıklar halinde ele alınacaktır.

Göç olgusunu farklı kuramların bakış açılarından açıklarken özellikle uluslararası hukuk perspektifi üzerinden bu olgunun nasıl ele alındığı da incelenecektir, çünkü tezin ana sorunsalı neokoloniyal ve postkolonyal kuramlar üzerinden AB'nin AKP ülkeleri ile olan göç politikası diyalogunun incelenmesidir. Bu amaca hizmetle, sonraki bölümlerde söz konusu diyalogun en önemli kaynağı olan uluslararası hukuk belgeleri arasından AB Anlaşmaları, Birlik girişimi niteliğinde olan çeşitli Topluluk programları ve AB-AKP ülkeleri arasındaki ikili anlaşmalar incelenecektir. Dolayısıyla uluslararası hukuk metinlerinde yer alan çeşitli hükümlerin, incelenen kuramlar ile bağlantısını doğru kurabilmek için bu kuramlarda yer alan göç olgusu uluslararası hukuk ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır.

Kuramsal altyapının kurulmasının ardından tezin ikinci bölümünde AB ve AB'nin AKP ülkeleri ile gerçekleştirdiği diyalog incelenecektir. Bu kapsamda ilk olarak koloni devletlerinin bağımsızlaşması süreci ve aynı döneme denk gelen AB'nin

oluşumuna kısaca değinilecek ve bu dönemsel çakışmanın rastlantısallığı incelenecektir. AB-AKP ülkeleri arasındaki diyalogun kökenlerini inceleyebilmek için Avrupa Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması'ndan itibaren koloniler konusunun Birliğin birincil hukuk metinleri olan antlaşma metinlerinde ele alınışı incelenecek ve kolonilerin bağımsızlaşmasının ardından eski kolonilerin statüsü ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilişkiler konularının kurucu antlaşmaların ilgili maddelerinde nasıl değişikliklere yol açtığına ilişkin karşılaştırma yapılacaktır.

AB ve AKP ülkeleri arasındaki diyalogun en önemli hukuksal temeli olan işbirliği anlaşmaları ikinci bölümün bir diğer ana başlığıdır ve bu kapsamda Yaounde Konvansiyonu, Lome Konvansiyonları ve son olarak Cotonou Anlaşması incelenecektir. Bu inceleme esnasında her bir anlaşmaya ilişkin AB-AKP ülkeleri arasındaki ilişkide dış borçlar, ticaret, insani yardım, güvenlik konusu ve silah ticaretini de kapsayıcı şekilde askeri ilişkiler boyutları alt inceleme alanlarını teşkil edecektir. Bu yolla yukarıda sayılan unsurların her birine ilişkin iki taraf arasındaki anlaşmalar, konvansiyonlar, bildiriler aracılığıyla aradaki postkolonyal ilişki biçimi ortaya konacaktır.

Burada özellikle belirtilmesi gereken husus, postkolonyalizm kuramının halen gelişme sürecini tamamlamamış bir kuram olması ve feminizm, edebiyat, kültür çalışmaları ve metin analizleri gibi alanlardan beslenmekte olmasıdır. Dolayısıyla bu tez içerisinde postkolonyal ilişki biçimi açıklanırken sadece postkolonyalizm kuramı üzerinden bir analiz yapılmamaktadır. Özellikle AB ve AKP ülkeleri arasındaki ekonomik bazlı ilişkilerin incelenmesi aşamasında neokolonyal teoriye göndermeler yapılacaktır. Fakat diğer yandan eğitimsel ve güvenliğe dayalı unsurların ön plana çıkması durumlarında postkolonyal teoriye göndermeler yapılacaktır.

Tezin üçüncü bölümü AB-AKP diyalogunun en önemli alanlarından biri olan göç politikası üzerine şekillenmektedir. Bu noktadan hareketle AKP ülkeleri ile kurulan diyalogda AB göç politikasının etkisi veya tam tersi bir bakış açısıyla, AB- AKP ülkeleri arasındaki diyalogun AB göç politikasına yaptığı etki bölümün temel araştırma alanıdır.

Üçüncü bölüm içerisinde öncelikle AB’de ortak göç politikası üretme girişimleri tarihsel perspektiften ele alınacaktır. Ortak göç politikasının oluşumunda kilit rol oynayan anlaşma ve zirveler tek tek ele alınarak bu süreç kapsamında göç politikasının yasal çerçevesinde meydana gelen gelişmeler incelenecektir. Yasal çerçevede meydana getirilen uyumlulaştırma çalışmalarının AB çapında uygulanabilirliğini sağlamak için oluşturulan göç politikasına ilişkin AB programları bu bölümün bir diğer başlığını oluşturmaktadır. Göçe ilişkin söz konusu programlar tarihsel sıralama içerisinde ve AKP ülkelerine yönelik politikalar ve alınan kararlara bizzat değinerek incelenecektir.

Üçüncü bölümün diğer bir başlığı “göç politikasının Avrupalılaşması” üzerinedir. Bu başlık kapsamında AKP ülkelerinin söz konusu Avrupalılaşma sürecinde oynadıkları rol temel araştırma konusu olacaktır. Öncelikle üye ülkelerin göç politikalarından AB göç politikasına geçme, diğer bir deyişle ulusal politikalardan egemenlik devri gerektiren ulusüstü politika alanına kayma kararının tetikleyici unsuru olarak Ortak Pazar’ın kurulması girişimi incelenecektir. Bu kararla birlikte Avrupa’da göç politikasının, bir “Avrupa kalesine” dönüşmesi olgusu yine AKP ülkeleri ile olan ilişkilere gönderme yaparak değerlendirilecektir. Diğer yandan göç politikası alanında uyumlulaştırma çabalarının geldiği nokta konusunda farklı görüşler ışığında bir değerlendirme yapılacak ve uyumun AKP ülkelerini ne yönde etkilediği incelenecektir. Uyum düzeyi konusunda değerlendirme yaparken AB göç politikası kapsamında yürürlükte olan “aile birleşmesi” veya “uzun süreli ikamet yönergesi” gibi bazı kanunlar ve bu kanunların işlerliği ve geçerliliği eleştirel perspektifle ele alınacaktır.

Diğer yandan göç politikasının Avrupalılaşması sürecinde Avrupa’nın AKP ülkeleri aleyhine yürürlüğe koyduğu uygulamalar yine bu başlık altında ele alınacaktır. Bu kapsamda Birliğin AKP ülkelerini de içerisine alır şekilde uyguladığı ayırıcı vize düzenlemeleri ve 2006 yılından itibaren yürürlüğe girerek Avrupa’ya vasıflı işçi ithalini kolaylaştıran mavi kart uygulamaları ve bunların sonuçlarına değinilecektir.

Üçüncü bölümün son başlığında AB-AKP ülkeleri arasındaki diyalog ve bu diyalogun temel bileşenleri tespit edilirken neokoloniyal ve postkolonyal kuramların özellikle göç konusuna ilişkin gönderme yaptığı başlıklarla uyumlu politika alanları belirlenmiştir. Bu kapsamda kalkınma yardımı karşılığında gerçekleştirilen ikili sözleşmeler, hareketlilik ortaklığı anlaşmaları ve bu hukuki metinler içerisinde göç konusuna ilişkin hükümler incelenecektir. Ayrıca kalkınma yardımı kapsamında AKP ülkelerinde uygulanan AB fonları bu başlığın araştırma konuları içerisinde yer almaktadır. Bu fonların AKP ülkelerine aktarılma koşulları ve yöntemleri, sözleşme metinleri ile birlikte incelenecektir. Yine Birliğin göç politikasının sınır koruma ve güvenlik sağlama odaklı AB-AKP ülkeleri ortaklık girişimleri ve AKP bölgesinde barışın korunmasına yönelik AB misyonları da ayrı bir araştırma konusu olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Avrupa Birliği- AKP Diyaloğunda Teorik Altyapı

I. Kolonyalizm

Kolonyalizm sözcüğünün dilbilimsel olarak kökeni incelendiğinde Oxford English Dictionary, bu sözcüğün “çiftlik” anlamına gelen ve başka topraklarda yerleşeler de Roma yurttaşı olmaya devam eden Romalıları anlatan “colonia” kökeninden olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla bu sözlüğün açıklamasına göre kolonyalizm kısa tanımıyla yeni bir ülkedeki yerleşkedir. Fakat tanım kapsamında sözlük, sadece ana yurtlarından ayrılan kişilerin ana vatanları ile bağlarını koparmadan yeni bir yerleşim bölgesinde yaşama durumunu anlatmaktadır. Diğer yandan yeni yerleşilen bölgede önceden yaşamakta olan ya da olabilecek insanlara ve bu insanlar ile sömürenler arasındaki ilişkiye hiç değinilmemiştir⁵. Oysa kolonicilik tarihinde sıkça karşımıza çıktığı üzere, yeni bir ülkeye yerleşke kurmak üzere giden kolonyal devletler bu topraklarda eski toplumlarla iç içe yaşamak durumunda kalmışlar ve sonucunda da, her bir örnekte farklı olmak kaydıyla, kolonyal ilişkiler oluşturmuşlardır. Bu durumda kolonyalizm kavramının kapsamına keşif ve işgal gibi terimlerin girmesi de kaçınılmazdır⁶.

Kolonyalizmin keşif ve işgal sistemine gönderme yapılarak bazı araştırmacılar kolonyal sistemin 2. yüzyılda (yy) başladığını ve Roma İmparatorluğu, Cengiz Han liderliğindeki Moğol İmparatorluğu, Aztek İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu gibi geniş bir coğrafyada hüküm süren devletlerin aslında kolonyalizmin izlerinin

⁵ Ania Loomba, **Kolonyalizm- Postkolonyalizm**, Çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 18, 19.

⁶ İçerisinde keşif ve işgal gibi unsurları barındıran kolonyalizm kavramı, ekonomik ilişki ağını da tanımı kapsamında tutmaktadır. İşgal etmenin temel nedenlerinden olan ekonomik gereksinimler kolonyalizmde de kendisini göstermiş ve yeni bir ülkede yerleşke oluşturmak isteyen devletler genellikle bu faaliyeti o ülkedeki zenginlik unsurlarını, ki bu kimi zaman altın, kimi zaman baharat, kimi zaman da alyon olarak kendisini göstermiştir, metroploe taşımak yani zenginliği kendilerine aktarmak için gerçekleştirmişlerdir. Bu durumda sömüren ve sömürülen arasında ihtilaf doğması kaçınılmazdır ve bu nedenle sömürgecilik tarihi savaş, çatışma, kan ve gözyaşı ile özdeşleşmiştir.

görüldüğü yapılanmalar olduğunu savunmaktadır⁷. Fakat araştırmacılar arasındaki genel düşünce, kolonyalizmin yeni baharat merkezleri bulmak amacıyla İspanya ve Portekiz gemilerinin dünyaya açılması ile 15. yy'da başlayan ve sonrasında tüm kıtada yaygınlaşan bir Avrupa girişimi olduğu yönündedir.

Kavram ve ona ilişkin alt kavramların açıklaması ile devam etmek gerekirse kolonizasyon bölgesel iktisap sürecini tanımlamaktadır, “koloni” özel bir sosyo politik organizasyon türüdür ve kolonyalizm ise bir hegemonya sistemini anlatmaktadır. Bu üç kavramın tümünün temelinde, sözcüğün kökeninden gelen anlamın yansıması olarak, bir toplumun orijinal yaşam alanının ötesine yayılması olgusu bulunmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak da kolonyalizm, yerel çoğunluk ve azınlık durumunda bulunan işgalciler arasındaki hegemonya ilişkisi olarak açıklanmaktadır. Bu ilişki kapsamında sömürü halklarının yaşamlarını etkileyen temel kararlar uzaktaki metropolün çıkarlarına uygun olarak kolonyal yöneticiler tarafından alınır ve uygulanır. Sistemin yapısı gereği sömürenler sömürülen nüfus ile kültürel uyumun var olmadığını savunarak kendi üstünlüklerini ve yönetim yetkilerinin kanun ile kurulduğunu meşru göstermektedirler. Bu kapsamda değerlendirildiğinde kolonyalizm sadece köle ve efendisi arasındaki ilişkiden ibaret değildir. Burada tüm bir toplum tarihsel gelişim çizgisinde kolonyal yöneticinin istekleri ve çıkarlarına göre manipüle edilmekte ve dönüştürülmektedir. Söz konusu dönüşüm kapsamında sömüren, koloni ilişkisini meşru, olağan ve hatta olması gereken durum şeklinde gösterebilmek için kültürel farklılık, ötekilik ve sömürenin üstünlüğü kavramlarından yola çıkmaktadır⁸. Bu nedenle 16. yy'ın kolonyal teoristlerinden bu yana Avrupa yayılması evrensel bir misyonun ifası olarak gösterilmiştir. Bu kapsamda dinsizlerin kurtarılması, barbarlar veya vahşilerin

⁷ Loomba, a.g.e., s. 20.

⁸ Kavramsal olarak kolonyalizmi incelerken konunun uzmanlarından olan ünlü bilim adamı Frantz Fanon'un Yeryüzünün Lanetlileri adlı eserindeki şu sözlerini incelemekte yarar vardır. Fanon, kolonyalizmi açıklarken “Sömürgecilik, sistemli olarak kendi dışındakileri yadsıdığı, reddettiği için yanılısma içinde bulunan insanı sürekli olarak kendi kendisine; ben gerçekte kimim sorusunu sormaya zorlar... Avrupa'nın refah ve ilerlemesi Zencilerin, Arapların, Hintlerin ve Sarı Irkların ölü vücutları ve aktıttıkları ter üzerine inşa edilmiştir” cümlelerini kullanır. Bkz. Kemal Sayar, “Sömürgeciliğin Karşısında Psikiyatr: Frantz Fanon”, **Yeni Symposium**, Cilt 4, No. 40, 2002, s.140.

medenileştirilmesi, beyaz adamın taşınması gereken bir yükür⁹. Bu tutumlar, birinci bölümün ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı bir şekilde inceleneceği üzere, Avrupa kültürünün üstünlüğü inancından ileri gelmektedir.

Özellikle İngiliz modelinde kolonyalizm merkezi olmayan hükümet sistemidir. Koloni bölgesinde kamu gücü ve yargılama yetkisi ana vatan (diğer bir deyişle metropol), kolonyal kurumlar ve yerel halk arasında paylaştırılmıştır. Koloninin yabancı kökenli yöneticileri ise koloniyi mülk edinmeye ilişkin münhasır hakkı olduğunu iddia eden ve coğrafi açıdan uzak olan “ana ülke” veya emperyal merkeze sürekli bağılılık içerisindeyler. Koloni yerleşimcileri genel olarak buldukları koloni bölgesinde sınırsız mülkiyet hakkı imtiyazına sahip olmaktadır. Bu hak ise feodal yönetime benzemeyen, ancak Yeni Dünya düzeninde sahip olunabilecek türde bir gelişmedir. Mülkiyet imtiyazından yola çıkarak Grotius, Vattel gibi dönemin hukukçuları¹⁰ koloni sistemini açıklarken bu ortak özelliğın evrensel hukukun bir sonucu olduğunu savunmuşlardır. Gerçekten de mülkiyet sahipliğinin tamlığı ve sınırsızlığına ilişkin köken Roma Hukuku, Norman Öncesi Ortak İngiliz Hukuku ve erken dönem doğal hukuk tartışmalarının merkezinde yer almıştır. Koloni yerleşimcilerinin bu öncelikli hakları elde etmelerinin sebebi ise bu yerleşim bölgelerindeki tarımsal verimliliği korumaya yönelik pratik ihtiyaçlardır¹¹. Yerleşimciler su baskını veya sele karşı tarlalarını korumak için drenaj sistemleri ve setler kurmak durumunda kalmışlar ve bunu gerçekleştirebilmek için de yönetsel kapasitede otorite kurma ihtiyacı gündeme gelmiştir. Tarımsal verimliliği koruma gereksiniminin sonucu olarak koloni yerleşimcileri sınırsız mülkiyet hakkı kazandıkları topraklar üzerinde sadece kişisel özgürlük elde etmekle kalmamış, aynı zamanda kendi kendine yönetime ilişkin geniş haklar da elde etmişlerdir.

⁹ Jürgen Osterhammel, **Colonialism A Theoretical Overview**, Almanca’dan Çev. Shelley L. Frisch, Markus Wiener Publishers, Princeton, 1997, s. 4, 15- 17.

¹⁰ Edward Keene, **Beyond the Anarchial Society Grotius Colonialism and Order in World Politics**, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s. 62.

¹¹ A.e., s. 64.

Tarımsal yerleşim açısından kolonizasyon yerli halkın göçebe ve görece seyrekle olması ile ilişkilendirilmiştir. Avrupalı perspektifine göre keşfedilen topraklar boş olarak görülmektedir, çünkü bu topraklara ekim veya yerleşim yapılmamıştır ve diğer yandan yerel göçebe halka tarımın tanıtılması da imkansız görünmektedir. Bu nedenle tarım ekonomisinin ilk sömürü bölgelerinden biri olan Amerika’da kurulmasını takiben, yerel ekonominin radikal bir şekilde değişmesi ve doğal bir sonuç olarak da baskıcı pratiklerin hüküm sürmeye başlaması ile birlikte kölelik gibi uygulamaların oluşması kolonyalizmin ardılları olarak meydana gelmiş olgular arasındadır¹². Buradan hareketle koloni sisteminin şiddet üzerine inşa edildiği ve onu ayakta tutan unsurun ırkçılık olduğu kolonyalizmi açıklayan akademisyenler tarafından kullanılmakta ve bu görüşe göre kolonicilerin dayattığı beyazların üstünlüğü fikri, sonradan “aşağılık ırk” yargısı ile bütünleştirilerek yabancılaşma sürecine götürmektedir¹³.

Nedenlerine birazdan ayrıntılı biçimde değineceğimiz kolonyalizm, çıkış noktasından itibaren ekonomik gereksinimlerle¹⁴ paralel olarak kamu-özel girişim destekleriyle varlığını sürdürmüştür. Daha açık bir ifadeyle imparatorluk girişiminin yanı sıra sömürülen ülkedeki zenginliği elde etmek isteyen ana vatandaki özel kuruluşlar da, Doğu Hindistan Şirketi örneğinde görüldüğü gibi, şirketler kurarak kolonyal sürece destek vermişlerdir.

¹² Robert J. C. Young, **Postcolonialism An Historical Introduction**, Blackwell Publishers, Oxford, 2001, s. 24.

¹³ Renat Zahar, **Sömürgecilik ve Yabancılaşma**, Çev. Bayram Doktor, İnsan Yayınları, İstanbul, 1999, s.26.

¹⁴ Sömürülen ve sömüren arasında oluşturulan ticari ilişkiler kolonyalizmin emperyalist süreç dönüşmesi ve kapitalist ilişkileri sürdürmesi tartışmalarının başlangıç noktasıdır. Bu tartışmanın kökeninde kapitalizm, emperyalizm ve sömürgeciliğin amaçlarının aynı olduğu yatar. Amaç ise sömürge veya yarı sömürge durumunda olan çevre ülkelerin doğal ve beşeri kaynaklarının sömürüsüdür. Kapitalizm hangi aşamada olursa olsun, hangi gelişmişlik düzeyinde olursa olsun çevrenin zenginliğinin merkeze taşınması süreci hiç değişmemektedir. Bu tartışmanın devamında küreselleşme evresinin söylenildiği gibi yenilik ve orijinallikler barındırmadığı, örneğin kapitalizmin son dönemde adından çok söz ettiren çokuluslu- uluslar üstü şirketleri aslında yeni olmadığı ve emperyalist süreçteki merkezileşme ve yoğunlaşma eğiliminin ulaştığı bugünkü düzey olduğu belirtilmektedir. Bkz. Fikret Başkaya, **Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme**, Maki Basın Yayın, Ankara, 2005, s. 15, 25,26.

Kolonyalizm kavramı kapsamında kolonyalizmin anlamı ve kapsamı, anlatıldıktan sonra bu bölümün alt başlıkları olarak kolonyalizme yol açan nedenler tarihsel ve ekonomik kapsamda açıklanacak ve sonrasında da kolonyal sürecin sömüren ve sömürülen uluslar üzerindeki toplumsal ekonomik ve kültürel sonuçlarına, uluslararası hukukun kolonyalist yapılanma ile ilişkisine ve kolonyal dönemde göç olgusunun ele alınmasına değinilecektir.

A. Kolonyalizmin Nedenleri

Kolonyalizmin ortaya çıkış nedenlerinin araştırılması, bu kavramın var oluş sürecinin anlaşılması açısından oldukça faydalı olacaktır. Bu bağlamda koloni döneminin başlangıcı olan 15. yy'ın sonları ve 16. yy'ın başlarında Avrupa'daki genel durum incelendiğinde Venedik'in bütün Avrupa'ya baharat sağlamak ve karşılığında altın almakta olduğu görülür. Bu dönemde Avrupa'da gelişen ekonomik durum ile birlikte ince zevkler oluşmuş, öteki ürünlere olan ilgi artmış ve aristokrasi karşısında halk ile birlikte çalışan ve üretici olan burjuva sınıfı oluşarak bu sınıf, aristokratları ağına almaya başlamıştır¹⁵.

Avrupa'daki uzak diyarları keşif isteği sonunda bir denizci olan Kristof Kolomb tarafından gerçekleştirilmiş ve İspanya İmparatorluğu'nun desteği ile Kolomb sefere çıkmıştır. 12 Ekim 1492 tarihinde Kolomb ve ekibi Bahama takımadalarından olan Guanahani adasına ulaşmışlardır. Kolomb'un, San Salvador adını verdiği bu yeni toprağa İspanya Kralları adına sahip olması sayesinde koloni imparatorluğunun temelleri atılmıştır. Yapılan ileri keşiflerde Kolomb Hispaniola adını verdiği bir adada altın bulmuştur.

Koloniziliğin başlaması yukarıda değinilen dönemin genel koşulları ile bire bir bağlantılı olmakla birlikte bazı gelişmelerin de tetikleyicisi niteliğindedir. İşte

¹⁵ Raimondo Luraghi, **Sömürgecilik Tarihi**, Çev. Halim İnal, E Yayınları, İstanbul, 2000, s. 28.

kolonyalizmin nedenleri olarak değineceğimiz bu gelişmeler din faktörü, teknolojik değişim ve rekabet ile ticaretin gelişmesi olarak sıralanmaktadır.

1. Din Faktörü

Batı Avrupa sosyal yapısı, karma tarım, Roma imparatorluk düzeninden kalma dilsel ve hukuksal mirası kapsayan üretken niteliklere sahip homojen bir yapıdır ve bu da ekonomik değişim ağlarını güçlendirerek yeni bilgi ve teknolojilerin hızlı bir şekilde dağılmasına izin vermiştir. Bu ortak özellikler birçok Avrupa devletinin kapasitesini güçlendirerek dış dünyaya güç ve etki yaymalarına neden olmuştur. Bu noktada Avrupa için ortak görev bellidir: Hıristiyan Avrupa medeniyetinin faydalarını dış dünyaya yaymak¹⁶. Nitekim 17- 18. yy koloni faaliyetleri incelendiğinde özellikle Portekiz, İspanya ve Fransız koloniciliğinde din faktörünün seferlerin meşruluğunu sağlamak için kullanıldığı söylenebilmektedir. Çünkü bu ülkeler Hıristiyanlığın başka topraklarda yayılması ve barbar diğer toplumların Hıristiyanlaşması konularını yeni deniz aşırı seferleri meşru göstermek ve bu seferlere adam toplayabilmek için kullanmışlardır. Bu sebeple Avrupa kökenli misyonerlik faaliyetleri bu dönemler içerisinde oldukça yayılmıřtır¹⁷.

Kolonileşmenin başlangıcındaki motiflerde batıya doğru genişleme genellikle kısa deniz rotalarını keşfederek büyük medeniyetler olan Hindistan, Japonya ve Çin'e ulaşma unsurlarını taşımaktadır. Özellikle 1492 yılında Granada'nın dışuşunun ardından İspanya Kralı Ferdinand ve eşi İsabella, İslam karşıtı cihat ile dikkat çekmeye başlamıştır. O dönemde İslam karşıtı cihat dışüncesinin doğuda bulunan Prester John'un Hıristiyan Krallığı ile iletişim kurması, İspanya'daki işgalini yeni tamamlamış olan Müslüman dışmanlara karşı kesin bir darbe indirebilir niteliktedir. Buradan hareketle kaşiflerin Amerika'ya keşfetmesi, İslam karşısındaki son cihat olma niyetinin bir

¹⁶ David B. Abernethy, **The Dynamics of Global Dominance, European Overseas Empires 1415-1980**, Yale University Press, y.y., 2000, s. 56.

¹⁷ Din faktörü ve misyonerliğin İspanya, Portekiz ve Fransa'nın kolonyal faaliyetleri üzerindeki etkisinin örnekleri Tezin içerisinde yer alan Kolonyal Avrupa başlığı altında aktarılmıştır.

sonucudur. Burada Ferdinand keşiflerin yapılabilmesi için, Museviler ve Berberilerin desteğini almıştır. Böylece Avrupa'nın kolonyal yayılması Katolik kurumunun yüzyıllar süren İslami çok kültürlülük ile yer değiştirmesini sağlamıştır.¹⁸ Etkileri bu şekilde sıralanmakla birlikte din konusunun kolonyal yayılma ile özdeşleştirilmesine ilişkin özellikle dönemin hukukçuları arasında derin bir tartışma da yaşanmış ve Batılı ve Batılı olmayan arasındaki ayrımın dine dayanmaması konusunda değişik görüşler ortaya konmuştur¹⁹.

2. Teknolojik Değişim ve Rekabet

16. yy'daki teknolojik gelişmelerin etkisiyle deniz aşan gemiler ve Asya denizciliğinden edinilen navigasyonel yardımlarla coğrafi bilgiler değişmiştir. Avrupalılar için deniz aşırı yerlere ulaşabilen bu gemiler koloniciliğin anahtarı durumundadır. Bu araçlar sadece nüfusun coğrafi genişlemesine neden olmakla kalmamış, aynı zamanda bu nüfusların ana vatanları ile ilişkilerini devam ettirmelerine de yaramıştır. Bu noktada Avrupalıların Amerika'daki kolonileriyle ilişkiyi sıcak tutması siyasi olarak daha önceki göç tiplerinden farklı bir ilişki yaratmıştır. Tüm koloni güçleri imparatorlukları dahilinde pratikte iki farklı koloni topluluğu oluşturmaya çalışmışlardır, bunlar yerleşimciler ve sömürülenler; siyahlar ve beyazlardır ki bunlara çok farklı muamele yapılmaktadır. Yerleşim ile birlikte genellikle kendi kendilerini yönetebilen yerleşim bölgeleri oluşturmak ve ticaret limanlarına sahip olmak gibi ayrıcalıklar elde edilmiştir.

Özellikle Güney Avrupa ülkeleri olan Portekiz ve İspanya'nın gemicilik teknolojisinde ileri olmaları keşiflere açılan ilk ülkelerin bu ülkeler olmasına yol açmıştır. Teknolojinin gelişmesiyle yeni bilgi yeni güç getirir mantığını güden erken dönem kâşifler, derin denizlerde askeri ve ticari güç elde etmek için girişimleri

¹⁸ Young, a.g.e. , s. 21.

¹⁹ Tartışmanın detayı için Bkz. Tez içerisinde yer alan "Kolonyal Dönemde Egemenliğe Dayalı Uluslararası Hukuk" başlığı.

başlatmışlardır. Bu aynı zamanda keşiflerle başlayan yeni dönemde Avrupalı devletlerin rekabetine de yol açmıştır.

Avrupa'daki rekabetin etkilerinden biri ise elde edilen koloninin uzunca bir süre elde tutulması amacıdır ki bu da devletlerin birbirleri ile savaşmalarını beraberinde getirmiştir. Avrupa'da devletlerin neden daha fazla paraya ihtiyaç duyduğu sorusunun yanıtı bu devletlerin çok kutuplu yapısıyla birlikte oluşan savaş olgusudur. Bunun sonucu olarak savaşan bir Avrupa'da 19. yy. ortalarına kadar devlet gelirinin yarısından fazlası savaşlar için ayrılmıştır²⁰.

Avrupalı devletlerin her biri ayrı politik oluşumlar oldukları için devletlerarası rekabet kolonyal genişlemenin nedenleri arasında yer alır. Kolonyalizm tarihi incelendiğinde Avrupalı devletlerin rekabetlerine referansla 5 devletin imparatorluk oluşturma girişiminde başarılı olduğu söylenebilir. Tarihsel olarak saymak gerekirse bu devletler: Ceuta'daki zaferiyle Portekiz; 16. yy'daki avantajlı konumuyla İspanya; 17. yy'daki ticari gücü ile Hollanda; Fransa ve Hollanda ile mücadelesi sonucu 18. yy. ortasında Dünyanın en güçlü ve ekonomik olarak dinamik imparatorluğu olan İngiltere ve İngiltere ile 7 Yıl Savaşları (1756- 1763) sırasında başarılı bir mücadele gösteren Fransa'dır²¹.

3. Ticaretin Gelişmesi

Teknolojik gelişme ile paralel olarak 16. yy. Avrupasında yaşanan ticari devrim kolonileşmenin nedenleri arasındadır. 1595 yılında Sir Walter Raleigh ordusuyla birlikte Guyana'ya vardığında altın aramaktaydı, dolayısıyla koloniyalizme ilişkin erken Avrupa tartışmalarının özünde Avrupa içindeki ticaretin genişlemesi ve Doğu ile oluşan ticaret açığı sonrasında Güney Avrupa'nın likidite problemi yer almaktadır. Bu problemi çözecek olan unsur ise öncelikle altın ve gümüş olmak üzere değerli madenlerdir. İşte bu

²⁰ Huri İslamoğlu (Der.), **Neden Avrupa Tarihi?**, içerisinde John A. Hall, "Batı'nın Yükselişi Üzerine Bir Teori", İletişim Yayınları, İstanbul, 1997,s. 36.

²¹ Abernethy, a.g.e., s. 49.

nedenle denizci yayılma ardındaki ana itici güç altındır. Bir diğler ifadeyle, 15. yy. sonları ve 16. yy. başlarında Colomb ve Vespucci'nin Amerika'da koloniler oluşturmasının ve Vasco de Gama'nın Hindistan'a ulaşan bir rota keşfetmesinin ardında altın bulma amacı yatmaktadır²².

Bahsi geçen dönemde Avrupa'da açlık ve susuzluk diye tabir edilecek düzeyde bir altın sıkıntısı yaşanması ve tüm altın stoklarının Floransa, Ceneviz, Venedik ve Sienna'lı bankerlerde bulunması uzak seferlerin başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. Buna dayanarak, Avrupa'daki altın hırsı gün geçtikçe büyümüş, bu arada o dönemde Cipangu adı verilen Japonya'da evlerin som altından yapılan çatıları efsane halinde dilden dile dolaşmaya başlamıştır²³.

Kolonyalizmin başlaması ile eşzamanlı olarak merkantilist dönem olarak adlandırılan bu dönemde, öncelikle İspanyol ve Portekizliler özellikle altın ve gümüş işlemeciliğiyle egemenliklerini pekiştirmişler, 17. yy'dan itibaren ise İspanyol ve Portekiz egemenliğini önce Hollandalılar, sonra da İngilizler devralmışlardır. Artık egemen üretim de şeker üretimi olmaya başlamıştır. Merkantilist dönemde kıtalar arası ticaret büyümüş ve ticaret konusu mallar da şeker, baharat, tütün değerli madenler ve köleler gibi lüks mallar olmaya devam etmiştir. Kolonyal sistem içerisinde ticaretin gelişmesiyle, 18. yy. Batı Avrupa'da özellikle İngiltere'de pazar için üretim yapan ve ücretli işçi kullanan küçük boyutlu kapitalist işletmelerin sahneye çıktığı dönem olarak bilinir. 19. yy. ise artık merkantilizmden sanayi kapitalizmine geçilen dönemdir²⁴.

B. Kolonyalizmin Sonuçları

Avrupa'nın toprak ve emek hırsı neticesinde, kıtaların işgal edilmesi, milyonlarca insanın köleleştirilmesi, şiddetin boy göstermesi ve yerkürenin birçok yerinde kurbanlar bırakmasıyla sonuçlanan bir süreç yaşanmıştır. Frantz Fanon, Avrupa'da oluşan bu hırs

²² Young, a.g.e., s. 21.

²³ Luraghi, a.g.e., s. 29, 31.

²⁴ Başkaya, a.g.e., s. 17-18.

sayesinde ikiye bölünmüş bir dünyanın oluştuğunu belirtir. Ayrım çizgisi hudut, kışla ve karakollarla çizilen bu iki dünyanın sakinleri de efendiler ve köleler, dolayısıyla kolonileştirenler ve kolonileştirilenler olmuştur²⁵. Köle ve efendi arasındaki mücadele ölümüne bir mücadeledir, eğer iki taraf da hayatını riske eder ve ölürse hiç biri tanınmaz, bir taraf ölürse diğeri yine tanınmaz. O halde köle-efendi diyalektiğinin yürütmesi için bir tarafın tehlikeyi göze alarak tanınana dek savaşması, beri yanda diğerrinin ölüm korkusuyla karşısındakine boyun eğmesi gerekir²⁶.

Fanon, kolonyalist dönemin toplumsal sonuçlarını bu şekilde dile getirmiştir. Gerçekten de kolonicilik süreci incelendiğinde, bölümün başında da değindiğimiz gibi, sömürülen halkların süreç içerisinde giderek daha bağımlı ve yabancılaşmış halklar haline gelmeleri ve son olarak ırkçılık olgusunun yerleşmesi kolonyalizmin en önemli siyasi ve toplumsal sonuçları olarak görülmektedir.

1. Bağımlı ve Yabancılaşmış Halklar

Koloni ülkelerinde üretim yapan endüstri merkezlerinin kurulması, kapitalizm öncesi yapıların ve toplumun yıkımı ile neticelenmektedir. Burada yatırımlar ve endüstriyel atılımlar batılı kurumlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Koloniler metropollerin ihtiyaçlarına göre yönlendirilerek yabancı yatırım sermayeleri tarafından düzenli olarak sömürülen ülkeler haline gelmişlerdir. Koloni toplumlarda mal değişimleri dünya piyasası çapında koloni ile metropol arasında olur ve sonuç olarak koloni ülkelerdeki ürün pazarı batı kapitalizminin iç pazarının bir uzantısından öteye gidemez²⁷. Bu ise ticari temel ile başlayan ve sonradan diğerr alanlara da yayılan bir sömürülen-sömüren bağımlılığına yol açmaktadır. Üretim büyük oranda sömüren ülkenin ihtiyaçlarına yönelik olarak yapılmakta ve üretimden elde edilecek kar da yine sömürene ait olmaktadır; böylece ülkede elde edilen artı değer tamamen sömüren metropole aktarılmaktadır.

²⁵ Frantz Fanon, **Yeryüzünün Lanetlileri**, Çev. Şen Süer, Versus Kitap, İstanbul, 2007, s. 44.

²⁶ Sayar, a.g.e., s. 146.

²⁷ Zahar, a.g.e., s. 23, 26.

Yukarıda bahsedilen aktarımın bir diğer sonucu iki taraf arasındaki borç ilişkisidir ki bu ilişki bağımlılığı daha da artırmaktadır. Sanayileşmiş ülkeler için bir ülkeyi borçlandırarak sadece faiz geliri elde edilmez. Öncelikle borçlu ülkeler alacaklıların isteklerine boyun eğmek durumunda kalırlar bu sayede de ekonomik politikaya müdahalenin kapısı açılmış olur. Sonrasında ekonomik politikalar düzenli borç ödemenin bir uzantısı haline gelir ve bir noktadan sonra borçlanmak bir zorunluluk halini alır. Daha fazla borçlanarak ise dışarıya daha fazla kaynak transferi yapılmakta ve sömürülenin metropole olan bağımlılığı daha da artmaktadır²⁸. Bu noktada konuyu çalışan araştırmacılar, koloni güçleriyle kolonide yaşayan insanın ve var olan kurumların birbirlerine ne kadar yakın olurlarsa yabancılaşma sürecinin o kadar hızlı olduğunu savunurlar²⁹. Bunun en belirgin örneği olarak eğitim sistemi ve okul olgularının, Afrikalı “beyaz zenciler” yaratmada oldukça etkili olduğu söylenir. Bu tezin devamında anlatılan, kolonide yaşayan çocukların okullarda her kelimenin ideolojik anlamları dahil olmak üzere kolonicilerin dillerini öğrenmekte ve öğrendikleri ile kendini özdeşleştirmeye çalışarak aslında kendilerine yabancılaşmaya başlamakta olduklarıdır³⁰.

2. Irkçılık

Irkçılık konusu koloni ilişkileri ışığında incelendiğinde, ırkçılığın ardında yatan temel unsurun asimilasyon olduğu belirtilmektedir. Avrupalıların Afrika’yla ilgili her şeyi aşağıladıkları ve özellikle Fransızların barbar ve medeni iki dünyadan söz ettikleri görülmektedir ki bunlar, barbar Afrika ve medeni Avrupa’dır. Bu nedenle de medeni olanın barbara yapacağı en iyi şey diğerini asimile etmek, dolayısıyla siyah derili Fransızlar yaratmaktır. Bu teze göre, Avrupa’nın “medeniyet” tanımındaki kastı bütün fikirlerin toplanma yeri olmasından kaynaklanmaktadır. Avrupa, bütün felsefelerin

²⁸ Başkaya, a.g.e., s. 152.

²⁹ Zahar, a.e., s. 45.

³⁰ A.e. s. 48, 49.

toplandığı havuz, bütün duyarlılıkların toplanma yeri olması sıfatı ile enerjinin yeniden dağıtımı için en uygun yerdir³¹.

Kolonyalizmi totaliter yönetimler için bir başlangıç noktası olarak gören düşünörlere göre Avrupa'nın kolonicileri dünyayı kendileri istedikleri gibi yeniden şekillendirmişlerdir. Bu düşünceyi savunan yazar Hannah Arendt, Avrupa kolonileri üzerinde, özellikle de Güney Afrika'da uygulanan totaliteryanizmin hem Hıristiyan hem de aydınlanma öğretilerini reddettiğini ve kolonyal imparatorlukların nazizmin öncüsü olduğunu savunmaktadır. Avrupa'nın kolonici devletlerinin kendilerine ait demokrasi gelenekleri olduğunu vurgulayan Arendt, bu ölkelerin demokrasilerinin koloni devletlerinde şekil değiştirdiğini ve ırkçılığın bu vesilelerle icat olduğunu belirtir³². İrkçılık konusunu sömürü amacına ulaşmak için kullanılan bir araç olarak nitelendiren bu yaklaşımlarda ırkçılık ya da ırk sınıflandırması, yönetsel yapının emek faktörüne ulaşarak onu sömürebilmesi aşamasında devreye girmektedir. İrk faktörünü kullanarak sömürölen topraklarda bir yandan özgürlük kısıtlanmış ve kölelerin daha çok çalışmaları sağlanmış diğer yandan da bu grubun kendisi³³ ve emeği de aşağılanarak değeri ucuzlatılmıştır. Bu sayede sömürünün nihai amaçlarından biri olan ucuz ve bol emek gayesi gerçekleştirilmiştir.

³¹ Aime Cesaire, **Sömürgecilik Üzerine Söylev, Fransız İrkçılığının Fikri Temelleri**, Çev. Güneş Ayas, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2005, s. 37, 67-68.

³² Guiseppe Finaldi, "European Empire and the Making of the Modern World: Recent Books and Old Arguments", **Contemporary European History**, Cilt 14, Sayı 2, 2005, s. 247.

³³ Kolonyalizmi araştıran uzmanlar, bu olgunun bünyesinde var olan aşağılama unsurunun Avrupa'nın ünlü öykü ve romanlarına dahi yansıdığını vurgulamaktadırlar. Örneğın Fanon gibi kolonyalizmin psikolojik boyutlarıyla ilgilenen Octave Mannoni, sömürgeciliğın ardında yatan bağımlılık olgusuna vurgu yaparak, bir halkın sömürgeleştirilemeyeceğini, fakat halkın yoğun bir bağımlılık duygusundan muzdarip olduğunu ve yalnız bırakılmaya, terk edilmeye tahammül edemediğı durumda sömürgeciliğe ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Bu tip bir duruma düşen bir halkın da öncesinde ırkçı baskılarla ezildiğini vurgulayan Mannoni, Hırçın Kız, Robınson Crusoe ve Gülliver'in Seyahatleri gibi klâsik eserlerdeki ana karakterlerin medeniyetlerinin ve kültürlerinin üstünlüğü sonucunda hâkimiyeti ele geçirip, yerlilere boyun eğdirdiklerini belirtmiştir. Bu uzak diyarlardaki yerliler yarı insan, insan-altı, kolayca kullanılan, tekâmül etmemiş ahmak yaratıklar olarak resmedilmişlerdir. Bu eserlerin Avrupalılarca çekici bulunmasının nedenleri içlerindeki ırkçı arzulara karşılık gelmeleri, ortak ihtiyaçları gidermeleri olmuştur. Bu eserlerde Avrupa psikolojisinde sessiz sedasız varlığını sürdüren aşağılamaya dayalı duygu, düşünce ve düşlemleri hayalî karakterlerle somutlaştırmıştır. Bkz. Kemal Sayar, "Sömürgeciliğın Karşısında Psikiyatr: Frantz Fanon", a.g.e., s. 146.

İrkçilik olgusunu sömürgecilik kapsamına sokanlar, iki taraf arasında var olan farklılıklar öne sürülerek koloni insanının genel olarak tembel olduğuna ilişkin bir görüş yerleştirilmek istendiğini ve bu nedenle de bu insanların cezalandırıldığını savunmaktadır. Aynı şekilde sömürülenler verimli çalışmadıkları için düşük ücret almakta, onlar vahşi ve düşünmeden hareket etmektedirler ve bu nedenle de sert davranışlara muhatap olmaktadır. Sistemik bir sömürü sonrasında kolonici de değişmektedir. Kolonici, ırkçı düşünceler kapsamında, sömürdüğü insanı bir eşya ya da bir hayvan olarak düşündüğü müddetçe kendisi de insanlık dışı bir takım özellikler kazanmakta ve iki taraf arasındaki ilişki de yıkıcı ve yaratıcı bir ilişki haline gelmektedir³⁴.

C. Kolonyalizm ve Uluslararası Hukuk Disiplininin Gelişimi

Avrupa merkezli söyleme atıfla geleneksel olarak uluslararası hukuk Avrupa medeniyetinin bir ürünü olarak görülmektedir. Diğer yandan buna tepki olarak birçok yazar uluslararası hukukun Batılı olmayan toplumların normlarından etkilendiğini ve Asyalı veya Afrikalı ulusların uluslararası hukukun gelişiminde önemli bir rolü olduğunu savunmuştur. Bu başlık altında koloni ilişkisi içerisinde uluslararası hukuk kavramının oluşumu, koloni dönemine denk gelen doğal hukuk kavramı ve bu kavramlar içerisinde göç olgusunun yeri incelenecektir.

1. Uluslararası Hukukun Kökeni ve Avrupa

Uluslararası hukukun kökenine ilişkin tartışma oldukça karmaşıktır fakat genel görüş bu hukukun 1648 yılında imzalanan Westphalia Barışının ardından oluştuğunu savunmaktadır. Surya Prakash Sinha gibi anti-kolonyal uluslararası hukuk araştırmacıları, uluslararası hukukun kısıtlı kökeni ve Avrupa'da gelişmiş olmasını kabul etmiş ve bununla birlikte Avrupa merkezli teorinin eleştirisi ve uluslararası hukukun Avrupalı temeline olan inanç arasında herhangi bir çelişki

³⁴ Zahar, a.g.e., s. 33, 34.

bulunmadığını savunmuştur. Bu düşüncenin bir uzantısı olarak Asya ve Avrupa'nın kendi uluslararası hukukları vardır ve bunların basit bir aritmetik hesapla toplamı evrensel uluslararası hukuku oluşturmaktadır. Bu formülasyonda Doğu'daki ilkelerin Batı'daki uluslararası hukuka eklenebilecek nitelikte uluslararası hukuk ilkeleri olduğu ökoşulu temel prensiptir ve buradan hareketle Batı'nın uluslararası hukuku olduğu gibi Doğu'nun da bir uluslararası hukuku vardır³⁵. Fakat söz konusu aritmetik hesapları tersine çıkaran şekilde uluslararası hukuk pratiği incelendiğinde karşımıza Roma Hukuku çıkmaktadır. Uluslararası hukuk toplumunun temelinde var olan Roma Hukuku hukuk düzeni oluşturmak için kutsal hukuk olarak adlandırılan *ius divinium* ve *ius gentium* arasında ayırım yapmaktadır. *Ius gentium* orijinalinde, Roma vatandaşları ve vatandaş olmayanlar arasında uygulanabilir bir hukuktur ve hatta Orta Çağ'ın sonraki dönemlerinde de bu kavram aynı şekilde kullanılmıştır. Fakat feodal Avrupa'nın politikaları egemenliğin yokluğu ile etkileşime girdiği andan beri *ius gentium*'un anlamı da değişmiş ve artık uluslar hukukunun temel yapısal ilkeleri arasına girmiştir³⁶.

Uluslararası hukukun Avrupalı kökeni ve bu köken üzerinden ortak bir standart oluşturma çabası dönemin hukukçularının bilimsel çalışmalarında yerini bulmuştur. Sir Travers Twiss, 1875 yılında gerçekleştirdiği bir çalışmada Doğu için geleneksel bir (Avrupa) uluslararası hukukunun uygulanabilirliğini araştırmıştır ve bunun için hazırlanan anketi Doğu hukuku üzerine çalışan hukukçulara göndererek Doğulu ülkeleri genel uluslararası hukuk topluluğuna sokmak için Doğulu ve Hıristiyan devletlerdeki inanç ve yasal kurumların yeteri kadar benzer olup olmadığını ölçmeye çalışmıştır. Bu çalışma neticesinde hazırlanan raporda bazı Doğu toplumlarının korsan ve hatta yamyam oldukları belirtilmekle birlikte Türkiye, Çin, Japonya ve Siyam gibi diğer ulusların da Batı ile uzun ve istikrarlı ilişkilerinin olduğu ve düşünce ile inanç açısından Hıristiyan

³⁵ Burada marksist söylem uluslararası hukukun sadece Batı veya Batı artı Doğu sistemi olduğunu reddeder ve merkantalist kolonyalizmin erken dönemlerinde karmaşık, yayılmacı kültürler arası etkileşimin diyalektik bir sonucu olduğunu vurgular. Bu uluslararası hukukun formülasyonunda Doğu ile Batının ve Eski ile Yeni Dünyanın neden ayrılamaz olduğunu da açıklamaktadır. Bkz. China Mieville, **Between Equal Rights; A Marxist Theory of International Law**, Pluto Press, London, 2006, s. 169.

³⁶ A.e., s. 157, 165, 167.

dünyası ile bu uluslar arasında ahde vefa ilkesi bakımından fazla bir fark olmadığı vurgulanmıştır. Barbar toplumlar için ise Avrupa'nın bu uluslar üzerindeki üstünlüğünün uzun süre daha devam etmesi gerektiği belirtilmiştir³⁷. Dolayısıyla Twiss'in çalışması uluslararası hukuk alanında ortak bir standart oluşturma çabasını da gündeme getirmiştir. Bunun ön koşullarından en önemlisi ise medeniyet alanında bir standart oluşturmaktır. Burada genel kanı, bir medeniyet standardının oluşmamasıdır, fakat bu da yeni bir paradoks oluşturur ki eğer medeniyet için dışsal bir standart yoksa o zaman her şey Avrupalıların onaylarına bağlıdır. Avrupalıların onayladıkları ise istekli toplulukların Avrupa kurallarına uygun oynamaya ne kadar hazır olduklarına bağlıdır³⁸. Bu noktadan hareketle eşitliği sağlayabilmek için Avrupalı olmayan toplumların öncelikle Avrupayı efendileri olarak kabul etmeleri gerekmektedir, fakat efendinin buyruğu altına girmek zaten başlı başına durumun eşit olmadığını kanıtlar.

2. Kolonyal Dönemde Doğal Hukukun Doğuşu

1494 yılında İspanya ve Portekiz arasında imzalanan Tordesillas adındaki Anlaşma dünyayı Cape Verde Adaları'nın batısında 370 millik sınır çizgisi ile bu iki devlet arasında bölüştürmüştür ve buna göre sınır çizgisinin doğusu Portekiz'in batısı ise İspanya'nın olmuştur. İşte çizilen bu sınır erken uluslararası hukukun yapısının değişmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Bu bölüşümün ardından bir bütün olarak Avrupa'nın toprak tahsisatlarını nasıl meşru göstereceği sorusu gündeme gelmiş ve bu konuyu tartışan 16. yy din bilimcisi ve hukuk adamı Francisco de Vitoria eserlerinde söz konusu sorunun cevabını tartışmıştır³⁹. Ona göre Ortaçağın dünyayı "Hiristiyan

³⁷ Martti Koskenniemi, *The Gentle Civilizer of Nations, The Rise and Fall of International Law 1870-1960*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s. 132, 133.

³⁸ A.e., s. 135, 136.

³⁹ Modern uluslararası hukukun prensipte kurucusu Hugo Grotius olarak benimsense de bu disiplin üzerine çalışan tarihçiler disiplinin ilk köklerini Francisco de Vitoria'da bulmaktadır. Klasik uluslararası hukuk Vitoria'nın iki önemli dersine dayanmaktadır, bunlardan ilki "Sonradan Keşfedilen Kızılderililer" ve ikincisi de "İspanyolların Barbarlara Yaptıkları Savaş Hukuku Üzerine" ismini taşımaktadır. Geleneksel yaklaşımlar Grotius'un bu disiplini çevreleyen temel teorik konularda ve savaş hukuku veya bağımlı kişilerin hakları konusundaki düşünme tarzı bakımından Vitoria'nın öğretilerine borçlu olduğunu savunmaktadır. Vitoria'nın iki öğretisi de İspanyollar ve

Cumhuriyeti” algısı ile görmesi ve çeşitli politikaları bu cumhuriyetin taraftarı veya düşmanı olarak nitelemesi keşiflerin ardından şekillenen Yeni Dünya’da başarısız olacaktır. Vitoria uluslararası hukukun bakış açısından Hıristiyan ile Hıristiyan olmayan arasında bir ayırım olmadığını savunmuş ve bu nedenle Hıristiyan olmayan yerlilerin Hıristiyan Avrupalıların çıkarı uğruna haklarından olmamaları gerektiğini belirtmiştir. Bu noktada Hıristiyan Cumhuriyeti yerlilerin durumunu açıklamada başarısız olduğu için Vitoria yerliler üzerinde hukuk oluşturma sorununu Papa tarafından yönetilen evrensel bölünmüş hukuk sistemi yerine mantığın ortaya çıkardığı kurallar ile oluşturulan jus gentium’un doğal hukuk sistemi ile oluşturulması gerektiğini savunmuştur. Bu yaklaşımda savaş çıkarma hakkı sadece egemen devletlere aittir ve Amerika yerlileri böyle bir haktan mahrum oldukları için egemenlikleri yoktur. Bu nedenle bağımsız egemen güçlere ait uluslararası hukuk düşüncesinin başlangıcı kolonyal dönemde Batılı olmayan toplumların yetkisiz kılınmasına dayandırılmıştır⁴⁰.

Vitoria’nın İspanyollar ve Kızılderililer arasındaki ilişkiyi hukuksal açıdan irdelemesini değerlendiren hukukçu Antony Anghie, Vitoria’nın Kızılderililerin alışılmamış nitelikli sorunlarını çözmek için geleneksel doktrinleri yeniden kavramsallaştırdığını ya da yenilerini icat ettiğini savunmaktadır. Vitoria’ya göre uluslararası hukuk İspanyol ve Kızılderililerin karşılaşmalarından doğan benzersiz konular aracılığıyla çıkmıştır. Buradan hareketle Anghie, tıpkı Mieville gibi, Vitoria’nın uluslararası hukuk disiplininin klasik probleminin egemen devletler arasında düzenin nasıl kurulduğu problemi vurgusuna dikkat çekmektedir. Anghie’nin argümanına göre Vitoria, İspanyol-Kızılderili ilişkilerini egemen devletler arasında düzen oluşturma problemi olarak yorumlamamıştır, çünkü bu analizde Kızılderili ve İspanyolların her ikisinin de egemen olmadıkları gerçeği vardır. Bunun yerine Vitoria öncelikle kim egemen? Egemenin gücü nedir? Kızılderililer egemen mi? Kızılderili ve İspanyolların

Kızılderililer arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Kolonyalizm uluslararası hukukun ana metni niteliğinde olarak tasarlanan bu iki çalışmanın merkezi temasıdır. Bu nedenle Vitoria kolonyal ilişki ile çevrelenmiştir. Bkz. Antony Anghie, **Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law**, Cambridge University Press, New York, 2005, s. 13, 14.

⁴⁰ Mieville, a.g.e., s. 171, 173, 174175.

hak ve sorumlulukları nelerdir gibi sorular sormuştur. Bu konularla uğraşırken Vitoria her iki tarafın sosyal ve kültürel pratiklerini de dikkate almıştır. Örneğin Kızılderililerin hak ve yükümlülüklerini onların yaşam şekli, gelenekleri ve ritüellerini analiz ederek formüle etmiştir. O zaman Vitoria'nın sorunu egemen devletler arasındaki düzen sorunu olmaktan çıkmakta her biri farklı yönetim ve görgü kurallarına sahip olan iki çok farklı kültürel düzene ait toplumlar arasındaki ilişkiye açıklık getirecek bir hukuk sistemi oluşturma sorunu haline gelmektedir⁴¹.

Geleneksel yaklaşıma dayanarak Kızılderililerin dinsiz oldukları gerekçesi ile haklarının olmaması ve bölgeden el çektirilmeleri yerine Vitoria bölünmüş, doğal ve insan hukuku arasındaki ilişkiyi yeniden formüle etmiştir. İncil'i araştırarak ve dinsel otoriteler ile görüşerek Vitoria Kızılderililer gibi dinsizlerin ölüm sonrası cezaları ne olursa olsun bu dünyada kendi mallarından mahrum edilemeyecekleri sonucuna varmıştır. Vitoria Kızılderili kimliğini araştırmış ve o dönemin yazarlarının aksine yerlilerin hayvan, dinsiz, barbar köleler olduğu zannını yanlışlar şekilde, onların kendi kuralları, gelenekleri ve dinsel ritüelleri olan insanlar olduğunu savunmuştur. Ona göre Kızılderililerin de kendilerine özgü bir yaşamları vardır⁴². Vitoria'nın Kızılderilileri insan ve kendine haiz olarak nitelendirmesi yargısal yetki alanı sorununun çözümü açısından önemlidir, çünkü bu durum tüm uluslar arasında kurulmuş olan ve yukarıda da belirtildiği gibi adına jus gentium denilen doğal neden ile açıklanmaktadır. İspanyolların jus gentium kapsamında Kızılderililerin topraklarında, onlara zarar vermeden, seyahat etme ve oralarda geçici ikamet etme hakları vardır. Jus gentium gereğince koloni ticareti de doğallaştırılmış ve meşrulaştırılmıştır. İspanyol ekonomik ve siyasi hayat şekli herkesi kapsayıcıdır ve bu görüş Vitoria'nın evrensel hukuk sistemi doktrini tarafından desteklenmektedir. Diğer yandan savaş Kızılderililer ve onların bölgelerinin İspanyollar ve İspanyol bölgelerine çevrilme aracıdır, bu anlamda Kızılderililerin tam insan potansiyeline ulaşmayı başaracakları bir olgudur. Buradan hareketle İspanyol varlığına karşı gösterilen Kızılderili direnişi uluslar hukukunun çiğnenmesidir ve bu da

⁴¹ Anghie, **Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law**, a.g.e., s. 15, 16.

⁴² A.e., s. 18. 20.

İspanyolların Kızılderililere karşı müeyyideler uygulamasını meşrulaştırır, bu durumda savaş kaçınılmaz olmaktadır⁴³. Yukarıda açıkça dile getirildiği gibi, 16 ve 17. yy'da uygulanan Doğal uluslararası hukuk insan mantığından oluşmuş ve evrensel bir nitelikle, Avrupalı veya Avrupalı olmayan tüm insanlara uygulanacak bir şekilde kurgulanmıştır.

3. Göç Olgusu, Doğal Hukuk ve Kolonyalizm

15. yy'dan itibaren Avrupa ulus devletinin inşası, kolonyalizm ve endüstrileşme, göçün hızlı bir şekilde büyümesine yol açmıştır. Bu nedenle Avrupa kolonyalizmi birçok göç tipinin gelişmesine neden olmuştur. Bunlardan biri Avrupa'dan, önce Afrika ve Asya'ya sonra Amerika ve Okyanusya'ya yönelen göçlerdir. Avrupalılar bu alanlara geçici veya sürekli bir şekilde rahip, doktor, çiftçi, tüccar, asker olarak göç etmişlerdir. Deniz kazaları, savaşlar ve tropik hastalıklar nedeniyle bu işçi göçmenlerin ölüm oranı oldukça yüksek olmasına rağmen kolonilerde verilen fırsatlar söz konusu kişilerin Avrupa'da yaşadıkları yoksulluktan kurtulabilmeleri için tek şansları olmuştur.

Kolonyal dönemin bir diğer göç tipi 17. yy sonu ve 19. yy ortasına kadar Yeni Dünya'nın madenleri ve ekim alanları üzerinden mal üretimini temellendiren köle sistemidir. Köle işçiler tarafından gerçekleştirilen şeker, tütün, kahve, pamuk ve altın üretimi İngiltere ve Fransa'nın ekonomik ve siyasi gücü açısından oldukça önemlidir. 1770 yılında Amerika kıtasında bulunan 2,5 milyon köle, Avrupa'daki ticaretin toplam değerinin üçte birini üretmiştir. Dolayısıyla öncelikle Afrikalı kölelerin zorunlu olarak göç ettirilmesi ile kolonyal işgücü sağlanmış, ardından kolonyal imparatorluklar içerisinde uzun mesafelere göç eden sözleşmeli işçilerin kullanılması vasıtasıyla kolonyal işgücü olgusu, özellikle emperyal dönemde, gelişmiştir⁴⁴.

⁴³ A.e., s., 23-24.

⁴⁴ Stephen Castles, Mark J. Miller, **The Age of Migration International Population Movements in the Modern World**, 2. bs. , Palgrave Press, New York, 1998, s. 49, 50, 53; Stephen Castles, "International Migration at the Beginning of the Twenty First Century: Global Trends and Issues", **UNESCO Papers**, Blackwell Publishers, Oxford, ISSJ/165, 2000, s. 273.

Yukarıda açıkça görüldüğü üzere göç olgusu kolonyal dönemin dinamiklerini ve yönünü belirleyen önemli olgular içerisinde yer almaktadır. Fakat göçün merkeziliğine ilişkin görüş erken araştırmalarda yer almamıştır. Ulus devlet inşasında göçün inkar edilmesi ise ulusal homojenlik söylemlerinin meydana gelmesine yol açmıştır, ki bu durum ABD gibi klasik göç ülkeleri için gerçeklik taşımayan bir durumdur⁴⁵. Buradan hareketle kolonyal dönemde göç olgusunun önemi ve merkeziliği, özellikle Postkolonyal ve Marksist araştırmacılar tarafından uluslararası hukuk argümanı içerisinde incelenmiştir.

Egemenlik doktrini ile ilişkilendirilen göç olgusu kolonyal imparatorlukların tarihsel gelişimini doğal hukuk üzerinden yeniden tanımlamaktadır. Göç ve doğal hukukun önemli bir bileşeni olan egemenlik arasında var olan özel ilişkiden dolayı kolonyal dönemdeki göç olgusu bu bağlantısallık üzerinden ve Tayyab Mahmud'un eserlerine referansla incelenecektir.

Önceki başlıklarda da ele alındığı gibi egemenlik doktrini doğrudan Avrupalının koloni edilen ile mücadelesinden doğmuştur. Bu Avrupa'da gelişen ve ardından tüm dünyaya yayılan bir oluşum değildir, onun yerine egemenlik doktrini kolonyal fethin meşrulaştırılması çerçevesinde değerlendirilmiş ve öncelikli olarak koloni olan yerlinin başkaltığı ve bu bağlamda belirli kültürleri desteklerken diğerlerini baskılamak üzerinden oluşmuştur. Kolonyal yüzleşme kapsamında egemenlik ve değiş tokuş arasındaki karşılıklı etkileşim kimlik, göç ve siyasi kabul edilebilirlik soruları ile özel olarak ilgilidir. Göç üzerine geleneksel söylem egemen ulus devletin sınırları içerisine hapsolmuş olarak kalsa da göçmen olgusunu uluslararası bir konuma oturtmak kolonyal mücadelenin sorgulanmasını gerekli kılmakta ve bu mücadelenin egemenlik- değiş tokuş dinamikleri üzerinden izini sürmektedir. Modern devlet sınırları dışına bir nesneyi yerleştirmek ilgili sınırları doğal durumundan çıkaran ve böylece devlet egemenliği ile ilişkilendirilir biçimde tutarsız hegemonyaları istikrarsız hale getirecek özel kalıtsal

⁴⁵ A.e., s. 48.

iyileştirmeler gerektirir⁴⁶. Nitekim Hindistan üzerindeki İngiliz kolonyal yönetimi, içerisinde göç, kimlik ve siyasi kabul edilebilirlik üzerinden egemenlik olgusunun yaratıldığı örnekleri bünyesinde barındırmaktadır.

Mahmud, buradan hareketle egemen İngiltere'nin kolonisi olan Hindistan ile arasında geliştirdiği "amele sistemi" aracılığıyla özgür olmayan işgücüne dayalı kolonyal göç siyasetini örnek olarak göstermektedir. 1834 ve 1917 yılları arasında 30 milyon Hindistanlı, işgücünün küresel dağılımı kapsamında Hindistan'ı terk etmiş ve bunlardan sadece 24 milyonu ülkelerine geri dönmüşlerdir. Bu kapsamda Asyalı işgücünün Avrupalılar tarafından yönetilen kolonilere gitmesi ve çiftlik, kömür madeni, tren yolu, kanallar veya benzer projelerde çalıştırılması bu kişilerin Hindistan'ı terk etmelerine yol açmıştır. Mahmud'a göre Küresel bağlamda özgür olmayan işgücü, işgücü kontrolünün baskın bir yoludur ve bu noktada özgür olmayan işgücü ile göç kesişir. Avrupa tüccarları ticari imparatorluklarını tropik mallar ve değerli metaller üreterek ve Amerika kıtasında köle olan veya zorla çalıştırılan göçmen işçilerin üretimi sürdürmeleri vasıtasıyla sağlama almaktadır⁴⁷.

II. Emperyalizm

Emperyalizm sözcüğü iki yaygın anlamda kullanılır: bunlardan ilki orijinal anlamında gerçek fetih ve işgal üzerine kurulan siyasi sistemi anlatmaktadır; fakat 20. yy. başlarından itibaren bu terim genel ekonomik baskı sistemini içeren Marksist söylem ile anılmaya başlamıştır. Tarihsel anlamda bu tip bir versiyon farklılığı 19. yy. Fransız emperyalizmi ve 20. yy. Amerikan emperyalizmi arasındaki farklılığı veya İngilizlerin tanımladıkları şekliyle yeni ve eski emperyalizm farklılığını ortaya koymaktadır. İnsanlar orijinal emperyalizm terimini bölgesel baskı üzerine kurulmuş siyasi sistem anlamında kullandıklarında bu her zaman eleştirel bir çağrışım yapmamakta, fakat sonraki kullanımın her zaman eleştirel bir yönü bulunmaktadır. Emperyalizm 19. yy'da bir

⁴⁶ Tayyab Mahmud, "Migration, Identity and the Colonial Encounter", *Oregon Law Review*, Cilt 76, 1997, s. 637-639.

⁴⁷ A.e., s. 640.

Fransız icadı olarak ortaya çıkmış ve küresel ekonomik ve siyasi sistemde rekabetçi olabilmek için diğer koloni güçleri tarafından taklit edilmiştir. Her ne kadar farklı örneklerde özel ulusal karakterleri bünyesinde barındırsa da emperyalizmin bütün formları, ulusal ekonomik ve siyasi istikrar ile ulusal prestij ve uluslararası arenada yarışmalar vasıtasıyla kapalı Pazar üretimini birlikte ele almaktadır⁴⁸. Emperyalizm, bu şekliyle 1884 Berlin Konferansı'nda da kaleme alınmış ve bölgelerin ve farklı güçler arasındaki kaynakların kontrolünde karşılıklı rekabete dayalı uluslararası sistem olarak formüle edilmiştir.

Tanımlarda da vurgulandığı üzere emperyalizm trans koloni imparatorluklarının kurulması ve sürdürülmesine katkı sağlayan tüm eylem ve güçleri içeren bir kavramdır. Emperyalizm, erken dönem koloni imparatorluklarında görülmeyen bir şekilde, çıkarların dünya çapında korunmasına ve geniş ekonomik alanların kapitalist etki altına alınmasına olanak tanımaktadır ve bu nedenle emperyal merkezin kendi ulusal çıkarlarını imparatorluğa ait olarak tanımlayarak uluslararası sistemin anarşisi içerisinde bunları dünya çapında güçlendirme iradesi üzerine bir varsayım yapılmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak da emperyalizm sadece koloni politikalarını vurgulamaz, kolonilerin sadece amaç olmadığı aynı zamanda global güç oyunlarında kukla oldukları uluslararası sistemleri de vurgulamaktadır⁴⁹. Bu ana başlık kapsamında emperyalizmin kolonyalizmden ayrılan yönleri, tarihsel olarak emperyalizm sürecinin getirdikleri, uluslararası hukuk ile emperyalizm arasındaki ilişki ve son olarak emperyal yayılma kapsamında göç olgusunun algılanış biçimi incelenecektir.

A. Kolonyalizm ile Emperyalizm Farkları

Kolonyalizm ve emperyalizm zaman zaman kavramsal olarak karıştırılmakta ve bu terimler eş anlamlıymış gibi kullanılmaktadır. Hem kolonyalizm hem de emperyalizm birinin diğeri üzerindeki zapt etme faaliyetini konu alır ve dünya tarihi bu

⁴⁸ Young, a.g.e., s. 31.

⁴⁹ Osterhammel, a.g.e., s. 21, 22.

tarz baskınlık öyküleri ile doludur. Fakat bu iki terim birbirinden ayrılmaktadır. İmparatorluk terimi yüzyıllar boyunca emperyalizm vurgusuna değinilmeden kullanılmıştır. Buradaki temel farklılık, merkezdeki hükümet tarafından bürokratik olarak kontrol edilen ve finansal- ideolojik gerekçelere dayanarak geliştirilen imparatorluk- ki bu yapı emperyalizm olarak adlandırılır, ile toplulukların bir ticaret şirketi vasıtasıyla ticari amaçlar için yerleşim kurarak geliştirdikleri imparatorluk- ki bu yapı da koloni yapısı olarak adlandırılır, arasında yapılabilmektedir⁵⁰. Kolonizasyon pragmatiktir ve 19. yy'a kadar yerel ve rastlantısal bir şekilde gelişmiştir. Emperyalizm ise metropolitan merkezin ideolojisi tarafından yürütülür ve devlet gücünün savunulması ve genişletilmesi ile ilgilenmektedir. Bu bağlamda kolonyalizm merkezdeki hükümetin bakış açısıyla ekonomik olarak yönlendirilmiş çevrede yürütülen faaliyetler olarak tanımlanabilir. Emperyalizm ise bir devlet politikası olarak merkezden cafcıflı güç gösterileri ile yürütülmektedir. Bu nedenle emperyalizm kavram olarak analize duyarlıdır, başka bir deyişle farklı emperyalizm konseptlerinin bulunduğunu söylemek olanaklıdır, kolonyalizm ise öncelikle bir pratik olarak analiz edilmesi gereken bir olgudur⁵¹. Buradan da görüldüğü gibi emperyalizm ve kolonyalizm tek ve aynı şeyler değildir. Emperyalizm bazı açılardan daha kapsamlı bir kavramdır. Emperyalizm yüksek mahkemeler, dış işleri bakanlıkları veya savaş durumu ile ilgilenen bakanlıklar tarafından planlanıp yürütülür; kolonyalizm ise özel koloni yetkilileri ve orada bulunan güçler tarafından planlanır ve yürütülür.

1815 sonrası emperyal yönetimin amaçları basit anlamda ticaretin tekelleştirilmesi vasıtasıyla ana vatanda güç ve karın maksimizasyonu olarak tanımlanamaz. Bu amaç emperyal yöneticilerin her zaman akıllarının bir tarafında yer almakla birlikte; Avrupalılar artık emperyal yönetimleri altında bulunan ülkelere medeniyet⁵² geliştirme amacına da inanmaktaydılar. Egemenliğin bölünmesi artık, 17.

⁵⁰ Young, a.g.e., s. 16.

⁵¹ A.e., s. 17.

⁵² Samir Amin kapitalist sistemin ilk global toplumsal sistem olması nedeniyle onun büyük bir güce sahip olduğunu belirtir ve bu sistemin kökeninde Aydınlanma Felsefesinin bulunduğunu iddia eder. Aydınlanma Felsefesi'ni açıklarken Amin, Avrupa tarihinin kapitalizmin doğuşu için gerekli bir

yy.'da olduğu gibi, ticaret üzerinde kontrol oluşturmak için imtiyaz alma girişiminin bir parçası değildir. Bunun yanı sıra yerel yöneticilerin sadece kullanma yetkisinin bulunduğu imtiyazları kullanabilme ilkesi de artık egemenliğin bölünmesi kapsamına girmiştir. Bu sayede emperyal yöneticiler yerel yöneticilerin iç işlerine daha fazla müdahalede bulunma fırsatına sahip olmuşlardır. Bu ayrıca mülkiyet kullanımına ilişkin geleneksel yerel sistemlerin dönüşerek mülkiyet hakları ve sahipliği kapsamında hukuksal kodlara ve yargısal idareye bağlanmasına yol açmıştır. Egemenliğin bölünmesi ile bu reformlar hem kar maksimizasyonu hedefine hem de daha ideolojik bir amaç olan medenileşmenin artırılması ideali ile uyum sağlamıştır⁵³.

Lenin'in bakış açısından emperyalizm, ne toplumun evrensel bir özelliği, ne de özel bir politikadır. Emperyalizm kapitalizmin gelişiminde özel bir seviyedir. Lenin'in teorisindeki iki nokta çok güçlüdür. Bunlardan ilki 1870 sonrası "yeni emperyalizmin" ani yükselişini açıklayan kapitalizmin tekelidir. Bu duruma örneklerle açıklık getirmek gerekirse 1860 yılında Avrupa'ya ait koloni mülklerinde 148 milyon kişi yaşamıştır ve bu alan toplam 2,7 milyon mil kadardır. 1914 yılında ise devam eden yayılma ile 568 milyon kişi ve 29 milyon mil Avrupa'nın yörüngesine dahil olmuştur. Lenin, küresel siyasetteki bu sıradışı dönüşüm ile kapitalizmin yapısındaki önemli değişimi birbiri ile ilintilendirmektedir. Bundan daha da önemlisi Lenin'e göre emperyalizm basit anlamda güçlü olanların politikası değildir. Bu güçlerce dünyanın alansal olarak paylaşımı aslında kapitalizmin içindeki dinamiğin bir yönüdür. Sonrasında klasik veya yeni

hazırlık olduğunu belirterek Hıristiyanlıkta var olan bireyin ortaya çıkışı ve yetenekleri ile doğayı kontrol altına alması olgusunun da bu hazırlık için uygun altyapıyı oluşturduğunu savunur. Aydınlanma Felsefesi bilim ve teknolojinin gelişmesi sayesinde doğanın egemenlik altına alınmasına, bilimin ilerleyişi anlayışının toplumsal hayatın bütün alanlarına işlemesine ve sonuç olarak da meta değerinin egemen hale gelmesine yol açmaktadır. Diğer yandan Hinduizmin tersine bu bakış açısı insanlar ve doğanın farklı olduklarını savunur ve doğaya bir nesne olarak davranılmasını gerekli kılar ki bunun bir sonucu olarak da doğanın tahribatı ve insanlığın sürekliliğinin tehdidi tartışmaları ortaya çıkmıştır. Avrupa dışı az gelişmiş kapitalizm alanındaki Afrika ve Asya halkları Amin'e göre Avrupa kapitalizminin hayat tarzını ve tüketim modelini tercih etmiştir ve bu da söz konusu halkların geçmişlerinden kopmalarına ve doğalarının tahrip edilmesine neden olmaktadır. Bkz. Samir Amin, **Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992, s. 136, 140, 144.

⁵³ Kenee, a.g.e., s. 78.

emperyalizmin araştırılması modern kapitalizmin formunu anlamının bir yoludur: resmi kolonyal politikalar ise bu temel yapının söyleyiş biçimidir⁵⁴.

Emperyalist sistem egemen bir metropol ve ona bağlı olarak ezilen çevreler oluşturmuştur. Lenin'in emperyalizmi kapitalizmin son aşaması olarak tanımlamasından yola çıkan Samir Amin, emperyalizm sürecini açıklarken tekelliliğin ortaya çıkışını vurgulamakta ve tekellilik ile sermaye ihracının büyük bir ölçekte gerçekleşmesi ile eş zamanlı olduğunu belirtmektedir. Bu sayede uluslararası eşitsiz iş bölümü gelişmiş ve sistemdeki tüm üreticiler artık tekeller tarafından daha fazla sömürülür hale gelmiştir. Emperyalist sistem bu sayede eşitsiz gelişmeyi ağırlaştırmış ve şiddetlendirmiştir. Merkezdeki toplumsal kuruluş kapitalist üretim tarzını geliştirirken daha az rekabetçi küçük ve orta boy işletmelerden oluşan geri sektörler giderek saf dışı bırakılmaktadırlar. Emperyalizm ile birlikte artık kapitalist sistemdeki çelişki tekellci sermaye ve çevre içerisindeki aşırı sömürülen kitleler arasında gerçekleşmeye başlamaktadır ve artık sermaye karşındaki mücadele sistemin merkezinden çevresine doğru kayma eğilimi göstermektedir⁵⁵. İşte bu nedenle Lenin, yeni formülü ortaya attığında “Dünya işçileri ve ezilen halklar birleşin” çağrısında bulunmuştur. Fakat Amin, sağ ve sol kanatta bulunan revizyonistlerin emperyalizmi değerlendirirken Lenin’de bulunan devrimci içeriği boşaltmakla suçlamaktadır.

B. Tarihsel Açıdan Emperyalizm Süreci

1415 yılında Portekizli bir deniz filosunun Kuzey Afrika'nın zengin ticaret merkezi konumunda olan Ceuta'ya ulaşmaları sırasında, bir adım öteye geçme arzusu keşif, ticaret ve bütün Afrika Atlantik kıyısını fethetme gibi hedefler de yer almaktadır. Denizci Henry olarak bilinen Portekiz Kralı John'un en küçük oğlu Henry, Ceuta'nın ticaret rotalarının Büyük Sahra'dan altın, fildişi ve köle getireceğinden hareketle bu değerli kaynaklara ulaşmaları halinde Portekiz'in çıkarının sadece Ceuta'nın

⁵⁴ Mieville, a.g.e., s. 226, 227.

⁵⁵ Amin, a.g.e., s. 150, 151, 152.

kontrolünden ibaret kalmayacağını ve bunun ötesine geçeceklerini biliyordu⁵⁶. İşte kolonyalizmin emperyalist düzene dönüşmesinin temelinde bu mantık yatmaktadır. Bu nedenle kolonyalist devletler sonrasında o bölgede siyasi otorite olarak hizmet vermeye başlamış emperyalist devletler veya imparatorluklar haline dönüşmüşlerdir.

Fransız devrim mücadelelerinin ardından Avrupalı devletler Doğu'da ticari köprü başları kurmanın ötesine geçmişlerdir. Giderek artan bir şekilde bu devletler, kendi egemenlik imtiyazlarını kafalarda oluşan medeniyet fikrinin gelişmesi ile birlikte sosyal değişim için kullanmaya başlamışlardır. Avrupa eylemleri artık birbiri ile çelişki içerisindeki iki temel düşünce tarafından şekillenmekte idi. Bunlardan ilki bu ülkeler hala ticaret vasıtasıyla emperyal mülklerinden kar elde etmek istemekte, fakat ayrıca siyasi güç açısından giderek daha fazla hak elde etmeye başladıkları için en düşük maliyet ve en etkili yönetim sisteminin kurulması ile maksimum gelir elde etmeyi düşünmektedirler. İkinci olarak, özellikle 19. yy. ortalarından itibaren, emperyal yönetimleri dahilinde bulunan halkı medenileştirmek istemişler ve bu kapsamda ekonomik ve teknolojik ilerlemeyi desteklemek; gerektiğinde yerel yöneticiler pahasına en iyi hükümetin oluşmasını sağlamayı düşünmüşlerdir⁵⁷.

Kolonileştirme olgusu bir yandan ulusların birbirlerine karşı yeni ticaret savaşları oluşturmalarına, diğer yandan da savaşların daha da belirgin hale gelmesine neden olmuştur. Bu faaliyetin sonrasında sömürülen ülkeler birer tüketim ülkesi olmuşlar ve bir yandan tüketmeye diğer yandan da tüketilmeye maruz kalmışlardır⁵⁸. Sürecin devamında ise uluslar ticaret savaşları sayesinde oluşan dünya pazarında yer almak için

⁵⁶ Abernethy, a.g.e., s. 5.

⁵⁷ Keene, a.g.e., s. 83.

⁵⁸ Emperyalizm olgusu doğal ve beşeri kaynakların israfının dünyanın çeşitli bölgelerinde eşitsiz bir şekilde dağıldığını belirtir ve gezegenin belirli bölgelerinin başka bölgelerin yararı için yağma edildiğini savunur. İsrâf mekanizmalarına örnek olarak işlenen tarım arazilerinin kullanımını gösteren Amin, emperyalist sistemin özellikle köy arazilerinin kolektif mülkiyetinden ve toprak rantının yok olmasından faydalandığını; diğer yandan kıtadaki düşük nüfus yoğunluğunu Afrika toprağını sömürmek için kullandığını belirtir. Burada tarım ürünlerine ödenen fiyatlar üreticilerin toprağı yeniden kullanım için korumalarına izin vermemekte ve diğer faktörlerin de etkisiyle toprakların çöle dönüşmesi yoksullaşmaya neden olmaktadır. Bkz. Amin, a.g.e., s. 183.

mücadele etmişlerdir⁵⁹. İşte bu süreç dünya tarihinde emperyalizm tarihi olarak anılmaktadır⁶⁰.

Emperyalizm dünyadaki kutuplaşma, çevre- merkez, gelişmiş- az gelişmiş, sanayileşmiş- sanayileşmemiş ikileminin kesin olarak yerleştiği 19. yy. sonu ve 20. yy. başı dönemine denk gelmektedir. Amin'in tabirinden aktarıldığında ise emperyalizm iki genişleme evresinden geçmiştir. Bunlar 1880- 1914 arası süren yerleşme evresi ve 1945- 1970 yılları arası İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen evredir⁶¹. Bununla birlikte emperyalizmin ilk ciddi bunalımı 1914 Rus ve 1945 Çin devrimleri ile yaşanmıştır. Emperyalizmin evrelerinde özellikle de yerleşme evresinde en önemli olgu anti emperyalist mücadelenin ortaya çıkışıdır. Bu sayede Amin, emperyalist sistemin oturmasının tamamlandığını ve sonrasında gelen yeni genişleme sürecinde anti emperyalist mücadelenin yoğunlaşması ile birlikte çevrenin direnişinin artmasının emperyalistler arasındaki çatışmaları da şiddetlendirerek İkinci Dünya Savaşı'nın oluşumuna yol açtığını belirtir⁶².

Büyük imparatorlukların ve tekellerin ortaya çıktığı 19. yy'ın bir özelliği, mal ihracına sermaye ihracının da eklenmesidir. Bu dönemde sermaye ihracı sömürüyü derinleştirme amacıyla alt yapı yatırımlarına ve hammadde kaynaklarına yönelmiştir. Artık dünyanın tüm doğal ve beşeri zenginliği emperyalist sömürüye açılmıştır. İlk

⁵⁹ Karl Marx, Friedrich Engels, **Sömürgecilik Üzerine**, Çev: Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Birinci Baskı, Ankara 1997, s. 9-10.

⁶⁰ Emperyalizmde getirilen değişiklikler ile artık politikanın konusu sadece koloni halkı olmamakta aynı zamanda rakip emperyal güçler de bu alana dahil olmaktadır. Emperyalizm her zaman küresel güç siyasetinin bir ürünü olmuştur. Amerika, Almanya ve Japonya'nın emperyal güçler olarak geç kalan katılımları ile birlikte, Avrupalı koloni güçleri arasındaki rekabet ve askerileştirmenin artması, ulus devlet kimliğinin emperyal kimlik ile bağlantılı olarak önemli bir yolda olduğunu göstermektedir. Bu yolda kolonilerin sistematik bir şekilde yönetilmesi endüstriyel üreticiler için pazar ve hammaddeler için kaynak yaratacağından hükümetlerin eğilimi kolonilerin onlar için yararlı olmasının sağlanması ve aynı zamanda onları başka bir gücün ele geçirmesinin önlenmesidir, ki bunlar Hıristiyanlığın misyoner çalışmalarında dünyanın geri kalanına batı medeniyetinin modernliğini sunmak ve bu süreçte tüm ulusları batı kapitalizmi altında biraraya getirmek misyonu olarak belirtilmektedir. Bu faktörlerin tümü ise koloni yapısının emperyalizmin baskın ideolojisine dönüşmesine katkı sağlamıştır. Bkz. Young, a.g.e., s. 28.

⁶¹ Amin, a.e., s. 157.

⁶² A.e., s. 158.

paylaşımın sonunda, daha 19. yy.'ın sonu gelmeden, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) İngiltere'nin rakipleri haline gelmişlerdir. Bu ülkeleri ise Japonya izlemektedir. Böylece bu yy'da dünyanın görüntüsü değişmiş ve şekillenmiştir⁶³. İngilizler Güney Asya'yı kolonileştirmişler, Çin'i silah zoruyla afyon ticaretine zorlamışlardır. Fransızlar Hindi Çini'ne, Hollandalılar Doğu Hint adalarına yerleşmişlerdir. Rusya ise kuzeyde Sibirya, doğuda Orta Asya'ya doğru yayılımını sürdürmüştür. Afrika, Fransızlar, İngilizler ve Belçikalılar tarafından paylaşılmıştır. Dolayısıyla dünya emperyalist güçler tarafından paylaşmıştır.

Dünyanın yukarıda adı geçen güçler tarafından paylaşılmasının özellikle Almanya ve Japonya gibi sanayileşmesini tamamlamış ülkeler tarafından kabul edilmemesi, daha açık bir ifadeyle bu ülkelerin de kolonyal güçler elde etme isteklerinin sonucunda Birinci Dünya Savaşı ile başlayan ve 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı ile devam eden bir süreç yaşanmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı süreci aynı zamanda resmi koloniciliğin de sona erdiği dönemdir. Bu zaman zarfı içerisinde insanların naziler ve faşizme karşı verdikleri mücadele tüm dünyaya yayılmıştır. Bunun yanı sıra 1917 yılında Rusya'da bir Sovyet devletinin kurulmasıyla Sovyet lideri Lenin'in, koloni dünyasının kapitalist dünyanın "ihtiyatını" oluşturduğunu ilan etmesi, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa insanlarını koloniciliği tasfiye etmelerine itmiştir. Dolayısıyla komünist yayılmasına karşı duran uluslar, kolonilerinin Sovyet yanlı olmalarını engellemek için buralardan vazgeçmek zorunda kalmışlardır⁶⁴. Kolonici dönemin sona ermesi ise emperyalist ilişkilerin sona ermesine neden olmuştur.

C. Emperyalizm ve Uluslararası Hukuk

Uluslararası hukuk evrenseldir ve bu hukukun evrensel hale gelmesi 19. yy. sonlarına doğru gerçekleşen emperyal yayılma sonucu olmuştur. Bu yüzyıl aynı zamanda uluslararası hukuk disiplinine yargısal teknik olarak naturalizmin yerine

⁶³ Başkaya, a.g.e, s. 20-22.

⁶⁴ Luraghi, a.g.e., s. 20,21.

pozitivizmin getirildiği dönemdir. Yani artık egemen, pozitivist hukukun temel yapısıdır ve 19. yy. hukukçuları uluslararası hukukun tüm sistemini egemenin iradesinin yaratılması üzerinden yeniden yapılandırmaya çalışmıştır⁶⁵. Pozitivizmin uluslararası hukuk argümanına yerleşmesi ticaret konusu öncelikli olmak üzere emperyalist ilişkilerin Avrupalı gözünden incelenmesini de farklı bir zemine taşımıştır. Bu başlık kapsamında pozitivizmin meydana gelişi ve olgusal anlamda emperyal dönemdeki algılanışı ile birlikte emperyalist dönem ticaret diyalogunu pozitivist hukukun ilkeleri üzerinden açıklanması ve bu diyalogu somutlaştıran bir tarihsel olay olarak Berlin Konferansı incelenecektir.

1. Emperyal Dönemde Pozitivist Hukukun Oluşumu

Pozitivizm dönemin yargıçları tarafından uluslararası hukukun evrenselleşmesi ve Avusturalya, Asya'nın büyük bir kısmı ve bölünmüş Afrika gibi işgal edilmeyen bölgelere de global olarak uygulanacak olan kurallar bütünüünün formüle edilmesi için kullanılan yeni analitik araç olarak algılanmıştır. Pozitivist uluslararası hukuk, medeni devletler ile medeni olmayan devletleri ayırmış ve uluslararası hukukun sadece medenileşmiş “milletler aliesi”ni oluşturan egemen devletlere uygulandığını ileri sürmüştür. Anghie'nin tabiri ile “medenî” tanımını oturtabilmek adına Pozitivistler Avrupalı olmayan halkların gözden düşürülmesi için özenli bir sözlük hazırlamışlar, bu halkları işgaller için uygun objeler olarak sunmuşlar ve medenileştirme misyonlarının genişletilmesi kapsamında bu halklara karşı yapılan en şiddetli vahşeti meşru göstermişlerdir⁶⁶.

18. yy'da Avrupalılar ilkel toplumları aynı insanlığa ait olmamak gerekçesi ile dışlamışlar veya onları Altın Çağ'ın soylu barbarları olarak idealize etmişlerdir. 19. yy'ın ilk çeyreğinde ise tarihsel açıklamalar ilkel halkların insan gelişiminde başlangıç düzeyinde olabileceklerine ilişkin karşılaştırmalı yöntemle bağdaştırılmıştır. Bu yy'da

⁶⁵ Anghie, a.g.e., s. 32, 33.

⁶⁶ A.e., s. 38.

uluslararası hukuk ilerlemeci ve safkan olarak tanımlanabilir, çünkü temelleri sadece Batı'ya atfedilmiştir. Örneğin Franz von Liszt (1851- 1919) tarafından yazılan ünlü bir Alman hukuk kitabında pozitivizme atıfla, uluslararası hukuk Avrupa kültürünün tarihsel ve kavramsal yönüdür ve bu hukukta değişmez, Tanrı tarafından verilen ilkeler yer almamaktadır. 19. yy hukukçuları arasında yer alan Henry Wheaton(1785- 1848), Avrupa pozitif hukukunu belirli bir insan ırkının karşılıklı ilişkilerinden doğan gelenek-görenek ve kullanımların bir derlemesi olarak tanımlamaktadır. Buradan hareketle medenilerin uluslararası hukuku Avrupa ve Amerika'nın Hıristiyan uluslarıdır ve bunlar Doğu'nun İslam devletleri arasındaki ilişkiyi de yönetmektedir. Ona göre Avrupalılar Avrupa hukuku tarafından yönetilmelidir ve geriye kalan her şey de keyfilik olacaktır. Erken 19. yy hukukçularına göre yerli toplumlar teknik anlamda uluslararası hukukun dışındadır, yerli ve Avrupalı tüm insanlar doğal hukukun koruması altındadır ve burada onlara birbirlerine eşit bir şekilde saygı gösteren ve birbirlerine karşı vahşetten kaçınmakla yükümlü eşit tüccarlar ve seyyahlar olarak muamele edilir. Bu bölgedeki özel çıkarlar doğal hukuk argümanı tarafından korunmaktadır. Bu argümanda ise bölgesel haklar o bölgenin yetiştirilmesi ile ilişkilendirilmiş ve göçebe ve yerleşik halklar arasındaki ayrım vurgulanarak bunun sayesinde Avrupalı olmayan halklara ait bölgelerde Avrupalı yerleşiminin yolu açılmıştır. Fakat dönemin hukukçuları doğal hukuku meşruiyet açısından zayıf bir sistem olarak görmüşlerdir⁶⁷.

Buradan hareketle meşruiyet sorununa çözüm bulmak amacıyla John Westlake, Lassa Oppenheim, Thomas Lawrence gibi 19. yy. hukukçuları uluslararası hukukun kendilerine kadar gelen tarihini açıklayarak kendilerini naturalistlerden nasıl ayırdıklarını bu yolla göstermeyi seçmişlerdir. Naturalist çerçeve içerisinde egemen kendisinin bağlı olduğu bir doğal hukuk sistemi tarafından yönetilmektedir. Bunun karşısında pozitivizmde egemenin sadece hukuku yönetmek ve uygulamak görevleri ileri sürülmemiş; bununla birlikte hukukun başlı başına egemenin iradesinden ortaya çıktığı da öne sürülmüştür. Öyleyse egemenin oluşturduğu bu hukukun evrenselleşmesi ile

⁶⁷ Koskenniemi, a.g.e., s. 101, 102, 115.

Avrupalı olmayan halklar da egemen iradesi altına girecektir. Pozitivistlere göre egemen devlet bütün hukuk sisteminin temelidir ve onların daha geniş projelerinde uluslararası hukukun bütünsel çerçevesini bu temel dayanak üzerine yeniden oturtmak yer almaktadır. Bu nedenle pozitivistler doğal hukuk düşüncesinde yer alan egemen devletlerin kapsayıcı bir doğal hukuka bağlı olduğu ya da devlet eylemlerinin daha üstün bir erdem tarafından yönlendirilmesi gerektiği yönünde fikirlerini tamamen reddederler. Egemen en yüksek otoritedir ve sadece kendi anlaştığı ile bağlanabilir. Bu nedenle pozitivistlere göre uluslararası hukuk kuralları, adalet veya dinin doğasına ilişkin incelemelerle değil devletlerin ve onların oluşturduğu kurumlar ve hukukun gerçek davranışlarını dikkatli bir şekilde incelenmesi ile oluşturulabilir⁶⁸. Bu nedenle egemen devlet eylemleri hukuka kaynaklık ettikleri için önemlidir ve devletler eylemlerini hukuk ile bağlantılı gerçekleştirdiklerinden, yüksek bir güç sahibidirler. Fakat bu noktada egemen devletlerin eylemlerinin kaynağı nedir sorusu akıllara gelmektedir ve bu sorunun cevabı da rıza olmaktadır.

Pozitivizmin merkezi karakteri gereğince hukuk, bağlayıcı niteliğini tüm ulusların veya en azından birçok ulusun pozitif rızasından kazanır. Bu temel argümana yakın yaklaşımları savunan Bynkershoek gibi pozitif hukukçular ulusların hukukunun uluslar arasında, hepsi olmasa da en azından en fazla medenileşmiş olanların arasında, mantığın ışığıyla gözlemlendiğini belirtmiştir. Medeni olmayan ulusları dışarıda tutma eğilimine rağmen Avrupalı olmayan devletler 19. yy başlarında bile uluslar hukukunun bir parçası olarak sayılmışlardır. Hatta 1825 yılında Amerikan Yüksek Mahkemesinde verilen Antelope kararı gereğince köleliğin milletler hukukuna göre yasak olup olmadığı tartışılmış ve alınan kararda modern devletler hukukunun güç ile üretilmeyeceği; Afrika'nın köleliğe ilişkin modern ilkeleri benimsemediği belirtilmiş ve buna rağmen bu büyük kıtanın hala uluslar hukukuna dahil olduğu vurgulanmıştır. Fakat bu yy'ın sonlarına doğru pozitivistler arasında Afrika'da var olan hukuk sistemi ne olursa olsun hukuk olarak kabul edilecek olan geleneklerin sadece medeni ülkelerde var olan

⁶⁸ Anghie, a.g.e., s. 41, 43.

gelenekler olacağı kanısı oluşmuştur. Böylece medeni ve medeni olmayan arasında bir ayrıma gidilmiş ve bu sayede iki farklı halk kategorisi için tamamen farklı standartlar uygulanabilir olmuştur⁶⁹. Geniş tanımlamasıyla Avrupalı olmayan devletler egemenlik alanından çıkarıldıktan sonra uluslararası hukuk alanında herhangi bir iddiada bulunmaktan da men edilmişlerdir, çünkü sadece egemen devletler tüm katılımcı hakları ve güçlerini kullanarak tam olarak katılabileceklerdir.

Pozitivist hukuk ilkeleri kapsamında medeni ve medeni olmayan ayrımının Avrupalı ve Avrupalı olmayan ile birleştirilmesini takiben 19. yy. emperyalist uluslararası hukukunun oluşumunda eşitsiz anlaşmaların varlığı etkili olmuştur. Bu anlaşmalar belirsiz ve tek taraflı içeriği ile ve zorlayıcı eylemleri ile geçici ve esnek niteliktedir. 1842 yılında Çin ve Britanya arasında imzalanana Nanking Anlaşması'nda olduğu gibi bu tür eşitsiz anlaşmalar güçlü devletin çıkarlarına hizmet ederken ortağını zorlamaktadır ve medeniyetleşme standardı hukuk fabrikasının eşitsiz realpolitliğini içeren ve onu mantıklı gösteren esnek bir araç olmaktadır. 19. yy. içerisinde Siam, Fas, Çin, Zanzibar, Madagaskar gibi bölgesel olarak bağımlı fakat içeride bağımsız devletler ile bu tarz eşitsiz anlaşmalar imzalanmıştır. Bu nedenle eşitsiz anlaşmaların özünde medeni olmayanlarla oluşturulan bir anlaşma yerine bu güçler yarı-medeni olarak gösterilmiştir. Bu uluslar bazı yönleri ile Milletler Ailesi'nin içindedirler; fakat diğer yönlerden bu topluluğun dışında bulunmaktadır⁷⁰. Bu noktada Mieville gibi Marksist hukukçular, Anthony Anghie'nin temel ayrımı medeni ve medeni olmayan arasında yapmasını yanlış bulmaktadır. Burada medeniyetin kendi karşıtı olan medeni olmayan ile tanımlanması iddiasının post modern bir klişe olacağını söyleyen Mieville; medenin anti tezi olarak yarı medeni olanın daha açık bir söylemle, egemen ve hukuk kapsamının ötesinde olmayan fakat yarı egemen olanın yer alabileceğini belirtmiştir. Bu ise bize medeniyetleşme standardının niçin 19. yy. ortalarında oluşmaya başladığını açıklamaktadır. Mieville'ye göre yarı medeni burada iki karşıt arasındaki ara bulucu alan değildir; bunun yerine medeniyet sınıflaması problematığının üreticisidir. Çünkü

⁶⁹ A.e., s. 53, 54, 55.

⁷⁰ Mieville, a.g.e., s. 246.

medenileşme ötekileştirmenin tutarsız bir stratejisi değildir; gerçekten var olan egemenliğin paradokslarının bir sonucudur⁷¹.

2. Emperyal Yayılmada Hukukun Yeri ve Berlin Konferansı

19. yy. koloni yayılmasının en önemli itici güçlerinden biri hiç şüphesiz ki ticarettir. Tarihsel açıdan bu dönemde gerçekleştirilen ticaretin büyük çoğunluğu İngiliz Doğu Hindistan Şirketi veya Hollanda Doğu Hindistan Şirketi tarafından yapılmıştır. Bu şirketlerin özel operasyon alanı devletin onlar için oluşturduğu ve ticaret ya da endüstriyel sömürü açısından iyi olanaklar sunacak olan topraklardır. Bu da doğal olarak dönemin uluslararası hukukunu etkilemiştir. Dönemin doktrinleri bu şirketleri Kraliyetin bir parçası olarak niteliyerek yasal kimlik vermek için geliştirmiştir. Bu nedenle ticari şirketler Avrupalı olmayan halklar üzerinde hak kullanabilir duruma getirilmiştir. Şirket hukuku bu kurumlara sadece belirli alanlarda ticaret yapmanın yanı sıra yerlilerle barış veya savaş yapabilmeyi ve madeni para basılması yetkisini de vermiştir⁷². Sömürü alanlarının şirketler tarafından kontrol edilmesi doğal olarak bu bölgelerin kar amacıyla yönetilmesi durumunu beraberinde getirmiştir. 19. yy. sonlarına doğru Avrupalı ülkeler koloni bölgelerinin kendilerine olan sorumluluğunu artırmak istemişler ve bu nedenle bu bölgelerde doğrudan yönetim etkili olmuştur. 1858 yılında Doğu Hindistan Şirketi feshedilmiş ve İngiliz Kraliyeti Hindistan üzerinde doğrudan kontrolü ele geçirmiştir. Avrupa devletlerinin koloni toprakları üzerindeki doğrudan kontrolü doğal olarak kar amaçlı yönetişimin de düzen, düzgün yönetişim ve insancılık ile yer değiştirmesine neden olmuştur⁷³.

Koloni bölgelerinde kurulan şirketlerin koloni devletlerinin bir uzantısı olarak kamu hukuku ve egemenlik kullanmasına ilişkin koloni döneminin savunucusu hukukçuların aksine; yeni dönem hukukçularının çoğu kolonileşmenin özel kurumlara devredilmemesi veya kolonici ülkenin bedelini ödemededen ödülü almaya sevkedecek

⁷¹ A.e., s. 247, 248.

⁷² Luraghi, a.g.e., s. 148.

⁷³ Anghie, a.g.e., s. 68.

muğlak formüller ardına saklanmaması gerektiğini savunmuşlardır. Bu hukukçular sömürülen bölgede kurulacak olan etkin bir Batı egemenliğinin sadece Avrupalı güçlerin ilgili bölgede yaşayacakları çatışmaları önlemesi için değil, aynı zamanda Avrupalı yerleşimcileri ve tüccarları korumak ve oradaki yerlilerin medenileşmesini izlemek için gerekli olduğunu savunmaktadırlar⁷⁴. Buradan hareketle dönemin uluslararası hukuk otoriteleri koloni yayılması ve ticaret arasındaki ilişkiyi doğrudan kurgulayarak medeni Batı'nın koloni faaliyetlerini ticaret üzerinden meşru göstermeye gayret göstermiştir.

Emperyal yayılmanın hukuk vasıtasıyla ticari alanın dışına çıkarılmasının nedenleri arasında dönem itibarıyla 19. yy. sonuna doğru resmi olmayan imparatorluğun sona ermesi yer almaktadır. Bu dönemde Avrupa kamu kurumlarının ve özellikle Avrupa egemenliğinin koloni bölgesini hedeflemesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu noktada egemenlik ve uluslararası hukuka ilişkin argümanlar iki özel kavram bağlamında oluşmuştur ki bunlar Avrupa güçleri arasındaki yargı yetkisi alanındaki kargaşayı çözümlenmek ve koloni gücü ile yerli halk arasındaki ilişkiye uygulanabilecek kurallara karar vermektir. Buradan hareketle hukuk, koloni yayılmasının artık sadece ekonomik ve stratejik bir problem olmadığını ve daha da fazla bir şekilde insanlığın geri kalanı için ahlaki bir görev olduğunu da meşru gösterecektir. Nitekim 1884-1885 Berlin Konferansı belirli ilkeler üzerinde anlaşarak kolonyalizm konusunda hukukun ahlaki ve siyasi ihtilafın bir parçası haline getirildiğini göstermiştir⁷⁵. Berlin Konferansı'nda Avrupa'nın emperyal ülkeleri arasında en güçlü konumda olan Fransa, İngiltere ve Almanya yasal ve siyasi bir çerçeveye oluşturarak Kongo bölgesindeki kolonyal yayılmada yaşanan çekişmeyi en aza indirmeyi amaçlamıştır.

Berlin Konferansının insancıl retoriği özellikle önemlidir, çünkü koloni projesini gerekçelendirmiştir. Burada artık ticaret eski anlamında olduğu gibi karın maksimizasyonu ve ulusal gücün artırılması anlamına gelmemekte; onun yerine ticaret artık medenileşme misyonunun bir parçası olmakta ve başlı başına ticaretin yayılması

⁷⁴ Koskenniemi, a.g.e., s. 145.

⁷⁵ A.e., s. 121.

çağdışı yerlinin medenileşmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla artık Avrupalı olmayan halklar için egemenlik yetki sahibi olmak yerine yabancılaşma ve bağılık anlamına gelmektedir. Berlin Konferansı'nda emperyal güçlerin insancılık ile kar arayışı arasındaki denge kurmaya yönelik çalışmaları kolonilerin yönetimine doğrudan dahil olmaları ile ilgili bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Özellikle pozitivistlerin temel öncelikleri açısından bu durum temel bir sorunu beraberinde getirmiştir. Bilindiği gibi pozitivistler egemen devletin üstün gücü ve hukukun egemen devletler tarafından yapılabileceğini savunmuşlardır. Bu durumda da egemen ve Avrupalı olmayan halkların beraber hukuk üretemeyeceği sonucuna varmışlardır. Oysaki Avrupalı devletler ve onların ticaret şirketleri ile kolonileri arasında 15. yy'dan bu yana yapılan sözleşmeler bulunmaktadır. Eğer Avrupalı olmayan dünya uluslararası hukukun amaçları bakımından var olmuyor görülüyorsa, bu durumda Avrupalı ve Avrupalı olmayan devletler arasında imzalanan bu kadar anlaşmanın ne olacağı sorunu ortaya çıkmıştır⁷⁶.

Pozitivistler bu güçlüğü çözebilmek için yarı egemen ve tanıma kavramlarına başvurmuşlardır. Tanıma doktrini Avrupalı olmayan toplumların hukuksal varlık içine girebilmeleri için kullanılan bir tekniktir. Geniş kullanımda bu doktrin, yeni bir devletin oluşumunun ancak daha önceden var olan devletlerin onu tanınması halinde gerçekleşebileceğini öngörür. Tanıma doktrini her devletin kendi kararlarını alabileceği önermesi üzerine temellenmektedir. Avrupalı olmayan toplumların bir devlet oluşturması gerçeği, uluslararası hukuka ait olma kapsamında medeni ile medeni olmayan ayırımı yüzünden tek başına yeterli değildir. Böyle bir devlet ancak hukuk alanında medenileşme girişimlerini arttırdığında tanıma durumu söz konusu olmaktadır. İşte bu doktrinden hareketle, Anlaşma müzakerelerinde Afrikalı halklar hiç yer almamıştır. Bu dışlama karmaşık bir şekilde pozitivist argüman tarafından vurgulanmış ve desteklenmiştir ve açıklama olarak da herhangi bir Afrika kabilesinin anlaşmalar

⁷⁶ Anghie, a.g.e., s. 97, 105, 69.

tarafından temlik edilecek bir egemenlik algısını anlayamayacak kadar ilkel oldukları, başka bir deyişle medenileşme girişimlerinin yeterli olmadığı, söylenmiştir⁷⁷.

Berlin Konferansı'nın üç resmi amacı vardır, bunlar: Kongo ve Niger nehirleri üzerinde denizciliğin serbestleştirilmesinin organizasyonu, Kongo havzasında ticaretin serbestleştirilmesinin garantisi ve yeni bir bölgenin kazanılmasına ilişkin kurallar üzerinde anlaşmaya varmaktır. Uluslararası hukukçular Konferansın bölgesel yönlerine odaklanmışlar ve ortaya çıkan sonuçtan dolayı hayal kırıklığı yaşamışlardır, çünkü Nihai Senedin sadece iki maddesi, madde 34 ve 35, yeni bir bölgenin kazanılmasına ilişkin kuralları düzenlemektedir ve bu maddelerin uygulanabilirliği de oldukça kısıtlıdır. Madde 34 yeni bir bölgenin elde edilmesi durumunda diğer bütün güçlerin bilgilendirilmesi ile ilgili iken madde 35 ise Konferansı imzalayan güçlerin Afrika kıtası kapsamında işgal ettikleri bölgede otorite oluşturma yükümlülüğü altında var olan hakları korumak bağlamında özellikle ticaret serbestliğini koruması gerektiğini içermektedir. Böylelikle madde 34 ve 35 egemenliği sadece Avrupa'nın iyeliğinde olan bir özellik olarak tanımlamış ve dahası egemenlik net bir şekilde belirtilen yükümlülükleri ile bir ayrıcalık olarak değerlendirilmiştir. Diğer yandan Ronald Robinson'un tabiri ile denizciliğin ve ticaretin serbestleştirilmesine ilişkin hükümler Orta Afrika'daki ticaretin uluslararasılaştırılması için gerçek bir girişim olarak değerlendirilse de Anghie, Berlin Anlaşması ile uluslararasılaştırma anlamında etkin hiçbir adım atılmadığını ileri sürmekte ve aksine ticarete ilişkin hükümlerin pratikte aşağı Niger'de tekelliliğin artmasına neden olduğunu belirtmektedir. Sheryl Crowe'un tabiri ile Kongo ve Niger havzasında serbest ticaret oluşturularak bu alanların her ikisinde de tekeli sistemler kurulmuş ve Afrika'nın merkezi uluslararasılaştırılmıştır, çünkü artık buraları Belçikalılaştırılmıştır⁷⁸.

Denizciliğin ve ticaretin serbestleştirilmesine ilişkin hükümler uluslararası hukukun bir çerçeve oluşturmada eksik kaldığı Avrupa- Afrika çarpışmasını düzenlemek

⁷⁷ A.e., s. 75.

⁷⁸ Koskenniemi, a.g.e., s. 123, 126.

tartışması tekrar gündem konusu yapmıştır. Tartışmanın altında yatan önemli konu ise Afrika kabilelerinin hukusal kimliğidir. Dolayısıyla Afrikalıları Konferansın dışında tutmaya yönelik her türlü girişime rağmen Afrikalı yerlinin kimliği konusu müzakerelerin temel endişesi haline gelmiştir. Diğer yandan yerli kimliği üzerinde tam bir kontrol sağlamaya yönelik pozitivist girişimlerine rağmen yerli, Avrupanın istikrar ve birliğini tehdit eder şekilde bilinemez olarak kalmaya devam etmiştir⁷⁹.

D. Emperyal Yayılma ve Göç Olgusu

18 ve 19. yy. endüstriyel devrimleri, Batı Avrupa'da kolonyal sömürü vasıtasıyla toplanan sermaye ile meydana gelen bir olgudur. İşgücü göçü ise modern endüstrinin doğması ve çalışan sınıfın oluşturulmasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla emperyal imparatorlukların güçlenmesinin ardında en önemli paya sahip unsurların başında yer alan endüstri devrimlerinin gerçekleşmesinde Avrupalı devletlerden veya koloni ülkelerinden gelen işgücü göçü yer almaktadır.

En erken endüstriyel ülke olma sıfatını taşıyan İngiltere, geniş çaplı işgücü göçünü yaşayan ilk ülkedir. Yeni fabrika kasabaları hızlı bir şekilde işgücü fazlasını içine almıştır. Acımasız çalışma ve hayat koşulları, sağlıksızlık, yüksek yeni doğan ölümleri ve kısa yaşam beklentisine yol açmıştır. Düşük ücretler yüzünden kadınlar ve çocuklar çalışmaya zorlanmış ve bu da aile için yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Nüfusun doğal artışı işgücü ihtiyacını karşılamaya yetmemiş ve İngiltere'nin en yakın kolonisi olan İrlanda işgücü kaynağı haline gelmiştir. Uzaktaki mülk sahipleri ve özel mülkler yoluyla İrlanda çiftçi tarımının harap edilmesi İngiliz rekabeti yoluyla yerel endüstri iflasi ile birleşince bu geniş çapta bir yoksulluk yaşanmasına yol açmıştır. 1822, 1846 ve 1847 yıllarında görülen açlık olayları İrlanda'dan İngiltere, ABD ve Avustralya'ya yaşanan göçleri hızlandırmıştır. Diğer yandan 1800 ve 1930 yılları arasında 40 milyon Avrupalı Kuzey, Güney Amerika ve Avusturalya'ya kalıcı bir şekilde göç etmiştir ve bu rakam içerisinde genellikle endüstrileşmelerini sonradan tamamlayan İspanya, İrlanda,

⁷⁹ Anghie, a.g.e., s. 92, 94.

İtalya ve Doğu Avrupa’da yaşayan göçmenler yer almaktadır. Sözkonusu göçmenlerin gidiş amacı bağımsız çiftçiler ya da tüccarlar olmak olsa da bu kişiler göçün ardından genellikle inşaat sektöründe ya da çiftliklerde çalışan ücretli işçiler olmuşlardır⁸⁰. Buradan hareketle ABD’de ekonomik gelişim ve ulus inşasının büyük oranda göç üzerine temellendiğini söylemek yerinde olacaktır.

Kölelik uygulamalarının kaldırılmasının ardından emperyal imparatorluklar döneminde Avrupa’nın emperyal gelişimini sürdürebilmek adına farklı göçmen sistemleri yürürlüğe konmuştur. Örnek olarak köle ticaretinin 1833 yılında İngiliz “Kurtuluş Yasası” ile yasaklanmasının ardından ise özellikle tarım sektöründe çiftçilerin ve tüccarların maduriyetlerini engellemek adına eski kölelerin ücretli çalışanlar haline dönüşmeleri gerçekleştirilmiş, fakat bu girişim şeker üretiminin azalmasına ve Karayip mallarının pazar payının düşmesine engel olamamıştır. Bunun üzerine koloniciler işgücü kıtlığından hareketle birçok göç şeması geliştirmişler ve Afrikalıları diğer uluslardan özgürleştirme girişiminde bulunmuşlar fakat uygun bir Afrika grubu bulamayınca tarımsal işgücüne uygun, kontrol edilebilir ve son derece ucuz işgücünü Hindistan’da bulabileceklerine kanaat getirmişlerdir. 18. yy. sonlarında Doğu Hindistan Şirketi, Hindistan işgücünü Hindistan dışına açmaya başlamış ve kısa zaman içinde Reunion ve Mauritius’lu şeker üreticileri gelen ucuz maliyetli işçiler üzerinden başarı elde etmeye başlamıştır. Buradan sonra Hindistan’daki sözleşmeli işgücünün sistematik bir şekilde Karayipler, Doğu Afrika, Güney Afrika ve Güney Pasifik’teki ekim üzerine kurulu kolonilere gönderildiği görülmektedir. Kolonyal dönem İngiliz yönetimi kapsamında Hindistan’da uygulanan sözleşmeli göçmen gönderme olayı kolonyal güçlenme ve Hindistan işgücünün uluslararası metalaşması arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Bu anlamda Hintlilerin göçmenler olarak sözleşme sistemi ile tüm dünyaya taşınmaları, Hindistan toplumunun bütün ekonomik ve sosyal yapısına İngilizlerin nüfus etmeleri gerçeğinin bir sonucudur⁸¹. Mahmud’un değerlendirmesine referansla, egemen koloni imparatorluklarının kendi geliştirdikleri politikalarını uygulamak ve koloni edilen

⁸⁰ Castles ve Miller, a.g.e., s. 58, 55.

⁸¹ Mahmud, a.g.e., s. 642, 643, 647.

ile koloni gücü arasındaki hukuksal düzenlemeleri gerçekleştirerek bu politikaları realize etmek adına göç bu politikaların uygulanmasında en önemli araçlardan biri olarak ele alınmıştır.

Diğer yandan emperyal yayılma kapsamında bazı Avrupa imparatorlukları, medeni olarak değerlendirilmeyen kolonilerinin kendilerine ekonomik olarak bağlamak ve arada itaat temelli organik bir ilişki kurmak adına göçü kullanmıştır. Nitekim Fransa'nın Cezayir ile olan kolonyal ilişkisinde yeniden iskan politikaları ve toprak sahipliği yapısını dönüştürmeye dayalı yeni bir kapitalist tarım şeklinin oluşturulması suretiyle Cezayir ekonomisinin Fransa'ya bağlılığı ve Cezayir'den Fransa'ya yaşanan göçlerin ani artışı yaşanmıştır. Genellikle Avrupa'ya İkinci Dünya Savaşı sonrası görülen büyük çaplı kolonyal göçlerin aksine; Cezayir'den Fransa'ya gerçekleşen göçler yüzyılın başından itibaren yoğun bir şekilde görülmüştür⁸². Dolayısıyla egemen bir koloni devletinin yürüttüğü koloni politikalarının göç vasıtasıyla oluşturduğu etkiler bu olgunun bir yandan Cezayir'de yaşanan iç ekonomik çöküntüye katkısı ve diğer yandan birkaç kuşağın yaşlanmasının ardından Fransız Cezayirliilerin oluşması ile kendisini göstermektedir.

III. Neokolonyalizm

Emperyal güçlerin çöküşü Birinci Dünya Savaşı ile başlamış ve akabinde İkinci Dünya Savaşı ile pekişmiştir. 1945 sonrasında Avrupalı emperyal güçler tarafından kurulmuş olan doğrudan baskı artık savunulabilir olmaktan çıkmıştır. Bu sistem 3 nedenden ötürü yıkılmıştır; bunların ilki koloni halkının gösterdiği direnişe artık Sovyetler Birliği, Küba ve Çin'in de destek veriyor olmasıdır, ikincisi genel direnişe dayanabilmek ve sistemi sürdürmenin çıkarttığı ağır maliyeti dünya savaşlarından yara almış olarak çıkan Avrupalı ulusların daha fazla karşılayamaması ve son olarak diğer bir süper güç olan Amerika'nın kolonyal ticaret bloklarının varlığını kendi ekonomik

⁸² Steven Loyal, "The French in Algeria, Algerians in France: Bourdieu, Colonialism and Migration", *The Sociological Review*, Cilt 53, sayı 3, 2009, s. 407, 412, 415, 416.

yayılmaya engel olarak değerlendirmesinden ötürü bu süper güç tarafından gelen baskılardır. Eskiye değiştiren yeni sistem ise eskisine oranla birçok yönden daha kurnaz ve dolaylıdır⁸³.

Gana eski Devlet Başkanı Kwame Nkrumah, yazılarında İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yeni uluslararası düzenlemelerin oluştuğunu ve kolonyal ilişkilerde bir çeşit kontrol değişimi yaşandığını yazar. Nkrumah bu süreçte eskiden Kuzey ve Güney arasındaki belirgin ve formüle edilmiş kontrolün yerine artık Afrikalı ve Amerika ile Avrupayı kapsayan Batılı devletler arasında ve devletlerin içinde daha güç algılanan ve daha az önemli gibi görünen yeni bir neokolonyal kontrolün olduğunu belirtmiştir.

Neokolonyalizmi birçok yönden insan hakları, adalet, eşitlik gibi tüm devletlerin sahiplenme iddiasında olduğu kavramların öteki yüzü olarak tanımlayan Nkrumah, Afrika'da bulunan Üçüncü Dünya Devletleri'nin Batı Devletleriyle kolonyal veya neokolonyal tabilik esasında ilişkiler kurmakta olduğunu belirtir. Batı ve Afrika arasındaki ilişkileri açıklarken pozitif eylem ve negatif eylem terimlerini kullanan Nkrumah'a göre pozitif eylem oligarşik yayılma ve baskının yıkılması bağlamında sosyal adalet arayan tüm güçlerin toplamıdır. Negatif eylem ise kolonyal tabiyet ve yayılmanın uzamasını amaçlayan tüm güçlerin toplamıdır. Kolonyalizm durumunda negatif eylem pozitif eylemi bastırır ve kolonyalizmin aynasından karşıt paradigma, tam bağımsızlık, denge, şaşırtıcı bir şekilde pozitif eylemin denetimine döndürülmüştür. Eskiden koloni konumunda olan bir devlet kolonyal zaptın yasal kısıtlılıklarından kurtulsa bile negatif eylemin evreninde kolayca hapis tutulabilir ki bu neokolonyalist hapisane Nkrumah'ın tabiri ile "ölü taklidi yapan negatif eylem" dir⁸⁴. Bu durumda çevreleme politikası güden reformist gündemler eski koloni devletlerini önceki koloni efendilerine çekmek ve onları diğerlerinin kullanımı karşısında savunmasız göstererek negatif eylemi canlandırmak niyetindedirler.

⁸³ Young, a.g.e., s. 44.

⁸⁴ Robert P. Barnidge Jr., Some (Preliminary) Thoughts on Neocolonialism and International Law, Conference Papers, Sixth International Conference on International Law in the Contemporary World, **Indian Society of International Law**, Sayı 115, 2009.

Tarihsel süreç içerisinde kolonyal yönetimden bağımsızlığa doğru kayan harekette gözden kaçan nokta kurum olmuştur. Anti-kolonyal mücadele koloni halkının yaşadıkları koşullara karşı yeni bir kurum düzeyi oluşturma varsayımını içermektedir. Bağımsızlık bu mücadelenin konusudur ve varsayımı da kendi kaderini tayin ideali ile tam olarak gerçekleştirilecektir. Oysaki gerçek bu denli basit değildir. Kwame Nkrumah'ın dile getirdiği gibi bağımsızlıkla birlikte gücün göstermelik olduğu ortaya çıkmıştır, siyasi güç ele geçirilmekle birlikte ekonominin kontrolü elde edilememiştir. Afrika kakao, kahve, altın, pırlanta, ahşap gibi kaynakların kaynağı olabilir; fakat bu ürünler için pazar Londra ve New York'da merkezlenmiştir ve buralardan kontrol edilmektedir⁸⁵. Dolayısıyla Neokolonyalizm, eski emperyal güçlerin ekonomik hegemonyayı devam ettirdiğini savunmaktadır ve bu anlamda postkolonyal devlet eski efendilerine bağlılık durumunu devam ettirmekte ve eski efendiler de kolonyalist tavırlarını sürdürmektedir. Noekolonyal durumda eski koloni ülkelerinde elitlerden oluşan yönetici sınıf kendi çıkarlarını gözeterek uluslararası sermayenin yarıdayaklığını yapmaktadır. Uluslararası kontrol ekonomik araçlarla gerçekleştirilir ve özellikle Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası veya Uluslararası Para Fonu gibi finansal organizasyonların polisliği vasıtasıyla ve sermaye ve teknolojiye erişimle bu kontrol sağlanmaktadır⁸⁶.

Nkrumah kendi kaleminden yeni çağdaş koloniciliği sözde bağımsız devletlerin dev mali örgütler tarafından denetimine dayandırmaktadır. Bu mali örgütler ise genellikle belirli bir kapitalist devlet aracılığıyla veya o devlet adına çalışmaktadır ve bunu yaparken gelişmiş ilişkileri olduğu emperyalist devletleri de yanına almaktadır. Afrika devletlerinin bölünmüş, küçük devletler olmaları, bu ülkelerin iktisadi bağımsızlıklarını gerçekleştirilmede güçlük yaşamaları ve yabancı çıkarların ağırlığını daha fazla göstermeleri anlamına gelmektedir⁸⁷. Gerçekte ekonomik sistem ve ona bağlı

⁸⁵ Young, a.g.e., s. 45.

⁸⁶ A.e., s. 46.

⁸⁷ Kwame Nkrumah, **Emperyalizmin Son Aşaması Yeni Sömürgecilik**, Çev. A. Sarıca, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 9, 10.

olan siyasi politika dışarıdan yönetilmektedir ve buradan hareketle de bağımsızlık bir düzmededen ibarettir. Nkrumah neokolonyalizmin, aynen kolonyalizmde olduğu gibi, kapitalist ülkelerin sosyal karmaşalarının ihracı olduğunu ve özellikle batılı refah devletlerinin taleplerinin aslında ulus devlette görülmekte olan sınıf mücadelesini uluslararası işbölümüne dönüştürdüğünü vurgulamaktadır. Uluslararası işbölümü postkolonyal alanın temel belirleyici karakteristiğidir. Neokolonyalizm, onun konusu olmuş gelişmekte olan ülkelerin boyunlarında birer yükür, bundan kurtulamadıkça bu yük onları boğacaktır. Nkrumah'a göre neokolonyalizm emperyalizmin gücünün bir işareti değildir, onun son çirkin nefesidir. Buna karşı koyma ise sosyalizm ve Pan-afrikanizm ile mümkün olmaktadır⁸⁸. Nkrumah'ın argümanı neokolonyalizmin geleneksel koloni yönetiminin farklı şekilde devam ettiği üzerinedir. Bu bağlamda az gelişmiş ülkelerde yatırımın faydaları hakkındaki liberal düşüncenin aksine Nkrumah, Leninist bir çizgiyi benimseyerek dış sermayenin gelişim yerine sömürü için kullanıldığını ve nekolonyalizmde yapılan yatırımların zengin ve fakir ülkeler arasındaki uçurumları azaltmak yerine artırdığını savunur. Uluslararası işbölümünün gelişmesiyle ucuz emek maliyeti ve hammadeler batılı olmayan ülkelerin birincil kaynakları haline gelmiştir. Diğer yandan uluslararası emek gücünün kullanımı siyasi istikrar, eğitimli ve okumuş işgücü ve işleyen bir altyapıyı da gerektirmektedir ve bu unsurlar Afrika'da kıt olduğu için batılı üreticiler giysi, elektrikli ürünler ve oyuncak üretiminde Çin ve Malezya gibi devlet kontrolünün fazla olduğu ülkeleri seçmektedirler⁸⁹.

Neokolonyalizmi kavramsal olarak ana hatları ile belirttikten sonra bu başlık altında öncelikle neokolonyal teorinin oluşmasına yol açan anti-kolonyalizm olgusu ve dekolonizasyon süreci incelenecek, neokolonyalizmin temel bileşenleri olan gelişim ve bağımlılık teorileri aktarılacak, ardından neokolonyalizmin uluslararası hukuk ile ilişkisi anlatılacak ve son olarak merkez ülkelerin göç politikaları üzerinden neokolonyalizm süreci incelenecektir.

⁸⁸ Young, a.g.e., s. 46.

⁸⁹ A.e., s. 47.

A. Neokolonyalizme Giden Yol

Anti-kolonyalist olgu kolonyalizmin eleştirisini temel alan bir düşünce şekli olarak, tarih sahnesinde hem sömürülenlerin hem de sömürenlerin tavırlarını etkilemiş ve bağımsızlaşma hareketine yön vermiştir. Bu süreçte ideolojilerin yanı sıra ulusların kendi kaderini tayin hakkı tartışmaları ile başlayan dekolonizasyon süreci ve ardından gelen bağımsızlaşma hareketleri neokolonyalizm olgusunun meydana gelmesini sağlayan temeller olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu başlık altında anti- kolonyalizm kavramı ve dekolonizasyon süreci, neokolonyalizmin teorik ve pratik temellerini ortaya koymak için ayrı ayrı incelenecektir.

1. Anti- Kolonyalizm

Anti-kolonyal ideolojiyi savunan Üçüncü Dünya ülkeleri 20. yy. boyunca resmi anlamda sömürüden kurtulmuşlardır. Anti-kolonyalizme ilişkin yapılan ilk çalışmalar 19. yy.'da kolonyalizmin ahlaki boyutunun ve ticari⁹⁰ tekellerin eleştirisini içermektedir. Bu dönemde anti-kolonyalizm düşüncesi sömürülen ulusların direnişine yol açmamıştır. Fakat özellikle 20. yy.'dan itibaren dünyadaki güç dengelerinin Amerika lehine değişimi ve kolonici devletlerin bu denge içerisinde eski konumlarını yitirmeleri ve Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulması gibi faktörler hem dönemin uluslar arası güçlerinin tutumunu değiştirmiş, hem de sömürülen devletlerin direnişini hızlandırmıştır.

Anti-kolonyal düşünce tarzı geç 19. yy. ve 20. yy'da anti-emperyalizmin bir formu olarak meydana gelmiştir. Sanılanın aksine, 18- 19. yy'larda Avrupa'da güçlü bir

⁹⁰ Robert Young, 19. yy. liberalizminin oluşumuna önemli katkıları olan Adam Smith gibi düşünürlerin anti kolonyalizmin liberal kökenlerini oluşturmak bağlamında ilk örneğini yarattığını savunmaktadır. Young, liberallerin koloniler ile serbest ticaret kurulmasının ticari faydalarını savunduklarını belirterek 1846 yılından bu yana oluşturulan serbest ticaret ilişkilerinin ticari açıdan başarılı olduğunu ve kolonilerin 1859 yılında İngiliz mallarına karşı tarife oluşturmaya başladıklarını belirtir. Böylece 19. yy'ın sonlarına doğru teknelci sistem kendini koruyucu emperyalizme bırakmıştır. Bkz. Young, a.e.

anti kolonyalist gelenek oluşmuştur⁹¹. Direniş kapsamında incelendiğinde, Karl Marx gibi düşünürler anti-kolonyal ideolojinin değişerek şekillenmesinde söz sahibi olmuştur. Marx'ın bizzat kendisi 1840'ların liberal ikliminin bir ürünüdür ve onun öncesinde liberal ekonomistler ve kapitalistler, kolonyalizmin eleştirmenleri iken, sonrasında Marx bu iki argümanı birleştirerek anti-kolonyal teorinin temelini yeniden yapılandırmıştır. Ona göre kolonyalizm kapitalizmi perdeleyen unsurdur. Bu nedenle Marx kolonyal yayılmayı kapitalizmin gelişim tarihi ile ilişkilendirerek incelemiştir⁹².

İdeolojilere bağlı ya da onlardan bağımsız olarak gelişen direnişçi anti-kolonyalizm düşüncesi toplumların toplumsal yapısını da etkilemiştir. Anti-kolonyal sürecin bir sonucu olarak koloni ülkelerinde farklı milliyetçilikler ve kahramanlık hikâyeleri oluşmuştur. Geç 19. yy. eşkıyalık hikâyeleri saltanat ve kolonyal rejimleri ile birlikte anlatılmaktadır. Başlı başına eşkıyalık, çiftçi hareketi ya da anti-kolonyal milliyetçilik tarafından temsil edilen modern hareketler için önemli bir imgeleyen olmuştur. Örneğin Hindistan'a ait Meo hikâyesinde Meo kahramanları devlet aygıtlarına saldırmış ve kral yönetiminin otoritesini sorgulamıştır. Hikâye, 1930'larda çıkan Meo isyanının İngilizler ve Kral Jai Singh'e karşı bağımsızlık mücadelesi olduğunu anlatır. Hindistan'da kolonyalizme getirilen Meo eleştirileri 20. yy. başlarında Meo

⁹¹ Avrupa kökenli anti kolonyalizminin kurucu babası Katolik rahip Bartolome de Las Casas'dır. 1542 yılında yazdığı eserde Las Casas, Columbus'un İspanya'yı keşfinden 15 sene sonra Amerika'nın İspanyollarca keşfinin ahlaki ve hukuki temellerini sorgular. Bu eserinde Las Casas, kolonyalizme hümaniter bir eleştiri getirerek Amerika'da İspanyol kralı ve Papa adına yapılan soykırımı sorgular. İspanyol hukukunun fiili durumunun bir gereği olarak Amerika'nın keşfi ile bölgede yaşayan yerlilerin de İspanyol Kralının maiyeti altına girdiğini ve dolayısıyla İspanyolların kendi vatanlarında sahip oldukları hak ve korumalardan faydalanmaları gerektiğini savunur. Las Casas "Yaşayan Tarih" isimli eserinin son bölümünde bizim şimdi soykırım olarak adlandırdığımız olguyu ortak insan haklarına karşı işlenen isimsiz suç olarak tanımlamaktadır. Las Casas, Kızılderililere karşı yapılan bu isimsiz suçun hiç işlenemeyebileceğini ve barışçı yollardan çözüm fırsatlarının bulunduğunu vurgulayarak devlet ve kilise ekseninde bu yerliler ile iletişim kurulabileceğini ve onların bu yolla ikna edilebileceğini vurgulamıştır. Bkz. Hayward R. Alker Jr., "The Humanistic Moment in International Studies: Reflections on Machiavelli and Las Casas", **International Studies Quarterly**, Cilt 36, Sayı 4, 1992, s.363. Las Casas hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mim Kemal Öke, **Kaderle Dans**, Başlık Yayın Grubu, İstanbul, 2010.

⁹² Young, a.g.e., s. 73, 101, 102.

milliyetçiliğini oluşturmuştur. Meo eşkıyaları 1932- 1933 yıllarında yaklaşık yüz bin Meo'nun örgütlenerek bir çiftçi hareketi oluşturmasına yol açmıştır⁹³.

Anti-kolonyal direnişin toplumsal örgütlenmeye yol açarak koloni sistemini devirmesinin anlatıldığı bir diğere örnek Mongo Beti'nin "Ruben'i Hatırlamak" isimli eseridir. Kamerun'un bağımsızlığından yaklaşık 20 sene sonra, 1974 yılında çıkan ve bölge halkının kolonyalizm ile mücadelesinin dile getirildiğı eserde, Hegelci ve Marxist öğelerle anti-kolonyal mücadele anlatılarak kolonyal fenomenin üç aşamalı diyalektik sosyo-tarihsel gerçekliğı sunulmaktadır. İlk aşamada Kamerun'un bir köyü olan Ekoundoum Köyü topluluğunun yaşamları anlatılmakta, ikinci aşamada kolonyal kaşifin dışarıdan bir güç olarak istilası anlatılmaktadır ve son aşamada da iki gücün karşılaşması anlatılmaktadır.⁹⁴ Bu aşamada kolonyalistlerin düşmanı olan Ruben isimli bölge halkından bir gencin öldürülmesinin ardından kendilerini "Rubenciler" olarak tanıtan bir grubun kolonyal güçlerle mücadelelerinin sonunda koloni yönetimini ülkeden atmalarından söz edilmiştir.

Sömürülen toplumlarda anti-kolonyal tavır lehine gelişen sosyal sempati bağımsızlaşma mücadelesine hız vermiş ve birçok örnekte başarıya ulaşılmasına neden olmuştur. Bu sayede anti-kolonyalizm olgusu entelektüel tartışmaların dışına çıkarak bir pratik haline dönüşmüş ve yaşam içerisinde fiilen yer almıştır.

2. Dekolonizasyonun Etkisi

Avrupa'nın dünyayı yönetim şekli olarak görülen kolonyalizm, 20. yy.'in üçüncü çeyreğinde kendi tarihsel döngüsünü tamamlamıştır. Dekolonizasyon denizaşırı koloni imparatorluklarının sonunu getirmiş ve bu da uluslararası politikada yeni bir dünya düzeninin oluşumuna katkı sağlamıştır⁹⁵. Bu yolla yüksek düzeyde silahlanmış iki

⁹³ Shail Mayaram, "Kings Versus Bandits: Anti-Colonialism in a Bandit Narrative", **Journal of the Royal Asiatic Society**, Cilt 13, Sayı 3, 2003, s. 317, 338.

⁹⁴ Denis Ekpo, "Mongo Beti and Hegel: The Ruses of Anti-Colonialism In Remember Ruben", **Neohelicon**, Cilt 24, Sayı 1, Mart 1997, s. 398.

⁹⁵ Osterhammel, a.g.e., s. 119.

bloğun karşı karşıya gelmesi, Avrupalı büyük güçlerin yeniden Avrupalılaşması, ABD veya Sovyetler Birliği ile patron- işçi ilişkisi içerisine giren birçok postkolonyal devletin oluşumu, BM gibi uluslararası organizasyonların 1945 öncesine göre daha güçlenmesi ve kolonyalizmin ideolojik olarak kınanması Yeni Dünya düzeninin bileşenleri haline gelmiştir.

1919 yılında dönemin uluslararası güçleri barış oluşturma çabaları kapsamında ulusların kendi kaderlerini benimseme haklarını savunmuşlar ve 1945 yılında aynı güçler kolonyalizme şiddetle karşı çıkmışlardır. İlk girişim Avrupa'nın bölünüp ayrılarak düşmanlaşmasına neden olurken ikinci girişim Afrika'da aynı etkiyi yaratmıştır. Eski koloni ülkelerindeki rekabetçi çalışma kayda değerdir. Avrupalılara karşı isyan dönemlerinde bu ülkelerin en güçlü talepleri ve çabaları ekonomilerinde, siyasi yaşamlarında ve yaşam tarzlarında Avrupalı gibi olmaktadır. Bu paradoksa göre sonuç itibarıyla eski koloni ülkelerinin liberalleşmesi gerçekleşmiştir, fakat bu ülkeler ekonomik gelişmenin emirleri gereği daha gelişmiş ülkelerin doğrudan yardımına bağımlı hale gelmişlerdir⁹⁶.

Yukarıda da belirtildiği gibi Güney Afrika başta olmak üzere koloni halklarının kendi kaderlerini tayin etme yoluna gitmelerini sağlayan tetikleyici olay 1919 Paris Barış Konferansı'dır. Bu Konferansta Woodrow Wilson'un koloniler için danışmanlığını yürüttüğü bürokrati olan George Louis Beer, herhangi bir durumda mutlak adaletin olamayacağına atıfla mümkün olan barış ve özgürleştirmenin geniş ilkeler çerçevesinde gerçekleşebileceğini savunmuştur⁹⁷. Buna göre esneklik ve kendi kaderini tayin hakkı bu geniş ilkeler kapsamına girmektedir. İşte özellikle bu ilke dekolonizasyon sürecinde tarihsel bir kırılma noktası niteliğindedir, çünkü bu olayın ardından koloni ülkeleri için resmi bağımsızlaşma süreci meşru hale gelmiştir.

⁹⁶ David Thomson, "The Three Worlds of Raymond Aron", **International Affairs**, Cilt 39, Sayı 1, Ocak 1963, s. 56, 57.

⁹⁷ William Roger Louis, "American Anti-Colonialism and the Dissolution of the British Empire", **International Affairs**, Cilt 61, Sayı 3, 1985, s. 397.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan lider Franklin Roosevelt, Amerika'nın bazı alanlarda yönetsel sorumluluğu olmasını savunmuş ve bu durumda BM'nin genel denetimsel yetki sahibi olması yönünde ısrar etmiştir. Diğer yandan İngilizler Amerika'nın uluslararası meselelere aktif bir şekilde katılmalarını istemişler ve global sorumlulukların bir süper güce tam olarak yarışacağını savunmuşlardır. Bu durumun İngiliz İmparatorluğu'nun savaş sonrası antipatisinden kaynaklı yaralarının kapanmasına neden olacağı düşünülmüştür. Fakat İngilizlerin beklentilerine göre Amerika'nın dünyada yerleştiği konum İngiltere'nin çıkarlarını destekleyecektir. Savaş sonrası dünyanın şekillenmesine yönelik Başkan'ın bu görüşleri aslında dekolonileşme ile doğrudan uyumludur. 1943 yılında İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden ile yaptığı görüşmede Roosevelt, dünya çapında kurulacak organizasyonun tüm ulusların katıldığı bir Genel Meclis, 4 büyük güçten oluşan bir Yürütme Konseyi ve 4 büyük güç ile birlikte 6 ya da 8 ülkenin oluşturduğu bir Danışma Komitesi'nden oluşan bir yapılanmadan bahsetmiştir. Bu uluslararası organizasyon yolu ile Roosevelt dekolonileşme sürecini hızlandırmayı düşünmüştür⁹⁸. Amerika'nın baskınlığında kurulan bu organizasyon savaş öncesi koloni devletlerini de içerecek şekilde bağımsız bölgelerin teçhizatlarını geliştirerek denetleyecektir. Roosevelt'in bu girişiminin iki tehlikesi olabilmektedir. Bunlardan birincisi Roosevelt, bir dünya organizasyonu oluşturmak için çalışmaktadır, ikincisi ise kendisi bağımsız bölgeler için "bölgesel vekillik" kavramını geliştirmiştir. Öncesinde Başkan vekillik sisteminin sadece 4 büyük güç tarafından yürütüleceğini düşünmüştür ve bu vekillik de bağımsız olmaya hazır olmayan bağımlı insanların nihai ve gerçek bağımsızlığına kavuşmaları için bir yönlendirme ve denetim olarak tasarlanmıştır. Sonrasında ise Roosevelt vekillik konusunu uluslararası organizasyon boyutuna taşımıştır⁹⁹.

Bu kapsamda Başkan, kolonyalizm karşıtı görüşlerini çeşitli yerlerde güçlü bir inançla dile getirmiştir. Özellikle Casablanca Konferansında Roosevelt, anti-kolonyal

⁹⁸ John J. Sebrega, "The Anti-Colonial Policies of Franklin Roosevelt: A Reappraisal", **Political Science Quarterly**, Cilt 101, Sayı 1, 1986, s. 70.

⁹⁹ A.e., s. 71.

düşüncelerini dile getirmiş ve Güney Doğu Asya'daki tüm kolonilerin birbiri ile bağlantılı olduğunu belirterek bir koloninin bağımsızlığının diğerlerini de etkileyeceğini söylemiştir. Ayrıca Anthony Eden'in Mart 1943 tarihinde Amerika'ya yaptığı seyahatte Roosevelt, savaş sonrası uluslararası vekillik olarak düşündüğü alanları dile getirmiştir. Bu alanlar Fransız Hindi Çini'si; Portekiz Timur'u ve Kore'si; Japonya'nın Pasifikte manda altında tuttuğu adalar ve Bizerte ve Afrika'da Dakar gibi stratejik noktalar¹⁰⁰.

Amerika'nın dünyadaki stratejik konumunu kesinleştirmesinin ardından koloni ülkelerinin kolonyalizme karşı çıktığı örnekleri sıralamak mümkündür. İşte bu durumun ilk örneği Libya'da yaşanmıştır. Libya 1951 yılında bağımsız olan Anglo-Amerikan ortaklığı kapsamında İngilizlerce oluşturulmuş ve BM tarafından desteklenmiş savaş sonrası devletlerden biridir¹⁰¹. Libya ile birlikte Arfika kıtasındaki koloni ülkelerin çoğunluğu 1950'li yıllardan itibaren bağımsızlıklarını ilan etmişler ve resmen bağımsız ülkeler haline gelmişlerdir.

B. Neokolonyalizmin Teorik Bileşenleri

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Bretton Woods anlaşmalarıyla dünya ekonomik sisteminin Keynezyan ilkeler çerçevesinde yeniden yapılanması gerçekleşmiş

¹⁰⁰ A.e., s. 72- 73.

¹⁰¹ Bu anlamda İngiltere'nin Libya'yı bağımsızlığına kavuşturmak için BM'yi kullandığı söylenebilir. Libya 1945 yılında İtalya'nın yönetiminde bir koloni iken 1949 yılında Tripolitanya'daki ayaklanmalara ve Arap dünyasından gelen protestolara tepki olarak İngiliz Devleti tek bir Libya devleti kurulması yönünde politikasını değiştirmiştir, çünkü İngilizler Süveyş kanalının tahliyesinden en başından beri hoşlanmamışlardır. Başlangıcından sonuna kadar İngilizler kendi askeri işgallerindeki eski İtalyan kolonileri olan Somali ve Eritrea'dan çekilerek ve hatta Ruslara da ödünler vererek büyük bir bedel ödemeye razı olmuşlardır. 1950 yılında İngiltere kendisini dünyanın süper gücü olarak görmektedir ve dahası bu durumunu devam ettirmek istemektedir. Bunu sağlamak için ise kendi güçlerini kullanarak ve Rusya'ya karşı bölgede savunma taktikleri geliştirerek Orta Doğu'yu elinde bulundurmaya çalışmaktadır. Bütün bunlar için de Amerika'nın askeri olduğu kadar siyasi desteğini almak gerektiğinin bilincinde olan İngiltere, 1947 yılının sonunda Pentagon Görüşmeleri olarak geçen Anglo- Amerikan askeri ve siyasi işbirliği görüşmeleri başlatmıştır. Yapılan anlaşmalar sonucunda Libya bağımsızlığına kavuşturulmuştur. Bkz. Louis, a.g.e., s. 403, 406. Bu örneğin ilginçliği uluslar arası ilişkiler disiplininin ülkeler arasındaki çıkar ilişkilerini açıklayan realizm yaklaşımı ile açıklanmasıdır. Teorinin kuramsal bileşenlerinde de aktarıldığı üzere, ülkeler kendi çıkarlarının gerektirdiği durumlarda tavizler verebilir ve bu durumlarda eski alışkanlıklarının tersine tavır takınabilirler.

ve bu süreçte Batı dünyasında birbirini izleyen ekonomik teoriler oluşmuştur. Bu teorilerin temel bileşeni ise gelişim kavramı olmuş ve bu kavram ile anlatılmak istenen de, dünyanın geri kalanını modernite alanı içine, yani kapitalizmin ilerlemeci ekonomik gelişme ürettiği Batı ekonomik sistemine dahil etme gerekliliği olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla yeni bağımsızlaşan koloni devletlerinin bu anlamda modern ve “gelişmiş” olmalarının öncelikli şartı ekonomik yapılarını Batı’ya benzetmektir. Gelişim olarak belirtilen olgu ile birlikte Üçüncü Dünyanın Batı ekonomik sistemini benimsemeleri neticesinde gelişmiş ülkelere bağımlılığının daha arttığına görülmesi gelişim teorisi ile, neredeyse eşzamanlı olarak, bağımlılık ilişkisine vurgu yapan bir teorinin daha ortaya atılmasına neden olmuştur.

Bu başlık kapsamında neokolonyalizmin temel unsurları arasında yer alan gelişim ve bağımlılık teorileri incelenecektir. Bu teoriler incelenirken teoriyi oluşturan ana unsurlar, tartışmalar ve teorilere getirilen eleştiriler de araştırma konusu olarak tespit edilmiştir.

1. Gelişim Teorisi

Gelişim teorisi Batı ekonomisinin kalkınması için kaynak sağlayan ve bu yönü nedeniyle durağan, geleneksel ve sürecin dışında görülen kolonilerin bağımsızlaştırılan toplumlarını modernizasyon ile dönüştürerek geleneksel kurumlar ve sosyal tavırların oluşturduğu baskının üstesinden gelmeyi amaçlamaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı’nın ardından koloni güçleri tarafından hızlandırılan bu süreçte akademik uzmanlar, az gelişmiş toplumlara yönelik her türlü bilgiyi bu toplumların moderniteye doğru ekonomik ve sosyal dönüşümlerini hızlandırmak amacıyla toplamışlardır¹⁰².

Gelişim teorisinde bilginin önemini anlatan en önemli örneklerden birini Edward Said, Oryantalizm adlı eserinde Mısır’ın İngiltere tarafından işgali için kullanmıştır. 1910 yılında İngiliz Muhafazakar Partisi lideri olan Arthur James Balfour, Avam Kamarası’na yaptığı konuşmada Mısır’da çözüme kavuşturulması gereken problemlere

¹⁰² Young, a.g.e., s. 49.

ilişkin detaylı bir görüş bildirmiştir. Burada Balfour, İngilizlerin Mısır medeniyetini diğer bütün medeniyetlerden daha iyi bildiklerini belirterek ekonomik ve askeri gücüne değinmeden sırf bu gerekçeden hareketle, Mısır üzerindeki üstünlüğünü meşrulaştırmış ve İngiltere'nin Mısır'ı işgal etmesi gerektiğini vurgulamıştır, çünkü Balfour'a göre bilmek, bir medeniyeti köklerinden başlangıcına, çöküşüne kadar araştırmak daha doğrusu araştırabiliyor olmaktır. Bilginin amacı doğal olarak araştırmaya eğilimlidir, bu amaç, temel olarak hatta ontolojik olarak durağan olsa da, geliştiği, değiştiği ve medeniyet yolunda kendisini dönüştürdüğü durumda bir gerçeklik haline gelmektedir. Bir şeyin bilgisine sahip olmak ise o şeyin üzerinde otorite sahibi olmak ve hakimiyet kurmaktır ve buradaki otorite Said'e göre Doğu ülkesindeki bağımsızlığın inkar edilmesi demektir¹⁰³. Buradan hareketle Balfour'un bakış açısından İngiltere Mısır'ı bilmektedir, Mısır'ın kendi kendisini yönetemeyeceğini de bilmektedir ve İngiltere, Mısırlılar için burayı işgal ettiğini ve yönettiğini tasdik etmektedir. Bu sayede dış işgal çağdaş Mısır medeniyetinin temeli haline gelmekte ve Mısır İngiltere işgalini istemekte, hatta bu konuda ısrar etmektedir¹⁰⁴. Çünkü bir postkolonyal ulus olarak Mısır, kendi iç çatışmalarının sona ermesi ekonomisinin gelişimi ve gelirinin artırılması için modernleşmeye ihtiyacı duymakta ve Batı medeniyetinin temsilcilerinden biri olan İngiltere de söz konusu modernleşmenin gerçekleşmesi için çeşitli projeler sunmaktadır.

Savaş sonrası dünya kapitalist ekonomi sisteminde ekonomik büyüme teorisinin gelişim aşamalarından oluştuğu ve merkezi devletler tarafından yürütülen geniş çaplı endüstri ve altyapı projeleri ile bir ülkenin geleneksel tarım ekonomisinden kurtularak modern endüstriyel ekonomiye geçmelerinin mümkün olduğu savunulmuştur. Endüstrileşmemiş ulusların gelişimi ise bankalardan veya batılı devletlerden alınan kredilere bağlıdır. Fakat başta Sahara altı Afrika ülkelerinde olduğu gibi birçok ülkede bu durum neticesinde büyüme yerine enflasyon ve para biriminin devalüasyonu gerçekleşmiş ve sonuç olarak ortaya çıkan borç krizlerinde borçlu ülkeler aldıkları

¹⁰³ Edward W. Said, **Orientalism**, Penguin Books, London, 2003, s. 32.

¹⁰⁴ A.e., s. 34.

paradan daha fazla faiz ödemeleri yapmıştır. Amerikalı Marksist Paul Baran 1957 yılında yayınlanan “Büyüme’nin Siyasi Ekonomisi” adlı eserinde bu süreci eleştirerek, gelişime ilişkin esas sorunun az gelişmiş toplumların geleneksel altyapısı olmadığını; esas sorunun ekonomide gerçekleşen herhangi bir fazla değeri büyüme için yerel ekonomiye yatırmak yerine bu fazlayı uluslararası kuruluşların karı olarak alma eğilimi olduğunu belirtmiştir¹⁰⁵. Baran’ın bu eleştirisi 1960’lı yılların sonlarına doğru Frank, Amin ve Cordoso gibi diğer Marksist ekonomistler tarafından detaylandırılmıştır. Bu ekonomistler gelişim teorisiyle batının endüstriyel büyümesini kolonyal bölge içerisindeki kolonilerin az gelişmişlikleri sürecini kullanarak başardıklarını itiraf etmemekle suçlanmaktadır. Bu düşünceye göre Batı, yerel endüstrileri yıkmış ve batılı olmayan ulusların ekonomilerini kendi çıkarları uğruna durgunluğa sürüklemiştir¹⁰⁶.

Nkrumah, ekonomik büyümeyi sağlamak için gelişme kapsamında yeni bağımsızlaşmış Afrikalı devletlerin yerel ekonomilerinin uluslararası konsorsiyumlar tarafından nasıl çevrelenip borç sistemine entegre olduklarını “Yeni Kolonicilik” adlı eserinde örneklerle anlatmıştır. Bu eserde yeni koloniciliğin mali ve sanayi konsorsiyumlar, yardım örgütleri, mali yardım kurulları gibi araçlar vasıtasıyla istilasını sürdürdüğünü belirten Nkrumah’ın, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı’nın maden arayışı kapsamında Afrika’yı neokolonyal sömürünün konusu haline getirmesine ilişkin örnek incelemeye değerdir.

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Afrika ve diğer bölgelerde maden araştırmalarına hız verilmiştir. Bu yıllarda Avrupa Topluluğu’nu kuran ülkelerin de içerisinde bulunduğu NATO ülkeleri, stratejik ve nükleer silahları için az gelişmiş topraklardan gelen hammaddeye ihtiyaç duymuşlardır. Avrupa’da ise özellikle çelik ve kömür sanayi ham maddelerine ihtiyaç oldukça artmıştır. Belçika bu dönemde zengin demir cevherlerine ihtiyaç duymuş, İngiltere pig ve hurda demiri ile kok kömürü bulmada sıkıntı yaşamış; Fransa ve Almanya’da da kok kömürü ihtiyacı yaşanmıştır.

¹⁰⁵ Young, a.g.e., s. 49.

¹⁰⁶ A.e., s. 50.

Buradan hareketle Avrupa'da gelişen madencilik, ağır sanayi yatırımları ve duyulan ihtiyaçlar Amerika'nın, Avrupayı hem ekonomik hem de ideolojik yönden etki altına alabilmek için, gözünü Afrika'ya çevirmesine yol açmıştır. Dolayısıyla Marshall Plancıları Afrika'da Amerikan sermayesine ve bunların Avrupalı ortaklarına yolu açmışlardır. 1949 yılı Temmuz ayında Marshall Planı yardımıyla, Amerikalı uzmanlar Afrika'yı Atlas Dağlarından Ümit Burnu'na kadar maden kaynakları için taramışlardır. Bu çalışmalar neticesinde de Fransız Kuzey Afrikasında kurşun Fransız Kamerun'unda kalay ve Fransız Kongo'sunda kurşun, çinko madenleri bulunmuştur. Bunun ardından da Afrika ile İngiliz İmparatorluğu'ndan arta kalan topraklarda Amerikan yatırımlarını desteklemek için Amerikan ve İngiliz bankerlerinden oluşan bir komite kurulmuş, aynı amacı güden ikinci komite de Amerikan ve Fransız bankerleri arasında kurulmuştur¹⁰⁷.

Bankerler ve onların kurdukları sanayi tekelleri yeni bağımsız olmuş Afrika devletlerini çeşitli yollardan sömürmeye devam etmektedir. Örneğin geleneksel madenlerin yerine yenilerinin ve tabii ham maddelerin yerine sentetik maddelerin kullanılmaya başlanması ilkel madde üreticisi ülkelerin yeni maddelerin araştırılmasına ve işgücünde tasarruf sağlayacak makina ve teçhizat için bilimsel çalışma yapmasına neden olmakta ve bunlar için oldukça büyük meblağlarda para gerekmektedir. İşte bu durumda o ülkedeki fabrika ve sanayinin dönüşümü için banka ve sigorta ortaklıkları devreye girmekte ve sanayi finansmanına bankalar ve sigorta ortaklıkları hakim olarak tekeli yarışta öncü durumda olmaktadır. Bu sayede Amerika ve Avrupa Ortak Pazarı'nın tekeli ortaklıkları Afrika'nın hammadde kaynakları üzerinde tekel kurmaktadır. Buradan sağlanan ham malzeme emperyalist ülkede işlenerek Afrika'nın doğal kaynaklarını daha kolay alabilmek için ağır teçhizat veya liman ya da yol gibi dış tesisler şeklinde geri gönderilmektedir¹⁰⁸. Sömürüyü sürdürenleri Nkrumah, Avrupa Kömür ve Çelik Birliği'ne bağlı Sollac, Groupement de l'Industrie Siderurgique, Union Siderurgique Lorraine, Krupp, Thyssen, Kuhlmann, Bayer, Imperial Chemical Industries gibi çok uluslu şirketler olarak örneklerle

¹⁰⁷ Nkrumah, a.g.e., s. 43-45.

¹⁰⁸ A.e., s. 47-48.

isimlendirmiş ve bunların da üzerinde Avrofin, Compagnie Bancaire, Finsider gibi bankerler birlikleri bulunduğunu da belirtmiş ve bu oluşumların bir yanda ilkel madde pazarlarını ellerinde tutanlar öbür yanda ise sanayi ürünlerinin fiyatlarını belirleyenler olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁹ Nkrumah'ın Afrikalı ülkelerin maden endüstrilerine dönüştürülmeleri örneğinde de görüldüğü üzere gelişim teorisi, genel olarak, yerel veya ulusal ekonomilerin kapitalist sistem gerekliliklerine uygun olarak gelişmeleri adına çok uluslu şirketler, tröstler ve banker birliklerini devreye sokarak ulusal ekonomik fazlanın bu kurumlara kaydırılmasına ve netice olarak da eski koloni devletinin ekonomik gelişmesinin gerçekleşmeyerek aksine bu toplumların daha fakirleşmesini açıklamaktadır.

Teori bu durumu açıklamakta; fakat gelişim teorisine getirilen en önemli eleştiri, ekonomik emperyalizmin küresel sistemi içerisinde özel bir kategori olan neokolonyalizmin sömürülen ülkelerin sadece ekonomik durumunu anlayabilmek için gerekli olduğunu savunmaktadır. Buradan hareketle günümüzde bu argümanın hala varlığını sürdürmekte olduğu belirtilmekte fakat teori, sadece belirli bölgeler için daha geçerli olduğu yönünde, zannımızca da haklı bir yönde, eleştirilmektedir. Örneğin Japonya kendi kolonilerini endüstrileştiren tek emperyal devlet olmuş ve Güneydoğu Asya'da bulunan ülkeler de bu sayede ekonomik mucizenin etkileriyle nekolonyal tespit yapılamayacak bir şekilde gelişmişlerdir. Nitekim Kore ve Tayvan'daki ekonomik gelişmeler Baran'ın bağımlılık tezine¹¹⁰ de karşıt bir olgu oluşturmaktadır. Güneydoğu Asya'da bulunan ülkelerin çoğu Gayri Safi Yurtiçi Hasıla veya yaşam standardı bakımından Birinci Dünya statüsüne yükseldiler de günümüzde Afrika'daki birçok ülke bağımsızlaştıkları döneme nazaran daha fakirleşmiş ve kişi başına düşen gelir daha da azalmıştır. Günümüzde gelişme kavramı halen liberal ekonomistler tarafından

¹⁰⁹ Nkrumah, a.e., s. 49-50, 51.

¹¹⁰ Amerikalı ekonomist Paul Baran (1910- 1964) tarafından ilk olarak ortaya atılan Bağımlılık Teorisi'ne göre, ihracat için genellikle tarımsal olmak üzere bir ürün üzerine uzmanlaşan gelişmekte olan ülkede finansal ve ekonomik kaynaklara bağlı sömürü ilişkisini yerel elitler ve uluslararası ekonomi kontrol etmektedir. Bkz. Paul Baran, **The Political Economy of Growth**, New York, 1957. Bağımlılık Teorisinin detayları için Bkz. Tezin Bağımlılık Teorisi başlığı.

kullanılmakta fakat onun önceki varsayımlarına gelen eleştiriler artık bu kavramın kültürel, sosyal ve politik faktörleri de dahil eder şekilde daha bütünsel olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir¹¹¹. Buradan hareketle gelişim sadece ekonomik değişmeyi değil aynı zamanda sosyal dönüşümün niteliksel sürecini de içermektedir. Daha başka bir ifadeyle bu süreçte sadece ekonomi değil sosyal yaşam olgusu da kontrol unsurudur.

2. Bağımlılık Teorisi

Eski koloni devletlerinin az gelişmişliği Batılı gelişmesinin bir ürünü olduğu için bu ulusların çıkarları gereğince, koloni devletlerinin eşitsiz değişim ve ticaret vasıtasıyla sömürülmeleri ile az gelişmiş halde kalmaları da sağlanmıştır. Latin Amerika'ya yönelik olarak geliştirilen bağımlılık teorisi, Walter Rodney'in 1972 yılında çıkarılan "Avrupa Afrika'yı Nasıl Azgelişmiş Yaptı"¹¹² adlı eserinde genişletilerek Afrika için kullanılmıştır. Bir sonraki aşamada Rodney'in tezinin bir diğer Afrikanist Immanuel Wallerstein tarafından genel dünya sistemi tezine dönüştürülmesinde Wallerstein, eski koloni güçleri tarafından ülkelerin bireysel olarak uğradıkları neokolonyal sömürünün dünya pazarının ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştiğini savunmaktadır. Bu sayede emperyalizm teorisine ilk defa uluslararası bir perspektif getirilmiştir. Klasik Marksizmin emperyalist teorilerinde kapitalizm dünya çapındaki kaba fakat üretken ortak güçtür ve üretim düzeyindeki sömürü ile yapılaşır. Bağımlılık ve dünya sistemi teorilerinde ise merkezdeki gelişim ticaret sömürsünün kullanılması yoluyla çevredeki az gelişmişliğe mal olmaktadır¹¹³. Bağımlılık teorisinde merkez ve çevre arasındaki ilişki merkezin ekonomik çıkarına göre şekillenmektedir ve öncelikli amaç çevrede bulunan elitleri etki altına alarak merkez politikalarının o ülkede yaygın olarak kullanılmasını sağlamaktır. Bu durum çevreyi gün geçtikçe daha da fakirleştirmekte ve ekonomik çıkarın azalması veya ortadan kalkması durumunda ilişki, merkezin iradesi ile şekil

¹¹¹ Young, a.g.e., s. 52.

¹¹² Kitabın detayı için Bkz. Walter Rodney, **How Europe Underdeveloped Africa**, Bogle-L'oeuvre Publications, İngiltere- y.y., 1972.

¹¹³ Young, a.g.e., s. 51.

değiştirmektedir. Bu durumun en tipik örneği Fransa ve Afrika'nın frankofon devletleri arasında oluşturulan ortak para birimi alanıdır.

Belçika'nın eski kolonileri dışında bütün eski Fransız kolonilerinde Fransız Frangının geçerli olması ile oluşturulan bu sistem, 1948 yılında başlatılmış ve 1994 yılında %50'lik bir devalüasyon yaşamasına kadar korunmuştur. Fransa için öncelikli rol sahibi olmanın bedelinde parasal istikrarı ve bağımsızlık bedeli için dış desteği korumak için Frank Alanı Fransız- Afrika ilişkilerini bir bütün olarak kapsamıştır. Konvertibil para birimi Fransız Frangına sabitlenmiş ve bu sayede Batı mallarının geçişi sağlanmıştır. Bu ise ithalat mallarını tüketmek için en çok eğilim sahibi olan kentli elitlerin yaşam biçimlerinin ağır bir şekilde kamu sektörüne bağımlı olmasına neden olmuştur¹¹⁴. Bu bağlamda Fransız Frangı Fransız ilişkisinin bağlı olduğu tüm siyasi sınıfı korumaktadır. Afrikalı elitlerin ithalat mallarını tüketmeye devam etmeleri ile öncelikli ihracat üretim gelirleri düşmüştür. Etkisi bu olmakla birlikte ortak para birimine dayalı sistem devam etmiştir çünkü içerisinde sadece Afrika'da olmayan; Fransa'da da olan ayrılıkçı etkiler bulunmaktadır. Afrika ile yakın bağlantıları olan birçok Fransız şirketi çok etkili lobi operasyonları düzenlemişlerdir. Bu lobi operasyonlarının ise önemli bir kısmı Fransız siyasi partileri ve onların liderlerine gizli ve çoğu zaman yasa dışı finansal destek sağlamak üzerine şekillenmiştir. Afrika'da Fransız ekonomik çıkarlarının düşmesi aradaki ilişkiyi tehlikeye sokmuş ve kıtada bulunan Fransız iş sektörlerinin azalması ile Franko-Afrikalı lobilerin etkisi de azalmıştır. Buradan hareketle açıkların hızlı bir şekilde yükselmesi, Fransız hazinesinin Frank Alanını korumak için doğrudan bir finansal yük altına girmesini gerektirmiştir. Diğer yandan 90'lı yıllarda Soğuk Savaşın sona ermesi, Almanya'nın birleşmesi ve Doğu Avrupa'nın Batıya açılması ile Fransa ve Afrika'nın frankofon devletleri

¹¹⁴ Christopher Clapham, **Africa and the International System the Politics of the State Survival**, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 93, 94.

arasındaki özel ilişkinin değerli bir fonksiyonunun olduğu ve bu nedenle de korunması gerektiği bahanesini savunmak gün geçtikçe daha zor hale gelmiştir¹¹⁵.

Nkrumah'ın bu teoriye getirdiği açıklamalar uyarınca, iktisadi egemenliği sağlamak yeni koloniciliğin amacıdır ve bunun için sadece iktisadi alan kullanılmaz, aynı eski kolonicilikte olduğu gibi din, eğitim ve kültür yoluyla etki altına alma yolu da kullanılmaktadır. Örneğin koloni merkez, bağımsız devletlerdeki anavatan uyruklu öğretmen ve gençleri öz vatanlarına karşı etkilemekte ve devlet yönetiminde kendilerinin tek doğru yöntemi kullandıklarını onlara da benimsetmektedirler.¹¹⁶

Diğer yandan gelişmekte olan ülkelerde Avrupa dillerinin kullanımına devam edilmesi neokolonializm ve Üçüncü Dünyadaki kolonyal mirasın en önemli yönleridir. Nijerya, Gana, Hindistan, Pakistan ve Fransızca konuşan Afrika gibi gelişmekte olan ülkelerde tek bir yerel ulusal dil bulunmamakta ve metropolitenin dilini yönetimde ve bazen de eğitimde kullanmaya yönelik bir eğilim bulunmaktadır. Bu eğilim yüzünden Avrupa dillerinin yerel medyadan çıkarılması oldukça fazla zaman almakta ve dahası okullarda dile dayalı bir değişim yaşansa bile müfredattaki eski sistem değişmemektedir. Diğer yandan okul eğitiminde yerel dillere geçilse bile elit gruplar üzerinde Avrupa dillerinin etkisi devam etmekte ve bu gruplar toplumdaki öncelikli konumlarını devam ettirebilmek için çocuklarını Avrupa dillerinde eğitim veren özel okullara göndermektedirler. Neokolonializm dış menşeli okul kitaplarının gelişmekte olan ülkede dağıtılması gibi durumlarda kendisini açık bir şekilde belli etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin birçoğu okul yönetimlerine ilişkin kolonyal dönem alışkanlıklarını korumaktadır ve bu ülkelerden çoğunluğu da müfredatlarını kısmen değiştirmişler ve böylece kolonyal eğitim oryantasyonunu devam ettirmişlerdir. Koloni güçlerinin çoğu ise eğitime ilişkin konularda insani çalışmalar, kendi metropolünün dilini akıcı bir şekilde konuşmak ve bürokrasideki ikincil pozisyonlar için becerilerin kazanılması alanlarına özel önem vermektedirler. Bu anlamda koloni ülkesi

¹¹⁵ A.e., s. 97, 98.

¹¹⁶ Nkrumah, a.g.e., s. 16.

bağımsızlığına kavuştuğunda ülkede eğitimli hukukçular bulunmaktadır, fakat bilim adamları, tarımsal uzmanlar veya nitelikli öğretmenler yok denecek kadar azdır. Elde bulunan elit grupları ise eğitimlerinin doğal bir sonucu olarak batı güdümlüdür¹¹⁷. Hatta bazı durumlarda bu bireyler, yukarıdaki örnekte de dile getirildiği gibi, kendi iç dillerine bile yabancı olabilmektedir ki bu durum çevrenin merkeze olan bağlılığını daha da artıran bir etmen olarak bağımlılık teorisinin ontolojik varsayımlarını desteklemektedir.

Metropol ve çevre arasındaki bağımlılık ilişkisinin devam etmesi için neredeyse her önem derecesinden insanın daha önceki metropolle bir ilgisinin olması sağlanmaktadır. Devlet bürokrasisinde önemli görevlerde bulunan liderlerler buralarda eğitim görmüşlerdir, ticaret ağları mutlaka koloni ülkesinin rotasından geçer ve ülke içinde faaliyet gösteren en önemli şirketlerin mutlaka buralarda merkezleri olmaktadır. Bağımlılık teorisine göre Afrikalı yöneticiler var olan ekonomik bağların korunması karşılığında bazı imtiyazlar almayı ummaktadırlar ve normal olarak ithalat-ihracat ekonomisinin karlarından pay elde etme veya bazen bu ekonominin yönetimini ele geçirmeye yol açan bir ortaklığın içine girerler. Özellikle frankofon devletlerde bağımsızlık dönemi sonrasında eski metropolden yeni bağımsızlaşan Afrika ülkelerine göç eden işçi sayısı artmaktadır ve bu sayede söz konusu işçiler Afrikalı ülke ile barışçı – arkadaşçı ilişkileri garanti edebilmeye yardımcı olmak adına kendi hükümetleri için güçlü bir teşvik oluşturmaktadırlar¹¹⁸.

Bağımlılık teorisi 1955 Bandung Konferansı ile dile getirilen Üçüncü Dünyanın bağımsızlık hareketinin oluşmasına da yol açmıştır. Bu hareketin siyasi amaçları ne kadar takdire şayan olsa da buradaki sorun bağımsız grubun üçüncü yola ilişkin amacının ayrı bir ekonomik sistemi işaret etmemesi, fakat bunun yerine ekonomiyi ithal ikameci sistemler kullanarak dünya pazarının bağımlı ilişkilerinden ayırma girişimleri ile yetinmeleridir. Bağımlılık teorisi azgelişmişlik nedenini içsel faktörlerden çok dışsal

¹¹⁷ Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin (Der.), **The Post-colonial Studies Reader**, içerisinde Philip G. Altbach, “Education and Neocolonialism”, Routledge Press, New York, 1995, s. 452, 453, 454.

¹¹⁸ Clapham, a.g.e., s. 78.

faktörlerde aramak yolunda yapısal dönüşümünü gerçekleştirmeyi başarmıştır; fakat bu teoriye gelen eleştiriler içerisinde en önemli ve zannımızca en gerçekçi olanı, azgelişmişliğin nedenleri arasında yer alan durgunlaşmanın temel farklılığı karşısında gelişim teorisinin temelinde bulunan azgelişmiş ve gelişmiş ekonomiler arasındaki değişimle mücadele etmemek, tabir yerindeyse, bu duruma çeşitlendirici açıklamalar getirememektir. Bu ise merkez çevre ilişkilerinin tek tip, durağan, hareketsiz ve doğal olarak da tanımlayıcı bir şekilde sunmakta ve neyin başarılı olduğunun anlaşılmasına ve çevre ulusları arasında bazılarının diğerlerine oranla daha hızlı bir şekilde gelişmelerine olanak veren farklılıkların açıklanmamasına yol açmaktadır¹¹⁹.

C. Neokolonyalizm ve Uluslararası Hukuk

Dekolonizasyon uluslararası hukukun artık gerçekten evrensel olduğu iddiasını desteklemiştir. 19. yy. sonunda Avrupa çıkışlı uluslararası hukuk, kolonyal genişlemenin sonucu olarak evrensel bir şekilde uygulanabilir hale gelmiştir. Bunun bir adım ötesinde Afrika ve Asya'da egemen devletlerin ortaya çıkması ile uluslararası hukuk daha derin bir anlamda evrensel olmuş çünkü egemenlik alanının dışında tutulan Asya ve Afrika toplumları artık sisteme eşit ve egemen devletler olarak girebilme hakkını elde etmişlerdir. Bu bakış açısının bir uzantısı olarak uluslararası hukuk sistemi içerisinde artık tüm toplumlar uluslararası barışı korumak için minimal kurallara bağlı kalarak kendi kültürel geleneklerine göre hareket edebilir ve geliştirilebilirler. Uluslararası hukuk kapsamında gelişmiş ve gelişmekte olan devletlerin farklı çıkarlarının olduğunun anlaşılması ve kültürel farklılıkların ya da çıkarlara ilişkin farklı isteklerin olduğunun vurgulanmasıyla, modern ulus devlet evrensel uluslararası hukukun etkin olarak işlediği uluslararası sistem içerisinde bir istikrar ve homojenlik oluşturmuştur. Değişen sistemde yeni devletler için gelişim oluşturulması temel ön koşul haline gelmiştir. Gelişim kapsamında da yeni devletlerin çıkarlarını dengede tutma ve gerçek bir evrensel uluslararası hukuk yaratma sorunu ortaya çıkmıştır. Sömüren ve sömürülen arasındaki

¹¹⁹ Young, a.g.e., s. 51, 54.

açık artık medeni ve medeni olmayan arasındaki yargısal ayrımlar içerisinde yer almamakta; onun yerine gelişmiş ve gelişmekte olan arasındaki ekonomik farklılıklar yargısal ayırıma konu olmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan arasındaki ayırım Bretton Woods gibi bazı kurumların işleyişinin merkezi haline gelmiştir. Yeni devletlerin büyük bir çoğunluğu modernleşme ve endüstrileşmenin kendi halklarının geleceği için temel yapı taşları olduğuna inanmışlar ve ulus devlet vizyonlarının birçok önemli alanda Manda Sistemince ileri sürülen vizyona uygun olduğunu savunmuşlardır. Manda sistemi uluslararasılaşmanın en iyi yolu olarak global ekonomi ile bütünleşmeyi savunmuştur ve bu ayrıca gelişmenin ve 1940'lı yıllarda ortaya çıkan uluslararası finansal kurumların da amacı haline gelmiştir¹²⁰. Bu nedenle Neokolonyalizm ve uluslararası hukuk arasındaki ilişkiyi incelerken, bu başlık altında Manda sisteminden hareketle egemenlik tartışmalarına değinmek ve ardından uluslararası ekonomik kurumların uluslararası hukukun yeni aktörleri olarak sistemin içine dahil olma süreçlerini incelemek yerinde olacaktır.

1. Egemenlik ve Manda Sistemi

Egemenlik ne zaman bir gerçeklik haline gelir? Kongo örneğinde görüldüğü gibi Berlin Konferansı'nın ardından bağımsız bir devlet haline gelen Kongo Devleti, kısa bir süre sonra Kral Leopold II'nin ülkedeki sahipsiz toprakları kendi adına sahiplenmesi ve kendi ekseninde bir yönetim oluşturması gibi nedenlerle Belçika'nın dolaylı yoldan koloni yönetimine maruz kalmıştır. Koskenniemi gibi uluslararası hukukçular, Kongo örneğinin egemenlik ve medeniyetin paralel gitmediğini kanıtladığını savunmaktadırlar, çünkü egemenliğin belirlenmiş bir anlamı yoktur. Egemenlik hem liberallik hem de tiranlık ile ilişkilendirilebilir ve bu kavram kendi güçlerini özel aktörlere veya müdahaleci bir devlete devreden sınırlı bir devleti de haklı gösterebilir. Bu soyut statü herhangi bir koloni politikasını zorunlu kılmadığı için metropolitan devletin yerel politikalarının değişmesine de gerek kalmamaktadır. Dolayısıyla Koskenniemi

¹²⁰ Anghie, a.g.e., s. 197, 203, 204, 207.

egemenlik kavramının Avrupalı mucidinin eline bir imtiyaz hakkı verdiğini belirtmiştir¹²¹. Benzer bir yorumla Anghie, uluslararası hukuk ve kurumların iki tip egemenlik yarattığını savunmuştur. Bunlar Avrupa egemenliği ve Avrupalı olmayan egemenliktir. Avrupalı olmayan egemenliğin ayırıcı karakteri tüm devletlerin eşit bir şekilde egemen olmadıklarını ve bunun uluslararası hukuk ve kurumlar yüzünden olduğu iddiasını destekleyebilir ve bu durumda bu disiplinin temel bir takım önerilerine ilişkin yeniden düşünmemizi gerektirecektir. Egemenliğin Anghie tarafından bu tip ikili bir ayırıma tabi tutulması manda sistemi ile doğrudan ilişkilidir, çünkü Manda rejimi sayesinde Anghie, uluslararası kurumların Üçüncü Dünya ülkelerine egemenlik oluşturma görevinin verildiğini savunmaktadır¹²².

1923 yılında Uluslararası Daimi Adalet Divanı egemenliğin belirli bir kapsamının olmadığını fakat uluslararası ilişkilerin gelişimine tamamen bağımlı olduğunu belirtmiştir. Wimbledon Kararı'nda¹²³ Mahkeme, egemenlik ve egemen hakları arasında bir ayırım yapmış ve bir devletin egemen olmasının belirli hakları sözleşme dışı tutacağı anlamına gelmediğini; bir devlet egemenliği ile uluslararası hukukun bağlayıcılığının çatışmadığını, tam aksine egemenliğinin dayanağını onun hukuka bağlanması olduğunu vurgulamıştır. Artık egemenlik kavramı uluslararası arenada gelişen ve onun tarafından uygulanan bir kavram haline gelmiştir. Örneğin manda yönetimi tek bir egemen koloni gücünün temsil ettiği bir kolonyal yönetim değildir, artık uluslararası topluluğun temsil ettiği bir yönetimdir. Bu durum 1930'lu yıllarda Fransız koloni hukukuna şöyle girmiştir: mandalar Milletler Cemiyeti'nin temsil ettiği uluslararası topluluk adına idareci gücün yönettiği uluslararası yönetim şeklidirler¹²⁴. Buradan hareketle kolonyalizmin mandalar ve vesayet sistemleri

¹²¹ Koskenniemi, a.g.e., s. 169.

¹²² Anghie, a.g.e., s. 195.

¹²³ Daimi Milletlerarası Adalet Divanı'nın ilk yargılaması olan Wimbledon Kararı, Sovyet- Polonya Savaşı döneminde Kiel Kanalı yoluyla Wimbledon Geçidi'nden geçilmesine dair izne ilişkin Almanya itirazına yönelik bir davanın neticesinde verilen Karar'dır. Detay için Bkz. S.S. Wimbledon (UK v Japan), 1923 P.J.I.C. (Ser. A.) No. 1 (Aug. 17) (Çevrimiçi) http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1923.08.17_wimbledon.htm

¹²⁴ Koskenniemi, a.g.e., s. 173.

aracılığıyla uluslararasılaşması medenileşme misyonunun bir parçasıdır ve burada koloni dünyası için kamu diplomasisinin faydaları hakkında karar verici varlık olarak Avrupa eski rolünü geri kazanmıştır¹²⁵.

Anghie'ye göre Milletler Cemiyeti bünyesinde oluşturulan Manda sistemi koloni bölgelerinin bağımsız egemen devletlere dönüştürülmesi projesidir. Bu sistem Birinci Dünya Savaşı sonrası yenik devletler olan Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Doğu, Afrika ve Pasifikte bulunan kolonilerini yönetme amacını taşımaktadır; bu noktada uluslararası toplum, söz konusu bölgeleri zafer kazanan devletlere savaş ganimeti olarak vermek yerine bu bölgelerin uluslararası vesayet sistemi altında bulunmasına karar vermiştir. Böylece manda sistemi "koloni problemleri" için tamamen farklı bir yaklaşım geliştirerek problemleri karmaşıklaştırmış ve koloni insanların Batı yönetimine tabi olmasını sağlamıştır. Nitekim bunu kanıtlamak için Anghie yaptığı araştırmalardan edindiği sonuçları çalışmalarına aktarmıştır. Buna göre Anghie, Manda sisteminin sonucu olarak her bir Manda rejimi ülkesinde kurulan Daimi Manda Komisyonu'nun onayladığı ekonomik ve sosyal politikaların manda halkına zarar veren sonuçları olduğunu savunmuştur. Birçok örnekte Daimi Manda Komisyonu, Manda güçlerinin sistemi suistimal etmelerini kontrol edememektedir. Daimi Manda Komisyonu'na göre yerli kültürlerin doğal bir geçerliliği bulunmamaktadır fakat Komisyon en azından bazı yerli görüşleri ve tepkileri dikkate almaktadır. Manda sistemi Daimi Manda Komisyonu olmadan yerlilerin anlamlı bir şekilde iletişim kurup kendisini temsil edebileceği yasal bir mekanizma kurmayı becerememiştir. Birçok örnekte Daimi Manda Komisyonu mandacı güçlerin bizzat kendilerinin gerçekleştirdikleri sistem istismarlarını denetleyememektedir.¹²⁶ Dolayısıyla hem Anghie hem de Koskenniemi ile benzer bakış açısından açıklamak gerekirse Manda sistemi, egemenliğin pratikte Avrupalı ve Avrupa dışı uygulamalarını kabul etmiş ve arada bulunan bu pratik

¹²⁵ Koskenniemi, a.e., s. 174.

¹²⁶ Antony Anghie, "Colonialism and the Birth of International Institutions: Sovereignty, Economy and the Mandate System of the League of Nations", **International Law and Politics**, Cilt 34, Sayı 513, 2002, s. 514, 515, 604.

eşitsizliği sürdürerek Üçüncü Dünya'nın evrensel Avrupa egemenliğine kavuşması için onu sürekli takip etmesini sağlamıştır.

2. Pozitivist Hukukun Tasfiyesi ve Uluslararası Sisteme Bağlı Hukuk

Manda sistemi içerisinde egemenlik bir yandan sömüren ve sömürülen arasındaki ekonomik ilişki ile diğer yandan gelişmiş Batı devletleri ve geri plandaki Manda halkları arasındaki gelişmiş kültürel farklılık fikirleri ile şekillenmiştir. Bu nedenle uluslararası hukuk ve kurumlar egemen bir devletin oluşabilmesi için ekonomik sosyal ve siyasi koşullar oluşturmak durumunda kalmıştır. Bu bağlamda Manda sisteminin amaçlarını gerçekleştirebilmek için hukukun sosyoloji, ekonomi ve siyaset bilimi ile bağlanması gerekmiştir.

Milletler Cemiyeti'nin kurulması başlı başına 19. yy. geleneksel pozitivist yaklaşımını iki açıdan sorgulatmıştır; bunlardan biri uluslararası hukukun devletleri yöneten bir hukuk olduğu ve bu devletlerin de uluslararası hukukun tek aktörleri olduğu varsayımını sorgulatmıştır. İkincisi ve daha da önemlisi ise Cemiyetin varlığı egemenlik sorunu için yeni yollar oluşturmayı ve savaş dönemi hukukçularının egemenlik algılarını sorgulatmasını sağlamıştır. 19. yy'ın pozitivist düşünürlerine göre kendisinin rıza gösterdiği kurallara bağlı olan egemen bir devletin üzerinde bir otorite bulunmamakta ve bu sayede egemenlik yüceleştirilmekte iken hukuk ahlak ve toplumdaki kesin bir şekilde ayrılmaktadır¹²⁷. Pozitivist yaklaşımın formülasyonu bu nedenle, yeni dönemde, yetersizlik taşıyan görüşler içermektedir. Çünkü pozitivistizmin temel öngörülleri ile hukukun tanımı ve uygulamasını yapmak gerektiğinde hukuk ahlak ve sosyolojiden bağımsız olarak açıklanmaktadır ki bu da pozitivistlere göre hukuka bilimsellik katmaktadır. Bu açıdan formüle edildiğinde ise hukuk yaşamının deneyimden çok mantıktan oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası hukuk üzerine çalışan hukukçulara göre pozitivist yaklaşımda hukukun kapsamından ulusların

¹²⁷ A.e., s. 530, 531.

siyasi yaşamlarının çıkarılması entelektüel açıdan sorunlu ve ahlaki açıdan da tehlikelidir. Bu nedenle yeni uluslararası hukuk kendisini sosyal amaçlara adanmış ve sosyal ve siyasi bilimler ile sosyoloji ve uluslararası ilişkiler üzerinde şekillenmelidir¹²⁸.

Uluslararası hukuk yeni dönemde yapılanmasını yukarıda anlatılan şekilde değiştirirken Üçüncü Dünya ülkeleri ve koloni devletleri arasında devam eden ekonomik ve siyasi ilişkiler Üçüncü Dünyanın bağımsızlık kazanmasının ardından uluslararası hukuk sistemi tarafından şekillendirilmeye devam etmiştir. Bu ortak tarih Üçüncü Dünyanın umutsuz üyelerini biraraya getirmiş ve uluslararası arenada onların çıkarlarının daha fazla yer alabilmesi için çeşitli organizasyonlar oluşturmaya neden olmuştur. Afrikalı devletler açısından aktarılsa, artık egemen olmalarına rağmen ekonomik ve siyasi güçleri eksik olan bu devletler, uluslararası düzenlemeler kapsamında kendi çıkarlarına karşı önyargılı bir sistem ile karşı karşıya kalmışlardır. Devletlerin uluslararası sistemdeki sorumluluğu ve katılımlarına ilişkin bu var olan sorunları çözmek amacıyla Üçüncü Dünya'nın da rol alabileceği evrensel standartlar oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu anlamda yeni bir alan olarak insan hakları hukukunun oluşumu tüm tarafların sürece katılabilmelerinin sağlanması açısından bir olasılık halinde öne sürülmüştür. İnsan hakları hukuku diğer açıdan gelişim kavramı ile de ilişkilendirilmiştir. 1986 yılında dile getirilen bu hak Üçüncü Dünyanın ekonomik ve sosyal haklara yaptığı vurgu ile halklarının yaşam standartlarını yükseltme çabasını ifade etmiştir. Yönetişim, küreselleşme bağlamında insan hakları ve gelişme arasındaki ilişkinin alternatif eklemlenmesini sağlayan köprü bir kavramdır. Bu ilişkinin yapısı ancak Dünya Bankası'nın incelenmesi ve onun iyi yönetim projesini ilerletme girişimleri incelenerek anlaşılabilir. Banka uluslararası sistemde gelişmeden sorumlu temel kuruluştur. Üçüncü Dünya'nın gelişme hakkı oluşturmak üzerine gösterdiği çabalar karşısında Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi son derece güçlü

¹²⁸ A.e., 539.

kurumlar tarafından formüle edilen, kurumsallaştırılan ve yönlendirilen yönetim ile Üçüncü Dünya'nın halkları ve devletleri üzerinde büyük bir etki oluşturmuştur¹²⁹.

D. Neokolonyalizm ve Merkez Ülkelerin Göç Politikaları

Neokolonyal teoriye referansla, merkez ve çevre ülkeleri arasında kurulan bağımlılık ilişkisi ve buna bağlı olarak çevre ülkelerin kalkınmasının önlenmesi olgularının en doğal sonuçlarından biri çevreden merkeze yaşanan göç olgusunun giderek artmasıdır.

Gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere yönelen göç konusu, 1960'ların sonu ve 70'li yıllarda Kuzey Amerika ve Avustralya, Yeni Kaledonya Yeni Zelanda, Solomon Adaları, Vanatu ve Yeni Gine'yi kapsayan Avustralasya'da göç politikalarının değiştirilmesi ile paralel olarak artmıştır. Ayrıca Avrupa, eski koloniler başta olmak üzere göçmenler için ana varış noktası haline gelmiştir¹³⁰. Bu noktada göçe ilişkin çalışmalar göstermiştir ki, göçmenler ulusaşırı topluluk kurma sürecinde, kendi kaynak ülkeleri ile sosyal, siyasi ve en önemlisi ekonomik bağlarını korumuşlardır. Diğer yandan alıcı ülkeler de kaynak ülkeler ile göç kapsamında ilişkilerini devam ettirmişlerdir. Kurulan bu ilişki kapsamında alıcı ülkeler, genellikle eski kolonileri niteliğindeki kaynak ülkelerden gelen göçlerin kontrolü adına ikili ilişki formatını kendi taraflarınca belirlenen özel bir yapılanma sayesinde geliştirmişlerdir. Bu nedenle neokolonyal teori kapsamında göç konusu, kaynak, alıcı ve transit ülkelerde kalkınma temelli incelenebilmektedir.

Etkisel olarak kalkınma, göçü oluşturan mekansal eşitsizlikleri oluşturmakta ve güçlendirmektedir. Göçün temel itici gücü olan kalkınmaya ilişkin modern yorumlarda göç şöyle yer bulmaktadır: ulusal dış göç oranları, modern ekonomik gelişmenin başlaması ile ilk başlarda artmakta ve ardından düşmektedir. Ulusal kalkınmada göçün

¹²⁹ Anghie, *Sovereignty and the Making of International Law*, a.g.e., s. 208, 209, 210, 257, 258.

¹³⁰ Ronald Skeldon, "International Migration as a Tool in Development Policy: A Passing Phase?", *Population and Development Review*, Cilt 34, Sayı 1, Mart 2008, s. 3.

rolüne ilişkin erken dönem yorumlarından biri Amerikan tarihine ilişkin 1893 yılındaki makalesi ile Frederick Jackson Turner'e aittir¹³¹. Turner bu makalede Amerika'nın kalkınmasını serbest bir alanın varlığı ve Amerika'daki batı yönlü yerleşim olarak tanımlamıştır ve insanların yeni bir çevreye hareketinin Amerika'nın kalkınmasına yol açtığını belirtmiştir. Bu yorum o zamanlar Amerikan tarihinin basit anlamda Avrupa kurumlarının deniz aşırı devamlılığı olduğu görüşlerine karşı tepkilerin bir ürünüdür¹³².

Amerika örneğinde görüldüğü gibi göç gerek kaynak ülkeden giden göçmen gerekse alıcı ülkenin göçmen kabul kriterlerindeki hedefler ele alındığında, kalkınma temelli olarak gerçekleşmektedir. Nitekim Amerika ve Meksika arasındaki göç ilişkisi örneğinde göç Amerikan ekonomisi için bir gereklilik ve Meksikalı için bir zenginleşme, fakat Meksika için genel bir fakirleşme etkenidir. Her yıl ortalama 400.000 Meksikalı ikamet etme amaçlı olarak Amerika'ya göç etmektedir ve Birleşmiş Milletler'in 2000-2005 yılı değerlendirmesine göre bu Meksika'yı dünyanın birinci göç kaynağı yapmaktadır. 2003 yılında Meksika doğumlu ve Amerika'da ikamet eden 15 yaş ve üstü kişilerin % 34,9'u lise ve üstü bir eğitim almıştır. Bu oran bütün Meksika kökenli nüfus düşünüldüğünde % 49 olmaktadır. Bunun tam tersinde Meksika'daki lise üstü ortalama eğitim oranı 2000 yılında %27,8 olarak gerçekleşmiştir, bu da genel terimlerle ülkeyi terk eden nitelikli işçi sayısının ülkede kalanlardan fazla olduğunu göstermektedir. Göç, kıymetli ekonomik kaynakların kaybı ve potansiyel refahın ihracına neden olmaktadır. Üretimi ve eğitim maliyetleri bütün Meksikalılar tarafından karşılanan işgücünün ihracı alıcı ülkeye bir refah transferini vurgulamaktadır. Ayrıca Amerika'da ikamet eden göçmenler maaşlarının büyük bir kısmını orada harcayarak Amerikan ekonomisine fayda sağlamaktadır. Mali bakış açısından, Meksikalı göçmenlerin Amerikan

¹³¹ Sözkonusu makale başlığı için Bkz. Frederick Jackson Turner, "The Significance of the Frontier in American History".

¹³² Skeldon, a.g.e., s. 1.

ekonomisine katkıları, karşılığında aldıkları faydalar kamu hizmetlerini aşmaktadır ve bu nedenle Amerikan işçilerinin sosyal güvenliklerine katkı sağlamaktadır.¹³³

Bu noktada analiz konusu göçün neticesinde kaynak ülke ve alıcı ülkenin durumudur. Buradan hareketle Neokolonyal teori, marksist teorisyenlere de referansla¹³⁴ çevreden merkeze gerçekleşen göçün neticesinde çevre ülkelerin durumunu araştırma konusu olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla bu başlık kapsamında merkez ve çevre ülkeleri arasındaki göç diyalogunda belirleyici taraf olan merkez ülkelerinin girişiyle oluşan yardım programları ve ikili anlaşmalar ile merkez ülkelerin belirlediği göç politikalarının çevre ülkelere etkileri olarak yaşanan beyin göçü ve köle işçiler olguları incelenecektir.

1. Ekonomik İşbirliği ve Yardım Programları

Gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere yaptıkları yardımlar göçü engelleyici bir unsur mudur? Birçok örnekte göç ve yardım akışı kolonyal bağlantıları yansıtmaktadır. Fakat arada doğrudan etkileyici bir ilişki olup olmadığı araştırma konusudur. Örneğin İngiltere için resmi kalkınma yardımının en birincil rotası, uzun tarihsel bağı yüzünden Hindistan'dır. En güçlü kolonyal korelasyon Portekiz için geçerlidir, çünkü tüm yardımları eski kolonilere gitmektedir. Diğer yandan Tanzanya her ne kadar önemli bir göçmen kaynağı olmasa da önemli miktarda yardım alan ülkelere biridir¹³⁵. Bu örneklerin tümünde genel amaç çevre ülkeyi kalkındırmak olsa da bu genel amaca bağlı olan yan amaçlardan biri de merkez ülkenin çevre ülkeye ilişkin göç kontrolünü elinde tutmasıdır. Ekonomik işbirliği ve yardımlar vasıtasıyla çevre ülke üzerinde göç kontrolünü sağlayan merkez ülke ikili anlaşmalar ve girişimler üzerinden kurduğu ilişkiden kazançlı çıkmaktadır. Bu sayede merkez ülke bir yandan kendi

¹³³ Raul Delgado Wise, Mariana Ortega Brena, "Migration and Imperialism: The Mexican Workforce in the Context of NAFTA", *Latin American Perspectives*, Cilt 33, Sayı 2, Mart 2006, s. 36, 37, 40.

¹³⁴ Göç konusu ile ilgilenen Marksist teorisyenlerin başında M. Nikolinakos gelmektedir. Nikolinakos'un göç olgusu ve kapitalizm ilişkisine ilişkin görüşlerine bu bölümün alt başlıklarında değinilecektir.

¹³⁵ Stalker, a.g.e., s. 172.

ülkesine gelebilecek göç oranını istediği düzeyde tutmakta, yasa dışı ve düzensiz göçle mücadele etmekte ve böylece göç ile meydana gelebilecek ekonomik, sosyal ve kültürel istikrarsızlıkların önüne geçmekte; diğer yandan da merkez ülkede bulunan yasa dışı ve düzensiz göçmenleri kaynak ülkelere göndermek adına geri kabul anlaşmaları imzalanmasını koşul koymak suretiyle kendi ülkesinde ekonomik ve sosyal tehdit unsuru niteliğindeki göçmenlerden kurtulmaya çalışmaktadır.

AB ve Avrupa ülkeleri göç konusuna 1990'lı yıllardan bu yana aktif bir şekilde dahil olmuş ve göçmen gönderen ülkeler olan Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkeleri ile ikili ve çok taraflı anlaşmaların oluşturulmasında önemli görevler almıştır. Bu anlaşmalar farklı amaçları kapsamakla birlikte genellikle, giriş izni prosedürleri ve ülkesine iade konularını da içerecek şekilde düzensiz işçi göçünü önleme ve mücadele, sosyal güvenlik, aile birleşmesi, entegrasyon ve dönüş konularını içermektedir. AB'de özellikle AKP ülkelerine yönelik göç kontrolü ve kalkınma yardımı arasındaki ilişki 2003 yılında Cotonou Anlaşması'nın içine geri kabulü de barındıran göç ile ilgili bir paragrafın eklenmesinden itibaren oldukça belirgin bir hal almıştır. AB'de özellikle İngiltere ve İspanya tarafından 2003 yılında yapılan bir öneri ile düzensiz göç ile mücadeleye aktif olarak katılmayan devletler için özellikle yardım parasının kesilmesi gibi cezalandırıcı tedbirler alınması teklif edilmiştir. Fakat diğer devletler buna karşı çıkmıştır. Bundan sonra Temmuz 2006 döneminde AB'nin Fas ile imzaladığı ekonomik anlaşmada Fas, kendi vatandaşlarını ülkesine geri almayı kabul etmiş, buna ek olarak AB, Fas'tan bu bölgeyi kullanarak transit geçiş yapan başka ülke vatandaşı kişilerin de geri dönmesini talep etmiştir¹³⁶.

Geri dönüş anlaşmaları ve maddi yardım arasındaki doğrudan ilişki, Almanya'nın Türklere ilişkin uyguladığı 1983 tarihli Geriye Dönüşü Teşvik Yasası'nda da açıkça vardır. Burada işsiz, yaşlanmış ve yabancı olarak tanımlanan göçmenlerin bir

¹³⁶ Aderanti Adepou, Femke van Noorloos ve Annelies Zoomers, "Europe's Migration Agreements with Migrant-Sending Countries in the Global South: A Critical Review", **International Migration**, Cilt 48, Sayı Sayı 3, Haziran 2010, s. 43, 47, 62.

daha dönmek üzere geri dönmeleri için yardım yapılmıştır. Bu kapsamda 10.500 Deutsche Mark (DM) geri dönüş yardımının yanı sıra, her çocuk için 1.500 DM ve yabancılardan kesilen emeklilik sigortası primleri de buna eklenerek ödenmektedir¹³⁷. Bir başka örnekte Eylül 2006 döneminde AB ve Mali arasında kalkınma yardımı karşılığında göç kontrolü anlaşması imzalanmıştır ve AB Mali'ye 2008- 2013 yılları arasında toplam 426 milyon Avro'luk hibe vermeyi taahhüt etmiştir ve bu hibenin yoksulluğu önleme projelerine ayrılacağı duyurulmuştur- ki bu alan göç kontrolünü sağlamak için en iyi yollardan biridir. AB'nin beklentisi ekonomik gelişme, üretici yatırım, özel kalkınma sektörünün desteklenmesi ve bölgesel entegrasyon ile Mali'de iş yaratılması artması ve düzensiz göçler durdurularak düzensiz göçü teşvik eden ağlarla daha etkili mücadele edilmesidir¹³⁸. Bu kapsamda merkez tarafından sağlanan ekonomik yardımın ikili müzakereler neticesinde ve çevrenin inisiyatifi ile çevre ülkesinin ihtiyacı olan alanlara yönlendirilmesinin önünde merkez ülkesinin veya ülkelerinin kendi ihtiyaçları ve onların politik öncelikleri hep temel belirleyici ve belki de engel olarak yer almaktadır.

2. Beyin Göçü Olgusu

Vasıflı işgücünün ülke dışına göç etmesi olarak tanımlanan beyin göçü, özellikle az gelişmiş toplumlarda nitelikli insan gücünün yapıcı, kalkınmaya dönük ve sürdürülebilir alanlara yönlendirilmesine yönelik güçlü ihtiyacın gerçekleşmesine büyük ölçüde engel olmaktadır. Bu noktada merkez ülkeler, özellikle nitelikli insan gücü istihdamı ihtiyacı taşıdığı dönemlerde, vasıflı ve vasıfsız göçmenlerin kabul edilme süreçlerinde ayrımcı uygulamalar geliştirerek vasıflı işçinin merkez ülkeye göçünü kolaylaştırmakta ve böylece merkez ve çevre arasındaki neokoloniyal ilişkinin devamlılığına hizmet etmektedir.

¹³⁷ Uğur Tekin, "Avrupa'ya Göç ve Türkiye", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı 37, Ekim 2007, s. 47.

¹³⁸ Adepoju, Noorloos ve Zoomers, a.g.e., s. 61.

Gelişmekte olan ülkeler göçmenlerinden gelen işçi dövizlerinden gelir elde etmekte, fakat vasıflı personelinin dış göçü nedeniyle de kaybetmektedir. Doğu Asya ekonomileri 1950’li yılların sonundan itibaren büyük orandaki öğrenci gruplarını başta Amerika olmak üzere gelişmiş ülkelere göndermiş ve gidenlerin arasında çok az bir kesim geri dönmüştür. Buna rağmen bu ekonomiler tarihteki en hızlı ve sürekli ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmişlerdir. Diğer yandan vasıflı işçi kaybını toplam vasıflı işçiler üzerinden oranlarken Guyana, Grenada, Jamaika gibi küçük ülkelerde etkilenme oranının yüksek olduğu ve bu ülkelerde beyin göçü olgusunun olumsuz etkiler yarattığını söylemek doğru olacaktır¹³⁹. Buradan çıkarılacak sonuç ise Güney ve Doğu Asya’nın kalabalık nüfuslu, sosyal ve kültürel yapısı farklı olan toplumlarında nitelikli işçi göçünün kalkınmaya bir etkisi olmaması, hatta bazen pozitif etkisi bulunması iken, Afrika’nın az nüfuslu ülkelerinde aynı durumun daha büyük olumsuz etkiler doğurduğudur, daha başka bir söylemle beyin göçünün negatif etkilerinin daha yoğun bir şekilde görüldüğüdür, çünkü bu bölgelerde dinamik bir nüfus yapısı bulunmamaktadır.

Vasıflı işçilerin Avrupa’ya göçüne ilişkin olarak Avrupalı ülkeler nitelikli personele gittikçe daha fazla ihtiyaç duydukları için bu göç biçimini artan bir şekilde desteklemektedir. Örneğin Fransa ve Senegal arasında imzalanan ikili anlaşma görüşmelerinde Fransa, “seçici göç” kriterini şart koşmuştur ve bunun karşılığında Senegal müzakereler esnasında vasıflı göçmen ve öğrencilerin seçimine olanak tanıyan bu düzenlemeyi ortadan kaldırmaya ilişkin bir itirazda bulunamamış, ancak daha sonraki ikili anlaşmada ülkeler göç edecek olan nitelikli kişileri beraberce tespit etmede mutabık kalmışlardır¹⁴⁰. AB’de beyin göçünü özendirici nitelikteki en önemli uygulama 2009 yılından itibaren uygulamaya giren “mavi kart” uygulamasıdır. AB göç politikasında bir politika aracı olarak kabul edilen mavi kart uygulaması, nitelikli işgücünün Birliğe çekilmesini amaçlamaktadır. Mayıs 2009 yılında benimsenen yönerge nitelikli üçüncü ülke çalışanları için hızlılık esasına dayalı özel ikamet ve çalışma izni gibi cazip koşullar öne sürmektedir. AB’nin mavi kart tablosuna göre giderek yaşanan ve işgücü sıkıntısı

¹³⁹ Skeldon, a.g.e., s. 10.

¹⁴⁰ Adepoju, Noorloos ve Zoomers, a.g.e., s. 56.

yaşayan ve bu nedenle en önemli konularından biri nitelikli işgücü sıkıntısı olan Birlik, gelişmekte olan ülkelerden en iyi nitelikteki işgücünü çekmek istemektedir. Bu yönüyle bakıldığında mavi kart uygulaması, yetişmiş işgücünün göç etmesi sayesinde AB'nin rekabet düzeyini ve ekonomik gelişimini artıracaktır, fakat diğer yandan bu uygulama gelişmekte olan ülkelerde beyin göçüne neden olarak bu ülkelerin yenilikçi sermayelerinin gelişmesini zorlaştıracak ve bu sayede birçok büyüme teorisyeninin bulguları ile paralel olarak, gelişmekte olan ülkelerde uzun dönemli ekonomik büyüme araçlarından biri engellenmiş olacaktır.¹⁴¹ Mavi kart uygulaması Tezin üçüncü bölümünde detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

3. İşgücü göçü ve "Yeni Köleler" Olgusu

M. Nikolinakos'un Marksist teori ve göç arasında kurduğu ilişkiye göre göç, geç kapitalizmin uluslararasılaşması ve merkez ile çevre arasındaki bağımlılık ilişkisinin filizlenmesi sonucu oluşmuştur. Süregelen emperyalizm geçici ve ucuz işgücünün metropole ithalini güçlendirmiş, bu sayede işçi sınıfının iç birleşmesi önlenirken, en önemlisi sermaye birikimi rejiminin sabitlenmesine endüstriyel bir ucuz ve yenilenebilir işçi ordusunun kurulması yoluyla sebep olmuştur. Marksist bakış açısıyla esnek işlerde ve hızlı bir şekilde değişen piyasalarda göçmenlerin çalıştırılması Avrupa'da refah güvenliğinin korunmasına yol açarak göçmen işçilerden kapitalist efendilerine bağlı yeni köleler oluşturmuştur¹⁴². Bu noktada yeni köleler olarak adlandırılan bu sınıfın merkez ve çevre arasındaki bağımlılık ilişkisini daha da sağlamlaştırması söz konusudur, çünkü bu sayede merkez sermayesini artırıcı ve diğer ekonomilerle rekabet düzeyini geliştirici iş ve çalışma modellerinde kendi vatandaşlarından daha ucuza ve şartlara bağlı kalarak çalışan bir işçi kitlesine ulaşmaktadır. Diğer yandan çevre ülkesinde yaşayan işçiler ise

¹⁴¹ D'artis Kancs, Pavel Ciaian, "The Impact of the EU Blue Card Policy on Economic Growth in the African Sending Countries", *South African Journal of Economics*, Cilt 78, Sayı 3, Eylül 2010, s. 225, 226.

¹⁴² Paul A. Silverstein, "Immigrant Racialization and the new Savage Slot: Race, Migration and Immigration in the New Europe", *Annual Review of Anthropology*, Cilt 34, 2005, s. 372.

dönemlik ve esnek çalışma saatlerine tabi işler için ülkesinden çok daha yüksek bir ücreti merkez ülkeden alacağından dolayı göçmenlik eğilimine girmektedirler.

Avrupa'ya yapılan yasal göç kapsamında göçmenlerin sosyal statüleri açısından bir piramit oluşturulduğunda, piramitin temeli bu “yeni köleler” den oluşmaktadır. Söz konusu grup, üçüncü ülkelerden ikili anlaşmalar çerçevesinde Avrupa sınırlarına kısıtlı izinlerle gelen kişilerdir. Bu kişiler genellikle Avrupalı vatandaşlar veya daha önce göç eden eski göçmenlere cazip gelmeyen işlerde çalıştırılmak üzere kabul edilmekte ve sezonluk tarımsal işlerde çalıştırılmaktadır, dolayısıyla yüksek bir ücret alsalar da parça başına çalıştırma esasıyla, dönemlik istihdam edilmektedirler. Örneğin güçlü tahminlere göre, Fransa'da inşa edilen asfaltların üçte biri yasa dışı çalışan yabancılar ve yasa dışı yerli işgücünden oluşan düzensiz işçiler tarafından yapılmıştır. Diğer yandan Fransa'da otomobil üretiminin üçte biri hala düzensiz işçiler tarafından gerçekleştirilmektedir. İtalya'da gayri safi milli hasılanın %20-30'u düzensiz işçiler tarafından kazanılmaktadır¹⁴³.

Avrupa dönemlik ve esnek iş modellerinde göçmenlere kısıtlı izinler vermekte ve bununla birlikte kendi içinde “yeni köle” uygulamasına örnek teşkil edebilecek sektörlerde göçmenleri kabul edebilmek için Afrika'da çeşitli AB projeleri uygulamaktadır. Nitekim son yıllarda özellikle Mali'den gelen düzensiz işçi göçünün oldukça yoğunlaşması üzerine Avrupa Komisyonu, Afrika için yeni misafir işçi pilot projesi oluşturmuştur ve bu projenin amacı yerel ekonomilerin desteklenmesi, göçmenlerin gelir potansiyellerinin artırılması ve sonuç olarak düzensiz göçün önlenmesidir. Bu esnek düzenleme AB'deki iş teklifleri ile Mali'de iş arayanlar arasında koordinasyon sağlamaya yöneliktir. Bu amaçlar doğrultusunda AB'nin Gelişme'den Sorumlu Komiseri 2007 yılı Şubat ayında Birliğin Afrikalı göçmenlere yönelik ilk önce Mali'de, sonra Senegal ve Moritanya'da İş Merkezleri kuracağını açıklamıştır. Bu düzenlemenin amacı göçmenlere AB'de tarım, inşaat ve temizlik gibi AB sektörlerinde

¹⁴³ Bade, a.g.e., s. 349, 357.

iş bulmalarının sağlanmasıdır¹⁴⁴. Bu düşünce ile AB üye ülkelerden Mali’li çalışanlar için iş kotaları çıkarmayı amaçlamaktadır ve böylece Afirka’nın tümünde iş merkezleri ağı oluşturmayı hedeflemektedir.

AB’nin yukarıda değinilen projesine paralel olarak Avrupa’da inşaat sektörünün işverenleri, yüksek maaşlı ülkelere dışarıdan ucuz işgücünü getirme arayışı içerisindeyler. Göçmen işçi olarak büyük müteahhitlerin beklentileri kendi geldikleri ülkedeki şartlarla sınırlı olan bir işçi havuzu oluşturmaktadır. Taşeronluk ve işçi gönderme beraberce işverenleri hukuki yükümlülükten korurken diğer yandan göçmenleri gittikleri ülkenin ekonomik ve sosyal normlarından da izole etmektedir. İşçi gönderme ile ilgili düzenlemeler Avrupa’da ulusların veya AB’nin endüstriye özel düzenlemeleri ile bağlantılıdır. Bu kapsamda inşaat alanında faaliyet gösteren işverenler Avrupa Komisyonu’nun yardımı ve ulusal hükümetlerin kabul etmesi ile stratejilerinin ayrılmaz bir parçasını devletin ulusal çerçevesinin dışında kendilerine fırsatlar yaratmak üzerine kurmuşlardır. İnşaat sektöründeki işçi hareketliliğine ilişkin AB politikası 1996 yılında Gönderilen İşçi Yönergesi ile başlamış, 2004 yılında Doğu Avrupa ve Akdeniz Adaları ülkelerinin üyeliği ile sürmüş ve 2006 yılında çıkarılan Hizmetler Yönergesi ile tartışma devam etmiştir. Özellikle 90’lı yılların başında Doğu Almanya’da yapım işlerinin artması, burada işçiye olan ihtiyaç ve bu yönde Brüksel’e yapılan lobi çalışmaları neticesinde çıkarılan 1996 Gönderilen İşçi Yönergesi, gönderilen inşaat işçilerinin gönderen devlet veya kabul eden devletten biri, bunlar içerisinde hangisinin koşulları daha iyiyse, kapsamındaki minimum meşru koşullara sahip olacağını yasalaştırmaktadır¹⁴⁵. Böylece inşaata ait olan ulusal bir düzenlemeyi AB standardı aranmaksızın ulusal düzeyde tutmaktadır. AB kendi girişimi ile ulusüstü bir uygulama yapılmasının önüne geçmiş ve göçmen inşaat işçilerinin en düşük standartlarda yaşamasını kanunlaştırmıştır.

¹⁴⁴ Adepoju, Noorloos ve Zoomers, a.g.e., s. 60.

¹⁴⁵ Nathan Lillie, Ian Greer, “Industrial Relations, Migration and Neoliberal Politics: the Case of the European Construction Sector”, **Politics Society**, Cilt 35, Sayı 4, Aralık 2007, s. 552, 559.

IV. Postkolonyalizm

Postkolonyal terimi edebiyat, sinema, eleştirel teori ve kültürel çalışmaların ön eki niteliğindedir ve ilgilendiği konular postmodernizm, küreselleşme, diaspora çalışmaları ve alan çalışmaları gibi beşeri ve sosyal bilimlerin daha geniş alanları içerisindedir. Postkolonyalizm içerisindeki post, kolonyalizm ile ilişkilendirilir şekilde aynı türdeki konu üzerindeki düşüncelerin değiştirilmesi veya geliştirilmesini vurgulayan genel tarihi konumlandırmayı paylaşmaktadır. Postkolonyalizmin alanı, kronolojik olarak kolonyalizm sonrasındaki zamanda özellikle geniş siyasi, ekonomik ve askeri gücün mirasını vurgular şekilde tanımlanmıştır. Burada post eki içerisinde gömülü olan kavram, kolonyalizmin sonuna gelindiği ve başka bir kültürel ve siyasi pratik ile yer değiştirdiğini anlatmaktadır.

Kolonyal ve postkolonyal arasındaki düzgün kırılma, değişime ilişkin uzun geçiş süreçlerini, koloni ile bağımsızlık arasındaki mücadeleyi ve askeri ve yönetsel varlığının son bulmasının ardından kolonyalizmin diğer ekonomik, kültürel ve siyasi formlarda varlığını sürdürme yolundaki ısrarını ortaya çıkarmıştır. Postkolonyalizm, içerisinde özgürleştirme teorilerini barındırır da bu terimi kullanan birçok teorisyenin, aslında devam eden riayet çıkmasına referans verdikleri unutulmamalıdır¹⁴⁶.

Postkolonyalizm argümanında temel soru “biz kimiz” sorusudur. Bu soru üzerinde hep bir kararsızlık bulunmaktadır. Post koloni kültürünü açıklamak için Gayatri Spivak’a göre bütüncüllüğü¹⁴⁷ göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bütüncüllük içerisinde ise Avrupa’nın içindeki öteki ile Avrupalı arasında, cinsel

¹⁴⁶ Simon Featherstone, **Postcolonial Cultures**, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2005, s. 1, 4.

¹⁴⁷ Burada belirtilmesi gereken konu, bütüncüllük ile ilişkili olarak Spivak ile Young’ın farklı uçlarda olduğudur. Nitekim Young’ a göre Postkolonyalizmin tek bir çerçeve ve pozisyondan bakılan bütünsel bir teori olduğunu varsaymak hatalı olacaktır. Çağdaş siyah İngiliz kadın ve erkeklerinin tarihi, kültürel, entellektüel ve siyasi ihtiyaçları, örneğin, Nijerya’da sömürü ve uluslararası petrol şirketlerinin eko-yozlaştırması ile savaştan aktivistlerle aynı olmamaktadır. Postkolonyal teori farklı öncelikler ve durumlar kapsamında çoklu eylemler içerir, dahası postkolonyal teori terimin katı anlamıyla bakıldığında bir teori de değildir; çeşitli belitler (aksiyomlar) temelinde sonsuz sayıda amprik tanımlamaya uygulanabilen soyut bir model çıkarımıdır. Bkz. Young, a.g.e., s. 63, 64.

farklılıklar arasında, insan ve öteki arasındaki kararsızlığın sürekli var olduğunu da unutmamak gerekir. Postkolonyalizmi açıklarken Avrupa ve Amerika'nın koloni sonrası toplumlarında bütüncüllüğü kullanarak varlıklarını sürdürmeye çalıştıkları gerçeği yer almaktadır¹⁴⁸.

Buradan hareketle postkolonyal disiplinin temelinde kiminle konuşulduğu, nereden konuşulduğu ve kimin çıkarlarının temsil edildiği soruları yatmaktadır. Bu soruların cevaplarına ilişkin kaygılar, Spivak'ın postkolonyal çalışmalarının önemini açıklamaktadır. Nitekim Spivak, "Alttaki sınıfların konuşma hakkı var mı?" sorusuna kendi makalesinde kesin bir "hayır" cevabı vermiş ve ikincilik veya alt sınıf olmanın birincil koşulunun aslında söz sahibi olma pozisyonundaki eksiklik olduğunu belirtmiştir. Alt veya ikincil sınıflara göre postkolonyal olmanın koşulu acımasız bir şekilde kendi durumlarını kontrol eden ve kendi kurumlarının ötesinde olan güç söylemleri içerisinde bulunmaktadır. Gerçek bir "alt sınıf" kimliğinin imkansızlığına ilişkin argüman Postkolonyalizmin açıkça ilgilendiklerini temsil etme kapasitesini sorgulatmış ve alt sınıf olma durumunu denetleyecek olan ötekilik versiyonları oluşturmadaki karmaşasını gözler önüne sermiştir. Dolayısıyla Spivak'a göre, eğer alt sınıflar konuşmıyorsa mantıksal olarak kendi yokluğuna ilişkin söylemlerde alt sınıflara ait herhangi bir ses (yer) de verilmeyecektir¹⁴⁹. Diğer yandan alt sınıfların konuşamaması içerisinde de düzeylere göre bir ayırım yapmıştır Spivak. Buna göre alt sınıflar konuşamaz ve bu sınıfların kadınları erkeklerinden daha da fazla ezilmektedirler, erkekler ise sadece batılının gölgesi gibi hareket etmektedir. Kolonyalist tarih yazımının amacı ve ayaklanmanın konusu açısından cinsiyet ideolojik bir yapılanma olarak erkeğin baskınlığını kabul etmektedir. Buradan hareketle kolonyal üretim kapsamında eğer alt

¹⁴⁸ Gayatri Chakravorty Spivak, **Death of a Discipline**, Columbia University Press, New York, 2003, s. 26, 27.

¹⁴⁹ Featherstone, a.g.e., s. 10, 11.

sınıfın bir tarihi yoksa ve konuşamıyorsa alt sınıfa ait kadın çok daha fazla baskı altındadır¹⁵⁰.

Postkolonyalizm kapsamında alt sınıfların konuşamaması retoriğini Robert Young gibi akademisyenler, baskıcı koşullar dahilinde müdahale kavramını düzenleyen teorik ve siyasi bir pozisyon olarak farklı bir tonda yorumlamaktadır. Postkolonyal'i diyalektik bir kavram olarak tanımlayan Young, bu süreçte ulusların gerçeklikleri ve ekonomik ve bazen siyasi baskınlığından oluşan yeni emperyalist bağlamda halkların ortaya çıkışlarından bahsetmektedir. Bu yeni egemenlik deneyimi postkolonyal kültürün gelişmesini desteklemiştir. Postkolonyal kültür ise kolonyal devletin değerleri ve ideolojilerini değiştirmiş ve aynı zamanda bağımsızlık hareketinin amaçlarına ulusal özerkliğin farklı koşullarına yol açacak şekilde yeniden yön vermiştir¹⁵¹.

Postkolonyalizmi çalışan birçok akademisyen ve araştırmacıya göre feodal ayrıcalıkların yok olduğu, köleliğin lağvedildiği ya da emperyal güçlerden bağımsızlaşmanın gerçekleştiği söylene de tartışmanın temel yapısı kurulduğu günden bu yana modern siyasi teorinin kendisidir. Bu savı destekleyen Chatterjee, Batı siyasi teorisine ve modern zamanın başından beri teorideki ilerlemeye yer- zaman bağlamında dışarıdan bir gözle panoramik baktığında, burada son üçyüz yıldır süregelen basit bir aynılık gördüğünü belirtir. Bu anlamda eğer postkolonyal dünyadan biri Batı siyasi teorisinde yeni normatif çeşitlilikler bulunduğunu söylese bunu şaşırtıcı bulacağını itiraf eden Chatterjee, normatif liberal teorinin ulus, cinsiyet, ırk, sınıf gibi çatışmalı konuları tarih ve sosyoloji bilimlerinin amprik alanına sürgün ettiğini ve bu anlamda normatif siyasi teorinin yukarıda belirtilen konulara ilişkin teoriler oluşturmadığını belirtir. Chatterjee'nin normatif Batı siyasi teorisinden kastı, İngiliz, Fransız ve Alman dillerinde yazılmış ve liberal düşüncüyü temsil ederek tüm dünya çapındaki çağdaş demokrasilerde akademik ve genel söylem bağlamında baskınlık yaratıcı söylem oluşturan bütün yazım

¹⁵⁰ Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin (Der.), **The Post-colonial Studies Reader**, içerisinde Gayatri Chakravorty Spivak, "Can the Subaltern Speak?", Routledge Press, New York, 1995, s., 27, 28.

¹⁵¹ Young, a.g.e., s. 57.

külliyatıdır¹⁵². Bu anlamda postkolonyal, tarihsel durumdaki dönüşüm ve değişen siyasi sonuçlara rağmen eski koloni gücünün empoze ettiği kültürel oluşumları ve adaptasyonları vurgulamaktadır. Bunun bir kanıtı olarak China Achebe, “Kolonyalist Eleştiri” adlı makalesinde kolonyalist dönemde Avrupa’da eğitim görmüş eğitilmiş yerlilerin isyana meyilli tavırlarını pasifize etmek için Avrupalıların değişen tavırlarını, başka bir deyişle dönüşümlerini, postkolonyal bir bakış açısıyla tasvir etmiştir. Achebe’ye göre Avrupa’da eğitim görmüş bir avuç yerlinin ona ait entellektüel silahları kullanarak kendi topraklarında Avrupa’nın durumu ve baskınlığına meydan okumaları yeni bir olgu olarak yavaşça gelişmeye başladığında, bu cüretle başa çıkabilmek için kolonyalistler iki karşıt argüman bulmuşlardır. Bunlardan birisi “iki dünyanın insanı” teorisinin yaratılmasıdır ve buna göre bir yerli Avrupa etkisine ne kadar çok açık da olsa onu hiçbir zaman gerçek anlamda özümseyemez. Bu eğitilmiş yerlinin kendi kırsalındaki kardeşlerinden farklı olmadığı anlamına mı gelmektedir? Hayır o daha da kötüdür. Onun eğitim ve kültürdeki beyhude çabaları onu tamamen günahkar ve ıslah olmamış kılmakta ve artık onları anlayamaz hale geldiği kendi halkı ile olan bağlarını kesmektedir. Artık yeni durumda kolonyalist yine yerlileri tanıdığını savunmakta ve yerlilerin sahip olduklarından, yaşantılarından memnun olduklarını dile getirmektedir ve şimdi suçu bu yarı eğitilmiş kabadayılara yükleyerek kendi halklarını tanımayanların asıl bu insanlar olduklarını dile getirmektedir¹⁵³. Dolayısıyla kolonyal dönemde olduğu gibi postkolonyal dönemde de sömürenin egemenliği hem kolonyal güç, hem de koloni ülkesindeki değişimlere rağmen ve belki de bu değişimler sayesinde devam etmektedir.

Postkolonyalizm teorisinin varsayımı şudur: Batı dışında geliştirilen entellektüel ve kültürel gelenekler büyük bir etki ile harekete geçebilecek şekilde Batının siyasi ve kültürel hegemonyasına karşı bir bilgi bütünü oluşturacaktır. Postkolonyalizme kolonyalizmin ideolojik mirasını sadece dekoloni ülkelerinde değil aynı zamanda

¹⁵² Partha Chatterjee, **Lineages of Political Society Studies in Postcolonial Democracy**, Columbia University Press, New York, 2011, s. 3.

¹⁵³ Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin (Der.), **The Post-colonial Studies Reader**, içerisinde Chinua Achebe, “Colonialist Criticism”, Routledge Press, New York, 1995, s., 58, 59.

Batının kendisinde de silmek tasarlanmıştır. Siyasi dekolonizasyon süreci başladığında bunu kültürel dekolonizasyon da izleyecek ve Batının dekolonizasyonu, yıkımı gerçekleşecektir. Bu ise, Avrupa merkezilik eleştirileri ile paralel bir şekilde, Avrupa'nın entellektüel egemenliği ve baskınlığının merkeziliğini ortadan kaldırmayı içermektedir¹⁵⁴. Bu anlamda da postkolonyalist teorinin Batı edebiyatı, siyaseti, siyaset teorileri, kültürü ve tarihine aykırı, bir anlamda ondan farklı bir edebiyat, kültür, tarih, siyaset ve siyaset teorisi oluşturma çabası olduğunu söylemek doğru olacaktır. Bu başlık içerisinde postkolonyalizmin bileşenleri olarak öne çıkan başlıklar olan oryantalizm, edebiyat, tarih ve feminizm konuları incelenecek ve ardından postkolonyal ilişki tarzı kapsamında yönetim kavramı; güvenlik, eğitim politikaları ve göç politikası ayrı başlıklar halinde ele alınacaktır.

A. Postkolonyalizmin Bileşenleri

Bu teori son 30 yılda bazen duruma özgü konular, tartışmalar ve artan bir şekilde siyasi müdahale söylemine vurgu yaparak gelişmiştir. Teori hala kısmen şekillenme aşamasında olduğu için farklı kaynaklardan beslenerek gelişir ve bu nedenle bazı iyi tanınmış yazarların çalışmalarında kullanılan dil anlaşılabilir ve ağırdır. Fakat bunu sadece stil sorunu ile açıklamak yanlıştır; postkolonyalist teori büyük ölçüde kültürel çalışmalarla temellense de kavramsal sözlüğünü geniş disiplinlerden ve antropoloji, feminizm, tarih, Marksizm, felsefe, postyapısalcılık, ve sosyoloji gibi teorik gündemden almakta ve çeşitli gruplara mensup düşünürlerden ilham almaktadır.

Postkolonyal kültürel eleştiri, siyasi ve akademik pratikte geliştirilmeden önce postkolonyal terimi sosyal bilimlerde Marksist referansla kullanılmıştır. Erken dönem kullanımında “postkolonyal devletler” tanımlaması bağımsızlık sonrası Marksist devletlere referansla yer almış daha sonradan postkolonyal devletler tanımı Arnavutluktan Vietnam'a kadar serbest Pazar ekonomileri ile Marksizm arasında orta yolu bulmuş birçok devleti tanımlamak için de kullanılmıştır. Bu nedenle postkolonyal

¹⁵⁴ Young, a.g.e., s. 65.

terimi ilk olarak Marksist pratikle tanımlanmıştır. Postkolonyalizmin kökleri kolonyal işgal ve emperyal kontrole karşı verilen tarihsel dirençte yatmaktadır -ki bu direncin başarısı ile söz konusu sistemlerde baskı unsurunun temellendiği siyasi ve kavramsal yapılarına radikal bir meydan okuma yapılması sağlanmıştır. Bu nedenle tarihsel olarak postkolonyalist teori farklı eksenler üzerinde yürümektedir: bunların birincisi 19 ve 20. yy. özgürleşme hareketleri devrimci Marksizminin bir ürünü ve bu hareketlerin siyasi ve kültürel sonuçları, ikincisi 1950, 60 ve 70'li yılların üç kıtasal ekonomik ve kültürel eleştirileri, üçüncüsü ise göç, geçmiş ve gelecek ve zorunlu veya gönüllü olgularının tarihsel etkileridir¹⁵⁵.

1. Oryantalizm, Postkolonyal Kültür, Edebiyat ve Tarih

Çağdaş postkolonyalizmin temel metinleri arasında yer alan Edward Said'in Oryantalizm isimli tarihi eseri teori, tarih ve siyasi aktivizmin hizipleşmesine karşı bir direniş niteliğindedir. Said'in bilgi ve güç arasındaki bağlantıya ilişkin incelemesi kolonyalizm pratiklerinin anlaşılması için baskın metodun söylem analizini kullanmıştır. Bu yolla Said, dönemin günlük olayları üzerinden Oryant'ı (Doğu'yu) postkolonyal bir değerlendirme ile okuyucuya sunmuştur. Oryantalizm, postkolonyalizmin kültür, edebiyat ve tarih gibi alanlarda varlık göstermesini etkilediği, bu alanlar için yeni yollar öne sürdüğü ve dolayısıyla teori içerisinde önemli bir yere sahip olduğu için bu teorinin bileşenleri arasında değerlendirilecektir.

Teori özünde oldukça basittir; buna göre dünyada Batılılar ve Doğulular vardır ve bunlardan ilki ikincisi üzerinde üstünlük kurar algısı vardır. Doğuya ve oradaki ırklara ilişkin bilgi, yönetimin kolaylaşmasına ve kar elde edilmesine yol açar, diğer bir ifadeyle güç bilgi gerektirir, daha fazla güçlendikçe daha çok bilgi elde etme gereksinimi doğar ve böylece bilgi ile kontrol arasındaki yükselen karlı diyalektik oluşmuş olur¹⁵⁶. Said'in kendi tanımından Oryant terimi Avrupalılar tarafından icat edilmiş ve eski

¹⁵⁵ Young, a.e., s. 67, 58, 60, 61.

¹⁵⁶ Said, a.g.e., s. 36.

zamanlardan bu yana romantizm, egzotik oluşumlar, rahatsız edici hatıralar ve görüntüler, tuhaf deneyimler olarak kullanılmıştır. Şimdilerde bu durum yok olmaktadır, bu değerlendirmenin zamanı geçmiştir. Artık Avrupalı ziyaretçi için temel konu Doğu'daki Avrupa temsili ve Avrupalının buradaki çağdaş kaderidir. Bilindiği gibi Doğu sadece Avrupa'nın komşusu değildir, burası aynı zamanda Avrupa'nın en büyük, zengin ve eski kolonilerinin, onların medeniyet ve dillerinin, kültürel rakiplerinin ve "öteki" olarak tanımladıklarına atfettikleri yerdir. Diğer bir yandan Doğu, Avrupa'nın karşıt imajı, düşüncesi, kimliği ve deneyimini tanımlayabilmesi için de yardımcı olmuştur. Dolayısıyla Doğu, Avrupa kültürü ve medeniyetinin bütünsel bir parçasıdır¹⁵⁷.

Oryantalizm denildiğinde Said, birbirleriyle karşılıklı bağımlı birçok şeyi kastetmektedir. Bunların içerisinde en çok kabul gören adlandırma akademik olanıdır. Doğu hakkından yazan, araştıran veya öğreten herhangi biri Oryantalisttir ve yaptığı iş de Oryantalizmdir. Oryantalizm, Batı ve Doğu arasındaki ontolojik ve epistemolojik farklılıklar üzerine temellenen bir düşünce tarzıdır. Bu nedenle romancılar, şairler, siyasi teorisyenler, filozoflardan oluşan yazarların büyük bir çoğunluğu Batı ve Doğu arasındaki temel ayrımı, Doğu, Doğunun halkı, adetleri, düşünce tarzı ve kaderine ilişkin teoriler, sosyal tanımlamalar, romanlar ve siyasi hesaplar için başlangıç noktası olarak kabul ederler. Oryantalizm tanımları içerisinde akademik ve imgesel tanımlardan sonra Said'in kullandığı üçüncü tanım daha tarihsel ve materyal bir içeriktedir. Bu tanımlamada, 18. yy. sonlarını başlangıç noktası olarak, Oryantalizmin Doğu ile ilgilenen birleşik bir kurum olduğu söylenebilir. Bu noktadan Said'in tanımıyla Oryantalizm, Doğu üzerinde baskınlık, otorite ve yeniden yapılandırmak için oluşturulmuş bir Batı tarzıdır. Oryantalizm yüzünden Doğu özgür düşünce ve eylem alanı oluşturamamaktadır. Bu Oryantalizmin tek taraflı olarak Doğu hakkında ne söyleneceğini belirlemesi demek değildir, fakat Doğu ile ilgili bir soruyu kaçınılmaz bir şekilde ilgilendiren bütün bir çıkarlar ağıdır. Batı ve Doğu arasındaki ilişki bir güç, baskınlık ve karmaşık hegemonya düzeylerinin ilişkisidir. Oryantalizm kendi stratejisini

¹⁵⁷ Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin (Der.), **The Post-colonial Studies Reader**, içerisinde Edward W. Said, "Orientalism", Routledge Press, New York, 1995, s. 87.

esnek pozisyonel üstünlük üzerine kurar ve burada Batılı Doğu ile olan her tür ilişkide görece olarak üstün durumdadır. Bu nedenle bilim adamı, araştırmacı, misyoner, tüccar ve asker Batı'lı olmalıdır ve onlar adına düşünmelidir, çünkü zaten Doğulu'dan da ancak küçük çapta bir direniş görmektedirler¹⁵⁸.

Said'in bu çalışması postkolonyal kültür, edebiyat ve tarih yazımına ilişkin çalışan araştırmacılara yol gösterici niteliği ile teorinin gelişimine de katkı sağlamıştır. Özellikle İngiliz İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından Uluslar Topluluğu konusu İngiliz edebiyatında yeni bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Uluslar Topluluğu edebiyatında merkeze ilişkin edebiyata yer verilmemiş; onun yerine eski ve yeni Uluslar Topluluğu arasındaki ve beyaz yerleşimci koloniler ile siyah uluslar arasındaki önemli farklar, özellikle de bağımsızlığı elde etme yolları ve burada yaşanan güçlük farklılıkları, işlenmiştir. Postkolonyalizm karşıtlık siyaseti ve mücadeleyi ön plana alır ve merkez ile onun çevresi arasındaki ilişkiyi problematikleştirir. Böylece bu teori İngiliz edebiyatı etrafındaki düzen korumaya yönelik bariyerlerin yıkılmasına yardımcı olmuştur¹⁵⁹.

Başka bir söyleyiş tarzından postkolonyal yazım, Avrupa'nın kolonyal baskı döneminde empoze ettiği ve koruduğu şifreleri araştırmaktadır. Dolayısıyla Avrupa'ya ait tarihi ve kurgusal kayıtların bu açıdan değerlendirilerek yeniden okunması ve yazılması en önemli görevdir. Bu yıkıcı önlemler, tıpkı yıkıcılığın postkolonyal söylemin genel karakteri olması gibi, postkolonyal metinlerin de temel karakteridir. Post kolonyal edebiyat ve kültürler bu yüzden benzer pratikler yerine karşıt söylemsel pratikler olarak oluşur ve karşıt söylemsel stratejilere ilişkin konuları baskın söylem içerisine yerleştirmeye çalışırlar. Edebi evrensellik kavramı ile mücadele ederken postkolonyal yazarlar karşıt söylemi kullanırlar. Post kolonyal karşıt söylemsel stratejiler altta yatan varsayımların okunuşu ve ifşası ve bu varsayımları emperyal olarak öznenleştirilen yerelin kültürler arası duruşundan ayırma bakımından baskın söylemin

¹⁵⁸ A.e., s. 88, 89, 90.

¹⁵⁹ Patrick Williams ve Laura Chrisman (Der.), **Colonial Discourse and Post Colonial Theory**, içerisinde, Vijay Mishra ve Bob Hodge, "What is Post(-)colonialism?", Prentice Hall Press, London, 1994, s. 276.

haritasına sahiptir¹⁶⁰. Jean Rhys tarafından yazılan “Geniş Sargasso Denizi” isimli ünlü postkolonyal roman Charlotte Bronte’nin Jane Eyre romanına cevap niteliğindedir. Bu romanda Rhys, Karayiplere yerleşimci olarak giden beyaz bir aile mensubu baş karakter Bertha Mason’un evlilik neticesinde İngiltere’ye giderek orada yaşadığı mutsuz hayat üzerinden yola çıkarak İngiliz egemenliği ile doğrudan rekabet haline girmiştir. Yazar kendi melezleşmiş dünyasını geçici olarak normatif bir perspektiften yeniden ele almaktadır.¹⁶¹ Daha farklı bir ifadeyle ötekini veya melez olarak tanımlananı mümkün olduğunca tarafsız olmaya özen göstererek anlatmıştır. Fakat burada unutulmaması gereken Edward Said’in bilinen uyarısında en iyi niyetle de olsa birinin kendi söylemiyle öteki tanımlanırken şaşırtıcı karmaşıklıkların yer almamasıdır. Bu noktada kendisi de İngiliz olan Rhys, postkolonyal edebiyatın başarılı örneklerinden biri niteliğindeki romanında ötekini tanımlarken, basitleştirme yöntemini metnin dışında tutmayı başarmıştır.

Postkolonyal edebiyat Avrupa’nın kolonyal baskı döneminde empoze ettiği ve koruduğu şifreleri araştırmakla görevli iken, benzer bir şekilde, postkolonyal tarih çalışmaları da Avrupa tarihinin evrenselleştirilmesinin şifreleri üzerine çalışmaktadır. Bu noktada tarihselcilikten hareketle modernite ve kapitalizmin önce Avrupa’ya, sonra da tüm dünyaya yayılarak küreselleşmesinin sonuçları üzerinde durulmaktadır. Daha önceki bölümlerde de dile getirildiği gibi, küreselleşme ile Batılı ve Batılı olmayan arasındaki kültürel farklılığın uzaklığı ortaya çıkmış ve bu da kolonilere ilişkin medenileşme gereksinimine dayalı söylemi meşru kılmıştır. İşte bu noktada Avrupa tarihinin evrenselliği süreci başlamıştır.

Avrupa’da kendi içindeki tarihler onu kapitalizm, modernite veya aydınlanmanın ilk görüldüğü yerler olarak göstermiştir. Dolayısıyla bu olaylar artık Avrupa’nın coğrafi sınırları içerisinde açıklanmaya başlamıştır. Vatandaşlık, devlet, sivil toplum, kamusal

¹⁶⁰ Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin (Der.), **The Post-colonial Studies Reader**, içerisinde Helen Tiffin, “Postcolonial Literatures and Counter-discourse”, Routledge Press, New York, 1995, s. 95-96.

¹⁶¹ A.e., s. 97, 98.

alan, kanunlar önünde eşitlik, demokrasi, bilimsel akılcılık gibi kavramların bütünü Avrupa düşüncesi ve tarihinin ana fikrini taşımaktadır. Bu nedenle hiç kimse siyasi moderniteyi yukarıda dile getirilenlerden, Avrupa aydınlanması ve 19. yy. Avrupası gibi ona ilişkin iklimsel formlardan ayrı olarak düşünemez kanısı oluşmuştur. Bu kavramlar kaçınılmaz bir şekilde bireyin seküler ve evrensel vizyonunu gerekli kılmıştır. Diğer yandan kolonilerde yaşayanlar ise zamanın “önce Avrupa sonra başka yerler” yapısında “başka yerlere” atfedilmişlerdir. Johannes Fabian’ın tabiri ile bu durum “muasırılığın inkarıdır.” 19. yy. tarihçiliği ve modern Avrupa tarih düşüncesi Avrupalı olmayan halklara ilişkin “henüz değil” diyebilmenin bir yolu olarak kullanılmıştır. Nitekim John Stuart Mill’in özgürlük ve temsilci hükümet üzerine yazılarında bu durumun örneklerini görmek mümkündür. Bu yazılarda Mill, kendi kendini idare yöntemini en yüce yönetim biçimi olarak tanımlamış fakat Afrikalılar ve Hintlilerin kendi kendilerini yönetebilmeleri için yeterince medenileşmediklerini de belirtmiştir. Bunun için tarihsel gelişme ve medenileşme döneminin geçmesi gerekmektedir ve böylece bu kaba uluslar hayali bir tarihsel bekleme odasına sevk edilmişlerdir¹⁶².

Yukarıda sıraladığı postkolonyal tarihsel bakış açısıyla modern Güney Asya tarihçisi olarak Chakrabarty, Güney Asya’da Avrupa’nın kolonyal yönetiminin sonuçlarından birinin Sanskrit, Farsça veya Arapça olan bozulmamış ve canlı entellektüel gelenekler olduğunu ve artık bölgedeki birçok modern sosyal bilimci için bu alanların tarihsel araştırma alanı haline geldiğini eleştirmektedir. Bu araştırmacılar söz konusu gelenekleri ölmüş ve tarihin bir parçası olarak ele almaktadırlar. Diğer yandan Chakrabarty, geçmiş Avrupa düşünürleri ve onların kategorileri aynı düşünce tarzından bakıldığında hiç bir zaman ölmüş olmadığını da belirtmektedir. Ona göre Güney Asyalı sosyal bilimciler Marks veya Weber ile onları tarihselleştirme hissi yaşamadan tutkulu bir şekilde tartışmaktadırlar¹⁶³. İşte bu durum, yine Chakrabarty’nin sözleri ile belki de

¹⁶² Dipesh Chakrabarty, **Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference**, Princeton University Press, Princeton, 2000, s. 4, 7, 8.

¹⁶³ A.e., s. 5-6.

söz konusu ulusların halen medenileşmelerinin tamamlayamamaları tarihsel bekleme odalarından çıkamamalarının bir kanıtı niteliğindedir.

2. Üçüncü Dünya Feminizmi

Postkolonyalizm ekonomik emperyalizmin statükosuna ve kolonyalizm ile emperyalizm tarihine saldırır; fakat aynı zamanda pozitif siyasi durumlar ve Marksizm veya feminizmde gördüğü gibi siyasi kimliğin yeni formları ile eylemci bir uğraş içerisinde. Buradan hareketle postkolonyalizm siyaseti ve teorisi “Üçüncü Dünya Feminizmi” olarak adlandırılan düşüncenin amaçları ve eylemleri ile tanımlanmaktadır. Üçüncü Dünya Feminizmi’nin en temel eleştirisi genellikle yayın yapan kadınların baskın kültürden gelmeleri üzerinedir ve bu kadınlar bazen erkek yazarlarla gelişmemiş ve genellikle kadını temsil eden “öteki” oluşturma eğilimini paylaştıkları için postkolonyalistler tarafından eleştirilmektedirler. Bu feminist siyasi duruşun etkisiyle Spivak, 19. yy. İngiliz edebiyatını okurken unutulmaması gereken şeyin, İngiltere’nin sosyal misyonu olarak anlaşılan emperyalizmin İngiliz halkına İngiltere’nin kültürel temsilinin önemli bir parçası olarak gösterildiği olduğunu vurgulamıştır.¹⁶⁴ Burada farklı bir anlatımla feminist bakış açısı, postkolonyalizme özgü siyasi saptamaların yapılması için kullanılmıştır.

Üçüncü Dünya kadınının Batı feminizmi tarafından temsil edilmesi olgusunun, bir diğer deyişle, Üçüncü Dünya Feminizmi’nin en temel eleştirisi olarak anlatılan olgusunun, nedenini Kadiatu Kanneh, Frantz Fanon’un “Açığa Çıkarılan Cezayir” adlı çalışması ile açıklamaktadır. Fanon’un analizinde Cezayirli kadınlar, koloni Cezayirinin niteleyicileri olarak, her yerin kapandığı ve baskı altında tutulan, esrarengiz ve zapt edilmiş olarak gösterildiği mecazi bir süreç içerisine yerleştirilmiştir. Bu nedenle Fanon, Fransız kolonyal ayrışmasını karakterize ederken ilk etapta kadınların fethedilmesi gerektiğini, gizlendikleri örtülerinin ardında ve onların erkeklerin kadınları kilitli

¹⁶⁴ Gayatri Chakravorty Spivak, *A Critique of Postcolonial Reason Toward A History of the Vanishing Present*, Harvard University Press, Cambridge, 1999, s. 113.

tuttukları evlerde bulunması gerektiğini belirtmiştir. Bu açığa çıkarma ve direnişin kırılması Fanon'un tabiri ile kadınların Avrupalıların Cezayirli kadınları görmek istedikleri gibi olmasına yardımcı olan sahiplenme ve kontrol siyasetinin kullandığı özgürleşme misyonu ve ataerkil güçlendirme misyonları ile karıştırılmaktadır¹⁶⁵. Bu karıştırma ve kasıtlı kullanma neticesinde ise batı feminizmi Üçüncü Dünya kadını temsil eder, yönetir ve onunla ilgili tartışır hale gelmektedir.

Üçüncü Dünya Feminizmi'nin eleştiri noktalarından bir diğeri yerli kadınların bireysel ve tek olarak gösterilmeleridir. Batılı feminist söylem ve siyasi eylem amaçları, çıkarları veya analizleri bakımından ne tektir ne de homojendir. Fakat Batı'nın teori ve uygulamada ilk imlem olduğu varsayımından hareketle elde edilen etkiler bakımından bir ahengin olduğunu belirtmek mümkündür. Burada incelenen feminist metinlerde Üçüncü Dünya kadınlarının yaşamlarındaki tarihsel ve materyal heterojenlik tutarsız bir şekilde kolonileştirilmiş, bu nedenle Batılı hümanist söylemin imzasını taşıyan tek tip bir Üçüncü Dünya Kadını imgesinin oluşturulması ve sunulması gerçekleşmiştir. Cinsiyet farklılığı analizinde, ataerkillik veya erkek baskınlığının kültürler arası teklilik kavramı üzerine kurulu formu Chandra Mohanty'nin terimi ile "Üçüncü Dünya Farklılığı" adı verilen indirgeyici ve homojen bir kavrama yol açmaktadır. İstikrarlı ve tarih dışı nitelikleri olan bu kavram buralardaki kadınların birçoğunu ezmektedir. "Üçüncü Dünya Farklılığı"nın üretilmesiyle birlikte Batı feminizmi, Üçüncü Dünya ülkelerinde farklı sınıflar, dinler, kültürler, halklara sahip kadınların yaşamlarını karakterize eden temel çatışma ve karmaşıklıkları sömürmeye başlamıştır. Bu süreç içerisinde Üçüncü Dünyada kadın baskısı homojenleşmiş ve sistemleştirilmiştir. Kadına yönelik baskıya ilişkin homojen kavram ortalama bir Üçüncü Dünya kadını imajının oluşmasına yol açmaktadır. Bu ortalama Üçüncü Dünya kadını, zavallı, eğitimsiz, gelenek bağımlısı, yerel unsurları içeren Üçüncü Dünyalı ve kadınsı cinsiyetine dayalı özellikleri birarada tutan budanmış bir hayat sürmektedir. Bu noktada Mohanty'nin belirttiği husus, yukarıda yaratılan durumun eğitilmiş, modern, kendi bedeni ve cinsiyeti

¹⁶⁵ Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin (Der.), **The Post-colonial Studies Reader**, içerisinde Kadiatu Kanneh, "Feminism and the Colonial Body", Routledge Press, New York, 1995, s. 346, 347.

üzerinde kontrol sahibi ve kendi kararlarını verebilme özgürlüğüne sahip Batılı kadınların bireysel temsili ile bir karşıtlık oluşturmasıdır¹⁶⁶. Dolayısıyla postkolonyalist teorinin ontolojik varsayımı Mohanty’de de feminizm üzerinden kendisini göstermekte ve modern, medeni, saygınlık sahibi kadın, Batılı kadın figürü ile özdeşleştirilmektedir.

Söz konusu karşıtlığa ilişkin irdelemenin bir sonraki aşamasında Trinh T. Minh-Ha gibi feminist postkolonyalistler sömürülmüş halkların farklılıklarını, farklı olduklarını bilmeleri üzerinde durmuştur. Özellikle kadınlara yönelik olarak Üçüncü Dünya kadınlarının kendilerini bulmaları gerektiğinden bahsederek kalıcı okul çamuru deryasına tıklıp tüketicinin tedarikçi mallarını beklediği gibi bilginin gelmesini beklemenin yanlış olduğunu savunmuştur. Eğitim sisteminden başlamak üzere değişimin halkın ve özellikle kadınların kendileri tarafından gerçekleşebileceğini Marksist bir tavırla belirtmiştir¹⁶⁷.

B. Postkolonyal İlişki Biçimi

Afrika’nın dış dünya ile olan ilişkilerinin garip yapısı, bağımsızlıklarını yeni kazanmış Afrikalı ulusların liderlerinin varlıklarını sürdürebilmek için koloni güçlerinden gelen dış desteği ilk ve en belirgin kaynak olarak görmeleri gerçeğinden ileri gelmektedir. Eski koloni güçleri ile kurulan ilişki, bağımsızlık döneminde Afrikalı devletlerin sahip oldukları en sağlam nitelikteki dış ilişkidir ve bu nedenle söz konusu ülkelerin diplomasininin de merkezine oturmaktadır. İki taraf arasındaki bu ilişki zor bir ilişkidir ve bu zorluğun tek nedeni doğasında var olan eşitsizlik değildir. Aynı zamanda bu ilişki koloni geçmişini sürekli canlı tutan bir yapıdadır. Örneğin Afrikalı liderler önceki metropol ile ilişkilerini tanımlarken aynı zamanda kendi tarihlerini de

¹⁶⁶ Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin (Der.), **The Post-colonial Studies Reader**, içerisinde Chandra Talpade Mohanty, “Under Western Eyes, Feminist Scholarship and Colonial Discourses”, Routledge Press, New York, 1995, s. 259, 260, 261.

¹⁶⁷ Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin (Der.), **The Post-colonial Studies Reader**, içerisinde Trinh T. Minh-Ha, “Writing Postcoloniality and Feminism”, Routledge Press, New York, 1995, s. 266.

tanımlamaktadırlar. Bu nednele postkoloni ilişkisinin en önemli özelliği derinliği ve karmaşıklığıdır¹⁶⁸.

Liderler arasında kurulan eşitsiz ilişkinin neticesi olarak zaman zaman eski koloni ülkesinin liderleri kendilerini bölgedeki hakim güç ilan etmişlerdir. Bunun en belirgin örneği Frankofon devletler ile Fransa arasında yaşanmıştır. Bilindiği üzere her tarafta siyaset insanlar arasındaki kişisel etkileşimden başlar ve Afrikalı ile Fransız liderler arasındaki ayırt edici ilişki, doğası gereği oldukça yakın fakat alansal bağlamda uluslararası bir ağ içerisinde birleşme neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu ise özel bir diplomasi kurulmasına neden olmaktadır. De Gaulle'nin 1958 yılında Fransa Başkanı olmasının ardından, Mitterrand dönemi sonrasına kadar 5. Cumhuriyet dönemi boyunca başkanlık yapan 4 Başkanın da Afrika ile yakın bağları ve önceliği olmuştur. Diğer yandan Valery Giscard d'Estaing, 1974 yılında Fransa'da seçimleri kazanmasının ardından Afrika ile ilişkileri değiştirmiştir. Giscard d'Estaing, Fransa'yı 1970'ler sonrası Afrika'da batı çıkarlarının savunucusu haline getirmiş ve bu da Fransa'nın bölgeye askeri müdahalelerini beraberinde getirmiştir. En belirgin müdahale 1977- 1978 yıllarında Angola'da bulunan muhalifleri Shaba bölgesine yaptıkları istilalara karşı Mobutu rejiminin korunması esnasında gerçekleştirilmiştir¹⁶⁹. İşte bu başlık altında resmi ve resmi olmayan müdahaleler kapsamında süregelen postkolonyal ilişkinin oluşumuna yol açan olgular olarak yönetim konusu ve bu ilişkinin var oluş unsurları olan postkoloni ülkesinde eğitim, güvenlik ve göç politikaları çalışılacaktır.

1. Yönetişim ve Uluslararası İlişkiler

Postkolonyal bakış açısıyla Üçüncü Dünya ülkeleri ve Batı arasındaki ilişkiler eşitsiz bir doğaya sahiptir. İki blok arasındaki liderlerin ilişkilerinden başlamak üzere iki taraf arasındaki her türlü ilişkide ve uluslararası ilişkilerde Batı, diğeri üzerinde yönlendirici ve onun adına karar verici bir konumdadır. Bu durumun nedenlerini

¹⁶⁸ Clapham, a.g.e., s. 77.

¹⁶⁹ A.e., s. 89.

araştıran Anghie, kaynak olarak uluslararası hukuku göstermiş ve buna dayanarak yeni dönemde çıkarılmış bir kavram olarak “iyi yönetim” olgusunun hukukun açtığı yolda kullanılan bir araç olduğunu belirtmiştir¹⁷⁰. Nitekim Üçüncü Dünya ile egemen ve eski kolonyal güçler arasındaki diyalogun terminolojisinde yönetim kavramı vazgeçilmez bir terim olarak adalet, hukuk, göç gibi politika konularında sıkça kullanılmakta ve egemen güçler söz konusu politika alanlarında iyi yönetişimin sağlanması için ekonomik, teknik ve siyasi yardım programları oluşturmaktadırlar.

Klasik 19. yy. uluslararası hukukuna göre bir ülkenin egemenliğine duyulan saygı gereği o devletin hükümetinin karakterini hukuksal olarak yargılamak veya dikkatle incelemek engellenmiştir. Özellikle bir hükümet ve onun vatandaşı arasındaki ilişki uluslararası hukukun alanının tamamen dışında olarak değerlendirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında iyi yönetim kavramı veya siyasi katılım hakkı bir devletin yerel yargılama alanına müdahale olarak görülmekte ve klasik uluslararası hukuktan temel bir kopuşu ifade etmektedir. Anghie'nin argümanına göre, Avrupalı olmayan dünyada toplumların yönetişimi kolonyal yayılmanın başından itibaren uluslararası aktörler, faaliyetleri uluslararası hukuk tarafından onaylanan emperyal Avrupa devletleri tarafından derinlemesine şekillendirilmiştir. Bu anlamda küreselleşme ve yönetim arasındaki ilişkide yönetim küreselleşmenin gelişmesini sağlayacak siyasi kurumların oluşturulmasını tasarlamakla görevlidir. Bu ise yönetişimi geliştiren ve evrensel olarak kabul edilmiş uluslararası standartlarla belirlenmiş uluslararası insan hakları normları vasıtasıyla başarılacaktır¹⁷¹.

Hukuksal anlamda incelendiğinde iyi yönetim geniş tanımıyla demokratik, açık, sorumlu, şeffaf insan hakları ve hukukun üstünlüğüne saygı duyup onu güçlendiren bir hükümetin oluşturulması anlamına gelmektedir. Bu nedenle iyi yönetim belirgin bir şekilde uluslararası insan hakları hukuku ile bağlantılıdır ve bu nedenle de Anghie'ye göre insan hakları hukukçuları, siyasi katılım ve özgür ifade gibi insan hakları normları

¹⁷⁰ Anghie, *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*, a.g.e., s. 250.

¹⁷¹ A.e., s. 253.

üzerine odaklanarak iyi yönetişimin kapsayıcı amacını başarmak için kullanırlar. Ulusal düzeyde iyi yönetişim kavramı evrensel insan hakları normlarına dayandırıldığı için potansiyel açıdan tüm devletlere uygulanabilir yapıdadır. Siyasi krizler, rüşvet, seçim düzensizlikleri gibi iyi yönetişimde olmaması gereken durumlar gelişmiş endüstrilerde az gerçekleşen durumlardır. Dolayısıyla pratikte iyi yönetişim kavramı uluslararası düzeyde Üçüncü Dünya devletleri ile ilişkilendirilerek oluşturulmuş bir kavramdır. Bu yüzden de uluslararası hukuk ve kurumların görevi bu toplumlarda iyi yönetişimi güçlendirmektir. Bu nedenle Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kurumlar iyi yönetişimi güçlendirmeye çalışmaktadır ve buradan hareketle Üçüncü Dünya'nın gelişme konusunda yaşadığı eksiklikler iyi yönetişimin oluşması ile ilişkilendirilmektedir. Birçok araştırmacı ve uluslararası kurum iyi yönetişim girişimini uluslararası ilişkiler tarihinde yeni ve önemli bir gelişme olarak sunmuştur. Oysaki Anghie'ye göre bu girişim Vitoria zamanından beri uluslararası ilişkiler sisteminin önemli özelliklerinden olan “medenileşme misyonu”nun bir kopyasıdır.¹⁷² Dolayısıyla postkolonyal dönemde de Üçüncü Dünya'nın ötekiliği ve Batı'nın evrensel üstün konumu devam etmektedir.

2. Postkoloni Ülkesinde Güvenlik, Eğitim Politikaları ve Göç Konusu

Önceki metropol ile kurulan postkoloni ilişkisinin yakınlık derecesi her örnekte farklılaşmaktadır, fakat koloni gücünün kimliğine ve Afrikalı liderliğin tercihlerine bakarak bu ilişkinin sürekli olduğu söylenebilmektedir. Burada çalışan bir ilişkinin korunmasına yönelik istek olmakla birlikte, Afrikalı liderlerin ve koloni gücünün empoze etmeye çalıştığı bu bölgelerde güvenlik ihtiyacının varlığıdır. Koloni güçlerinin Afrika'ya getirmek istedikleri güvenlik ise bu güçlerin kendi çıkarları üzerine temellenen ve bu amaçla sadece belirli bölgelerde uygulanacak olan bir güveniktir. Eski koloni güçleri bölgesel güvenlik kapsamında Afrikalı ülkenin bölünmesi veya

¹⁷² A.e., s. 248, 249.

parçalanmasına karşın bütünlüğün korunması için güvence vermektedir¹⁷³. Fakat bölgesel güvenliğe ilişkin eski koloni gücünün verdiği bu güvence diğer koloni güçleri nezdinde aynı tepkiye neden olmamaktadır. Örneğin Nijerya’da yaşanan sivil savaşta ayrılıkçı Biafran rejimi lehine gizli yollardan gelen en önemli dış desteği Fransa vermiştir. Burada dönemin Fransız lideri De Gaulle’ün Batı Afrika bölgesindeki Fransız hegemonyasını korumak için bölgedeki en geniş alanda faaliyet gösteren İngiliz etkisi altındaki devletini parçalamaya yardımcı olmak düşüncesi baskın olmuştur¹⁷⁴.

Güvenlik konusu diğer bir bakış açısından, iyi yönetim örneğinde görüldüğü gibi, Üçüncü Dünya ülkelerine müdahale için gerekli zemini sunmaktadır. Terörizm olgusunun yeni yüzyılda güvenlik endişelerinin merkezine oturmasıyla terörizm üzerinden uluslararası hukuk yeniden şekillendirilmiştir. Özellikle 11 Eylül olaylarının ardından terörizme karşı savaş uluslararası hukuk ve ilişkileri şekillendirmiştir. Burada ABD üzerine basarak savaş terimini kullanmış ve bu sayede 11 Eylül saldırısı sonrasında yaptıklarını meşrulaştırmıştır. Terörizme karşı savaş üç konsept altında açıklanabilmektedir, bunlar: önce gelen meşru müdafa doktrini, şer eksenini oluşturan kötü devlet kavramı ve bu vahşi ve tehditkar oluşumları dönüştürmek için demokrasi düşüncesinin yaygınlaştırılmasıdır. Öncelikle bu savaş bir meşru müdafa savaşı olarak nitelendirilmiştir ve meşru müdafa da Birleşmiş Milletler Şartı madde 51 gereğince izin verilen bir durumdur. Nitekim ABD, önce gelen meşru müdafa eylemini uygulama niyetini açıklamıştır. Bush Doktrini olarak da bilinen bu doktrin, meşru müdafa kavramını madde 51’in geleneksel anlayış sınırlarının ötesine taşımaktadır. Yaygın olarak kabul gören meşru müdafa görüşünde önce gelen meşru müdafaya sadece düşman tarafından gelecek saldırının çok yakın olması durumunda izin verilir. Başkan Bush bu yakın tehditin modern gerçekliklerin göz önünde bulundurulması ve ayrıca

¹⁷³ Bunun tek istisnası Katanga’nın bağımsızlığının hemen ardından Belçika’nın ayrılıkçı Tshombe rejimi ile ilişkilerinde yaşanmıştır. Diğer örneklerde yeni bağımsızlaşan Afrikalı ülke içinde ayrılıklaşmaya yönelik ciddi bir tehdit ortaya çıkarsa söz konusu Afrikalı devlet derhal eski koloni gücünü yardıma çağırır. Bu durumun örneği 1967-70 arası Nijerya’da yaşanan sivil savaş sırasında İngilizlerin federal hükümete başta askeri yardım olmak üzere verdikleri desteklerde yaşanmıştır.

¹⁷⁴ Clapham, a.g.e., s. 80, 81.

yeni tehditlerin de önce gelen meşru müdafâ kapsamına sokulmasını talep etmiştir. Öte yandan Bush'un tanımıyla şer eksenli olarak tabir edilen Kuzey Kore, İran ve Irak terörizm karşısındaki ikinci temel etkidir. Dolayısıyla bu devletlerin kitle yıkım silahlarını üretmeleri ABD'nin meşru bir saldırısına konu olacaktır. Son olarak teröre karşı savaş kapsamında, Irak örneğinde de görüldüğü gibi bu kötü devletlerin bir kere mağlup edilmesinin ardından demokratik devletlere dönüştürülme olasılığı bulunmaktadır. Nitekim Bush'un kendi deyimiyle Arap toplumlarında demokrasinin olmaması bu toplumların İslami aşırılıkçıları olmasına neden olmuştur. Burada Anghie'nin tartışma konusu artık ötekinin sadece 19. yy.'da olduğu gibi ırkçı söyleme referansla veya Manda Sisteminde olduğu gibi ekonomik söyleme tanımlanmadığı; artık savaş söylemi üzerinden bir terörist ötekinin de oluşturulduğudur. Artık bu yeni öteki hukuk alanından dışlanabilir, yapılandırılabilir, ona saldırılabilir, yenilgiye uğratılabilir ve özgürleştirilebilir.¹⁷⁵ Bu nedenle Üçüncü Dünya'da da meydana gelen veya gelebilecek nitelikteki bir terör durumu, ülkeler içerisinde, onlar arasındaki veya bu ülkeleri aşan terörist eylemler uluslararası hukuk metinlerinin yeniden düzenlenmesi yoluyla veya bu yönde Batı güçlerinin gösterdikleri irade vasıtasıyla, Batı'nın buraya müdahalesini meşru gösterecek bir durum haline getirilmiştir. Dolayısıyla Anghie'ci bir bakış açısıyla, 21. yy'da Batı'nın medenileşme misyonu içerisine terör olgusunun yok edilmesi misyonu da eklenerek ötekinin yeniden tanımlanması içerisine bu olgu yeni bir araç olarak eklenmiştir.

Terör ve ulusal güvenlik misyonu göç olgusu üzerinden değerlendirildiğinde ise ötekine ilişkin yeni ve meşrulaştırılmış bir koruma duvarı karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda Üçüncü Dünya ülkelerinden gelecek olan öteki göçmen, alıcı ülke için potansiyel bir güvenlik tehdidi niteliğindedir ki bu durumda söz konusu tehdidin önlenmesine ilişkin tedbirler almak tüm merkez ülkelerin ortak iradesi olarak ortaya çıkmaktadır. Böyle bir durumda ise çevreden merkeze gerçekleşen göçün güvenlik kaygısına dayalı olarak engellenmesi sürecinde çevre ülkelerde koruma amaçlı

¹⁷⁵ Anghie, Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law, a.g.e., s. 275, 277, 278.

operasyonların meşruluğu, buralarda gerçekleştirilecek ortak sınır koruma çalışmaları önemli bir gerekliliktir.

AB kapsamında güvenlik odaklı siyaset konusu birçok faktör tarafından desteklenmektedir. İlk olarak devletlerin göç kontrolüne ilişkin yetersizlik endişeleri ile yakından ilişkilidir. İkincisi güvenlik konuları bilgi açıkları ile uyarılmaktadır. Yetkisiz veya izinsiz göçmenlerin kimlik belgeleri olmadan bir ülkeye giriş yapmaları neticesinde güvenliksiz bir ortam için ciddi bir kaynak oluşmaktadır. Üçüncüsü güvenlik odaklı siyaset¹⁷⁶ gelişmektedir, çünkü özellikle ulusüstü karar alımı gerekli olduğunda kurumsal ve operasyonel uygulama için bu tip bir siyaset uygundur. Güvenlik konusu oybirliği usulü ile karar verilen Bakanlar Konseyi'nde konsensüsün sağlanması adına en uygun olan ortak alan olarak görülmektedir. Bu amaca hizmetle 1999 yılında gerçekleştirilen AB Konseyi Tampere Zirvesi'nde "çok amaçlı perspektif" kabul edilmiş, dış ilişkiler ve üçüncü ülkelerle yapılan işbirliği konularının içerisine göç yönetimi de dahil edilmiştir¹⁷⁷. Bu girişimin somut bir aracı olarak da 2005 yılında Avrupa sınır kurumu olarak kurulan Frontieres Exterieures, kısa adıyla FRONTEX, ortak göç yönetiminde kaynak ülke olan AKP grubu ülkeleri ve alıcı ülkeler grubu niteliğindeki AB ile ortak sınır operasyonları düzenlemeye başlamıştır.

Koloni güçlerinin bağımsızlaşan Afrikalı ülkelerde güvenliği koruma ve yardım sağlama endişelerinin ardında etkili bir merkezi hükümetin varlığını koruması yer almaktadır. Verilen desteğin bir kısmı kurumsal niteliktedir ve devlet yapılarını

¹⁷⁶ Güvenlik odaklı siyaset Avrupa Birliği üyesi olmayanların dışlanması ve kendi vatandaşlarının serbestçe dolaşımını sağlamak amacı ile birlikte, "Avrupa Kalesi" oluşturulması politikası olarak da adlandırılmaktadır. Avrupa Kalesi yaklaşımına Tezin ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde değinilecektir. AB'nin bu kaleyi inşa çalışmaları neticesinde oluşan ortak göç politikası; bir taraftan iç sınırların kaldırılarak entegrasyon ve "Avrupa yurttaşlığının" geliştirilmesi, diğer taraftan ise dış sınırların daha da güçlendirilerek Birlik duvarlarının yükseltilmesi olarak özetlenebilir. Detay için Bkz. Harun Kartal, "Avrupa Birliği'nin Yasa Dışı Göç Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara, 2008, s. 37.

¹⁷⁷ Jorgen Carling, Maria Hernandez- Carretero, "Protecting Europe and Protecting Migrants? Strategies for Managing Unauthorised Migration from Africa", **The British Journal of Politics and International Relations**, Cilt 13, Sayı 1, 2011, s. 44.

güçlendirerek devleti kontrol edenlere yardımcı olmak amacını taşımaktadır. Bu sayede Afrikalı devletlerin büyük çoğunluğu bağımsızlıklarını kazandıktan bir süre sonra da koloni güçlerine askeriye ve polisi eğitmek veya silahların tedariki için bağımlılığını sürdürmüşlerdir.

Nitekim göç özelinde eğitim politikalarındaki Avrupa etkisini incelemek gerekirse öncelikle Afrika'da yürütülen polis ve istihbarat güçlerinin eğitimi ve modernizasyonu programlarına deyinmek gereklidir. Bu kapsamda AB, Afrika ve Akdenizli ülkelere sınır kontrolü, insan trafiği ile mücadele, polis ve istihbarat güçlerinin güçlenmesi için finansal ve personel desteği sunmaktadır. Örneğin Moritanya, Cape Verde ve Senegal'deki düzensiz göç artışına tepki olarak AB Batı Afrika sularındaki devriye faaliyetlerini yoğunlaştırmak ve bu ülkelere sağlanan kalkınma yardım paketlerinin uygulanması için polis işbirliğini artırmaya karar vermiştir¹⁷⁸. Bu noktada gerçekleştirilen işbirliği programlarının ortak programlar olmasından yola çıkarak, iki taraf arasında eğitimler vasıtasıyla gerçekleştirilen uyumlulaştırma çabaları ve bunun için sağlanan finansal destek merkez ülkelere düzensiz ve yasa dışı göçün önlenmesini amaçlarken diğer yandan adalet ve içişlerinde merkez ülke modelini benimseyen ve ona bağlı olan bir çevre ülke modeli oluşturmaktadır.

Birçok Afrikalı devlet kurumunun metropoliten modele uygun olarak oluşturulduğu gerçeği ile idari ve eğitime dayalı bağlar birleşince sonuç olarak metropole idareci eğitimciler gönderen teknik yardım programları ortaya çıkmıştır. Bu sayede de koloni gücünün sağladığı yardım mekanizması artık metropolün sistemini iyice özümsemek ve geri dönülemez şekilde uygulamaktan ibaret olmaktadır¹⁷⁹. Eğitim sisteminin idarecilerinin Koloni ülkesinden ithal edilmesine bağlı olarak eğitim dili koloni ülkesinin dili olmakta ve dolayısıyla koloni ülkesinin dili günlük yaşamın her alanında aktif ve geri dönülemez bir şekilde yer almaktadır. Dolayısıyla, ülkede eğitim görmüş entellektüel gençler eğitim alanında misyonlarını tamamlamak adına koloni

¹⁷⁸ Adepoju, Noorloos ve Zoomers, a.g.e., s. 45.

¹⁷⁹ Clapham, a.g.e., s. 82.

gücüne göç etmekte ve burada yüksek öğrenimlerine devam etmektedirler çünkü Üçüncü Dünya ülkelerindeki yüksek eğitim kurumu veren üniversite sayısı oldukça azdır. Bu da merkez ülkenin eğitim vasıtasıyla ilgili Üçüncü Dünya ülkesindeki etkisinin sürekliliğini sağlamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

AB- AKP Diyaloğuna Genel Bakış

I. Koloni Döneminin Sona Ermesi ve Avrupa Topluluğu'nun Yapısı

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa, Edgar Morin'in tabiri ile iki süper güç haline gelen Amerika ve Sovyetler Birliği tarafından kurtarılmış ya da yenilgiye uğratılmış ulusların yıkıntıları altında kalmıştır. Bu nedenle ulusötesi Avrupa düşüncesinin İkinci Dünya Savaşı sonrası ilk biçimlenmesinde Avrupa'ya ait eski ve yeni hayaletlerin yıkılması gerekmiştir. Dolayısıyla bu dönemde, yüzyılın başında yaşanan milliyetçilik dalgasının aksine, Batı Avrupa'da hem sosyalist hem de Hıristiyan demokrat partileri "Avrupa" söylemlerine başlamışlardır¹⁸⁰. Çünkü Savaş sonrası Avrupa'nın en acil ihtiyacı düzen ve istikrarın geri getirilmesidir- ki bu ihtiyaçlar ancak Savaşın galipleri tarafından karşılanacaktır. Özellikle Amerika ekseninde gelişen yenileme ve onarım çalışmaları, Batı Avrupa'da sadece ekonomik yardımla sınırlı kalmayarak siyasi düzenin yeniden yapılandırılması ve yönetsel araçların organizasyonu şeklinde kendisini göstermiştir¹⁸¹.

Avrupalı devletler 1950'li yıllardan itibaren kendi kimliklerini koruyarak bazı sosyo-ekonomik değişimler geçirmeye başlamışlardır. Fransa dünya pazarında daha fazla yer edinmek için De Gaulle döneminde nükleer silah üretimine başlamış ve Savaş sonrası süreçte Almanya ile yakın ilişkiler kurarak Avrupa Topluluğu'nun tohumlarını ekmiştir. İtalya'nın faşizmden kurtulması; İspanya ve Portekiz'de diktatörlüğün bitmesi bu ülkelerde canlılık, merak ve araştırma patlaması yaşanmasına neden olmuştur. Son olarak Savaş sonrası ekonomik olarak gittikçe güçlenen ve tüketim tutkusunu artıran Almanya, barışçı tavrını geliştirmiş ve aynı zamanda siyasal anlamda da küçülmüştür¹⁸².

¹⁸⁰ Edgar Morin, **Avrupa'yı Düşünmek**, Çev. Şirin Tekeli, Afa Yayınları, İstanbul, 1988, s. 145-147.

¹⁸¹ Felix Gilbert ve David Clay Large, **The End of the European Era 1890 to the Present**, 4. Baskı, W.W. Norton & Company, New York, 1991, s. 357.

¹⁸² Morin, a.g.e, s. 152- 154.

Bu noktada Savaş öncesinde kolonilerini geri istediklerini 1937 Nürnberg Konferansı'nda bizzat Hitler'in söylemiyle açık bir dille ifade eden ve Savaş sırasında Avusturya, Çekoslovakya, Polonya gibi Doğu Avrupa ülkelerini işgal eden Nazi Almanya'sının yayılcı politikalarının Savaş sonrasında bitmesiyle Avrupa'nın barış içinde ortak hareket edebileceği yeni bir döneme girdiğini söylemek yerinde olacaktır¹⁸³. Barış ortamının kurulması ve Avrupa'nın genel anlamda sosya-ekonomik yapısını değiştirme çabaları, yeni dönemde ortak ihtiyaçların doğması ve Avrupalı ulus devletlerin birlikte hareket etmeleri gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Diğer yandan tarihsel açıdan bakıldığında bu dönemde dekolonizasyon süreci de devam etmektedir, bir diğer deyişle, Avrupalı devletler kolonilerinin bağımsızlaşması gerçeği ile yüzyüze gelmişlerdir.

AB'nin kuruluş nedenleri arasında, savaş sonrası barışın muhafazasının sağlanması öncelikli nedenler arasında yer almaktadır. Elbette Avrupa Topluluğu Avrupa kıtasını kapsayan bir oluşum olduğu için, öncelikle üye olan Avrupalı devletlerin güvenliğini sağlamak ve bu ülkelerde barış tesis etmeyi hedef olarak benimsemiştir. Ülkeler arasında uzun süreli barış ortamı yaratmanın en önemli formülünün bu ülkeler arasında güçlü, geniş kapsamlı ve uzun soluklu ekonomik ilişkiler oluşturmak olduğunun bilincinde olan Avrupalı siyasetler ve bürokratlar, bu tarz bir topluluğun da ekonomik anlaşmaların temelleri üzerinde şekillenmesine özel bir önem atfetmişlerdir¹⁸⁴. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrasında savaş sanayinde en çok kullanılan hammaddeler olan kömür ve çelik'in üretiminin ve kullanımının uluslar üstü bir yapılanma çerçevesinde düzenlenmesi talebi üzerine şekillenen Fransız Bakan Robert Schuman'a ait plan, başta Almanya ve Fransa olmak üzere birçok Avrupalı devletin ilgisini çekmiştir¹⁸⁵. Bu vesileyle Avrupa Topluluğu, 1951 yılında kurucu üyeler olan Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg'un Avrupa Kömür ve Çelik

¹⁸³ Sabiha Sertel, **II. Dünya Savaşı Tarihi**, 2. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009, s. 80, 84.

¹⁸⁴ Desmond Dinan, **Ever Closer Union; An Introduction to European Integration**, 2. Baskı, Lynne Rienner Publishers, London, 1999, s. 36.

¹⁸⁵ A.e., s. 40.

Topluluğu Antlaşması'nı Paris'te imzalaması ile meydana gelmiştir. 1957 yılında Roma Antlaşması ile kurumsallaştırılan Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa'nın siyasi olarak birleşebilmesi için ekonomik bir denge kurmak üzere üye ülkeler arasında mallar, hizmetler, sermaye ve emeğin serbest bir şekilde dolaştığı bir ortak pazarın oluşturulmasını ngrmuştr.

Avrupa Topluluğu'nun oluşumu koloniler faktörü açısından incelendiğinde ise Topluluk oluşurmada barış ve güvenliğe dayalı gerekçelerin bir tersten okuması yapılabilmektedir. Nitekim Avrupa Topluluğu'nun ekonomik temeller üzerinde meydana gelmesinin nedenleri arasında bu devletlerin Afrika, Asya ve Ortadoğu'da bulunan koloni devletlerinin bağımsızlaşmaları arasında doğrudan bir bağlantı kurulabileceği zannımızca düşünülmektedir. Savaş sonrası kolonilerini kaybeden Avrupalı devletlerin ekonomik gelişmelerini sağlayıcı en etkili formüllerden biri diğer Avrupalı devletlere mal, hizmet ve sermayeyi sınırlama olmaksızın satmaktır. Birbirleri ile dayanışma içerisinde, yürütülen ortak Topluluk politikaları vasıtasıyla zaman zaman birbirlerini finanse ederek, Avrupa çatısı altında gelişecek olan bu girişim, Topluluk yesi devletler için barışa dayalı bir ortamı zorunlu kılmaktadır. İşte bu noktada kolonilerin bağımsızlaşma sürecinin Avrupa Topluluğu'nun kuruluşuna neden hazırlayan zeminlerden biri olduğu ve bu açıdan Topluluğun kuruluş gereksinimleri arasında olduğu belirtilen ekonomik gereksinmelerin barış toplumunu kaçınılmaz olarak tesis ettiği sonucuna varılmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kolonilerdeki milliyetçi tutumun giderek gelişmesi, bu bölgelerdeki eylemci grupların güçlenerek koloni imparatorluğuna karşı isyan ya da savaş başlatması ve sonrasında meydana gelen bağımsızlaşma hareketleri, Avrupalı devletlerin hem coğrafi olarak küçülmesi hem de ekonomik kaynaklarının azalması anlamına gelmektedir. Bu ise Savaşın galipleri olarak ortaya çıkan Amerika ve Soyetler Birliği ile rekabet edemeyen ve Savaş sonrası ekonomileri oldukça gerileyen Avrupalı devletler için son derece olumsuz bir gelişmedir.

Nitekim koloni devletlerinin bağımsızlaşmalarını önlemek adına Avrupalı devletlerin 1945 sonrası bir dönem çaba harcadıkları da görülmüştür. Örneğin Portekiz, Angola ve Mozambik'teki kolonilerinden çok uygun fiyatlara hammadde çekebilmesinden dolayı özellikle uluslar arası rekabet gücü olmayan ihracat pazarını ele geçirmiş ve uzun süre kar elde etmiştir. Bundan dolayı da Portekiz'in koloni sistemini bırakması ertelenmiş ve askeri darbelerle yönetilen ülkeyi idare eden Oliviera Salazar gibi diktatörler modern dünyayı reddetme politikasını benimsemiştir¹⁸⁶.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında eski kolonici güçler arasında yer alan Hollanda'nın gerilla savaşları nedeniyle Endonezya topraklarından 1957 yılında çekilmek durumunda kalmasının ardından Hollanda Avrupa'ya yönelik milli duygularını artırmıştır. Özellikle Judt'un terimleriyle, Endonezya yenilgisinin Hollanda'ya küçük ve savunmasız bir Avrupa devleti olduğunu hatırlatması bu ülkenin birleşmiş bir Avrupa içerisinde yer alması için gereken altyapıyı oluşturmuştur. Diğer yandan Fransa da Savaş sonrası Hinidiçin ve Vietnam'daki kolonilerini kaybetmeye başlamış ve süre giden mücadeleler için Amerika'nın verdiği doğrudan yardıma daha fazla bağımlı hale gelmiştir. 1953 yılında Avrupa devletleri arasında Amerika'nın parasal veya benzer desteğine en bağımlı ülke Fransa olmuştur¹⁸⁷. Sadece bu neden bile Avrupa Topluluğu'nun kurulmasına yol açan çalışmalardan biri olan Schuman Planının niçin Fransa'dan çıktığını ve daha önceki başlıklarda da vurgulandığı gibi Amerika'nın Avrupa Topluluğu'nun kurulmasındaki etkin rolünü açıklamaktadır.

Diğer yandan Almanya, kurulacak olan Topluluğun lokomotifi olarak görülmüş ve her ne kadar Savaştan yenilgi ile çıksa da, Savaş sonrası Avrupa'nın ekonomisini en hızlı şekilde toparlayan ülkesi olarak diğer Topluluk üyelerini finanse edebilecek bir kaynak olma özelliği ile Topluluğun kurucu üyeleri arasında yerini almıştır. Almanya açısından Avrupa Topluluğu üyeliği koloni rekabeti nedeniyle başlatılan Dünya

¹⁸⁶ Tony Judt, **Savaş Sonrası 1945 Sonrası Avrupa Tarihi**, Çev. Dilek Şendil, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009,, s. 345.

¹⁸⁷ A.e., s. 347, 351.

Savaşlarını kaybeden ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ağır cezalara maruz tutulan bir ulusun, uluslar arası toplulukta yeniden yerini alabilmesinin yollarından biridir. Almanya bu konumu gereğince, Avrupa Topluluğu kurulduğu günden 2000'li yılların başına kadar Topluluk fonlarına, özellikle de Ortak Tarım Politikası fonuna en fazla katkıyı sağlayan ülke konumunu sürdürmüştür.

İkinci bölüm içerisinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında AT üyesi ülkelere bağlı eski koloniler veya bağımsızlaşan Üçüncü Dünya ülkeleri ile olan ilişkiler Avrupa Topluluğu çerçevesinde incelenmiştir. Bu başlık içerisinde ise, Avrupa Topluluğu'nun kolonilere bakış açısı Kurucu Antlaşmalar içerisinde onlara yapılan atıflar üzerinden incelenmiştir. Bu kapsamda ayrıca AB terminolojisinde Denizaşırı Bölge, Merkezden En Uzakta Olan Bölge ve Denizaşırı Ülke ve Bölge olarak tanımlanan ve AB üye devletlerinin egemenliği altında bulunan bölgelerin Topluluk hukukundaki yeri ve buralara yönelik geliştirilen Topluluk inisiyatifleri araştırılacaktır.

A. AT/AB Anlaşmalarında Kolonilere Yapılan Atıflar

Kurucu Antlaşmalar ve Topluluğun imzaladığı diğer anlaşmalar Avrupa Topluluğu içerisinde önce kömür ve çelik, ardından ekonominin diğer alanlarında serbest bir ticaret bölgesi oluşumu ile başlayan ve para birliğine giden ekonomik entegrasyon aşamalarının tamamlanması için hukuki çerçevenin çizilmesine yardımcı olmuştur. Bu anlaşmalar aynı zamanda birincil hukuk olarak adlandırıldıklarından dolayı Birliğin ortak politikalar oluşturup bütünleşmesine yardımcı olmuştur. Öte yandan kurulduğu yıllar itibarıyla AT üye devletlerinin koloni devletleri ile ilişkilerinin devam etmesi ve Cezayir örneğinde de görüldüğü gibi bu yıllarda koloni ülkelerinin ana kara ile artık bağımsızlık savaşları gerçekleştirmeleri Topluluk içindeki dengeleri¹⁸⁸ de

¹⁸⁸ Koloni ülkelerini de kapsayan bir şekilde, Topluluktaki dengeleri etkileyen en önemli olaylardan biri Berlin Krizidir. Berlin krizinde Fransa ve Almanya'nın tutumunun belirleyicisi Avrupalı ülkelerin sömürge ülkeleri ile giriştikleri mücadeleler olmuştur. SSCB Komünist Parti Genel Sekreteri Nikita Khrushchev'in 1958 yılında Batı Almanya'nın silahsızlandırılmasını talep etmesiyle Berlin Krizi patlak vermiştir. Sovyetlere ait olan Doğu Berlin, kapitalizmin kalesi olarak gördükleri ve Batı Avrupa'nın elinde bulunan Batı Berlin'in etkisinden kurtulmak için gecede verdiği kararla 1961

etkilemiştir. Bu dönemde serbest bir ticaret bölgesi olmanın ötesine geçmeyen Topluluk üyeleri, koloniler konusu gibi egemenlik alanlarına ilişkin konular söz konusu olduğunda da birlikte hareket etme yolunu seçmemişlerdir. Bu durumun en belirgin örneği özellikle Süveyş Kanalı krizi esnasında ulusüstü bir Avrupa bütünleşmesini şiddetle destekleyen Guy Mollet ve Konrad Adenauer gibi Fransız ve Alman devlet adamlarının, İngiltere'nin harekattaki desteğini çekmeye yönelik baskıları karşısında ulusüstücülüğü sadece ekonomik alanla sınırlamak, daha başka bir tabirle Topluluğun ilk dönemlerinde siyasi entegrasyonu rafa kaldırmak şeklinde tavırlarında bir gerileme yaşamalarına ilişkin tutum değişikliğidir¹⁸⁹. Buradan hareketle AT'nin kuruluş yıllarındaki yapılanmasının devletlerin egemenliklerini üst bir otoriteye devrederek uluslar üstü bir oluşum kurmaya uygun olmadığını belirtmek yerinde olacaktır.

Koloniler konusunun özellikle AT'nin ilk yıllarında devletler arası alanın konusuna girmesi nedeniyle AT'nin yapısının belirleyicilerinden biri olduğu gerçeği yadsınmaz. Özetle belirtmek gerekirse, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde AT'nin kuruluşunda ve bu Topluluğun yapısının oluşumunda önemli faktörlerden biri koloniler konusudur. Çünkü yaşanan ekonomik dar boğazın nedenleri Avrupalı imparatorlukların kolonilerini kaybetmeleri ile de bağlantılıdır ve AT Avrupa'nın ekonomik anlamda dar boğazdan çıkabilmesi için bir çözüm önerisi olarak oluşturulmuştur. Nitekim Roma Antlaşması'nın öncesinde Avrupa Konseyi'ne sunulan Strasbourg Planı (1952) denizaşırı bölgelerin de Avrupa serbest ticaret bölgesinin bir parçası olmasını önermiştir. Planda denizaşırı bölgelerin serbest ticaret bölgesine katılmasının Avrupa'ya ABD ve

yılında bir duvar oluşturarak krize son vermiştir. Bu kriz esnasında De Gaulle'ün Fransa yönetimine geri dönerek Cezayir ve Hindicın bölgesinde sürmekte olan koloni savaşlarından ülkeyi kurtarmasının iki ülke arasındaki ilişkiyi tersine çevirmedeki etkisi yadsınmaz. Çünkü bu süreçte Almanya Şansölyesi Konrad Adenauer, Fransa'nın kendisini ve Topluluğun diğer üyelerini elimine ederek, Moskova ile ayrı bir anlaşma yapmasından ve verdiği tavizler karşısında Cezayirli isyancılar üzerindeki Sovyet desteğini geri çekmesinden endişe etmiştir. Diğer yandan De Gaulle ise Almanya'nın Moskova ile özel bir anlaşma yaparak Batı Almanya üzerindeki baskıyı hafifleteceğinden çekinmiştir. Detay için Bkz. Elizabeth Pond, **Rebirth of Europe**, Brookings Institution Press, Washington DC, 2001, s. 24- 26.

¹⁸⁹ Jeffery Vanke, "The Treaty of Rome and Europeanism", **The Journal of the Historical Society**, Cilt 7, Sayı 4, Aralık 2007, s. 465.

Sovyet Rusya ile olan rekabetinde üçüncü güç oluşturacağı savunulmuştur¹⁹⁰. Diğer yandan Fransa ve Belçika gibi Topluluk üyelerinin kolonileriyle veya kendisine bağlı eski koloni toprakları olan ve o dönemlerde uluslararası literatürde yeni kullanılmaya başlanan haliyle “denizaşırı toprakları”¹⁹¹ ile aralarındaki ilişkilerini sürdürmeleri, Topluluğun yapılanmasına da yön vermiştir. Buradan hareketle bu ana başlık içerisinde Fransa’ya ait denizaşırı bölgeler (D.O.M.), merkezden en uzakta olan bölgeler (OMR)¹⁹², denizaşırı bölgeler ve ülkeler (OCT)¹⁹³ ile Topluluk arasındaki ilişki

¹⁹⁰ Karis Muller, “Shadows of Empire in the European Union”, **The European Legacy**, Cilt 6, Sayı 4, 2001, s. 441.

¹⁹¹ Roma Antlaşması’nın müzakerelerinden başlayarak Topluluğun kurucu üyelerine ait deniz aşırı bölgelerin bu Anlaşmada nasıl yer alacağı tartışılmaya başlanmış ve bu soruna çözüm olarak Anlaşma’nın imzasının hemen öncesinde, 19 Şubat 1957 tarihinde düzenlenen Avrupalı devlet başkanları ve dışişleri bakanlarının katıldığı bir konferansta denizaşırı bölgeler (département d’outre mer –D.O.M.) için “kısmen Topluluğa bağlanmış topraklar” tanımlaması yapılmıştır. Aynı konferansta bu statüdeki topraklar ile “sadece Topluluğa ortak” (pays et territoires d’outre mer - P.T.O.M.) olan topraklar arasındaki ayırım yapılmış (P.T.O.M. olan bölgeler Yeni Kaledonya ve Fransız Polinezyası olarak belirlenmiştir) denizaşırı bölgelerin Roma Antlaşması’nın hükümlerinden faydalanması sağlanmıştır. Roma Antlaşması’nın 227. maddesine referans olacak şekilde, resmi olmayan uluslararası bir platformda uluslararası aktörler tarafından denizaşırı bölgelerin AT üye devletlerine bağlı olmak şeklinde tanımlanması, aynı zamanda Avrupa Ekonomik Topluluğunun coğrafi sınırlarının ortaya çıkmasına da yardımcı olmuştur. Detay için Bkz. Vlad Constantinesco, Robert Kovar, Denys Simon, **Traité sur l’Union Européenne Commentaire article par article**, Economica Press, 1995, s. 1421.

¹⁹² Merkezden en uzakta olan bölge-(Outermost Regions (OMR)) tarihi, coğrafi ve siyasi nedenlerden ötürü Avrupa Birliği ile denizaşırı bölgelerden daha yakından ilişkilidir. Avrupa Birliği’nde 9 bölge merkezden en uzaktaki bölge olarak nitelenmekte ve bu bölgeler Kanarya Adaları’na ait İspanyol Bağımsız Topluluğu, Fransız Denizaşırı bölgeleri olan Guadeloupe, Fransız Guyana’sı, Martinique ve Reunion ile Fransa denizaşırı bütünlüğü olan Saint Barthelemy, Saint Martin ve Portekiz bağımsız bölgeleri olan Azores ve Madeira’dır. Bu bölgelerin ortak özellikleri uzak ve ayrı olmaları, görece olarak küçük bir bölge üzerinde zor iklim ve topografik özelliklere sahip olmalarıdır. Bu nedenle genellikle ekonomik bağımlılık çok az bir ürün üzerindedir. Detay için Bkz. Andras Lörincz, “The Importance of the Outermost Regions for Stranghtening EU Foreign and Regional Relations”, İçeriden Dışarıya Küresel Aktör Olarak AB: Avrupa Birliği’nin İç Kalkınması ve Gelecekte Bağımsız Dünya İçerisindeki Rolü isimli Uluslararası Kongre’ye sunulan bildiri, Berlin 7-10 Temmuz 2011, s. 4.

¹⁹³ Denizaşırı bölgeler ve ülkeler (The Overseas Countries and Territories (OCT)) AB’nin üye ülkelerinden biri ile özel ilişkileri bulunan bölgeler ve ülkelerdir. AB kapsamında 20 adedi Birleşik Krallık, 6 adedi Fransa, 2 adedi Hollanda ve 1 adedi Danimarka olmak üzere toplam 21 adet OCT bulunmaktadır. AB, OCT’ler ile ortaklık anlaşmaları ile ilişkilerini yürütmektedir. Bunun için TEU md. 198 ile OCT’lere davet gönderilmiştir. Bu ortaklık anlaşmaları uyarınca işçilerin serbest dolaşımı konusunda OCT’ler AB yargısına dahil olabilmekte; fakat ortak tarifeler konusunda AB hukukunun dışında tutulmaktadır. Lizbon Antlaşmasında da ifade edildiği gibi, OCT’ler AB’nin bir parçası değildirler. Bu bölgelerde AB hukuku sadece ortaklık anlaşmaları hükümlerince uygulanabilmektedir. OCT’ler ile imzalanan ortaklık anlaşmalarının detayları için Bkz. **Muller**, a.g.e., s. 444.

anlaşmalar vasıtasıyla incelenmiştir. Diğer yandan yeni bağımsızlığına kavuşan eski koloni ülkeleri ile Topluluk arasındaki ilişkiler genellikle iki taraf arasında imzalanan yardım anlaşmaları ile düzenlenmiştir- ki bu bir sonraki ana başlıkta incelenmiştir.

D.O.M., OCT ve OMR ile Topluluğun üye ülkeleri arasında egemenlik alanı ve toprak açısından bir bağ bulunduğu için bu bölgelere ait ilişkiler AT Kurucu Antlaşmaları'nda düzenlemeye tabi tutulmuştur. Fakat bu noktada AB Hukuku'nun bütün üye devlet topraklarında tam ve bütüncül olarak uygulanabilirliği sorusu akıllara gelmektedir. Eğer Denizaşırı Bölge ve Ülkeler ile Merkezden En Uzakta Olan Bölgeler AB üye ülkelerinin parçaları durumundalar ise, bu durumda otomatik olarak AB Antlaşması'nın 52. maddesi¹⁹⁴ uyarınca AB Hukuku'nun Birliği kapsayan tüm Avrupa alanında uygulanması gerekmektedir. Oysaki AB üye devletlerinin Avrupa'da bulunmayan topraklarına yönelik AB Hukuku'ndan doğan özel uygulamalar, OCT ve OMR'lerin AB Hukuku'nda farklı olarak ele alınmasına yol açmaktadır. Bu ise uluslararası hukukun emperyalist yorumlarının faydacılıkla bağdaşan bir analizi üzerinden üye ülkeler ile eski kolonilerin aynı statüde değerlendirilmemesine, dolayısıyla postkolonyal süreçte Avrupa'nın medeni ve üstün konumunun hukuk ilişkisinde sürdürüldüğü şeklinde yorumlanmasına yol açmaktadır.

Denizaşırı bölgelerin AB hukukundaki yerini akademik İngilizce literatürde ilk olarak inceleyen Dimitry Kochenov, aradaki farklı uygulamanın hem söz konusu bölgeler hem de AB'nin tercihlerinden kaynaklandığını öne sürmüştür. Buna göre AB'nin tercihlerinde refah, sosyo ekonomik kalkınma, iklim gibi faktörler müktesebatın ilgili bölgede tam uygulanmasında, genel bir deyişle OMR statüsüne alınmasında, önemli bir etkidir. Diğer yandan denizaşırı bölgelerin tercihlerinin nedenleri; AB Hukuku'nu uygulama ve AB'ye bağlanma isteklilikleri, bu hukukun yerel hukuka nazaran gelişmiş doğası, ilgili bölgelerin bağımsız ekonomik ve siyasi aktörler olarak

¹⁹⁴ TEU madde 52(1) genel olarak AB üyelerine ait topraklarda AB hukukunun geçerli olduğundan bahsetmektedir, fakat madde 52(2) AB'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın 355. maddesine atıfla, OCT ve OMR'lere uygulanan farklı düzenlemeleri de içerisine alacak şekilde istisnai durumların olmasına yol açmaktadır.

kendi vatandaşlarına yüksek yaşam standardını garanti etme istekliliği ve eski koloni merkezine olan güçlü bağlılığı ülkenin siyasi geleceği için problem yarattığı gerekçesi ile hafifletmek isteği ile açıklanabilecektir¹⁹⁵.

Bu başlık kapsamında Birliğin OCT ve OMR'lere yönelik hukuki düzenlemelerden oluşan karmaşık yapısı AB'nin ilgili Kurucu Antlaşmaları ve bu anlaşmalarda OCT-OMR'lere yönelik hükümlerin yorumlanıp uygulanmasını sağlayan ATAD (Avrupa Topuluğu Adalet Divanı) içtihatları doğrultusunda incelenmiştir.

1. Roma ve Maastricht Antlaşmaları'nda Deniz Aşırı Bölgeler Konusu

AT'da üye devletlerin Avrupa'daki toprakları dışında bulunan bölgelerin statüsüne ilişkin ilk düzenleme 1957 tarihli Roma Antlaşması'nın 227. maddesi ile yapılmıştır. 227. madde'nin Topluluk kapsamında denizaşırı bölgelere yönelik düzenlemeler yapmak için oluşturulduğundan hareketle, D.O.M. terimi sadece Fransa ve Cezayir'in denizaşırı toprakları için kullanılmıştır. Roma Antlaşması'nın ardından Kurucu Antlaşmalarda ilk değişikliğin gerçekleştirildiği Maastricht Antlaşması, 227. madde'de yapısal hiçbir değişiklik getirmemiş, sadece "*Fransa ve Cezayir'in denizaşırı toprakları*" ibaresi değiştirilerek "*Fransa'nın denizaşırı toprakları*"¹⁹⁶ haline getirilmiştir.

227. madde malların serbest dolaşımı, hizmetlerin serbestleşmesi, rekabete ilişkin hususlar, tarım pazarlarının organizasyonu için tarımsal yön verme ve garanti fonları kurulması (40. madde, 4. paragraf) kuralı hariç tutulmak üzere tarıma ilişkin hususlar, kurumlar ve üye devletin ödemeler dengesindeki bozulma (madde 108), ödemeler dengesinde meydana gelen ani bir kriz (madde 109) ve geçiş sürecinde

¹⁹⁵ Dimitry Kochenov(Der.) , **EU Law of the Overseas**, içerisinde Dimitry Kochenov, "The EU and the Overseas: Outermost Regions, Overseas Countries and Territories Associated with the Union and Territories Sui Generis", Kluwer Law International Press, New York, 2011, s. 12- 14.

¹⁹⁶ Constantinesco, v.d., a.g.e., s. 722.

ekonominin herhangi bir sektöründe yaşanan ciddi bir kötüye gidişe (madde 226) ilişkin koruma tedbiri alma konularında bahsi geçen denizaşırı bölgelerde düzenlemeler yapılmasını içermektedir. Dolayısıyla Roma Antlaşması, 6 Avrupalı ülkenin kendi aralarında oluşturdukları ekonomik ve ileride siyasi olması beklenen bir bütünleşmede deniz aşırı bölgelere sadece 227. madde 2. paragrafında kaleme alındığı belirli alanlarda Topluluk hukukundan faydalanma ve beraber hareket etme hakkını tanımaktadır. Bu durumda 227. maddenin detaylı incelemesinden, üst başlıklarda da dile getirildiği gibi, AT müktesebatının tamamının D.O.M. statüsündeki bölgelere tam bir şekilde uygulanmaması anlamı çıkmaktadır. Dolayısıyla D.O.M. olarak tanımlanan bölgeler her ne kadat Topluluğun üye devletlerinin bir parçaları olsalar da Topluluğun tam bir parçaları değildirler.

Fransa'nın denizaşırı toprakları olarak Roma Antlaşması'nın 227. maddesine konu olan bölgeler dört eski koloni olan, Guadeloupe, Martinik, Fransız Ginesi ve Reunion'dur. İlgili bölgelerin 227. madde ile Ortak Pazara kısmi entegrasyonunun nedeni, köleliğin lağvedilmesi esnasında Fransa'nın buralardan gördüğü desteğin ardından bu topraklarda yaşayanların da Fransız vatandaşı haline getirilmeleri ve resmi asimilasyon politikasının, ilgili bölgelerin yerel siyasetçilerinden gelen taleplerle, 19. yy. sonlarından bu yana devam etmesidir¹⁹⁷. Bu noktada Roma Antlaşması'na Fransız D.O.M'lerinin eklenmesinde Fransa'nın gösterdiği kararlı tavrın diğer AT üyesi devletleri olumlu yönde etkilediği ve Fransa olmadan bir anlaşma oluşturmanın olanaksızlığı nedeniyle bu düzenlemeye razı olunduğu ileri sürülebilir¹⁹⁸. Taraflar arasında kurulan bağın etkisiyle denizaşırı bölge olarak nitelendirilen bu topraklarda Ortak Pazar'a ilişkin kurallar AT birincil hukuku olan Antlaşma ile garanti altına alınmıştır. Fakat Ortak Pazar'a kısmi entegrasyonun uygulama yolları bu maddede net

¹⁹⁷ Jacques Ziller, "The European Union and the Territorial Scope of European Territories", **Victoria University Wellington Law Review**, Sayı 38, 2007, s. 58.

¹⁹⁸ Fransa'nın Roma Antlaşması'nda denizaşırı topraklarını Anlaşma içerisine dahil etmeye yönelik tutumunun detayları için Bkz. Dimitry Kochenov(Der.) , **EU Law of the Overseas**, içerisinde Dominique Custos, "Implications of the European Integration for the Overseas", Kluwer Law International Press, New York, 2011, s. 100.

olarak belirtilmemiş, sadece uygulama araçlarına ilişkin kararın 2 yıl içinde belirlenmesi kurala bağlanmıştır. Burada özellikle 227. maddenin 2. paragrafında yer alan düzenlemelere konu alanların deniz aşırı bölgelerde uygulanmasına ilişkin yolların Komisyon önerisi ve Konsey'in oybirliği kararı ile en geç 2 yıl içerisinde alınmasına yönelik koşul, sonradan Ortak Pazar'daki bu kısmi entegrasyonun boyutları ile ilgili tartışmaları beraberinde getirmiş ve konuya ilişkin ihtilafli durumlar ATAD'a götürülerek mahkemenin verdiği karar, sonrasında Ortak Pazar uygulamaları için örnek teşkil etmiştir.

Deniz aşırı bölgeler ile kurulan Ortak Pazar'ın derinliğine ilişkin ilk dava Alman alkollü içecek ithalatçılarının açtığı 1978 Hansen davasıdır. Bu dava kapsamında davacı taraf, Guadeloupe'de üretilen rom içkisinin diğer Fransız ürünleri gibi Alman vergisinden muaf tutulmasını ve Guadeloupe'un vergi amacıyla Ortak Pazar'ın dışında tutulmaması talep etmiştir. Tarih itibarıyla Roma Antlaşması'nın öngördüğü 2 yıllık zaman içinde entegrasyonun nasıl uygulanacağına dair Konsey tarafından bir karar alınmadığından hareketle Fransız Hükümeti bütün AET Anlaşması'nın D.O.M.'lara uygulanabilir olduğunu savunmuştur. Mahkeme ise verdiği kararda Fransız hükümetinin görüşlerini kabul ederek D.O.M.'lara ilişkin AET yasal rejimini radikal bir şekilde değiştirmiş ve bundan sonrasında artık Antlaşma'nın bütün koşulları Ortak Pazar bölgesinin kalanı için uygulanabilir hale gelmiştir.¹⁹⁹ ATAD verdiği kararda, «*Deniz aşırı bölgelerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek özel önlemlerin sonradan da alınabileceğini belirterek, bu iki yıllık sürenin ardından Antlaşma'nın ve Antlaşma'dan türeyen hukuki düzenlemelerin, Fransız Cumhuriyeti'nin bölünmez parçası olan Deniz aşırı bölgelerde de uygulanması gerektiğini düşünmüştür*»²⁰⁰. Bu karar kısmi bir entegrasyonun, Konsey tarafından oybirliği ilkesi kullanılarak aksine bir karar çıkmadıkça, pratikte tam entegrasyona evrildiğini göstermektedir. Dolayısıyla artık D.O.M'lar Ortak Pazar'ın avantajlarından faydalanmakta, daha açık bir ifadeyle herhangi bir vergiye tabi olmaksızın ürünlerini Avrupa pazarına sokabilmektedirler.

¹⁹⁹ Ziller, "The European Union and the Territorial Scope of European Territories", a.g.e., s. 59.

²⁰⁰ Constantinesco, v.d., a.g.e., s. 1429.

Diğer taraftan Ortak Pazar koşulları gereği Topluluk üyesi ülkeler de mallarını D.O.M.'lara vergiye tabi olmadan sokabilir duruma gelmişlerdir.

Hansen kararının ardından denizaşırı bölgelerin Avrupa pazarına rahatça girişi için oluşan bu olumlu hava çok uzun sürmemiştir. Nitekim 1991 tarihli Legros kararında²⁰¹ ATAD, 227-2'nin daha kısıtlayıcı yorumlanmasına yol açmıştır. Buna yol açan durum ise Komisyon'un 1988 yılında açıkladığı, iç pazarın başarılması için özel önlemler serisinin içine Konsey'in 1989 yılında aldığı Poseidom adı verilen ve D.O.M.'lar için özel çerçeve ilkeleri olan kuralları ve "rıhtım ücreti" Programını bir destek programı olarak eklemesidir²⁰². Hansen Kararında mahkemenin, D.O.M.'ların Ortak Pazar'ın bütünsel bir parçası olduğu hükmünün istisnası olarak uyumlaştırmanın sosyal ve ekonomik kalkınma amaçlı olduğu müddetçe, AT yasamasının uygulanabilir olduğunu belirtmiş ve D.O.M.'ları Konsey'in oybirliği kararıyla Ortak Pazar'dan muaf tutabilmiştir, böylece 1988 özel önlemler serisi ve Legros kararının yolu açılmıştır.

Legros davasında davacılar Topluluk ve İsveç arasında imzalanan serbest ticaret anlaşmalarına atfen, Almanya'da üretilen ve içlerinden bir tanesi İsveç'ten getirilmiş olan 3 adet motorlu aracın alımında malların Fransa'ya girişinde ertelenmiş gümrük düzenlemelerine tabi olmasının ardından bu malların Topluluk transit sistemi ile Reunion'a taşınması esnasında gümrükleme formalitelerinin uygulanmasını dava etmişlerdir. Gümrükler ve Dolaylı Vergileme Yönetimi'nin davacıların her birinden rıhtım ücreti alması üzerine davacılar başka bir Topluluk üyesi devlette ve İsveç Krallığında üretilen ürünlerin Reunion'a ihracatında rıhtım ücreti alınmasının Topluluk hukukuna aykırı olduğunu savunarak ödedikleri meblağın kendilerine geri ödenmesini talep etmişlerdir.²⁰³ Legros kararında denizaşırı bölgelerin statüsünü açıklamak için Fransa Anayasası'nda denizaşırı bölgelerin Fransız Cumhuriyeti'nin bölünmez bir parçası olduğu vurgulanmış ve bu bölgelerin Avrupa Konseyi 2151/84 sayılı kararının

²⁰¹ Temmuz 1992, Legros Case, C-163/90.

²⁰² Ziller, "The European Union and the Territorial Scope of European Territories", a.g.e., s. 60.

²⁰³ Temmuz 1992, Legros, case C- 163/90, s. 4661.

birinci maddesine göre gümrük bölgesi içerisinde yer aldığı vurgulanmıştır. Bununla beraber aynı kararda AET Antlaşması'nın Fransız denizaşırı topraklarına uygulanması konusunda 227(2) maddesinin belirlediği özel kurallara tabi olduğu, bu Antlaşma'nın diğer hükümlerinin nasıl uygulanacağına dair durumun Antlaşma'nın yürürlüğe girmesiyle iki yıl içerisinde Konsey kararı ile oluşturulacağı belirtilmiştir. Bu gerekçeye istinaden Hansen davası sonucunda madde 227(2) gereğince bu bölgelerin ihtiyaçlarına yönelik olarak özel önlemler benimsemenin her zaman mümkün olduğu belirtilmiştir. Verilen bu gücün yetkisiyle Konsey 89/687/EEC kararı ile uzaktan ve adaya dair Poseidom Programı (özel önlemler içeren yardım programı) kapsamında 89/688/EEC kararıyla Fransız Denizaşırı bölgelerinde rıhtım ücreti uygulamasına ilişkin karar alınmıştır. Söz konusu kararda, en geç 31 Aralık 1992 tarihine kadar Fransız yetkili makamlarının Fransız denizaşırı bölgelerinde bu tarih itibarıyla yürürlükte olan rıhtım ücretine ilişkin gerekli önlemleri alacağı belirtilmiştir. Bu kapsamda en geç 31 Aralık 1992 tarihine kadar var olan rıhtım ücreti uygulamaları Fransa Cumhuriyeti tarafından korunacaktır. Ancak bu kararın hükümleri Legros davasını ortaya çıkaran olayların ardından yürürlüğe girmemiştir²⁰⁴. Kararda belirtilen düzenlemelerin zamanlamaya uygun olarak belirlenmemesi neticesinde Legros davasında mahkemeye yöneltilen sorulardan bir tanesi ortaya çıkmaktadır; bu soru yerli veya yabancı malların bir devletin sınırından geçmesine bağlı olmaksızın, tüketime sunulmasıyla ilgili mala eklenecek vergi ücreti gümrük ücretine eşit olarak mı belirlenmeli yoksa bu malın devlet sınırını geçmesi ile birlikte ücretteki vergilendirmede artış olabilir mi? sorusudur.

Legros kararında mahkeme, *“Aynı devletin bir başka bölgesinden o devlet topraklarına giren mallara da uygulanan ücretle bağlı olmaksızın, bir üye ülke tarafından malın kendi topraklarına girmesi dolayısıyla ithal edilen mallar için malın gümrük değerine orantılı olarak uyguladığı ücret ithalattaki gümrük vergisi ile eşit*

²⁰⁴ Temmuz 1992, Legros, case C- 163/90, s. 4664.

*etkiye sahiptir*²⁰⁵ kararını vermiştir. Böylece mahkeme gümrük vergisi ile orantılı olarak rıhtım ücreti belirlenmesinin yolunu açmıştır.

Denizaşırı ülkelere yapılan ticarete ücret alınmasını meşrulaştıran şekilde Legros kararı, 1994 Lancry davasında da olurlanmıştır. Bu davada Fransa'dan un ithal eden Martinik'in yapılan un ithalatına koyduğu rıhtım ücretine yönelik olarak Martinik'li tüccar Rene Lancry'nin açtığı tazminat davasında Lancry, 1989 Konsey kararı ile artırılan ve %25 oranına çıkan rıhtım ücreti vergisini düşürmesini talep ederek davayı kazanmıştır. Mahkeme 1974 ile 1989 arasında rıhtım ücreti artışından kaynaklı tutarın Fransız Metropolitan devleti tarafından davacıya geri ödenmesine hükmetmiştir²⁰⁶. Dolayısıyla mahkeme Legros ve Lancry davalarında verdiği kararlar ile D.O.M.'lara ilişkin alınacak ücretlerde üye ülkeler ve Konsey'in sınırsız yetkilerini kısıtlamış, bu ücretleri gümrük vergisi oranları ile eşit tutmaya çalışmıştır. Buradan hareketle Hansen kararının ardından yaşanan süreçle, Topluluğun denizaşırı bölgeleri Ortak Pazarın her alanda tam bir ortağı gibi görmek yerine, gümrük vergisi oranı gibi değişkenleri kullanarak, sınırları önceden sabitlenmeye çalışılan ücretler ile, kendi tabirim ile belirtmek gerekirse, "dışarıdan bir ortak" olarak görmek eğilimide olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu durum D.O.M.'ların ekonomik anlamda Topluluğun entegrasyonuna tam bir dahilliğinin bulunmadığı anlamına gelmektedir.

Topluluk ve denizaşırı bölgeler arasında Roma Antlaşması'nın 227. maddesinin kapsadığı alanın dışında, denizaşırı bölgeler ile Antlaşma'dan doğan yurttaşlık ilişkisinin incelenmesi Topluluğun bu bölgelerle kurduğu ilişkide duruşunu saptamak açısından oldukça önemlidir. Roma Antlaşması'nın 8. maddesinde her üye devlet milletinin Birliğin vatandaşı olması yönünde açık bir kural bulunmaktadır. Bu kural özellikle Fransa'nın denizaşırı toprakları için geçerli olmakta ve burada bulunan Fransız vatandaşları da Topluluk vatandaşlığının haklarından yararlanmaktadır. Fakat bu genel düzenlemeye rağmen bazı üye ülkelerin yaptığı hukuki düzenlemeler sayesinde üye

²⁰⁵ Ağustos 1994, Lancry, case C363/ 93, ECR, s. 3984

²⁰⁶ Ağustos 1994, Lancry, case C363/ 93, ECR, s. 3985.

devletlere tabi olan bazı denizaşırı milletlerin bu statüyü almadıkları görülmektedir. Özellikle Birleşik Krallık, Topluluk vatandaşlığı statüsünü kolonilerinden farklı tutarak söz konusu ayrımı netleştirmiştir²⁰⁷. Birleşik Krallığın AT üyeliğinin hemen ardından İngiltere, milliyete ilişkin bir Deklarasyon yayınlamış ve burada Topluluk amaçlarına uygun olarak İngiliz tanımlaması yapmıştır. Burada “*AET, AKÇT ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu Anlaşmaları'nın geçerli olacağı milletler iki kategoriye ayrılmıştır: bunlar ilk kategoride Birleşik Krallık'ta ikamet etme hakkına sahip olan ve bu nedenle Birleşik Krallık göç kontrolünden muaf tutulan ve bu vatandaşlığa sahip olmayan Birleşik Krallık ve İngiliz Kolonilerinin vatandaşlarından oluşan kişilerdir. İkinci kategoride ise doğuştan, tescil yoluyla veya Gibraltar'daki yerleşime yoluyla veya babası doğuştan, tescil yoluyla veya yerleşime yoluyla Birleşik Krallık ve Kolonilerin vatandaşı olan kişilerdir*”²⁰⁸ Dolayısıyla Birleşik Krallığa bağlı olarak vatandaş statüsü almış, oturma izni bulunan ve bulunmayan bütün bağımlı ve denizaşırı bölgelerin vatandaşları iç pazarda üçüncü ülke vatandaşları olarak değerlendirilmiştir.²⁰⁹

İngiltere'nin gerçekleştirdiği bu ayrılıkçı durumun mağdurlarından olan Bayan Kaur, 1981 İngiliz Milliyetçiliği Yasası kapsamında Denizaşırı Yurttaşlık statüsüne sahip olması nedeniyle dünyanın herhangi başka bir yerinde ikamet etme hakkı bulamamıştır ve bu yurttaşlık türü de yasal olarak kendisine AT toprakları içerisinde serbest bir şekilde dolaşım hakkı tanımamaktadır. Kaur, ATAD'a başvurusunda Maastricht Antlaşması'nın üye devletlerin tüm milletlerinin AT vatandaşlığından faydalanmasına yönelik maddesi ve bu Antlaşmada üye ülkelerin deklarasyonlarına atıf yapılmamasına dayanarak, İngiltere'de, herhangi bir AT vatandaşı gibi sürekli kalma ve gerekirse diğer üye devletlere de seyahat etme talebinde bulunmuştur²¹⁰. Fakat

²⁰⁷ Gerard-Rene de Groot, “Towards a European Nationality Law”, **Electronic Journal of Comparative Law**, Cilt 8, Sayı 3, Ekim 2004, s. 5. (Çevrimiçi) <http://www.ejcl.org/>, Ayrıca Bkz. Dmitry Kochenov (Der.), **EU Law of the Overseas**, içerisinde Dmitry Kochenov, “EU Citizenship in the Overseas”, Kluwer Law International Press, New York, 2011, s. 206.

²⁰⁸ UK Declaration on Nationality, OJ (EC) 1972 L 73/196.

²⁰⁹ Dmitry Kochenov, “The Puzzle of Citizenship and Territory in the EU: On European Rights Overseas”, **Maastricht Journal of European and Comparative Law**, Cilt 17, 2010, s. 8.

²¹⁰ A.e.

Mahkeme kararında Birleşik Krallık, Alman, Fransız ve İtalyan Hükümetlerinin Avrupa Komisyonu ile birlikte uluslararası hukuk kapsamında her devletin vatandaşlarını belirlerken münhasıran kendi kategorilerini belirleme hakkını vurguladıkları savını haklı bulmuştur. Bu anlamda bir kişinin Topluluk hukukunun amaçlarına uygun olarak, Birleşik Krallık ve Kuzey İrlanda milletinden olabilmesi İngiltere'nin 1982 yılında çıkardığı Deklarasyon hükümlerine referansla tanımlanmıştır²¹¹. Dolayısıyla Topluluk içerisinde Birleşik Krallık örneği ile netliğe kavuşan ve milletler arasında ayırım gözetme ve denizaşırı toprakların milletlerini Topluluk vatandaşı olarak görmeme tavrının neticesi olarak, sadece İngiltere örneğine mahsus olmak üzere, denizaşırı bölgeler AT vatandaşlığının tanıdığı serbest dolaşım, yerleşim, yerel seçimlere katılım, dilekçe hakkı gibi temel bir takım haklardan mahrum edilmişlerdir. Alınan bu karar, Topluluğun üye devletlerin denizaşırı toprakların Antlaşma hükümlerinden faydalandırılması anlamında müdahalesinde yetersiz kaldığını kanıtlaması ve üye ülkelerin egemenlik alanlarına müdahale anlamında pasif bir tavır sergilemeye devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Kaur davasında ATAD tarafından sergilenen olumsuz tutum 2002 yılında İngiltere'de gerçekleşen bir düzenleme ile²¹² ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu düzenlemelerle İngiliz denizaşırı bölgeler vatandaşlarının İngiliz vatandaşı olarak başvurabilmesine imkan tanınmış ve böylece İngiliz denizaşırı bölgelerinde ikamet edenlerin birçoğu, Birlik üyesi diğer ülkelerin denizaşırı topraklarında yaşayanlara sundukları gibi, AB vatandaşı olmuşlardır²¹³.

²¹¹ Judgement of 20.2.2001- Case C-192/99 Kaur, s. 1266, 1268.

²¹² Bkz. British Overseas Territories Act, 2002, md. 3.

²¹³ Kochenov, "The Puzzle of Citizenship and Territory in the EU: On European Rights Overseas", a.g.e., s. 9.

2. Amsterdam Antlaşması'nda Denizaşırı ve Merkezden En Uzakta Olan Bölgeler Konusu

Kurucu antlaşmalar açısından Maastricht Antlaşması'nın ardından üye ülkelerin denizaşırı topraklarına yönelik düzenlemeleri içeren bir diğer anlaşma Amsterdam Antlaşması'dır. Amsterdam Antlaşması'nın 299(2) maddesinde ele alınan denizaşırı topraklar konusuna ilişkin ilk olarak merkezden en uzakta olan bölgeler (OMR) konusu anlaşma metni içerisinde yer alarak hukuki bir boyut kazanmıştır. Bu Antlaşma ile birlikte OMR'lerin özel statüsü kabul edilmekle birlikte müktesebatın OMR'lerde uygulanabilirliğine yönelik esneklik sağlanmıştır²¹⁴. AB'nin tam olarak bir parçası olarak kabul edilen OMR kavramının Amsterdam Antlaşması ile hukuk metinlerine yerleştirilmesi sayesinde AB içerisinde Fransız denizaşırı bölgelerinin dışında ikisi Fransız ve biri İspanyol olmak üzere diğer üye ülkelerin denizaşırı bölgeleri de Topluluk hukukunun aynı kategorisi içerisine girmiştir. Amsterdam Antlaşması ile bir Topluluk politikası olarak üye ülkelerin denizaşırı topraklarında gerçekleştirilen kapsayıcı tavrın olası sebepleri arasında, OMR statüsü verilen bölgelerin iklimsel özellikleri, biyoçeşitliliği, deniz ekosistemlerinin zenginliği ve yenilenebilir enerji kaynakları açısından doğal bir laboratuvar görevi görmesi; diğer yandan bu bölgelerin küçük ve ekonomik bağımlılığının azlığı olarak sayılabilir²¹⁵. Dolayısıyla bu topraklar bir yandan özellikle enerji kaynakları açısından AB'nin bilimsel araştırma ve kaynak arama bölgeleri olacakken; diğer yandan ekonomilerinin küçüklüğü ve Topluluğun ekonomik entegrasyonuna bu anlamda daha kolay adapte olmaları sebebiyle AB müktesebatına tam bir uyum içerisinde değerlendirilmelerinin yolu açılmıştır. Dolayısıyla OMR statüsü ile arada kurulan bu ilişkinin postkolonyalist teoriye atıfla bir değerlendirmesi yapıldığında Batı'nın bütüncüllüğü kullanarak eski koloni topraklarında varlıklarını sürdürmeye çalışma eğiliminin varlığı görmek mümkündür. Özellikle seçilen bu bölgeler ise, faydacı bir yaklaşımla, AB'nin sorgulanabilir nitelikteki "bütüncül" doğası

²¹⁴ Kochenov, EU Law of the Overseas, "The EU and the Overseas: Outermost Regions, Overseas Countries and Territories Associated with the Union and Territories Sui Generis", a.g.e. s. 40.

²¹⁵ Lörincz, a.g.e., s. 4.

içerisinde kendisine yukarıda sıralanan araştırma altyapısı için uygun ortam ve enerji çeşitlendirmesi için kaynak sağlarken karşı tarafa iyi yönetim, güvenlik, savunma ve eğitim alanlarında katkı sağlamaya odaklanacaktır.

OMR'lerin AB müktesebatından faydalanabilmeleri konusunda Amsterdam Antlaşması'nın taslak metin hazırlıkları aşamasında gerçekleştirilen "Chevassus Marche" ve "Sodiprem-SARL and Others" davalarının etkisi olmuştur²¹⁶. Chevassus Marche davasında Fransa'da ikamet eden ticari vekil Bay Marche, Reunion Bölgesel Konseyi'nin Reunion'da uygulanmak üzere 12 Aralık 1992 tarihinde aldığı yeni rihtım ücreti oranına yönelik Kararının Konsey'in 89/688EEC sayılı Kararına aykırılık teşkil ettiği gerekçesi ile bozulması için başvuruda bulunmuştur²¹⁷. Bu noktada 89/688EEC sayılı Kararın 1. maddesi, en geç 31 Aralık 1992 tarihine kadar Fransız yetkililerin deniz aşırı topraklarında üretilen veya buralara ithal edilen ürünlere yönelik var olan rihtım ücreti düzenlemelerinin değiştirilmesi için gerekli araçların benimsenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu noktada Amsterdam Antlaşması'nın OMR Statüsünün oluşumuna yol açacak şekilde, 2. ve 3. maddeler yeni rihtım ücreti oranlarının bu bölgelerde ekonomik ve sosyal kalkınmayı mümkün mertebe desteklemesi ve bu bölgelerdeki özel bir takım engellere istinaden Maastricht Antlaşması madde 227(2) hükümleri ile uyumlu bir şekilde yerel üretim faaliyetlerini de kapsayacak kısmi veya tamamen muafiyetlerin olabileceği belirtilmiştir ve en fazla 10 yıllık bir zaman dilimi için geçerli olacak bu muafiyetlerin Komisyon'a bildirim prosedürü açıklanmıştır²¹⁸. Fransız deniz aşırı topraklarının özel durumuna dayanarak muafiyetlerin vurgulandığı ve bu muafiyetlerin Maastricht Antlaşması madde 226'da öngörülen ve D.O.M.'lara yönelik ekonomik ve sosyal kalkınma öncelikleri ile de ilişkilendirildiği Dava'da ATAD verdiği kararla, rihtım ücretlerinden muafiyet hususunun 89/688EEC gereğince katı bir muafiyet sistemine tabi olduğundan bu hususun geçerliliğini etkileyecek herhangi bir

²¹⁶ Bu konuyu destekleyen görüşler için Bkz. Ziller, "The European Union and the Territorial Scope of European Territories", a.g.e., s. 61; Ayrıca Bkz. Kochenov, EU Law of the Overseas, a.g.e. s. 39.

²¹⁷ Şubat 1998, Chevassus Marche Case C-212/96, s. 768, Paragraf 2, 4.

²¹⁸ Şubat 1998, Chevassus Marche Case C-212/96, s. 770, Paragraf 11, 12.

faktörün sözkonusu olmadığına hükmetmiştir²¹⁹. Bu sayede mahkeme içtihadı yoluyla Fransız D.O.M.'lerinin özel statüsü ve bu özel konumundan ileri gelecek biçimde AB tarafından bu bölgelere sunulan muafiyetler bir kere daha vurgulanmıştır. Bu tavır genel anlamda AB'nin önce Fransa D.O.M.'ları için ve OMR statüsü oluşturduktan sonra, diğer üye devletlerin denizaşırı bölgeleri için korumacı bir tavır aldığını da göstermektedir.

Amsterdam Antlaşması'na OMR statüsünün eklenmesine yol açtığı iddia edilen bir diğer dava olan Sodiprem-SARL and Others davası da 89/688EEC sayılı Karar ve 17 Temmuz 1992 tarihli 92-676 sayılı kanun uyarınca, Fransız Gümrükler Genel Müdürlüğü'nün Fransa anakarası veya AB üye devletlerinden ithal edilen tüm ürünlerden aldığı rıhtım ücretini geri ödemesine yöneliktir²²⁰. Bu noktada dava, öncelikle 89/688EEC sayılı Karar içerisindeki muafiyet hükümlerini ve ardından 92-676 sayılı Kanun'un ürün grupları ve muafiyete konu olan işletme ve ciro büyüklüklerine ilişkin özel hükümlerini özellikle Legros Davası ve Chevassus Marche davalarına göndermeler yaparak açıklamıştır. Ardından bu Kanun ve Kararın hükümlerinin ithalattaki gümrük ücreti ile eşit etkisi olan ücreti; ayırımı olmayan, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun ruhuyla uyumlu (özellikle 226. maddesine referansla), gerçek ve yerel bir ücretle değiştirilebilme etkisinin olup olmadığı sorgulanmaktadır²²¹. ATAD, bu davada verdiği kararla, 89/688EEC sayılı kararın 2(3) numaralı maddesine atıfta bulunarak muafiyetlere ilişkin müktesebattan sapmanın elzem, uygun ve iyi düşünülmüş olduğuna hükmetmiştir²²² ki bu içtihad da yine D.O.M. statüsündeki bölgelerin içerisinde buldukları özel bir takım durumlara gönderme yaparak, Amsterdam Antlaşması'ndaki OMR statüsünü kastedip değişiklik sinyallerini savunanları haklı çıkaracak bir şekilde, Anlaşma hükümleri içerisinde bu özel durumun eklenmesine yol açmıştır.

²¹⁹ Şubat 1998, Chevassus Marche Case C-212/96, s. 783.

²²⁰ Nisan 1998, Sodiprem Sarl and Others, C-37/96 and C-38/96, s. 2044, Paragraf 2.

²²¹ Nisan 1998, Sodiprem Sarl and Others, C-37/96 and C-38/96, s. 2049, Paragraf 21.

²²² Nisan 1998, Sodiprem Sarl and Others, C-37/96 and C-38/96, s. 2053.

Amsterdam Antlaşması madde 299(2) hükümlerinde yer alan özel ulusal politikaların desteklenmesini mümkün hale getirecek şekilde Antlaşma içerisinde OMR statüsüne ilişkin kurallar belirlenmiştir. Buna göre merkezden en uzakta olan bölge tanımlaması kapsamında iki özelliğin birarada olması gerekmektedir ki bunlar coğrafi ve beşeri büyüklüğün az olması ile tanımlanan ilk özellik ve diğer bölgelerden aşırı izolasyon olarak tanımlanan ikinci özelliktir²²³. Amsterdam Antlaşması'nda belirtilen OMR statüsüne uygun olarak bu bölgelerin coğrafi yapıları incelendiğinde, OMR'lerden 6 adedinin (Azores, Kanarya Adaları, Guadeloupe, Madeira, Martinique, Reunion) ada bölgesi olduğu ve bu 6 bölgenin dağlık olarak sınıflandığı görülmektedir. Bunlar içerisinde 1 bölge (Fransız Guyanası) seyrek nüfuslu olarak tanımlanmakta ve 4 bölge de (Azores, Kanarya Adaları, Guadeloupe, Madeira) takım adalar bölgesi olarak sınıflanmaktadır. Buradan hareketle, uzaklık şartı ile birlikte AB'ye ekonomik entegrasyonun kolay gerçekleşebilmesi için beşeri ve coğrafi küçüklük şartı rastlantısal değildir. Çünkü aksi durum düşünüldüğünde, daha açık bir ifadeyle çok nüfuslu ve ekonomik gelişmişlik düzeyi AB ortalamasının çok altında bir merkezden en uzakta olan bölgenin AB'ye entegrasyonu Birliğe daha büyük bir yük olacağından şartlar bu şekilde belirlenmiş ve bu tarz denizaşırı bölgelerin veya potansiyel bölgelerin OMR olması engellenmiştir.

OMR'lerin tümünde ortak olarak görülen özellik nüfusun oldukça genç olmasıdır. Bu durum özellikle Fransa'ya ait olan Azores ve Madeira gibi merkezden en uzakta olan bölgelerde istihdam sorunlarının oldukça yoğun bir şekilde yaşanmasına ve buna bağlı olarak bu bölgelerden yüksek göçlerin gerçekleşmesine yol açmaktadır²²⁴. Mevcut haliyle bu durum AB için istenmeyen bir göç hareketi şeklindedir. Coğrafi ve

²²³ Amsterdam Antlaşması 299(2) hükmü gereği Fransa'nın denizaşırı bölgeleri, Azores, Madeira ve Kanarya Adaları'ndaki yapısal sosyal ve ekonomik durumun uzaklık, adalı olma, küçük ölçeklilik, zor iklim ve topoğrafya koşulları, az sayıda ürüne dayalı ekonomik bağımlılık etkenleri ile birleştirilmesi buraların kalkınmalarını kısıtlamaktadır ve buralara yönelik Konsey'in nitelikli çoğunluk kararı ile özel önlemler alması bu madde hükmü içerisinde yer almıştır.

²²⁴ Final Report Summary 2000.CE.16.0.AT.118, "Analysis of the Island Regions and Outermost Regions of the European Union- Part II: Outermost Regions", Konsorsiyum: Planstat Europe ve Bradley Dunbar Association, Mart 2003, s. 9.

beşeri koşullara yönelik OMR'lerin sahip olduğu iki özellik büyük ölçüde yapısal özelliklerdir ve olumsuz olarak nitelendirilen bu özellikler hem bu bölgeler hem de Avrupa için potansiyele dönüştürülebileceği için bunlar birbiri ile ilişki içerisindedir. Diğer bir deyişle bu bölgelerin kalkınmaları öncelikli olarak beşeri ve coğrafi potansiyellerinin ticarete dönüştürülmesi ve yatırımın buralara çekilmesi, bölgelerin araştırma potansiyellerinin doğru kullanılması, rekabetçilik düzeyinin artırılması ile mümkündür ve bu durumda da öncelikle ilgili bölgelerin dışlanmışlık durumlarının yok edilmesi gerekmektedir. Nitekim Amsterdam Antlaşması madde 130a ile AB içerisinde sosyal uyumun sağlanması, gelişim düzeyleri arasındaki farklılığın azaltılması için özel bir hüküm eklenmiş ve böylece merkezden en uzakta olan bölgeleri de kapsayacak biçimde²²⁵ dezavantajlı bölgeler, adalar ve kırsal bölgelerin finansal olarak desteklenmesi hükme bağlanmıştır.

Amsterdam Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinin ardından özellikle 299(2) ve 130a hükümlerinden hareketle, Avrupa Komisyonu 2004 yılından itibaren, OMR'lerin kalkınma politikalarını desteklemek amaçlı bir dizi bildirim yayınlamıştır. 2004 yılında yayınlanan iki adet bildirimden ilki (COM 343), bölgelerin entegrasyonunu geliştirip rekabet seviyesini artırmak ve böylece anakaraya ve Avrupa pazarlarına erişilebilirliğini kolaylaştırarak uzaklığını azaltmak için ortak bir strateji belirlemiştir. Aynı yıl yayınlanan ikinci bildirim ise (COM 543), bu stratejiyi Uyum Politikası veya Çerçeve Programları gibi alanlarda tamamlayacak önerilerden oluşmaktadır²²⁶. 2004 yılında yayınlanan bu bildirimlerle paralel olarak ve AT Antlaşması madde 299(2) hükümleri ile uyumlu bir şekilde, Konsey'in 10 Şubat 2004 tarihli kararı²²⁷, D.O.M.larda rıhtım

²²⁵ Amsterdam Antlaşması, Title XVII, madde 130a, 2. Paragraf gereğince "Topluluk çeşitli bölgelerin kalkınma düzeyleri arasındaki ve kırsal bölgeleri kapsayan şekilde en çok geri kalmış bölgeler veya adalardaki farklılıkları azaltmak amacıdadır".

²²⁶ ISMERI EUROPA ve ITD.EU Europa, **Growth Factors in the Outermost Regions**, Contract no 2009.CE.16.0.AT.101, Mart 2011, s. 1.
(Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/regional_policy/themes/outermost/index_en.htm

²²⁷ Council Decision 2004/162/EC, 10 Şubat 2004, Md. 1, Paragraf 1.

üretlerinde istisnalar veya azaltmaların yapılmasını yerel üretimi desteklemek adına 1 Temmuz 2014 tarihine kadar ertelemiştir.

2007 yılında yayınlanan bildirim (COM 507), ortak stratejiye ilişkin fırsatların nasıl yakalanacağını belirlemiş; taşıma enerji ve çevre gibi yeni sektörlerde özel hedefler saptamış ve bu bölgeleri AB denizcilik, tarım ve iklim değişikliği politikalarının fırsatları konusunda bilgilendirmiştir²²⁸. 507 sayılı Komisyon Bildirimi'nin sonuç metninde de yer aldığı şekliyle, merkezden en uzakta olan bölgelerin kalkınmalarının üzerine temellenecek olan mukayeseli üstünlüklerine ilişkin fırsatlar ve potansiyeller 2008 yılında yayınlanan bildirimde (COM 642) dile getirilmiştir.

OMR'lerden farklı olarak OCT'ler ile ilişkiler konusu Amsterdam Antlaşması madde 299(3) içerisinde Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması IV. Bölüm'e atıfla düzenlenmiştir. OCT'ler 299(3) hükümleri gereği AB ile ortak ülkeler olarak değerlendirilmektedir ve OCT ülkelerinin listesi Antlaşmaya eklenen Ek II içerisinde sıralanmıştır²²⁹. Buna göre Amsterdam Antlaşması 299(3) içerisinde belirtilen şekilde, Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması IV. Bölüm içerisinde (Md. 182-188) herhangi bir değişiklik yapmamış, sadece önceden Ek VI ile belirtilen ülkeler listesi Ek II ile değiştirilmiştir.

299(3) gereği OCT'ler ile aradaki ilişki bir ortaklık kararı ile belirlenmektedir, nitekim 299(3) ikinci paragrafı OCT listesi içerisine Birleşik Krallık ve Kuzey İrlanda'ya ait OCT'lerin dahil olmayacağını bildirmiştir. Amsterdam Antlaşması içinde OCT'lere yönelik düzenlemeler Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması'nın IV. Bölümüne atıfla Antlaşma'nın uygulama bölgeleri konusu kapsamında ele alınmaktadır. OCT'lere yönelik hükümlerin yer aldığı IV. Bölümde sadece iç piyasa koşullarını

²²⁸ COM(2007), 507 final, Brüksel, 12 Eylül 2007, s. 13.

²²⁹ Amsterdam Antlaşması Ek II kapsamında OCT olarak belirtilen ülkeler şunlardır: Greenland, Yeni Kaledonya ve Bağımlı Toprakları, Fransız Polinezyası, Fransız Güney ve Antartik bölgeleri, Wallis ve Futuna Adaları, Mayotte, Saint Pierre ve Miquelon, Aruba, Hollanda Antilleri, Anguilla, Cayman Adaları, Falkland Adaları, Güney Georgia ve Güney Sandwich Adaları, Montserrat, Pitcairn, Saint Helena ve Bağımlı Toprakları, İngiliz Antartik Bölgesi, İngiliz Hint Okyanusu Bölgesi, Turcs ve Caicos Adaları, İngiliz Virgin Adaları, Bermuda.

belirleyen III. Bölüm hükümlerinin OCT'lere uygulanabilir olmayacağı; ATAD tarafından sınırı net olarak çizilmemekle birlikte, I. Bölümde yer alan genel ilkeler, II. Bölümde yer alan yurttaşlık ve V. Bölümde yer alan kurumlar konularına yönelik hükümlerin AB hukukunun uygulama alanı kapsamında OCT'lerde geçerli olmasına yönelik görüşler bulunmaktadır²³⁰. Dolayısıyla OCT'lerin yetkiler açısından net bir tanımı yoktur, çünkü unutulmaması gereken husus, OCT'lerin topluluğun bir parçası olarak görülmemesi ve bu bölgelerle ilişkilerin AB ve ilgili OCT ülkesi ile ikili Ortaklık Anlaşmaları ile düzenlenmesidir. Buradan hareketle her bir Ortaklık Anlaşması'nın hükümleri farklılık gösterebilmektedir.

Amsterdam Antlaşması'nın ardından doğal bir sonucu olarak OCT'lerle ilişkilerin daha yeni dönemde²³¹ düzenlenmesi amaçlı 2001 yılında yayınlanan "Denizaşırı Ortaklık Kararı" denizaşırı bölgelerdeki ekonomik ve sosyal kalkınmayı daha etkili bir şekilde destekleyebilmek için yoksulluğu azaltma ve önleme, sürdürülebilir kalkınma, denizaşırı bölgelerin bölgesel ekonomiler ve dünya ekonomilerine entegrasyonlarının sağlanması konuları üzerinde işbirliği geliştirmeyi ve yardımda bulunmayı içermektedir²³². Bu Karar ile kurulacak ortaklık kapsamında bütün Denizaşırı Bölge ve Ülkeler, Topluluk ve Üye Devletler arasında işbirliğinin ilkeleri, yöntemi ve sonuçları üzerinde danışmak işlevi gören geniş tabanlı bir diyalog oluşturulması ve söz konusu bu diyalogun "Denizaşırı Bölge ve Ülkeler Forumu" adı altında her yıl bir kere Üye Devlet temsilcileri, Komisyon ve Denizaşırı Bölge ve Ülke yetkililerini biraraya getirmesi kararlaştırılmıştır²³³. Dolayısıyla Denizaşırı Ortaklık Kararı, iki taraf arasında AB'nin yardımı üzerinden geliştirilmesi planlanan işbirliğinin ticaret, turizm, ticarete dayalı diğer alanlar, bilgi teknolojileri, sosyal sektörler, bölgesel,

²³⁰ İlgili görüş detayı için ve konuya ilişkin davalar için Bkz. Ziller, "The European Union and the Territorial Scope of European Territories", a.g.e., s. 56-57.

²³¹ Denizaşırı Ortaklık Kararı, 91/482/EEC sayılı 25 Temmuz 1991 yılında yayınlanan Konsey kararının 2001 yılında sona ermesi ardından bu ortaklığın yeni dönem uygulama koşullarını belirten düzenlemedir. Denizaşırı Ortaklık Kararı'nın sona erme süresi önce 31 Aralık 2011 olarak belirlenmiş, 2007 yılında yapılan bir düzeltme ile bu süre 2013 yılına kadar uzatılmıştır.

²³² Council Decision 2001/822/EC, 27 Kasım 2001, Genel Hükümler Md. 1, Paragraf 1.

²³³ Council Decision 2001/822/EC, 27 Kasım 2001, Genel Hükümler Md. 7, Paragraf 2.

sosyal ve kültürel işbirliği gibi oldukça geniş bir alanı içerisine dahil edecek biçimde kurumsallaştırıp geliştirmek için metodu ve kullanılacak olan araçları tespit etmiştir. Burada da AB'nin eski sömürgelerinden olan ve özel bir statü ile tanımladığı OCT'leri ile süregelen ilişkilerini yardım üzerinden kurulmaya çalışılan bir bağımlılık ilişkisi ile başta ticari ve sosyo-kültürel bağlar üzerinden sürdürme eğilimide olduğunu görmek mümkündür. Bu bölgelere yapılan yardımlar ve işbirliği programları “OMR ve OCT'ler ile Entegrasyonun Güçlenmesine Yönelik İnisiyatifler” başlığında daha detaylı incelenecektir.

3. Lizbon Antlaşması'nda Denizaşırı ve Merkezden En Uzakta Olan Bölgeler Konusu

2009 yılında üye ülkelerce zorlu bir onay sürecinin ardından yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması, OMR ve OCT'lere yönelik hükümler kapsamında bir takım değişiklikler getirmiştir. İlk olarak OMR'lere ilişkin hükümlerin yer aldığı AB'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın 349. maddesi Fransa, Portekiz ve İspanya'nın sahip olduğu OMR'lerin listesini Antlaşmaya ek olarak belirtilmiş, kapalı liste halinde gerçekleştirilen bu düzenleme gereğince sonradan üye ülkelerin bu listeyi değiştirmeleri mümkün kılınmamıştır.²³⁴ Buradan, Lizbon Antlaşması sonrası AB'nin gelecek projeksiyonlarında OMR veya OCT'lere yenilerinin eklenmesini mümkün mertebe istemediği anlaşılmaktadır. Nitekim listenin değişebilmesi için madde 355(6) kapsamında Fransa, Danimarka ve Hollanda için prosedür belirlenmiştir. 2007 tarihinde Saint Barthelemy ve Saint Martin'in Fransız Denizaşırı bölgesi olan Guadeloupe'den ayrılması ile birlikte Lizbon Antlaşması'nda merkezden en uzakta olan bölgelerin sayısı 7 adetten 9 adede çıkarılmış ve bu değişiklik Antlaşma'da dile getirilmiştir. Fakat 1 Ocak 2012 tarihinden itibaren Saint Barthelemy'nin OMR statüsü sona ermiş ve OCT statüsüne geçmiştir, daha açık bir ifadeyle artık AB ile olan ilişkisi Ortaklık Anlaşmaları üzerinden yürümeye başlamıştır. 349. madde bu yönü ile incelendiğinde AB hukukunda

²³⁴ Kochenov, EU Law of the Overseas, “The EU and the Overseas: Outermost Regions, Overseas Countries and Territories Associated with the Union and Territories Sui Generis”, a.g.e., s. 29.

ilk defa D.O.M. olarak tanımlanan Fransız ulusal statüsünün yerinin OMR'leri kapsayan AB statüsü ile değiştirmektedir, çünkü ilgili madde Fransız D.O.M.'ları ifadesinin yerini artık OMR olarak tanımlanan bölgelerin adları ile değiştirmiştir. Bu değişikliğin pratik sonuçlarından biri ise Lizbon Antlaşması sonrasında herhangi bir Fransız bölgesinin D.O.M. statüsü almasının bu bölgeyi otomatik bir şekilde OMR yapmayacağıdır²³⁵. Çünkü paragrafın başında da belirtildiği gibi Lizbon Antlaşması sonrası OMR statüsü almak özel prosedürlere bağlanmıştır. Nitekim bu durum Mart 2011'de Fransız bölgesi haline gelen Mayotte için geçerli olmuş ve Mayotte D.O.M. statüsü almış fakat OMR olamamıştır. Lizbon Antlaşması'na göre bir bölgenin statüsünün değiştirilmesi ancak Konsey'in oybirliği ile karar almasına bağlıdır²³⁶ ki bu durumda Birliğin tüm üyelerinin ilgili statü değişikliğine rıza göstermesi gerekmektedir. Nitekim bu statü değişikliği, yukarıda da belirtildiği gibi, Konsey kararı ile 1 Ocak 2012 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Saint Barthelemy için gerçekleştirilmiştir. Bu örnekte de Saint Barthelemy OCT statüsü almış, tabir yerindeyse AB entegrasyonundan uzaklaştırılmıştır. Buradan çıkarılabilecek genel yorum, AB'nin kendi entegrasyonunun içinde tanımladığı OMR bölgelerini Lizbon Antlaşması ile tam bir şekilde belirlemesi ve bu gruba yeni ülkeleri almak istememesidir. Dolayısıyla AB deniz aşırı toprakları niteliğindeki bölgelerde sadece kendi ekonomik sistemine daha kolay entegre edebileceği ve iklimsel ya da enerji kullanımı açısından Birliğin araştırma politikalarına hizmet eden toprakları OMR statüsü ile AB'ye tam olarak bütünleştirmiş ve Lizbon Antlaşması'nı da bu listeyi, tabir yerindeyse, sabit hale getirmek için araçsallaştırmıştır.

Lizbon Antlaşması dahilinde, AB'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma madde 349, ikinci ve üçüncü paragrafları OMR statüsünü açıklamaktadır. Buna göre ikinci paragraf, AB'ye merkezden en uzakta olan bölgelerde Antlaşma koşullarının geçerli olabilmesi

²³⁵ Kochenov, **EU Law of the Overseas**, içerisinde Ismael Omerjee, "Specific Measures for the ORs after Lisbon", a.g.e., s. 127.

²³⁶ Bu kanun Fransa, Danimarka ve Hollanda'nın deniz aşırı topraklarını kapsayan AB'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma madde 355(6) hükümleri ile aynı doğrultudadır. Fakat Antlaşmanın ilgili maddesinde adları geçmediği için Portekiz ve İspanyol deniz aşırı topraklarında aynı statü değişikliğinin nasıl sonuçlanacağı kesinlik kazanmamıştır. Detay için Bkz. Omerjee, *EU Law of the Overseas*, "Specific Measures for the ORs after Lisbon", a.g.e., s. 128.

için gümrük ve ticaret politikaları, mali politika, serbest bölgeler, tarım ve balıkçılık politikaları gibi ortak politikalarda ham madde ile gerekli olan tüketici malzemelerinin temini, devlet yardımları, yapısal fonlara erişim ve yatay Birlik Programları konusunda özel önlemler alınmasına hükmetmiştir. Söz konusu özel önlemlere bir üst başlık içerisinde Amsterdam Antlaşması madde 299(2) anlatılırken değinilmiştir. Bu noktada Lizbon Antlaşması 349. madde ikinci ve üçüncü paragraf hükümlerinde Amsterdam Antlaşması madde 299(2) ikinci paragrafından herhangi bir değişikliğe uğramadığı görülmektedir.

Lizbon Antlaşması ikincilik ilkesinin²³⁷ daha etkili bir şekilde uygulanması ve AB'ye ait bölgelerin Birliğin idaresinde daha fazla söz sahibi olma haklarının artırılması anlamında bir takım düzenlemeler oluşturmuştur. Bu noktada AB'nin bir parçası olarak kabul edilen OMR'lerin bu süreçten doğan kazanımlarını incelemek gerekirse elde edilen sonucun tatmin edici boyutta olmadığı görülmektedir.

Lizbon Antlaşması, Bölgeler Komitesi'nin güçlendirilmesi için oluşturulan maddeler yoluyla AB'de ademi merkeziyetçiliğin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Bu noktada OMR'leri de kapsayan bir şekilde, ikincilik ve orantısallık ilkelerinin uygulanmasına yönelik Lizbon Antlaşması'na eklenen 2 numaralı Protokolün 6. maddesinde, ulusal parlamentolar AB kurumlarının ikincilik ilkesine uyumlarını doğrudan kontrol etmekte rol sahibi olmuşlardır²³⁸. Ayrıca Avrupa Parlamentosu ve Konsey taslak yasama kararlarını ve tadil edilmiş taslakları ulusal parlamentolara

²³⁷ İkincilik ilkesi bir faaliyetin üye ülkeler tarafından icra edilememesi ve AB organları tarafından icra edilmesinin daha kolay olması halinde, o faaliyetin AB organları tarafından uygulanabileceğini anlatan bir hukuki prosedürdür. Bu kural, Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşma'nın 5. maddesindeki hükmünde yer almaktadır. AB kurumları, bu faaliyeti icra ederken, "ikincilik" ilkesine uygun hareket edecektir ve protokolde öngörülen usule uyulmasını, ulusal parlamentolar sağlayacaklardır. Detay için Bkz. Yaşar Yakış, "Avrupa Birliği'nde İkincilik ve Orantısallık İlkeleri", Ankara, 2004. (Çevrimiçi) 21.11.2012 <http://www.yasaryakis.com.tr/TR/belge/1-383/makaleler.html>

²³⁸ Ulusal parlamentoların bu hususta yetkili kılınması kontrol-denge mekanizmasının çalıştırılması ile açıklanabilir. Üye ülkelerin iç işlerinde, ikincilik ilkesi gereği AB kurumlarının görevlendirilmesi gerektiğinde ve bu yönde bir karar alındığında söz konusu durumu kontrol edebilecek en etkin kurum o üye devletin Parlamentosu'dur. Bu durumda denge AB kurumunun söz konusu işi yürütmesi ile sağlanmakta ve kontrol ise ulusal Parlamento tarafından yapılmaktadır.

gönderme yükümlülüğü ile bağlanmıştır²³⁹. Dolayısıyla Lizbon Antlaşması'nın OMR'lere yönelik olarak, bağlı buldukları ülkenin ulusal Parlamentosu vasıtasıyla ilgili AB yasa tasarısına ilişkin görüş bildirme hakkını da elde etmeye yönelik bir yol açtığını yasanın içeriğine bakarak savunmak mümkündür. Ancak Lizbon Antlaşması'nın ulusal parlamentolara verdiği etkinin uygulama alanının kısıtlı olması, ulusal parlamentolar ile birlikte OMR'leri de sürecin dışına itmektedir. Nitekim Lizbon Antlaşması'nın ulusal parlamentolara yönelik hükümleri bu parlamentoların ancak Topluluklar Konferansı ve Avrupa İşleri Komiteleri Parlamentoları gibi kendi aralarındaki işbirliğini geliştirici topluluklara üye olmaları veya Brüksel'de bir sekreterlik oluşturmaları ile mümkün olmaktadır. Diğer yandan ulusal parlamentolara bu konularda müdahalede bulunabilmek için Konsey'de tartışılmaya başlamadan önce, 8 haftalık bir müdahale süreci belirlenmiştir ki hukukçulara göre bu süre sağlıklı bir müdahale süreci için az olarak düşünülmektedir²⁴⁰.

Yukarıda belirtilenlere ek olarak, AB üye ülkelerinin iç hukuklarında kendilerine bağlı olan OMR'leri karar alım sürecinden mahrum etmeye yönelik eğilimlerinden ötürü uygulama alanı oldukça kısıtlı olacak bir yola benzemektedir. Nitekim Fransız Anayasası'nın 88-6 maddesi ikincilik ilkesine uygun olarak Parlamento'nun her iki kamarasına da Avrupa Parlamentosu, Konseyi ve Komisyonu'nun taslak metinlerine ilişkin görüş bildirme hakkı tanımıştır. Fakat Denizaşırı bölgelerin Avrupa Konseyi'ndeki Fransız delegasyonu içerisinde yer almaması ve Fransız Bölgelerine Yönelik Genel Kanun kapsamında, denizaşırı bölgelerin sadece kendi yetki alanlarıyla ilgili ortaklık anlaşmalarına fikir bildirme hakkı ile sınırlaması gibi gerekçelerle

²³⁹ Lizbon Antlaşması, İkincilik ve Orantısallık İlkelerinin Uygulanması Hakkında Protokol, madde 4.

²⁴⁰ Jean- Claude Piris, **The Lisbon Treaty a Legal and Political Analysis**, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, s. 125.

OMR'lerin AB yasa ve politika yapımı süreçlerine katılmada güçlük yaşadığı söylenmektedir²⁴¹.

Lizbon Antlaşması içerisinde AB'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın 355. maddesi OCT'lere yönelik düzenlemeleri içermektedir. 355. madde Antlaşma hükümlerinin 27 üye devlete bağlı olan denizaşırı bölgelerin tümünde uygulama alanı olmadığını belirtmiştir. Örneğin Danimarka Krallığı'na bağlı olan Faeroe Adaları 355(5)(a) hükmüne göre Antlaşmanın uygulama alanı kapsamında bulunmamaktadır ve 355(2) hükmüne göre Birleşik Krallık ve Kuzey İrlanda'nın denizaşırı ülke ve bölgelerine Antlaşma koşulları uygulanamamaktadır. Buna göre, Amsterdam Antlaşması'nda olduğu gibi, hangi denizaşırı bölgelerin Antlaşma kapsamında uygulama alanına sahip olduğu 355(2) hükümleri gereğince AB'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma Ek II'de listelenmektedir.

Lizbon Antlaşması'nda bir kere daha AB ve OCT'ler arasındaki ortaklık rejimi vurgulanmıştır. Ortaklığın temel kuralları, AB'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın IV. Bölümü içerisinde açıklanmış ve ilk maddede²⁴² temel amacın OCT'lerde ekonomik ve sosyal kalkınmayı desteklemek ve AB ile OCT'ler arasında yakın ekonomik ilişkiler kurmak olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla neokoloniyal teoriye referansla, ortaklık ilişkisinin şartları gereğince, bir kere daha merkez ve çevre ülkeler arasında ekonomik bağımlılık ilişkisinin devam ettirilmesine yönelik irade beyanını görmek mümkündür. Bu genel ifadenin uygulama esnasındaki tutarlılığı ve yeterliliği tartışmalarında ise, bir sonraki paragrafa açıklanan, Antlaşma'nın uygulama alanı konusundaki belirsizlik bu hususun gerçekte tatmin edici boyutlarda uygulamadığını kanıtlar niteliktedir. Buna göre OCT'lere yönelik oluşturulan ortaklık gereği, OMR'ler veya üçüncü ülkeler ile imzalanan ortaklık anlaşmalarından farklı olarak, buralarda AB'nin ikincil hukuku uygulanmaktadır ve ortaklığa ilişkin günlük kuralların oluşumu AB'nin İşleyişi'ne

²⁴¹ Carlo Panara, Alexander De Becker (Der.), **The Role of The Regions in the EU Governance**, içerisinde Jacques Colom, "France: Center, Regions and Outermost Regions: the Case for a New France and European Governance", Springer, Verlag Berlin Heidelberg, 2011, s. 244.

²⁴² AB'nin İşleyişi'ne İlişkin Antlaşma, madde 198(2).

İlişkin Antlaşma madde 203 temelinde 2001 yılında oluşturulmuş 2001/822/EC sayılı Konsey Kararı ile yürütülmeye devam etmektedir²⁴³.

Lizbon Antlaşması'ndaki OCT ve OMR'lere yönelik hükümler açısından bu Antlaşmayı öncekilerden ayıran bir özellik, uygulama alanının bütün AB politikaları için birleştirilmesidir. Lizbon Antlaşması öncesindeki AB Antlaşmaları versiyonlarında bölgesel uygulama alanına yönelik bir madde bulunmamaktadır. Topluluk Antlaşmalarında ise uygulama alanları belirtilmekle beraber örneğin, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Anlaşması ve Avrupa Ekonomik Topluluğu Anlaşması'nda uygulama alanları konusunda farklı hükümler bulunmaktadır. Buna göre Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Anlaşması'nın 79. maddesine göre uygulama alanı sadece Avrupa bölgesi ile sınırlanmakta; deniz aşırı topraklar uygulama alanı dışarısında tutulmaktaydı. Lizbon Antlaşması kapsamında AB Antlaşması madde 52 ile belirtildiği gibi, Antlaşmalar üye devletlere uygulanmaktadır ve Antlaşmaların bölgesel uygulama alanı AB'nin İşleyişine ilişkin Antlaşma madde 355 içerisinde belirtilmiştir²⁴⁴. Bu durumda özellikle Jacques Ziller'in görüşleri doğrultusunda genel uygulama hükmünün istisnalarını da içeren 355. madde ile de ilişkili bir şekilde, AB'nin İşleyişine ilişkin Antlaşma'nın OCT'lere yönelik hükümlerini içeren IV. Bölümünün tamamlayıcı bir üst kanun niteliğine girmediği düşünülmektedir²⁴⁵. Bu konuda AB tavrının daha netleşmesi için gereken ise Lizbon Antlaşması sonrası 355. maddeye atıfla açılan davalar sonucunda ATAD kararları olacaktır. Nitekim gelecek süreçte sonuçlanacak ATAD içtihatları sayesinde, Lizbon Antlaşması IV. Bölümünün tamamlayıcılığı konusunda net bir AB tavrının ortaya çıkması muhtemeldir.

²⁴³ Kochenov, EU Law of the Overseas, "The EU and the Overseas: Outermost Regions, Overseas Countries and Territories Associated with the Union and Territories Sui Generis", a.g.e., s. 48- 49.

²⁴⁴ AB Antlaşması madde 52 (1) ve 52(2).

²⁴⁵ Bu görüşü paylaşan Jacques Ziller AB'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın IV. Bölümünün AB politikaları ve iç işlere ilişkin özel bir ortaklık rejimi oluşturduğunu belirtmekle birlikte, uygulama alanının AB Antlaşması ve AB'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma kapsamlarında birleştirilmesinden ötürü IV. Bölüm hükümlerinin de bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Detay için Bkz. Dimitry Kochenov(Der.) , **EU Law of the Overseas**, içerisinde Jacques Ziller, "Outermost Regions, Overseas Countries and Territories and Others After the Entry into Force of the Lisbon Treaty", a.g.e., s. 76.

AB'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın 199. maddesi, Ek II içerisinde listelenen deniz aşırı bölge ve ülkelerin bazı durumlarda liste dışı bırakılanlar ile aynı muameleye tabi olacağını belirtmektedir. Dolayısıyla Lizbon Antlaşması'nda da OCT'lerle AB arasında madde 355 kapsamında kurulan ortaklık gereğince bu bölgelerin AB'nin birer parçaları olmadıklarından hareketle iki taraf arasında sadece Avrupa pazarına tercihli erişim, AB'nin finansal yardımı ve AB ile bu bölgeler arasında ekonomik bütünleşme bağlamında bir ortaklık sistemi bulunduğuna yönelik durum saptamasının bir adım ötesinde, Kurucu Antlaşmalardan yola çıkarak, OMR, OCT, AKP ülkeleri ile AB arasındaki ticaret, yardım ve ekonomik entegrasyona dayalı ilişkilerde listeleme yapıldığında önem sırasına göre, OMR ülkelerinin AB'nin metropolitan ülkelerinin hemen ardından geldiği ve bunu sırasıyla OCT ve AKP ülkelerinin aldığına yönelik görüşler bulunmaktadır²⁴⁶. Özellikle OCT'lere yönelik bu tutum Anlaşmalara bağlı hükümlere dayalı olarak, müktesebatın bu bölgelerde ne kadar uygulandığı sorgulanmak istendiğinde doğru bir analiz noktası olabilmektedir. Bu durumda özellikle AB vatandaşlığı ve vatandaşlığa bağlı hakların OCT'lerde ne kadar uygulandığının incelenmesi önemlidir. Yukarıdaki başlıkta dile getirildiği gibi Maastricht Antlaşması'nın Birlik vatandaşlığına dayalı hükümleri gereği açılan Kaur Davası ATAD'ın üye devletlere münhasır yurttaşlık statüleri verebilmesine yönelik kararıyla sonuçlanmış ve ardından 2002 yılında İngiltere'nin yayınladığı bildirimler neticesinde bu olumsuz durum ortadan kaldırılmıştır²⁴⁷. Buradan da anlaşılabilceği gibi OCT'lerde AB vatandaşlığına yönelik uygulama AB'nin İşleyişine Yönelik Antlaşma II. Bölüm'de belirtildiği şekilde "kişi bakımından uygulama" prensipleri gereği Birlik üyelerinin toprakları içerisinde ikamet eden üye ülke vatandaşlarının tümüne uygulanmaktadır. Fakat buradan hareketle üye ülke vatandaşlığı ve dolayısıyla AB yurttaşlığı konusunda karar verme yetkisi üye ülkelere bırakılmıştır²⁴⁸. İşte buradan hareketle üye devlet

²⁴⁶ Morten Broberg, "The EU's Legal Ties with Its Former Colonies When Old Love Never Dies", **Danish Institute for International Studies (DIIS) Working Paper**, Kopenag, Sayı 1, 2011, s. 9,10, 13. (Çevrimiçi) <http://www.diis.dk/graphics/Publications/WP2011/WP2011-02%20til%20tryk.pdf>

²⁴⁷ Detay için Bkz. Tez içerisinde. Başlık No 1. Roma ve Maastricht Antlaşmalarında Deniz aşırı Bölgeler Konusu.

²⁴⁸ Kochenov, EU Law of the Overseas, "EU Citizenship in the Overseas", a.g.e., s. 204.

hukuklarının OCT'lere uygulanma şekli bu bölgelerde AB vatandaşlığının kapsamı ve içeriğini de değişik şekillerde etkilemekte ve bazı örneklerde yurttaşlık haklarından faydalanamama yönünde sonuçlar elde edilmektedir.

Bu örneklerin en belirgin olanı, Hollanda Krallığı'na bağlı Aruba'da yaşayan ve buranın vatandaşı olan Mike Eman ve Benny Sevinger isimli iki kişinin AP seçimlerine katılamadıkları için ATAD'a açtıkları davada görülmektedir. Hollanda Seçim Kanunu gereğince, Hollanda Aruba'da AP seçimleri düzenlememe hakkını elinde bulundurmaktadır. Dolayısıyla AB pasaportları bulunan ve Hollanda vatandaşları olan Aruba'lıların kendi ülke sınırları içerisinde AP seçimlerine doğrudan katılımı mümkün olmamakta ve Hollanda Aruba vatandaşlarının Avrupa seçimlerinde oy kullanabilmeleri için Hollanda Krallığı'nın kıtasal topraklarında en az 10 sene ikamet etme kuralını koymuştur. Fakat diğer yandan, ilginç bir şekilde Arubalı bir vatandaş Aruba sınırları dışında ikamet etmeye başladığında yukarıda bahsedilen 10 yıllık ikamet sınırı ortadan kalkmakta ve bu kişi dünyanın herhangi bir yerinde seçimler için oy kullanabilmektedir²⁴⁹. Bu durumun Avrupa seçim haklarında ayrımcılık yarattığı durumundan hareketle açılan Eman ve Sevinger davasında ATAD verdiği kararda, AB hukukunun bölgesel yetki alanı dışında bulunan bütün Hollanda vatandaşlarına eşit muamele yapılacağını, dolayısıyla eşitlik ilkesi gereği AP seçimlerinin New York ve Cenevre'deki Hollandalı gurbetçilere uygulanması söz konusu ise Aruba'nın başkenti Oranjestad'da da uygulanmasına hükmetmiştir²⁵⁰. Bu kararıyla OCT'lerdeki yurttaşlık haklarına yönelik içtihatlar bakımından belki de ilk kez ATAD, inisiyatifi üye devletten elinden alarak bu bölgelerde yaşayan vatandaşların AB nezdindeki haklarını somut bir şekilde korumuştur. Söz konusu mahkeme kararı mevcut haliyle bireyi korumaya yönelik bir karar olsa da ilerleyen dönemlerde bir içtihad yaratarak OCT'ler için yeni düzenlemeler oluşturabileceği için önemlidir.

²⁴⁹ Kochenov, **EU Law of the Overseas**, içerisinde Mike Eman, "Defending the Democratic Rights of EU Citizens Overseas: A Personal Story", a.g.e., s. 435.

²⁵⁰ Dava C-300/04 *Eman and Sevinger* (2006) ECR I-8055, paragraf 58.

B. OMR ve OCT'ler ile Entegrasyonun Güçlenmesine Yönelik İnisyatifler

Birliğin birincil hukukunu teşkil eden AB Antlaşmaları, kurumların yapısı ve işleyiş usulleri, politikalar, üye ülkeler ve Birliğe ilişkin yetkiler, üçüncü ülkelerle ilişkiler, gibi AB'yi oluşturan esas konulardaki kurallardan oluşmaktadır. Yukarıdaki başlıklarda aktarıldığı gibi OMR ve OCT konuları da Kurucu Antlaşmalar'da yer alarak her iki statüye ait bölgelerle ilişkilerin kapsamı ve amaçlar belirlenmiştir. Bu noktada Kurucu Antlaşmaların hükümleri bu bölgeler ile AB arasında oluşturulmuş inisyatiflerin referansıdır. Dolayısıyla bu başlıkta, OMR ve OCT'lere yönelik Antlaşmalardan doğan inisyatifler ortaya koyulacak ve bunların etkililiği tartışılmıştır.

1. OMR'lere Yönelik İnisyatifler

2004 yılında AB OMR'lere yönelik bütünleşmiş bir yaklaşımla üç aşamalı bir strateji benimsemiştir. Bunlar, erişilebilirlik ve diğer baskıların etkisinin azaltılması; rekabetçilik ve bölgesel entegrasyon olarak tespit edilmiştir. 2007 yılı Eylül ayında Komisyon, OMR'lere yönelik var olan aşamalara ek olarak Topluluk politikaları benimsemek ve gerekli olduğunda özel destek mekanizmalarını devreye sokmaya yönelik çabaların sürdürülmesi kararını almıştır. 14-15 Mayıs 2008 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen kurumlarüstü ortaklık konferansının sonucu olarak, OMR'leri de kapsayacak şekilde yukarıda değinilen üç aşamaya yönelik özel konular küreselleşme, iklim değişikliği, demografik eğilimler, göç, tarımsal ürünler ve deniz kaynakları gibi doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi olarak belirlenmiştir²⁵¹.

Yukarıda bahsedilen özellikler Komisyon'un yayınladığı Bölgeler 2020 isimli belgede yer almıştır. AB içerisinde yer alan bölgelerin gelecek 20 yıl içinde karşılaştacağı temel güçlüklerin olası etkisinin incelendiği belgede, Avrupa Bölgeleri'ne yönelik olarak özellikle 4 temel konunun bölgelere yansımaları analiz edilmiş ve ilgili 4

²⁵¹ COM 2008(642) Final, "The Outermost Regions: An asset for Europe", s. 2.

konu küreselleşme, demografik değişim, iklim değişiminin Avrupa'daki çevre ve toplum üzerindeki etkisi ve son olarak güvenli, sürdürülebilir ve rekabetçi enerji konusu olarak belirlenmiştir. Raporun sonuç belgesinde yukarıda değinilen 4 konuya ilişkin 20 yıl içinde Birliğin mücadele edeceği problemlere yönelik OMR'lerin sahip olduğu özelliklerin kendi coğrafi çevreleri ve Birliğin diğer bölgeleri için önemli olacağı belirtilmiştir²⁵². Nitekim rapora eklenen analizlerde OMR'lerin 2020 yılında işgücü üretkenliği, istihdam ve gayrisafi milli hasıla düşüklüğü, çalışan nüfusun yüksek eğitim düzeyi gibi kriterler yönünden Avrupa'nın en gelişmemiş bölgeleri arasında yer alacağını ve bu açıdan bir dezavantaj taşıyacağını; diğer yandan 2020 yılında 65 yaş altı nüfus oranının düşüklüğü, çalışan nüfus oranının yüksekliği, açısından avantajlı bölgeler içerisinde yer aldığını göstermektedir. İklimle ilişkin analizlerde OMR'lerin kuraklık hasarından etkilenmemeleri, tarım ve balıkçılık alanlarında yaratılan katma değer ortalamanın üzerinde oluşu gibi sonuçlardan hareketle Avrupa'da gelecekte iklimin yarattığı olumsuz koşullardan en az etkilenecek bölgeler arasında yer alması beklenmektedir. Enerjiye ilişkin olarak hanehalkının bölgesel enerji tüketiminde özellikle Guyana dışındaki OMR'lerin Avrupa bölgelerine kıyasla ortalamanın çok altında tüketimde bulunması ve enerji tüketimindeki karbon miktarının Kanarya adaları dışındaki diğer merkezden en uzakta olan bölgelerde ortalama %30-45 aralığında seyretmesi gelecekte Avrupa'nın enerji ihtiyacına merkezden en uzakta olan bölgelerin olumsuz bir katkısının olmayacağını göstermektedir²⁵³. Dolayısıyla bu analizler, OMR'lerin sürdürülebilir çevre kaynaklarına sahip olması, alternatif enerji kaynaklarının ortaya çıkarılması ve kullanılması açısından Avrupa için potansiyel araştırma alanı niteliği taşıması; diğer yandan genç nüfusun Avrupa'da uzun dönemde yaşlanan nüfusun oluşturacağı istihdam açığını kapatmak için potansiyel olması açısından Avrupa'daki cazibesini artırmakta ve yukarıda sayılan nedenler, bu bölgelere yatırım ve yardım yapılmasının en temel nedenleri arasında yer alabilmektedir.

²⁵² Commission Staff Working Document, "Regions 2020 An Assesment of Future Challenges for EU Regions", SEC(2008) 2868 final, Brüksel, 14.11.2008, s. 19, (Çevrimiçi) http://www.eurada.org/files/Regional%20development/regions2020_en.pdf

²⁵³ A.e., s. 20.

OMR'lere yönelik yardım programları ilk olarak Fransız Denizaşırı bölgeleri için Poseidon Programı ile başlamış ve (1989); Kanarya Adaları için Poseidon (1991) ve Azores ve Madeira için Poseidon (1991) adı verilen programlar olarak devam etmiştir. 2006 yılında bu üç program birleştirilerek Poseidon Programları olarak reforma uğramıştır. Poseidon programının var oluş nedeni olarak AB'nin 2004 yılından bu yana AB kurumları, ulusal hükümetler ve OMR'ler arasında aktif ortaklık üzerine temellenen bütünleşmiş stratejiyi benimsemesini göstermek mümkündür. Özellikle 2008 yılında Komisyon'un yayınladığı²⁵⁴ "Merkezden en uzakta olan Bölgeler- Avrupa İçin Bir Kazanç" isimli politika belgesinde bu bölgeleri de ilgilendiren 2 temel amaç belirlenmiştir. İlk amaç yeni güçlükler olarak tanımlanan küreselleşme, iklim değişimi, demografik eğilimler, göç akışı, deniz kaynakları ve tarımsal ürünler de dahil olmak üzere doğal kaynakların sürdürülebilir yönetiminde etkin bir mücadele ve başarı sağlamaktır. İkinci amaç ise bölgeye ait yüksek katma değere sahip, zirai tarım endüstrisi, bio-çeşitlilik, yenilenebilir enerji, sismoloji, volkanoloji gibi varlıkları ekonomik kalkınmayı artırmak için kullanmaktır²⁵⁵. Nitekim yukarıda sayılan alanlarda yapılacak araştırma ve yenilikçilik çalışmaları için AB, uyum politikası kapsamında iki ayrı Topluluk Programını OMR'lerin hizmetine sunmuş ve projeler vasıtasıyla bu bölgelerin AB hibelerinden faydalanmalarının yolunu açmıştır. Bu Programlar 7. Çerçeve Programı ve Rekabetçilik ve Yenilikçilik Çerçeve Programı'dır.

OMR'ler sahip oldukları potansiyel sayesinde 7. Çerçeve Programı kapsamındaki İşbirliği ve Kapasiteler Programı'na iklim değişikliği ve yenilenebilir enerji gibi çevresel araştırmalar odaklı katılarak Avrupa Araştırma Alanı'nın gelişimine katkı sağlamaya çalışmaktadır. Bunun yanı sıra OMR'lerdeki araştırma ve geliştirme yatırımlarını desteklemek ve bölgelerin rekabetçilik düzeylerini artırmak amacıyla Avrupa Sosyal Fonu ve Uyum Fonu da araştırma ve geliştirme alanında fon olanakları sağlamaktadır. Fakat sunulan hizmetler ile doğru orantılı olarak OMR'lerin 7. Çerçeve Programı'ndan projeler vasıtasıyla aldıkları hibeler kıyaslandığında sonucun verimli

²⁵⁴ COM [2008] 642, a.g.e.

²⁵⁵ Lörincz, a.g.e., s. 9.

olarak tabir edilmediği söylenebilmektedir. Nitekim 2007-2009 yılları arasında 7. Çerçeve Programı'nın Kapasiteler ve İşbirliği alt programlarının teklif çağrılarında merkezden en uzakta olan bölgelerden sadece 20 adet proje başvurusu yapılmıştır²⁵⁶. Buradan da anlaşılmaktadır ki söz konusu bölgelere AB hibe yollarını açık tutsa dahi, buralarda araştırma potansiyelinin yetersizliğine bağlı olarak araştırma merkezlerinin sayısal olarak azlığı, yetişmiş teknik personel ve bilim adamı azlığı vb. sebeplerle projeler üretilememekte ve hibelerden faydalanılmamaktadır. Bu noktada akıllara ilk gelen düşünce, yukarıda sıralanan unsurların geliştirilmesine yönelik yardım veya destek programlarının olmayışının, Topluluk Programlarına katılım hususunda bu başarısızlığa sebebiyet verilmesinin bilinmesi olabilir.

Posei Programlarının öncelik alanlarını 5 sınıfa ayırmak mümkündür. Bunlar ilk sınıfta izolasyonun önlenmesi, taşımacılık ve piyasaya girişin sağlanması; ikinci sınıfta yerel ekonomi ve ekonomik kalkınma planlarının etkisiyle özellikle ekonominin dönemsel yapısını ortadan kaldırmak; üçüncü sınıfta işgücü ve demografik eğilimlerin gelişim ve entegrasyon için kullanılması; dördüncü sınıfta kamu hizmetlerine erişim kapsamında sağlık ve eğitime erişimin artması ve bilgi iletişim teknolojilerinin geliştirilmesi; beşinci sınıfta ise çevre sorunları ve kısıtlı doğal kaynaklar sorununun üstesinden gelmeye yönelik öncelikler olarak sıralanmaktadır²⁵⁷. Nitekim 247/2006 sayılı ve 30 Ocak 2006 tarihli Posei Programı'nın uygulama araçlarını açıklayan Konsey düzenlemesi²⁵⁸ özellikle merkezden en uzakta olan bölgelerde tarıma yönelik spesifik araçları açıklamaktadır. Buna göre bazı tarımsal ürünlerin üçüncü ülkelerden ithalinde ithalat ücretlerinden muaflık ve Topluluk kökenli malların merkezden en uzakta olan bölgelere girişinde ek taşıma masraflarına yönelik yardım getirilmiştir.

Diğer yandan bu bölgelerde yerel üretimin desteklenmesi ve üretimde öne çıkan sektörlerin yaşayabilmesi için önlemler alınması da hükme bağlanmıştır. Bu amaçla aynı

²⁵⁶ European Research Area: Boosting the Potential of the Outermost Regions, **Research EU Focus**, **CORDIS** Unit Publications Office of the European Union, No 5, Nisan 2010, s. 23.

²⁵⁷ Final Report Summary 2000.CE.16.0.AT.118, a.g.e., s. 11.

²⁵⁸ Council Regulation (EC) No 247/2006, 30 Ocak 2006, I. Başlık 2.ve 4. paragraf, L 42/1.

düzenlemede Azores'te gerçekleşen şeker üretimi ve imalatının belirli bir düzeye çıkmasını sağlamak için Portekiz'in bu düzenleme ile şeker pancarı üretimini destekleyecek araçlara sahip olacağını belirtmiş, Azores'ten Topluluğun kalanına gönderilen şekerin geleneksel akışın üzerine çıkmasına istisnai olarak, 2006-2009 yıllarını kapsayacak şekilde, 4 yıllık bir süre için izin vermiştir²⁵⁹. Bu sayede AB, tarımsal üretimi baz alarak OMR'lerin üretimde mukayeseli olarak avantaj sahibi oldukları ürünlerde üretim süreçlerinin ve üretim araçlarının iyileştirilmesi, üretim miktarının artması, bu bölgelerde çevreye duyarlı üretimin artırılması için yardımda bulunmak maksadıyla öncelikle OMR'nin bağlı olduğu AB üyesi ülkenin girişimde bulunmasına izin vermiştir. Çünkü yardım mekanizmasının işleyebilmesi için ilgili OMR'nin bağlı olduğu ülkenin Komisyon'a başvurusu ve Komisyon onayı ile yardımların gerçekleştirilmesi sistemi benimsenmiştir.

Portekiz'in OMR'leri olan Madeira ve Azores konum itibarıyla Portekiz ve Afrika'ya oldukça uzak olduklarından Komisyon 2007 yılından itibaren Madeira, Azores ve Kanarya takımadaları arasında "Transnational Cooperation Programme Madeira-Açores-Canarias" (MAC) 2007-2013 adı altında 6 yıllık Bölgesel İşbirliği Programı'nı onaylamıştır. OMR temsilcileri ile Bölgesel Politika'dan Sorumlu AB Komisyoneri arasında gerçekleşen 11 Mayıs 2011 tarihli toplantıda, Kanarya adalarının temsilcisi AB'den Afrika ile bağların güçlenmesi için yeni araçların benimsenmesi talebinde bulunmuştur²⁶⁰. Nitekim bu amaca hizmet edecek şekilde Avrupa Bölgesel İşbirliği Fonu'ndan karşılanan MAC Programının 2007- 2013 bütçesinin yaklaşık üçte birinden fazlası üçüncü ülkelerle işbirliğine tahsis edilmiştir²⁶¹.

Karayip bölgesinde bulunan OMR'lerle olan ilişkilerde AB bu statüye giren ülkeleri INTERREG IV "Caribbean Space" Programı ile desteklemektedir. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu kapsamında finanse edilen bu operasyonel Program,

²⁵⁹ Council Regulation (EC) No 247/2006, 30 Ocak 2006, I. Başlık 5. paragraf, L 42/2; II. Başlık Md. 4, Md. 5, L 42/6.

²⁶⁰ Lörincz, a.g.e., s. 13.

²⁶¹ COM 2008(642) Final, 2008, a.g.e., s. 4.

Guadeloupe, Fransız Guyanası, Martinique, Saint Barthelemy ve Saint Martin'de kamu ve özel sektör aktörlerinin içerisinde olduğu eylemler ve işbirliği projelerini finansal olarak desteklemeyi ve böylece kalkınma ve bölgesel entegrasyona katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

2007-2013 yılları için toplam bütçesi 63 milyon Avro olan ve %75'i Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu tarafından karşılanan "Caribbean Space" Programının idari yetkilisi Guadeloupe Bölgesel Konseyi'dir. Programın 3 eksenii bulunmaktadır, bunlar; eksen 1 kapsamında yenilikçilik ve bilgi ekonomisi yoluyla büyüme ve istihdamı desteklemek, bölgelere erişimini ve bağlantısını artırarak onların cazibesini güçlendirmek; eksen 2 kapsamında deniz, toprak, vb. gibi kaynakların ortak ve sürdürülebilir yönetimi yoluyla çevresel sermayeyi geliştirmek, korumak ve tehlikeleri önlemek; eksen 3 kapsamında ise Karayiplerde sosyal uyum ve entegrasyonu güçlendirmek amacıyla popülasyonların bir araya gelmesini güdülemek, devlet kurumları ve bölgeler arasında ortak hizmet ve sinerjilerin geliştirilmesi şeklindedir²⁶². Söz konusu üç eksen konular itibariyle yenilikçilik, turizm, istihdam, bilgi teknolojileri, atık arıtma, ortak sosyal ve kültürel faaliyetler gibi alanlarda öncelikli konuları içermektedir. Dolayısıyla bu kadar çeşitli konuları içeren ve coğrafi anlamda bu kadar geniş bir alanda 6 yıl boyunca uygulanacak olan bir programın bütçesinin de aynı oranda büyük olması, programın başarısını doğrudan artırıcı bir faktördür. Bu açıdan bakıldığında Caribbean Space Programı için ayrılan 63 milyon Avro değerindeki bütçenin Programın genel amaçlarını yerine getirmek için gerçekleştirilecek olan kapsamlı projelerin gerçekleştirilmesi için yetersiz olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Programın yarı dönem incelemesi istatistiklerine dayalı tablolar²⁶³

²⁶² Interreg IV "Caribbean Space" Program, 2007- 2013 Programming, (Çevrimiçi) http://www.interreg-caraibes.org/IMG/pdf/Pres_1_Synt_Interreg_IV_Caraibes_AN-2.pdf

²⁶³ Bu tablolar Programda belirlenen 3 eksene ilişkin, her bir eksenin tematik önceliklerine yönelik yürütme, sonuç ve işbirliği göstergelerinin hedeflenen ve gerçekleşen proje başvuruları bazında incelendiği 2010 yılına ait bir ara dönem değerlendirme belgesidir. Detaylı bilgi için, Bkz. Interreg IV "Caribbean Space" Program General Strategy and Thematic and Operational Priorities, 14.04.2012, (Çevrimiçi) http://www.interreg-caraibes.org/IMG/pdf/Interreg_IV_Caribbean_programm_Strategic_orientations.pdf

incelendiğinde 2010 yılına kadar her bir tematik öncelik için hedeflenen proje başvuruları ve gerçekleşen başvuru sayısı arasındaki oranın genelde yaklaşık %50 oranında daha düşük olduğu görülmektedir.

AB'nin Avrupa dışındaki en büyük toprağı olan ve OMR niteliğindeki Fransız Guyanası'na yönelik 2 ayrı program bölgesel ilişkileri şekillendirmektedir. İlk program 2007-2013 yıllarını kapsayan ve genel amacı bölge halklarına yönelik sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek için işbirliği alanlarının potansiyelini ortaya çıkarmak olan Brezilya- Guyana- Surinam Sınır Ötesi İşbirliği Programı'dır. Diğer yandan Fransız Guyanası'nın dış politikasında MERCOSUR ülkelerini bölgesel işbirliği hedefi olarak benimsemesi ve AB'nin MERCOSUR ile özel bir yakınlık tesis etmiş olması Birliğin daha dolaylı bir yolla Fransız Guyanası'nı bölgesel işbirlikleri tesisi için desteklediğı anlamına gelmektedir. AB, Arjantin, Breziyla, Paraguay, Bolivya ve Uruguay arasında siyasi ve ekonomik işbirliği kurmak için kurulmuş olan MERCOSUR ile kurulduğu gündən bu yana oluşturduğu ticaret bağlarına da atıfla, 2007-2013 Bölgesel Programı kapsamında MERCOSUR'e yardımda bulunma kararı almıştır. Bu kapsamda MERCOSUR'e 50 milyon Avro değerinde bir mali kaynak ayrılmış ve bu kaynağın MERCOSUR kurumsal güçlendirme projelerine, ortaklık anlaşmalarının yürürlüğe girmesine yönelik hazırlıklara ve MERCOSUR entegrasyon süreci içerisine sivil toplum katılımını artırmaya yönelik çalışmalara yönlendirilmesi kararlaştırılmıştır²⁶⁴.

AB'nin OMR'lere yönelik strateji ve programları, yukarıda da örnekler ile açıklandığı üzere, oldukça sistemli ve önceden net olarak belirlenmiş amaçlar üzerinden yürütülmektedir ki AB ve OMR ülkelerinden oluşan iki taraf arasında bir bağımlılık ilişkisi oluşturmayı hedefleyen bu amaçların önemli bir kısmı OMR'lerin sahip olduğu araştırmaya uygun doğal kaynak yapısı, iklim, coğrafi yapı gibi potansiyellerin Birlik imkanlarına uygun bir şekilde tahsis edilmesini içermektedir. Yine ilgili programların etkililiğı, diğer bir deyişle amacına ulaşma konusunda elde edilmiş sonuçlara bakıldığında yukarıda da bahsedildiğı gibi, bu bölgelerde özellikle araştırma alanında

²⁶⁴ Lörincz, a.g.e., s. 16.

beklenen kapasitenin altında bir performans olduğu görülmektedir. Diğer yandan OMR'lere yönelik yeni dönem yardım programlarının içeriğinde bu bölgelerin az sayıda mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu ürün gruplarına yönelik özel önlemlerin devam ettirilmesi OMR'lerin ürün çeşitliliği ve yeni ürünler üzerinden rekabet avantajı elde etmesi için Birliğin yeterli destekte bulunmadığını göstermektedir.

2. OCT'lere Yönelik İnisyatifler

OMR'lere yönelik program ve stratejilerin sayıca ve miktarda çok olması karşısında; OCT'lere yönelik AB girişimlerinin sayıca ve nitelik olarak daha az olduğu saptanmaktadır. AB'nin 2007-2013 bütçe döneminde Saint Barthelemy'nin de katılımı ile sayıları 26 olan bütün OCT'lere yönelik ayırdığı kaynak toplam 286 milyon Avro'dur ve bu kaynağı Avrupa Kalkınma Fonu 10. Dönem bütçesi aracılığı ile dağıtmaktadır. Söz konusu kaynak içerisinden yaklaşık %68'lik oran OCT'lerin her birinin özel programlarına ayrılmıştır²⁶⁵. Burada söz konusu yardımın yapılabilmesi için OCT'deki kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasıla'nın AB ortalamasından az olması gerekmektedir. Bunun yanı sıra OCT'lerin araştırma, eğitim ve öğrenim, yenilikçilik, rekabetçilik ve kültür gibi bazı AB programlarına katılarak bu programlardan fon alması olanaklı kılınmıştır.

OCT'lere ilişkin Avrupa Kalkınma Fonu üzerinden gerçekleşen yardımın 2013 yılında sona ermesi üzerine Komisyon, 2008 yılında bir Yeşil Kitap hazırlayarak yeni dönemde OCT'lerle AB arasındaki ilişkinin nasıl yapılandırılması gerektiğine ilişkin kamuoyuna sorular sormuş ve daha etkili, rekabetçi OCT'lerin oluşumuna katkı sağlaması açısından yeni ortaklık döneminde yapılması gerekenleri belirlemeye çalışmıştır²⁶⁶. Yeşil Kitabına ilişkin kamuoyundan alınan çıktı ve sonuçlar, Komisyon tarafından "AB ile OCT'ler Arasındaki Yeni Ortaklığın Unsurları" başlıklı bir raporda

²⁶⁵ Avrupa Komisyonu Kalkınma ve İşbirliği (EUROPAID) İnternet Sayfası, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/europeaid/where/octs_and_greenland/index_en.htm

²⁶⁶ European Commission Green Paper, "Future Relations Between EU and Overseas Countries and Territories", COM (2008) 383 Final, Brüksel, 25.06.2008, s. 17, (Çevrimiçi) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52008DC0383:EN:NOT>

ele alınmıştır. Bu raporda yeni dönem ortaklığında OCT öncelikleri olarak üç unsur belirlenmiş ve bunlar rekabetçiliği güçlendirmek, OCT'lerin direncini artırmak ve işbirliğini sağlamak olarak dile getirilmiştir²⁶⁷. 2009 yılında Konsey'in söz konusu Komisyon tespitlerini kabul etmesi üzerine AB ve OCT'ler arasında yeni dönem ortaklık kararında çevre, rekabetçilik ve sürdürülebilir kalkınma yardımı gibi konuların yer aldığı daha kapsamlı bir çerçevenin çizilmesi beklenmektedir. Fakat OCT'lere yönelik var olan AB inisiyatifleri incelendiğinde, varılan genel yargı Birlik tarafından OMR'lere benzer yoğunlukta bir çabanın bu bölgeler için harcanmadığı üzerinedir. Nitekim OCT'ler ile ilişkiler AB yardımları üzerinden kurulmaktadır²⁶⁸. AB yardım programları ise doğası gereği, tek taraflı ve dolayısıyla yardımı alan ile diyalog kurmaya pek açık olmayan bir yapıya sahiptir ve bu yapı içerisinde OCT'lerin yardım konuları, planlaması ve yardım meblağına ilişkin taleplerin gerçek bir müzakere ortamında gerçekleşmediğini söylemek yerinde olacaktır. Nitekim bu husus bir sonraki başlık olan AB- AKP diyalogunda da yardımlar konusu üzerinden benzer bir çıkarımla incelenmiştir.

Yukarıda değinilen eleştiri karşısında aynı durumun OMR'ler için de geçerli olduğu akıllara gelebilir, fakat OMR'ler AB Antlaşmaları uyarınca Birliğin parçaları konumundadırlar, dolayısıyla konumları itibariyle arada bir müzakere olmasının gereği bulunmamaktadır. Oysaki OCT'ler ile kurulan ortaklık statüsü gereği, bu bölgelere yönelik olarak tek taraflı benimsenen yardım oranları, süreleri ve yardıma ilişkin diğer hususlar, iki taraf arasında müzakereye fırsat tanımadan yürürlüğe girmektedir. Burada emperyalist teorinin esasları uyarınca AB ve OCT ülkeleri arasındaki eşitlikli ilişki biçimi, anlaşma müzakereleri sonucunda ortaya çıkan genel durumda yansıtıldığı üzere, itaat temelli bir diyalog ve bağımlılık kurulmasına yol açmaktadır.

²⁶⁷ COM (2009) 623 Final, European Commission Report, "Elements for New Partnership Between the EU and OCTs", Brüksel, 06.11.2009, s. 5-6.

²⁶⁸ Yukarıda da belirtildiği gibi AB yardımları 10. Dönem Avrupa Kalkınma Fonu üzerinden yapılmaktadır. Buna ilişkin AB kararı 2001/822/EC Sayılı "Denizaşırı Ortaklık Kararı" içerisinde belirtilmiştir. Avrupa Kalkınma Fonu kapsamında OCT'lere ayrılacak mali yardım ve prosedürlerine ilişkin karar ise Avrupa Komisyonu'na aittir. Bu noktada Komisyon'a gerektiğinde danışmanlık hizmeti verecek bir Avrupa Kalkınma Fonu-OCT Komitesi bulunmaktadır. Fakat bu Komite de bağlayıcı karar verememektedir. İlgili maddenin detayı için Bkz. Council Decision, 2001/822/EC of 27 November 2001, a.g.e., Madde 24, Fıkra 1-9.

II. Avrupa Birliği Girişimi Olarak AKP Ülkeleri ile Ekonomik İlişkiler

Özellikle dekolonizasyon döneminin etkisi ve sonrasında koloni devletlerinin bağımsızlıklarına kavuşması ile birlikte Kuzey- Güney ilişkisinin temeli devletler arasındaki işbirliği ilişkisi olmuştur. Kuzeyli ülkelerin bakış açısından Güney ile ilişki yeni bir alan olarak kurumsallaşmış ve kalkınma işbirliği organizasyonları kapsamında işbirliği, dekolonizasyonun sunduğu devlet sisteminin yaygınlaştırılması projesine bağlılık olarak temellenmiştir. Bu durumun Güneye yansması ise hukuksal ve pratik destek teklifi olmuştur. Güneyli devletlerin bakış açısından ise böyle bir destek, kendi zayıf devletlerinin ve bu devletlerin gözetimi altında bulunan kendine has rejimlerinin devamı için gereklidir. Aradaki söz konusu işbirliği üç temel konuyu kapsamaktadır. Bunlardan ilki egemenliğe ilişkin yasal kurallar, ikincisi ekonomik ve diğer etkileşimleri yöneten rejimler ve üçüncüsü de Güneye bir öneri olarak getirilen kalkınma yardımındır²⁶⁹. Bu durumda Yaounde Konvansiyonu ile başlayan ve Cotonou Anlaşması ile süre gelen süreç genel anlamda değerlendirildiğinde, AB-AKP ilişkilerinin kurumsallaşmasını devletler arasındaki işbirliğinin bir türü olarak yorumlamak mümkündür. Söz konusu işbirliği türünde kurallar büyük oranda ticaret konuları ve finansal yardım prosedürleri üzerine şekillenmektedir.

Bu başlık kapsamında AB'nin AKP ülkeleri ile kurdukları ticari ilişkiler siyasi Birlik öncesi ve sonrası dönemler olmak üzere ikiye ayrılmış ve imzalanan konvansiyonlar ve anlaşmalar üzerinden ticari konular ve yardım mekanizması incelenmiştir.

²⁶⁹ William Brown, **The European Union and Africa: The Restructuring of North-South Relations**, I. B. Tauris & Company Limited Press, London, 2002, s. 23.

A. Siyasi Birlik Öncesi Ekonomik İlişkiler

AB özelinde koloni devletler ile kurulan ilişkiler Roma Antlaşması'ndan başlamak üzere Topluluğun gündeminde yer almıştır. Roma Antlaşması'nın amacı üye ülkelere yönelik gümrük birliği ve ortak bir dış tarife belirlemektir. Bunun doğrudan bir sonucu olarak Belçika, Hollanda ve Fransa kolonyal denizaşırı ülkeler ve bölgelerde tercihli ticaretlerini koruyamaz hale gelmişlerdir²⁷⁰. Böylece özellikle Fransa'nın talebi üzerine²⁷¹ AET, Üçüncü Dünyaya yönelik özel bir düzenleme yapılmasına karar vermiş ve Roma Antlaşması'nın IV. Bölümü denizaşırı ülkeler ve bölgelerle ortaklık hükümleri içererek ilk Avrupa Kalkınma Fonu'nun kurulmasına yol açmıştır. Bu sayede pratik anlamda işbirliği süreci başlatılmış ve bu işbirliğinin kurumsal anlamda ikili ilişkiye dökülmesi ise Yaounde Konvansiyonu sayesinde gerçekleştirilmiştir.

Lome Konvansiyonu'nun kaynağı yardım ve ticaret temelli yeni düzenlemeler oluşturarak kolonyal ilişki şeklini koloni sonrası ve hatta bazı yorumlara göre postkolonyal ilişkiye dönüştürme girişimleri kapsamında değerlendirilmektedir. Bu anlamda Konvansiyon hukuki olarak bağlayıcı bir anlaşma olarak AKP ülkelerine yapılacak yardım tedarigi, AB pazarlarına tercihli ticaret girişi, AKP ülkelerinin ihracat

²⁷⁰ Patricia Michelle Lenaghan, "Trade Negotiations or Trade Capitulations: An African Experience", **Berkeley La Raza Law Journal**, Cilt 17, Sayı 117, 2006, s. 128.

²⁷¹ Roma Antlaşmasında diğer üye devletler Paris'in koloni devletleriyle gelecekte kuracakları ortaklığa yönelik talepleri kabul etmişlerdir. Belçika'nın da desteğini alan Fransa, kendi koloni imparatorluklarını geliştirmek için AT ile ortaklaşa bir masraf paylaşımı gerçekleştirmek üzerinde ısrarcı olmuştur. Diğer yandan İtalya, Almanya Federal Cumhuriyeti, Hollanda ve Lüksemburg doğrudan çıkarının az ve finansal katkısının ise oldukça fazla olacağı bu durumdan ötürü isteksiz davranmışlar fakat yine de, Anlaşma müzakereleri sırasında yapılan Fransa tehditleri karşısında, durumu kabul etmek durumunda kalmışlardır. 1958 yılında açık denizdeki bölgelerde bulunan ülkeler ile özel ilişki kurmaya yönelik Fransız girişimi başlatılmış ve amacın koloni sorunlarını çözmek olduğu dile getirilmiştir. Aradan geçen dört yıl içinde Cezayir ve Kongo'da Fransız ve Belçika İmparatorlukları'nın sona ermesi durumu değiştirmiş ve Başkan De Gaulle'ün Yaounde Konvansiyonu'nu imzalamasına yol açmıştır. Bu Konvansiyon'un en önemli özelliklerinden biri ise Avrupa'nın ekonomisi hızla gelişen ülkeleri karşısında fakir Afrikalı ülkelerin tercihli ticaret anlaşması kurarak özellikle Afrikalı ülkelerin hammaddelerinin Avrupa pazarına girmesinin sağlanmasıdır. Bkz. John Redmond (Der.), **The External Relations of the European Community; The International Response to 1992**, , içerisinde Carol Cosgrove ve Pierre- Henri Laurent, "The Unique Relationship: the European Community and the ACP", Macmillan Press, London, 1992, s. 120.

gelirlerinin stabilize edilmesi ve kalkınma işbirliği konularındaki tüm meseleleri kapsamaktadır. Bu nedenle sadece bir serbest ticaret alanı, Ortak Pazar veya siyasi ittifak kurmanın ötesinde Lome Konvansiyonları bir ticaret rejimi oluşturan ve siyasi meselelerin diyalogla ortaya konduğu kurumsal bir ilişki biçimi olarak açıklanmaktadır²⁷².

Lome Konvansiyonları'nın tümünde görülen ayırt edici özelliklerden en önemlisi AKP ülkelerinin en çok kayrılan ülke statüsünden yararlanmasının sağlanmasıdır. Daha başka bir ifadeyle AKP ülkelerinin sanayi ürünlerinde AT pazarına miktar kısıtlamaları ve gümrük vergilerine konu olmadan girişi mümkün olmuş ve karşılığında Topluluk ülkelerinin ihraç ürünleri bu ülkelerde en çok kayrılan ülke statüsünden yararlanır hale gelmiştir. En çok kayrılan ülke kuralının, 1973-1979 Tokyo Turu neticesinde genel tercihler sisteminin bir istisna olarak benimsenmesiyle artık AKP ülkelerinde de uygulanabilir olduğunu belirtmek gerekmektedir²⁷³. En çok kayrılan ülke kuralına getirilen istisna olarak genel tercihler sistemine göre, gelişme yolundaki ülkeler lehine düşük gümrük vergisi alınması veya gümrük vergisinin hiç alınmaması gibi ayırıcı nitelikteki uygulamalar kabul edilmiş ve böylece Lome Konvansiyonu'nda da artık en çok kayrılan ülke durumu yasal bir nitelik kazanmıştır.

Lome Konvansiyonu ilk defa 1975 yılında imzalanmış ve farklı sürelerde yenilenmiştir. Buna göre Lome I 1975- 1980 döneminde; Lome II 1980- 1985 döneminde; Lome III 1985- 1990 döneminde ve son olarak Lome IV ise 1990- 2000 yıllarında uygulanmıştır. Lome Sözleşmelerinin yürürlükte olduğu süre içerisinde imzalayan devletlerin sayısı da artmış; bu süreçte AT devletleri 9 üyeden 15 üyeye yükselmiş; AKP ülkeleri ise ilk Lome Konvansiyonunda 46 ülke iken Lome IV Sözleşmesinde bu sayı 71 olmuştur. Bu başlık kapsamında AB-AKP arasındaki ekonomik ilişkilerde sadece Avrupa Birliği kurulmadan önce yardımlar ve ticaret

²⁷² Brown, a.g.e., s. 2, 3.

²⁷³ S. Rıdvan Karluk, **Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar**, 6. Baskı, Beta Basım, İstanbul, 2007, s. 276.

hususunda gerçekleştirilen düzenlemeler incelenecektir. Bu noktada siyasi Birlik öncesi düzenlemelerin daha çok ekonomik düzenlemeler üzerine odaklandığını belirtmek yerinde olacaktır. Bu durumun muhtemel sebepleri üzerine düşünüldüğünde, AB'nin siyasi Birlik öncesi ekonomik entegrasyon aşamalarını tamamlamak amacıyla olduğu akıllara gelebilir ve bu durumda siyasi Birlik olmanın doğal bir sonucu olarak Kurucu Antlaşmalar'da Topluluğa ilişkin yetkiler artırıldıkça, AKP grubunu da kapsayacak şekilde, üçüncü ülkelerle ilişkilerde ekonomi boyutunun ötesinde, siyasi boyut, güvenlik ve barışın korunması konuları işbirliğine dahil olmuştur.

1. Yaoude Konvansiyonu

1964 tarihinde yürürlüğe giren bu Anlaşma, Avrupa Ekonomik Topluluğu üyeleri ile 17 adet Birleşmiş Afrika ve Malagasy (sonraki adıyla Madagaskar) Devletlerini kapsamaktadır ve yenilenerek iki dönem halinde, ikincisi 1969 yılında olmak üzere, uygulanmıştır. Bu anlaşma sayesinde, özellikle 1970 yılında başlayan ikinci dönemde, Birleşmiş Afrika Devletleri beş yıllık süre için Avrupa Kalkınma Fonu ve Avrupa Yatırım Bankası aracılığıyla AT'den 918 milyon Dolar değerinde ekonomik yardım almışlardır. Diğer yandan bu ülkeler Ortak Tarım Politikası kapsamına girmeyen tüm mallar için AT pazarına gümrüksüz geçiş hakkını elde etmişlerdir. Böylece endüstriyel ürünlerin yanı sıra rekabetçi olmayan tropik gıdaların tümünün Ortak Dış Tarifeler gereğince Avrupa pazarına gümrüksüz geçişi mümkün olmuştur.

Yaoude Anlaşması ile bağlantılı olarak 1969 yılında imzalanan ikinci anlaşma Arusha Sözleşmesidir. Yaoude Anlaşması tarafı olmayan ve İngiliz Uluslar Topluluğu üyeleri olan Kenya, Uganda ve Tanzanya ile AT arasında imzalanan bu Sözleşme ile 1971 yılından itibaren taraflar arasında bir tercihli ticaret oluşturulmuş ve bu üç ülke AT'nin ortak üyesi sıfatını kazanmıştır. Anlaşmada herhangi bir ekonomik yardım öngörülmemekle birlikte AT pazarına giriş gümrük kotaları vasıtasıyla kısıtlanmış ve karşılıklı tercihler AT'nin bu ülkelere yaptığı ihracatın sadece altıda birini kapsar şekilde

yapılandırılmıştır²⁷⁴. Bu Anlaşma tarafı olan Afrikalı ülkeler açısından değerlendirildiğinde İngiltere'nin AT üyeliği öncesinde Avrupa'nın eski kolonileri ile çok yakın bir süre içinde daha geniş çaplı bir dayanışma içerisine gireceğinin de sinyallerini vermiştir.

Yaounde Konvansiyonu'nda AT'ye yapılan ihracat kahve, muz, şeker, şarap kakao, tropik yağlar, meyve suları ve tohum yağlarından oluşmuş ve Anlaşma kapsamında 13 Birleşmiş Afrika Devleti (Kongo, Ruanda, Burundi, Togo ve Somali dışındaki ülkeler) karşılıklı tercihler sistemini kabul etmiştir. Dolayısıyla Afrikalı devletler ihraç ürünleri için AT pazarına tercihli giriş imtiyazına cevaben “karşı verilen taviz” kuralı gereğince kendi pazarlarında AB ürünlerine, diğer ülkelerden gelen ithal ürünlerden daha iyi pazara giriş kuralları oluşturmak zorundadır- ki bu durum da emperyal dönem Fransa ve kolonileri ilişkilerinde koloniler ile yürütülen ticari sistemin devamı niteliğindedir²⁷⁵. Avrupa ihracatına uygulanan bu tercihli sistem Amerika'nın kısa sürede tepkisini çekmiştir, çünkü bu durum Afrika pazarında Amerikan ihracatına karşı ayrımcılık yaratmıştır. Bu hususun aynı zamanda GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) içerisinde belirtilen en çok kayırılan ülke kuralına aykırı olması durumu ve bu hususu Amerika'nın kullanması nedeniyle AT'nin karşılıklı tercihler sistemini kullanmaktaki ısrarı, sonuç olarak karşılıklı tercihler sisteminin Lome Konvansiyonu'nun imzalandığı tarihe kadar zayıflatılmasına neden olmuştur. Bilindiği üzere GATT içerisindeki En Çok Kayırılan Ülke kuralı taraflar arasındaki ticarete eşit muamele ilkesini içermektedir. Fakat bu kural kalkınmış ve kalkınmakta olan ülkeler arasında ve bunların ekonomik yapıları arasındaki eşitsizliği dikkate almamaktadır. Bu nedenle GATT kurulduğundan itibaren gelişmekte olan ülkelere yönelik tercihli muameleyi içeren bir yasal düzenleme yapma ihtiyacı doğmuştur. Nitekim bu arayışın doğal bir neticesi olarak Lome Konvansiyonlarında karşılıklı tercihler sisteminin yerini genelleştirilmiş tercihler sisteminin aldığı görülmektedir.

²⁷⁴ Cihan Dura, “Avrupa Birliği'nin Üçüncü Ülkelerle Ekonomik İlişkileri”, **Hazine Dergisi**, Sayı 8, Ekim 1997, s. 24.

²⁷⁵ Brown, a.g.e., s. 42.

Yaounde Konvansiyonu ile ortaklık üzerine kurulan yeni ilişkide yeni uluslararası normlara ilişkin bazı kilit özelliklerin izleri bulunmaktadır. Eski kolonilerin bağımsızlıklarının ve eşitliklerinin resmen tanınması, bazı yorumlara göre, ticaret ve yardımlar kullanılarak bu eski kolonilerin amprik zayıflığını gösteren bir bağımlılık olarak nitelendirilmektedir²⁷⁶.

Tablo 1: AT'nun Birleşmiş Afrika Devletleri'ne²⁷⁷ Yaptığı İthalat Ve İhracat (1953-1975)

Dönem	Süre	Birleşmiş Afrika Devletleri'nden AT'na Yapılan İthalat (%)	Birleşmiş Afrika Devletleri'nden AT'na Yapılan İhracat (%)
Kolonyal	1953-57	71,90	63,30
Roma Antlaşması	1958-63	71,30	67,80
Yaounde I	1964-69	66,30	62,10
Yaounde II	1970-75	60,30	59,50

Kaynak: Macki M. Sissoko, Louis O. Osuji ve William I. Cheng, "Impacts of the Yaounde and Lome Conventions on EC-ACP Trade", **The African Economic and Business Review**, Cilt 1 Sayı 1, Bahar 1998, s. 12.

Tablo 1 Birleşmiş Afrika Devletleri'nin AT'ye yaptıkları ihracatın düşüş trendinde olduğunu göstermektedir. Roma Antlaşması öncesindeki 5 yıllık dönemde

²⁷⁶ A.e., s. 43.

²⁷⁷ Birleşmiş Afrika Devletleri 18 adettir ve bu devletler şunlardır: Burundi, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo (Brazzaville), Benin (Formerly Dahomey), Gabon, Fildişi Sahilleri, Madagaskar, Mali, Moritanya, Nijer, Rwanda, Senegal, Somali, Togo, Burkina Faso (eski Upper Volta), Zaire (eski Congo Leopoldville)

Afrika kolonilerine ait toplamda %7,9 oranında Batı Avrupa ihracatı (genellikle Birleşik Krallık ve Fransa'ya giden) kolonyal bölgelerde, ticaretteki göreceli metropolitan tekelliği, diğer bir deyişle koloni ülkesine bağımlı veya zorunlu ticari ilişki olduğunu göstermektedir. Roma Antlaşması ile birlikte, 6 AT ülkesinin kendi Birleşmiş Afrika Devletleri'nden ithalatı % 71,3 oranına gerilediği için bu Anlaşma'nın etkisini göreceli olarak silik tabir etmek yerinde olacaktır. Yaoude dönemlerinde Birleşmiş Afrika Devletleri'nin toplam ihracatlarında AT'nin payı Yaoude I döneminde ortalama %66,3, Yaoude II döneminde ise %60,3 oranına düşmesiyle daha da ciddi boyutlarda devam etmiştir. Bunun aksine, aynı dönemde AT dışındaki geri kalan bölgelere Afrika Birleşmiş Devletleri'nin ihracatı yıllık %13 artmıştır. Fakat diğer ülkelerle ticarete görülen bu yükselişe rağmen taraflara verilen bir tercihlî ticaret koşulu da bulunmamaktadır²⁷⁸.

Tablo 1 ayrıca Birleşmiş Afrika Devletleri'ne yapılan AT ihracatını da göstermektedir. Burada Topluluğun ihracatı Roma Antlaşması döneminde % 67,80'e yükselmiş, ardından Yaoude I ve II dönemlerinde %59,50'ye gerilemiştir. Bu tür bir düşüşün kısmi nedenlerinden biri bazı Afrika uluslarının kolonyal dış ticaret modellerinden ayrılmasıdır²⁷⁹. Burada Neokolonyal Teori'nin kurucusu olarak görülen Nkrumah'ın tezlerine dönerek koloni dönemi sonrasında iki taraf arasındaki ticaretin etkisi incelendiğinde, Birleşmiş Afrika Devletleri'nin dış ticaret açıkları vermeye devam ettiklerinin tespiti üzerine, dış ticarete görülen bu açıkların zaman içerisinde borçlanma yoluyla kapatılmasının kaçınılmaz olacağı ve bunun da Afrikalı devletleri Batı'ya karşı sürekli devam edecek bir borç yükü altına sokacağı sonucuna varmak mümkündür.

Yaoude Konvansiyonu ile oluşturulan iki Bölgesel Afrika grubu olan Orta Afrika ve Batı Afrika Birlikleri birbirlerinin pazarları için AT'nin marjlarının ötesinde tercih marjları uygulama hakkı kazanmışlardır ve bu bölgesel entegrasyon sonucu 17 Afrika ülkesi arasında 1960 yılında toplam ithalat %1,1 iken 1966 yılında %3,3 oranına;

²⁷⁸ Sissoko, Osuji ve Cheng, a.g.e., s. 11.

²⁷⁹ A.e., s. 12.

1969 yılında ise %5,6 oranına yükselmiştir. Fakat belirtmek gerekir ki bu büyüme sadece Senegal ve Fildişi Sahilleri gibi tedarikçi ülkelerle sınırlı kalmış ve bu da uzun dönemde ticaretin kutuplaşacağı yönündeki düşünceleri beraberinde getirmiştir²⁸⁰. Dolayısıyla genel bir değerlendirme ile Yaounde Konvansiyonu'nun AKP ülkeleri üzerinde ticaret yaratıcı etki olarak rekabetçiliği artırma, üretim teknolojisinin gelişmesi veya yeni pazarlara açılma konularında dikkate değer bir gelişme yaratmadığını belirtmek doğru olacaktır.

2. Lome I Sözleşmesi

Lome I Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesinden önce yaşanan bazı olaylar bu konvansiyonun içeriğinin ve kapsamının şekillenmesine katkı sağlamıştır.²⁸¹ Öncelikle 1973 yılında İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın AT'ye üye olmaları sonrasında Topluluk ülkelerinin eski kolonileri ile olan ilişkilerini İngiliz Uluslar Topluluğu'nu da içerecek şekilde genişletmesine yol açmıştır. Nitekim 1975 yılında Yaounde Sözleşmesi'nin süresinin bitmesinin ardından yenilenecek imzalanan Lome Konvansiyonu'nda AT karşısında 46 AKP ülkesi sözleşmenin tarafı olmuştur. Diğer yandan AKP devletleri Lome Konvansiyonu öncesinde gerçekleşen sözleşme müzakereleri esnasında vurguladıkları özel çaba neticesinde egemen devletler olarak Anlaşma'nın kurucu ilkeleri içinde yer almışlar ve prensipte sözleşmenin düzenlenmesi bu hususa hâlel getirmeyecek şekilde yapılmıştır.

²⁸⁰ Mordechai E. Kreinin, **Trade Relations of the EEC An Empirical Investigation**, Praeger Publishers, New York, 1974, s. 6, 82.

²⁸¹ Lome I görüşmelerinden başlayarak günümüze kadar Topluluğun Üçüncü Dünya ile kolonyal ilişkilerini yansıttığını gösteren belge 1973 tarihli Deniau Memorandumudur. Bu memorandumda Üçüncü Dünya kapsamında ortaklığı olan ve olmayan ülkeler ile ayırım yapılması önerilmiştir. Bu kapsamda ortaklık ülkeleri, ortak olabilecek İngiliz Uluslar Topluluğu ülkeleri ve Sahara Altı Afrika ülkeleri ile ortaklığın genişletilmesi ve ilişkilerin derinleştirilmesi Memorandumun konusudur. Memorandumun iki önemli kararı "karşılıklı tercihler" sisteminin sona ermesi ve ortaklık ülkelerinin ihracat gelirlerinin sabitlenmesi için yardım alma kararlarıdır. Müzakere sürecinde özellikle 25-26 Temmuz 1974 tarihinde Jamaika'da gerçekleştirilen Kingston Konferansı önemlidir. Nitekim bu Konferansta AKP devletlerinin Lome müzakereleri boyunca ısrarla talep ettikleri karşı taviz sisteminin ortadan kaldırılması ve OTP'yi de içeren ürünlere yönelik iyileştirilmiş teklifler verilmesini AT kabul etmiştir. Bu Konferansta ayrıca ortaklık ülkelerinin ihracat gelirlerinin sabitlenmesine yönelik STABEX sisteminin temelleri atılmış, fakat STABEX'in kapsadığı ürünler ve ilkeleri belirlenmemiştir. **Bkz.** Brown, a.g.e., s. 53, 57.

Lome I Sözleşmesi 4 alan etrafında şekillenmiştir. Bunlar finansal ve teknik yardım vasıtasıyla AKP devletlerinin gelişimi ve bu ülkelerin uluslar arası iş bölümündeki payının artırılması; finansal yardım mekanizması oluşturarak AKP ülkelerinin ürün ihracatı gelirlerini istikrara kavuşturmak; AKP ihracatının AT pazarına karşılığı olmadan rahatça girişinin sağlanması ve son olarak ortak kurumlar oluşturarak denizaşırı işbirliği kurmak olarak sıralanmaktadır.

Yardımlar açısından bu Konvansiyon benzersiz bir niteliktedir, çünkü Konvansiyon hukuksal olarak bağlayıcı olduğu için AKP devletlerine ödenmesi garanti edilen yardım ödenekleri, ilgili kaynağa karar verilmesinin ardından artık AT devletleri tarafından geri alınamaz niteliktedir. Lome I ile AKP ülkelerine yapılan yardım tahsisatında mekanizmaların kontrolünü fiili olarak AT yapmaktadır. Bu noktada iki taraf arasındaki eşit ilişki mantığına uygun olarak, yardımın nasıl kullanıldığına ilişkin AKP ülkelerine daha fazla sorumluluk yüklenmekte, her bir AKP ülkesi ve Komisyon'un ortaklaşa karar verdiği beş yıllık Ulusal Gösterge Programları ile yardımlar Konvansiyon döneminin başında her bir AKP ülkesi için tahsis edilmektedir. Burada her ne kadar yardımların idaresi ve kullanımında güçlü taraf AKP ülkeleri gibi görünse de yardım projelerinin fonlanmasına ilişkin nihai sözleşme Avrupa Kalkınma Fonu Komitesi'ne bırakılmaktadır²⁸². Bilindiği gibi Avrupa Kalkınma fonu AT kapsamında kurulmuş bir fon olmasından dolayı Komite içerisinde sadece AT üyesi ülkelerin vatandaşlarını barındırmaktadır ve bu durum ise AT üye devletleri ve Komisyon'a AKP ülkelerinin yardım projelerini bloke etmek için büyük bir güç sunmaktadır. Bu durumda AT üye devletleri ve Komisyon kendi benimsedikleri ilkelere ve kurallara uygun olmayan projeleri red etme hakkına sahip olmaktadır ve AKP ülkelerini resmi olmayan yollarla kendi istedikleri projelere yönlendirmektedir.

Lome I ile AKP ülkelerinin ürün ihracatı gelirlerini istikrara kavuşturmak için Avrupa Kalkınma Fonu kapsamında STABEX (Systeme de Stabilisation des Recettes d'Exportation) ismi verilen yeni bir sistem oluşturulmuştur. Bu sistem aslında

²⁸² Brown, a.g.e., s. 58.

İngiltere'nin AT'ye girişine ilişkin Protokole Avrupa Komiiyonu'nun bir tepkisi niteliğinde oluşturulmuştur. Çünkü ilgili Protokolde Topluluğun amacı Yaounde Konvansiyonu tarafları ve İngiliz Uluslar Topluluğu üyelerinin çıkarlarını korumak olarak tanımlanmıştır, ki bu ülkelerin ekonomileri ana ürünler, özellikle de şeker ihracatı ile beslenmektedir. Protokoldeki bu madde İngiliz Uluslar Topluluğu ülkelerindeki şeker üreticilerinin kaygılarına cevap vermek için oluşturulmuşsa da Komisyon bu ayrıcalığı STABEX çerçevesi içine yerleştirerek bütün ana ürün ihracatçıları kapsayacak şekilde genişletmiştir²⁸³. Dolayısıyla bu sistem bir gelişim yardımı olarak tasarlanmıştır ve temel amaç belirli malların ihracatında düşüş yaşayan üreticilere kaynak sağlamaktır.

STABEX sistemi belirli ürün çeşitlerinde (yer fıstığı, kakao, kahve, pamuk, deri, ahşap ürünleri, muz ve çay gibi) ihracat geliri düşmesine göre yapılan ödemeler üzerinden gerçekleşen bir hesaplama sistemi ile yürütülmektedir. Bu durumda ilgili AKP ülkesi ihracat geliri düşüşü yaşadığı zaman söz konusu desteği alabilmek için bazı koşulları sağlamak durumundadır. İlk olarak bu ülkenin sıralanan ürün gruplarına bağımlı olması gerekmektedir. Bunun için bir bağımlılık eşiği oluşturulmuştur ve ilgili üründe bu ülkenin ihracat gelirinin %7,5'e takabül etmesi gerekmektedir. (Az gelişmiş ve dışa kapalı ada devletlerinde bu oran %2,5 olarak saptanmıştır). Ödemenin yapılabilmesi için bir diğer STABEX kriteri, o ürünün gelirinin referans düzeyin altına düşmesidir, bu durumda referans düzey önceki 4 yılın gelirinin ortalaması tutularak hesaplanmaktadır. Kazançtaki bu düşüş referans düzeyin %7,5 altında olmak durumundadır. Az gelişmiş ve dışa kapalı ada devletlerinde bu oran %2,5 olarak saptanmıştır. Bu kriterler sağlandıktan sonra istenilen yardım tutarı ise kazançlar ve referans düzey arasındaki fark olarak hesaplanmaktadır. Fakat burada önemli bir nokta Komisyon'un her zaman talep edilen STABEX tutarını ödemek durumunda olmamasıdır²⁸⁴, mevcut kaynakların durumuna göre karar verip istenilen yardım

²⁸³ John Ravenhill, "What is To Be Done For Third World Commodity Exporters? An Evaluation Of The Stabex Scheme", **International Organisation**, Cilt 38, Sayı 3, Bahar 1984, s. 541.

²⁸⁴ Brown, a.g.e., s. 60.

tutarının altında bir tutar ödeyebilir. Diğer yandan Komisyon transfer edilen paranın harcanacağı yeri tespit etme hakkına da sahiptir.

STABEX konusunda dikkat çekilmesi gereken önemli bir husus, bu teşvikin AKP ülkelerinin bağımlı oldukları ve AT tarafından önceden belirlenmiş ürün gruplarına yönelik olmasıdır. Bu durumda söz konusu sistemin AKP ülkelerinde ihracat gelirini yardım vasıtasıyla artırma etkisinde bulunmasının yanı sıra bu ülkelerin belirli ürün gruplarına olan bağımlılığını da sabit hale getireceğine yönelik bir eleştiri getirmek mümkündür, ki bu eleştiri neokolonializm kapsamında bağımlılık teorisi ile oldukça yakınlaşan bir eleştiri niteliğindedir.

Ticaret konusunda Lome I, AT'nin Ortak Tarım Politikası'na giren ürünleri hariç tutarak, AKP ülkelerinden gelen tüm ihraç ürünlerinin AT pazarına serbest bir şekilde girmesine imkan tanımıştır. Karşılıklı tercihler sisteminin feshedilmesi ile bu Sözleşme'de artık AKP devletlerinin karşılık verme yükümlülüğü ortadan kalkmış, fakat AKP ülkelerinin AT üye devletlerinden herhangi birine karşı ayırımıcı muamele etmemesi talep edilmiştir²⁸⁵. Bu Konvansiyon ile ayrıca iki taraf arasındaki ticarete menşe kuralı getirilmiş ve AKP ülkesindeki bir ihraç malına bu ülkelerin malı olduğunu kanıtlamak için işleme veya imalat gibi yollarla ne kadar değer yüklenmesi gerektiği hükme bağlanmıştır. Birçok ürün için bu kural, nihai ürünün %50'si kadarlık değere karşılık gelmektedir.

Ortak Tarım Politikası kısıtlamaları AKP ülkelerinin tarımsal ihracat sektörlerinin çeşitlenmesini ciddi şekilde kısıtlamıştır. Her ne kadar AT kaynakları Lome sayesinde AKP ülkeleri ihracatının %95'inin serbest geçişten faydalandığını savunsalar da burada ihracat çeşitlenmesinin çok kısıtlı tutulduğu hususunu gözden kaçırmaktadırlar²⁸⁶. Nitekim AT'ye yapılan AKP ihracatının üçte ikisi sadece 5 üründen

²⁸⁵ Gerrit Faber ve Olufemi Barbarinde (Der.), **Cotonou Agreement and Development: The ACP Countries and the EU in the 21st Century**, içerisinde Joseph A. Mc Mahon, "Negotiating Continuity or Change?", Martinus Nijhoff Publishers, Lahey, 2005, s. 39.

²⁸⁶ Brown, a.g.e., s. 60.

oluşmaktadır ve bunlar ham petrol, kahve, kakao, bakır ve pamuktur. Diğer yandan Konvansiyona eklenen protokoller vasıtasıyla üç ürünün AT pazarına serbest geçişi mümkün olmuştur. Bu ürünler şeker, muz ve rumdur. Şeker protokolünde önceden belirlenen miktarlar ve AT iç pazarında garanti altına alınan fiyatlarla şeker ithalinin yolu açılmıştır. Burada AKP ülkelerine göre AB'nin, şeker satışında en büyük tek Pazar niteliğinde olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Dolayısıyla şeker ticaretine ilişkin yapılan düzenlemeler şeker üreticisi AKP ülkelerinin ihracat gelirleri üzerinde ciddi etki yaratabilmektedir. AKP ülkelerine uygulanan şeker protokolünün, Lome Konvansiyonları boyunca AB'nin Topluluk şeker politikasında gerçekleştirdiği reformlar sayesinde değeri düşürülmüştür. AB kendi çiftçileri için gümrük tarifesi korumasını doğrudan ödemelere çevirme görevini üstlenmiş ve bu dönüşüm AKP ülkelerindeki çiftçilere uygulanamamıştır. Nitekim AB pazarı içerisinde şeker fiyatlarının düşmesi ile AKP ülkelerindeki çiftçiler AB'ye şeker satışlarından daha az ücret almaya başlamışlardır²⁸⁷.

Muz protokolüyle geleneksel muz üreticilerini korumak üzerine AT'ye güvence verilmek suretiyle AKP ihracatına izin verilmiştir. Son olarak rum protokolünde ise Topluluk alkollü içecekler üzerine ortak bir politika oluşturuncaya kadar AT'nin belirli kotalarda rum ithali serbest bırakılmıştır²⁸⁸.

3. Lome II Sözleşmesi

Lome II müzakereleri sırasında AKP ülkeleri AT Komisyonu'nun, özellikle yardımların dağıtılmasında oynadığı dominant rolden ötürü, Lome'un ruhuna ihanet ettiğini savunarak Konvansiyon'un işbirliği mekanizmasının iki taraf arasındaki eşitsiz durumu sürdürdüğünü öne sürmüşlerdir. Bu nedenle AKP ülkeleri tarafından yapılan

²⁸⁷ Kalle Laaksonen, Petri Maki-Franti ve Meri Virolainen, "Lome Convention, Agriculture and Trade Relations Between the EU and the ACP Countries in 1975-2000", TRADEAG Working Paper 06/20, s.12., 23.04.2012 (Çevrimiçi) <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/18853/1/wp060020.pdf>

²⁸⁸ Brown, a.g.e., s. 61.

taleplerde Ortak Tarım Politikası'nın²⁸⁹ kapsadığı ürünleri de içermek yoluyla tüm ürünlerin AT pazarına serbest geçişinin sağlanması, menşe kuralının AKP ülkeleri lehine kolaylaştırılması ve şeker, biftek veya rum gibi bazı özel ürünlerde kotaların düşürülmesi konuları yer almıştır. Ayrıca Lome I Konvansiyonu'nun endüstriyel konuları canlandırma konusunda yetersiz kalması nedeniyle bu görüşmelerde endüstriyel işbirliği için özel bir fon oluşturulması istenmiştir²⁹⁰.

AT ise bu dönemde Üçüncü Dünya ülkelerinin yanı sıra diğer gelişmekte olan ülkelerle de işbirliği programları kurmaya yönelik bir strateji geliştirmiş ve AKP ülkeleri ile kurduğu ilişkileri de korumayı tercih ettiği için Lome II Sözleşmesi'nde bazı küçük değişikliklerin gerçekleşmesine izin vermiştir. Diğer yandan bu süreçte AT'nin güneye doğru genişlemesi ve tarımsal üretimi ile öne çıkan Yunansitan'ın üyeliğiyle AT içerisinde AKP politikasına ilişkin fikir ayrılıkları oluşacağına sinyallerini vermiştir²⁹¹. Çünkü Yunanistan, kendi yapısı gereği, artık tarım ürünlerinin üretimi ve belli bazı madeni ürünlerde AKP ülkelerine verilen taviz ve yardımlara çekinceler koyabilecek nitelikte bir üye ülkedir.

Lome II Sözleşmesi'ne getirilen küçük değişiklikler sayesinde STABEX sisteminin alanı genişletilmiş, bağımlılık eşiği % 6,5'e düşürülerek yardım oranı artırılmıştır. Yeni Sözleşme'de kırsal kalkınma konusu ele alınarak; özellikle kırsal ve tarımsal gelişme için teknolojik merkezlerin kurulması ve gıda güvenliğine yönelik projelerin fonlandırılması söz konusu olmuştur. Menşe kuralında hiçbir değişikliğin yapılmaması ile birlikte Ortak Tarım Politikası'nı kapsayan ürünlerin serbest geçişi

²⁸⁹ AKP ülkelerinde tarımın kalkınması ve AKP- AT ülkeleri arasındaki ticari ilişkiyi tarım konusu özelinde ve neo- bağımlılık ilişkileri üzerinden inceleyen I.R. Bowler'in Lome II'deki Ortak Tarım Politikası hakkındaki yorumları için **Bkz.** I. R. Bowler, **Agriculture Under the Common Agricultural Policy**, Manchester University Press, Manchester, 1985, s. 183-184.

²⁹⁰ Brown, a.g.e., s. 64.

²⁹¹ Carol Cosgrove ve Pierre- Henri Laurent, "The Unique Relationship: the European Community and the ACP", a.g.e., s. 122.

hakkında küçük bazı düzeltmeler yapılmış ve biftek, rum veya mevsimi dışında üretilen ürünlerin kotalarında artış yapılmıştır²⁹².

Lome II ile özellikle Almanya'nın Afrika'daki mineral sektörüne yaptığı yatırımın düşmesinden endişe duyması üzerine AKP ülkelerinin mineral üretiminin desteklenmesine yönelik, SYSMIN (System of Stabilisation of Export Earnings from Mining Products) adı verilen bir yardım mekanizması oluşturulmuştur. Fakat AB'nin gözünden değerlendirildiğinde, SYSMIN, maden arzında Topluluğu Kanada, ABD veya Sovyetler Birliği gibi daha güçlü ülkelerden mal satın alır konumda bırakmamak için oluşturulan bir sistemdir²⁹³.

Bakır, kobalt, fosfat, manganez, alüminyum, boksit, kalay ve demir cevherinin kapsadığı SYSMIN Sisteminde, STABEX Sisteminden farklı olarak, bağımlılık eşiği yukarıda sayılan maden ürünlerinin ihracat gelirlerinin %15'i olarak tanımlanmıştır ve ödeme AKP ülkesinin kontrolünün ötesinde sebeplerle ihracat geliri veya üretim kapasitesinde %10'luk düşüş olduğunda yapılmaktadır. SYSMIN Sistemi'nin kabul edilmesi ile birlikte madencilik sektöründe Topluluk AT yatırımcıları ve AKP yatırımcılarına yatırım garantileri vermiştir²⁹⁴.

3. Lome III Sözleşmesi

Lome III Sözleşmesi ile artık AT ve AKP ülkeleri arasındaki ilişkilerin niteliği değişmeye başlamıştır. Nitekim AKP ülkelerinin ekonomik daralma, borçlar, gıda krizleri ve açlık konuları ile etrafının sarmalanması bu ülkelerin zayıflığının devam etmesine yol açmaktadır ve bu da iki taraf arasında kurulan işbirliğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu nedenle Konvansiyon'dan hemen önce Avrupa Komisyonu'nun Gelişmeden Sorumlu Komisyoneri Edgard Pisani tarafından hazırlanan ve Pisani memorandumunu olarak bilinen belge Konvansiyon sürecini etkilemiştir.

²⁹² Brown, a.g.e., s. 66.

²⁹³ Carol Cosgrove- Twitchett, **A Framework for Development: The EEC and the ACP**, George Allen and Unwin Press, London, 1981, s. 78.

²⁹⁴ Brown, a.g.e., s. 66.

Memorandumda işbirliğinin temel çerçevesinin yardımların şartlılık ilkesine dayandırılması ve yardımlar vasıtasıyla geliştirilmeye çalışılan kırsal ve tarımsal kalkınmada sektörel odaklanmaya önem verilmesi özellikle vurgulanmıştır. Memorandumda yardım projelerinin başarısızlığı sektörden ve bölgeden bağımsız olarak yapılmasına bağlanmıştır. Özellikle bu kapsamda yapılan altyapı projelerinin görkemine dikkat çeken rapor, bu projeleri “çölde katedraller oluşturmaya” benzetmiş ve projelerin başarılı olabilmesi için daha bireysel sektör temelli olmaları ve özellikle yardımı alan hükümet ve veren taraf arasındaki diyalogun daha fazla olması, konunun taraflar arasında tartışmaya daha fazla açık olması hususuna değinmiştir²⁹⁵.

Lome III Sözleşmesi ile tematik yardım alanları belirlenmiş ve bu alanlar işbirliğinin öncelik alanları olarak Sözleşme metninde yer almıştır. Kırsal ve tarımsal kalkınma, balıkçılığın gelişimi, endüstriyel gelişme, madencilik ve enerji, çölleşme gibi alanlar Lome III Sözleşmesi’nde yer alan işbirliğinin öncelik alanları arasındadır. Diğer yandan AT, STABEX sisteminin kontrolünü, her türlü yardımın kullanımını ortak sözleşmelerin konusu yaparak, kendisi açısından artırmıştır. STABEX sisteminin kapsadığı alan genişletilmiş ve bağımlılık eşiği % 6 oranına düşürülmüştür. Ayrıca SYSMIN kapsamında yapılan transferlerin sadece maden üretiminde restorasyon yapmanın yanı sıra çeşitlendirme faaliyetlerine de ayrılmasına karar verilmiştir²⁹⁶.

B. Siyasi Birlik Sonrası Ekonomik İlişkiler

Maastricht Antlaşması ile birlikte AB’nin oluşması süreci ve sonrasında imzalanan Lome IV ve Cotonou Anlaşmaları Birlik ile AKP ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin boyutuna bazı değişiklikler getirmiştir. Bu değişiklikler bir tarafta her bir yardım anlaşması ile birlikte yardım oranlarının, göreceli, artırılması ve diğer tarafta AKP ülkelerinin ekonomilerinin iyileştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması adı altında borç yönetimi ve sürdürülebilir kalkınma odaklı Anlaşmalar’ın yapılmasıdır. Lome IV müzakereleri boyunca AKP ülkelerinin yaklaşımı kendi borç krizlerinin

²⁹⁵ A.e., s. 67, 68.

²⁹⁶ A.e., s. 69, 70.

ortadan kaldırılması ve kötüleşen ticaretin düzelmesine yönelik büyük yeniliklerin bu Konvansiyonla oluşturulması talebi üzerinedir. Buna uygun olarak AKP grubunun talep listesinde AB'ye yapılan tüm AKP ihracatında tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması, menşee kurallarında ve güvenlik tedbirlerinde rahatlama, AKP ticareti için özel kuralların varlığı, basitleştirilmiş SYSMIN sistemi, STABEX sisteminin kapsama alanının artırılması ve alım gücünün koruma altına alınması koşulları yer almaktadır. Diğer yandan AKP grubu, Komisyon'dan yardım miktarının artırılmasını ve yardımın Avrupa Kalkınma Fonu tarafından daha kolay prosedürlerle verilmesini talep ederken özellikle AKP ülkelerindeki ve AB'deki nüfus artışının göz önünde bulundurulmasını da istemiştir²⁹⁷. Bu müzakere başlıkları üzerinden 1989 yılında imzalanan Lome IV Konvansiyonu ve 1995 yılındaki Lome IV'ün yeniden gözden geçirilmesi sürecinin AB ve AKP ülkeleri arasındaki ilişkileri köklü bir şekilde değiştirdiğini söylemek yerinde olacaktır, çünkü gelinen noktanın çözümü olarak tarafların taleplerine karşın alınacak politika tedbirleri, önceki Sözleşmeler'den farklı olarak, bu Sözleşme'nin alanı ve konusunun daha geniş olacağını gözler önüne sermektedir.

Diğer yandan 23 Haziran 2000 tarihinde imzalanan Cotonou Anlaşması ile AB ve AKP ülkelerinin aralarında, önlerindeki 20 yıl boyunca, yeni bir ilişki kurulmuştur. Cotonou Anlaşması 2000 yılındaki imza töreninde Kalkınma İşbirliği ve İnsani Yardımdan sorumlu AB Komisyoneri Poul Nielsen'in de belirttiği gibi, bu Anlaşma Afrika'da yoksulluğun azaltılması, büyümenin artırılması ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için yapılmış bir anlaşmadır²⁹⁸.

Cotonou Anlaşması getirdiği birçok yenilik ile AB ve AKP ülkeleri arasındaki ilişkilerin gelecekte değişeceğinin sinyallerini vermiştir. Nitekim Anlaşmanın 1. maddesi AKP devletlerinin global ekonomiye entegre olmalarının öneminden bahsetmiş, 20 ve 21. maddeler ise rekabetçi piyasaların önemini vurgulayarak özel sektörün sahip

²⁹⁷ A.e., s. 87.

²⁹⁸ Lenaghan, a.g.e., s. 119.

olduğu öncelikli konuma değinmiştir²⁹⁹. Bu amaçlara bakıldığında Cotonou Anlaşması'nın işbirliği çerçevesinde AKP ülkelerinde yoksulluğun giderilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için daha gerçekçi amaçlar benimseyen bir nitelikte olduğu söylenebilmektedir.

1. Lome IV Sözleşmesi

Lome IV Sözleşmesi'nin temel amacı, Anlaşma metninde, eşit taraflar arasındaki işbirliği üzerinden AKP ülkelerinin ekonomik gelişiminin artırılması olarak dile getirilmiştir. Dolayısıyla bu Sözleşme'de, gözden geçirilmiş işbirliği modeliyle daha geniş bir yelpaze üzerinden AKP ülkelerinin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan desteklenmelerine devam edilmiştir.

Bu Sözleşme'nin ekonomik konuları içerisinde en önemli hususlardan biri borç yönetimi konusudur. Burada AKP ülkelerinin borç krizlerinin temelinde özellikle OPEC krizinin ardından kalkınmakta olan ülkelere gelen kredi arzının oluşumu bulunmaktadır³⁰⁰. Bu süreçte borç alınan batılı ülkelerin katı ekonomik disiplinli sisteme geçmeleri ve enflasyonla mücadele için faiz oranlarını yükseltmeleri borçlu Üçüncü Dünya ülkelerini de olumsuz etkilemiştir. Dış etkilerin yanı sıra, Üçüncü Dünya ülkelerinin ekonomideki korumacı ithal ikame politikalarına son vermesi ve yeni geliştirilen kalkınma stratejileri bu ülkelerin iç işlerinde politik sorunların oluşmasına yol açmıştır. Mal fiyatlarının düşüşü ve ihracat gelirinin azalması da borç krizinin büyümesinde önemli bir rol üstlenmiştir.

AKP grubu içerisinde özellikle Sahara-Altı Afrika ülkelerinin yaşadıkları borç krizinin en önemli somut çıktıları ise Bretton Woods kurumlarının bu ülkelerde daha da büyüyen varlıkları ve onların yarattıkları Yapısal Uyum Programları'dır (YUP). YUP'lar vasıtasıyla borçlu ülkeleri sıkı taahhütler altına sokarak yeni borçlar verilmeden önce bu

²⁹⁹ Stephen R. Hurt, "Co-Operation and Coercion? The Cotonou Agreement Between the European Union and ACP States and the End of the Lome Convention", *Third World Quarterly*, Cilt 24, Sayı 1, 2003, s. 164.

³⁰⁰ Brown, a.g.e., s. 76.

ülkelerde istenilen politika paketlerinin uygulanması sağlanmaktadır³⁰¹. Neokolonyal bir okumayla YUP'lar vasıtasıyla bu ülkeler borçla ilgili kısır döngünün içerisine daha fazla sokulmak suretiyle Batı'ya gün geçtikçe daha büyük bir bağımlılık duymaya zorlanmaktadırlar. Başlangıçta YUP'ların özel odak noktası, tasarruf mantığı içerisinde tüketim düzeyini düşürmek ve böylece dış borçlanmaya gerek duymayarak ödemeler dengesi ve devlet açıklarının azalmasını sağlamaktır. Amacı bu şekilde belirtilmekle beraber borç krizini çözmek için oluşturulan YUP'ların reel etkisine yönelik tartışmalarda bu mekanizmanın gerçekte borçlanma oranını yükselttiğine yönelik eleştirilere sıkça rastlamak mümkündür³⁰². Nitekim özellikle Sahara Altı Afrika'da 1990'lı yıllarda oldukça yüksek düzeylerde görülen toplam borç oranlarının 2000'li yıllarda da görece bir şekilde azalarak yüksek seviyesini koruduğu IMF kaynaklarında görülmektedir. Buna göre Sahara Altı Afrika'da kamu borcunun GSMH'ya oranı 2004 yılında %38,8 iken, 2011 yılında bu oran ancak % 33,1'e gerileyebilmiştir³⁰³.

Lome IV Sözleşmesi ile öncekilerden farklı olarak finansal işbirliğinde değişiklikler yaşanmış ve uzun dönemli gelişim projelerinin desteklenmesi yerine bu Sözleşmede kısa dönemli borç yardımları yapılmasına karar verilmiştir ve buna ilişkin fon bütçesi de 12.000 milyon ECU (Avrupa Para Birimi) olarak belirlenmiştir. Lome III kapsamında sağlanan fonun 8500 milyon ECU olduğu düşünüldüğünde %40 düzeyinde gerçekleşen bu artışın önemli olduğu söylenebilecektir. Özellikle borç yönetimi

³⁰¹ A.e., s. 77.

³⁰² Devletçi ve milliyetçi ekonomi politikalarının yanlışlarının düzeltilmesi anlamında "teknik politika onarıcısı" olarak sunulan YUP'ların Üçüncü Dünya üzerindeki reel etkisi araştırıldığında, ekonomik anlamda reform programlarının Afrikalı ülkeler üzerinde olumlu sonuçlar ortaya çıkarmadığını belirten Brown, IMF 1999 kaynaklarında toplam borcun GSMH'ya oranını tablo halinde vermiştir. Buna göre 1991 yılında gelişmekte olan ülkelerin tamamında ortalama borcun GSMH'ya göre oranı % 38,1 iken Sahra Altı Afrika'da bu oran % 66,2'dir. 1999 yılında aynı bulgular % 35,1'e Sahra Altı Afrika'da %79,1 olarak gözlenmektedir. Bu durum özellikle Sahra Altı Afrika ülkelerinin dış yardıma daha da bağımlı olduklarını göstermektedir- nitekim Dünya Bankası'nın 1999 yılı verilerine göre resmi kalkınma yardımı oranı bölgenin GSMH'sının ortalama %5'inden fazladır ve Mozambik gibi ülkelerde bu oranın %60' kadar da çıkmakta olduğunu söylemektedir. Detay için Bkz. Brown, a.e., s. 78 , 81.

³⁰³ IMF World Economic and Financial Surveys, **Regional Economic Outlook, Sub-Saharan Africa**, Nisan 2012, s. 100, 08.09.2012, (Çevrimiçi)

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2012/afr/eng/sreo0412.pdf>

konusunda yardımcı olmak için, Lome IV hükümleri gereğince Sahara Altı Afrika ülkelerinin acil olan dış borç sıkıntılarını karşılamak amacıyla tasarlanan yeni bir programla Avrupa Yatırım Bankası'nın yönettiği fonlardan ayrı bir şekilde Lome IV altındaki tüm finansmanın hibeler olarak ayrılmasına karar verilmiştir³⁰⁴.

Lome IV süresince, 1990-1995 yıllarını kapsayan ilk protokol döneminde, bir önceki Konvansiyon'a oranla % 40 daha fazla yardımın yapıldığı; fakat reel rakamlarla bu artışın % 20 olduğu görülmektedir. Bu kapsamda toplam yardım miktarı 7. Avrupa Kalkınma Fonu'na bağlı olarak 12 milyar ECU'dur. AKP ülkelerinde kişi başına düşen yardım artışı hesaplandığında, Lome III'e göre sadece %7'lik bir artış olduğu saptanmaktadır. Lome IV'ün Lome III'den bir diğer farkı Avrupa Kalkınma Fonu'nun yaklaşık %92'sinin hibeler vasıtasıyla dağıtılması kararının alınmasıdır, bu da hibe sisteminin AKP ülkelerine faydalı olduğu sonucunu çıkartmaktadır³⁰⁵. Diğer yandan Lome IV uygulama süresi 10 yıl olmasına rağmen hazırlanan planda Avrupa Kalkınma Fonu'nun sadece ilk 5 yıl yardım yapma yetkisiyle donatılmıştır³⁰⁶. Bu noktada Kalkınma Fonu'nun AB bütçesinin dışında olduğu ve doğrudan AB üye devletlerinin katkısıyla oluştuğunu unutmamak gerekir. Dolayısıyla Kalkınma Fonu sisteminin, üye devlet katkılarının geciktirilmesi nedeniyle, yavaş işlemesi yardım politikasına yapılan en temel eleştirilerden biri olmuştur.

Lome IV Sözleşmesi ile daha önceki Sözleşmelerde oluşturulan yardım araçlarının çoğunluğunda devamlılık sağlanmış ve böylece Avrupa Komisyonu ve AKP ülkelerinin ortak uzlaşa sağladığı ve ulusal programlar vasıtasıyla yürütülen proje yardımları, Avrupa Kalkınma Fonu harcamalarının temel bileşeni olmaya devam etmiştir. Ayrıca Lome IV ile STABEX ve SYSMIN çerçevelerinin alanı da genişletilerek ödeme koşulları kolaylaştırılmıştır.

³⁰⁴ Carol Cosgrove ve Pierre- Henri Laurent, "The Unique Relationship: the European Community and the ACP", a.g.e., s. 124.

³⁰⁵ Brown, a.g.e., s. 90.

³⁰⁶ Carol Cosgrove ve Pierre- Henri Laurent, "The Unique Relationship: the European Community and the ACP", a.g.e., s 129.

Lome IV Sözleşmesi'nin ticari anlamda getirdiği yeniliklerin en önemlisi uygulama sistemi karmaşık olan menşe kuralı ile ilgilidir. Menşe kuralları ile ilgili olarak Lome IV Sözleşmesi'nde imzalanan bir protokol gereği bu kuralların basitleştirilmesi ngrlmş, böylece Lome Konvansiyonları'na menşe kuralına ilişkin eklenen birçok liste tek bir metin haline dönüştürülmüş ve farklı bir numaralandırma sistemi benimsenmiştir.

Sonuç olarak idari gümrük operasyonlarını basitleştirmeyi hedefleyen bu yenilikler AKP rnlerinin AB'ye girişlerinde bir düzelmeye yol açmamıştır. Lome IV Sözleşmesi ile menşe kuralına ilişkin istisnai durumun yaratılması daha hızlı ve açık hale gelmiştir. Buna göre yerel katma değerin nihai ürünün değerinin %45'ine tekabül etmesiyle istisna otomatik bir şekilde mümkün olabilecektir. AKP lkeleri tarafından istisna durumunun talep edilmesini takiben Komisyon'un 3 ay içinde bir cevap vermemesi üzerine söz konusu istisna otomatik olarak 5 yıllığına geçerli olacaktır. Diğer yandan menşe kuralına ilişkin katma değer kriterinde esneklik sağlanmış ve örneğin üçüncü ülkelerden gelen mallara ilişkin tolerans kuralı %5 oranından %10 oranına yükseltilmiştir. Son olarak menşe kuralına uymamak koşuluyla, konserve ton balığında yıllık 1500 tona kadar ticaret izni getirilmiřtir³⁰⁷.

Lome IV kapsamında STABEX sisteminin bağımlılık eşiği % 6'dan % 5'e dşrlmştir. Fakat STABEX'in eksik olan kaynakları için sunulan bu kontrol rahatlığı yetersiz olarak görülmektedir. STABEX için ayrılan fonlar 1980 yılından bu yana AKP lkelerinin taleplerine yetersiz kalmaktadır³⁰⁸. Her ne kadar Lome IV kapsamında STABEX yardımı %62'lik bir artışla 1500 milyon ECU olarak saptansa da 1992 yılından başlayarak STABEX transferleri için yeterli fon bulmada problem yaşanmaya başlanılmıştır.

³⁰⁷ Commission of the European Communities Directorate General for Information Communication and Culture, **Lome IV 1990-2000; Background, Innovations, Improvements**, Katalog No: CC-AM-90-067-EN-C, Mart 1990, s. 7.

³⁰⁸ Brown, a.g.e., s. 92.

Ticareti geliştirici ve kolaylaştırıcı önlemlere ek olarak Lome IV Sözleşmesi ile pirinç, darı, çilek, domates ve bazı işlenmiş tarımsal ürünlerin ihracı ve AB pazarına girişinde imtiyazlar sağlanmıştır. Diğer yandan Lome Sözleşmeleri'nin başından beri özel düzenlemeye tabi olan biftek ve dana eti gibi ürünlerde protokoller yeniden formalize edilmiştir. Burada yıllık AKP ülkelerinin ithalatı 30.000 tondan 39.100 tona çıkartılmıştır³⁰⁹.

Lome IV Sözleşmesi'nin uygulama dönemi öncesi ve sırasında Avrupa Topluluğu'nun Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle Birlik haline gelmesi, Tek Avrupa Pazarı'nın oluşması gibi etkenler 1995 yılında Lome IV'ün yeniden gözden geçirilmesi sürecine de yansımıştır. Kalite standartlarından habersiz, iç pazarı sürdürülebilir endüstriler oluşturamayan ve dolayısıyla ihracat kapasitesi geliştiremeyen AKP ülkelerinin ticaretini olumsuz yönde etkileyecek şekilde³¹⁰, Sözleşme'ye artık paketleme kurallarına ilişkin standartların artırılması gibi yeni çevresel kurallar da getirilmiş ve AKP ülkelerinin AB ürün ve kalite standartları ile uyumlaştırılması gözetilmiştir.

³⁰⁹ Carol Cosgrove ve Pierre- Henri Laurent, "The Unique Relationship: the European Community and the ACP", a.g.e., s 126.

³¹⁰ Carol Cosgrove, "Has the Lome Convention Failed ACP Trade?", **Journal of International Affairs**, Cilt 48, Sayı 1, Yaz 1994, s. 233.

Tablo 2: Lome IV Ülkelerinin 1975-2000 Yılları Arasındaki Küresel Mal İhracatındaki Yüzdeler Payı

Afrika	2,3	2,6	1,8	1,3	0,9	1,0
Karayip	0,8	0,6	0,4	0,2	0,2	0,2
Pasifik	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
Lome IV Toplamı	3,2	3,3	2,2	1,5	1,2	1,3
Dünya	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Kalle Laaksonen, Petri Maki-Franti ve Meri Virolainen, a.g.e., s. 26.

Tablo 2’de de açıkça görüldüğü gibi, Lome IV Sözleşmesi’nin yeniden gözden geçirilmesi ile bu standartların artırılması, 1995-2000 yılları arasında, AKP ülkelerinde malların ihracatında oldukça mütevazı bir artışa yol açmıştır. Bu tabloda esasen dikkat çeken unsur, AKP ülke gruplarının tamamında 1975- 2000 yılları arasında ihracatın gözle görülür bir şekilde düşmesidir. Dolayısıyla AKP ülke gruplarında ticaretin geliştirilmesi ve kalkınmanın sağlanması için yardım temelli yapıldığı söylenen bir Sözleşmenin, tabloda görüldüğü gibi genel ihracat oranını artırmak yerine düşürmesine götüren bu sonuç, neokolonyal eleştirilerde yer alan ve bu ülkelerin kolonyal süreç sonrasında eski sömürge ülkeleri ile girdikleri ilişkilerden zararlı çıktıklarına dayalı yorumları haklı çıkarır niteliktedir.

2. Cotonou Anlaşması

Ekonomik ilişkiler boyutunda değerlendirildiğinde, Cotonou Anlaşması’nın ana sütunlarından ilki olan yardımlar konusunda, yardım mekanizmasının 2 farklı tür

işbirliği şekli oluşturduğu söylenebilmektedir. Lome Sözleşmeleri'nde yardımların temel olarak 3 başlık altında gerçekleştirildiği³¹¹ düşünüldüğünde bu Anlaşmada basitleştirme yoluna gidildiği söylenebilmektedir. Lome sisteminde ilk yardım aracı programlanabilir yardımlardır ve potföyün en büyük kısmını oluşturan bu yardımlar ülke ve bölge programları vasıtasıyla yine AKP ülkelerine ve bazı bölgelere dağıtılmıştır. İkinci yardım aracı programlanamayan yardımlardır ve bunlar da STABEX, SYSMIN sistemleri ile insani yardımlar ve yapısal düzenleme desteklerinden oluşmaktadır ve üçüncü yardım aracı da kredilerdir.

Cotonou Anlaşması ile STABEX ve SYSMIN sistemleri kaldırılmış ve tek bir hibe yardımı benimsenmiştir. Ayrıca insani yardım ve borç desteği konuları da hibeler başlığı altına yerleştirilmiştir. STABEX ve SYSMIN sistemlerinin kaldırılması zaman harcaııcı prosedürlerin de yok olmasına ve böylece hem AKP ülkelerinde hem de Komisyon'un yardımlar ile ilgilenen idari birimlerinde daha koordineli bir şekilde çalışmaların gerçekleştirilebilmesine yol açmıştır. İlk yardım aracının içeriğinin anlatıldığı 69. maddede tüm yardım araçları vasıtasıyla sektörel araçlara destek verilmesi karara bağlanmış ve sektörel politikaların alanı geniş ve ucu açık bırakılmıştır. Bu sayede yardımı alanlar ve bölgede bulunan AB Delegasyonlarının çok çeşitli yardım girişimlerinde bulunabilmeleri için yeterli bir yetki alanı bırakılmıştır.

Cotonou Anlaşması ile benimsenen ikinci yardım aracı ise yatırımlardır ve yatırımlar sayesinde özel sektörün büyümesi amacıyla kullanılacak olan fonlara ulaşılması mümkün olmaktadır. Yatırımlar kapsamında 2007 yılına kadar belirlenen 2,2 milyar Avro değerindeki kaynak, özel sektörün gelişmesi için krediler ve risk sermayesi olarak dağıtılmıştır. Bu Anlaşma ile 2000- 2007 yıllarını kapsayacak şekilde toplam yardım oranı 25 milyar Avro düzeyine yükselmiştir. Ortalama yarım milyar Avro düzeyinde olan bu artış etkileyici görülmektedir, fakat söz konusu artışın kaynağının önceki Avrupa Kalkınma Fonları'ndan devreden 9 milyar Avro olduğu göz önünde

³¹¹ Lome Konvansiyonunda yardım sistemine ilişkin detaylı bilgiler bu başlık içerisinde C. 1. a, C. 1. b, C. 2. b ve C. 4. b başlıklarında yer almaktadır.

bulundurulduğunda kişi başına düşen yardım oranının % 23,6'dan % 21,2'ya gerilediği görülmektedir³¹².

Yardımlara ilişkin karar alım mekanizması incelendiğinde Cotonou Anlaşması ile AKP ülkelerine yapılan yardımı yürüten Komisyon'un alt birimi olan Avrupa Kalkınma Fonu Komitesi'nin görevleri genişletilerek daha stratejik konulara odaklanmıştır. Bunun dışında AB tarafında Konsey ve Parlamento içerisinde Avrupa Kalkınma Fonu ve özellikle AKP ülkelerine yapılacak yardıma ilişkin karar verme sürecine katkı sağlayan komisyon ve komiteler bulunmaktadır. Fakat bu kurumlar, genel itibariyle, AKP ülkeleri ile ilişkilere dayalı süreç konusunda fazla bilgi sahibi olmayan, konuyu gündemlerinde detaylı olarak irdeleme eksikleri bulunan kurumlar olduğu söylenmektedir³¹³. Diğer yandan AKP ülkeleri tarafında, mali işbirliğinden sorumlu AKP Sekreteryası ve yardım konuları ile pek ilgilenmeyen bir Büyükelçiler Komitesi bulunmaktadır. Sekreteryası konum itibariyle Büyükelçiler Komitesi, Ortak Meclis ve Ortak Bakanlar Komitesi için danışma kurumu niteliğindedir. Sekreteryası'nın koordinasyonsuzluğu ve disiplinsizliğinden ötürü bu kuruma ilişkin negatif bir yargı oluşmuştur³¹⁴. Sonuç itibariyle yardımların oluşması sürecinde gerçekleştirilen politika oluşum süreci Cotonou Anlaşması sonrasında da karmaşık yapısını korumaktadır. Ayrıca özellikle kalkınma politikasına ilişkin olarak Konsey grupları ve komiteler arasındaki bağlantı eksikliklerinden dolayı net olarak tanımlanmış önceliklerin olmaması ve tutarsızlıkların bulunması ile Cotonou Anlaşması eleştirilmeye devam edilmektedir.

Ekonomik ilişkiler boyutunda Cotonou Anlaşması'nın getirdiği en önemli değişikliklerden birisi ticarete tercihler sisteminin ortadan kaldırılması ve böylece

³¹² Gerrit Faber ve Olufemi Barbarinde (Der.), **Cotonou Agreement and Development: The ACP Countries and the EU in the 21st Century** içerisinde, Paul Hoebink, "European Development Aid in Transition", a.g.e., s. 148, 150, 147.

³¹³ Olufemi Barbarinde, Gerrit Faber (Der.), **The European Union and the Developing Countries**, içerisinde, Paul Hoebnik, "The European Development Aid in Transition", Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2005, s. 138, 142.

³¹⁴ A.e., s. 143.

DTÖ'nun yapısına tam bir uyum sağlanmasıdır³¹⁵. Cotonou Anlaşması kapsamında tek taraflı tercih sisteminin ortadan kaldırılması için büyük bir çaba harcanmıştır. Yapılan düzenlemeye göre, 2008 yılına kadar AKP ülkeleri DTÖ çatısı altında karşılıklı olmayan tercihler sistemine dahil olmaya devam etmişler, bu tarihten sonra tercihler AKP ülkelerinin bölgesel gruplarına göre ayrılarak hazırlanan Ekonomik Ortaklık Anlaşmaları (EOA) ile yer değiştirerek karşılıklılık doğasına uygun hale gelmişlerdir.

Cotonou Anlaşması'nda tercihler sisteminin ortadan kaldırılması neticesinde "Silahlar Dışında Herşey" Girişimi adında yeni bir girişim oluşturulmuştur. Bu girişim 2001 yılında AB'nin Cotonou Anlaşması hükümlerine uygun olarak Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi kapsamında az gelişmiş ülkeler için oluşturduğu ve silah ve cephanelik dışında az gelişmiş ülkelere gelen bütün ithal mallarının miktar kısıtlaması olmadan gümrüksüz geçişini içermektedir. Miktar kısıtlamalarına ilişkin düzenlemeler kapsamında muz, şeker ve pirinçte kısıtlı bir süreliğine istisnalar getirilmiştir.

Karşılıklılık ilkesine bağlı olmayan Silahlar Dışında Her Şey girişi, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi'nden bazı yönlerden farklılık göstermektedir. Buna göre söz konusu girişim, az gelişmiş ülkelerdeki bütün ürünler için AB pazarına girişte gümrük ve miktar kısıtlamasını kaldırmakta iken Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi düzenlemelerinde ülke ve ürün odaklı düzenlemeler yapılmaktadır. Diğer yandan Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi'nin aksine Silahlar Dışında Her Şey girişi zaman kısıtlamasına tabi değildir. Muz, pirinç ve şeker ürünlerinde istisnalar getirilmesinin nedeni ise aşamalı olarak var olan rejimde görülebilecek beklenmedik şokların etkisini hafifletmek olarak sunulmuştur. Burada az gelişmiş ülke kategorisinin belirlenmesinde BM'nin 1971 yılında 25 ülkeyi içine alan tanımı yardımcı olmuştur. Dolayısıyla kişi başına GSYİH'nın 100 doların altında gelirin olması, ekonomik zaafiyet ve düşük düzeyde insan kaynağının bulunması az gelişmiş ülke olmanın şartlarıdır³¹⁶. Şu anda bu tanıma uyan 50 ülke bulunmaktadır ve bu rakamın 34'ü Afrika ülkesidir, ayrıca 34

³¹⁵ Lenaghan, a.g.e., s. 133.

³¹⁶ Flint, a.g.e., s. 70.

Afrika ülkesi içerisinde 9 adedi Cotonou Anlaşması'nı imzalayan ülkelerden oluşmaktadır.

Silahlar Dışında Herşey Girişimi kuralları uyarınca, şeker, muz ve pirinç olarak belirtilen istisnai alanlarda tam liberalleşme geçiş sürecine tabidir. Buna göre muz ticaretinin tam liberalleşmesi 2006 yılında gerçekleşmiş iken pirinç ve şeker için gümrüksüzlük 2009 yılından itibaren geçerli olmuştur. Özellikle bu üç ürün grubunda az gelişmiş ülkeler ithalatçı durumundadırlar. Diğer yandan AB, özellikle şeker üretimi konusunda ihracat destekleri, kotalar, garanti altına alınan fiyatlar gibi uygulamalarda görüldüğü üzere oldukça fazla düzenlemeler yapmakta ve bu sayede yerel üreticilerin yüksek fiyattan şeker satması için yoğun bir çaba harcamaktadır. Dolayısı ile bu ürününün istisnalar kapsamına alınması, özellikle AB için, koruma tedbiri niteliğinde bir önlem olarak tanımlanabilmektedir.

Ekonomik modellemelere göre, Silahlar Dışında Her Şey girişimi az gelişmiş ülkelerde bir refah artışı gerçekleştirecek fakat bu artış nispeten az bir artış olacaktır. Diğer yandan özellikle şeker üretimi konusunda AB refahı ve genel tarımsal gelir düzeyini oldukça az etkilemek ile birlikte şeker pancarından elde edilen tarımsal geliri daha fazla etkileyecektir. AB'de özellikle şeker arzı, ticari ve bölgesel arz dağılımı bakımından etkilenecek iken şeker talebinde bir değişiklik yaşanmayacaktır. Diğer yandan özellikle az gelişmiş ülkelerden AB'nin gerçekleştirdiği şeker ithalinde artış yaşanacaktır³¹⁷. Rakamlarla belirtmek gerekirse, Danimarka Araştırma Enstitüsü'nün Gıda Ekonomisine ilişkin 2003 raporunda bu girişimin az gelişmiş ülkeler için, özellikle üç hassas sektörde bu ülkelere açıldıktan sonra, 300 milyon Dolarlık bir refah artışı kazandırması beklenmiştir. Yüzdesele hesaplarla değerlendirildiğinde Malawi, %4,7'lik GSYİH artışıyla en çok olumlu etkilenen ülke konumundadır, ardından %2,4 ile Zambia ve %1,1 ile Mozambik ve %0,5 ile Sahara Altı Afrika gelmektedir. Fakat beklentilerin

³¹⁷ Marcel Adenauer, Kamel Louhichi, Bruno Henry de Frahan ve Heinz Peter Witzke, "Impact of the Everything But Arms Initiative on the EU Sugar Sub-Sector", **International Conference on Policy Modeling** Bildiri Metni, Paris, 30 Haziran- Temmuz 2004, s. 27, 08.09.2012, (Çevirmici) <http://www.uclouvain.be/cps/ucl/doc/ecru/documents/Ecomod04.pdf>

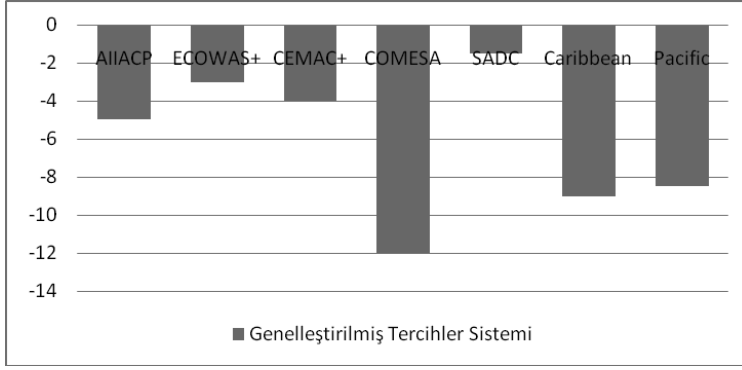
aksine, bu Girişim'e getirilen eleştiriler kapsamında bütün bu projeksiyonlardan çıkan söz konusu artışların göreceli olarak mütevazı diye nitelenebilecek artışlar olduğu, AB'nin yerel muhalefet ile az gelişmiş ülkelerin taleplerini dikkate alarak şeker sektöründeki reformlarına karşı Silahlar Dışında Her Şey girişimini özür niteliğinde kullandığı ve netice olarak da AKP grubunun bütünlüğünü bozduğu söylenmektedir³¹⁸. Yukarıdaki veriler ve söz konusu eleştiriler, noekolonyal teoriye gönderme yaparak Avrupa ve Üçüncü Dünya arasında kurulan yardım ve ticaret odaklı diyalogun Üçüncü Dünya ülkelerindeki ekonomilerin gelişmesini sağlamak yerine onların Batı'ya daha fazla bağlı hale gelmelerine yol açtığını kanıtlar niteliktedir.

Cotonou Anlaşması'nda karşılıklı tercihler sisteminin kaldırılmasına yönelik yeni düzenlemeyle, DTÖ kurallarına uygun hareket etme gerekliliği AKP ülkeleri arasında da bölünmeye yol açmıştır. Bu ülkeler içerisinde az gelişmiş ülkeler olarak adlandırılan grup yeni çerçeve kapsamında da karşılıklı olmayan ticaret tercihlerine devam etme eğilimindedirler. Diğer yandan az gelişmiş ülke sınıflamasına girmeyen diğer AKP ülkeleri ise AB ile kendi başlarına veya bölgesel ya da ulus bazında imzalanacak karşılıklı EOA'lar vasıtasıyla ticareti düzenleme hakkına sahip olmuşlardır³¹⁹. Burada AB, AKP ülkeleri ile imzalanacak olan EOA'ların daha büyük pazarlar kurarak özellikle AKP ülkelerinin rekabetçiliğini geliştiren bölgesel temelli anlaşmalar olmasını talep etmiştir. Bu amaçla AB, AKP ülkelerinin 6 farklı gruba ayrılmasını önermiştir. Bu gruplar Batı Afrika, Merkez Afrika, Doğu Afrika, Güney Afrika Gelişim Toplumu, Karayipler Toplumu ve Pasifik Bölgesidir.

³¹⁸ Adrian Flint, **Trade, Poverty and the Environment, The EU, Cotonou and African- Caribbean Pacific Bloc**, Palgrave Macmillan, New York, 2008, s. 77.

³¹⁹ Hurt, a.g.e., s. 166, 167, 173.

Grafik 1:Silahlar Dışında Herşey Girişiminin Tam Olarak Uygulanmasının Bölgesel Sonuçları- AB'ye Göre Cotonou Anlaşması Avantajları Kaybı Senaryosu

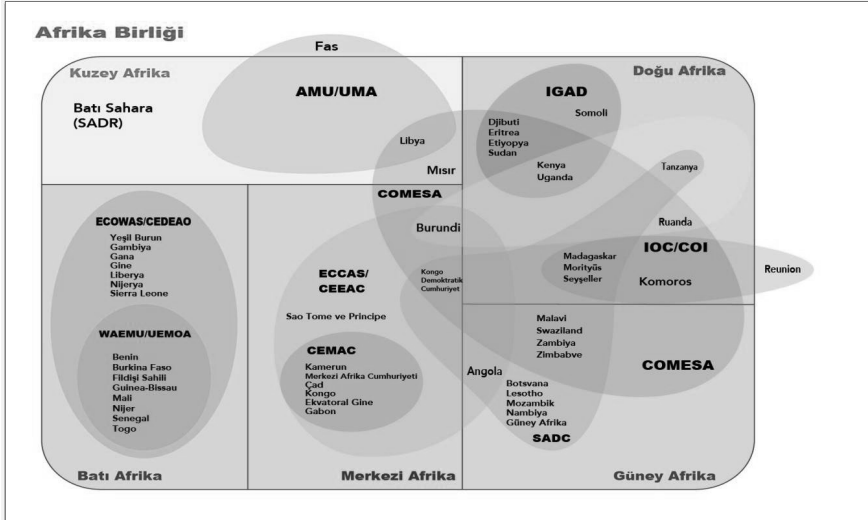
Kaynak: Avrupa Komisyonu CEPİI-CIREM Sonuç Raporu, An Impact Study of the EU-ACP Economic Partnership Agreements in the Six ACP Regions, Fransa, Ocak 2008, s. 50.

Grafik 1’de görüldüğü üzere, AB’nin 6 AKP ülke grubu üzerinden oluşturduğu senaryoda, EOA imzalanmaması ve Silahlar Dışında Her Şey Girişimi’nin tam olarak uygulaması durumunda AKP ülke gruplarının ihracatlarında meydana gelebilecek düşüşler sergilenmiştir. Buna göre AKP ülkeleri genelinde %4,8’lik bir düşüş yaşanacak, bu düşüş özellikle COMESA, Karayipler ve Pasifik ülkelerinde %12’lere varacak şekilde daha büyük ihracat kayıplarına götürecektir ve bundan ötürü de AB, sözkonusu raporda ülke grupları üzerinden AKP ülkeleri ile ticaretin tam liberalleşmesini önermektedir.

EOA’lar, içerisinde güçlü kalkınma öğelerini barındıran ve bölgesel anlamda serbest ticaret alanları oluşturmayı hedefleyen oluşumlar olarak tasarlanmıştır. Dolayısıyla 2008 yılı öncesinde bu anlaşmaların negatif etkileri üzerinde görüşler bulunduğunu söylemek yerinde olacaktır. Özellikle Afrika’daki bölgesel organizasyonların içinde üyelik ve amaçlar anlamında etkisiz olarak nitelenen ülkelerin EOA kapsamında hangi bölgesel organizasyona dahil olacaklarından ve bu sorunun

süreci çıkmaza sokmasından endişe edilmiştir³²⁰. Ayrıca bölgesel entegrasyonu sağlamaya yönelik olsa bile; EOA'ların müzakereleri aşamasında görüldüğü gibi, AKP ülkelerini kapsayan coğrafyada bölgesel bölünmelere de yol açması beklenmiştir. Bu beklentilere delil niteliğinde Komisyon'un oluşturduğu "Afrika için AB Stratejisi" adlı belge, AB'nin AKP ülkelerinin bölgesel bölünmeler oluşturmasındaki sosyal etkisini göstermektedir. Söz konusu stratejide AKP grubu içerisinde Afrika, Karayip ve Pasifik ayrı aktörler olarak ele alınmış ve kurumsallaşmanın güçlendirilmesinin bölgelerin daha da belirginleşmesine yol açacağı belirtilmiştir. Bu kapsamda AB, örneğin 2002 yılında Afrika ülkeleri arasında dayanışma ve işbirliğini artırmak için kurulan Afrika Birliği'ni Afrika'nın kurumsal simgesi olarak göstermiş ve böylece bölgesel oluşumları özendirmiştir³²¹.

Tablo 3: Afrika Birliği Kapsamında Kurulan EOA'lar ve Üye Ülkeler

Kaynak: Support for Harmonisation of the ICT Policies in Sub-Saharan Africa, (Çevrimiçi) <http://www.itu.int/en/ITU-D/Projects/ITU-EC-ACP/hipssa/Pages/default.aspx>

³²⁰ Lenaghan, a.g.e., s. 136.

³²¹ Nikki Slocum, Andrew Bradley, "Constructing and Deconstructing ACP Group: Actors, Strategies and Consequences for Development", *Geopolitics*, Cilt 12, Sayı 4, 2007, s. 644.

2008 yılında yürürlüğe giren EOA'ların amacı AKP ülkelerinin sürdürülebilir ekonomik ve sosyal gelişiminin sağlanması ve onların dünya ekonomisi ile entegrasyonunun, yumuşak bir geçişle, gerçekleştirilmesidir. Cotonou Anlaşması'nın 35. maddesinde dile getirildiği üzere, ekonomik ve ticari işbirliğinin AKP devletlerinin bölgesel entegrasyon girişimleri üzerine kurulması gereği vurgulanmış ve bu durumun gerekçesi olarak bölgesel entegrasyonun AKP ülkelerinin dünya ekonomisi içerisinde yer almaları için en önemli araç olduğundan bahsedilmiştir. Bu noktada EOA mimarlarının en birincil öncelikleri, GATT Madde 24 ve GATS (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması) madde 5 hükümleri ile uyumlu olarak makul olan bir zaman dilimi içerisinde bütün gümrük vergilerinin liberalleştirilmesi ve karşılıklı hale getirilmesidir³²². Görüldüğü üzere amaçlar net bir şekilde belirlenmiştir ve bu amaçları gerçekleştirmek için kullanılacak araçlar ise taraflar arasında dağıtılmıştır. Nitekim Komisyon mal ve hizmetleri içeren serbest ticaret anlaşmaları oluşturmak ve ayrıca sınır ötesi konuları içerecek şekilde rekabet politikası ve kamu ihalelerini desteklemek suretiyle yapısal reformları canlandıracağına inanmaktadır. Diğer yandan AKP ülkeleri öncelikle ulusal ve bölgesel düzeyde kurumsal ve yönetsel kapasitenin oluşması gerektiğini; ardından reformlar ile uğraşılacağını belirtmiştir.

EOA'lar yapısal olarak dört sütun üzerine şekillenmektedir. Bunlardan ilki ortaklıktır. İkincisi AKP grubundaki bölgesel entegrasyon girişimleridir. Üçüncüsü EOA'ların ana odak noktası olan kalkınmadır. Kalkınma odaklı strateji belirlenirken AKP ülkelerinin kısıtları ile kalkınma öncelikleri arasında bir uyumun sağlanmasına özel önem verilecektir. Dördüncü sütunda EOA'ların AKP ülkeleri için DTÖ vasıtasıyla global ekonomiye entegrasyonu için bir atlama tahtası niteliğinde olduğu vurgulanmıştır³²³. AB'nin EOA'ları sadece ticaret ile sınırlı olmayan, bunun yanı sıra politik reformlara yönelik bir formda oluşturmak istemesinin nedeni yapısal dönüşümler gerçekleştirebilmek için ticaret ile başlayan ekonomik gelişmenin yapısal politikalar ile

³²² Flint, a.g.e., s.146.

³²³ James Thuo Gathii, **African Regional Trade Agreements As Legal Regimes**, Cambridge University Press, New York, 2011, s. 391.

bağdaştırılması ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Fakat şurası kesindir ki EOA'nın teorik temellerinde, ekonomik büyüme için açık bir ticaret rejimi ön koşuldur, çünkü bu yerel rekabeti artıracak, yatırımları özendirircek, teknolojik yayılımı artıracak, işbirliğini ve öğrenme sürecini canlandıracaktır. Bu anlamda EOA'lar politika reformları için tasarlanmış ve böylece ticaret, yatırım ve ticarete ilişkin diğer alanlarda bağlayıcı düzenlemelerin oluşumu öngörülmüştür. Bu da kurumsal etkinliği artıracaktır. Diğer yandan AB, EOA'lar için bölgesel entegrasyon modelinin en uygun model olduğunu savunmaktadır. Bu görüş açısından bakıldığında teorik olarak bölgesel entegrasyon işlem maliyetlerini ve tekelci davranış biçimlerini azaltmakta, işbirliğinin artması vasıtasıyla etkin politikaların oluşumunu desteklemekte ve ölçek ekonomilerini yaygınlaştırmak için yeni fırsatlar oluşturmaktadır³²⁴. Nitekim bu başlığın başında da değinildiği gibi, daha büyük pazarlar ekonomik ve siyasi riskleri azaltarak yatırımları çekmek konusunda uygun ortam oluşturmaktadır. Bu yolla bölgesel entegrasyon ekonomik ve siyasi çıkarlar arasındaki bağımsız ilişkiyi güçlendirmekte ve refahın maksimizasyonuna yol açarak AKP ülkelerinde kalkınmayı gerçekleştirmektedir. Neoliberal ortodoksluk³²⁵ olarak da tanımlanan bu yaklaşımın açılımında EOA'lar ile kalkınmaya ilişkin AB politikasının daha güçlü bir neoliberal duruşu temsil ettiğinden yola çıkarak serbestleşme, liberalleşme ve özel sektörün rolünün güçlenmesi gibi unsurların AB'nin kalkınma stratejisinin en önemli parçaları olarak gelişmekte olan ülkelere manipüle edildiği vurgulanmaktadır. Diğer yandan karşıt bir bakış açısını temsil eden neokolonyalizmde ise serbestleşme, liberalleşme ve özel sektörün rolünün güçlenmesi gibi faktörler sermaye gerektirecek ve bu da dışa bağımlılığı artırmanın en etkili yolu olacaktır.

Birleşmiş Afrika ülkelerinin ekonomik durumları incelendiğinde, kurumsal reformlar ve ticari düzenlemeler olmadan bu ülkelerin dünya pazarları ile bütünleşmelerinin onlara hiçbir zaman bir fayda sağlamayacağına ilişkin tartışmalar

³²⁴ Mareike Meyn, "Economic Partnership Agreements: A Historic Step Towards a Partnership of Equals", *Development Policy Review*, Cilt 26, Sayı 5, 2008, s. 515, 517, 519.

³²⁵ Flint, a.g.e., s. 7.

gündemdedir. Öncelikle kurumsal reformlardan bahsetmek gerekirse, Afrika'daki bölgesel birlikliklerden biri olan Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) üzerine yapılan ampirik analizlere değinmek yerinde olacaktır. Bu ülkelerdeki aşırı düzenlemeler ve bürokratik prosedürlerin ticaret avantajı yaratmayacağı Borrmann ve Buse'un analizlerinde yer almaktadır³²⁶. ECOWAS ülkelerinin var olan kurumsal yapılanmaları, bu ülkelerin büyüyen entegrasyondan faydalanamayacaklarını göstermektedir. Bu ülkelerde kurumsal niteliğin düşüklüğünü rakamlarla belirtmek gerekirse, Niger'de bir ürünü ihraç ederken kağıt işleri ve gümrük işlemlerini tamamlayabilmek için 19 doküman, 52 imza ve 89 gün harcamak gerekmektedir. Diğer yandan Sierre Leone'deki girişimciler bir işe başlamak için kişi başına düşen ulusal gelirin % 835'ini ödemek durumundadırlar³²⁷. Bu nedenle AKP ülkelerinde büyük çaplı kurumsal reformlar gerçekleştirmek, bu ülkelerin sadece refahı geliştiren ticarete dayalı çıkarlarını artırmasına yol açmayacak; aynı zamanda oluşacak olan nitelikli kurumlar, ekonomik ve sosyal gelişime yaptığı doğrudan etki ile daha yüksek çıkarların bu ülkeler lehine oluşmasına yol açacaktır. Fakat Afrikalı Bölgesel Ticaret Anlaşmaları incelendiğinde kurumsal reform ve ticaret liberalizasyonu adına köklü değişimlerin yapılmadığı, EOA'lar gereği yapılan kurumsal değişikliklerin de zaman içerisinde tartışmalar ile askıya alındığı veya yavaş ilerlediği bu başlığın ilerleyen yerlerinde dile getirilmiştir.

AB'ye göre EOA'lar etrafında müzakere edilebilmesinin yolu AKP ülkelerinin kendi içinde serbest ticaret bölgesi yaratmış veya gümrük birliğini gerçekleştirmiş Bölgesel Ekonomik Topluluklar oluşturmasıdır. Fakat Güneyde bölgesel birlikliklerin başarılı neticeler vermediği tarihte de anlaşılmıştır. Özellikle Afrika'da kıta içi ticaret oldukça zayıftır. Örneğin AKP ülkeleri içerisinde en uzun ömürlü olduğu bilinen Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) gibi toplulukların ticaret potansiyellerinin oldukça azını kendi içlerinde gerçekleştirdikleri görülmektedir. Afrika'da genellikle benzer ürün

³²⁶ Axel Borrmann ve Matthias Buse, "Institutional Prerequisites of Economic Partnership Agreements: The EU- ECOWAS Case", *Intereconomics*, Cilt 41, Sayı 2, 2006, s. 231.

³²⁷ A.e., s. 233.

gruplarına sahip Bölgesel Ticaret Anlaşmaları'nın mensubu ülkeler, tamamlayıcı ticaret yapamadıkları için rekabetçi maliyet avantajına sahip olamamakta, bu nedenle de Anlaşma dahiline giren bölgedeki üreticilerden yüksek maliyetli ürün almak yerine bu bölgenin dışında faaliyet gösteren daha düşük maliyete sahip üreticiler ile ticaret yapmaktadırlar³²⁸. Dolayısıyla AB'deki başarılı entegrasyon modelinin aksine gelişmekte olan ülkelerde bölgesel entegrasyonun başarısızlığının nedeni bu ülkelerin ihracat için hammadde, tarımsal ürünler, yarı işlenmiş mamüller gibi benzer ürünleri üretmeleri ve bu nedenle de rekabetin ürün çeşitlendirmesi yerine fiyat yapılandırmasından ileri gelmesidir³²⁹. Nitekim Bölgesel Ticaret Anlaşmaları kapsamında AKP bölgesinde Cotonou Anlaşması'na dahil olan 8 adet bölgesel oluşum incelendiğinde ticari entegrasyonun oldukça zayıf ve hatta başarısız olarak nitelenebilecek düzeyde olduğu söylenebilir.

İlk olarak ECOWAS incelendiğinde Ortak Pazar'a ilişkin Ağustos 2010 döneminden itibaren Ortak Pazar'ın kurulmasına yönelik bir tarih belirlenmemiştir. Gümrük Birliği'nin 2000 yılında tamamlanması beklenmiştir, fakat hala tamamlanamamış olduğu görülmektedir. IGAD- Kalkınma İçin Hükümetlerarası Otorite'nin Gümrük Birliği uygulamasına geçişine ilişkin tartışma kendi strateji raporunda yer almış fakat buna ilişkin 31 Ağustos 2010 tarihinden bu yana bir zaman tablosu öne sürülmemiştir. Ortak Pazar ve Parasal Birliğe ilişkin tartışma ise 1 Temmuz 2009 tarihinden beri yapılmamıştır. COMESA- Doğu ve Güney Afrika İçin Ortak Pazar, kuruluşunun ekonomik entegrasyonu incelendiğinde Ortak Pazar'ın 1994 yılında COMESA'nın kuruluşu ile oluşturulduğu; 2000 yılında Serbest Ticaret Bölgesi'nin kurulduğuna dair ilanın yapıldığı; 2009 yılında Gümrük Birliği'nin oluşturulduğuna dair ilanın yapıldığı ve son olarak Parasal Birliğin 2025 yılında COMESA için tek bir merkez bankasının kurulması ile birlikte oluşturulacağını beklediği söylenebilecektir. 2000

³²⁸ Ekonomik Ortaklık Anlaşmalarının büyük ölçüde içeriğini dolduran Serbest Ticaret Anlaşmaları ve bu Anlaşmaların entegrasyona etkileri hakkında detaylı bilgi için Bkz. Olufemi Barbarinde ve Gerrit Faber(Der.), **The European Union and the Developing Countries**, İçerisinde, Gerrit Faber, "Economic Partnership Agreements and Regional Integration Among ACP Countries", a.g.e., s. 90.

³²⁹ Flint, a.g.e., s. 152.

yılında yürürlüğe girmiş bir Topluluk olan EAC- Doğu Afrika Topluluğu kapsamında Gümrük Birliği'nin kurulmasına yönelik protokol 2005 yılında imzalanmıştır. Ortak Pazar oluşturmaya yönelik protokol 2009 yılında tartışılmış ve 2010 yılında ilgili protokol yürürlüğe girmiştir. Böylece Gümrük Birliği'nden Ortak Pazar'a geçen bir kurum olarak EAC bölgedeki en gelişmiş bölgesel ticaret anlaşması olma sıfatını kazanmıştır. AMU- Arap Magrep Birliği, ekonomik entegrasyonun dört aşamasını 1991 yılında belirlemiş ve Serbest Ticaret Bölgesi'nin 1992 yılında, Gümrük Birliği'nin 1995 yılında, Ortak Pazar'ın 2000 yılında oluşturulmasını planlamış ve sonrasında da Parasal Birliğin gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu plan için detaylı ve net bir strateji belirlenmemek ile birlikte çok az seviyede somut bir gelişme sağlanmıştır ve ancak devlet ve hükümet başkanları seviyesinde gerçekleşen düzenli toplantılar ile ekonomik sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. SADC, Serbest Ticaret Alanı'na geçtiğini 2008 yılında ilan etmiş fakat daha ileri bir entegrasyon oluşturamamıştır. SACU- Güney Afrika Gümrük Birliği, dünyanın en eski Gümrük Birliği olarak 1889 yılında İngiliz Kolonisi Ümit Burnu ile Boer Cumhuriyeti arasındaki Gümrük Birliği Konvansiyonu'nun sonucunda kurulmuştur, fakat o dönemden bu yana entegrasyonda köklü bir ilerleme yaşanmamıştır. CEN-SAD Sahel- Saharan Devletleri Topluluğu kapsamında bir serbest Ticaret Bölgesi oluşturulamamıştır ve pratik anlamda oluşturulması da mümkün değildir. Bunun öncelikli nedenlerinden biri üye devletlerin farklı Afrikalı Bölgesel Ekonomik Topluluklara olan üyelikleridir ki bu durumda yeni bir Topluluk çerçevesinde bir Serbest Ticaret Anlaşması imzalanamaz. Son olarak ECCAS- Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu, 1983 yılında kurulan bir bölgesel oluşum olarak halen entegrasyon aşamalarına geçiş yapamamıştır³³⁰. Dolayısıyla genel bir ifadeyle, Ekonomik Toplulukların entegrasyon durumlarının sınırlı olduğu ve üye ülke sayılarının da kıtadaki ülke sayısına oranla az olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

EOA'ların şartları doğrultusunda ticareti liberalleştirme yönünde yapılacak girişimler, AKP ülkelerinde ekonomik anlamda gerilemeler oluşturabilecek niteliktedir.

³³⁰ Gathii, a.g.e., s. 145, 164, 167, 182, 204, 212, 223, 235, 238.

Güncel bir neokolonyalist okumayla, en basitinden ticaret bariyerlerinin düşürülmesi devlet parasını güçlendirmek için yoğun olarak gümrüklere yüklenmiş olan birçok ülkede gelir akışını olumsuz etkileyecektir. Fildişi Sahili, Sierra Leone ve Uganda’da gelirden yaşanan bu düşüş ciddi bir finansal darbe anlamına gelecektir, çünkü gümrükler toplam hükümet gelirinde %40-%50’lik bir kazanç oluşturmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak da hükümet harcamalarındaki kesintiler ve buna bağlı refah kayıpları kaçınılmaz olacaktır³³¹. Bunun yanı sıra ticaret bariyerlerinin düşürülmesi yerel üreticinin komşu firmalar ile ve dışarıdan firmalarla daha fazla rekabet etmesine neden olacaktır. Bütün bunlar doğrultusunda AKP ülkeleri, kısıtlı kurumsal kapasiteleri değerlendirildiğinde, AB’den önemli tavizler almak ile ilgili yeterli donanımına sahip olunmadığı konusunda endişelenmektedirler. Nitekim EOA müzakereleri esnasında AKP ülkeleri GATT Anlaşması’nın “esas olarak ticareti liberalleştirmek” üzerine olan 24. Maddesi’nin farklı yorumlanmasından ötürü AB pazarına giriş taahhüdü ile ilgili bazı sorunlar yaşamaktadırlar. AKP ülkeleri, tarım gibi hassas üretimin olduğu alanlarda AB piyasası ile rekabet edemeyeceklerini ve bu durumda AB’li rakiplerinin kendilerini yok edeceklerini savunmaktadır. Bunun yanı sıra devlet alımları ve rekabet konusunda herhangi bir müzakere başlığı Cotonou Anlaşmasında belirtilmemiş iken birçok EOA kapsamında süregelen müzakerelerin bulunması, AKP ülkelerinin taahhütler altına girmesine ve onlara kısa dönemde faydadan çok maliyet yüklenmesine neden olmaktadır. Bu ekstra maliyetler ise AKP ülkelerinin eğitim, sağlık ve insan hakları yükümlülükleri gibi sektörlerde bütçe desteği sağlamasını olumsuz yönde etkileyecektir. Buradan hareketle AKP devletleri EOA müzakereleri boyunca AB’nin kalkınma başlığına yeterli önemi vermediğinden yakınmışlardır³³². AKP ülkelerinin kalkınma olgusunu sorgulamalarına dayalı bu yorum aynı zamanda neokolonyalizmin güncel yorumlarına kalkınma kavramının içerisine kültür, politika gibi yeni alanların eklenerek bütünsel olarak ele alındığını ispatlar niteliktedir. Diğer bir deyişle yakın dönemde

³³¹ Flint, a.g.e., s. 150.

³³² Gathii, a.g.e., s. 393, 395.

koloni sonrası toplumlar Batı ile kurdukları ilişkilerde kalkınma konusuna ekonomik boyutun ötesinde insani ve sosyal yönleriyle de yaklaşmaktadırlar.

Bütün bu endişeler, Afrikalı Bölgesel Ticaret gruplarının kendi aralarındaki koordinasyonsuzluk ile ve özellikle de AKP ülkelerinin kendi aralarında yaşadıkları siyasi çekişmeler ile birleştirildiğinde, EOA sürecinin olabildiğince yavaş ilerlemesinin temel nedenlerini meydana getirmektedir. Bu durumdan ötürü 1 Ocak 2008 tarihinde tamamlanması planlanan EOA'lar, anlaşmalarda eksiklikler olması nedeniyle bitirilememiştir. Bundan ötürü her iki taraf da çözüm olarak malların ticareti hususunda DTÖ kuralları ile uyumlu olan “ara dönem anlaşmaları” imzalamayı uygun bulmuşlardır.

Bölgesel gruplar içerisinde Ekonomik Ortaklık Anlaşması yapmaya en uygun Afrikalı grup niteliğindeki Batı Afrika- ECOWAS grubu, AB ile iki müzakere turunu bitirdikten sonra taslak bir EOA metnini Komisyon'a sunmuş; karşılığında Komisyon da kendi taslak metnini sunmuş ve iki taraf arasında bir uzlaşmaya varılmıştır. Karayipler-CARIFORUM (Karayipler Forumu) müzakereleri Komisyon ile EOA imzalanması konusunda en hızlı olan grup niteliğine sahiptir³³³.

Batı Afrika ile müzakereler halen devam etmektedir, fakat 2007 yılında Fildişi Sahili ve Gana ile Ara Dönem EOA imzalanmıştır. Batı Afrika ile müzakerelerin çift yönlü olarak devam etmesi beklenmektedir. Bunlardan biri malların ticareti alanında; diğeri de hizmetlerin ve diğeri ticari alanların ticareti alanındadır. Orta Afrika- CEMAC ile Komisyon arasındaki görüşmeler esnasında ilginç olan taraf, genellikle siyasi şartlılık ilkesi ve uyum için daha fazla tazminat parası talepleri üzerinde durulmasıdır. CEMAC ticaret bloğu ile müzakereler aşamasında 2009 yılında Kamerun ile Ara Dönem EOA imzalanmıştır. Tam EOA için müzakereler bölgesel düzeyde devam etmektedir fakat çeşitli sebeplerden ötürü durmuştur. AB ve EAC arasında Nisan 2009 tarihinde Ara Dönem EOA imzalanmıştır. Tam EOA'nın Temmuz 2009 tarihinde tamamlanması

³³³ Flint, a.g.e., s. 157.

beklenmekte iken AB'nin hükümet alımı, çevre sürdürülebilir kalkınma gibi ticarete ilişkin diğer gönüllü konuları gündeme getirmesi ile süreç durmuştur. Bu nedenle ve kalkınma başlığı ile ilgili tatmin olamadığından ötürü EAC, DTÖ'de ticarete ilişkin konular nihai halini almadan EOA imzalamayacağını belirtmiştir. Haziran 2009 tarihinde SADC bölgesindeki 15 üye ülke ile Ara Dönem EOA imzalanmıştır³³⁴.

3. Cotonou Anlaşması'ndan Doğan ATAD Davaları

Bu başlık kapsamında Cotonou Anlaşması hükümlerinden doğan uyuşmazlıklara konu olan davalar taranmış ve konu ile ilgili olarak tespit edilen davalarda AB ve AKP ülkeleri arasında mevzuattan kaynaklanan konulara ilişkin Mahkemenin tavrı incelenmiştir. Burada iki taraf arasındaki anlaşmazlığa konu olan ilk dava İspanya'nın Avrupa Konseyi aleyhine açtığı Tayland ve Filipin menşeli konserve ton balığına koyulan gümrük vergisi itirazına ilişkin davadır.

Davanın oluşumuna yol açan süreçte, bazı AKP ülkeleri menşeli konserve ton balığına uygulanan tercihli ticaret ile haksız yere bozulmuş Tayland ve Filipin çıkarlarının ne ölçüde olduğunu araştırmak için Avrupa Topluluğu, Tayland ve Filipin istişarede bulunmuştur. Taraflar kendi aralarında bir çözüm bulamadıklarından bu konu DTÖ'nün hakemliğine götürülmüştür. Hakem, Tayland ve Filipin menşeli konserve ton balığına ait Topluluğun yıllık gümrük kotasının %12 gümrük vergisine tabi olmasını önermiştir. Bunun ardından Konseyi'nin (EC) 975/2003 sayılı Düzenlemesinde, Madde 1 gereği, konserve ton balığının ithalatında gümrük tarife kotasının düzenlenmesi anlamında 1604 14 11, 1604 14 18 ve 1604 20 70 sayılı CN kodlu ürünlerde %12'lik gümrük kotası belirlenmiştir³³⁵. Akabinde İspanya, bu düzenlemeyi bozmaya yönelik faaliyete geçmiştir. İspanyol Hükümeti'nin iddiasında Topluluğun tercih ilkesinin çiğnendiği, Cotonou Anlaşması sonucu oluşan AB ile AKP ülkeleri arasındaki Ekonomik Ortaklık Anlaşmaları'nın bozulduğu, rekabetin bozulduğu, erkerin yanlış

³³⁴ Gathii, a.g.e., s. 399- 401.

³³⁵ Dava Spain v European Council (Case C-342/03) 2005, Para. 1, 2.

kullanıldığı iddia edilmiştir. AB Konseyi ise bu faaliyetin reddedilmesi gerektiğini bildirmiştir. Buna göre İspanyol Hükümeti tarafından bu hususta sunulan hiçbir dava desteklenmemelidir. Söz konusu iddiaların her birine yönelik olarak İspanyol Hükümeti Avrupa Konseyi aleyhine ATAD'a 8 ayrı dava açmıştır.

İspanyol hükümeti iddiasında Topluluk tercihlerinin AB Antlaşması'nın ilkeleri arasında olduğunu ve Ortak Gümrük Tarifesi'nin de temeli olduğunu belirtmiş; Topluluk çıkarlarının ön planda olmasını Topluluk üretiminin geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Diğer yandan 975/2003 sayılı Düzenlemenin bu ilkeleri bozduğunu, çünkü Topluluğun söz konusu düzenlemeye konu olan ürün gruplarında yetersiz olmadığını, İspanya'nın konserve ton balığı sektöründe dünyada üçüncü üretimci, ikinci ihracatçı ülke konumunda olduğunu vurgulamıştır³³⁶. ATAD ise Topluluk tercihlerinin hiçbir surette konunun muhatabı olacak aracın geçersizliği ile sonuçlanacak yasal bir gereksinim olmadığını gerekçe göstererek iddianın reddine karar vermiştir.

Cotonou Anlaşması yürürlükte süresinde gerçekleştirilen bir başka dava Birinci Yaoude Anlaşması 14. maddesi ve Lome IV Konvansiyonu'nun muz ticaretini içeren 5 No'lu Protokolünün 1. maddesini içermektedir. Birinci Yaoude Anlaşması 14. maddesi gereğince; sözleşme tarafları kendi alanlarında veya sözleşmeye taraf diğer bölgeler menşeli ve bunların benzeri olan ürünlerde ayırma yol açan herhangi bir iç mali tedbir veya uygulamadan uzak durmalıdır³³⁷. Lome IV Konvansiyonu'nun muz ticaretine yönelik 5. No'lu Protokolünde ise 1. madde Topluluğa muz ihracatı yapılması durumunda AKP ülkeleri geleneksel pazara erişim ve o pazardan sağlanan avantajlar hususunda önceki veya mevcut durumundan daha az avantajlı olmamalıdır hükmü bulunmaktadır³³⁸.

Davaya konu olan olayda İtalya'da 986/1964 sayılı yasa ile taze muz tüketimine yerel bir vergi konmuştur. Bu kanun 428/1990 sayılı kanun ile feshedilmiş, 1964-90

³³⁶ Dava Spain v European Council (Case C-342/03) 2005, Para. 15.

³³⁷ EU: Case C-102/09, 29 Nisan 2010, Camar Srl v Presidenza del consiglio dei Ministri, Para 4-5.

³³⁸ EU: Case C-102/09, a.e., Para 7.

yılları arasında vergilerin oranı mütemediyen artırılmış ve en son kilogram başına 525 İtalyan Lireti oranına yükselmiştir. Diğer yandan bu dönemde geleneksel olarak İtalya’da üretilen muzun tüketimine vergi konmamıştır³³⁹. Davacı Camar, Floransa Mahkemesine açtığı davada iki çeşit uygulamaya itiraz etmiştir. 986/1964 sayılı kanunun Somali menşeli muz ithalatından alınan vergiye ilişkin tedbir kararı talep etmiştir. Tedbir kararı Floransa Mahkemesi tarafından red edilince ikinci aşamada bir üst mehkemeye AT Antlaşması madde 234’ün ihlal edildiği gerekçesi ile dava açmıştır³⁴⁰. ATAD kapsamında yargılama iki sorunun cevabını araştırmıştır. Bunlardan ilki, kendi ülkesinde diğer meyvelere ve muza bir vergi yokken üye ülkelerden birinden Somali’den ithal edilecek muza vergi konması Yaounde Anlaşması’nın 14. maddesine göre yasaklanmış mıdır? İkinci soru ise eğer böyle bir vergi uygulanabilirse, Lome Konvansiyonu’nun Muza İlişkin Protokolü ithalatta bu çeşit bir verginin toplanmasını yasaklamakta mıdır? Eğer cevap hayır ise verginin artırılması yasaklanabilir mi?³⁴¹

Burada mahkeme İtalya ve Somali’nin ürettiği muzun Yaounde Konvansiyonu’nun 14. maddesi’nde yer alan “benzer ürün” olup olmadıklarını araştırmış ve bu araştırmayı yaparken gerekçe olarak da davaya konu zaman diliminde İtalya’da muz üretiminin yok denecek kadar az olmasını göstermiştir ve bu nedenle dikkate alınmaması gerektiğini belirlemiştir. İnceleme neticesinde İtalya’da ve Somali’de üretilen muzların aynı kategoride ürünler olmadıkları, farklı tüketici ihtiyaçlarına hitap ettikleri ortaya çıkmıştır³⁴². Bu noktada “benzer ürün” incelemesi yaparken ATAD, AB üye devletlerinin kullandıkları “meyve tablosuna” bakarak benzerliği saptamaktadır.

Verilen ATAD kararında, Yaounde Anlaşması 14. maddesi’ne ilişkin madde lafzı esas alınarak dar yorumlama yapmış, davacının iddiasının aksine madde lafzının yasakladığı durumu yorum yoluyla genişletmesinin önünü kapatmıştır. Bu vesileyle

³³⁹ EU: Case C-102/09, a.e., Para 10.

³⁴⁰ EU: Case C-102/09, a.e., Para 12.

³⁴¹ EU: Case C-102/09, a.e., Para 15.

³⁴² EU: Case C-102/09, a.e., Para 20.

davacının iddiası reddedilmiştir. Fakat burada belirtilmesi gereken konu, ATAD'ın verdiği bu kararın AKP ülkeleri aleyhine politik nitelikli bir karar olmaması, bu kararın üretilen ürünlerin niteliği ve kanun hükümlerindeki açıklıktan kaynaklanan bir red kararı olmasıdır.

III. AB- AKP Ülkeleri Arasında Siyasi ve Güvenlik Konularına Yönelik İlişkiler

AB-AKP diyalogunda zaman içerisinde Konvansiyonların niteliği, yardımlar ve ticari ultimatomların şartlılık³⁴³ ilkesi ile ilişkilendirilmesi noktasına kadar gelmiştir. Bu süreçte önemli bir dönüm noktası, insan hakları konusu ile başlayan ve şartlılık kapsamına da giren yönetim unsurunun Konvansiyonların içeriğine dahil edilmesidir. Nitekim 1970'lerde siyasi tarafsızlık konusu Lome'un yorumunu yapan Avrupalı bürokratların özellikle altını çizdiği bir husus iken; yardım programlarının Ekvatorial Gine gibi bölgelerde siyasi çatışmalardan ötürü uygulanamaması nedeniyle Lome II'den itibaren insan hakları ve demokratik yönetim ilkeleri Lome Sözleşmeleri'nin içinde yer almaya başlamış ve siyasi boyutu da içeren yeni bir ortaklığın temelleri atılmıştır³⁴⁴. Devamında Konvansiyonlar'ın dışında Afrika başta olmak üzere AKP ülkeleri coğrafyasında barış ve güvenliği sağlamak adına AB misyonları oluşturulmuş ve işbirliği yardımları bu alanlara da yayılmıştır.

Bu başlık kapsamında iki taraf arasında genel anlamda tahsis edilen “işbirliği ilişkisi” siyasi konular ve güvenlik odaklı girişimler üzerinden ele alınacaktır. Bu doğrultuda söz konusu ilişki siyasi Birlik öncesi ve sonrası dönemler olmak üzere ikiye ayrılmış ve imzalanan konvansiyonlar üzerinden inceleme yapılmıştır. Diğer yandan

³⁴³ Siyasi şartlılık olarak bilinen bu durum genel olarak üç amaca yöneliktir, bunlar: gelişmekte olan ülkelerde yönetsel ve hükümet kapasitesinin gelişmesi, uluslararası hukuk ve deklarasyonlara paralel olarak evrensel temel insan haklarına saygının yayılması ve özellikle çok partili seçim sisteminin oluşması gibi demokratik kurumların desteklenmesidir. Detay için Bkz. Brown, a.g.e., s. 116.

³⁴⁴ Kaye Whiteman, “Africa, the ACP and Europe: the Lessons of 25 Years”, **Development Policy Review**, Cilt 16, 1998, s. 35.

AB'nin AKP ülkeleri ile güvenlik ve barış koruma odaklı girişimleri bu başlık içerisinde ele alınan konulardan biri olacaktır.

A. Siyasi Birlik Öncesi Durum

Siyasi konuların AB-AKP ülkeleri arasındaki konvansiyonlara eklenmesine yönelik tartışmalar ilk olarak Lome II Sözleşmesi ile gündeme gelmiştir. Bu kapsamda Lome II ve Lome III Sözleşmelerinde genellikle gündemde olan husus insan hakları şartının AB- AKP ülkeleri arasındaki konvansiyonlara eklenmesi ile ilgilidir.

Özellikle Lome III Sözleşmesi'nde Topluluk, yardımlar hususunda AKP ve AT arasındaki işbirliğini yenileme çabalarına yer vermiştir. Bu nedenle siyasi diyalog konusu Lome Konvansiyonu'na dahil edilmiş ve madde 215 hükümlerine göre, programlama sürecinde AKP ülkelerinde tartışma yapılmasına imkan tanınması ve bu sayede AKP ülkelerinin temsilcileri ile Topluluk temsilcilerinin fikir alışverişinde bulunarak işbirliğinden maksimum faydanın sağlanması mümkün hale gelmiştir³⁴⁵. Dolayısıyla Lome III Sözleşmesi, uzun dönemde bu sözleşmelerin artık sadece yardım ve ticari ilişkiler temelli sözleşmeler kapsamından çıkarak demokrasi, insan hakları ve iyi yönetim alanında da özellikle AKP ülkeleri tarafında uygulanmaya daha müsait olan şartlılık ilkesine bağlı bir şekilde, AKP ülkelerine daha kapsamlı yönlendirme yapılması için alan oluşturan bir sisteme geçileceğinin sinyalini vermektedir. Nitekim Lome II ve Lome III Sözleşmeleri insan hakları kurallarının Anlaşma hükümlerine girmesine yönelik, adeta birer hazırlık çalışmaları niteliğindedir. Bu noktada siyasi Birlik sonrası Sözleşmelerin önceki Sözleşmeler'den farkı, bu hususlarda bağlayıcı hükümler içeren insan hakları şartı maddelerinin Anlaşmalara eklenmesi üzerinedir.

1. Lome II Sözleşmesi

İnsan hakları bendinin Sözleşme içerisine yerleştirilmesine yönelik tartışma, Lome II Sözleşmesi'nin en önemli iki değişiklik önerisinin birini oluşturmaktadır. Bu

³⁴⁵ Brown, a.g.e., s. 69.

değişikliğin gündeme gelmesine yol açan olay Lome I sırasında Uganda'da Idi Amin rejimi sırasında o bölgede insan hakları adına yaşanan zulümün yaşandığı sırada, Konvansiyon hükümlerine göre bu bölgeye yardımın devam etmesi durumudur³⁴⁶. AT üyeleri geçmişte yaşanan bu durumdan sıkıntı duyduklarını vurgulamışlar ve Lome II Sözleşmesi müzakerelerinde insan hakları ihlallerinin söz konusu olduğu bir AKP ülkesine yapılan yardımın kesilebilmesine ilişkin hükmün Anlaşma metnine sokulması üzerine tartışılmıştır.

Görüşmeler neticesinde AKP ülkeleri AT'nin insan haklarına ilişkin taleplerini egemenlik alanlarına müdahale olarak gördüğü gerekçesiyle ve bölgedeki yabancı yatırımların haklarını savunmak için kullanılacak bir araç olmasından korktukları için püskürtmüşler ve böylece insan hakları bendi Sözleşme içerisinde yer almamıştır³⁴⁷.

2. Lome III Sözleşmesi

Lome III ile insan hakları konusu ilk defa Sözleşme'nin girişinde ve bir ekinde yer almıştır. Bu gelişmenin alt yapısı olarak nitelenebilecek bir başka gelişme, Lome III öncesinde 1981 yılında Afirka Birliği'nin İnsan ve Halklar Şartı'nı benimsemesiyle AKP grubu içerisindeki Afrikalı ülkelerin çoğunluğunun insan haklarına bağlılıklarını dile getirmeleridir. Bu durum Sözleşme müzakerelerine olumlu bir şekilde yansımış ve AKP ülkeleri, özellikle Güney Afrika'daki apartheid (ırk ayrımcılığı) rejimine karşı mücadele etmek amacıyla insan hakları konularının Lome Sözleşmesi kapsamında tartışılması gereğini belirtmişlerdir.

Lome III'ün girişinde taraflar Birleşmiş Milletler Şartı ilkelerine bağlılıklarını dile getirmişler ve insan hakları konusunda kabul edilen ilkelerin benimsendiğini vurgulamışlardır. Fakat şunu belirtmek gerekir ki Sözleşme'nin giriş kısmı üyeler için doğrudan bağlayıcılık içermemekte ve bu durumda aradaki pratik ilişkilik azalmaktadır. Diğer yandan insan hakları konusunun Sözleşme'nin ekinde yer alması hususunda,

³⁴⁶ A.e., s. 65.

³⁴⁷ A.e., s. 67.

eklerin Konvansiyonun ayrılmaz bir parçası niteliğinde olmaması durumu daha karmaşık hale getirmektedir. Anlaşma eklerinin bağlayıcılığına açıklık getiren 1969 ve 1986 yıllarına ait Viyana Konvansiyonları, deklarasyonları da kapsayan Anlaşma eklerinin giriş, ana metin veya protokollere nazaran daha zayıf bir hukuki gücü olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla Lome III Sözleşmesi ile yapılan insan hakları referanslarının hukuksal anlamda pratiğe yönelik etkisinin azlığını gözler önüne sermektedir³⁴⁸. Bu durum bir sonraki sözleşme olan Lome IV Sözleşmesi'nde netliğe kavuşturulmuş ve burada insan haklarına yönelik kurallar bağlayıcı hale getirilmiştir.

B. Siyasi Birlik Sonrası Durum

Siyasi Birlik sonrasında gerçekleştirilen Lome IV Sözleşmesi ve Cotonou Anlaşması'nda siyasi konular Anlaşma metinlerine bağlayıcı hükümler olarak girmiş ve bunun da ötesinde özellikle insan hakları ihlallerine yönelik ceza mekanizması oluşturmaya yönelik bir çaba sarfedilmiştir. Örneğin Lome IV'ün ara değerlendirmesiyle, Konvansiyon'un insan hakları konusunu içeren 5. maddesinin ihlali durumunda madde 366a. hükümleri gereği yardımı askıya alma mekanizmasının işletilmesine karar verilmiştir³⁴⁹. Bu noktada siyasi bir yenilik anlamında Konvansiyon tarihinde bir ilk olarak madde 366a, özel yardım ihtiyacı dışında yardımların kesilmesine ilişkin danışma mekanizmasını işler hale getirmektedir. Bu yeniliğin temelinde Avrupa Komisyonu'nun AKP ülkeleri, Avrupa Parlamentosu ve STK'lardan gelen şeffaflığın olmaması eleştirilerine verdiği cevap önemli bir yer taşımaktadır. Yeni oluşturulan danışma mekanizması AB ve AKP temsilcilerinden oluşan üçlü yönetimi temsil etmektedir. Fakat taraflar arasında bir anlaşma oluşmazsa AB işbirliğini askıya alabilmektedir.

Diğer yandan Cotonou Anlaşması yapısal anlamda getirdiği değişikliklerle siyasi ve güvenliğe dayalı hususlarda farklılıkların oluşumuna da zemin hazırlamıştır. Cotonou

³⁴⁸ Karin Arts, **Integrating Human Rights Into Development Cooperation: The Case of the Lome Convention**, Kluwer Law International, Lahey, 2000, s. 175, 176, 181.

³⁴⁹ Brown, a.g.e., s. 130.

Anlaşması amaçlar, ilkeler ve araçları içeren bir çerçeve anlaşması iken Lome Konvansiyonları eksiksiz kural sistemleri olarak tanımlanmaktadır. Örneğin yeni Anlaşma'nın sadece 100 maddesi bulunmakta ve uygulama ilkelerinin hepsi Anlaşmanın eklerine yerleştirilmekte iken Lome IV Sözleşmesi 369 maddeden oluşmaktadır. Ayrıca çerçeve anlaşması olmasının bir gereği olarak bu Anlaşma'nın uygulanması daha sonradan yapılacak olan görüşmeler ve tartışmaların neticesine bağlıdır. Maddelerin azlığı amaçların daha net bir şekilde belirlenmesine; belirlenen ilkeler ve amaçlar çerçevesinde işbirliği ilkelerinin yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Nitekim Lome IV Sözleşmesinde işbirliği ilkeleri taraflar arasında eşitlik, kendi kaderini tayin hakkı ve AKP-AB ülkeleri arasında güvenlik olarak belirlenmişken; Cotonou Anlaşması'nda eşitlik ve AKP ülkelerinin gelişim stratejileri konusunda egemenlik hakları devam ettirilmiş fakat bu ilkelerin uygulanmasında, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü olmak üzere üç gerekli unsur belirlenmiştir. Eğer taraf ülkelerden biri oluşturulan siyasi diyalog çerçevesinde demokrasi, hukukun üstünlüğü veya insan hakları alanında yükümlülüklerini yerine getirmezse uygun önlemlerin alınacağı ve madde 96 gereğince, son çare olarak hakların geçici olarak askıya alınmasının gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir.

İşbirliği ilkeleri kapsamına Cotonou Anlaşması ile 3 yeni ilke de eklenmiştir ki bunların ilki AKP ve AB arasındaki işbirliğine özel sektör ve sivil toplum örgütleri olmak üzere toplumun bütün kesimlerinin dahil edilmesidir. İkinci yeni ilke diyalog ve yükümlülüklerin karşılıklı olarak yerine getirilmesidir. Burada taraflar kendi yükümlülüklerini yerine getirebilmek için birbirlerine karşı hesap verebilir durumda olacaklardır. Son olarak farklılaşma ve bölgeselleşme ilkesi ile tarafların ihtiyaçlar, gelişim ve uzun dönem stratejileri için işbirliğinin araçları ve yollarına uyum sağlamaları benimsenmiştir.³⁵⁰ Bu sayede Cotonou Anlaşması taraflar arasına sivil toplum ve özel sektörü de yerleştirmiş, eşitlik kapsamında karşılıklı olma ilkesini gündeme getirmiş ve

³⁵⁰ Gerrit Faber ve Olufemi Barbarinde (Der.), **Cotonou Agreement and Development: The ACP Countries and the EU in the 21st Century** içerisinde Gerrit Faber ve Olufemi Barbarinde, "ACP-EU Partnership in Transition", a.g.e., s. 6, 7, 8.

bölgeselleşme ilkesi ile AKP ülkelerinin işbirliğini geliştirip pazarların ekonomik ve siyasi risklerini optimum düzeyde tutmayı amaçlayarak AKP ülkelerinin kalkınma unsurlarını daha gerçekçi temellere oturtmayı hedeflemiştir.

1. Lome IV Sözleşmesi

1989-1991 arası büyük bağış devletleri- ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve Japonya- ile Dünya Bankası ve AB gibi bağış yapan kurumlar yardım verme kanallarını alıcı ülkelerin politik kurumlarının değiştirilmesi ve politik bir reforma uğratılması ile ilişkilendiren bir eğilim göstermiştir. Siyasi şartlılık ilkesi olarak formüle edilen bu durumun işaret ettiği iyi yönetim mantığı kapsamında bunlar yönetsel anlamda kapasitenin iyileştirilmesi, evrensel temel insan haklarına saygının artırılması ve demokrasinin devlet kurumlarınca aktif bir şekilde kullanılmasının sağlanmasıyla gerçekleştirilecektir. İyi yönetim şemsiyesi altında toparlanan bu üç kavramın bağış yapan taraflarca özellikle önemsenmesinin nedeni Dünya Bankası tarafından devletin kalkınmanın merkezi olarak değerlendirilmesidir. Dolayısıyla Afrika'nın daha az hükümete değil, daha iyi hükümete ihtiyacı vardır ve bu da siyasi yenileme ile mümkün olacaktır³⁵¹. Dolayısı ile dönemsel anlamda değerlendirildiğinde, demokrasi, insan hakları ve demokratik yapılar konularını içinde barındıran iyi yönetim konusunun AB-AKP diyalogu kapsamında ilk defa Lome IV içerisinde görülmesi bir tesadüf değildir. Bu aynı zamanda aradaki işbirliği mekanizmasının gelişmesi ve iki tarafın Sözleşmenin uygulamaya konması ile gözettiği faydanın yaratılmasının araçlarından biri olarak gösterilmektedir.

Lome IV Sözleşmesi insan haklarına özellikle de kadın haklarına çok vurgu yapmış, çevrenin korunması, bölgesel ekonomik entegrasyon ve kendi ayakları üzerinde durabilen kalkınma modellerine olan ihtiyaçtan bahsetmiştir. 1995 yılında Anlaşmanın yeniden gözden geçirilmesinde insan haklarına ilişkin eklenen bir madde ile insan hakları, demokratik ilkeler ve hukukun üstünlüğüne saygının AKP ile AB ülkelerinin

³⁵¹ Brown, a.g.e., s. 116- 117.

arasındaki ilişkinin dayanağı olduğu hükme bağlanmıştır³⁵². Bu nedenle 1995 yılında yenilenen Lome IV Sözleşmesi'nin 224. maddesi gereğince AKP ülkelerinin kurumsal ve yönetsel reformlar gerçekleştirebilmeleri için 80.000 milyon ECU kaynak tahsis edilmesine karar verilmiştir. Aslen 1992 yılına ait Ufuklar 2000 adı verilen Komisyon belgesi ile temelleri atılan bu kaynak tahsisinin gerekçeleri demokrasi ve insan hakları ile bağdaştırılmıştır. Burada, AB'nin kalkınmakta olan ülkelerle ilişkileri küresel sistem içerisinde yeniden tanımlanırken bu politikanın en önemli amacının, gelişmekte olan ülkeleri dünya ekonomisi ana akımının içine sokmak ve böylece marjinalleşme ve dışlanma fenomenelerini azaltmak olduğu tespit edilmiştir. Buna göre hibeler sadece düzgün ekonomik yapılarla değil aynı zamanda gerçek demokratik siyasi sistemlerin kurulması ile de yakından ilişkilidir vurgusu yapılmıştır³⁵³. Bu bağlamda şartlılık prensibi gelişmekte olan ülkelerle ilişkilerin bel kemiği olmaya devam edecek ve gelecekte yardım alan ülkenin tutumu, kalkınma işbirliği kaynaklarının tahsis edilmesinde önemli bir unsur olacaktır. Neokolonyalist bir okumayla artık yardım akışı, borçlu ve dolayısıyla Batı'ya bağımlı AKP ülkelerinin ekonomik anlamda sürdürülebilirliğini sağlayıcı önemli bir etkidir ve Lome IV ile başlayan süreçte bunun şartı, Avrupa'nın öngördüğü yönetim modelini kurmaktır. Ekonomik yeniden yapılanma ile birlikte her bölgenin kalkınma politikasında kendi öncelikleri olacak ve demokratikleşme özellikle Sahara Altı Afrika için önemli bir konu haline gelecektir.

Diğer yandan Lome IV Sözleşmesi'nin insan haklarına ilişkin en temel hükmü olan 5. maddesi genişletilmiştir. Yapılan yenilmeye göre kalkınma politikası ve işbirliği sadece temel insan haklarına saygı ile ilişkilendirilmekle kalmayarak aynı zamanda demokratik ilkelerin benimsenmesi ve uygulanması, hukukun üstünlüğü ve iyi yönetim konuları ile de bağdaştırılması konusu hükme bağlanmıştır³⁵⁴. Böylece ilk defa iyi yönetim kavramının Anlaşma metninde geçmesi sağlanmıştır. Bir diğer yandan Komisyon, 5. maddeyi insan hakları veya demokratik sürecin ihlal edildiğini hissettiği

³⁵² Desmond Dinan, a.g.e., s. 506.

³⁵³ Brown, a.g.e., s. 127.

³⁵⁴ Arts, a.g.e., s. 190, 191 ayrıca Bkz., Brown, a.e., s. 91.

birçok AKP ülkesine karşı hareket etmenin meşru zemini olarak kullanmıştır. Hatta 1994 yılında Lome IV'ün yarı dönem incelemesinin hemen öncesinde Komisyon, insan hakları ve demokrasi önceliklerini göz önünde bulundurarak 8 AKP ülkesine verilen yardımın askıya alınmasını sağlamıştır. Bu kapsamda Ulusal Gösterge Programlarından 691,5 milyon ECU'lük bir kesinti gerçekleştirilmiştir³⁵⁵.

2. Cotonou Anlaşması

Cotonou Anlaşması'nın siyasi konulara ilişkin meydana getirdiği en önemli değişim siyasi diyalog üzerinedir. Nitekim Anlaşma 3 sütun olarak meydana getirilmiş ve bu sütunlar yardımlar, ticaret ve siyasi diyalog olarak belirlenmiştir. Siyasi diyalog konusu Cotonou Anlaşması'nın sütunlarının sonuncusudur. Anlaşma metninde bu başlığın giriş kısmı diyalogun içerisinde nelerin bulunduğunu açıklamaya ayrılmıştır ve buna göre bölgesel ve devlet dışı aktörlerin işbirliği kapsamında politika oluşturulması sürecine katılımları, demokrasi, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim ve insan hakları konuları siyasi diyalog kapsamındadır³⁵⁶. Siyasi diyalog konusunda belirtilmesi gereken özellikle insan hakları ve iyi yönetim konularının üçüncü ülke hükümetleri ile diyalogun temelini oluşturmasıdır. Anlaşma'nın insan haklarını içeren 9 maddesi oldukça geniştir, çünkü bütün büyük çaplı uluslar arası insan hakları belgelerini içermektedir. İşte bu nedenle prensip olarak uluslar arası anlaşmalarla korunan insan haklarının eşit bir şekilde AB ve AKP ülkelerine uygulanacağı belirtilmiştir. Cotonou Anlaşması ticaret, kalkınma, demokrasi ve insan hakları konuları arasında kesin bir bağ kurmuş ve bu bağın insan haklarını korumak ve geliştirmek için etkili olduğunun altını çizmiştir³⁵⁷. Nitekim bu gerekçeye dayanarak, 10. madde³⁵⁸, güçlü ve istikrarlı bir demokratik siyasi çevrenin üretken kaynaklar, hizmetler ve adalet mekanizması ile

³⁵⁵ Brown, a.e., s. 126.

³⁵⁶ Consolidated Version of the ACP-EC Partnership Agreement (2010 Revised Version), Title II., Article 8., para. 2-3.

³⁵⁷ Aurora Voiculescu, "Trade and Development With a Human Rights Touch: Forging New Agents For Change in International Agreements", **Journal of Commonwealth Law and Legal Education**, Cilt 7, Sayı 1, 2009, s. 2.

³⁵⁸ Consolidated Version of the ACP-EC Partnership Agreement (2010 Revised Version), Title II., Article 10., para. 1-2.

birlikte şeffaf rekabet kurallarının desteklediği sosyal Pazar ekonomisi ve güçlü ekonomik ve sosyal politikalar ile gerçekleşebileceğini söylemektedir.

Siyasi diyalog kapsamında kıtasal veya bölgesel iletişim unsurlarında toplu temsilin önemi Cotonou Anlaşması ile vurgulanmıştır. Bu durum Cotonou Anlaşması'nın imzalanmasından önce 1996 yılında yayınlanan Yeşil Kitap'ta bir öneri olarak sunulmuş ve bölgesel organizasyonlar ve toplu temsil konusunun Anlaşma'da kullanılması konusu vurgulanmıştır³⁵⁹. Bu bağlamda Cotonou Anlaşması ile EOA'ların da etkisiyle, AB artık Afrika Birliği'ni uluslar arası topluluk kapsamında ilişki kurmak için birincil kıtasal forum olarak görmekte ve bu mantıkla Afrika- Avrupa arasındaki kıtalar arası diyalogun güçlenmesi, özellikle de barışın sağlanması ve yeni tehditlerin ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır³⁶⁰. Afrika Birliği'nin kıtasal düzeyde AB için önemi daha da artan bir ortak olarak siyasi diyalog unsuru haline gelmesi bazı AB-AKP ortak kurumlarının varlığını sorgulatmaktadır. Çünkü AB'nin son genişlemesinin ardından Cotonou Anlaşması'nın tarafları 105 devlet olmuştur. Toplantılar vasıtasıyla söz konusu devletlerin yüksek makamlarda bulunan temsilcilerini bir araya getirmek giderek daha da zorlaşmakta ve katılım düzeyi her bir toplantıda daha da düşmektedir.

Dolayısıyla kıtasal Birliklere dayalı iletişim ve diyalog mekanizmalarının ve ortak kurumların yapılandırılması konusu revizyonlarda ele alınmalıdır. Diğer yandan Afrika Birliği ortaklığının Cotonou Anlaşması ile güçlendirilmesi neticesinde gerçekleşecek olan finansal yardımın Afrika Birliği içerisinde AKP üyesi olmayan Kuba, Timor-Leste, Somali gibi diğer devletlere de geliştirilmesi gereği de sonraki revizyonlarda tartışılması gereken bir konudur³⁶¹. Bilindiği üzere, Anlaşma'nın 20

³⁵⁹ Olufemi Barbarinde ve Gerrit Faber(Der.) **The European Union and the Developing Countries**, İçerisinde, Stephen Wright, "Negotiating Economic Partnership Agreements: Contexts and Strategies", a.g.e., s. 76.

³⁶⁰ Consolidated Version of the ACP-EC Partnership Agreement (2010 Revised Version), Title II., Article 11., para. 1.

³⁶¹ James Mackie, "Continuity and Change in International Co-operation: The ACP-EU Cotonou Partnership Agreement and its First Revision", **Perspectives on European Politics and Society**, Cilt 9, Sayı 2, 2008, s. 146, 147.

yılığın imzalanması, bir uluslararası işbirliği anlaşmasının istikrar bağlamında uzun dönemli işbirliğini geliştireceği anlamında özellikle dezavantajlı taraf için bir avantaj olarak nitelenebilmektedir. Aynı zamanda bu durum hızla değişen dünyada Cotonou Anlaşması'nın günün koşullarına göre revize edilmesine yol açacaktır. Nitekim değişim konusu Anlaşma hükümlerinde de yer alarak kurumsallaştırılmış ve her 5 yılda Anlaşma'nın revizyonu ve yeniden gözden geçirilmesi mümkün hale gelmiştir.

Cotonou Anlaşmasına ilişkin ilk revizyon 25 Haziran 2005 tarihinde; ikinci revizyon ise 22 Temmuz 2010 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Özellikle ikinci revizyon kapsamında bölgesel entegrasyonun AB-AKP ülkeleri arasındaki işbirliği için öneminin altı çizilmiş, bir üst başlıkta da değinildiği gibi, Afrika Birliği AB-AKP ilişkisinin ortağı olarak ilan edilmiştir. Diğer yandan işbirliği kapsamına giren aktörler çeşitlendirilmiştir ve AKP- AB ülkeleri arasındaki işbirliğine ulusal parlamentoların sivil toplum ve özel sektörün yanı sıra yerel otoritelerin katılımının yolu açılmıştır³⁶².

Revizyonda güvenlik konusu ve kalkınma arasındaki karşılıklı bağımlılığın öneminin altı çizilmiş, güvenlik tehditlerine karşı AB-AKP ülkelerinin ortak hareket etmeleri gerektiği belirtilmiş ve güvenli bir çevre olmadan kalkınmanın gerçekleşmeyeceği vurgulanmıştır³⁶³. İkinci revizyon kapsamında ilk defa iklim değişikliği konusu iki taraf arasındaki ortaklığın temel alanlarından biri haline gelmiş ve Anlaşma'nın 32. maddesi'ne getirilen hükümler gereğince küresel çevrenin korunmasına ciddi bir tehdit olarak görülen iklim değişikliğine karşı AKP ülkelerine yeterli finansal desteğin sağlanması kararı verilmiştir³⁶⁴. Bu revizyon ile ilk defa AKP ülkelerinin kalkınmaları için diğer AB politikalarının rolü vurgulanmış ve 2005 yılında AB'nin 12 politika alanında benimsediği Kalkınma için Siyasi Uyum Yaklaşımının güçlendirilmesi konusu Anlaşma metni içerisinde karara bağlanmıştır.

³⁶² Consolidated Version of the ACP-EC Partnership Agreement (2010 Revised Version), Title I., Article 2., para. 3.

³⁶³ Consolidated Version of the ACP-EC Partnership Agreement (2010 Revised Version), Title II., Article 11., para. 1.

³⁶⁴ Consolidated Version of the ACP-EC Partnership Agreement (2010 Revised Version), Part 3, Section 4, Article 32A.

C. AB'nin Güvenlik ve Barışın Tesisi Kapsamında Afrika ile İlişkileri

Afrika'da barış ve güvenlik ortamının yaratılmasına yönelik AB menşeli girişimlerin oluşturulma nedenleri incelendiğinde, ilk olarak finansal yardımlar ve kurumsal iyileştirme planlarının ilgili bölgelerde ancak istikrarlı bir barış ortamı sağlanarak daha iyi işleyeceğine ve planlanana uygun bir şekilde gerçekleştirilebileceğine yönelik tecrübelerin yer aldığı söylenebilir. Ayrıca barış ve güvenlik temelli iyileştirme girişimlerinin, AB ve AKP ülkeleri arasında işbirliğini derinleştirici politika araçlarından biri olarak hizmet verdiğini söylemek de yerinde olacaktır.

Bu kapsamda AB'nin Afrika kıtası özelinde eski koloni ülkeleri ile ticaret ilişkileri dışında güvenlik ve barış ekseninde ilişkiler oturtmaya başlamasının ardından Maastricht Antlaşması ile birlikte 1990'lı yıllardan itibaren savunma ve güvenlik konularını da kapsayıcı şekilde daha köklü ve etkili bir dış politika oluşturma çabasına girişmesi etkili olmuştur. Bu durumda, yeni dönemde dünyanın çeşitli bölgelerindeki ulusal ve uluslararası sorunlar hakkında söz sahibi olmak, bu bölgelere çözümler getirmek AB dış politikasının amacı haline gelmiştir.

Diğer yandan 1990'lı yıllarda Afrika'nın çeşitli ülkelerinde yaşanan çatışmalar ve iç savaşlar karşısında özellikle BM gibi uluslararası kuruluşların fazla aktif olamaması AB'yi bir aktör olarak bu bölgede BM ile birlikte politika geliştirmeye itmiştir. Nitekim 2000 yılında Afrika Birliği'nin Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi'ni yürütmekle görevlendirmesinin ardından AB ile Afrika Birliği arasındaki ilişkiler de kurumsallaşmış ve iki taraf arasında ortak eylem anlaşmaları imzalanmıştır. Bu noktada AB'nin Afrika'nın güvenliğine yönelik girişimlerinin koloni geleneğine sahip Avrupalı üyelerinin politikaları ile bire bir uyuştuğunu belirtmek yerinde olacaktır. Başta Fransa, İngiltere ve İtalya gibi AB üyesi ülkeler 1990 sonrası dönemde dış politikalarını yoğun bir şekilde eskiden sömürdükleri Afrikalı ülkelere çevirmişler ve bunun doğal bir sonucu

olarak AB'nin dış politikasında da paralel bir Afrika önceliği belirginleşmiştir³⁶⁵. Fakat bu durumda AKP grubu üzerinde AB çıkarları yerine üye ülke çıkarlarının daha ön planda tutulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır³⁶⁶.

Afrika ve AB arasında savunma ve güvenlik konularına dayalı bir diyalogdan bahsetmek için öncelikle temelleri 1980'li yıllara dayanan Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi'ne değinmek yerinde olacaktır. Afrika Birliği kapsamında oluşturulan Afrika

³⁶⁵ Bu bakış açısı İngiltere örneğinde açık bir şekilde kendisini göstermektedir. Özellikle Tony Blair ve Gordon Brown Hükümetleri döneminde Afrika İngiliz dış politikasının en önemli bileşenleri arasında yer almıştır. Yeni dönemde İngiltere, soğuk savaşın bitmesi ve Amerika'da 11 Eylül olaylarının yaşanmasını gerekçe göstererek batıdaki tehdit algılarının değiştiğini ve Afrika'nın güvenlik ve istikrarı konusunda İngiliz çıkarları için yeni güdüler oluştuğunu savunmuştur. Buna göre gün geçtikçe birbiri ile daha fazla bağlantılı hale gelen modern dünyada, Afrika kıtasındaki istikrarsızlık dış aktörler için çıkar unsurları haline gelmiştir. Daha açık bir ifadeyle İngiliz dış politikasında değişen yeni duruma göre, Afrika'daki uyuşturucu kaçakçılığı, yasa dışı göç, organize suçlar, terörizm ve yoksulluk gibi olguların artması İngiltere'nin ülke içindeki güvenliğini de tehlikeye sokacağından Afrika'daki İngiliz çıkarları modern dönemde daha da artmıştır. Geliştirilen yeni politikanın doğal bir sonucu olarak bu dönemde İngiliz askerleri Sierra Leone'da 1992- 2002 yılları arasında yaşanan iç savaşın sona erdirilmesi gerekçesiyle gönderilmiş ve böylece bağımsız bir ülkeye müdahale edilmiş, Afrikalı liderlerle daha yakın ilişkiler kurulmuş ve Afrika için ayrılan bütçe bölgesel programlar ve ikili ülke programları kapsamında 1997-1998 döneminde 300 milyon Pound iken 2006-2007 döneminde 1.25 milyar Pound olmak üzere 3 kat artırılmıştır ve ayrılan bütçede belirlenen öncelikli Afrika ülkelerinin bir çoğu İngiltere'nin eski sömürgeleridir. Detay için Bkz. Ashley Jackson, "British- African Defence and Security Connections", **Defence Studies**, Cilt 6, Sayı 3, Eylül 2006, s. 356.

³⁶⁶ AB üyesi ülkelerin Afrika'daki barış koruma operasyonlarında eski sömürgeleri olan topraklarda kontrolü kaybetmemek ve çıkarlarını koruma yönündeki eğilimleri Fransa örneğinde somut bir şekilde kendisini göstermektedir. Fransa, 2002 yılındaki darbe girişiminin ardından Fildişi Sahili'ne müdahale etmiş ve 1960 yılında bağımsızlığını kazanmasından beri ülkede tuttuğu askerlerini bu müdahale için kullanmıştır. Fildişi Sahili Hükümetinin 2002- 2003 yılları arasında yaşanan iç savaş sonrası imzalanan barış anlaşmasını ihlal etmesi ve yönetimde söz sahibi olmayan Müslümanların yaşadığı Bouake bölgesine saldırması neticesinde bölgede görevli 8 Fransız barış gücü askerinin öldürülmesi ile şiddetlenen olaylarda Fransa Hükümeti sivillere saldırmış, 30 sivil hayatını kaybetmiş ve Fildişi Sahili Hükümeti'ne ait hava alanları Fransızların kontrolüne geçirilmiştir. Bu noktada Fransa, müdahalesini iki sebebe dayanarak meşrulaştırmıştır. Bunlardan ilki askerlerini bölgede yaşayan ve sayıları 14000'e yaklaşan Fransız'ın can güvenliğini korumak için kullandığı gerekçesi; ikincisi ise müdahale misyonunun hükümete destek amaçlı gerçekleştirildiğidir. Bu amaçla ekstra 4000 askeri daha bölgeye göndermesi ise Fransa Hükümetini harekete geçiren esas etkenin Fransız karşıtı isyancılara karşı Fildişi Sahili Hükümetine baskı yapmak olduğu yolunda şüphelere yol açmıştır. Yine de Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'nden gelen açıklamada, bölgede Barış Gücü liderliğini üstlenen Fransa eylemlerinde haklı bulunmuştur. Bkz. Christine Gray, "Peacekeeping and Enforcement Aciton in Afirca: the Role of Europe and the Obligations of Multilateralism", **Review of International Studies**, Sayı 31, 2005, s. 217.

Barış ve Güvenlik Mimarisi, bu Birliğin barış ve güvenlik alanında yeni misyonunu yerine getirebilmesi için oluşturulmuş kurallar, yapılar ve prosedürler bütünüdür.

AB nezdinde Afrika için ortak bir savunma ve güvenlik politikası kurma girişimi ilk olarak 1983 yılında gerçekleştirilen Solemn Deklarasyonu ile birlikte gündeme gelmiş ve ardından Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi'nin bel kemiğini oluşturan Barış ve Güvenlik Konseyi ancak 2002 yılında kurulabilmiştir. Bilindiği gibi Solemn Deklarasyonu AB dış politikası için önemli bir dönüm noktasıdır çünkü burada üye ülkelerin Dış İşleri Bakanları Topuluğun savunma konuları ile ilintilendiren ve silah ticaretini gerçekleştirerek ortak ticaret politikası alanını genişletmek için kararlar almışlardır. Bu bağlamda Topuluğun dış politikasını temsil eden Avrupa Siyasi İşbirliği mekanizması ve Topuluklar arasında “sürekli eylem” in önemi vurgulanmış ve Avrupa Konseyindeki her bir başkanlık döneminde başkanlık yapan üye devletin Avrupa Parlamentosu'na raporlar hazırlaması gereği belirtilmiştir³⁶⁷. Dış politika aracı olan Siyasi İşbirliği'nin artık Topuluk Antlaşma metinlerinde yer almaya hazırlanması ve böylece dış politika mekanizmasının Topuluk kurumlarının yakınlaştırmasının sonuçlarından biri de sınır ötesi bölgeler ile sadece ekonomik değil güvenlik ve barış konularında da kapsamlı ilişkiler geliştirmek olmuştur. Bu sayede AKP ülkelerini de kapsayan bir şekilde AB Güvenlik politikası içerisine, barışı ve güvenliği sağlama misyonu girmiştir.

Bu başlık kapsamında AB'nin güvenlik politikası girişimleri ve bunların içerisinde Afrika'nın rolü ile AB-Afrika Ortaklık Stratejisi incelenecektir.

1. AGSP Kapsamındaki Girişimler

1999 yılından bu yana Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) Afrika'da kullanılmaktadır. Bu anlamda AGSP ilk olarak Somali, Sudan, Orta Afrika Cumhuriyeti gibi ülkelerde ani gelişen kriz yönetimi ihtiyaçlarına cevap vermek için;

³⁶⁷ Christopher Hill ve Karen E. Smith (Der.), **European Foreign Policy- Key Documents**, Routledge Press, New York, 2000, s. 125.

ikinci olarak ise 2007 yılında benimsenen AB-Afrika stratejik ortaklık çerçevesinde uzun dönemli kapasite geliştirme çabalarında kullanılmaktadır.

Bu strateji içerisinde yer alan tematik faaliyet planlarının uygulanması sırasında daha önceden anlaşmaya varmış taraflar olarak AB ve Afrika Birliği'nin her düzeyde işbirliğinde bulunması gerekmektedir. Bu kapsamda AB ve Afrika Birliği, özellikle barış ve güvenlik konusunda 3 öncelik belirlemiştir. Bunlar barış ve güvenlik tehditlerine karşı diyalog değişimi, Afrika güdümlü barış destek operasyonları için öngörülebilir fonlama ve Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi'ni tam kapasiteyle çalıştırmaktır³⁶⁸. Önceliklerin her biri için sorumluluk AB'nin farklı kurum ya da üyelerine aittir. Bu kapsamda diyalog önceliği Avrupa Komisyonu ve AB Başkanlığı tarafından yürütülmekteyken, ikinci öncelik Fransa ve İtalya'nın askeri, sivil ve güvenlik güçleri tarafından yürütülmekte, üçüncü öncelik ise Komisyon ve Birleşik Krallık tarafından yönetilmektedir. Bu öncelikler için çalışan Afrika Birliği'nin özellikle Somali ve Sudan'daki barış operasyonlarını³⁶⁹ desteklemek için ise AGSP özel girişimler oluşturmakta ve bu vesileyle de AB için kriz durumlarında Afrika Birliği ile pratiğe dönük işbirliğinin ne kadar işler olduğunu ölçmektedir.

2. AB- Afrika Ortaklık Stratejisi

Sudan'da 2003 yılından itibaren Darfur'un doğu bölgesinde isyancı grupların çıkardıkları çatışmaların artması ve Sudan Hükümeti'nin söz konusu bölge için BM barış operasyonlarına izin vermemesi üzerine Afrika Birliği, bölgede barışı sağlamak için görev almış ve sonrasında AB 2005-2007 yılları arası Afrika Birliği'nin operasyonlarını desteklemiştir. Bu dönem boyunca AB, zırhlı araçlar, su tankları gibi araç teminine yönelik desteğin yanı sıra medya desteği ve polis eğitimi, askeri ve sivil personel tahsisi gibi katkılarda da bulunmuştur. AB'nin Somali'de desteklediği

³⁶⁸ Giovanni Grevi, Damien Helly ve Daniel Keohane (Der.), **European Security and Defence Policy: The First 10 Years**, içerisinde Damien Helly, "ESDP and the African Union", Institute for Security Studies, Paris, 2009, s. 147, 149- 151.

³⁶⁹ Afrika Birliği'nin Somali'de gerçekleştirdiği barış operasyonu Afrika Birliği Somali Misyonu (AMISOM), Sudan'da gerçekleştirilen operasyon ise Afrika Birliği Sudan Misyonu (AMIS) olarak adlandırılmaktadır.

operasyon ise faaliyetlerin içeriği bakımından Sudan'a benzemekte fakat desteğin kapsamı açısından farklılaşmaktadır. Şeriat Mahkemeleri Birliği'nin Somali'de yönetimi ele geçirmek için verdiği mücadele neticesinde ülkede son 15 yıldır yaşanan iç çatışmalar ve sonrasında sınır komşusu Etiyopya'nın kendi egemenliklerini koruma gerekçesiyle Somali'yi işgal etmesi Afrika Birliği'nin Somali için bir operasyon düzenlemesine yol açmıştır. Bu noktada bölgede teröristlerin güvenle yaşayacakları bir alan oluşumunu engellemek isteyen Amerika'nın desteği Afrika Birliği'nin bu girişiminde etkili olmuş ve AB Somali misyonunun oluşmasının hemen ardından Afrika barış çalışmalarına vereceği desteğe bağlı kalarak ve Afrika Birliği'nin talep etmesi üzerine 23 Nisan 2007 tarihinde Somali Misyonu'nu destek için ortak eylem belgesini imzalamıştır. AB desteği kapsamında özellikle askeri birliklerin gelirlerini karşılamak için 2008 yılından itibaren 35 milyon Avro değerindeki kaynak Afrika Barış Hizmeti bütçesinden aktarılmış ve sigorta masrafları, geçici kurumlara ilişkin giderler de yine AB tarafından karşılanmıştır³⁷⁰.

2008 yılından bu yana AGSP Lizbon ortaklık önceliklerinin uygulanması için de çalışmaktadır. 2008- 2010 yıllarını kapsayan AB- Afrika Ortaklık Stratejisi'nin ilk eylem planında 8 adet işbirliği sektörü belirlenmiş ve eylemleri gerçekleştirebilmek için kurumsal bir diyalog çerçevesi çizilmiştir. Buna göre 3 yılda bir düzenlenecek Afrika-AB Zirveleri, bakanlar düzeyinde gerçekleştirilecek periyodik toplantılar, Afrika Birliği ve Avrupa Komisyonu'nun yılda iki defa yapacakları toplantılar ve benzer çalışma konularına sahip Komisyonerlerin düzenli bir şekilde gerçekleştirecekleri ikili toplantılar, Avrupa Parlamentosu ve Pan Afrika Parlamentosu özel delegasyonları arasında gerçekleştirilecek toplantılar, Avrupa ve Afrika arasında hükümet dışı araştırma kurumlarını bağımsız siyasi analiz yapabilmek için bir araya getiren Avrupa- Afrika Politik Araştırma Ağı mekanizması, iki taraf arasında diyalogun devamını sağlamak için Afrika Birliği'nin Brüksel'deki temsilcisi ile AB Delegasyonu'nun Etiyopya ve Afrika

³⁷⁰ Giovanni Grevi, Damien Helly ve Daniel Keohane (Der.), **European Security and Defence Policy: The First 10 Years**, içerisinde Benedikt Franke, "The European Union Supporting Actions to the African Union Missions in Sudan and Somalia", a.g.e., s. 257, 258, 260,261.

Birliği'nin başkenti olan Addis Ababa'daki temsilinin devamı ve son olarak 8 alandaki stratejik ortaklığı uygulamak için oluşturulan ve aralarında Afrika Birliği ve AB'nin temsilcilerinin de yer aldığı Ortak Uzman Gruplar belirlenen eylemlerin gerçekleştirilmesi için kurumsal alt yapı ve çalışmaları oluřturmaktadır³⁷¹.

AB-Afrika Ortaklık Stratejisindeki eylemleri gerçekleştirmek için kurumsal diyalog ve altyapının yanı sıra finansal destek mekanizmalarının oluşturulması ve etkili çalışması da oldukça önemlidir. Bu bağlamda Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi'ne katkı sağlayan AB menşeli finansal araçlar arasında Afrika Barış Hizmeti, Avrupa Kalkınma Fonu, Kalkınma İşbirliği Aracı, Avrupa Komşuluk Politikası Aracı, İstikrar Aracı ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası bütçesi yer almaktadır.

Bu fon kaynakları arasından Afrika Barış Hizmeti, Cotonou Anlaşması hükümleri gereğince Avrupa Kalkınma Fonu içerisinden karşılanmakta ve Afrikalı ülkelerin bu kıtada oluşturdukları barış koruma güçlerini görevlendirmelerinde kullanılmaktadır. Bu noktada rneğin 9. Avrupa Kalkınma Fonu kapsamına 2000-2007 yılları arası Afrika Barış Hizmeti için ayrılan kaynak 250 milyon Avro düzeyindedir. Bu miktar özellikle Afrika Birliği'nin Sudan Misyonu için sağlanan katkılarının yetersizliği ne sürülerek 2007 yılında 440 milyon Avro'ya çıkarılmış ve kaynaklar Somali, Komoros ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki barış operasyonlarında da kullanılmıştır. Bu kapsamda ayrılan fon kaynağının %90 oranında bir kısmının Afrika Birliği'nin oluşturduğu barış operasyonlarına ve misyonlarına ayrıldığı sylenilecektir. Bu durumda geri kalan %10 değerindeki fon kaynağı ile kapasite geliştirme çalışmaları gerçekleştirilebilmiştir ki bu oran Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi'nin uzun dönemli gelişimi için bir dezavantajdır. Diğer yandan Afrika Barış Hizmeti kaynaklarının askeri harcamalar için ayrılamaması, sadece askerlerin taşınması ve yaşam giderlerinin karşlanması gibi yerlerde kullanılabilmesi ve askeri harcamaların ancak AB ye ülkelerinin savunma bakanlıkları bütçesinden tek taraflı katkısı ile

³⁷¹ Nicoletta Pirozzi, "EU Support to African Security Architecture: Funding and Training Components", **European Union Institute for Security Studies**, Occasional Paper No. 76, 2009, s. 19- 20.

gerçekleşebiliyor olması da Afrika'da gerçekleştirilen barışı koruma operasyonlarına yapılan AB katkısının sürekliliğini de riske sokmaktadır³⁷². Çünkü üye devletlerin savunma bakanlıklarının bütçeleri genellikle giderlerin tahsisi açısından oldukça katı bir şekilde tanımlanmıştır ve bu durumda Afrika kıtasında meydana gelebilecek herhangi bir ani krizin önlenmesi için bu ülkeler fon yaratmak konusunda yetersiz kalabilmektedirler. Bu durum da barış koruma operasyonlarının finansal açıdan en önemli bileşeni olan askeri harcamalar konusunda AB'nin yeterli kaynak sağlayamamasına ve dolayısıyla etkin bir rol oynayamamasına neden olabilecektir. Diğer bir açıdan değerlendirmek gerekirse, barış koruma operasyonları ve misyonları için yapılacak en önemli finansal katkılardan biri olan askeri harcamalar için kaynak yaratma sorumluluğunun AB üyesi Avrupalı ülkelerin inisiyatifinde tutulması durumu kolonici geleneğe sahip Avrupalı ülkelerin Afrika ülkeleri üzerinde etki ve söz sahibi olmak için politika geliştirdiği şeklinde yorumlanabilmektedir.

IV. AB-AKP Diyaloğunun Teorik İncelemesi

AB ve AKP arasındaki işbirliği Roma Antlaşması'ndan bu yana sürdürülmekte olan bir ilişki biçimi olarak oldukça eskidir ve bu ilişkiyi düzenleyen metinlerde söz konusu ilişkinin amaçlarından en önemlisi olarak gösterilen konu, AKP ülkelerinde kalkınmanın sağlanmasıdır. Bu başlık kapsamında iki taraf arasında gerçekleşen işbirliğinde kalkınma odaklı politika ve eylemlerin etkileri ve vardığı sonuçların postkolonyal ve neokolonyal teorideki açıklamaları incelenmiştir.

Kalkınma kavramının genel anlamda, kendi kendine yeterlilik ve kendine güven üzerinden gerçekleştiği üzerine geniş bir uzlaşma bulunmaktadır³⁷³. Kendi kendine yeterlilikte geçinebilmek için kişilerin sürdürülebilir tarımsal arazi ve doğal kaynaklara erişimi gerekmektedir. Kendine güven kavramında ise yeterli bir yaşam standardını tutturabilmek için yeterli bir istihdam seviyesi ve alım gücü gerekmektedir. Bu durumda

³⁷² A.e., s. 23, 25- 27.

³⁷³ Flint, a.g.e., s. 4.

kendi kendine yeterlilik stratejisi için belirli alanlarda yoğun bir devlet müdahalesi gerekli iken kendine güven stratejileri neoliberal politikalar ile bağlantılandırılarak ticaret liberalleştirilmesi ve gelişmekte olan ülkelerin küresel ekonomiye katılması bu stratejinin önemli bir bileşenidir³⁷⁴. Tüm bu bilgiler ışığında AB'nin tavrı, uygun olup olmadığına bakmadan, kendine güven stratejisini kalkınmakta olan ülkeler üzerinde uygulamak yönündedir ve bu stratejinin neticesi olarak da yoksulluk düzeylerinde belirgin bir artış yaşanmıştır.

Başta Kwame Nkrumah olmak üzere Afrikalı düşünce liderlerinin çoğuna göre AT ve AKP ülkeleri ile olan ekonomik diyalog bazı yönlerden faydalı ve kesinlikle gerekli olmakla birlikte yetersiz, etkisiz ve yanlış yönlendirilmiştir. Öncelikle neokoloniyal teori üzerine çalışanlar arasında Konvansiyonlar vasıtasıyla yapılan yardımların bu ülkelerin Avrupa Birliği'ne finansal açıdan gün geçtikçe daha da bağlanmasına yol açtığına yönelik görüşleri oldukça yaygındır³⁷⁵. Diğer bir deyişle Üçüncü Dünya ülkeleri gelişme yönündeki planlarını ve umutlarını Avrupa Kalkınma Fonu vasıtasıyla gelecek olan yardıma bağlamışlardır.

Lome Konvansiyonları'nın doğasını açıklayan yaklaşımlar, Lome'un ilk dönemlerinde egemen uluslar arasında eşitlik ilişkisinin giderek artırıldığı bir karşılıklı bağımlılıktan söz etmektedirler. Fakat yine erken dönemlerde ortaya çıkan alternatif bir yaklaşıma göre, Lome Konvansiyonları giderek artan karşılıklı bağımlılık ve zaafiyetler ortamında koloni tipi ekonomik ilişkilerin bir devamı olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada özellikle ekonomik araçlar kullanarak "ötekinin baskınlığı" devam etmekte ve yeni Konvansiyon baskınlık ve kontrol mekanizması olmaktadır. Bağımlılık teorisi ile desteklenen bu yaklaşımın içeriğinde Lome Konvansiyonu, Afrika'daki endüstrileşme teşvikini eksik tutarak Avrupa'dan Afrika'ya sürekli ana ürün ihracatı gerçekleştirmek yoluyla ve eski koloni efendilerin finansal desteklerine bağımlı olmayı desteklemek

³⁷⁴ Flint, a.e., s. 5.

³⁷⁵ John Redmond (Der.), The External Relations of the European Community, a.g.e., s. 132.

yoluyla aradaki bağımlı ilişkiyi geliştirmiştir³⁷⁶. STABEX sistemi aracılığıyla ana ihraç mallarına destek vererek, AKP ülkelerinin imal edilmiş ihraç ürünlerinin AB pazarına yeterli girişini sağlamaya izin vererek Lome, eşitsizliğin süregelmesini desteklemektedir. Bu anlamda Lome Konvansiyonları'nın Avrupa'nın sömürsünü devam ettirdiğini savunan Samir Amin, Nabudere, Lister ve Kahler gibi bağımlılık teorisyenleri, 1980'li yıllarda AKP ülkelerindeki özellikle endüstrileşme bağlamında görülen kalkınma eksikliğini Konvansiyon'un eşitsiz doğasına bağlamakta ve Avrupa'nın yarattığı bağımlılık ilişkisinin Lome'un Konvansiyonları aracılığı ile devam ettirdiğini savunmaktadır. Diğer yandan aynı yıllarda Herbst gibi bazı bağımlılık teorisi karşıtları Lome Konvansiyonu'nun iddia edildiği kadar sömürücü olduğu bir durumda uzun bir süre boyunca yürürlükte olamayacağı ve Konvansiyon'a katılan AKP ülkesi sayısının da giderek artmayacağını savunmuşlardır³⁷⁷.

Süreç içerisinde Konvansiyonlar yenilendikçe iki taraf arasındaki postkolonyal ilişki biçiminde de değişimler yaşanmıştır. Örneğin Lome IV ile getirilen uyum mekanizması incelendiğinde, özellikle görülen değişiklik, bağış yapan tarafın giderek artan bir biçimde diğer tarafın siyasi, kurumsal ve doğrudan olarak ekonomik işlerine müdahalesini artırmasıdır. Bunun ardında, özellikle Bretton Woods kurumlarının kalkınma politikalarına uyum aracılığıyla AKP ülkelerinin kararlılıklarının yerini itaatin ve yardım alma konusunda şartlarına bağlılığın alması yatmaktadır³⁷⁸. Bu ilişki sürecinde eşitsiz ilişki düzeyinin giderek artmasında bir diğer etken şüphesiz ki AB içerisinde yaşanan genişleme dalgalarıdır. AB'deki her bir genişleme dalgası yardım kaynaklarının Birlik dışından Birliğin içine daha fazla aktarılması anlamına gelmektedir. Bu nedenle de işbirliği süreci içerisinde finansal yardıma dayalı bu bağımlı zayıflayacağına, kopacağına yönelik endişeler ve korkular taraflar arasındaki uluslar arası diyalogun içeriğini oluşturur hale gelmiştir. Bu süreçte yardım gören AKP ülkeleri, kaynaklarının yeni gelişmekte olan Orta ve Doğu Avrupa ekonomilerine aktarılması ile

³⁷⁶ Brown, a.g.e., s. 8.

³⁷⁷ A.e., s. 10.

³⁷⁸ A.e., s. 114.

azalacağından ciddi endişeler duymuşlardır. Sonuç olarak 1990 yılında Kalkınmadan Sorumlu Komisyon Temsilcisi Dieter Frisch bir açıklama yapmış ve Topluluğun uluslar arası gelişmeler karşısında komşuları ile yeni ilişkiler kurulacağını kaçınılmaz olduğunu fakat bu gelişmenin AKP ülkelerine ayrılan kaynakta bir bölünme yaratmayacağını belirtmiştir³⁷⁹. Aynı olay AB'nin son genişleme dalgasının ardından 27 üyeli bir Birlik haline gelmesiyle de yaşanmış ve Cotonou Anlaşması'nın 2010 yılı revizyonu sırasında AKP ülkelerinin öncelik hiyerarşisinde daha geri sıralara atılmasından endişe duyulmalarına yol açmıştır. Özellikle 2011- 2020 yılları boyunca yeni üye olan bu ülkelerin AB Başkanlığı görevini alacak olmaları ve bu vesileyle karar alım sürecinde daha fazla etkili olmaları AKP ülkelerinin endişelerini doğrular niteliktedir. Bu durum bir yandan da aradan geçen 20 yıllık süre, değişen birçok Anlaşma ve yenilik veya değişim söylemlerine rağmen AKP ülkelerinin hala AB'ye bağımlı durumlarının değişmediğini göstermektedir.

Bağımlılık teorisine göre müzakereler boyunca öne sürülen siyasi ve ekonomik şartlar dolayısıyla zayıf AKP ülkelerinin takdir yetkileri minimum seviyede tutulmaktadır. Bu teoriden bakıldığında kurulması düşünülen siyasi diyalog çerçevesi dahilinde AB'nin kalkınma politikası alanında AKP ülkelerinden daha fazla sorumluluk talep etmesi, dengesiz ve bağımlı ilişki ağını daha da güçlendirecektir. Bu amaçla Cotonou Anlaşması ile AKP ülkelerinin bölünmesinin istenmesi bu ülkelerin talep ve amaçlarının daha kolay bir şekilde kontrol altına alınmasını sağlayacaktır³⁸⁰. IMF, DB ve DTÖ kuzeyli gelişmiş ülkeler adına hareket ettiği ve bunlara ait yapısal uyum programları bulunduğu müddetçe AKP devletleri güçsüzleşmeye devam edecektir³⁸¹.

³⁷⁹ John Redmond (Der.), *The External Relations of the European Community*, a.g.e., s. 132.

³⁸⁰ Olufemi Barbarinde ve Gerrit Faber(Der.), **The European Union and the Developing Countries**, İçerisinde, Gerrit Faber, "Economic Partnership Agreements and Regional Integration Among ACP Countries" a.g.e., s. 83.

³⁸¹ Bu görüşün karşısındaki görüş, AB'nin AKP ülkeleri ile bire bir müzakere etmek yerine ülke grupları ile müzakere etmesinin neo-kolonyal güç algısını da zayıflatacağını savunmaktadır. Çünkü bu durumda gruplar daha büyük bir gücün temsili olacak ve grup halinde daha büyük bir kaynağı ellerinde bulunduracaklardır. Bkz. Olufemi Barbarinde ve Gerrit Faber(Der.), **The European Union**

AKP ülkeleri AT'nin yeni dönemde, globalleşmenin de etkisiyle daha rekabetçi bir çevreye entegre olmasıyla, AT pazarı içerisinde kendilerine ait olan tercihli durumun diğer gelişmekte olan ülkelere verilen tavizlerle tükeneyeceğini düşünmektedirler. Nitekim 1990'lı yılların başında İngiltere'de yapılan ekonomi ve ihracat analizleri bu ülkelerin dünyadaki talebe karşı rekabet içinde buldukları diğer gelişmekte olan ülkelere nazaran daha az cevap verebildiklerini ve bu nedenle ihracatlarının da arz yönünden inelastik olduğunu göstermektedir. Bu anlamda neokoloniyal eleştiriler ile uyumlu bir şekilde, Lome ticaret hükümlerinin AKP ülkelerine rekabetçilik kazandırmadığını söylemek yerinde olacaktır. Her ne kadar rekabetçilik ilkesi Lome Konvansiyonları'nın temel ilkeleri arasında yer alsın ve son olarak Lome IV Konvansiyonu ile yapısal uyum politikaları ile ticaret ve rekabetçi üretim desteklense de ticaret artışı bakımından AB ve AKP ülkeleri arasında gerçekleştirilen ticaretin zaman içerisinde giderek azaldığı bir gerçektir³⁸². Daha açık bir ifadeyle ürün çeşitlendirmesi yönünden yetersiz olan ve ihracat pazarını sadece Avrupa'nın taleplerine göre şekillendiren AKP ülkeleri global rekabete karşı üretim mekanizmasını yeniden yapılandırma yeteneğinden yoksun bırakılmıştır³⁸³. Grafik 2 bölgesel anlamda AKP ülkelerinin mal ihracatı payındaki düşüşü yıllara göre aktarmaktadır. Buna göre Karayipler bölgesi uzun dönemle düşüş trendinden en ciddi biçimde etkilenen bölgedir. Nitekim bu bölgenin payı 2000 yılında %0,2'ye düşmüştür. Güney Afrika ve Nijerya dışındaki Afrika ülkeleri 1950'li yıllardan beri dünya mal ihracatındaki istikrarlı düşüşten şikayet etmektedirler. Çünkü söz konusu ülkelerin bu dönemdeki payları %3,1'den %0,7'ye olmak üzere beşte bir oranında düşmüştür. AKP ülkeleri içerisinde Nijerya istisnai bir durumdadır, çünkü 1980'lerde petrol ihracatı talebinde yaşanan, yaklaşık 3 katı artma trendinin dışında, 1990'lara kadar % 0,3- 0,4

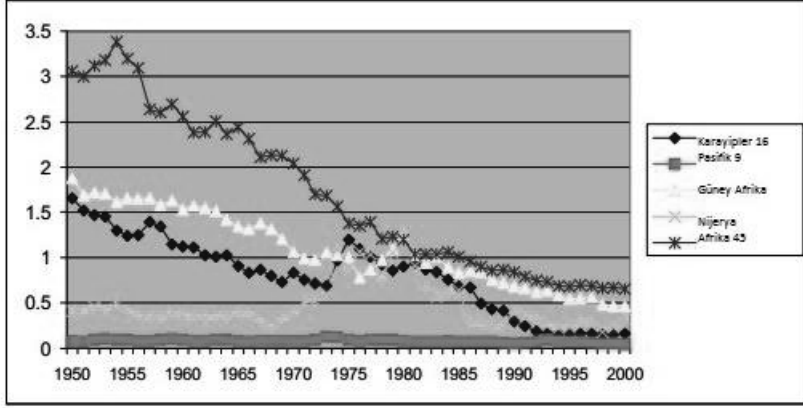
and the Developing Countries, İçerisinde, Gerrit Faber, "Economic Partnership Agreements and Regional Integration Among ACP Countries", a.g.e., s. 92.

³⁸² Brown, a.g.e., s. 110.

³⁸³ John Redmond (Der.), The External Relations of the European Community, a.g.e., s. 135.

oranında istikrarlı ihracat payı göstermektedir. Fakat son 10 yılda Nijerya'daki değer, 1950'ye oranla dörtte bir oranında düşmüştür³⁸⁴.

Grafik 2: Bölgelere Göre Dünyada AKP Ülkeleri İhracatının Payı 1950-2000 (%)

Kaynak: United Nations Conference on Trade and Development, Participation of African, Caribbean and Pacific Group of States in International Trade, UNCTAD/DITC/TNCD/Misc.27, Fiji, 2002 s. 8, 21.03.2012, (Çevrimiçi) <http://unctad.org/en/Docs/poditctncdm27.en.pdf> s. 9.

Ticaret kapasitesindeki düşüşü farklı rakamlarla açıklamak gerekirse UNCTAD 2003 istatistik raporuna göre, 1970 yılında AB'nin toplam ithalatı içerisinde AKP ülkelerinden yaptığı ithalat % 5,1 iken 2003 yılında bu oran % 1,5 düzeyine gerilemiştir. Aynı şekilde AB'nin toplam ihracatı içerisinde AKP ülkelerine ayrılan oran 1970 yılında % 5 iken 2003 yılında % 1,4 olmuştur. AKP ülkelerinin yaptığı ihracatın genellikle hammaddeler olduğu düşünülürse, oluşturulan tercihli sistemin diğer gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığında kayda değer bir fark yaratmadığı nedeniyle zaman içerisinde bu rakamsal düşüşün yaşandığı görülmektedir. Ayrıca AB pazarına daha rahat girme anlamında AKP ülkelerinin ihracat toplamı çok önemli bir fayda da sağlamamaktadır. Çünkü ihracat edilen mal çeşitlerinin yarısından fazlası en çok kayrılan

³⁸⁴ United Nations Conference on Trade and Development, Participation of African, Caribbean and Pacific Group of States in International Trade, UNCTAD/DITC/TNCD/Misc.27, Fiji, 2002 s. 8, 21.03.2012, (Çevrimiçi) <http://unctad.org/en/Docs/poditctncdm27.en.pdf>

ülke kuralına göre sıfır gümrük uygulamasına dahildir ki bu durum fayda düzeyini oldukça azaltmaktadır. Dolayısıyla, bu ülkelerin ticaretteki rekabetçi pozisyonunun giderek düşmesinin bir diğer kanıtı olarak zaman içerisinde yaptıkları ihracatın dünya ticareti içerisindeki oranı da giderek düşmektedir³⁸⁵.

Ticarete ilişkin neokoloniyal eleştiriler kapsamında değerlendirilen bir diğer konu AKP ülkelerine verilen tavizler nedeniyle bu ülkelerin belirli mal gruplarında Avrupa pazarına bağımlı hale gelmesidir ve bu durum da ülkelerin bu ürünleri yüksek fiyatlara satmasına, dolayısıyla uluslar arası rekabet içerisinde yer alamamasına neden olmaktadır. Muz ticareti bu durumun en somut örneği niteliğindedir. Özellikle Karayipler ve Kamerun’u içeren muz üreticisi AKP ülkelerinin AB’ne yaptıkları muz ithalatı genel itibarıyla Fransa ve İngiltere’ye olmaktadır. Karayipler’de muzun üretim maliyeti ise Latin Amerika’daki maliyetin iki katından daha fazladır. Bu bölgelerde nakliye ve ambalajlama maliyetleri de modern limanların olmaması ve ambalajlama faaliyetlerinin teknolojik yetersizlikten ötürü daha ucuza gerçekleştirilememesi nedeniyle Avrupalılara çok daha pahalıya mal olmaktadır. Diğer yandan AKP ülkelerinde yağmur ve kasırgalar gibi doğal afetler nedeniyle mahsul kıtlığı yaşanmasına ilişkin riskler de oldukça fazladır. Tüm bu koşullara rağmen AB’nin bu üründe gerçekleştirdiği yüksek koruma önlemleri nedeniyle Karayipli üreticilerin çoğu sadece AB ülkelerine ihracat yapmaktadırlar. Duruma başka bir açıdan bakarsak küçük çaplı yerel pazarlara sahip gelişmekte olan ülkeler büyüyebilmek için ekonomik gelişmelerinin en başlarında uluslar arası ticaret yapmaya başlamalıdır. Fakat gelişim aşamasında oldukları için bu ekonomiler çoğu zaman dünya ile rekabete girmede zorluk çekmektedirler, çünkü bebek endüstriler olarak tanımlanan bu yapılarda rekabeti ve esnek üretim yapısını gerçekleştiren ara mal ve hizmet sağlayıcılarına ilişkin bir ağ oluşturulmamıştır. Dolayısıyla küresel pazarlarla rekabete girememe neticesinde ürünler

³⁸⁵ Susanna Wolf, “The Future of Cooperation Between the EU and ACP Countries”, **Intereconomics**, Cilt 32, Sayı 3, Mayıs-Haziran 1997, s. 127.

oldukça yüksek fiyatlara üretilmektedir³⁸⁶. AKP ve AB ülkeleri arasında oluşturulan tercihli ticaret sayesinde de gelişmekte olan AKP ülkeleri sağlanan tercihli ticaret avantajlarını kullanarak hammadde ağırlıklı üretim yapmış ve rekabetten uzak bir politika oluşturmuştur. Netice olarak bu ülkelerin çoğu halen ihraç ürünlerini çeşitlendiremeyen ve yüksek fiyat uygulamaları yüzünden küresel rekabetten yoksun bir ekonomi politikasına mahkûm olmuşlardır.

Avrupa Komisyonu'nun 1998 yılında yayınladığı Yeşil Kitap tercihli ticaret rejimi başta olmak üzere Lome Anlaşmaları çerçevesinde AKP ve AB ülkeleri arasındaki sorunların tartışılması için bir başlangıç yaratmıştır. Ardından 2000 yılında taraflar arasında yapılan ticari işbirliği görüşmeleri neticesinde serbest ticaret anlaşmalarında tek taraflı tercihler sistemi oluşturulmasının yasaklanması ve AKP ülkelerinin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi'ne entegre olmaları ilkeleri benimsenmiştir. Burada ticari ilişkilerde karşılıklılık ilkesi, AKP ülkeleri için rekabetçiliğin sağlanması amacıyla serbest ticaret sistemine geçmenin öncelikli koşulları olarak nitelendirilmiştir. Fakat diğer yandan bilinmesi gereken nokta, Cotonou Anlaşması ile ticarete taraflar arası eşitliğin sağlanması ve serbest ticaret sistemi kurulmasıyla, iki taraf arasında kurulan ortaklıklar sonucunda AKP ülkelerinin AB pazarına satacağı ihraç mallarındaki artışın yavaş bir seyirle artmasına karşılık AB pazarından gelen ve daha pahalıya imal edilen ihraç mallarının AKP ülkelerindeki pazar paylarını kısa bir sürede artıracaklardır. Bunun bir sonucu olarak, belki de sadece geçici bir süre için, AKP ülkelerinin ticaret açıkları vermeleri kaçınılmazdır³⁸⁷. Gerçekten de DTÖ'ne bağlı Uluslararası Ticaret Merkezi'nin ülkelere ilişkin ticaret verilerini açıkladığı raporlara bakıldığında örneğin en az gelişmiş AKP ülkeleri sınıflamasına giren ülkeler arasındaki Togo 2004 yılında tüm endüstrilerdeki net ticaretinde % 17,7 oranında bir açık verirken 2008 yılında bu açık % 32,3'e yükselmiştir. Madagaskar'da 2004 yılında tüm endüstrilerdeki net ticaret açığı % 25,9 iken 2008 yılında bu oran %

³⁸⁶ Matthew McQueen, "After Lome IV: ACP-EU Trade Preferences in the 21st Century", *Intereconomics*, Cilt 34, Sayı 5, Eylül- Ekim 1999, s. 224, 231.

³⁸⁷ Heiko Körner, "The Future of the ACP Countries", *Intereconomics*, Cilt 35, Sayı 1, 2000, s. 33, 36.

39,5'e yükselmiştir. Pasifik ülkelerinden biri olan Kiribati'de ise 2004 yılında tüm endüstrilere ait ticaret açığı % 66,5 iken 2008 yılında bu açık % 45,6 oranına gerileyebilmiştir. Diğer yandan AKP ülkeleri içerisinde en az gelişmiş sınıflamasına girmeyen ülkeleri örnekler olarak incelemek gerekirse Kenya'nın 2008 yılında tüm endüstrilerdeki rakamlara göre %21 oranında ihracat büyümesi ve %29 oranında ithalat büyümesi görülmekte ve net ticaretinde %38,1 oranında bir açık oluşmaktadır. Oluşan bu net açık 2004 yılında % 26 oranı ile başlamış ve 2008'de %38,1'e kadar varmıştır. Senegal'de ise 2004 yılında % 36,7 oranında olan net ticaret açığı 2008 yılında % 50,1 oranına yükselmiştir³⁸⁸. Örneklerde de görüldüğü gibi AKP ülkelerinin hemen hemen hepsinde Cotonou Anlaşması sonrasında ticaret açıklarında genel bir artış görülmektedir. Nitekim 2002- 2009 yılları arasında Bölgesel Ekonomik Toplulukların ihracat ve ithalattaki ortalama büyüme oranlarını gösteren Tablo 4, ECCAS dışındaki bütün ülke gruplarında ithalat büyümesinin ihracattan daha büyük olduğunu, dolayısıyla ticaret açıklarında artış yaşandığını göstermektedir.

³⁸⁸ AKP ülkelerinin ticaret performanslarına ilişkin bilgiler 1964 yılından itibaren Dünya Ticaret Örgütü ve Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) ile ortaklaşa çalışan Uluslar arası Ticaret Merkezi'nin ülkelere ilişkin verilerinin bulunduğu internet sitesinden elde edilmiştir. Daha detaylı bilgi için, (Çevrimiçi) <http://www.intracen.org/menus/countries.htm>

Tablo 4: 2002-2009 Yılları arasında Bölgesel Ekonomik Toplulukların Ortalama Büyüme Oranları (%)

Gruplar	2002-2009 Ortalama İhracat Büyüme Oranı (%)	2002-2009 Ortalama İthalat Büyüme Oranı (%)
Afrika	15,1	16,9
COMESA	17,8	19,1
ECCAS	21,3	19,1
ECOWAS	15,8	19,0
SADC	14,1	14,8
CEN-SAD	16,2	17,6
IGAD	17,6	19,9
EAC	15,5	19,7
Dünya	9,7	9,5

Kaynak: United Nations Conference on Trade and Development, Trade Liberalization, Investment and Economic Integration in African Regional Economic Communities Towards the African Common Market, UN Publications, 2012, s. 4-5, 23.04.2013, (Çevrimiçi) http://unctad.org/en/Docs/ditctned2011d2_en.pdf

Cotonou Anlaşması madde 37(7) gereğince AB, AKP ülkelerinin pazara girişini iyileştirmek durumundadır. Diğer yandan AB bu ülkelerin pazara daha fazla girmesine

yönelik bir eğilim içerisinde değildir. Neokoloniyal eleştiriler, karşılıklı olmayan düzenlemelerin son bulmasının ardından AKP ülkeleri açısından pazara eksik erişim veya var olan erişimde azaltmaların yaşanması kazanç ve ihracat kaybına neden olarak bu düzenlemeden etkilenen kesimlerin sosyal ve ekonomik haklarını olumsuz etkileyeceğini belirtmektedir. Bazı eleştirilere göre EOA'lar, Afrika'nın neokolonileşme sürecini hızlandıran, tek taraflı olarak AB'yi kayıran anlaşmalardır³⁸⁹. Afrika mallarının AB pazarında tanınmış ve pazar değeri yerleşmiş markalar karşısında rekabet düzeyinin düşüklüğü Batı Afrika tarafından bilinmektedir. Bu nedenle müzakerelerde Batı Afrika ülkeleri AB pazarına girmenin avantajlarının farkında olmakla birlikte, ulusal çıkarlarına aykırı olacak bir Anlaşmayı imzalamak istememektedirler. Orta Afrika ile müzakereler boyunca AB özellikle malların ticaretinin liberalleştirilmesi hususunda esnek davranmamaktadır. Orta Afrika, pazara giriş liberalizasyonunu 20 yıllık bir sürede %60'tan %71'e yükseltmeyi önerse de AB, bu durumun 15 yıllık bir sürede %80 düzeyine getirilmesi konusunda ısrarlı davranmaktadır³⁹⁰.

AB-AKP arasındaki işbirliğine dayalı ilişkinin neokoloniyal incelemesinde ele alınan ana başlıklardan birisi ilişkinin eşitsiz doğası ve AKP ülkelerinin anlaşmaların müzakereleri ve uygulama süresi içerisindeki zayıf tutumdur- ki bu durum AB'nin AKP grubu üzerinde siyasi bir hegemonya kurduğu iddialarına neden olmaktadır. Bu bakış açısı Lome Konvansiyonları'nın, genel olarak AKP ülkelerinin zayıflıklarını kullanarak AB'den taviz almaları sürecini yansıttığını da savunmaktadır³⁹¹. Zayıflığı vurgulama stratejisi aslında Üçüncü Dünya devletlerinin postkolonyal dönemdeki duruşunu anlatmakta ve yardım talebi eden, hatta yardım alma hakkı olduğunu savunan ve bunun sebebi olarak da bu devletlerin amprik zayıflığı olduğunu belirten bir duruştur.

³⁸⁹ Gathii, a.g.e., s. 393.

³⁹⁰ A.e., s. 394.

³⁹¹ I.W. Zartman (Der.), **Europe and Africa: the New Phase**, içerisinde J. Ravenhill, "When Weakness is Strength: The Lomé IV Negotiations", Lynne Rienner Publishers, London, 1993, , s. 52.

Cotonou Anlaşması'nda AKP ülkeleri ve AB eşit ortaklar olarak görülmekte ve paylaşılan amaçlar etrafında ortaklaşa çalışılacağı belirtilmektedir. Oysaki neokolonial eleştirilere göre uygulamada AB, AKP ülkelerine kendi politikalarını fiilen dayatmaktadır. Nitekim Avrupa Komisyonu'nun kaleme aldığı ve Ulusal ya da Bölgesel Strateji Belgeleri olarak adlandırılan gelişim odaklı strateji dokümanlarının AKP ülkeleri tarafından onaylanmasına iki taraf arasındaki müzakerelerin ardından karar verilmektedir. Müzakerelerde ise AKP ülkeleri genellikle fonları elde edebilmek uğruna Komisyon'un isteklerini kabul etmek durumunda kalmaktadırlar. Bu nedenle de AKP Grubu ve AB arasındaki ilişkide AKP ülkeleri daha güçsüz bir pozisyon almaktadır³⁹². Cotonou müzakerelerinin uluslararası ilişkiler teorileri üzerinden incelenmesi kapsamında, neorealist ideolojiye göre AKP-AB kalkınma rejimi ile ortak değer ve normlar paydaşları karşılıklı çıkarlar etrafında daha sıkı bir şekilde bağlayacaktır. Fakat önceki anlaşmaların başarısızlığı ve ortak bir değer sisteminin yokluğu düşünüldüğünde bu durumun gerçekleşmesi pek de olası değildir. Çünkü AKP-AB ilişkisi karşılıklı bağımlılık içeren bir ilişki olmaktan öteye, AB'nin AKP grubu üzerinde hegemonya sağladığı bir ilişki türüdür. Neorealist ideoloji varsayımlarından birine göre Cotonou Anlaşması ile AKP bölgesel blokları içerisinde "soft hegemonlar" oluşturulabilir³⁹³. Bu soft hegemonlara örnek olarak Batı Afrika'da Nijerya ve Güney Afrika'da Güney Afrika devleti verilebilir. Bu durumda Cotonou kapsamında yeni güç dengeleri oluşabilir ve AKP ülkelerinin ortak sesi zayıflatılarak Avrupalılar bu ilişkide herhangi bir baskıya maruz kalmadan kendi gündemlerini yürütmeye devam edebilirler.

Anlaşma amaçları arasında siyasi işbirliğinin derinleştirilmesi konusu, bir önceki başlıkta da ele alındığı gibi, teorik olarak ticaretin geliştirilmesi ve rekabetin artırılması gibi konular ile ilişkilendirilerek oldukça akılcı temellere dayandırılmıştır. Fakat bu amaç kurumsal altyapının değiştirilmesi ve gerekli reformların gerçekleştirilmesi olmadan yapılamaz. Oysaki AKP ülkelerinin yoğun taleplerine rağmen hem Cotonou Anlaşması müzakereleri sırasında hem de 2005 ve 2010 yıllarında gerçekleşen gözden

³⁹² Slocum ve Bradley, a.g.e., s. 646.

³⁹³ The European Union and the Developing Countries, içerisinde, Stephen Wright, a.g.e., s. 80.

geçirmeler esnasında AKP ülkelerindeki kurumsallaşma ve reformlara ilişkin köklü bir çalışmanın öngörülmemesi aradaki eşitler arası siyaseti ve oluşturulmak istenen derin siyasi diyalogu sorgulatmaktadır. Diğer yandan Cotonou Anlaşması hükümlerine uygun olarak gerçekleştirilmeye çalışılan EOA'ların müzakeresinde kapasite inşası ve teknik destek konularına değinilmemiştir³⁹⁴. Bu sayede AKP ülkelerinin EOA müzakerelerine etkin olarak katılma hakkının kapasite eksikliklerinden ötürü baltalandığını söylemek de yerinde olacaktır.

³⁹⁴ Gathii, a.g.e. s. 394.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AKP- AB Göç Diyalogu Kapsamında AB Göç Politikalarının Neokolonyal ve Postkolonyal İncelemesi

I. AB Göç Politikasının Yasal Dayanakları

AB'nin politika alanları içerisinde Adalet, İşçileri ve Vatandaşların Hakları başlığında ele alınan göç politikası, AB üye ülke vatandaşlarının ve üçüncü ülke vatandaşlarının Birliğe giriş, ikamet, çalışma izinleri ve yurttaşlık hakları ile ilgili düzenlemeleri kapsamaktadır. Adalet ve İşçileri alanının AB'nin yasamasının toplam %40'ını oluşturduğu düşünüldüğünde, göç politikasının da AB yasaması içerisinde önemli bir yeri kapladığı çıkarımını yapmak zor olmayacaktır. Nitekim bu alan içinde yer alan göç politikası Birliğin en aktif politika alanları içerisinde³⁹⁵. Fakat AB'de göç politikasına ilişkin yasal bir altyapının oluşturulması tarihsel anlamda 1980'li yıllarda ve özellikle Ortak Pazar girişimleri ile birlikte gerçekleşmiştir.

AB göç politikasının ilk yıllarında üye ülke hükümetleri güdümlü bir politikanın var olduğuna yönelik en önemli göstergelerden biri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki 10 yıllık süreçte Avrupa'ya gelen veya Avrupa'ya gerçekleşen göç kontrolü ile ilgili detaylı bir düzenlemenin olmamasıdır. Groenendijk'e göre kamu otoritelerinin bu hususta hoşgörülü yaklaşmasının iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan biri göç kanunlarının genel olarak polis kanunları içerisinde yer almasıdır; ikinci neden ise bu dönemde Avrupalı ülkelerde yabancıların statüsünün vatandaş olmayanlara özgü uluslararası özel hukuk kapsamında ele alınmasıdır³⁹⁶. Bu dönemde göç hukukunun ulusal karakterinin değiştiğine dair ilk gösterge, Schengen süreci ve Göç ile İlgili Geçici Çalışma Kurulu'nun çalışmalarının başlatılmasıdır. Bu anlamda AB göç hukukunun

³⁹⁵ Claude Moraes, "The Politics of European Union Migration Policy", *Political Quarterly*, Cilt 74, Ekim 2003, s. 121.

³⁹⁶ Kees Groenendijk, "Why a New Journal on Migration and Law", *European Journal on Migration and Law*, Cilt 1, Sayı 1, 1999, s. 3.

yasal dayanakları ilk olarak 1986 yılında Tek Avrupa Senedi (TAS) ile gerçekleştirilmiştir. TAS AB'nin karar alımında göçe ilişkin ilk kısıtlayıcı hükümlerin beinmsendiğine dair resmi bir göstere niteliğindedir. Bu bağlamda TAS ile başlayan süreçte, AB artık yasal düzlemde AB vatandaşı olmayanlara yönelik göç hukukunun Avrupalılaşması ve ulusal göç hukuklarının kısıtlama amaçlı birleştirilmesine yönelik yasalar ve sistemler oluşturmaya başlamıştır. Fakat bu noktada karar alım sürecine göç konularının dahil edilmesi başladığında, bu konunun tamamen hükümetlerarası sürece dahil edildiğini belirtmek yerinde olacaktır. Adalet ve İçişleri alanına ilişkin üye ülke hükümetlerinin siyasi hassasiyetleri yüzünden karar alım süreçlerini fiilen kullanışsız hale getirmeleri, üye devletlerin Avrupa Komisyonu ve Parlamento'ya daha büyük bir otorite devretmesine engel olmaktadır. Bu başlık kapsamında göç politikasında AB'nin birincil hukukuna yansıyan Antlaşmalar, Zirveler ve Birlik girişimleri araştırma konusu olarak belirlenmiş ve göç politikasına ilişkin yasaların kapsamı, etkileri ve Birlik yetkileri açısından bu yasa ve girişimlerin Topluluk içerisindeki yeri incelenmiştir.

A. Göç Politikasının AB Birincil Hukukundaki Yeri

AB hukukunda göç politikasının ortak bir politika olarak yer almaya başlaması 1985 yılında imzalanan Schengen Anlaşması ile gerçekleşmiştir. Schengen Anlaşması ile başlatılan süreçte, AB'nin ortak vize düzenlemeleri ve dış sınırlarında ortaya koyacağı ortak politikalara ilişkin yasalar benimsenmiştir. Tarihsel süreç içerisinde Schengen Anlaşması'ndan sonra AB Antlaşmalarındaki göç politikası düzenlemelerinde, genel olarak üye devlet politikalarından ortak bir göç politikasına geçme yönlü iradenin varlığı saptanmakla birlikte; bu durumun gerçekliği veya geçerliliği halen Topluluğun göç politikasına ilişkin tartışmaların başında gelmektedir. Söz konusu duruma ilişkin tartışmalar, bu bölüm içerisinde yer alan "Göç Politikasında Düşük Uyumlaştırma Düzeyi" isimli başlıkta ele alınmıştır.

Bu başlık içerisinde AB'nin birincil hukuk metinleri olarak tanımlanan Antlaşma metinlerinde ve Zirve sonuç metinlerinde göç politikasına ilişkin gerçekleştirilen yasal

düzenlemeler incelenecektir. Bu inceleme yapılırken özellikle Amsterdam Antlaşması birincil hukuka ait düzenlemelerin mihenk taşı olarak kabul edilmiş ve bu nedenle sınıflamalar Amsterdam Antlaşması öncesi düzenlemeler ve Amsterdam Antlaşması sonrası düzenlemeler olarak ikiye ayrılmıştır. Burada Amsterdam Antlaşması'nın AB göç politikasında kırılma noktası olabilecek gelişmelere yol açan özelliklerinden ilki, bu Antlaşma sonrasında Adalet ve İçişleri sütunundaki yetkilerin, sadece polis ve adli işbirliği dışındaki alanların tümünün, ulusüstü sütun olarak tanımlanan birinci sütuna transfer edilmesine yönelik alınan radikal karardır. Antlaşmanın kırılma yaratan ikinci özelliği ise Schengen müktesebatının ortak müktesebat içerisine yerleştirilmesidir.

1. Amsterdam Antlaşması Öncesi Düzenlemeler

Bu düzenlemeler tarihsel sıralamayla ilk olarak 1985 yılında imzalanan Schengen Anlaşması ve ardından 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması olarak sıralanmaktadır.

a) 1985 Schengen Anlaşması

Göçe ilişkin olarak AB'de ortak bir politika oluşturmak ile ilgili öncelikli itici güç, 1980'li yıllarda AB ülkelerine olan göçün doğasının değişmesi ve AB'nin kendi entegrasyonunun bir neticesidir. Avrupa'da göçün doğasının değişmesine yönelik tarihsel süreç incelendiğinde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında endüstrilerini büyütme ve geliştirme yoluna giden Avrupa ülkelerinin bu nedenle İtalya, İspanya, Kuzey Afrika ve Yugoslavya gibi ülkelerden çalıştırılmak üzere büyük miktarlarda göç almalarıdır. Fakat bu ülkelerin özellikle 1973 petrol krizi ile başlayan süreçte göç alımlarını durdurdukları görülmektedir. Bununla birlikte yasal ve yasal olmayan göçü kontrol edebilmek için Avrupalı ülkeler düzenleme yapma yoluna gitmişlerdir. İlk düzenleme Fransa tarafından 1972 yılında yapılmış, 1974 yılında ise göç kontrol yasaları daha da katılaştırılmıştır. İsveç, göç izinleri üzerine kısıtlamaya 1972 yılında başlamıştır. İngiltere ise 1962 yılından itibaren İngiliz Uluslar Topluluğu ülkelerinden gelen göçü kısıtlamaya başlamış

ve 1971 yılında çıkarılan yasa ile göç sınırlaması uygulamasına geçmiştir³⁹⁷. Üye ülkelerin münferit çabalarının ötesinde, özellikle Ortak Pazar hazırlıklarına dayalı entegrasyon çabaları da göç politikasında korumacı yaklaşıma dayalı ortak bir Topluluk girişimi gereğini beraberinde getirmiş ve bu doğrultuda üye ülkeler arasında işbirliği çalışmalarına yol açmıştır.

Göçe ilişkin AB'ye üye devletlerin resmi işbirliğinin kökleri AB vatandaşlarının serbest dolaşımı konusunda gösterilen işbirliği sürecine dayanmaktadır. Bu noktada 1985 yılında Schengen Anlaşması'nın Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında imzalanması ile iç sınırlardaki kontroller kaldırılmış ve ortak dış sınırlarda güvenliğin artırılması için girişimler başlatılmıştır. Böylece bu üye devletler vize, göç, sığınma, polis işbirliği ve ulusal göç ve polis yetkilileri arasında bilgi değişimi gibi konularda ortak politika oluşturma sürecini başlatmışlardır³⁹⁸. 127 ülkeyi içeren ortak bir vize listesi ortaya çıkaran Schengen Anlaşması'nı, İtalya 1990, İspanya ve Portekiz 1991, Yunanistan 1992, Avusturya 1995, İsveç, Finlandiya ve çekinceli olarak Danimarka 1996 yılında imzalayarak bu sisteme dahil olmuşlardır.

Pratikte Schengen Konvansiyonu, AB vatandaşı olmayanların Birliğe girişini imkansız hale getirmiştir. Schengen ile oluşan ortak vize listesi, üye devletlerin belirli ülkelere vize konusunda rahatlık tanınmasına ilişkin ciddi sınırlamalar getirmiş, bu nedenle Birlik içerisinde daha fazla söz sahibi olan üye devletlerin kısıtlayıcı vize listeleri oluşturabilmesine neden olmuştur. Diğer yandan dış sınır kontrolleri ve polisin işbirliği AB'nin dış sınırlarında polis, ordu ve gümrük denetimini son derece artırmıştır.

Schengen Anlaşması'nın göç konusunda Topluluk düzeyinde ortaya koyduğu önemli bir gelişme, vize sistemine ilişkin ortak bir bilgi sisteminin oluşturulmasıdır. Kamu düzenini, güvenliği ve devlet güvenliğini korumak için Schengen Bilgi Anlaşması 93. Maddesi ile oluşturulan Schengen Bilgi Sistemi, AB'nin göç rejimindeki denetim

³⁹⁷ Ayhan Gençler, "Avrupa Birliği'nin Göç Politikası", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Prof. Dr. Turan Yazgan'a Armağan özel sayısı, Sayı 49, 2004, s. 177.

³⁹⁸ Moraes, a.g.e., s. 117.

mekanizmasının ana unsuru olmuştur. Bu yönüyle Schengen Bilgi Sistemi'nin, bilginin korunmasına yönelik düzenlemeleri Topluluk hukuku ve ulusal hukuklarda net olarak belirtilmiş bir hukuki koruma olmadığı gerekçesi ile ihlal ettiği yönünde eleştiriler bulunmaktadır³⁹⁹. Ayrıca bu sistemin ayırıcı bir işlevinin bulunduğuna ilişkin eleştiriler de yapılmıştır ve gerekçe olarak AB'de herhangi bir suça katılmamış yabancılara ilişkin polis veritabanlarının oluşturulduğu belirtilmiştir⁴⁰⁰. Schengen ile dış sınırların oluşması ve ortak sınırlardan içeri girilmesi hususunda uygulanan daha sıkı kontroller ve bağlayıcı kuralların ayırıcılık olgusundan ayrı tutulması prensibi bu şekilde göz ardı edilmiştir. Bilgi sisteminin kurulması ile ilgili bu gelişme, anti-oryantalist bir bakış açısıyla göç sistemi, göç etmek isteyen ve göç alanın bilgisine sahip olmak ve dolayısıyla o şeyin üzerinde otorite sahibi olmak ve hakimiyet kurmak olarak yorumlanabilmektedir.

b) 1992 Maastricht Antlaşması

Tek Avrupa Senedi ile başlayan süreçte AB, ortak bir göç politikası oluşturma yönünde görüş beyan etmiş, göç kontrolüne ilişkin üye ülkeler arasında işbirliği oluşturulması öngörülmüş ve 1990 yılına kadar üye ülkelerin sığınma başvurularına ilişkin uygulanacak yöntemin belirlenmesi ile ilgili çalışmalar gerçekleştirilmiştir⁴⁰¹. Örneğin 1990 yılında imzalanan Dublin Anlaşması ile sığınmacılara ilişkin ortak politika izlenmesi için kurallar belirlenmiştir. Bu Anlaşma'da ortaya çıkan en önemli kural bir üye ülkeye yapılan sığınma başvurusunun kabul edilmemesi durumunda diğer

³⁹⁹ M. Den Boer, L. Corrado, "For the Record or Off the Record: Comments About the Incorporation of Schengen into the EU", *European Journal of Migration and Law*, Sayı 1, 1999, s. 416-417.

⁴⁰⁰ Warwick Armstrong ve James Anderson (Der.), *Geopolitics of European Union Enlargement The Fortress Empire*, içerisinde, Brigitta Busch ve Michal Krzyzanowski, "Inside Outside the European Union: Enlargement, Migration Policy and the Search for Europe's Identity", Routledge Press, Abingdon, 2007, s. 115.

⁴⁰¹ 1990'lı yılların başından itibaren sığınma konularına ilişkin Avrupa düzeyinde gerçekleştirilen girişimler ve alınan kararlar AB göç politikasının rasyonel ve kısıtlayıcı uygulaması olarak değerlendirilmiş ve bu konuya ilişkin detaylı incelemeler aynı bölüm içerisinde yer alan Vize ve Göç Politikasına Yönelik Düzenlemeler başlığında ele alınmıştır.

üye ülkelere yapılacak sığınma başvurularının da kabul edilmemesidir⁴⁰². Bu sayede üye ülkelerin iç hukuklarından kaynaklanan farklı uygulamaların önüne geçilmeye çalışılmış ve sığınma başvurusu tek ülkede toplanmıştır.

Maastricht Antlaşması ile vize, sığınma ve göç gibi konular ortak çıkarlar olarak sayılmıştır. Antlaşma ile bu konuların Adalet ve İçişleri sütununa bağlanarak hükümetler arası bir perspektifle ele alınmasına karar verilmiştir. Bu Antlaşma'nın, AB'nin şu anda var olan göç rejiminin oluşturulması için temel teşkil ettiğini söylemek yerinde olacaktır, çünkü öncelikle Antlaşma'nın IV. Başlığı kapsamında önceden Trevi ve (Ad Hoc Group on Immigration) grubu olarak görev yapan ve terörle mücadelede Topluluk içerisinde polis faaliyetlerinin koordine edilmesi, göç akışı ile ilgili bilgi sistemlerinin paylaşımı, gizli göç ağları ve erken uyarı sistemlerine ilişkin teklifler sunulması görevlerinden sorumlu eylem grupları, artık K4 Komitesi ve Adalet ve İçişleri Konseyi olarak anılmaya başlamış ve bu yeni kurumlar artık süreklilik arz edecek şekilde çalışmaya başlamıştır.

Göç ve güvenlik konularına ilişkin olarak Antlaşma'nın IV. Başlığı içerisinde madde K2 "iç güvenlik, hukuk ve düzeni sağlamak için" üye devletlerin sorumluluklarını korumalarına yönelik bir kısıtlayıcı tedbir almamıştır. Bu sayede üye devlet hükümetlerinin milli güvenlik argümanı üzerinden sığınma ve göç haklarını kısıtlamalarına izin vermiştir.

Maastricht Antlaşması Ortak Pazar oluşturma konusunda tarihsel anlamda bir dönüm noktası olduğu için bu Antlaşma ile göç politikası anlamında, iç sınırlarda özellikle yurttaşlık hakları güçlendirilirken dış sınırlar için bu haklar kısıtlanmıştır. Bu Antlaşma, Avrupa Parlamentosu ve yerel seçimler için, Avrupa Topluluğu Antlaşması'nda yer alan 19(1) numaralı maddeye yeni bir hüküm ekleyerek serbest dolaşımın ötesine geçmiş ve Topluluk sınırları dahilinde seçme ve seçilme haklarında bir reform gerçekleştirmiştir. Buna göre başka bir üye ülkede ikamet etmekte olan AB

⁴⁰² Gençler, a.g.e., s. 187.

yurttaşları ikamet etmekte oldukları ülkenin vatandaşları ile aynı koşullar altında oy kullanma ve seçimler için adaylığını koyma hakkını elde etmiştir⁴⁰³. Diğer yandan TAS'ın Avrupa pazarını oluşturmada son adım olduğu resmi olarak belirtilmesine rağmen üye devletlerin 31 Aralık 1992 olarak gösterilen son tarihe kadar iç sınırları kaldırma konusunda başarısız olmaları Schengen sürecinin AB yurttaşı olmayanlara karşı daha da kısıtlayıcı bir göç yönetimi oluşturmak için kullanılacağını göstermiştir. Nitekim Avrupalı siyasiler tarafından ortaya konulan bu argümanın içeriğinde, iç sınır kontrollerinin kaldırılmasının göç ve suç artışına yol açacağı; bu nedenle sınırları olmayan iç piyasanın sağlıklı olabilmesi için AB'nin dış sınırlarının kontrol altında tutulması gerektiği bulunmaktadır ve bu argüman döneme ait siyasi demeçlerde sıkça kullanılmıştır.

2. Amsterdam Antlaşması ve Sonrasındaki Düzenlemeler

Bu düzenlemeler tarihsel sıralamayla ilk olarak 1997 Amsterdam Antlaşması, 1999 Tampere Zirvesi ve ardından 2010 yılında onay süreci tamamlanan Lizbon Antlaşması olarak sıralanmaktadır.

a) 1997 Amsterdam Antlaşması

Amsterdam Antlaşması, Maastricht Antlaşması'nın karar alım sürecine önemli değişiklikler getirerek göç politikası açısından AB tarihinde önceden gerçekleşmeyen bazı kararların alınmasına yol açmıştır. Öncelikle göç konusunu Topluluk yetkileri ve ilgili Parlamento, Komisyon gücü ile ATAD yargısı kapsamına yerleştirmiştir.

⁴⁰³ Kees Groenendijk, "Local Voting Rights for Non- Nationals in Europe: What We Know and What We Need to Learn", Migration Policy Institute- Transatlantic Council on Migration Report, 2008, s. 9, (Çevrimiçi)
<https://docs.google.com/gview?url=http://www.migrationpolicy.org/transatlantic/docs/Groenendijk-FINAL.pdf&chrome=true>

Dolayısıyla Amsterdam Antlaşması ile birlikte Topluluğun göç politikasına ilişkin olarak Topluluk organları karar verici organ sıfatı kazanmışlardır. Bunun yanı sıra Antlaşma'nın yarattığı önemli bir değişiklik Schengen müktesebatinin ortak müktesebat içerisine yerleştirilmesidir. Dolayısıyla Antlaşma'nın yürürlüğe girdiği 1999 yılından itibaren Schengen sistemi artık AB müktesebatinin bir parçası niteliğindedir.

Amsterdam Antlaşması, Avrupa Topluluğu Antlaşması (ATA) içerisine göçe ilişkin ayrıntılı bir başlık ekleyerek ATAD'ı AB politika üretme mekanizmasında tam merkeze yerleştirmektedir. Böylece yeni yapılan değişikliklerle, "Vize, Sığınma, Göç ve Kişilerin Serbest Dolaşımı ile İlgili Diğer Politikalar" isimli başlığı birinci sütuna aktararak göç ve sığınma konularına ilişkin bağlayıcı karar alınabilmesinin yasal ve kurumsal düzenlemesi oluşturulmuştur. Bu Antlaşma'da üçüncü ülke vatandaşları Topluluk hukukundaki yerini tam bir şekilde almıştır, çünkü AB Antlaşması'nın IV. numaralı başlığında madde 67, kişilerin serbest dolaşımı ile ilişkili vize, sığınma, göç ve diğer konuların ulusötesi yaklaşıma istisnalar sağlamak için özel kurumsal bir mekanizmanın konusu olduğunu ve buna geçiş için Antlaşma'nın yürürlüğe girmesinden itibaren 5 yıllık bir sürenin olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla karar verme usulünde hükümetlerarası mekanizmanın geçerli olduğunu öngörerek üye devletlerin yetkilerini koruyan Amserdam Antlaşması, böylece Avrupa bütünleşmesi adına çeşitli boşlukları işaret ederek bunlara ilişkin belirli zaman dilimleri içinde Topluluk amaçları saptamıştır.

IV. Başlığın 1.3 numaralı maddesi "göç politikası ve üçüncü ülke vatandaşlarına yönelik bir politika" oluşturulmasını amaçlamaktadır. Bu anlamda Amsterdam Antlaşması AB'de göç konusuna ilişkin önemli bir gelişme kaydetmesine rağmen bu sadece gerçek bir AB göç politikası için bir başlangıç niteliğindedir⁴⁰⁴. Diğer bir deyişle Anlaşma, sığınma, göç ve sınır kontrolleri gibi konuları Birlik politikalarının yer aldığı birinci sütuna aktarması önemli bir gelişmedir. Fakat yine de diğer birinci sütun konularının aksine sadece Komisyon değil aynı zamanda üye ülkeler de göçe ilişkin

⁴⁰⁴ Joanna Apap, "Shaping Europe's Migration Policy", **ERA-FORUM**, Cilt 3, Sayı 3, 2002, s. 152.

düzenlemeler öne sürme hakkını saklı tutmuşlardır⁴⁰⁵. Dolayısıyla bu da göç ve sığınma konularının ulusüstü politika alanları olarak Birlik politikasında yer alacağı izlenimini vermesine rağmen, üye ülkelerin müdahale haklarının oldukça geniş olması sebebiyle, bu politikaların halen üye devletlerin güdümünde ve hükümetlerarası düzeyde kaldığını göstermektedir.

Göç politikasının Amsterdam Antlaşması ile geçiş sürecine bağlı olarak belirlendiği 5 yıllık süre içerisinde üye ülke tabanlı politika oluşturma mekanizmasından ulusüstü sisteme dahil olan bir politika oluşturma mekanizmasına geçmesi hükmü, karar alım mekanizmalarını da etkilemiş ve Antlaşmaya ilişkin eleştirilerin odak noktası olmuştur. Bu durumda kararlar belirli bir süre daha oybirliği ile alınmaya devam etmiştir⁴⁰⁶. Bu nedenle özellikle göç konusunda AB Adalet ve İçişleri Politikası kapsamında aşırı karmaşık prosedürlerden kaynaklanan şeffaflık ve işlem hızında aksamlar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Amsterdam Antlaşması'na getirilen eleştiriler kapsamında Parlamento, Komisyon güçleri ve ATAD yasamasının 2004 yılına kadar 5 yıllık geçiş süresince kısıtlanması önemli bir yer tutmaktadır. ATAD'ın geçiş sürecinde nitelikli oy çokluğu yerine oy birliği ile karar vermesi; Parlamento'ya ise sadece danışma görevi verilmesi, bu yolla Parlamento'nun ortak karar hakkını elde edemeyişi eleştirilmiştir. Çünkü bu durumda Amsterdam Antlaşması'nın göç politikasını ulusüstü temele taşıma iddialarının aksine; geçiş süreci AP'nin ortak karar hakkını red ederek ATAD'ın yasamasını kısıtlamıştır.

Başka bir eleştiri unsuru karar alımına ilişkin çalışma usullerinin karmaşıklığıdır. Göç ve güvenliğe ilişkin olarak Amsterdam Antlaşması'nın kamu düzeni yaklaşımını sürdürdüğü söylenebilir. ATA 64(1) gereğince, “hukuk ve düzenin korunması ve iç güvenliğin muhafaza edilmesi” ulusal egemenlik kapsamına alınmıştır ve ulusal

⁴⁰⁵ Hakan Samur, “AB’de Göçe Yönelik Global Yaklaşım”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 2008, s. 3.

⁴⁰⁶ Adalet ve İçişleri Politikasında karar alımını hızlandırmanın yolu ise nitelikli çoğunluk oylamasının göç konusunda uygulanması ile başlamıştır. Detay için Bkz. Moraes, a.g.e., s. 121.

yasamaya ilişkin ATAD'ın yasama gücü bulunmamaktadır⁴⁰⁷. Hukuk, düzen ve iç güvenliğin korunması kapsamında; serbest dolaşım, iç kontrol ve polis operasyonlarının yanı sıra, kamu düzeni, yasa dışı göçmen ve sığınmacılar meselesi de girmektedir ki bu durum da yine üye ülkelerin müdahale yetkilerinin Topluluk müdahalesinden daha fazla olduğunun bir kanıtıdır.

b) 1999 Tampere Zirvesi

AB'de göç ve sığınma alanlarında ortak politikanın ortaya çıkmasında en önemli oluşum kaynaklarından birisi, basında yer alan sığınma veya yasa dışı göç ile ilgili kamuoyunun üye ülke hükümetleri ve AB'ye ulusal veya AB düzleminde çözümler bulması ile ilgili baskı kurmasıdır. Nitekim Kuzey Afrika'dan Güney İspanya'ya "Sarajevo Koridoru" olarak anılan ve Adriyatik üzerinden İtalya'ya giden tehlikeli göç rotalarına ilişkin haberlerin yayınlanması kamuoyunu kışkırtmış ve üye devletlerin var olan ikili veya hükümetlerarası eylemlerinin başarısızlığını göstermiştir. Bu nedenle işbirliği yoluyla yasa dışı göç ve sığınma sorununa çözüm bulma yoluna gidilmiştir⁴⁰⁸. Bu Zirve'de göç hususunda özellikle işbirliğine dönük kararlar alınmasının ardında yer alan neden, yukarıda da değinildiği gibi, Birlik kapsamında oluşan güvenlik kaygısının süreç içerisinde daha da artmasıdır. Üye ülkelerin güvenliğe dayalı dış sınırlarda korumacı tavır sergilemeleri ve AKP ülkelerini de kapsayan bir şekilde üçüncü ülkelere karşı yardım ve işbirliğine dayalı diyalog politikasını yoğunlaştırmalarının ardında bu tip bir neden aramak mantıklıdır. İşbirliğinin giderek gelişmesi neticesinde ise Tampere Zirvesi'nde AB'de göç ve sığınmaya yönelik ayrı bir ortak politika oluşturulması kararlaştırılmıştır.

1999 yılında yapılan Tampere Zirvesinde AB'de sığınma ve göç konularına ilişkin ortak bir hareket planı oluşturulması karara bağlanmıştır. Plan dahilinde özellikle üçüncü ülke vatandaşlarına buldukları ülkenin vatandaşları ile eşitlik sağlayabilecek

⁴⁰⁷ Kay Hailbronner, **Immigration and Asylum Law and Policy of the European Union**, Kluwer Law International, y.y., 2000, s. 102.

⁴⁰⁸ Moraes, a.g.e., s. 119.

adil bir sistem geliştirilmesi ve kaynak ülkelere yardımcı olabilecek ortaklıkların kurulması konuları dile getirilmiştir⁴⁰⁹. Dolayısıyla bu Zirve’de Birliğin göç sorununa kaynak, transit ülke ve bölgedeki siyasi, ekonomik ve sosyal koşulları da dikkate alacak şekilde kapsamlı yaklaşım ve konu çerçevesinde üye ülkelerin daha fazla ortak hareket etme gereksinimlerinin altı çizilmiştir⁴¹⁰. Bu zirve sonrasında bir yandan sınır kontrolleri artarak devam ettirilmiş, diğer yandan parmak izlerinde ortak Avrupa sistemi kuruluşu olan Eurodac, ICONet, Schengen Bilgi Sistemi, araç aramaları ve gümrük kontrolleri gibi kapsamlı projeler uygulamaya geçirilmiştir.

c) 2010 Lizbon Antlaşması

Lizbon Antlaşması’nda göç ve sığınma politikaları AB’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma’nın içerisinde yer alan başlık V, özgürlük, adalet ve güvenlik alanı kapsamında ele alınıp yasalaştırılarak ortak yetki konusu olmuş; kısa ve net bir şekilde bu politikalar ilgili madde içerisinde yer almıştır. Buna göre Birlik özgürlük, adalet ve güvenliği sağlama sorumluluğunu sınır kontrolleri vasıtasıyla gerçekleştirecektir. Bu noktada Lizbon Antlaşması’nda da, dış sınırlar güvenlik alanı olarak düşünülmüştür. Nitekim genel hükümleri içeren Birinci Bölümün 67. maddesi 2. paragrafı, Birliğin “kişilere yönelik içerideki sınır kontrollerinin kaldırılmasını sağladığı ve üye devletler arasında dayanışma temelinde, üçüncü ülke vatandaşlarına karşı adil olan sığınma, göç ve dış sınır kontrollerine ilişkin ortak bir politika belirlediği”⁴¹¹ belirtilmiştir.

V. başlığın ikinci bölümü sınır kontrolleri, iltica ve göç politikası konusunu içermektedir. Buna göre madde 77 (b) dış sınırların geçilmesinde kişilerin kontrol edilmesi ve bu geçişlerin etkin izlenmesinin sağlanması; 77 (c) ise dış sınırlar için entegre bir yönetim sisteminin aşamalı olarak uygulamaya koyulmasını içermektedir⁴¹².

⁴⁰⁹ Gençler, a.g.e., s. 188.

⁴¹⁰ Samur, a.g.e., s. 5.

⁴¹¹ Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma, Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Yayınları, Ankara, 2011, s. 25.

⁴¹² A.e., s. 26.

Dolayısıyla göç politikasındaki kontrol mekanizmasına verilen önem ve kontrol sistemleri açısından AB’de halen nihai bir aşamaya gelinmediği, Lizbon Antlaşması ile bir kez daha vurgulanmıştır.

Madde 78 göç, ikincil koruma ve geçici korumaya ilişkin ortak bir politika oluşturma ihtiyacını vurgular, özellikle ikinci paragraf Avrupa Parlamentosu ve Konsey’in olağan yasama usulü uyarınca hareket ederek, daha önce önerilen minimum standartların aksine, tek tip standartlar, statüler ve ortak politikalar benimsemesini hükme bağlamıştır. Madde 78 a ise göçü konu almış ve Konsey ile Parlamento’nun beraber çalışarak ortak göç politikasını geliştirmesini önermiştir. Buna göre ortak politika, Birlik alanına girişe ilişkin önlemler, uzun dönemli vize, ikamet izni, üçüncü ülke vatandaşlarının yasal ikamet hakları, yasa dışı göç ve insan ticaretiyle mücadele alanındaki önlemleri içermelidir⁴¹³. Dolayısıyla Lizbon Antlaşması, Konsey ve Parlamento’ya böyle bir görev vererek, koruma temelli göç yaklaşımının Birlik içerisinde, özellikle ulusüstü zeminde geliştirilmesinin altyapısını hazırlamıştır. Diğer bir ifade ile bu Antlaşmayla, AB’de göç politikası ulusüstü zeminde geliştirilecekse ve AB organları bu yönde daha yetkili kılınacaksa, bu ancak Birliğin güvenlik ve koruma odaklı stratejisinin geliştirilmesi temelinde yapılmalıdır, görüşü bir kere daha kanıtlanmıştır.

Lizbon Antlaşması kapsamında Avrupa Birliği’nin İleyişi Hakkında Antlaşma Madde 79’un, üçüncü paragrafında Birliğin üçüncü ülkelerle yasa dışı göçmenlere yönelik geri kabul anlaşmaları imzalayabilmesi de belirtilmiştir. Bu kapsamda, üye devletlerden birinin toprağına giren ve bu topraklarda bulunarak ikamet etme koşullarını karşılayamayan üçüncü ülke uyruklarının, uyruğu oldukları veya geldikleri ülke tarafından geri kabul edilmeleri için üçüncü ülkelerle anlaşma imzalamaya yetkili kılınmıştır.

⁴¹³ Tolga Karakayalı, “**The European Union’s Asylum and Immigration Policy and Turkey**”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Avrupa Birliği Enstitüsü, AB Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2010, s. 62- 63.

B. AB’de Göç Politikasına İlişkin Girişimler

AB’nin birincil hukuk olarak sınıfladığı Antlaşmalarda, göç ve sığınma politikaları ile ilgili hükümlerin uygulanması için özellikle Amsterdam Antlaşması’ndan başlamak üzere, Komisyon’un güdümünde çok yıllık programlar oluşturulmuştur. Programlama sürecinin Amsterdam Antlaşması sonrasında ve özellikle Tampere Zirvesi’nin ardından başlaması göç ve sığınma konularının Anlaşma hükümlerince, AB’nin ulusüstü olarak nitelendirilen sütununa aktarılmasından kaynaklanmaktadır. Tarihsel açıdan değerlendirildiğinde, Tampere Zirvesi Adalet ve İçişleri konularını AB gündeminin merkezine oturtmuştur. Bu anlamda ilk defa Avrupalı liderlerin siyasi iradesi ile kapsamlı bir yaklaşım geliştirilmiştir.

Bu programlar AB’de göç, sığınma, geri kabul gibi konulara yönelik çerçeve yasaların oluşturulması, üçüncü ülkeler ile yasa dışı göçün önlenmesi odaklı yardım programlarının hazırlanması, uygulaması ve Birlik bütçesinden gerekli ödeneğin ayrılması, gereken durumda fon imkanlarının oluşturulması ve diğer yandan geri kabul anlaşmalarının imzalanmasına yönelik stratejinin belirlenmesi gibi bir çok alt alanı kapsamaktadır. Dolayısıyla bu programların göç politikasında AKP ülkeleri ve AB arasında bir diyalog kurulmasının temel yapı taşları niteliğinde olduğu söylenebilecektir. Bu nedenle bu alt başlık içerisinde sırasıyla AB’nin göç politikasında sırasıyla uygulamış ve uygulamakta olduğu 3 program olan Tampere, Lahey ve Stockholm Programları incelenecektir.

1. Tampere Programı

Amsterdam Antlaşması hükümlerini uygulamak için hazırlanan 1999-2005 Tampere Programı Döneminde, üye devletlerdeki ilgili yasal çerçevenin ortak asgari standartlarda uyumlulaştırılması hedeflenmiştir. Bu nedenle AB’de ortak bir göç ve sığınma politikasının geliştirilmesinde Tampere ilkeleri birer köşe taşı niteliğindedir.

Tampere’de geleceğin AB göç ve sığınma politikasının, kaynak ülkelerle ortaklıklar, ortak sığınma sistemi, üçüncü ülke vatandaşlarına adil muamele ve göç akışının yönetimi üzerine olması gereği belirtilmiştir. Bu kapsamda AB dış sınırlarının korunması, yasa dışı girişlerin engellenmesi ve dış sınırlardan gelen kişilere tanınacak uluslararası koruma türlerine yönelik ortak asgari standartların belirlenmesi üzerine çalışılmıştır. Bu dönemde gündeme gelen önemli bir konu göçe ilişkin sorunlarda çözümün AB dışında aranmasıdır. Bu noktada sorunun en birincil muhatabı olarak göçün kaynağı olan üçüncü ülkeler akıllara gelmektedir ve dolayısıyla çözümler de kaynak ülkelere yönelik girişimler üzerinden şekillenecektir. Nitekim Tampere Programı döneminde kaynak ülkelerle işbirliği yapılarak göçün kaynağında önlenmesi, AB’ye yasa dışı girişlerin saptanması ve bunların ülkelere geri gönderilmesi ile ilgili ortak prosedürlerin belirlenmesi; diğer yandan dış sınır kontrolü ve gözetimi için kurulmuş FRONTEX isimli AB Ajansı’nın bu konuda çalıştırılması kararlaştırılmıştır⁴¹⁴. Dolayısıyla Tampere Programı’nın Göç ve Dış ilişkiler konularına yönelik olarak yeni bir siyasi süreç başlattığını söylemek yerinde olacaktır. Bu kapsamda, AB’nin ve üye devletlerin göç ve sığınma politikalarının bütün alanlarında yeni ve kapsamlı bir bütünleşik yaklaşım getirilmiş ve aynı zamanda aday ülkelere kadar uzanan tampon bölgeler politikası diğer transit ve kaynak ülkelere kadar genişletilmiştir.

Bu Programda, Zirve kararlarına uyumlu olarak yeni bütçe oluşturulurken üçüncü ülkelerle göç alanında işbirliği için bütçe kalemi olan B7-667 sayılı kalem, 2001 yılında hazırlık eylemleri için 10 milyon Avro olarak belirlenmiş, 2002 yılında 12,5 milyon Avro değerine ve 2003 yılında ise 20 milyon Avro değerine yükseltilmiştir. 2004 yılında B7-667 sayılı bütçe kalemi, üçüncü ülkelerde daha iyi göç yönetimi gerçekleştirilmesi için teknik ve finansal yardım gerçekleştirmek adına “Üçüncü Ülkelerle Göç ve Sığınma Konularında Teknik Yardım” (AENEAS) denilen bir fon

⁴¹⁴ Yeşim Özer, “Avrupa Birliği’nde Göç ve Sığınma Politikasının Avrupalılaştırma Süreci: Lizbon Antlaşması Sonrası Durum ve Türkiye’ye Etkileri”, **İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl 10, Cilt 10, Sayı 1, Ocak 2011, s. 121-122.

programı tarafından yönetilmiştir⁴¹⁵. AENEAS kapsamında 2004-2008 yılları arasında toplam 250 milyon Avro değerindeki fon göç akışı yönetiminin sağlanması ve geri kabul anlaşmalarının imzalanması için hazırlık ve uyum faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi adına üçüncü ülkeye tahsis edilmiştir⁴¹⁶.

Tampere Zirvesi'nde Almanya, Fransa ve İngiltere Zirve esnasında bir Ortak Not yayınlayarak sadece iyi entegrasyon sağlandığında ve onaylandığında hukuki olarak uzun süredir ikamet eden üçüncü ülke mensuplarına yurttaşlık sözünde bulunmuştur. Fakat bu noktada ikamet ve yurttaşlık haklarının ne olduğuna yönelik açıklamalar oldukça muğlaktır⁴¹⁷. Bu nedenlerden ötürü Tampere Programı uzun süreli ikamet ve yurttaşlık konularına yönelik bir çözüm bulamamıştır.

2. Lahey Programı

2005-2010 dönemini kapsayan Lahey Programı'nda ise ilk olarak mali kaynak sorunu değerlendirilmiştir. Bu konuda göçe kaynaklık eden ülkelerle işbirliği konusu özellikle vurgulanmıştır. Mali kaynak sorununu çözmek için Dış Sınırlar Fonu, Avrupa Entegrasyon Fonu, Geri Dönüş Fonu gibi fonlar oluşturulmuştur.

Bu Programda, Tampere Programında temelleri atılan Vize Bilgi Sistemi süreci hızlandırılmıştır. Bu sistemde üye devletler sisteme bağlanma ve veri iletimi ile kurulacak biyometrik veri sistemi sayesinde sahtecilikle mücadele, vize pazarlığının önlenmesi, dış sınırlardan geçiş kontrollerinin güçlendirilmesi gibi birçok konuda

⁴¹⁵ 491/2004 sayılı, Mart 2004 tarihli, üçüncü ülkelere göç ve sığınma konularında finansal ve teknik yardım sağlayan programı oluşturan Konsey ve Avrupa Parlamentosu Düzenlemesi, OJ L 80, 18.3.2004.

⁴¹⁶ Steven Sterckx, "The Comprehensive Approach off Balance: Externalisation of EU Asylum and Migration Policy", PSW Paper 2004/4, Politieke Wetenschappen, s. 14, 13.10.2012, (Çevrimiçi) <http://webhost.ua.ac.be/psw/pswpapers/PSWpaper%202004-04%20sterckx.pdf>

⁴¹⁷ "EU- The Story of Tampere An Undemocratic Process Excluding Civil Society", Statewatch Bulletin Cilt 9, Sayı 5 Eylül-Ekim 1999, 02.05.2013, (Çevrimiçi) <http://database.statewatch.org/article.asp?aid=2675>

ilerleme sağlanmasını beklemiştir. Vize bilgi sistemi için ilk bölge Kuzey Afrika olarak seçilmiştir⁴¹⁸.

Her ne kadar Lahey Programı göç politikası üzerinde güçlendirilmiş bir AB kontrolü kazandırmak anlamında Lizbon Antlaşması kadar ileri gitmemiş olsa da bu program AB'nin yönetim organlarına önemli bir gelişme yaşattır. İlk olarak AB'nin yürütme organı olan Avrupa Komisyonu'na yeni kanunlar önermek için girişimde bulunma hakkı tanımıştır. İkicisi Avrupa Konseyi'nde oy çokluğu ilkesini geçerli kılmış ve böylece ulusal veto ortadan kaldırılmıştır. Son olarak Lahey Programı Avrupa Parlamentosu'na ortak karar gücünü vermiş ve böylece doğrudan seçilen Parlamento değişikliği önerilebilir ve yasamayı veto edebilir duruma gelmiştir.

Fakat bu ulusüstü nitelikteki yeni düzenlemelerin göç politikasının her alanında uygulamaya sokulmadığı hususu da bu gelişmelerle paralel olarak vurgulanmalıdır. Nitekim Amsterdam Antlaşması oy çokluğu ve ortak karar prosedürünü sadece siyasi sığınma, mülteci ve yasa dışı göç alanlarında genişletmiştir⁴¹⁹. Diğer yandan göç olgusunun dış politika aracı olarak kullanılması konusuna istinaden Lahey Programı “sığınma ve göçün dış yönü” konulu bir bölüm içermektedir ve bu bölümde Konsey ve Komisyon'u AB'nin üçüncü ülkelerle var olan ve gelecek ilişkilerinde tam uyumlaştırılmış göç sürecine devam etmeye çağırılmaktadır. Bu noktada göç yönetimi, Eylem Planı'nda öne sürülen on öncelikten biridir ve bu alanda AB'nin güvenlik, özgürlük ve adalete dayalı stratejisini pekiştirmesi gereği öne sürülmüştür. Söz konusu stratejiye yönelik olarak Komisyon'a, 2005 yılı bahar dönemine kadar ilgili üçüncü ülkelere yönelik hazırladığı Bölge ve Ülke Strateji Belgelerinin içerisine göç konusunun uyumlaştırılması görevi verilmiştir⁴²⁰.

⁴¹⁸ Özer, a.g.e. s. 125.

⁴¹⁹ Adam Luedtke, “Uncovering European Union Immigration Legislation: Policy Dynamics and Outcomes”, *International Migration*, Cilt 49, Sayı 2, 2011, s. 3.

⁴²⁰ Lahey Programı, Başlık 1.6.1.

3. Stockholm Programı

Bilindiği gibi Lizbon Antlaşması'nda göç ve sığınma ile ilgili düzenlemeler Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma sütununda V. başlık olan Özgürlük, Güvenlik ve Adalet alanı içerisine yerleştirilmiştir ve Lizbon Antlaşması hükümleri Lahey Programını takip eden ve 2010-2015 yıllarını kapsayan Stockholm Programının uygulamaya konması ile başlamıştır. Temmuz 2009'da Stockholm'de düzenlenen resmi olmayan bakanlar toplantısında tartışılan bu Program, AB Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından Aralık 2009 tarihinde düzenlenen Zirve'de onay sürecinden geçmiştir.

AB'de adalet güvenlik ve özgürlük alanının güçlü bir dış boyut yapılması olmadan mümkün olamayacağını belirten Stockholm Programı Komisyon Belgesi, yurttaşların Avrupa'sının inşasının dört temel öncelik üzerine kurulacağını belirtmiştir: bunlar yurttaşların haklarının korunması, Birlik içerisindeki yurttaşların mahkemelere erişim haklarının kolaylaştırılması, yurttaşların korunması bağlamında yerel güvenlik stratejilerinin geliştirilmesi ve özellikle yasal göçmenleri konu alarak üye devletler ve Birlik dışındaki devletler ile kurulan ortaklıklarda dayanışma ilkesinin desteklenmesi üzerine kurulan önceliktir⁴²¹. Dayanışma ilkesinin güçlendirilmesinden hareketle Stockholm Programı'nda, özellikle sınırlardaki kontrolün artması ve Birlik'te daha güvenli bir ortamın yaratılması için Schengen müktesebatının ve FRONTEX işbirliğinin geliştirilmesi ile birlikte sınırlardaki güvenlik, göç ve gümrük konularında rasyonelleşme kavramına gönderme yapılmıştır⁴²². Göç politikasında rasyonelleşme kavramı göç kontrolünün rasyonelleşmesi anlamında kullanılan bir kavram olmakla birlikte AB'de giderek artan ucuz fakat nitelikli göçmen işçi bulma arayışından ileri gelmektedir. Bu yeni kavram özellikle endüstrileşmiş ulus devletlerin esnek ve uluslararası hareketliliği yüksek beşeri sermayeye ihtiyaç duyması neticesinde en esnek

⁴²¹ European Council, The Stockholm Programme- An Open and Secure Europe Serving and Protecting Citizens, 2010/C 115/01, s. 5.

⁴²² A.e., s. 28.

işçi şekli olan göçmenler, sosyal hak statülerinin güvenliğe odaklı olmamasından ötürü göç olgusu bu sürecin merkezine yerleşmiştir. Göç politikasının rasyonelleşmesi konusu bu bölümün II. Başlığında detaylı olarak incelenecektir.

Stockholm Programında özellikle 2005 yılında ortaya atılan “Göç Konusuna Küresel Yaklaşım” perspektifinin uygulamaya geçirilmesine yönelik düzenlemeler yer almaktadır. Bu bakış açısından göç farklı etki alanları ve temel nedenleri ile birlikte ele alınmayı gerektirmektedir. Amaç yasal göç yönetimi ve göç ile kalkınma arasındaki ilişkinin kurulmasıdır⁴²³. Küresel göç yönetimi konusu bu bölümün II. Başlığında detaylı olarak incelenecektir.

II. Göçün Avrupalılaşması

Güvenlik odaklı kısıtlayıcı politikalar, rekabet ve kalkınma üçgeni dahilinde gelişen bir olgu olan göçün Avrupalılaşması özelinde, tarihsel ve politik bir perspektif üzerinden değerlendirmeden açıklanamaz. Bu kapsamda önce göç olgusunun evrensel algılanışına ilişkin genel bir politik tespitte bulunmak ve ardından Avrupa’yı bu tespit içerisine yerleştirmek yerinde olacaktır. Egemenlik nosyonu ile bağlantılı olan refah devleti, ulusal kalkınma ve sosyal bütünlük gibi unsurları da bünyesinde barındırdığı için özellikle 1980’ler ve 1990’lar ile birlikte uluslararası rekabetin içerisinde “rekabetçi devlet” haline gelmiştir. Bu durumda devletin rekabetin en önemli unsurlarından biri ucuz işgücü göçünün sağlanmasıdır. Diğer yandan bireyin devlet karşısında haklarının artırılması, liberal demokrasi kurumları ve egemenlik algısı ile birleştirilmiş; bu durum İkinci Dünya Savaşı’nın ardından dekolonizasyon sürecini hızlandırmış ve yeni bir kavram olarak uluslararası hukukta devletlerin self-determinasyon hakkının oluşumuna neden olmuştur. Bu sayede, Avrupa ve Kuzey Amerika’nın Üçüncü Dünya halklarının nüfusları üzerinde ekonomik sömürü için doğrudan müdahale hakları yitirilmiştir. Ulusal egemenliğin anlamında eski koloni devletleri artık ulus devletlerin ayrıcalıklı alanı

⁴²³ Özer, a.g.e., s. 134.

haline gelen göç kontrolü dışında dünyanın çoğundan olan insanların hareketlerini açıkça kontrol edemez duruma gelmiştir.

Avrupa’da İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan göç dalgası, gelişmiş endüstriyel ülkelerde etnik olarak farklı nüfusların oluşmasına yol açmıştır. Bu durum özellikle koloni ülkelerinden emperyal merkezlere gerçekleşen göçler ile belirgin bir hal almıştır. Bu tutumun bir uzantısı olarak emperyal merkezlerde çalışan yabancı işçiler ve mültecileri geçici bir fenomen gözüyle değerlendirmek, onların vatandaşlık hakları, sosyal ve istihdam haklarını inkar etmek daha derine giden sosyal problemlerin oluşumuna yol açmıştır- ki bu problemler genellikle entegre olmada başarısızlık olarak tanımlanmaktadır⁴²⁴. Fransız banliyölerindeki asi gençler ikinci ve hatta üçüncü nesil göçmenlerin çocuklarıdır ve göçmen toplulukları göç alan bölgedeki diğer topluluklardan ayırmak için banliyö olarak tanımlanan azınlık mahallelerini yaratan Fransız politikasının somut birer çıktısıdır.

Göç politikasında bazı uluslara olumlu öncelikler vermek konusu, ancak yardıma muhtaç olanlara hitap etmek ile birleştirilirse meşru gösterilebilir. Fakat Avrupa göç hukukunu çalışan bilim adamları, göçün Avrupalılaşması sürecinde genel olarak mültecilerin Avrupa’ya giderek orada sığınma bulmalarının sınırlandırıldığı savunmaktadırlar. Bu nedenle de AB göç politikası birçok araştırmacıya göre, “ortak kısıtlayıcılık”⁴²⁵ olarak etiketlenmiştir. Avrupalı hükümetler ve Avrupa Topluluğu programları göçün nedenlerine çare olarak ekonomik kalkınmayı güçlendirmek, insan hakları ihlallerine son vermek ve diğer bölgelerde mülteci korumasını desteklemek şeklinde açıklamışlardır. Ancak bu doğrultudaki politik niyet beyanlarına karşın söz konusu programların uygulamaya geçirilmesinde aynı hassasiyetin gösterilmediğini ileri sürmek mümkündür. Bu durumda Tholen’in doğru şekilde tespit ettiği gibi, bazı zengin

⁴²⁴ Stephen Castles, “Why Migration Policies Fail?”, **Ethnic and Racial Studies**, Cilt 27, No. 2, Mart 2004, s. 217.

⁴²⁵ Terimin ilk kullanımı Chimni tarafından yapılmıştır. Detay için Bkz. B. S. Chimni, **International Refugee Law: a Reader**, Sage Publications, 2000.

ülkelere ilişkin AB vize uygulamasındaki özel muamelelerin muhtaçlara yönelik politikalar ile dengelendiği konusunda şüpheler oluşmaktadır⁴²⁶.

Göç politikasının Avrupalılaşması olgusu konusunda çalışanların genelinde ortak görüş, korumacı önlemlerin devletlerarasında rekabet yaratması endişesiyle dibe doğru yarıştan kaçınmak için işbirliğine ihtiyaç duyulduğudur. Konuya ilişkin olarak Tholen'in çalışması, Avrupalılaşan bir göç politikasına doğru gerçekleştirilen işbirliğinin sonuçlarına yönelik çalışanlar arasında temelde iki farklı argüman oluştuğunu göstermektedir. Didier Bigo ve Jürgen Habermas gibi yazarlar, göç politikasının Avrupalılaştırılmasının, göç yönetiminde öncelikli veya ayrımcı araçların benimsenmesine de bir son vereceğini savunmaktadır. Diğer yandan Rosemary Byrne, B. S. Chimni ve Sandra Lavenex Avrupa'daki işbirliğinin etkili ve etkin bir şekilde güvenli sığınmacılar oluşturamayacağını, fakat etkin ve etkili bir şekilde göç kısıtlamaları oluşturacağını belirtmektedir⁴²⁷ ki bu tezin temel argümanı da ikinci görüşü destekler bir niteliğe sahiptir.

Bu başlık kapsamında genel olarak AB göç politikasının güvenlik algısı, bu politikanın temel bileşenleri, politikada son dönemde görülen rasyonellik yaklaşımı ve özellikle sığınma konusuna ilişkin kısıtlama odaklı girişimler eleştirel bir yaklaşımla incelenecektir.

A. Göç Politikasında Güvenlik Konusu

Bazı yazarlara göre⁴²⁸ Avrupa'da göç olgusu özellikle entegrasyon sürecinin de etkisiyle, bir güvenlik meselesi haline getirilmiştir. 1980'li yıllardan bu yana göç olgusunun Avrupalılaştırılmasının arka planında iç sınırların lağvedilmesinin ardından

⁴²⁶ Berry Tholen, "Privileging the Near and Dear? Evaluating Special Ties Considerations in EU Migration Policy", *Ethnicities*, Cilt 9, Sayı 1, 2009, s. 47.

⁴²⁷ A.e., s. 33.

⁴²⁸ AB'nin göç politikasını güvenlik kavramı üzerinden açıklayan yazarlar arasında Sandra Lavenex, Jorgen Carling, Maria Hernandez- Carretero, Gabriele Orcalli, Christina Boswell ve Jef Huysmans yer almaktadır.

AB'nin kendi yurttaşlarının güvenliklerini garanti altına alma ihtiyacı yatmaktadır. İç pazarın kurulduğu esnada üye devlet vatandaşlarına ait özellikle de kişilerin serbest dolaşımı gibi önceliklerin göç kurallarındaki sert kısıtlamalar ile birlikte ele alınması göçmenleri yasa dışı kılma fonksiyonuna hizmet eder görünmektedir.

Orcalli'ye göre, AB'deki ekonomik entegrasyonun güvenlik kaybına neden olduğu yönündeki söylemin bir adım ötesinde, AB politikalarının çoğu zaman dolaylı olarak “refah şövenizmi” ve denge faktörü olarak “kültürel homojenlik” söylemlerini desteklediği varsayımı yer almaktadır⁴²⁹. Bu yolla göç karşısında düşmanlık tavırların gelişimini kolaylaştırmakta ve göçün Batı Avrupa toplumu için tehlikeli, düzen bozucu bir tehdit olduğunu, işgücü piyasasının istikrarına ve refah sisteminin başarılarına zarar verdiği düşüncesini dolaylı olarak desteklemektedir. Dolayısıyla Orcalli, Maastricht Antlaşması ile başlayan süreçte, göç politikasının anayasal düzenlemelere devredilmesini Birliğin bu alanda korumacı ve güvenlik temelli yaklaşımına bağlamakta ve bunun da göç politikasının yönetiminde ciddi boyutlarda bir etkisizlik oluşturduğunu vurgulamaktadır⁴³⁰.

Esasen Maastricht Antlaşması öncesinde göç konusu hükümetlerarası karar alım sürecinin etkisi altında bir güvenlik meselesine dönüşmüştür. Hükümetler arası seviyede göç konusunun güvenlik konusu ile birleştirildiği ilk eylem, 1975 yılında iç işleri bakanları ve üye ülkelerin üst düzey görevlilerinden oluşan Trevi Grubu'nun oluşturulmasıdır⁴³¹. Bu grup 1970'lerin başından itibaren terörizm üzerine yapılan hükümetlerarası toplantıların ardından oluşturulmuştur. Zaman içerisinde Trevi Grubu'nun polis işbirliği, istihbarat paylaşımı, göç akışında erken uyarı sistemleri

⁴²⁹ Huysmans'ın kullandığı bu terimler AB üyesi ülkelerin vatandaşlarının sahip oldukları öncelikler karşısında Batı Avrupa ülkelerine gelen üçüncü ülke vatandaşlarının “öteki” olarak gösterildiğini vurgulamaktadır. Detay için Bkz. Jef Huysmans, “The European Union and Securitisation of Migration”, **Journal of Common Market Studies**, 2000, s. 753.

⁴³⁰ Gabriele Orcalli, “Constitutional Choice and European Immigration Policy”, **Constitutional Political Economy**, Cilt 18, Sayı 1, 2007, s. 12, 18.

⁴³¹ Tony Bunyan (Der.), “Trevi, Europol and European State”, *Statewatching the New Europe: A Handbook on the European State, Statewatch*, Londra, 1993, s. 15.

konusunda söz sahibi bir kurum haline gelmesi AB göç politikasının güvenlik konusunu gündeme oturtmaya başladığının bir göstergesidir. Bu noktada göçün kontrol altına alınması Birliğin güvenliği için önemli bir şart olarak görülmektedir. Nitekim Amsterdam Antlaşması ile Schengen müktesebatının AB birincil hukuku içerisine yerleştirilmesi, AB'deki güvenlik odaklı göç yaklaşımının en belirgin göstergelerinden biridir. Bu başlık kapsamında, AB entegrasyon sürecinde, özellikle AKP ülkelerinden göçmen baskılarına karşın Birliğin Avrupa kalesine dönüşmesine dayalı girişimleri ve 2000 yılı BM raporuyla tanımlanan küresel göç yönetimi olgusuna uygun olan AB uygulamaları incelenecektir.

1. AKP Ülkelerinden Gelen Göç Baskısı ve “Avrupa Kalesi” Yaklaşımı

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Avrupa'nın göç politikalarında bir kırılma yaşanmasına yol açmıştır. Soğuk Savaş bittiğinde Avrupa güneyden ve aynı zamanda göç için yeni bir rota olan Doğu Avrupa'dan yoğun bir göç baskısı ile yüz yüze gelmiştir. Bu süreçten itibaren AB'de, göçe ilişkin korumacı projeksiyonlar sayesinde iç sınırların kaldırılması ve serbest dolaşımın sağlanması gerçekleşirken; dış sınırlarda “kale Avrupa” oluşturulmuştur. İstenmeyen göçe karşı bir negatif koalisyon sürdüğü müddetçe de Avrupa göçün yasa dışı olmasına ve yasa dışı göçe ilişkin düşmanca imajın sürdürülmesine katkı sağlamıştır⁴³². Bilindiği gibi Avrupa'da zaman içerisinde güçlenen göçe karşın düşmanca tavır Avrupa'da ve Avrupa'nın Üçüncü Dünya ülkelerinde gerçekleştirdiği sınır kontrollerinin artırılmasını meşrulaştırmıştır. Diğer yandan Üçüncü Dünya ülkelerinde yapılan sınır kontrollerinin de yasa dışı göçü engelleyemediği bilinmektedir. Bu kontroller göçün kalkış noktasını bir yerden diğerine taşımış ve kale Avrupa yaklaşımı sonucunda, yasa dışı göç rotaları vasıtasıyla onbinlerce insanın yasa dışı yollardan göç etmesine ve büyük bir çoğunluğunun bu yollarda insani olmayan şekillerde ölmesine neden olmuştur.

⁴³² Bade, a.g.e., s. 339.

Kapıları kapatma siyaseti göçü durdurmada başarısız oldukça ve kayıtsız göçmen sayısı arttıkça, AB güçlendirilmiş sınır kontrolü araçları geliştirmekte, kayıtsız göçmenleri düzenleme kampanyaları oluşturmaktadır. Bu noktada, yukarıda da değinildiği gibi, sadece kendi sınırları dahilinde değil; AKP ülkelerinde de müdahaleler yoluyla Avrupa kalesini güçlendirici eylemlerde bulunmaktadır. Örneğin Güney Akdeniz’de bulunan ülkelerin göçmenlere ilişkin zayıf haklar kullanmasından faydalanarak AB, diğer devletleri “kale Avrupa” adına olağanüstü hal durumuna ikna etmektedir⁴³³. Fakat bu eylemler bile göçü dramatik bir şekilde azaltmak adına yeterli kadar tepki oluşturamamıştır. Nitekim bu durumun sebebi 1980’li yıllardan sonra eski koloni devletlerine AKP ülkelerinden gelen yoğun göç baskısıdır. Göçmenlerin Avrupa’ya nereden geldiklerine ilişkin bilgilere ulaşmada en önemli olgu o ülkede doğan yabancılardır. Buna göre örneğin Hollanda’da 1995 yılında 15,5 milyon nüfusun %5’i yabancı uyrukludur. Denizaşırı bölgelerde doğup Hollanda’da yaşayan 1,4 milyon insanın %57’si vatandaş olabilmıştır⁴³⁴. 2002 yılı Eurostat verileri AB ülkelerinde doğan yabancıların %47’sinin diğer Avrupa ülkelerinden olduğunu %27sinin ise Afrika’dan geldiğini söylemektedir. Fransa, Hollanda, İngiltere, Portekiz gibi eski koloni ülkeleri Asya ve Afrika’dan göç oldukça yoğun iken İrlanda, Lüksemburg ve İsviçre gibi ülkelerin kolonyal geçmişi olmadığı için Asya ve Afrika’dan buralara göç daha az belirgin olmaktadır. Örneğin 2000 yılı Eurostat verilerine göre Fransa’da doğan yabancıların %32’si Cezayir ve Fas’lıdır, Hollanda’da bu oranın %26’sı Endonezya ve Surinam’lıdır, İngiltere’de %20’den fazla bir orandaki yabancı doğanları Hindistan’ın aşağısındandır ve Portekiz’de %49 Angola ve Mozambiklidir⁴³⁵. Bu durumdan hareketle genel bir tespit yapmak gerekirse, İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi daha milliyetçi liberal yasaların olduğu eski göç ülkeleri postkolonyal bölgeler için tercihli muamele yapmışlar ve 1980-1990 yılları arasında yasamalarını sıkılaştırmışlardır. Fakat son on yıl içinde Almanya, İspanya Fransa ve Hollanda gibi dışarıdan gelen göçmen stoğu fazla

⁴³³ Goldschmidt, a.g.e., s. 39.

⁴³⁴ Bade, a.g.e., s. 340.

⁴³⁵ Stalker, a.g.e., s. 158.

olan ülkeler kanunlarını yukarıda bahsedilenin tersi yönde değiştirme eğilimine girmişlerdir⁴³⁶.

Avrupa’da göçün ortak bir endişe konusu haline gelmesinin 1970’li yılların sonundan başlayarak oluşması üst paragraflarda belirtilmiştir. Bade’nin tespitlerine göre bu dönemden itibaren göç konusu üye ülkelerin parti siyasetinde abartılmış, karalanmış ve bunu parlamento protestoları takip etmiştir. İngiltere’de 1979 yılından itibaren iç siyasetin konusu koloni ya da post koloni göçüyle oluşan etnik azınlık nüfuslarıdır. Fransa’da ise 1984 yılından itibaren bu konuya ek olarak, Almanya’da da görüldüğü gibi, geçici işgücü göçünden gerçek bir göç politikasına geçiş konusu gündemde yer almıştır⁴³⁷. Bu noktada, tek tek Avrupa ülkelerinden başlayarak göç konusunun, örneğin kale Avrupa’yı oluşturan, ortak bir politika konusu halinde AB gündemine oturtulması ve buna ilişkin Birlik çapında politika önlemlerinin alınmasındaki pratik destek, siyasetçilerin seçmen tabanındaki taleplerden de oluşmaktadır⁴³⁸. Lahav’ın da belirttiği gibi, Avrupalı yurttaşların göçe ilişkin değerlendirmeleri ekonomik varsayımlara dayandırıldığında, onların tutumları da kişiselden ulusala yakınlaşmaktadır⁴³⁹. Örneğin Avrupa Parlamentosu’ndaki politik gündem başlıklarının en önemlisi olan istihdam konusu gündeme geldiğinde, AB yurttaşları kendi uluslarının istihdama yönelik gelecekleri ile ilgili kötümser bir yaklaşım öne sürmekte ve bu bağlamda aralarında AB yurttaşı olmayan kişinin yaşamaya başlamasından, genel anlamda, şikayetçi

⁴³⁶ Fabio Franchino, “Perspectives on European Immigration Policies” **European Union Politics**, Cilt 10, Sayı 3, 2009, s. 411.

⁴³⁷ Bade, a.g.e., s. 345.

⁴³⁸ Avrupa’da göç konusuna ilişkin ekonomik çıkarlar ve politik görüşler genellikle çatışma içerisindedir. Avrupa yaşlanan bir kıta olmakla beraber kamu finansmanı özellikle maaşların gittikçe artan yükü nedeniyle daha da zorlanmaktadır. Diğer yandan hızlı bir şekilde büyüyen hizmet sektörünün üretmekte olduğu yeni iş türleri o bölgede ikamet eden işçilerin çalışmak istemedikleri türden işler olmaktadır. Ekonomik terimlerle incelendiğinde birçok Avrupa ülkesi daha çok göçmene ihtiyaç duymaktadır, fakat birçok ülkede anti-göçmen hareketleri ve partilerinin yükselişi ve etnik azınlıklara yönelik şiddetin artması göç ve göçe ilişkin konularda Avrupa vatandaşlarının görüşlerini belirleyen temel unsurun siyasi tercihler olduğunu gözler önüne sermektedir. Detay için bkz. Simon Hix ve Abdul Noury, “Politics, Not Economic Interests: Determinants of Migration Policies in the European Union”, **International Migration Review**, Cilt 41, Sayı 1, Bahar 2007, s. 182.

⁴³⁹ Gallya Lahav, “Public Opinion Toward Immigration in the European Union: Does it Matter?”, **Comparative Political Studies**, Cilt 37, Sayı 10, Aralık 2004, s. 1165.

olmaktadır⁴⁴⁰. Bu gerekçeden destek olarak Avrupa Kalesi'nin inşasında, Komisyon önderliğinde faaliyet gösteren çalışma grupları ve bu konuyu içeren belge ve yasaların payı büyüktür. Bu anlamda 1987 yılında yayınlanan Belçika Başkanlık Deklarasyonu, AB göç kontrolü sürecinde bütünleşme ve kısıtlayıcı tedbirlerin artırılması anlamında önemli bir belgedir. Söz konusu belgede Topluluğun iç sınırlarındaki kontrolün azaltılması ile beraber dış sınırlardaki kontrollerin artırılmasının öneminden bahsedilmektedir. Aynı belgenin içerisinde Trevi Grubu Bakanları, özgür toplumu korumanın terörizm, yasa dışı göç ve uyuşturucu trafiğini önleme konusunda yoğunlaşmış işbirliğine bağlı olduğunu ilan etmişlerdir⁴⁴¹.

1980'lerin sonunda Trevi ve Göçe İlişkin Geçici Çalışma Kurulu, Kişilerin Serbest Dolaşımı Hakkında Koordinatörler Grubu adı altında birleştirilmişlerdir. Koordinatörler grubu çalışmaları da kale Avrupa'yı geliştirici yasalar oluşturmuştur ve bunlar içerisinde en önemlisi 1989 yılında Madrid AB Zirvesi'nde yayınlanan Palma Belgesi'dir. Palma Belgesi AB'de dış sınırların militarizasyonu, polis gücünün artırılması ve düzensiz göç ile mücadeleyi AB'nin hukuk üretme sürecinin merkezine oturtmuştur. Sığınmanın ve AB'ye diğer yasal giriş yöntemlerinin kısıtlanması ile Palma Belgesi'nde dış sınır kontrolleri, vize politikası, kısıtlayıcı sığınma araçları ve göç yönetiminin teknik yönleri gibi telafi edici araçlar da sıralanmıştır. Buna göre Koordinatörler Grubu göçü suçlayan ve göçmenleri suç ve ekonomik krizin sebepleri olarak gösteren bir tablo çizmişlerdir. Nitekim belgede şu sözlerle bu konuya değinmişlerdir:

“... Üye bir devlette yasa dışı olarak çalışan insanların sınır dışı edilmeleri Başkanlığın özel ilgi alanında olmalı ve bu konudaki ulusal çabalar Avrupa yaklaşımı tarafından desteklenmelidir. Göç baskısındaki artış ekonomik kriz ile birarada

⁴⁴⁰ A.e., s. 1167.

⁴⁴¹ Steve Peers, **From Trevi to Maastricht- Key Texts on Justice and Home Affairs, 1976- 1993**, Statewatch Publication, 1997, s. 10., 24.01.2013, (Çevrimiçi) <http://www.statewatch.org/sem/doc/assets/files/keytexts/ktchl.pdf>

gitmektedir. Düzensiz göç toplularımızı istikrarsızlaştırarak üye ülkelerde yasal bir şekilde yaşamakta olan üçüncü ülke vatandaşlarını zayıflatmaktadır.”⁴⁴²

Palma Belgesi sonrasında AB'nin koruma duvarını yükseltmek için FRONTEX operasyonları, CIREA (Sığınma Sorunları Forumu) ve CIREFI (Bilgi Tartışma ve Değişim Merkezi) faaliyetleri gibi birçok eylem planı uygulamaya konulmuştur. Kale Avrupa yaklaşımını güçlendirici yasalar ve Birlik girişimleri bu bölümün “Güvenlik ve Koruma Odaklı Göç Diyalogu” başlığında detaylarıyla ele alınacaktır. O nedenle bu noktada şu saptama yeterli olacaktır: 1990'lı yıllarda yasalar ve AB girişimleri ile belirginleşen Avrupa kalesi tablosu, özellikle yasa dışı göç ile mücadelede yetersiz kalmaya ve istenilen göçmen profiline ulaşmada başarısız olmaya başlayınca, etkin göç politikalarını güçlendirmek için küresel göç yönetimi olgusu Birlik eylemleri içerisine yerleştirilmiş ve Birliğin göç veren ülkelerle işbirliği sürecini artıran yeni politikalar oluşturma sürecinin yolu açılmıştır.

2. Küresel Göç Yönetimi ve AB

AB içerisinde gerçekleşen küresel göç yönetimi pratiklerini incelemeye önce küresel göç yönetimi olgusunu açıklamak gerekmektedir. Buna göre Küresel göç yönetimi, bir yandan, örneğin BM tarafından desteklenen hümaniter perspektiflerin, diğer yandan endüstrilemiş ulus devletler tarafından benimsenerek desteklenen güvenlik odaklı perspektiflerin alanı içerisine girmektedir. Küresel göç yönetiminin güncel pratiği ise güvenlik temelli yaklaşım tarafından desteklenmektedir. Bu yaklaşımın AB'de 1970'lerden bu yana kısıtlayıcı göç hukuku çalışmalarına şekil verdiği görülmektedir. Güvenlik temelli küresel göç yönetimi yaklaşımında devlet müdahalesinden bağımsız olarak gerçekleşen kontrolsüz göç, dünya düzenine ve ulus devletlerin bütünlüğüne tehdit olarak algılanmıştır. Daha önceki başlıklarda da görüldüğü gibi, göçün güvenlik veya refah için bir tehdit olarak algılanması durumunda,

⁴⁴² Group Of Coordinators, Free Movement of People, Work Program of the Belgian Presidency, 28.6.1993,CIRC 3653/93 confidential.

siyasiler ve medya, göçmenleri neden olarak göstermektedir. Dolayısıyla küresel göç yönetiminin devletler arası aktörlere gün geçtikçe daha da artan bir bağımlılık ilişkisi içine girdiği ileri sürülebilir. Bu saptamanın meşruiyetini açıklayan küresel göç yönetimi taraftarları, ulus devletin göç yönetimini küresel ölçekte gerçekleştirmeye yeterli olmadığını, bu nedenle daha esnek ve ulusüstü bir kontrol sisteminin oluşması gereğini savunmaktadırlar. Düvell'in de belirttiği gibi göç konusunda herhangi bir yaklaşım ulus devlet kapsamının ötesine geçerek ulusüstü ve uluslararası organizasyonları gerektirmektedir⁴⁴³. Bu organizasyonlar arasında ise Sığınma, Mülteci ve Göç Politikalarında Hükümetlerarası Danışma Grubu (IGC), Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ve bazı durumlarda Uluslararası Çalışma Örgütü gibi organizasyonlar gösterilmektedir. Bu yaklaşım neokolonial tezinin farklı bir türevi olarak, ekonomik boyutun ötesinde veya onun farklı bir alt dalına gönderme yaparak, göç politikası özelinde uluslararası organizasyonlar vasıtasıyla Batı'nın koloni ülkelerini manipülasyonu olarak yorumalanmaya da açıktır.

Küresel göç yönetimi olgusunun AB içerisindeki işleyişi ise Birlik üyesi olmayan ülkelere doğrudan etki edebilmek için, AB göç hukukunun kapsamının daraltılması, dolayısıyla insanların uçuş rotaları veya üçüncü ülkelerin iç işlerine müdahale edilmesi anlamında kullanılmaktadır. Bu müdahale, tipik bir şekilde göç yönetimi hükümlerinin uygulanmasını, yardımların kullandırılması ve ticaret anlaşmalarının imzalanması ile bağlantılandırılarak güçlü hale getirmektedir- ki yukarıda dile getirilen neokolonial bağlantının varlığı bu tarz bir şartlılık durumunda daha da belirginleşmektedir. Burada, küresel göç yönetimi olgusu kapsamına bu tezin ilerleyen bölümlerinde kullanılacak olan rasyonellik unsuru da eklenmektedir. Söz konusu rasyonelleşmeden kasıt, üye devletlerin 1990'lı yıllardan beri desteklemekte oldukları ve işgücü ihtiyaçlarını tatmin etmek için bir yandan özel göç türlerine izin verirken; diğer yandan fakir göçmen ve sığınmacılara yönelik istenmeyen göçle mücadele üzerine kurulan göç yaklaşımlarındaki değişimdir. Bu anlamda küresel göç yönetimindeki

⁴⁴³ Franc Düvell, "Against the Globalisation of Migration Control", **Open Democracy**, June 2003, s. 29, 13.09.2012, (Çevrimiçi) <http://www.opendemocracy.net/debates/article-10-96-1274.jsp>

rasyonel uygulamalara örnek olarak BM tarafından 1 Ocak 2003 tarihinde yürürlüğe giren “Tüm Göçmen İşçilerin ve Onların Aile Üyelerinin Haklarının Korunmasına Yönelik BM Konvansiyonu’nu” hiçbir AB üyesi devletin imzalamaması gösterilebilir. 2013 yılında, içlerinde Türkiye’nin de bulunduğu 46 devlet söz konusu Konvansiyon’u benimsemiştir fakat bu ülkeler içerisinde bir tanesi dahi AB üyesi değildir. Burada AB tarafından resmen bildirilmeyen temel gerekçe, küresel pazar ekonomisinde rekabet düzeyini koruyabilmek için sermayeye uygun koşulları, insan hakları ve sosyal haklar pahasına korumaktır. Çünkü bu Konvansiyon işçi göçmenler ve onların ailelerine yönelik insan hakları ilkelerinin göç ettikleri bölgelerde tam bir şekilde uygulanmasını genel amaç olarak benimsemiştir. Fakat genel amaç insan haklarının işlerliği olmakla birlikte göçmen işçilerin çalışma koşullarına yönelik hükümler de bulunmaktadır. Bu kapsamda Konvansiyon’un 25. Maddesi göçmen işçilerin çalışma karşılığı aldıkları bedeller üzerinden bir hükme varmış ve bu kişilerin çalıştırıldıkları ülkelerdeki vatandaşlardan daha az ücret muamelesi göremeyeceğini belirtmiştir. Özellikle 25. maddenin 1 (a) bendi istihdamda ücret ayrımcılığına gidilmemesi gereken alanlar içerisinde çalışma saatleri, fazla mesai, ücretli izin, çalışana ilişkin güvenlik ve sağlık koşullarını da yerleştirmiştir. Aynı maddenin 1 (b) bendi ise ulusal yasalara göre asgari çalıştırma yaşı gibi istihdama yönelik diğer koşulların bu kişilere de uygulanmasını hükme bağlamıştır. Diğer yandan 26. madde ise göçmen işçiler ve ailelerinin 1(a) gereği sendika toplantılarına katılma, 1(b) gereği sendikalara üye olma ve 1 (c) gereği sendikalardan yardım ve danışma alabileceğini hükme bağlamıştır⁴⁴⁴.

AB’de küresel göç yönetimi gelişmeleri 3. sütun olarak bilinen ve bir bölümü Topluluklaştırılan üçüncü ülkelerle işbirliğine yönelik birçok Birlik belgesinde dile getirilmiştir. Göç hukukunun dış politikaya yansımaları, göçe yönelik hükümlerin Lome Konvansiyonu veya Cotonou Anlaşması gibi mevcut olan finansal yardım ve ticaret araçlarına eklenmesi ile gerçekleşmektedir. AB’de Birlik üyesi olmayan devletlerle

⁴⁴⁴ International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families Adopted by General Assembly Resolution 45/158, 18 Aralık 1990, 12.04.2012, (Çevrimiçi), <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cmw/cmw.htm>

gerçekleşen kalkınma işbirliği süreci 1963 yılında AB- Türkiye Ortaklık Anlaşması ve 1975 yılında Lome Anlaşması ile başlamıştır. Özellikle Maastricht sürecinde Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın (ODGP) oluşumu dış ilişkiler politikası içerisine göç konusunun da girmesine yol açmıştır. İkili anlaşmalar üzerinden yapılan işbirliğinin detayları tezin bu Bölümünün III. Başlığı olan AB-AKP Ülkeleri Arasındaki Göç Diyalogunun Temel Bileşenleri kapsamında detaylı olarak incelenmiştir. Bunun yanı sıra AB, 1995 yılında Akdenizli ülkelerle daha yapılandırılmış bir ortaklık oluşturmak üzere Barcelona Süreci olarak bilinen bir süreç başlatmış ve dış işleri bakanları seviyesinde bir Avro-Akdeniz toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantı sonunda oluşturulan Barselona Deklarasyonu ile Akdenizli ülkelerle politik, ekonomik ve siyasi ilişkilere yönelik geniş bir çerçeve oluşturulmuştur. Barselona Deklarasyonu'na Kuzey Afrika'nın Mağrepli ülkeleri de dahil edilmiş; Avro-Akdeniz ortaklığı küresel göç kontrolü de dahil olmak üzere ortaklık girişimlerinin yer aldığı bir forum olmuştur.

AB'nin özellikle Afrika kıtasını hedefleyerek küresel göç yönetimi kavramını açıklayıp gereken eylemleri sıraladığı en belirgin girişim, 2005 yılında Konsey tarafından benimsenen Göçe Yönelik Küresel Yaklaşım Raporu'dur. Bu Rapor'da Avrupa'ya gerçekleşen göç gittikçe yaşanan Avrupa nüfusu kapsamında işgücü ihtiyacını karşılamakta olsa da, kimlerin ve kaç kişinin ekonomik amaçlı göçmen kabul edeceği yönünde ortak bir hareket olmaması sorunlara yol açmakta ve bu yasa dışı göçü de tetiklemekte denmiştir. Kasım 2004 tarihli Brüksel Avrupa Konseyi'nde Lahey Programı kabul edilmiş ve bu program kapsamında göçün bütün aşamalarına ilişkin kapsamlı bir yaklaşım oluşturulması ihtiyacı dile getirilmiştir. Bu yaklaşımın bir parçası olarak da göçün kaynak ve transit noktalarındaki ülke ve bölgelerde işbirliği yapılması konusunun öneminden bahsedilmiştir. Buradan hareketle Ekim 2005 tarihinde Hampton Court'da gerçekleştirilen resmi olmayan liderler toplantısında Komisyon'dan özellikle Afrika bazlı göçe yönelik yapılması gerekenlere ilişkin bir rapor hazırlaması talep edilmiştir. Bunun hemen akabinde Komisyon'un hazırladığı raporda ilk defa göç sorununa global yaklaşılmasının öneminden bahsedilmiştir. Aralık 2005'teki Avrupa

Konseyi, Birliğin Göçe Yönelik Global Yaklaşımını kabul etmiştir⁴⁴⁵. Bu yeni Global Yaklaşım, Komisyonun da geniş bir şekilde tanımladığı gibi; göç konusunu üçüncü ülkelerle girilecek birbiriyle entegre olmuş, kapsamlı ve dengeli bir ortaklık yolu ile çözümlenebilmek için göç, dış ilişkiler ve kalkınma politikalarını bir araya getirmektedir⁴⁴⁶. Böylelikle, göçün ana nedenleri irdelenirken ekonomik-siyasi kalkınma arasında bir bağ kurulmaktadır. Dolayısıyla sorun olarak ele alındığı durumlarda çözüm olarak örneğin kaynak ülkelerdeki yoksulluğun ortadan kaldırılması, ekonomik büyümenin sağlanması ve bu ülkelerde iyi yönetim ve insan haklarının desteklenmesi yer almaktadır.

2006 yılı bu yeni yaklaşımın pilot yılı olmuştur ve bu yıl sonunda hazırlanan raporda belirtildiği gibi: AB'ye yönelen göç yolları üzerindeki 60 Batı ve Orta Afrika ülkesi ile Rabat'ta ve daha sonra da Kasım ayında ilk defa olarak bütün Afrika ülkelerinin katılımıyla Libya'da gerçekleştirilen üst düzey zirvelerde izlenecek politikaların çerçevesi çizilmiş ve özellikle AB'nin 2005 yılından beri sınır kontrolleri konusunda uzman kuruluşu olarak görev yapan FRONTEX kurumunun sağlayacağı teknik yardımlarla kara sınırları ve denizlerde ortak kontrol operasyonlarının bir an önce başlatılmasına karar verilmiştir. Raporda ayrıca, işbirliğine gidilen ülkelerden kabul edilecek yasal göçlerin hem verimli hem de daha kolay yapılabilmesi için verilecek finansal ve teknik destekle bu ülkelerde “özel göç merkezleri” kurulması ve bu merkezler vasıtasıyla bir yandan AB'nin ihtiyacına uygun kişilerin seçilmesi bir yandan da seçilen kişilere yabancı dil ve mesleki kurslar verilerek daha da verimli hale getirilmeleri önerilmiştir⁴⁴⁷. Bu anlamda AB ülkelerinin ihtiyacı olan yüksek vasıflı işçilerin, Birlik dışındaki kaynaklardan en çabuk şekilde seçilmeleri ve getirilmeleri hususunda ortak bir prosedür geliştirilmesini öngören rapor, kaynak ülke ve hatta

⁴⁴⁵ Samur, a.g.e., s. 6.

⁴⁴⁶ COM(2006) 735 Final, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, “The Global Approach to Migration One Year On: Towards a Comprehensive European Migration Policy”, Brüksel, 2006, s. 2.

⁴⁴⁷ Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, “The Global Approach to Migration One Year On: Towards a Comprehensive European Migration Policy”, a.e., s. 3.

işçilerin korunmasından ziyade AB üye ülke çıkarlarını ve ihtiyaçlarını öne almaktadır. Bir yandan kaynak ve transit ülkelerin ekonomik kalkınmalarını, Global Yaklaşımın başlıca amaçlarından biri olarak görmek ve öte yandan da bu ülkelerin atılım yapmasında rol oynayacak yüksek vasıflı işçileri kendi ihtiyacına göre seçerek göçmen olarak almak ve kendi ülkesinde işgücüne dahil etmek önemli bir tezat teşkil etmektedir⁴⁴⁸. Nitekim bu yönlü bir politika tercihi nekolonyal teoriyi de içine alacak postkolonyalist bir değerlendirmeye, çevrenin merkeze bağlı ve bağımlı kılınmasını kaçınılmaz kılacak yöntemlerden biri olarak yorumlanabilir.

B. AB Göç Politikasının Temel Belirleyicileri

Göç politikası konusu AB içerisinde ancak 1980'li yıllarda bir gündem konusu haline gelmiştir. Bu noktada Birliğe özgü bir göç politikasının varlığından söz edebilmek hususunda en önemli itki unsuru şüphesiz Ortak Pazar oluşturma stratejisidir. Çünkü emek, sermaye ve girişimcilerin serbest dolaşımını öngören bu entegrasyon biçimi, Birliğe üye ülkelerin göç konusunu da içerecek biçimde ortak politikalar benimsemesini gerekli kılmıştır⁴⁴⁹. Bununla birlikte AB'de göç ve sığınma konularında yasal çerçevede karar alım süreci ve kanun oluşturma incelendiğinde, son 20 yılda AB göç hukukunun plansız geliştiği görülmektedir. Plansız gelişimin en büyük nedeni olarak parlamento incelemesi ve belgelerle çalışma evraklarına kamusal erişimin olmaması ve bunun da karar alım sürecini şeffaf olmayan ve karmaşık bir yapıya sürüklemesi olduğunu söylemek mümkündür. AB'de göç politikasına ilişkin var olan ve halen baskınlığını sürdüren hükümetlerarası yaklaşım, genellikle ortak paydada buluşmak üzerinedir ve bu ortak payda da genellikle temel düzeyde kalmakta ve üye ülkeler arası uyumlulaştırmayı kısıtlı tutmakta; diğer yandan göçe ilişkin özellikle güvenlik temelli yaklaşımların birleştirilmesine yol açmaktadır.

⁴⁴⁸ Samur, a.g.e., s. 12.

⁴⁴⁹ Tek Avrupa Senedi madde 8a hükümlerine göre iç Pazar, kişilerin serbest dolaşımının olduğu ve iç sınırların bu anlamda kaldırıldığı bir ortamı gerekli kılmaktadır.

Yukarıda değinilen iki unsurun bir neticesi olarak göç politikasında AB düzeyine ilişkin gelişmeler göstermektedir ki AB ulusüstü bir devlete dönüşmeye çalışmaktan çok kendisine daha farklı bir yapılanma oluşturmaya çalışmaktadır. Bu yapılanmada üye ülkelerin ulusal çıkarları doğrultusunda birbiriyle sürekli temas halinde çalışan iç politika, dış politika ve göç politikası stratejileri meydana getirilerek Avrupalı devletlerin ekonomik ve siyasi duruşlarını güçlendirmek için küresel ekonomik gelişmelere tepki üretilmektedir. Bu nedenle özellikle AB göç politikasındaki temel belirleyicileri inceledikten sonra, AB'nin esasen Birlik düzeyinde ulusal çıkarlara hizmet ettiğini; Almanya, Fransa ve İngiltere gibi daha güçlü ulus devletlerce yönlendirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

1. Göç Politikasına Götüren Yol: Ortak Pazar

Ortak Pazar konusunda genel kanı, bu entegrasyon düzeyinin gündeme gelmesi ile birlikte üye ülkelerin ulusal göç politikalarının, entegrasyonun koşulları nedeniyle Birlik düzeyi ile uyumlu olması; diğer bir deyişle, göç politikasına ilişkin ulusal ve Birlik çıkarlarının Ortak Pazar'ın kurulması vasıtasıyla çakışmasıdır. Fakat bu noktada açıklanması gereken unsur, Ortak Pazar'ın 1980'li yıllarda kurulması nedeniyle, bu dönemde AB üye devletlerinin göçmen kabulündeki kısıtlayıcı ve güvenlik odaklı politikaları benimsemeleridir. 1980'lerdeki düşünceye göre göçe ilişkin kısıtlamalar, göçmenlerin entegrasyonu ve gittikleri toplumlar tarafından kabul edilmeleri için bir ön koşuldur. TAS madde 8.a hükümlerinde belirtilen emeğin serbest dolaşımı yoluyla Avrupa entegrasyonu, işe alım yasağının Avrupa içindeki etkisini saf dışı bıraksa da onun ayrımcı fonksiyonları yeni oluşan AB'nin dış sınırlarına taşınmıştır. Önce emek göçü sınırlanmış, ardından sıra sığınma göçüne gelmiştir. Bu bağlamda göç politikasına ilişkin öncelikle ekonomik anlamda, ardından siyasi bağlamda bir kısıtlama stratejisinin benimsendiği söylenebilir. Dolayısıyla entegrasyon ve dışlanmanın karşılıklı bağımlı yapısı ve göç bağlamında Avrupalı olmayanlara karşın savunmacı tavrın gelişimi, Avrupa entegrasyon süreci ile üye ülkelerin temel ulusal göç politikalarını

çakıştırmıştır⁴⁵⁰. Buradan hareketle Ortak Pazar'ın kurulması, doğasına uygun bir şekilde, Avrupa iç sınırlarının geçirgenliğini artırmış ve Avrupalı olmayan göçe karşı koruma eğilimini de paralel bir şekilde yükseltmiştir. Söz konusu eğilim ise 80'li yılların başından itibaren Birlik nezdindeki göç politikası yasaları veya yasa girişimleri ile pratiğe aktarılmıştır. Örneğin 1987 yılında Tek Pazarın oluşum sürecindeki ilk reform niteliğinde olan TAS'ın yürürlüğe girmesiyle göç konusunda politika oluşturmaya yönelik kurumsal bir çerçeve çizilmemiştir; fakat Tek Pazar'ın güvenliğini sağlayabilmek, daha açıkçası üçüncü ülke vatandaşlarının Tek Pazar'ın işleyişine tehdit olmasını ortadan kaldırmak için düzenlemeler yapılmasına imkan verilmiştir. Bu hususta, 1985 yılında Komisyon'un hazırladığı Göç Konusunda Ortak Topluluk Politikası İçin Rehber, Komisyon ve üye devletler arasında göç konusunda önceden danışma ve iletişim kurulması ve üçüncü ülke vatandaşlarına yönelik ulusal yasaların uyumlulaştırılması ile ilgili bir karar teklifidir⁴⁵¹. Fakat bu teklif Fransa, Hollanda, Danimarka, Almanya ve İngiltere tarafından Komisyon'un yetkilerini aştığı gerekçesi ile red edilmiştir.

Diğer yandan TAS 13-19. Maddelerine ilişkin sonradan eklenen deklarasyonlar göç konusunu bir tartışma unsuru olarak Birlik gündeminde ön plana yerleştirmiştir. Öncelikle Kişilerin Serbest Dolaşımına İlişkin Üye Devlet Hükümetleri Tarafından Yayınlanan 2 Numaralı Siyasi Deklarasyon'da üye devletler, Birlik çapında kişilerin serbest dolaşımlarının desteklenmesi için işbirliğinde bulunacaklarını ve bu hususta üçüncü ülke vatandaşlarının giriş, hareketlilik ve ikamet etmelerine izin vereceklerini bildirmiş; fakat 6 Numaralı Genel Deklarasyon'da ise benzer maddelerden hiçbirinin üye devletin üçüncü ülkelerden gelen göçü kontrol etme amacı ile eylemde bulunma hakkını ortadan kaldıramayacağını da eklemiştir. Ayrıca TAS'ın yürürlüğe girmesinin ardından, söz konusu tartışmaların daha kurumsal bir temelde yürütülmesini sağlamak

⁴⁵⁰ Bade, a.g.e., s. 346.

⁴⁵¹ Özer, a.g.e., s. 111.

için İngiltere'nin Komisyon Başkanlığı döneminde 1986 yılında Göç Geçici Çalışma Kurulu oluşturulmuştur⁴⁵².

Ortak Pazar süreci tamamlanana kadar Göç Geçici Çalışma Kurulu başta olmak üzere diğer düşünce kuruluşları ve akademik kurumlar kişilerin serbest dolaşımı ile oluşturulacak Ortak Pazar'ın sadece AB yurttaşlarına mı, yoksa üçüncü ülke vatandaşları da dahil olmak üzere, bütün yurttaşlara mı açık olması gerektiğini tartışmışlardır. Sonuçta gelinen noktada, "iç sınırların olmadığı" bir alanda serbest dolaşım önceliğinin sadece Topluluk yurttaşları ile sınırlanamayacağı; bu anlamda ilgili yasanın bütün kişilere açık olması gerektiği kararına varılmıştır. Fakat bununla birlikte Ortak Pazar'ın göç politikasına yaptığı en büyük etki olarak, daha sıkı dış sınır kontrolleri, ortak vize politikasının oluşumu, üye ülkelerin sığınma ve kabul politikalarında işbirliği ve yine üye ülkelerde göç politikasına yönelik adli ve polis işbirliğinin artırılması gibi yeni araçların benimsenmesine de karar verilmiştir⁴⁵³. Tüm bu önlem ve politikalar, Ortak Pazar'ın kurulmasının hemen akabinde Schengen Sistemi'nin kurulması ve faaliyete geçirilmesi, FRONTEX operasyonları ile üçüncü ülkelerin dış sınırlarındaki Topluluk eylemleri, CIREA ve CIREFI faaliyetleri; diğer yandan sığınma, geri kabul, ikamet konularında çıkarılan yasalar olarak günümüze kadar gelen uygulamalarla kendini göstermektedir. Söz konusu Topluluk eylemleri ve Topluluk yasalarına ilişkin detaylı bilgi ve analizler bu tezin ilerleyen başlıklarında ele alınmıştır.

2. Göç Politikasında Düşük Uyumlulaştırma Düzeyi

AB içerisinde göç konusu özellikle hukuki düzenlemeler açısından düşünüldüğünde, göçmenler ve AB yurttaşı olmayanlar için hak ve sorumlulukların geniş anlamda tanımlanamadığı ve buradan hareketle üye ülkeler arasında minimum standartların benimsendiği bir konudur. Bu haliyle AB çapında uyumlulaştırmanın asgari standartta tutulması, göç kanunlarının hükümetlerarası nitelikte olduğuna dair

⁴⁵² Georgia Papagianni, *Institutional and Policy Dynamics of EU Migration Law- Immigration and Asylum Law and Policy in Europe*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2006, s. 9-10.

⁴⁵³ A.e., s.13.

tartışmaları gündeme getirmektedir. Hükümetlerarası yapıların varlığı ise bağımsız bir AB göç hukukunun geliştirilmesine olumsuz etkide bulunmaktadır. Givens ve Luedtke'nin tespitlerine göre AB'de göçe ilişkin yüksek belirginliği olan, dikkat çeken konuların uyumlulaştırma düzeyleri daha az olmakta veya bu konular uyumlulaştırılsalar bile daha kısıtlayıcı bir yapıda gerçekleştirilmektedir⁴⁵⁴. Hatta AB girişimlerinde gerçekleştirilen bu ortak fakat korumacı yapı, bazı durumlarda üye devletlerin göç hukuklarında insan hakları koşullarında ilerleme yaratmaktan ziyade; gerilemelere de yol açmaktadır. Böyle bir ortamda, üye devletlerin kasti bir şekilde göç konularına ilişkin AB'nin kurumsal etkisini reddederek AB yurttaşı olmayanların sivil ve sosyal haklarına ilişkin kısıtlamaları koruma yoluna gittiklerini söylemek yerinde olacaktır.

Genellikle düşük standartları olan göçmen haklarının korunmasına yönelik standartlaşmış politikalar ve yasalar üretilmesine örnek olarak AB'de 2000 yılında çıkarılan İrsal Eşitlik Yönergesi'ni⁴⁵⁵ vermek mümkündür. Bu Yönerge, genel hükümlerin ilk maddesinde de belirtildiği gibi, etnik köken vurgusunu yaparken farklı insan ırklarının var olduğu teorilerini özellikle kabul etmediğini belirterek, ırksal ve etnik köken temelinde ayırıcılıkla mücadele etmek ve üye devletlere eşit muamele zemini yaratmak için oluşturulmuştur. Dolayısıyla yönergede etnik azınlığa mensup göçmenler için hukuki iyileştirmeler oluşturmuş ve daha da etkilisi tüm üye devletlerin bu Yönergeyi kendi ulusal hukukları içerisine yerleştirmeleri zorunlu kılınmıştır. Oysaki milliyet değil, ırk üzerinden bir sınıflama yapıldığı için bu Yönerge bütün göçmenleri kapsamamaktadır ve bazı üye devletlerin hukukunda bu tip ırksal bir ayırım olmamasına rağmen böyle bir ayırımın var olduğunu vurgulamaktadır⁴⁵⁶. Milliyete ilişkin söz konusu ayırımın yapılmayacağına ilişkin hüküm, 3. maddenin 2. paragrafında belirtilmiştir. Bu paragrafta, üçüncü ülke vatandaşları veya devletsiz kişilerin AB üye ülkelerine girişleri veya ikamet etmelerine yönelik kurallar ve şartların ve/ya bu kişilerin hukuki

⁴⁵⁴ Terri Givens, Adam Luedtke, "The Politics of European Union Immigration Policy: Institutions, Saliency and Harmonisation", *The Policy Studies Journal*, Cilt 32, Sayı 1, 2004, s.155.

⁴⁵⁵ Council Directive 2000/43/EC, Official Journal L180, 29 Haziran 2000.

⁴⁵⁶ Givens ve Luedtke, a.g.e., s. 147.

statülerinden kaynaklanan muamelelerin milliyet unsuru bağlamında farklı muameleyi kapsamadığı vurgulanmıştır.

Göç ve ırk arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmacıların değerlendirmesinden, Avrupa'da ırk unsuru, özellikle burada ikamet eden göçmenlerin günlük yaşamlarında gücü artan kaçınılmaz bir sosyal gerçeklik olarak görülmekte ve bunun bir uzantısı olarak zamanla Avrupalı'nın gözünde göç ve göçmen birbiriyle aynı olarak görülmektedir⁴⁵⁷. Buradan hareketle göç ve göçmenin birbirine eşitlenmesi neticesinde farklı bir ırka mensup olan göçmen bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan göçmenin statüsü gereği ülke vatandaşından daha fakir ve cahil olması nedeniyle bulunduğu ülkenin ekonomik durumunu geriye götürecek bir unsur olarak değerlendirilmekte ve böylece o ülkede göçe karşı genel bir olumsuz tavrın oluşumuna yol açmaktadır. Söz konusu endişenin tespit edilmesiyle hazırlanmış olan bir AB Yönergesi'nin sadece ırk unsuru üzerinden ayrımcılığı red eden bir yasa hazırlaması ve milliyet unsurunu aynı kapsamda değerlendirmemesi, Yönerge'nin eksik kurgulanmasına neden olmaktadır.

2001 yılında Komisyon tarafından sunulan Uzun Dönemli İkamet Yönergesi, AB'de göç politikasındaki düşük uyumlulaştırma çabalarının başka bir örneğidir. 2003 yılında yürürlüğe giren bu Yönerge'de⁴⁵⁸ uzun dönemli ikamet edecek göçmenlere ilişkin giriş, kalma hakları ve statülerini düzenleyen bir hukuki çerçeve oluşturulmak istenmiştir. Bu hukuki çerçeve üye devletler üzerinde bağlayıcı olacak ve göçmenlere yönelik haklar ve özgürlükler bağlamında belirli minimum standartları benimsemeye mecbur kılacaktır. Dolayısıyla Yönerge'nin, uyumlaştırma için bir dayanak görevi gördüğü bir gerçektir. Daha açık ifade etmek gerekirse, bu Yönerge birçok üye devleti göçmen haklarına ilişkin standartlarını yükseltmeye zorlamıştır. Örneğin bazı ülkelerin ulusal hukuklarında uzun dönemli ikamet statüsü alabilmek için öncesinde 15 yıl orada

⁴⁵⁷ Silverstein, a.g.e., s. 365.

⁴⁵⁸ Council Directive 2003/109/EC Concerning the Status of Third Country Nationals who are Long Term Residents, 2003L0109.

oturmak gerekmektedir. Oysa ki bu Yönerge, söz konusu uygulama için bir taban oluşturarak, Komisyon'un bu durumu 5 yıl ile sınırlamasına yol açmıştır⁴⁵⁹. Fakat diğer yandan söz konusu Yönerge, göçmenleri savunan birçok STK'nın "en düşük ortak payda" politikasına izin verdiği ve böylece ulusal hükümetleri göçmen haklarına ilişkin standartları düşürme konusunda desteklediği için eleştirmesine konu olmuştur⁴⁶⁰. Diğer yandan bu Yönerge, göç politikasında güvenlik konusunu bir kere daha genel kuralların istisnası olarak kendi kapsamına sokmuştur. Bu hususta, Yönerge'nin 6. maddesi kamu politikası veya kamusal güvenlik söz konusu olduğunda üye devletlerin uzun dönemli ikamet statüsü vermeme hakkını saklı tutmaktadır. Yine madde 17, 1. paragraf gereğince uzun dönemli ikamete sahip kişiler başka bir üye ülkede izin dahilinde ikamet ettiğinde bu kişinin alie mensupları da koşulları sağlamak kaydıyla kişiye katılabilmektedir. Burada da istisnai durum, kamu politikası veya kamusal güvenlik unsurudur. Kamusal güvenlik ilkesi aile üyelerinin üye ülkeler arasında ikamet değiştirmesine izin vermemektedir. Buradan da anlaşılmaktadır ki göç politikası konusunda ortak kurallar oluşturma girişimleri sadece düşük standartlar benimsemekle değil, bu yasalarda güvenlik unsurunu kullanarak da kısıtlayıcı yapılabilmektedir. Genel bir analizle AB'de göç alanında yaşanan uyum düzeyi düşüklüğü, üye ülkelerin göç politikasını ulusal politika olarak benimsemeye yönelik tutumundan ileri gelmektedir. Bu noktada AB düzeyinde müktesebat oluşturmaya ilişkin gerçekleştirilen "düşük düzeyli" çalışmalar, bu başlığın başında da değinildiği gibi, genel olarak güvenlik ve koruma kaygıları üzerinden oluşturulmuş ve buradan yola çıkan bir göç politikası ortaklığı meydana getirilmiştir.

C. AB Göç Politikasının Rasyonel ve Kısıtlayıcı Uygulamaları

Göç konusunda zamanla yaşanan gelişmeler, Birliğin ihtiyaçlarındaki değişimler ve başta AKP ülkeleri olmak üzere üye ülkelere gelen göç baskısı, AB göç politikasının özellikle vize ve sığınma konularında kısıtlayıcı düzenlemeler oluşturmaya yol açarken

⁴⁵⁹ A.e., Bölüm II, madde 4, para. 1.

⁴⁶⁰ Luedke, a.g.e., s. 10.

aynı zamanda göç politikasında çıkarıcı uygulamalar getirmesine de yol açmıştır. AB göç politikasındaki rasyonelleşme olarak tanımlanan bu olgunun, göçmenin, faydacı bir yaklaşımla, politika çıkarlarına hizmet eden ve halkın taleplerine göre şekillenen bir kavram olduğunu belirtmek yerinde olacaktır⁴⁶¹. Buradan hareketle rasyonelleşme unsuru kapsamında, AB içindeki veya dışındaki göçmenlerin hakların azaltılması ve çeşitlendirilmesi yoluyla ve belirli göçmenlerin sınır dışı edilmesi yahut gerekiyorsa içeriye alınması yoluyla göç yönetiminin, ağırlıklı olarak göçmen kabul eden tarafın ihtiyaçlarına uygun olarak gerçekleştirilmesinin kastedildiği anlaşılmaktadır.

AB’de göç politikasının rasyonelleşmesi ile ilgili ilk hukuki metin 1994 yılında Komisyon’un göç ve sığınma ile ilgili yayınladığı bildirimdir⁴⁶². Bu metinde kontrolsüz göçün güvenlik için bir tehdit unsuru olduğu ve göçün yönetilebilir olabilmesi için göç kontrolünün olması gerekliliği vurgulanmış ve göç kontrolü için oluşturulan III.3.1. numaralı başlığın 71. paragrafında kontrol için göç ve sığınma politikalarının birleştirilmesi gerektiği savunulmuştur. AB’de geniş kapsamlı bir göç kontrolü çalışması 1997 yılında Avusturya Başkanlığı döneminde yapılmıştır. Başkanlık tarafından AB Göç politikasına yönelik yayınlanan ve “Avusturya Strateji Belgesi” olarak anılan strateji belgesi, aynı yıl içinde K4 Komitesine gönderilirken yanlılıkla halka açık olabilecek şekilde kamusal alanda yayınlanmıştır⁴⁶³. Sonrasında belge çok fazla eleştiri almıştır.

⁴⁶¹ Göç politikasında rasyonelleşme kavramını siyasi topluluğun ihtiyaçları ve iradesi üzerinden inceleyen Joseph Carens, Avusturya’da 1950’li yılların ardından beyaz olmayan göçmenlere uygulanan kısıtlayıcı göç siyasetini açıklarken, beyaz göçmenlere kapılarını açan Avusturya yönetiminin meşruiyetini kültürel homojenlik kavramından aldığı söyler. Kültürel homojenlik olarak Carens’in kastettiği siyasi iradenin kendisine benzer olanla aynı şeyleri istemesi ve bu sayede ortak çıkarların ortaya çıkarılabilmesidir. Diğer yandan Avusturya’nın yerleşik topluluğunu İngilizler oluşturmuştur, bu kişiler Avusturya’da yeni bir İngiltere oluşturmak istemektedirler ve bu anlamda bölgedeki medeniyetin köklerinde İngilizler vardır. Dolayısıyla buraya göç edecek kişilerin mümkün oldukça “İngiliz gibi” olmaları, yani beyaz topluluklardan gelmeleri gerekmektedir. Detay için Bkz. Savitri Taylor, “From Border Control to Migration Management: The Case for a Paradigm Change in the Western Response to Transborder Population Movement”, **Social Policy and Administration**, Cilt 39, Sayı 6, Aralık 2005. s. 566.

⁴⁶² COM(94) 23 final, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Migration and Asylum Policies, Brüksel, 23 Şubat 1994.

⁴⁶³ Observations by the European Council on Refugees and Exiles on the Austrian Presidency of the European Union’s Strategy Paper on Migration and Asylum Policy, 12.06.2012, (Çevrimiçi) <http://www.proasyl.de/texte/europe/eu-a-e.htm>

Eleştirilerin odağında söz konusu Strateji Belgesi'nin bireysel sığınma hakkını feshetmesi talebinde bulunarak bu anlamda Cenevre Konvansiyonu'nu geçersiz kıldığı argümanı yer almaktadır. Bunun yanı sıra BM Mülteciler Yüksek Komiserliği için çok farklı bir rol belirlemiş ve bu kurumdan sığınma haklarının AB'de uygulanması için çalışmak yerine AB'ye çatışmalı bölgelerden gelen mültecilerin geri alınması ve geçici koruma ile ilgili yardım etmesi önerilmiştir⁴⁶⁴. Daha açık bir ifadeyle, belgede BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne AB'nin güvenlik duvarının koruyucusu sıfatı biçilmiştir.

AB'nin işgücü göçü ve sığınma faaliyetleri dışında göç politikasında yaptığı en önemli yasalardan biri Aile Birleşmesi Yönergesi'dir ve bu Yönerge Birliğin göç politikasındaki kısıtlayıcı uygulamaları için tipik bir örnek niteliğindedir. AB'de ortak bir göç ve sığınma politikası oluşturmak konusunda aile birleşmesi hususu her zaman öncelikli bir yer almıştır. 1999 Tampere Zirvesi'nin ardından aile birleşmesi konusuna yönelik öneriler aynı yıldan itibaren sunulmuş fakat başta Avrupa Parlamentosu olmak üzere engellemelere maruz kalmıştır. Nihayetinde aile birleşmesi hakkına ilişkin Yönerge, Eylül 2003'te yürürlüğe girmiştir. Fakat Yönerge'nin hukuken kısıtlayıcı yönünü ortaya koymak için, kesinleşene kadar birçok değişiklik yaşadığını söylemek yerinde olacaktır. Örneğin Yönerge taslağında, yasal sorumluluk yaşının altındaki bütün çocukların aileleri ile birleşme hakkının bulunduğu yazar iken; nihai versiyonunda aile birleşmesi hakkına ilişkin bir kısıtlama içererek sadece 12 yaşın üzerindeki çocuklara bu hak tanınmaktadır. Bu yönüyle Yönerge, üye devletlere 12 yaşın üzerindeki çocukları entegrasyon testine tabi tutma seçeneği tanımış ve başarısızlık durumunda giriş izni reddi için temel yaratmıştır⁴⁶⁵.

Taslağı 2000 yılında hazırlanan bir başka Komisyon Bildiriminde ise AB'nin yeni göç politikasına genel bir çerçeve oluşturma çabası ile dış politika ve bu politikaya bağlı yeni yönetim biçimlerinin göç politikası içerisine yerleştirme eğilimi

⁴⁶⁴ A.e.

⁴⁶⁵ Luedke, a.g.e., s. 11, 12.

görülmektedir⁴⁶⁶. Burada göçün rasyonelleşmesi konusuna referansla, Bildirimin genel özet bölümünde, son 30 yıldır benimsenen “sıfır göç politikası” mantığının artık uygulanabilir olmadığı, nitelikli/niteliksiz işgücünde görülen eksilmelerden ötürü bazı AB üyesi devletlerin Birliğin dışındaki üçüncü ülkelerden işçi aldıklarını; bu amaca uygun olan yasal kanalların da açılmasının gerekli olduğu belirtilmiştir. Bildirime göre üye devletler göçmen işçi alımında yıllık kota sistemleri yerine gösterge hedefler belirlemeli ve Konsey’e bu hedeflere ilişkin sentez raporları sunarak bir sonraki dönemde benimsenecek olan ortak yaklaşımın ilkelerinin benimsenmesine katkı sağlamalıdır. Bu noktada Avrupa İstihdam Stratejisi’nin uygulanmasında meydana gelen ilerlemeler de göz önünde bulundurulacaktır⁴⁶⁷. Komisyon, daha nitelikli göçmen işçilerin ilgisini çekebilmek ve onların Avrupa’ya gelmesini sağlamak için bu kişilerin ikamet statüsü ile ilgili güvenlik ölçütlerini yükseltmesi gerektiğini fark etmiştir. Bu nedenle kalış süresinin uzunluğuna göre farklılaştırılmış haklar önerisinde bulunmuştur. Farklılaştırılmış haklar önerisi geçici veya sezonluk işçiler için hukuki bir statü önererek kalıcı çalışma izninin alınabilmesinin yolunu açmaktadır. Bildirim’de önerinin amacının entegrasyonu kolaylaştırmak ve temel hak ve yükümlülükleri sunan sivil vatandaşlığı geliştirmek olduğu belirtilmiştir⁴⁶⁸.

AB göç politikasının Birliğin işgücü piyasası ihtiyaçlarına uygun olarak yapılandırılması hususunda Komisyon’un önerisi, özel becerilere yönelik ihtiyaçları karşılamaya yönelik bir AB göçmen seçim sisteminin oluşturulmasıdır. Bu kapsamda iş arayan göçmenler sadece AB ekonomisine olan faydalarına göre değerlendirilmektedir. Özetle 1990’lı yılların ortalarından beri Komisyon üye devletleri ortak bir göç politikası oluşturulması için ikna çalışmaları yapmıştır. Ancak Komisyon’un önerileri doğrultusunda üye devletler ortak bir göç politikasını benimsemek konusunda gönülsüz davranmışlardır. Fakat söz konusu bu gönülsüzlüğe rağmen, mavi kart uygulamasında

⁴⁶⁶ COM(2000) 757 final, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on a Community Immigration Policy, Brüksel, 22 Kasım 2000.

⁴⁶⁷ A.e., point 3.4.1, s. 16.

⁴⁶⁸ A.e., point 3.5, s. 19.

görüldüğü gibi, AB düzeyinde, göç kontrolünü rasyonelleştiren politikalar da benimsenmiştir. Bu başlık kapsamında rasyonel ve kısıtlayıcı Birlik uygulamaları olarak mavi kart uygulaması ile AB'nin vize ve sığınma konularında aldığı tedbirler incelenecektir.

1. Mavi Kart Uygulaması

AB'nin göç politikasında bir tutunma noktası oluşturma konusunda başarısız olduğu en önemli alanların başında yasal işgücü göçü yer almaktadır. Çünkü düşük nitelikli tarım işçileri veya yüksek nitelikli bilgisayar mühendisleri için herhangi bir ayırım olmaksızın AB üye devletlerinin bu alanda bütün ulusal kontrolü ellerinde bulundurmamayı tercih ettikleri görülmektedir. Bu anlamda AB kurumları elbette ortak bir girişim için çaba sarfetmişlerdir. Örneğin Komisyon, 2001 yılında AB çapında ekonomik göç sistemi önerisini sunarak bu kapsamda AB iş veritabanı ve “yeşil kart” uygulamasına geçilmesini tasarlamıştır. Fakat diğer yönergelerde görülen aksine, hiçbir üye devlet müzakereler esnasında öneriyi desteklememiş ve bu da önerinin kanunlaşması oranını oldukça düşürmüştür. Sonrasında Komisyon daha dar bir kategori olarak yüksek nitelikli kişiler için Mavi Kart Yönergesi'ni önererek bir cevap vermiştir⁴⁶⁹. Ekonomik göçmen Yönergesi'nin Avrupa çapında başarısızlıkla sonuçlanması ardındaki en önemli neden ulus devletlerin kendi içlerinde halklarına yönelik endişeleridir, çünkü ekonomik göçmenler ülkenin kendi vatandaşlarının işlerini veya potansiyel işlerini ellerinden alacak olan kişiler olarak görülmektedir ve bu da söz konusu kitleye yönelik ortak düzenlemeler yapmayı engellemektedir.

2004 yılında Lahey Programı'nın müzakereleri esnasında üye devletler şaşırtıcı bir şekilde Komisyon'u işgücü göçüne ilişkin yeni bir öneri sunmaya davet etmiş, neticesinde 2007 yılında Komisyon Mavi Kart Yönergesi'ni kabul etmiş ve 2009 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu Yönergeyle işgücü göçü alanında AB'nin bir anda tutum değiştirmesinin ardında ne olduğu konusuna verilen cevaplarda, özellikle İspanya'nın

⁴⁶⁹ Luedke, a.g.e., s. 14.

2004 yılında yaklaşık 1 milyon yasa dışı göçmeni yasal hale getirme eylemi gösterilmektedir⁴⁷⁰. İspanya bu yasa ile çoğu tarım sektöründe çalışan yüz binlerce düşük nitelikli işçinin düzenlenmesini sağlayarak işgücü göçüne yönelik fiili bir politika uygulamıştır. Bu kişilerin düzenlenmesi demek, söz konusu kişilerin özellikle uzun dönemli ikamet yönergesi kapsamında bazı haklar elde etmesi ve zamanla tüm Avrupa’da serbest dolaşımdan faydalanması anlamına gelmektedir. İşte bu durum diğer ülkelerin işgücü göçüne yönelik bir ülkenin kitlesel düzenleme yapması karşısında kontrol sistemini tercih etmelerine ve bu alanda ortak bir düzenleme oluşturmalarına yol açmıştır.

Mavi kart uygulamasının, Birlik içerisinde kitlesel nitelikli fiili uygulamaları önlemeye çalışırken; Birliğin, özellikle Lizbon Stratejisi’nde dile getirilen; “en rekabetçi ve dinamik bilgi temelli ekonomi” olma gereksinimine referansla oluşturulmuş rekabetçilik unsuru yüksek bir yönerge olduğunu belirtmek gerekmektedir⁴⁷¹. Bu anlamda rekabetçilik unsuru Mavi Kart Yönergesi’nin önemli bir bileşenidir. Nitekim 2007 yılına ait Komisyon raporlarında toplam göçmenlere kıyasla yüksek nitelikli göçmenlerin AB’de sadece %1,72 oranında olduğu, bu oranın Avusturalya’da %9,9, Kanada’da %7,3, Amerika’da ise %3,2 olduğu vurgulanmıştır. Bu anlamda liberalleşen göç ve ekonomik rekabet unsurlarını biraraya getiren Komisyon, Avrupa’nın tek bir ses olarak nitelikli göç alımında ortak hareket etmesi halinde hem en iyi hem de en parlak göçmenleri kendi bünyesinde toplayacağını vurgulamıştır⁴⁷².

Mavi kart uygulaması yüksek niteliğe sahip üçüncü ülke vatandaşlarına Avrupa’yı göç için cazip hale getirecek bir dizi imkan sunmaktadır. Öncelikle bu Yönerge, vasıflı işçiler için göç maliyetlerini düşürerek uluslararası emek piyasası

⁴⁷⁰ Luedke, a.e., s. 16.

⁴⁷¹ Georg Menz, “Framing Competitiveness: the Advocacy of Articulating Migration as a Human Resources Strategy”, Biannual Conference of the European Union Studies Association, Bildiri Metni, Boston, 2011 ,s. 31, 12.10.2012, (Çevrimiçi) http://euce.org/eusa/2011/papers/1e_menz.pdf

⁴⁷² European Commission, “Attractive Conditions for the Admission and Residence of Highly Qualified Immigrants”, European Commission Memo 07/423, 23 Ekim 2007, (Çevrimiçi) http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-07-423_en.htm

fiyatlarını bozmakta ve AB ile gelişmekte olan ülkeler arasında net ücret farklılığının oluşmasına yol açmaktadır. Özellikle hızlandırılmış prosedürler vasıflı işçiler için işlem maliyetlerini düşürmektedir. Ayrıca bu kartı taşıyanlara vergi yardımı, sosyal yardımlar, maaş ödemeleri ve kamu konutlarına yerleşme ile ilgili kolaylıklar sağlanmaktadır⁴⁷³. Fakat diğer yandan bu uygulamanın kendi içerisinde oldukça seçici ve ayırım gözeten bir uygulama olduğunu belirtmek yerinde olacaktır, çünkü Üçüncü Dünyada çalışmakta olanlar arasında sadece en vasıflı çalışanlar bu uygulama için uygun kişilerdir. Ayrıca, mavi kart, sahibinin işten çıkarılması veya üç aydan fazla işsiz kalması durumunda geri alınabilir şekilde kurgulanmıştır⁴⁷⁴. Bu durumda kartın iki aşamalı bir seçim süreci olduğu görülmektedir. Birinci aşamada en vasıflı kişilerin mavi kart sahibi olabilmesi söz konusu iken; ikinci aşamada en yetenekliler ve işlerinde başarılı olup devam edebilenler bu kartı kullanmaya devam hakkını elde etmektedirler.

Mavi kart uygulamasının ayırıcı olarak nitelendirilmesine yol açan bir diğer özelliği, özellikle genç erkekleri bu uygulamadan faydalandırmaya yönelik olarak yapılandırıldığı iddialarıdır. Örneğin otuz yaşın altındaki vasıflı işçiler için kart alma şartlarında, asgari ücretin sadece iki katını kazanmak yeterli iken diğerleri için bu koşul asgari ücretin üç katını kazanmaya ek olarak sağlık sigortası almak şeklindedir⁴⁷⁵. Bu durumda AB'deki seçiciliğin sadece en yüksek vasıflı kişiler üzerinden olmadığı, aynı zamanda yaş aralığı gözetilerek emeklilik süresinin dolmasına daha fazla zamanı olan kişilerin daha avantajlı bir konuma yerleştirildiği de doğrudur.

Mavi Kart Yönergesi'ne ilişkin en yaygın tartışma, Yönerge'nin başta AKP ülkeleri olmak üzere gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelere AB'ye doğru ve tek taraflı beyin göçü oluşturması nedeniyle bu uygulamanın yeni kolonyalizm olduğuna

⁴⁷³ Kancs ve Ciaian, a.g.e., s. 227.

⁴⁷⁴ Council Directive 2009/50/EC on the Conditions of Entry and Residence of Third Country Nationals on the Purposes of Highly Qualified Employment, 25 Mayıs 2009, madde 13, para. 1.

⁴⁷⁵ Kancs ve Ciaian, a.g.e., s. 226.

ilişkin tartışmadır⁴⁷⁶. Bu endişe 26 Ekim 2007 tarihinde Belçika’da AKP ülkeleri Bakanları nezdinde düzenlenen toplantıda dile getirilmiş ve özellikle sağlık sektöründe yaşanabilecek beyin göçü kayıplarına dikkat çekilmiştir. Buradan hareketle, AKP ülkelerinin mavi kart söyleminin odak noktasını eğitim sistemlerine yapılan yatırımlar ve harcanan zaman neticesinde yetişmiş, kalifiye teknik elemanların Avrupa’ya göçmesi oluşturmaktadır. Nitekim bu söylemi pratik sonuçları üzerinden tartışırsak, özellikle AIDS hastalığının dünyada en yaygın görüldüğü Afrika gibi sağlık sorunlarını yoğun olarak yaşayan, eğitim düzeyi düşük bir coğrafyada, sağlık alanında yetişmiş kişileri ücret, yüksek refah seviyesi ve göç edilen ülkede sunulan imkanlarla AB’ye göç etmek için ikna politikaları yürütmek, buralarda yetişmiş elemanların göç eğiliminde olması durumunu da göz önünde bulundurursak, sağlık problemlerinin daha uzun süreli devam etmesine yol açacaktır. Diğer yandan bölgede yetişmiş eleman sıkıntısına bağlı olarak sağlık sorunlarının çözüm sürecinin uzaması veya bu sorunların çözüme kavuşturulamaması, hiç şüphesiz bu bölgenin gelişmişlik kriterlerini olumsuz yönde etkileyecektir. Diğer yandan postkolonyalist bir değerlendirme ile vasıflı göçmenlerin kendi ülkelerine gönderdikleri işçi dövizleri de kaynak ülke ile merkez ülke arasında bir ekonomik bağımlılık oluşturabilecektir.

Oysaki AB söylemi ile aynı konu değerlendirilirse, mavi kart göç maliyetlerini düşürüp Birlikteki vasıflı işlere girişi artırmaktadır. Uzun dönemde göç doğrudan işgücü piyasası etkilerine ek olarak stok ve sermaye toplamında ayarlamalara sebep olmaktadır. Bu uygulama uzun dönemde eğitilmiş işgücü oranını belirleyen eğitim eşitliğini etkilemektedir. Richard B. Freeman’ın 1999 yılında oluşturduğu “Eğitim Talebi” adlı çalışmasına göre vasıflı işçinin dış göçü ile mavi kart, gelişmekte olan ülkelerde göreceli maaşların değişmesine yol açmaktadır ve bu da eğitim girişimlerini etkilemektedir⁴⁷⁷. Az gelişmiş ülkelerde zaman içinde vasıflı işçilerin vasıfsızlardan daha fazla göç edebildiği

⁴⁷⁶ Fas Üniversitesi Uluslararası Ekonomi Hukuku Profesörü Tajeddine El Husseinî’nin Reuters’e yaptığı açıklamadan alınmıştır. Açıklamanın detayı için bkz. Lucia Kubosova, “Africa Fears Brain Drain from Blue Card”, **Business Week**, 29.10.2007.

⁴⁷⁷ Kancs ve Ciaian, a.g.e., s. 234.

durumda, vasıflı işgücü arzının düşmesi ile vasıflı işçi maaşlarını yukarı çekmeye yönelik bir baskı oluşacaktır. Vasıflı/ vasıfsız ücret açığının artması daha çok sayıda vasıfsız işçide eğitim talebi yaratacaktır. Bu nedenle Freeman'a göre, gelişmekte olan ülkelerdeki maaş düzenlemeleri yoluyla mavi kart uzun dönemde eğitim eşitliğini artırmaktadır. Diğer yandan meslek ve beceri artırımı yoluyla kazanılan mavi kart AB'deki vasıflı göçmenlerin ortalama kazançlarını artırmakta ve bu da gelişmekte olan ülkelerde işçilerin eğitime ilişkin kararlarını olumlu yönde etkilemektedir⁴⁷⁸.

Mavi kart uygulamasının Mali'deki üniversitelere etkisini inceleyen bir yüksek lisans tezinde⁴⁷⁹ bu uygulamanın beyin göçü, kaynak ülkeye ekonomik katkılar bağlamında göçmenlerin ülkelerine aktardıkları ikramiyeler ve diasporaya etkileri analiz edilmiştir. Bu kapsamda söz konusu tezde Bamako Üniversitesi'nde yapılan alan araştırmasından elde edilen sonuçlara göre, mavi kart uygulaması Üniversite'nin yüksek vasıflı personel ihtiyacının karşılanmasını engellemekte, Üniversite'de istihdam boşluğuna yol açmakta ve bu da kamusal refahı etkileyecek kaliteli yüksek öğrenime sekte vurmaktadır. Fakat diğer yandan bu durum, yukarıda değinilen olumlu etkileri Mali örneğinde de göstermiş ve öğrencilerin motivasyon düzeylerini olumlu etkileyerek onların daha fazla çalışmalarına ve genel başarı düzeylerini artırmalarına yol açmıştır⁴⁸⁰. Burada unutulmaması gereken, eğitim almaya başlayan ve eğitimi mavi kart uygulaması sayesinde tercih eden kesimin eğitimlerini göç amaçlı kullanma eğiliminde olduklarıdır. Mavi kart uygulaması devam ettiği müddetçe eğitim almış vasıflı işçiler kendi ülkelerinde çalışmak yerine Avrupa'da çalışıp yüksek ücretli ve refah düzeyi daha fazla olan bir hayat sürmeyi tercih etmektedirler. Ayrıca bu vasıflı kişilerin göç etme ve ana vatanlarına geri dönüş süreleri de mavi kart yönergesinin yukarıda bahsedildiği gibi olumlu sonuçlar doğurup doğurmadığını kanıtlamak açısından önemlidir. Mavi kart

⁴⁷⁸ A.e., s. 235.

⁴⁷⁹ Amanda Bjorklund, Skilled Workers Leaving for The European Union Possible Impacts of the EU Blue Card Directive on Developing Countries of Origin Through Migration of Skilled Workers- An Assesment Based on the Case of Malian Sytem for Higher Education, Stokholm Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Stokholm, Bahar 2011, 04.01.2013, (Çevrimiçi) http://www.juridicum.su.se/juruppsatser/2011/vt_2011_Amanda_Bjorklund.pdf

⁴⁸⁰ A.e., s. 112.

uygulamasının özellikle daha genç, vasıflı işçileri Avrupa'ya çekmeye yönelik bir eğilimi olduğu düşünülürse, bu kişileri uzun süreli çalıştırmaya yönelik de bir hedef güdüldüğü ve bu durumda da vasıflı işçilerin kaynak ülkelerinde çalışma imkanlarının azaldığını ileri sürmek yerinde olacaktır.

2. Vize ve Sığınma Konusuna Yönelik Düzenlemeler

AB Göç hukukunun oluşmasında yaşanan gelişmelerin göç politikasının oldukça kısıtlayıcı bir yaklaşımla ilerlemesine yol açtığı önceki başlıklarda belirtilmiştir. Bu anlamda özellikle vize ve sığınma konularında bir yandan ortak politika oluşturma anlamında bir Birlik iradesi oluşturmaya yönelik kararlılık oluşmuş; diğer yandan bu iradenin vize bariyerini yükseltmek ve sığınma başvurularını ve sığınma kabullerini azaltmak amacını taşıdığı ortaya çıkmıştır. Nitekim bu başlıkta mevzuat üzerinden örnekleri ile açıklanacağı üzere, AB'de sığınmacılara uygulanan sığınma araçları sığınmacıların hayatlarını daha da zorlaştırmaktadır. Açığı ki bu zorlaştırıcı mevzuat düzenlemeleri insanların sığınma arama girişiminden caydırılmasını amaçlamaktadır.

AB'de Ortak Pazar'ın kurulma girişimleri ile paralel olarak vizeler konusundaki kısıtlayıcı uygulamaların başında 1989 yılında Konsey tarafından yayınlanan ve Palma Belgesi⁴⁸¹ olarak anılan belge yer almaktadır. Palma Belgesi'nde vatandaşlarının AB'ye giriş için vizeleri red edilmesi gerekli olan ülkelerin listesi açıklanmıştır. Günümüzde AB'nin vize politikası ülke listeleri üzerine temellenmektedir ve Birlik Düzenlemeleri kapsamında belirtilen bu listelerde Ortak Konsolosluk Talimatları ve vize koşulları belirlenmiştir. Genel olarak bilinen adıyla "beyaz liste"⁴⁸², kısa süreli kalışlarda vize gerekmeyen ülkelerin vatandaşlarına yönelik listedir. AB'nin Birliğe giriş ile ilgili vize uygulamasını getirdiği ve "kara liste" olarak da bilinen "negatif listesi" Maastricht Antlaşması ile 1995 yılında yürürlüğe konmuş ve aralarında Afrika, Orta Amerika, Orta

⁴⁸¹ Palma Belgesi'nin yayınlanmasına ilişkin Avrupa Konseyi tarafından yayınlanan Basın Bildirisi, Referans: DOC/89/1, 27.06.1989.

⁴⁸² Council Regulation (EC) No 539/ 2001 Listing the Third Countries Whose Nationals Must be in Possession of Visas When Crossing the External Borders and Those Whose Nationals are Exempt from that Requirement, 15 Mart 2001.

Doğu, Asya, Doğu Avrupa ve Güney Kafkaslar da bulunan toplam 98 ülkeye vize gerekliliği getirilmiştir. Beyaz liste içerisinde yer alan 44 ülke Orta Avrupa, Avustralasya, Kuzey ve bazı Güney Amerika ülkeleri, Japonya ve İsrail'dir⁴⁸³. Geri kalan bütün dünya ise kara listededir.

Beyaz listeye ilişkin düzenlemeye göre üye devletler vize koşullarını, vatandaşları transit geçerken vize zorunluluğu olmayan ülkelere seyahat belgesi alsalar bile, devletsiz kişilere ve sığınmacılara da uygulayabilmektedir⁴⁸⁴. Dolayısıyla AB vize politikasını, sadece zengin ülkeleri beyaz listeleştirerek dünyanın geri kalanını kara listeye sokması ile açıklamak yetersiz olacaktır. Bu politika genel anlamda sığınmacıları da konu olarak belirlemiş ve beyaz listeli ülkelere geçerli evrakların temini halinde dahi bu kişilerin girişini red etme yolunu açık bırakmıştır. Bu nedenle AB'nin vize politikasını, ekonomik ve siyasi güvenlik arayışı içerisindeki düşük gelirli nüfusların uluslararası göç hareketini kontrol etmede merkezi bir araç olarak kullandığını söylemek yerinde olacaktır.

Nitekim bu amacı kanıtlayacak en önemli Birlik girişimlerinden biri parmak izi arşivi girişimidir. AB'de bütün sığınma arayanların başvuruları dahilinde parmak izi arşivinin merkezi bir veri tabanına dönüştürülmesine yönelik ilk çalışma AHGI tarafından 1991 yılında bir öneri olarak sunulmuştur. Bu öneri 1995 yılında çalışmalarına başlayan Schengen Bilgi Sistemi'nin oluşumuna sebep olmuştur. Zamanla, özellikle sığınma başvurularında destek mekanizması niteliğindeki kurumlara ihtiyaç duyulması Eurodac kurumunun oluşturulmasına yol açmıştır. Eurodac'ın kurumsal amacı, çoklu başvuruları önlemektir ve bu anlamda Schengen Bilgi Sistemi'nin tamamlayıcı bir unsuru olarak görev yapmaktadır. Parmak izlerinin karşılaştırılması ve Dublin Konvansiyonu'nun⁴⁸⁵ etkili bir şekilde yürürlüğe konması için oluşturulan

⁴⁸³ A.e., Annex II içerisinde bu ülkeler sıralanmıştır.

⁴⁸⁴ A.e., madde 3.

⁴⁸⁵ 1997 yılında yürürlüğe giren bu Konvansiyon üye devletlerin sığınma iddaları ile uğraşması için gereken spesifik kriterleri belirlemiş ve Konvansiyonu imzalayan devletleri, bu kriterlerin uygulanması durumunda, dönüş yapan sığınmacıları kabul etmeleri ile ilgili sorumlu kılmıştır. Bu

Eurodac önerisi, 1998 yılında bir Konvansiyon taslağı olarak hazırlanmış ve sonra süreç dondurulmuş, ardından 2000 yılında bir Topluluk düzenlemesi olarak kabul edilmiştir⁴⁸⁶. Fakat müzakerelerin ilerleyen aşamalarında veritabanı belgesiz göçmenleri de kapsar hale getirilmiştir. Bu noktada Schengen Bilgi Sistemi II kapsamında yeni AB Vize Bilgi Sistemi ile teknik bir platform üzerinden paylaşımında bulunulması ve böylece tüm vize başvurularına ilişkin kişisel bilgilerin paylaşılması kararı alınmıştır⁴⁸⁷.

Eurodac'ın parmak izi alma faaliyetlerine de yardımcı olacak şekilde, Avrupa'da ortak bir sığınma sistemi oluşturabilmek için 1997 yılında başarısızlıkla sonuçlanan Dublin Konvansiyonu'nu revize etmek ihtiyacı oluşmuştur. Amsterdam Antlaşması'nı takiben Dublin Düzenlemesine ilişkin metin, Komisyon tarafından Temmuz 2001 tarihinde önerilmiş ve Konsey Düzenlemesi olarak Şubat 2003 tarihinde Dublin II adı altında kabul edilmiştir. Parmak izlerine ilişkin bilgilerin üye ülkeler arası değişimini sağlamak uygulamasını daha etkili kılmak için Eurodac sistemine yardımcı olan Dublin II, kriterler hiyerarşisinde sorumlu üye devletin tespit edilmesi ile birlikte devletler arasında sığınma arayanların transfer edilmesi mevzuatının hızlanması hususunda belirli eklemeler ve düzeltmeler getirmiştir. Aile birleşmesi hakkına ilişkin bazı gelişmelerin gerçekleştirilmesi ile birlikte bu haklar dar kapsamda tanımlanmış ve istisnalar ile birlikte dile getirilmiştir⁴⁸⁸. Komisyon'un 2008 yılında yaptığı Dublin III düzenlemesinde ise, sığınma arayanlara karşı sorumluluk göstermesi için üye devletlerin diğer bir üye devlete zaman limiti koyması; sığınma arayanlara daha fazla bilgi alma hakkı, kişisel görüşme yapma hakkı, transfer kararına karşı dava açma hakkı tanınmış ve aile üyelerinin tanımı genişletilerek aile ile beraber yaşama hakkı güçlendirilmeye

Konvansiyon'un uygulaması, hukuki karmaşası ve pratiğe yönelik uygulama zorluğu olduğu için büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

⁴⁸⁶ Council Regulation (EC) No 2725/2000 Concerning Establishment of Eurodac for the Comparison of Fingerprints for the Effective Application of Dublin Convention, 11.12.2000.

⁴⁸⁷ Komisyon 2008 yılında Eurodac Düzenlemesini değiştirmeyi önermiş ve 2009, 2010 ve 2012 yıllarında Eurodac düzenlemesi değiştirilmiştir.

⁴⁸⁸ Council Regulation (EC) No 343/ 2003 Establishing the Criteria and Mechanisms for Determining the Member State Responsible For Examining an Asylum Application Lodged in one of the Member States by a Third Country National, 18.02.2003.

çalışılmıştır. Diğer yandan çocukları kapsayacak şekilde yardıma muhtaç grupların ihtiyaçlarını karşılamak için sığınmacıların transfer edilmesinde bilgi değişimi sağlanmasına yönelik hükümler güçlendirilmiştir. Öneride bu amaçlar gözetilmesine rağmen; Konsey, Dublin kurallarının genişletilmesine ilişkin sadece belirli alanlarda ve önerilenin aksine oldukça kısıtlı bir şekilde öneriyi kabul etmiştir. Söz konusu alanlar yasal koruma konusu, aile birleşmesi ve korumaya muhtaç kesimler ile ilgilidir. Örneğin aile birleşmesine yönelik Komisyon önerisinde, evlenen küçük kardeşler ve onların kardeşleri de aile üyesi sayılırken (Ek 13-14 ve madde 7) Konsey bu durumu reddetmiştir⁴⁸⁹. Mevcut durumda Dublin III düzenlemesi Konsey ve Parlamento arasında gerçekleşen tartışmaların ardından 7 Haziran 2013 tarihinde Konsey tarafından benimsenmiştir.

AB sığınma düzenlemeleri hususunda, özellikle son zamanlarda üye ülkelerden talep gelmesi üzerine operasyonel planlar hazırlamakta ve bu planların işleyebilmesi için kendi kurduğu ofisler kapsamında ekipler oluşturmaktadır. Bunun en somut örneği 2011 yılında Yunanistan önerisi ile operasyonel plan ve sığınma destek ekipleri kurulması kararı çıkarılan kurum olan Avrupa Sığınma Destek Ofisi'dir. 2 yıllık operasyonel plan dahilinde Malta'da kurulan Ofis, sığınma konularında işbirliğini artırmak ve üye ülkeler arasında sığınmaya yönelik ulusal ve uluslararası yükümlülükleri yerine getirmede yardımcı olmaktadır. Komisyon'un bir an önce tam operasyonel bir şekil alması için aktif destek verdiği Ofis'in üçüncü ülkelerin de katılımını öngören resmi müzakereleri devam etmektedir⁴⁹⁰. Dolayısıyla gelecekte bu Ofis, üye ülkelerde operasyonel planlar dahilinde gerçekleştireceği eylemlerde kurulacak olan yeni destek ekipleriyle sığınmaya yönelik kısıtlayıcı AB uygulamalarını daha aktif bir şekilde uygulayabilecektir.

⁴⁸⁹ Steve Peers, "The Revised "Dublin Rules" on Responsibility for Asylum Seekers: The Council's Failure to fix a Broken System", Statewatch Analysis, Nisan 2012, 25.01.2013, (Çevrimiçi) <http://www.statewatch.org/analyses/no-173-dublin-III.pdf>

⁴⁹⁰ European External Action Service, Human Rights and Democracy in the World Report on EU Action 2011, Haziran 2012, s. 100, 13.04.2013, (Çevrimiçi) http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/2011_hr_report_en.pdf

Bir sığınma iddiasının geçersiz bulunması düşüncesi sığınmacıların çoğunun ekonomik göçmenler olduğu ve üçüncü ülkelerin, kural olarak, zulümün olmaması durumunda, güvenli olabilecekleri düşüncesi üzerine şekillenmektedir. Bu tanım üzerinden değerlendirildiğinde, 2006 yılında Konsey tarafından yayınlanan ve Londra Kararları olarak bilinen, günümüzdeki adıyla “Mülteci Statüsünün Tanınmasına Yönelik Üye Devletlerde Minimum Standartlar ve Prosedürler Yönergesi⁴⁹¹”, sığınma kapısı aracılığıyla AB’ye girmeye yönelik son yasal kapıyı da kapatmıştır. Söz konusu yönerge, sığınma prosedürlerinde minimum standartların yakalanması ve özellikle daha az gelişmiş sığınma sistemleri olan üye devletlere yardımcı olması bakımından faydalı bir yasa olarak gösterilmiştir. Diğer yandan sığınma iddiasına tam ve adil standartlar oluşturamadığı gerekçesi ile Avrupa Mülteciler ve Sürgüne Gönderilenler Konseyi tarafından eleştirilmiştir. Eleştiriler özellikle teknik detaylarla ilgilidir, örneğin 15. madde, başvuruda bulunanların eğer hukuki hizmetlere para öderlerse hukuki yardımdan faydalanabileceğini, özel koşullar dahilinde, belirtmiştir. Fakat bu hüküm Avrupa Mülteciler ve Sürgüne Gönderilenler Konseyi tarafından, başvuran kişiler prosedürler hakkında ücretsiz hukuki yardım alacaksa bu prosedürlerdeki birçok engel minimize edilmelidir gerekçesiyle yetersiz bulunmuştur⁴⁹². Genel olarak değerlendirildiğinde bu Yönerge, mülteci için iddia edilen güvenlik gerçeğinin ötesine geçerek sığınma iddalarını prosedürel temeller üzerinden reddetmektedir. Bu durumda ise öznel olan, diğer bir deyişle sığınma iddiasını değerlendirenin durumu suistimal etmesine uygun bir ortam oluşturulmaktadır. Öznel yorum yapma tehlikesi aşağıda Karar kapsamında ortaya konulan ilkelerin varlığı ile ilişkilendirilmektedir. Buna göre madde 23.4 kapsamında dile getirildiği gibi, başvuran yanlış evraklar kullanmışsa veya bu evraklar yok edilmişse (para. d), başvuranın iddiası detay içermiyor veya inandırıcı bulunmuyorsa (para. g), ulusal sığınma kurallarının öne sürdüğü yükümlülüklerle uymada sorun yaşıyorsa (para. m), başvuran kişi ilgili otoritenin almakla yükümlü olduğu parmak izlerini vermiyorsa (para. n) sığınma iddiası geçersiz olarak kabul edilmektedir.

⁴⁹¹ Council Directive 2005/85/EC on Minimum Standards on Procedures in Member States for Granting and Withdrawing Refugee Status, 1 Aralık 2005.

⁴⁹² Karakayalı, a.g.e., s. 58.

AB'nin özellikle sığınma alanındaki kısıtlayıcı eylemlerinin araştırılması amacıyla bu başlığa ilişkin alt başlıklarda 2004 yılında yayınlanan “Vasıflılık Yönergesi” ile bu Yönergeden çıkan ikincil koruma statüsü incelenecek ve ardından ikincil koruma statüsüne yönelik mülteciler, üçüncü ülke vatandaşları ve devletsiz kişilerin ATAD'a açmış oldukları davalar ve verilen kararlar kısıtlamaya yol açan unsurlar göz önünde bulundurularak incelenecektir.

a) Vasıflılık Yönergesi ile Getirilen İkincil Koruma Statüsü

Sığınma konusunda AB uygulamalarının rasyonel ve kısıtlayıcı olma konusunda en belirgin uygulamalarından biri 29 Nisan 2004 tarihinde Avrupa Konseyi'nin yayınladığı ve “Vasıflılık Yönergesi” olarak da bilinen “ Üçüncü Ülke Vatandaşlarının Statüsü ve Niteliği veya Mülteci Konumundaki Devletsiz Kişilerin ya da Uluslararası Koruma İhtiyacı Olan Kişilere Yönelik Minimum Standartlar Yönergesi” isimli Yönerge'dir⁴⁹³. İlgili Yönergeye ilişkin öncelikle belirtilmesi gereken husus, burada mülteci statüsü, bu statünün kapsamı ve ikincil korumaya yönelik kavramların net olarak tanımlanmasıdır. Yönerge mültecilik başvurularına ilişkin her bir üye devlette ilk aşamada uygulanacak prosedürleri içermekte ve uluslararası mülteci koruma yükümlülükleri ile tutarlılığın sağlanmasını amaçlamaktadır. Bu Yönerge bir yönüyle, negatif kararlara karşı dava açabilmek gibi hükümleri içermekte; diğer yandan hızlandırılmış prosedürler sunarak üye ülkelere sistemlerinin kötüye kullanılması ve dolandırıcılık ile mücadele konusunda hızlandırılmış prosedürlere izin vermektedir ve geçersiz sığınma başvuruları sistemini kaynakları daha çok hak eden alanlara yönlendirmek amacıyla korumuştur.

Vasıflılık Yönergesi'nin yürürlüğe girmesinden itibaren AB sığınma hukuku bu Yönerge'nin 18. maddesi gereğince ikincil koruma statüsü olarak tanımlanan bir statüyle

⁴⁹³ Council Directive 2004/83/EC on Minimum Standards for the Qualification and Status of Third Country Nationals or Stateless Persons as Refugees or as Persons Who Otherwise Need International Protection and the Content of the Protection Granted, 29 Nisan 2004.

genişletilmiştir. Bu statü madde 15 içerisinde tanımlandığı üzere kaynak ülkeye geri dönmesi halinde ciddi bir zarar görme riski bulunan üçüncü ülke vatandaşları ve devletsiz kişileri kapsamaktadır. 15. madde'nin a, b ve c bendlerine göre ciddi zarardan kasıt; a bendinde idam, b bendinde işkence veya insanlık dışı muamele ve c bendinde uluslararası ya da ulusal silahlı çatışmalarda ayırım gözetilmeksizin oluşan ciddi bireysel tehlikelerdir.

Vasıflık Yönergesi ile ikincil koruma statüsünün oluşturulması, öncelikle üye devlet Mahkemeleri olmak üzere ATAD'ı da birçok soru ile muhatap olmak durumunda bırakmıştır: örneğin madde 15(c), bu maddenin diğer bendlerinden farklı bir şekilde özel bir ıspatlama standardı mı oluşturmaktadır? Silahlı çatışma ve ciddi zarar arasındaki ilişki nedir? İç siyasi çatışma kavramıyla kastedilen nedir? Bu hüküm yeni bir koruma şekli öneriyor mu? Yoksa savaş alanlarındaki yerinden edilmiş kişiler hala sığınmacı olarak tanınmamakta veya geri göndermeme ilkesinden faydalanamamakta mıdır? ATAD, bu Yönerge'nin 15(c) maddesinin yorumlanmasını istediği ilk ön karar talebinde, Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun 3. maddesi ile ilişkilendirerek bir yorum getirmiştir. Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun 3. maddesi üye devletleri bağlayan çifte yasaklama kuralını içermektedir. İlk olarak madde 1 gereğince üye devletlerin yasamaları dahilinde kişileri işkence ve insanlık dışı muameleye maruz bırakmaları yasaklanmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihatlarına göre aşağılayıcı ya da insanlık dışı muamelenin herhangi bir muamelenin amacı olması gerekmez; muamelenin insanlık dışı sonuçlarının olması veya bunun öngörülmesi yeterlidir. 3. maddeye ilişkin ikinci yasaklama kişilerin veya suçluların işkence, ceza veya insanlık dışı muamele görecekleri bir başka yere iade edilmesi veya gönderilmesi durumunda doğmaktadır. 3. maddeye göre bu durum kişiyi gönderen/iade eden ülkenin bu kişiye işkence etmesi gibi değerlendirilmektedir. Dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun 3. maddesi geri göndermeye karşın bir yasaklama içermektedir. Hatta bu geri göndermemeye yönelik yükümlülük yetersiz sağlık koşulları nedeniyle

geri gönderilmeleri durumunda ciddi sağlık problemleri yaşayacak olan hasta kişilere yönelik olarak da uygulanabilmektedir⁴⁹⁴.

ATAD ikincil korumaya yönelik verdiği kararlarda her ne kadar ikincil koruma statüsünü Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun 3. maddesi ile ilişkilendirse de İkincil koruma statüsünün Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun 3. maddesi ile karşılaştırılmasında ortaya belirgin bazı farklar çıkmaktadır. Buna göre Vasıflılık Yönergesi'nin amacı Konvansiyon'un 3. maddesindeki gibi insanlık dışı muamelelerin yasaklanması değildir, bunun yerine ikincil koruma denilen bir statünün verilmesidir. Bu iki aracın amaçları birbirlerinden tamamen farklıdır. Vasıflılık Yönergesi'ne göre ikincil korumanın faydalanıcıları ikamet izni, istihdam, genel eğitim, sosyal refah ve serbest dolaşım alma hakkını elde etmektedirler. Diğer yandan Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun 3. maddesi bu haklardan hiçbirini tanımamakta fakat sadece geri göndermeyi içeren kötü muameleyi yasaklamaktadır⁴⁹⁵. Madde 3'e ilişkin yasaklama sadece söz konusu muamelelere yönelik gerçek bir risk bulunduğu zaman geçerli olmaktadır. Fakat şimdiye kadar gerçek risk unsurunu tespit etmeye yönelik hiçbir işlemeştirme kriteri oluşturulmamıştır. Bu eksikliğin bir adım ötesinde üye ülkelerin mülteci statüsü verilmesi ile ilgili birbirini eleştirir yönde farklı uygulamaları, AB'nin sığınma rejimi içerisine bir takım yükümlülük araçları entegre etmesine yol açmıştır.

Söz konusu durum, İngiltere'deki mahkemelerin sığınma arayanları Fransa ve Almanya'ya gönderme yetkisini, bu devletlerin uluslararası mülteci hukukunu uygulamadıkları, özellikle işkence riski altında bulunan kişilere mülteci statüsü vermemeleri gerekçesi ile reddetmesi ile başlamıştır. Bu olayın ardından AB, mülteci statüsünün oluşması, daha geniş bir ikincil koruma sınıfı oluşturulması, koruma arayan kişilerin haklarının tanımlanması ve korumanın uygulanacağı koşulların garanti altına alınması için bir dizi bağlayıcı yönetmelik benimsemiştir. Minimum standartlar olarak

⁴⁹⁴ Paul Tiedemann, "Subsidiary Protection and the Function of Article 15(c) of the Qualification Directive", *Refugee Survey Quarterly*, Cilt 31, Sayı 1, 2012, s. 124, 125.

⁴⁹⁵ A.e., s. 126.

adlandırılan ve Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu hükümlerine bağlanan bu yönetmelikler 2009 yılından bu yana yorumlanmakta ve ATAD tarafından da uygulanmaktadır. Minimum standartların AB tarafından uygulanması aşamasında belirtilmesi gereken, uluslararası mülteci hukuku yükümlülüklerine ve bu husustaki ATAD gözetimine rağmen AB'nin minimum standartları ile uluslararası hukuk arasında büyük bir boşluk bulunduğudır. Şöyle ki, bu standartları sağlayan varış ülkesi aslında mültecinin hukuken yerinden edilebileceği bir yerdir. Örneğin, Vasıflılık Yönergesi Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun kabul edilen uygulamaları içinde yer bulmayan bir şekilde mülteci statüsü için "belirli bir sosyal grup üyeliği" tanımı yapmakta ve bu da kadınlar ve cinsel azınlık üyelerinin koruma iddiaları için ciddi bir risk oluşturmaktadır. Dahası Sığınma Prosedürü Yönergesi Mülteci Konvansiyonu'nun sorumluluktan kurtulma şartını devletlere başvurularda işbirliği eksikliği üzerinden red etme yetkisi vererek değiştirme yolunu açık bırakmaktadır⁴⁹⁶. Fakat üye devletler uluslararası hukuk ile aynı doğrultuda olmak adına Yönergedeki bu değişikliği yapmak konusunda gönülsüz davranmaktadırlar ki bu durumun örneği bir sonraki alt başlıktaki ATAD davalarında verilmiştir.

b) Sığınma ve İkincil Korumaya Yönelik ATAD Kararları

Bu başlık kapsamında incelenen ikincil koruma statüsüne yönelik davalar genel olarak güvenli üçüncü ülke konusuyla ilgilidir. Buna yönelik ilk davada (C-411/10 sayılı) temyize giden taraf Yunanistan'dan diğer ülkeleri dolaşarak İngiltere'ye gelen bir Afgan vatandaşıdır. Bu kişi 24 Eylül 2008 tarihinde Yunanistan'da tutuklanmış ve fakat sığınma başvurusunda bulunmamıştır. Kendi ifadesine göre Yunan yetkilileri onu 4 gün alıkoymuş ve Yunanistan'ı 30 gün içerisinde terk etmeleri için bir emir çıkarmışlardır. İddiasına göre Yunanistan'dan ayrılmaya çalıştığı zaman polis tarafından tutuklanmış ve Türkiye'ye sınır dışı edilerek orada 2 ay boyunca ağır şartlara maruz bırakılmıştır.

⁴⁹⁶ James J. Hathaway, "E.U. Accountability to International Law: The Case of Asylum", **Michigan Journal of International Law**, Cilt 33, Sayı 1, 2011, s. 2, 4.

Sonrasında Türkiye’den kaçarak 12 Ocak 2009 tarihinde İngiltere’ye ulaşmış ve aynı tarihte sığınma başvurusunda bulunmuştur⁴⁹⁷. 1 Nisan 2009 tarihinde İngiltere İçişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği, Yunanistan Devlet makamlarına sığınma başvurusunu değerlendirmek adına temyize giden tarafın sorumluluğunu üstlenmek için talepte bulunmuştur. Yunanistan, 18 Haziran 2009 tarihinde verdiği cevapta, temyize giden tarafın iddiasını değerlendirmek için sorumluluğu kabul ettiğini belirtmiştir. 31 Temmuz 2009 tarihinde verilen kararda, temyiz sahibinin Yunanistan’a geri gönderilmesi hususunda AİHM tarafından kendisine verilen hakların ihlal edileceği iddiası yersiz bulunmuş ve Yunanistan’ın 2004 tarihli Sığınma Kanunu’nun 2. Bölümü liste 3’e göre “güvenli ülkeler listesinde” bulunduğu belirtilmiştir⁴⁹⁸.

C-411/10 davası ile birleştirilen bir başka dava olan C- 493/10 davasında sığınma başvurusunun şekli, davacıların nitelikleri ve davaya konu olayların içerikleri Mahkemenin her iki dava için aynı kararı vermesine yol açmıştır. Bu dava Afganistan, Irak ve Cezayir kökenli birbirinden bağımsız 5 temyiz sahibinin başvurusuna ilişkindir. Bu 5 kişi de Yunanistan üzerinden Avrupa’ya seyahat etmiş ve yasa dışı giriş gerekçesiyle burada tutuklanmıştır. Sonrasında İrlanda’ya geçerek burada sığınma iddiasında bulunmuşlardır. Sığınma iddiasında bulunurken bu kişilerden 3’ü daha önce Yunanistan’da olduklarını belirtmemişler ve 2’si ise Yunanistan’da olduklarını belirtmişlerdir. Eurodac sistemi üzerinden yapılan sorgulamada 5 temyiz sahibinin de daha önce Yunanistan’da bulduklarını fakat hiçbirinin buradan sığınma başvurusunun olmadığı teyit edilmiştir. Temyiz sahiplerinin her biri Yunanistan’a dönmek konusunda ısrarcı olmuşlar, 343/2003 sayılı Düzenleme gereğince bu kişilerin Yunanistan’a transferinin geri gönderme, kötü muamele ya da sığınma başvurusunu askıya alma gerekçesiyle AİHM madde 3 hükümlerini ya da herhangi başka bir maddesini ihlal edebileceği tartışılmamıştır. Temyiz edenlerin iddialarına göre Yunanistan’daki

⁴⁹⁷ Joined Cases C-411/10 and C-493/10, N.S. v Secretary of State for the Home Department and M.E. and Others v Refugee Applications Commissioner and Minister for Justice, Equality and Law Reform, Para. 34-35, 09.05.2013, (Çevrimiçi)

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62010CJ0411:EN:HTML>

⁴⁹⁸ C-411/10, Para. 36, 38.

prosedürler ve koşullar sığınma arayanlar için yeterli koşullar değildir, bu nedenle İrlanda bu kişilerin sığınma iddialarını değerlendirmek ve bu hususta karar vermek için 343/2003 sayılı düzenlemenin 3(2) sayılı maddesi gereğince yetki kullanma talebinde bulunmuştur⁴⁹⁹.

Birleştirilmiş iki dava neticesinde Mahkemenin verdiği kararda; Sığınma başvurusunu değerlendirmeye sorumlu üye devletin takip edilecek mekanizma ve kriterlerini belirleyen 343/2003 sayılı Düzenleme'nin 3(2) numaralı maddesine dayanarak, bir üçüncü ülke vatandaşı tarafından üye ülkelerin birinde yapılan sığınma başvurusunun üye devletin bu Düzenleme'nin III Bölümünde belirtildiği üzere, sığınma başvurusunun değerlendirilmesi kendi sorumluluğunda olmasa bile AB Antlaşması'nın 6. maddesi ve/ya AB İnsan Hakları Şartı'nın 51. maddesi uygulanır hükmünü vermiştir⁵⁰⁰. Buna göre, AB Antlaşması'nın 6. maddesi AB İnsan Hakları Şartı'nın tanıdığı hak ve özgürlükleri tamamen tanıdığını ve bu hak ve özgürlüklerin anlaşma hükümleri ile aynı hukuksal değere sahip olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla buradan çıkan sonuca göre, üye ülkeler sığınma başvurularını insan hakları ilkeleri ve gerekleri doğrultusunda sorumluluğu dışında olsa dahi, değerlendirme hakkına sahiptirler. Nitekim aynı kararın ikinci maddesinde Mahkeme, AB İnsan Hakları Şartı'nın 4. maddesinin ulusal mahkemeler de dahil olmak üzere üye devletler bir sığınma arayanı "sorumlu üye devlete" transfer edemez şeklinde yorumlanmalıdır diyerek İngiltere ve İrlanda'nın Yunanistan'dan bu sorumluluğu devralabileceğine açıkça hükmetmiş ve dolayısıyla bu ülkelerin davacılara yönelik olası kısıtlayıcı eylemler yürütmesinin yolunu açmıştır.

İkincil korumaya ilişkin bir diğer davada davacı (İran vatandaşı olan) Bay Kaveh Puih, 20 Ekim 2007 tarihinde Tahran'dan Atina'ya uçmuş, 4 gün burada kaldıktan sonra Frankfurt'a hareket etmiştir. Frankfurt'daki pasaport kontrolü esnasında kendisini sığınma arayanı ilan etmiş, ardından tutuklanmış ve alıkonulmuştur. Çünkü her iki

⁴⁹⁹ Case C-493/10, Para. 51, 54.

⁵⁰⁰ Joined Cases C-411/10 and C-493/10, Decision No. 1.

seyahati de sahte seyahat belgeleriyle gerçekleştirmiştir. 15 Kasım 2007 tarihinde davacı, Frankfurt İdare Mahkemesi'nden kendi girişine Federal Alman Cumhuriyeti tarafından yetki verilmesine mecbur kılmasını ve 343/2003 sayılı Düzenleme'nin 3(2) sayılı maddesine göre kendisini sorumlu üye devleti açıklayacak olan makama yönlendirmesini talep etmiştir⁵⁰¹. Göç ve Sığınmadan Sorumlu Alman Federal Büro-Bundesamt Für Migration und Flüchtlinge, 14 Aralık 2007 tarihinde sığınma başvurusunun kabul edilemez olduğuna ve sığınma arayanın Yunanistan'a geri gönderilmesine karar vermiştir. Bu kararın çıkmasının zemininde, 343/2003 sayılı Düzenleme'nin 17(2), 18(4) ve (7) maddelerindeki zaman limitleri nedeniyle sığınma başvurusu işlemi sorumluluğunun Yunanistan'a ait olması ve aynı Düzenleme'nin 3(2) maddesi gereğince Alman Federal Cumhuriyet'nin insani temeller baz alındığında sığınma başvurusunu değerlendirmek açısından bir sorumluluğunun bulunmaması yer almaktadır. Fakat 25 Aralık 2005 tarihinde sığınma arayan kişi Federal Büro'nun verdiği 14 Aralık tarihli kararın iptali için İdare Mahkemesi aleyhine dava açmış ve 343/2003 Düzenlemesi'nin 3(2) maddesine göre Federal Alman Cumhuriyeti'nin kendi sığınma başvurusunun işleme sokulmasından sorumlu olması gerektiğini iddia etmiştir. Federal Büro 20 Ocak 2011 tarihinde 14 Aralık 2007 tarihli kararı iptal etmiş ve 343/2003 sayılı Düzenleme'nin 3(2) maddesi gereğince başvuruyu değerlendirmek için kendi yetkisini kullanmaya karar vermiştir. 18 Mayıs 2011 tarihinde Federal Büro'nun verdiği kararda ise davacının sığınma başvurusu Anayasa'nın 16(a) maddesi gereğince reddedilmiş ve fakat bu kişinin mülteci olduğu belirtilmiştir⁵⁰².

İkincil korumayla ilgili aşağıda açıklanan iki dava ise özellikle “ciddi hasar” konusuna odaklanmaktadır. Bu davalardan birincisi yasal ikamet hakkı olmayan Moritanya vatandaşı Bay Samba Diouf ve Lüksemburg Çalışma, İstahdam ve Göç Bakanlığı arasında gerçekleşmekte ve Bay Diouf'un uluslararası koruma verilmesini

⁵⁰¹ Case C-4/11 Bundesrepublik Deutschland v Kaveh Puid, Opinion of Advocate General Jaaskinen, 18 Nisan 2013, Para. 21- 22, 09.05.2013, (Çevrimiçi)

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62011CC0004:EN:HTML>

⁵⁰² Case C-4/11 A.e., Para. 24, 30.

meşru tutacak sebeplerin olmadığı bir durumda mülteci statüsüne başvurusunun, hızlandırılmış prosedür kullanılarak, reddedilmesini içermektedir. 19 Temmuz 2009 tarihinde Bay Diouf, uluslararası koruma almaya yönelik Lüksemburg Dışişleri ve Göç Bakanlığı'nın yetkili birimine başvuruda bulunmuştur. 22 Eylül 2009 tarihinde durumunu belirtmek amacıyla yazdığı dilekçede, Samba Diouf Moritanya'dan ayrılma sebebinin kölelikten kaçmak olduğunu ve daha iyi hayat koşulları sağlayıp bir aile kurmak için Avrupa'ya yerleşmek istediğini belirtmiştir. Ayrıca bu dilekçede Diouf, Avrupa'ya gelebilmek için 3000 Euro çaldığını itiraf ettiği eski patronundan, kendisini yakalarsa öldüreceği gerekçesiyle korktuğunu da belirtmiştir. Diouf'un başvurusu hızlandırılmış prosedür ile değerlendirilmiş ve Lüksemburg Çalışma, İstahdam ve Göç Bakanlığı'nın 18 Kasım 2009 tarihli kararıyla reddedilmiştir⁵⁰³. Söz konusu karara ilişkin kendisine yapılan bilgilendirmede, 5 Mayıs 2006 tarihli Kanun'un 20(1) Maddesi gereğince Bay Diouf'un kesinlikle uluslararası koruma statüsüne girmediği ve aynı maddenin 20(1)(d) bendi gereğince yetkili otoritelere yanlış bilgi ve belge sunarak onları yanlış yönlendirmesinin bu karara etken olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla Bay Diouf'un sahte pasaport sunması red gerekçesinin ilk nedenidir. İkinci neden ise bu kişinin uluslararası koruma için sunduğu gerekçeler ekonomik temelli gerekçeler olup bunların uluslararası koruma için anlamlı bir temel oluşturmadığına karar verilmiştir. Bunun yanı sıra Bay Diouf'un duyduğu misillemeye dayalı korku Cenevre Konvansiyonu'nda belirtildiği gibi siyasi, dini veya etnik altyapı eksikliği temelli bir kötü muamele korkusu olarak değerlendirilmemiştir. Bu korku heniz gerçekleşmemiş, hipotetik bir misilleme korkusu olarak görülmüştür. Ayrıca verilen kararda Moritanya Hükümeti'nin kölelik karşıtı bir kanunu Şubat 2008 tarihinde yürürlüğe soktuğunu ve kölelik uygulamasını gerçekleştirenlerin 10 yıllık hapis cezasıyla yargılanacağını da belirtmiştir. Sonuçta 5 Mayıs 2006 tarihli Kanun'un 37. Maddesi hükmünde tanımlanmış olanın aksine Bay

⁵⁰³ Case C-69/10 Brahim Samba Diouf v. Ministre Du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration, 28 Temmuz 2011, Para. 1, 2, 14, 15., 09.05.2013, (Çevrimiçi)

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62010CJ0069:EN:HTML>

Diouf'un gerçek anlamda ciddi bir zarar görme riskine ve ikincil koruma durumunun oluşmasına inanmak için yeterli ve sağlam bir zemin olmadığına hükmedilmiştir⁵⁰⁴.

“Ciddi hasar” konusuyla ilgili ikinci dava her ikisi de Irak vatandaşı olan Bay ve Bayan Elgafaji ile Hollanda Adalet Bakanlığı arasında, bu kişilerin geçici ikamet izni başvurularının reddedilmesi üzerine gerçekleşmiştir. 13 Aralık 2006 tarihinde Bay ve Bayan Elgafaji Hollanda’da geçici ikamet izni başvurusunda bulunmuşlar ve kanıt olarak da kendi ülkelerine geri dönmeleri durumunda gerçek bir risk olduğunu belirtmişlerdir. Gerekçelerinde, Şii Müslümanı olan Bay Elgafaji’nin Ağustos 2004-Eylül 2006 tarihleri arasında bir İngiliz firmasında havaalanı ve “yeşil bölge” arasında kişilerin güvenliğinden sorumlu olduğu ve aynı firmada çalışan Bay Elgafaji’nin amcasının milita tarafından öldürüldüğünü ve ölüm belgesinde bu ölümün terörist bir eylem neticesinde gerçekleştiği belirtilmiştir. Kısa bir süre sonra Bay Elgafaji’nin Sünni eşi ile birlikte yaşadıkları evin kapısına “işbirlikçilere ölüm” yazan bir tehdit mektubu bırakılmıştır. 20 Aralık 2006 kararları gereğince 22 Şubat 2007 tarihine kadar yetkili otorite sayılacak Göç ve Bütünleşme Bakanı (bundan sonra “Bakan” olarak anılacaktır) Bay ve Bayan Elgafaji’nin geçici ikamet izin taleplerini reddetmiştir. Reddedilme gerekçesi olarak davacıların dayandıkları gerekçelerin tatmin edici kanıtlar olmadığı, bu nedenle bu kişilerin kendi kaynak ülkelerinde ciddi ve bireysel bir tehdit altında olmadıkları hükmü verilmiştir⁵⁰⁵. Bu reddin ardından Bay ve Bayan Elgafaji Lahey’deki Bölge Mahkemesi’nin açacağı dava öncesi bir dava açmışlar ve bu davada başarılı olmuşlardır. Mahkeme Yönerge’nin koruma arayan başvuranın kaynak ülkesindeki silahlı çatışma ile ilgili olan 15(c) maddesinde madde 15(b) hükmü gereğince tehdidin yüksek oranda bireyselleşmesi gerekmediğini, bu nedenle koruma arayan kişilere yönelik ciddi ve bireysel bir tehdidin varlığının Yönerge’nin 15(b) maddesinden çok 15(c) maddesi ile sağlanabileceğini belirtmiştir. Nitekim Bölge Mahkemesi, 20 Aralık

⁵⁰⁴ Case C-69/10, Para. 17, 19, 20, 21.

⁵⁰⁵ Case C-465/07 Meki Elgafaji and Noor Elgafaji v. Staatssecretaris van Justitie, 19 Şubat 2009, Para. 17, 18, 10.06.2013, (Çevrimiçi)

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62007CJ0465:EN:HTML>

2006 tarihindeki kararı iptal etmiştir. Mahkemeye göre Bakan, Bay ve Bayan Elgafaji'nin yaptığı geçici ikamet iznine yönelik değerlendirmesini Yönerge'nin 15(c) hükmüne göre değerlendirmelidir. Danıştay ise Yönerge'nin ilgili hükümlerinin yorumlanması hususunda güçlüklerin olduğunu ve Yönerge'nin 15(c) hükmünün Hollanda hukukuna aktarılamadığını bildirmiştir. Bu durumda Danıştay yargı işleminin durdurulmasına karar vermiştir ve önkarar için Mahkeme'ye 15(c) maddesinin yorumu hakkında sorular sormuştur⁵⁰⁶. Yice Divan'ın yargısı uyarınca, Yönerge'nin 15(c) maddesi şu anlama gelerek yorumlanması hükme bağlanmıştır: ikincil korumaya başvuran bir kişinin hayatına yönelik ciddi ve bireysel bir tehdidin varlığı, başvuran kişinin kişisel durumları kapsamında özel olarak hedef olduğuna delil göstermesi şartına bağlı değildir. Ayrıca tehdidin varlığı istisnai olarak silahlı çatışma durumunu tanımlayan ayırım gözetmeyen şiddet olarak da değerlendirilebilir⁵⁰⁷. Dolayısıyla Mahkeme bir kere daha “ciddi hasar” kavramını bireysel tehdit unsurunun dışında bırakarak korumanın gerçekleşmemesi yönünde bir yol açmıştır.

ATAD'ın, ikincil korumaya yönelik bu başlık içerisinde incelenen davalarda da görüldüğü üzere, gerek güvenli üçüncü ülkeye ilişkin kararlarında, gerekse ciddi hasar konusunda verdiği kararlarda, özellikle sığınma arayanların verdiği yanlış bilgiler ve yönlendirmeler gerekçesiyle veya üye ülkelerin korumaya yönelik hususlarda işbirliğini güçlendirici hususları kanunlarla desteklemiş olmalarından ötürü genel anlamda sığınma arayanların başvurularını red etme eğiliminde olduğu görülmektedir.

III. AB-AKP Ülkeleri Arasındaki Göç Diyaloğunun Temel Bileşenleri

Eski koloni ülkelerinden oluşan AKP ülkeleri ile AB'nin arasında var olduğu savunulan göç diyalogu, özellikle göçün Avrupalılaşması süreci ile birlikte ortaya çıkan ve bu anlamda da bir yandan Birliğe gelen göç akışını güvenlik ve koruma misyonu üzerinden kontrol ederken, diğer yandan bu anlamda rasyonel uygulamaları da gündemde tutan Birliğin küresel göç yönetimi misyonunun önemli bir parçasıdır. Göç

⁵⁰⁶ Case C-465/07, Para. 21- 26.

⁵⁰⁷ Case C-465/07, Para. 35.

diyalogu kavramının AB terminolojisine girmesi Haziran 2010 yılında gerçekleşen AB-AKP Ortaklık Konseyi Toplantısı ile olmuştur. Bu Toplantıda Cotonou Anlaşması'nın 13. maddesine dayanan bir göç diyalogundan bahsedilmiştir. Ortaklık Konseyi, 2011 yılında bu diyalogun kapsamını genişleterek ana bileşenleri göçmen işçi dövizleri, vize düzenlemeleri ve geri kabul olarak belirtmiştir. Bu noktada belirtilmesi gereken husus, AB terminolojisinde belirtilen göç diyalogu kavramından farklı bir şekilde, tezin konusu ve hipoteze uygun olarak, tarafımızca göç diyalogu olarak tabir edilen olgunun bağımlılık teorisinden ciddi bir şekilde beslenmekte olduğunun düşünülmesidir. Nitekim bu ilişkiyi ıspatlamak açısından önemli bir kaynak, Stephen Adler'in 1977 yılında yayınlanan "Uluslararası Göç ve Bağımlılık" adlı eseridir⁵⁰⁸. Bağımlılık teorisini zeminde tutarak bağımlılık ve uluslararası göç ilişkisini inceleyen Adler, işçilerin uluslararası sınırlar dahilinde dolaşmasının ülkeler arasındaki ilişkileri etkilediğini Cezayir ve Fransa örneği üzerinden derinlemesine analiz ederek açıklamış ve neo-kolonyalizm teorisinin bileşenlerinden biri olan bağımlılık teorisinin oluşumuna bu yönüyle katkı sağlamıştır. Adler, kitabında Cezayir'in resmi bağımsızlığının ardından Fransa ile siyasi ilişkilerinde kendi işçi göçmenlerini, özellikle ülkeye sokulan dövizlerden ötürü ekonomik kalkınmanın bir unsuru olarak gördüğünü ve bu amaçla göç olgusunu desteklediğini anlatmaktadır. Bu örnekten hareketle bağımlılık ilişkisi göç veren ülkelerde işçi dövizleri vasıtasıyla ek gelir elde edilmesi, göç alan ülkede emek maliyetlerinin düşmesi gibi iki tarafa çıkar sağlayıcı etkileriyle birlikte göç olgusunun; göç kontrolü kavramını doğurduğunu ve uluslararası ilişkilerde bir siyasi müzakere faktörü haline getirdiğini belirtmek yerinde olacaktır. Gelişmiş ve gelişmekte olan arasındaki bu müzakerede ise kalkınma, koruma ve insan haklarını geliştirme unsurları söz konusu diyalogun temel bileşenleri olarak ortaya çıkmaktadır.

AB'de göç diyalogunun bu belirginleşen unsurları özellikle 1997 yılında Avusturya Dönem Başkanlığı'nda ortaya konulmuştur. Avusturya'nın Konsey Başkanlığını yürüttüğü dönemde göç hakkında olabilecek yeni stratejiler üzerine bir

⁵⁰⁸ Stephen Adler, *International Migration and Dependence*, Saxon House, Farnborough, 1977.

tartışma başlamış ve “Avusturya Strateji Belgesi”⁵⁰⁹ AB’nin göçmen veren kaynak ülkelerde göç baskısını azaltma konusunda çatışmalı bölgelere müdahale, kalkınma yardımı ve ekonomik işbirliği gibi araçları kullanarak önemli bir rolü olduğunu vurgulamıştır. Bu strateji belgesi, 1992 Edinburgh sonuç belgesi ve 1994 Komisyon raporunda göç ve sığınmaya yönelik dile getirilenler ile aynı doğrultudadır. Fakat daha önce etkili bir şekilde uygulanamadığı için gündeme yeniden getirilmiştir⁵¹⁰. Nitekim uygulamayı etkili kılabilmek adına bu belgede dünya eşmerkezli halkalara bölünmüş ve AB orta noktaya yerleştirilerek göç diyalogu konusu netleştirilmiştir. Diğer zengin ve endüstrileşmiş ülkeler merkez üyeleri olarak görülmektedir. Belge’de halkalar şu şekilde tanımlanmaktadır:

“İlk halka göçe neden olmayan, fakat tıpkı AB üye ülkelerinde olduğu gibi, avantajlı ekonomik ve politik yapıları nedeniyle hedef ülkeler olan ülkelerdir (paragraf 116). Bu ülkelerin amacı, AB üyesi olan komşu devletler ile beraber AB göç politikasını tam olarak uygulamak ve Schengen kurallarına uymak suretiyle toplam hareket serbestisini sağlamaktır (paragraf 117). İkinci halka artık kendi başlarına göç yaratmayan, fakat görece istikrarlı ekonomik ve siyasi durumlarından ötürü kısıtlı kontrol prosedürlerini kabul ederek göç politikasına karşı sorumluluğu bulunan transit ülkeleri içermektedir. Bu ülkelerin içerisinde özellikle yakın gelecekte bir üst halkaya geçebileceği düşünülenlere yönelik işbirliği ve destek politikaları geliştirilmektedir. Bu ülkelerin temel görevi transit kontroller üzerine yoğunlaşmak ve yasa dışı göçü kolaylaştıranlar ile mücadele etmek olmalıdır (paragraf 118). Üçüncü halka göç veren ülkeleri içermektedir. Bu gruba karşı AB’nin bütün politika araçları etkili olmalı ve bu gruba yönelik geliştirilen işbirliği türlerinin tümü, sadece demografik, ekonomik, sosyal ve ekolojik anlamda değil politik ve insan hakları anlamlarında da göç baskısını

⁵⁰⁹ Avusturya Strateji Belgesi’nin rasyonel bir uygulama olarak oluşturulduğunu gösteren bilgi için Bkz. Bu Tez içerisinde yer alan “AB Göç Politikasının Rasyonel ve Kısıtlayıcı Uygulamaları” Başlığı.

⁵¹⁰ Christina Boswell, “The External Dimension of EU Immigration and Asylum Policy”, **International Affairs**, Cilt 79, Sayı 3, Mayıs 2003, s. 628.

azaltmalıdır. Bu konularda kat edilen ilerlemeler kalkınma yardımı kararlarının alınmasında önemli kriterler olarak nitelendirilmektedir (paragraf 11).’’⁵¹¹

Eşmerkezli halkalar modelinde de açıkça görüldüğü gibi, ikinci ve üçüncü halka olarak tanımlanan AKP ülkeleri ile kurulan göç diyalogunun bileşenleri kalkınma yardımı ve ekonomik işbirliği, koruma odaklı politikalar ve AKP ülkelerinde insan haklarını geliştirme odaklı girişimlerdir. Söz konusu konular bu bölümün alt başlıkları olarak incelenecektir.

A. Kalkınma Yardımı ve Ekonomik İşbirliği

Göç konusunun küresel göç yönetimi kapsamında kalkınma olgusu içerisine yerleştirilmesi girişiminin en önemli nedenlerinden biri gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluğun ortadan kaldırılması argümanıdır- ki bu yoksulluk ancak finansal yardım ve ekonomik işbirliği ile ortadan kaldırılabilir ve ancak bu yolla Üçüncü Dünya ülkelerinden merkez ülkelere gelen istenmeyen göç engellenebilir ya da kontrol altına alınabilir.

Uluslararası topluluğun göç ve kalkınma arasındaki bağı kurumsallaştırma çabası, 2003 yılında BM Genel Sekreterliği'nin göçün oldukça önemli bir konu olduğunun bilinciyle, özel bir rapor hazırlanmasını salık vermesiyle belirginleşmiştir. Bu raporda, eğer göçün çok uluslu bir düzeyde değerlendirilmesi gerekiyorsa o zaman kalkınma ile ilişkilendirilmesi gereği yazmaktadır⁵¹².

Gelişmiş ülkeler göçü tek başına bir devlet politikası olarak görmekte ve dışarıdan bir gücün müdahalesinden muaf tutulmasını istemektedir. Ancak çoğu örnekte gelişmiş ülkelerin planları amaçlanan sonuçlara erişmede başarısızlıkla sonuçlanmaktadır. Bu konuda örneğin İspanya'nın 2006-2008 yıllarını kapsayan Afrika

⁵¹¹ The Council Strategy Paper on Immigration and Asylum Policy, 9809/98, LIMITE CK4 27 ASIM 170, Brüksel, 1 Temmuz 1998, 21.09.2012, (Çevrimiçi)
<http://www.proasyl.de/texte/europe/eu-a-o.htm>

⁵¹² Skeldon, a.g.e., s. 4.

Planı işbirliği çabalarının daha geniş bir çerçevesinde birbirine entegre edilmiş göç ve gelişim alanı oluşturmayı hedeflemektedir. Senegal’de REVA ismi verilen Plan, “tarıma dönüş” kapsamında istihdam yaratmayı hedeflemektedir ve bu Plan İspanya’nın finansal desteğini almıştır. Bu anlamda tarım ve balıkçılıkta istihdam yaratma girişiminin gençleri izinsiz göçten uzak tutmak için kullanılması amaçlanmıştır. Fakat bireysel beklentiler ve Senegalli gençliğin büyük bir oranının “tarıma dönme” olgusunu göç karşısında gerçekçi bir alternatif olarak görmemesi neticesinde bu proje ve buna benzer diğer projeler başarı ile sonuçlanmamıştır⁵¹³. Diğer yandan eğer göç yönetimi kalkınmanın desteklenmesi olarak gösterilecekse o zaman çok taraflı müdahale de meşru gösterilmelidir. Buradan hareketle kendi başına göç olgusu BM’de gündem dışı bırakılmış, fakat kalkınma ile bağdaştırılınca göçün uluslararası arenada tartışılması için bir kalkınma olgusu arka yol olarak kullanılmıştır⁵¹⁴. Diğer bir deyişle, göç konusu ancak kalkınma aracı devreye sokulduğunda çok taraflı bir yapıya bürünüp sadece göçün konusu olan devletlerce değil devlet dışı aktörler ve organizasyonların da katıldığı bir politika alanına dönüştürülmektedir.

AB’nin AKP ülkeleri ile kalkınma yardımı ve ekonomik işbirliği üzerinden kurduğu göç diyalog kendisini Lomé Konvansiyonları ve devamında oluşturulan Cotonou Anlaşması’nda göstermektedir. Bununla birlikte, Birliğin kalkınma politikası ve öncelikleri üzerinden üçüncü ülkelere yapacağı yardımları vurguladığı bir dizi tebliğ de bulunmaktadır. Bunlardan ilki, “göç konularını AB’nin üçüncü ülkelerle ilişkileri ile birleştiren tebliğdir”. Tebliğde gelişmekte olan ülkelerle ticaretin geliştirilmesi, AB pazarına daha rahat girişlerinin sağlanması ve ekonomik işbirliğinin güçlendirilmesi hususları vurgulanmıştır⁵¹⁵. Bu tebliğin oluşturulmasında Haziran 2002 tarihinde gerçekleştirilen Seville Avrupa Zirvesi etkili olmuştur. Nitekim söz konusu Zirve’de, AB bir kere daha üçüncü ülkelere, özellikle dış sınırlar olmak üzere, göç kontrolü

⁵¹³ Carling ve Carretero, a.g.e., s. 50.

⁵¹⁴ Skeldon, a.g.e., s. 4.

⁵¹⁵ COM(2002) 703 final, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Integrating Migration Issues in the European Union’s Relations with Third Countries, Brüksel, 03.12.2002.

konusunda işbirliğinin önemine dikkat çekmiştir. Seville sonuç metninin 35 ve 36. paragraflarında açıkça belirtildiği gibi AB bu metinle göç kontrolü araçlarının kullanımının ticaret ve yardımlar konularında pozitif bir etki yaratacağının mesajını vermiştir. Nitekim 35. paragrafta, üçüncü ülkelerle kurulacak yakın işbirliğinin önemi, “Avrupa Konseyi üçüncü ülkelerle yasa dışı göç ile mücadelede işbirliği kurmayan sistematik ilişki değerlendirmesi yapılmasını gerekli görmektedir. Bu değerlendirme AB, üye devletler ve ilgili devletlerle bütün alakalı konulara dayalı ilişkilerde dikkate alınacaktır. Yeterli bir işbirliğinin oluşmaması durumu, Birlik ve o ülke arasında daha yakın ilişkilerin oluşmasına engel olabilecektir.” cümleleri ile belirtilmiştir. Öte yandan 36. paragrafta ise işbirliğinin AB’nin çıkarına uygun olmadığı bir durumun yaptırımlarından, “Topluluk mekanizmalarının tam kapasite kullanımı başarısızlıkla sonuçlanırsa, Konsey, oybirliği ile göç akışının ortak yönetiminde üçüncü ülkenin haksız bir şekilde işbirliğinde yetersiz olduğu kararını verebilir. Bu durumda Konsey, Birliğin anayasal sorumluluklarını yüceltirken kalkınma işbirliği amaçlarını tehlikeye atmadan, anlaşmalarda belirtilen kurallarla uyumlu olarak, ODGP ve diğer AB politikaları kapsamındaki araçları benimser.” cümleleri ile ifade edilmiştir⁵¹⁶.

Aralarında AKP ülkelerinin de bulunduğu üçüncü ülkelerle kalkınma yardımı ve ekonomik işbirliğine dayalı ilişkilerin geliştirilmesi üzerine oluşturulan bir diğer tebliğ, AB kalkınma politikasına yönelik ortak deklarasyon önerisinin yer aldığı tebliğdir⁵¹⁷. Burada AB’nin gelişmekte olan ülkelere ticaret bağlantılı yardım programlarını geliştirmesi ve özellikle de en geri kalmış ülkelerde bu programları uygulanması gerektiği vurgulanmıştır. Özellikle göç ve hareketlilik diyalogunun artırılmasına yönelik 2011

⁵¹⁶ Council of the European Union, Seville European Union Presidency Conclusions 13463/02, 21-22 Haziran 2002, Brüksel, 25.04.2013, (Çevrimiçi)

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/72638.pdf

⁵¹⁷ COM(2005) 311 final, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Proposal for a Joint Declaration by the Council, the European Parliament and the Commission on the EU Development Policy “The European Consensus”, Brüksel, 13.07.2005.

yılında çıkarılan Birlik tebliğinde⁵¹⁸, göçe ilişkin küresel yaklaşım konusu dahilinde AKP ülkelerini de içerecek şekilde insani yardım ve kalkınma yardımının AB’de daha fazla yoğunlaştırılması gerektiği belirtilmiştir. Yanısıra AB’nin yürüttüğü kalkınma odaklı işbirliği süreçlerinin bölgesel anlamda sürdürülmesinin doğru adım olduğu vurgulanarak AKP ülkelerini kapsayan Rabat Süreci’nin kapsamının genişletilmesi önerilmiştir. Bu başlık kapsamında, iki taraf arasında ekonomik işbirliği ve kalkınma yardımlarının oluşturulması için AB’nin AKP ülkeleri ile imzaladığı Lome Konvansiyonları ve Cotonou Anlaşması’nın göç konusuna atıf yapan maddeleri ve Rabat süreci başta olmak üzere, AB’nin bu ülkelere yapmakta olduğu politika girişimleri incelenecektir.

1. Lome Konvansiyonları ve Göç Konusu

Göç konusu Lome Konvansiyonları’nda ilk başlarda nitelikli Afrikalı göçmen işçilerin kendi ülkelerine kalkınma amaçlı geri gönderilmelerinin desteklenmesi olarak ele alınmıştır. Bu amaca hizmet etmek için göç konusu ilk olarak Lome II içerisine alınmış ve Lome II kapsamında Avrupa Komisyonu, 1982 yılından itibaren 375 milyon ECU’yü mühendis, hukukçu, bilim adamı, mimar, matematik uzmanı gibi nitelikli Afrikalı göçmenlerin geri dönüş programlarına tahsis etmiştir. Nitekim 1986 yılında 320 nitelikli Afrika göçmeni bu programdan faydalanarak ülkelerine geri dönmüştür⁵¹⁹. Burada Topluluğun amacının, genel anlamda, AKP ülkelerinden Avrupa’ya göçü cazip olarak gösteren unsurları ortadan kaldırmaya çalışmak ve dolayısıyla sonraki göçleri engellemek olduğu söylenebilir. Bunu yaparken ise Konvansiyon sadece Avrupa odaklı bir strateji benimsemiş, diğer bir deyişle sadece Avrupa’da bulunan AKP göçmenlerine yönelik politika geliştirmiştir.

⁵¹⁸ COM(2011) 743 final, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, The Global Approach to Migration and Mobility, Brüksel, 18.11.2011.

⁵¹⁹ Emmanuel Comte, “European Regionalism and Migration Global Governance”, Les Cahiers de l’IRICE, Yayın No 9, Aralık 2011, 09.05.2013, (Çevrimiçi)
<http://irice.univ-paris1.fr/spip.php?article916>

Lome III'den itibaren ise Topluluk, kendisine gelen göçü engellemek veya bu göçün cazibesini azaltmak için, göç veren ülkelerle ilgilenmeye başlamış ve bu ülkelerde bölgesel göç ortaklığını teşvik çalışmalarında bulunmuştur. Bu kapsamda Lome III, VII Başlık'ta bulunan 103. madde AKP devletleri arasındaki bölgesel ortaklıklara ayrılmış ve bölgesel ortaklıkların amacı AKP ülkelerindeki insan kaynağının kullanımının maksimize edilmesi olarak gösterilmiştir. Bu madde Lome IV, Başlık XII, 158. maddede tekrarlanmış ve bu Anlaşma içerisinde yer alan Finansal Protokolün 3. maddesinde 1.250 milyon ECU AKP ülkelerinin bölgesel odaklı projelerini desteklemek için tahsis edilmiştir⁵²⁰.

1989 yılına ait Lome IV Konvansiyonu içerisinde yer alan Ek VI hükümlerinde, AKP ülkelerinin yasal olarak ikamet eden çalışanlarına yönelik ayırımcılığın olmayacağına ilişkin prensip dile getirilmiştir. Bu hükmü destekleyecek biçimde Ek V, Topluluğun üye devletlerde bulunan AKP vatandaşı işçilerin sosyal ve kültürel imkanlarını geliştirmek için faaliyet gösteren STK'ları desteklemeye yönelik mekanizmalar geliştireceğini de belirtmiştir. Ek V madde 1 ve 2'de ise AKP devletlerinin, kendi ülkelerinden AB ülkelerine giden düzensiz göç ile mücadele edeceği belirtilerek talep üzerine AKP ülkelerinin teknik yardım desteği sağlayacağı dile getirilmiştir⁵²¹. Buradan da anlaşılacağı gibi Lome IV kapsamında AB, yardım ve işbirliği anlaşmaları kapsamında AKP ülkeleri için göç kontrolünü sıkılaştıracağını sinyallerini vermiştir. Dolayısıyla Lome IV'den itibaren AB- AKP arasındaki göç diyalogunda Avrupa'nın daha kontrol yanlısı ve korumacı bir tavır takındığı görülmektedir ve bu tutum Cotonou Anlaşmasıyla kendisini çok daha belirgin bir hale sokmaktadır.

⁵²⁰ A.e.

⁵²¹ Sandra Lavenex, Emek M. Uçarer (Der.), **Migration and the Externalities of European Integration**, içerisinde Sandra Lavenex, "EU Trade Policy and Immigration Control", Lexington Books, Oxford, 2002, s. 169.

2. Cotonou Anlaşması ve Göç Konusu

Cotonou Anlaşması bir işbirliği ve yardım anlaşması olarak kendinden önce gelen Anlaşmalardan farklı bir şekilde, belirli konular bazında ve bölgesel ortaklıklara daha büyük önem vererek finansal yardım unsurlarını dağıtma eğiliminde olan bir Anlaşmadır. Bu kapsamda Afrika Birliği, işbirliğinin temel aktörü olarak gösterilmiş ve AKP ülkelerinden olan ve olmayan bölgesel oluşumlara ortaklık sürecinde daha büyük önem verileceğinin altı çizilmiştir. Genellikle Avrupa Kalkınma Fonu üzerinden gerçekleştirilen finansal yardımların beş yıllık zaman dilimleri için hazırlanan finansal protokoller ile dağıtılmasına ve bu zaman dilimlerinde bölgelerin ihtiyacı ve yönetim unsurlarının etkililiğine göre yardımın yapılmasına karar verilmiştir. Buna göre Avrupa Kalkınma Fonu'nun 2002- 2007 yıllarını kapsayan dokuzuncu döneminde AKP ülkelerine 13,5 milyar Avro dağıtılmış, onuncu dönemde özellikle altyapı yatırımları desteklediği için yardım 22,7 milyar Avro'ya çıkartılmıştır. Burada göç konusu kapsamında önemle vurgulanması gereken unsur, 2012 yılından itibaren onbirinci dönem programlarına ilk defa Avrupa Dış Eylemler Hizmeti'nin de eklenmesidir⁵²². Bu durumda yeni programlamada Avrupa'nın göç konularını da kapsayan şekilde dış temsilinden sorumlu ve göç kontrolünü sağlayan kurumlarından biri niteliğindeki Avrupa Dış Eylemler Hizmeti vasıtasıyla göç konusunda doğrudan bir kanalla finansal kaynak aktarılacaktır.

Göç politikasında AB'de yasa dışı olarak ikamet etmekte olan kişilerin geri gönderilmesi konusunun AB-AKP ticaret ve işbirliği ilişkilerine yansıtıldığı ilk Anlaşma, Cotonou Anlaşması'dır. Bu Anlaşma 2000- 2005 yılları arasında yürürlükte olmuş ve 2005 yılında gerçekleştirilen Anlaşma revizyonu neticesinde özellikle göç hususunda herhangi bir değişikliğe uğramamıştır. Cotonou Anlaşması öncesinde AKP ülkeleri komitesi ve AB arasında gerçekleştirilen toplantılarda, özellikle geri kabul

⁵²² Simone Görtz ve Niels Keijzer, Reprogramming EU Development Cooperation for 2014- 2020 Key Moments for Partner Countries EU Delegations Member States and Headquarters in 2012, ECDPM Discussion Paper No 129, 2012, s. 10.

konusu kapsamında üçüncü ülke vatandaşlarının ve devletsiz kişilerin transit geçişine ilişkin geri kabul konusu tartışmalı bir konu olmuş ve AB'nin ısrarcı tavrı karşısında AKP ülkeleri bu hususları Anlaşma kapsamına sokmak konusunda direnmişlerdir⁵²³. Bu anlamda Cotonou Anlaşması'nın göç ile ilgili bölümlerinde Birliğin kendi çıkarlarını korumak için saf bir güç politikası uyguladığını söylemek yerinde olacaktır. Bunun doğal bir neticesi olarak AKP ülkeleri bir AB ülkesinde düzensiz göç halinde olan kendi vatandaşlarını geri almaya zorlayacak bileşenleri anlaşma metninden çıkarmak için şiddetle mücadele etseler de; bunu sağlamada başarılı olamamışlardır. Dolayısıyla Cotonou Anlaşması'nda göç konusunu, finansal yardım ve işbirliği anlaşması niteliğinde olan bir anlaşmanın tek tarafın iradesiyle diğerine yeni düzenlemelerini uygulattığı araştırmış bir konu olarak görmek mümkündür.

Özellikle revize edilmiş Cotonou Anlaşması'nda yer alan Ortak AB-Afrika Stratejisi⁵²⁴, bunun oluşmasına neden olan ve üç yıllık zaman dilimlerinde AKP ülkelerinin ortaklığıyla hazırlanan 1. Eylem Planı'nda güçlendirilmesi gereken alanlar göç, hareketlilik ve istihdam olarak yer almış ve bu alanlarda diyalog ve işbirliğinin derinleştirilmesi gerektiği; göçe ilişkin göç ve kalkınma, yasal ve yasa dışı göç konularından oluşan kapsamlı ve dengeli bir yaklaşımın kurulması gerekliliği dile getirilmiştir. Göçe ilişkin küresel yaklaşım olarak tanımlanan bu husus, Cotonou Anlaşması'nın revize edilmiş 13. maddesi içerisine yerleştirilerek kanunlaştırılmıştır. Buna göre 13. madde genel olarak göçmen haklarının korunması, göç akşının normalleşmesi ve yasa dışı göçün önlenmesi konularını içermektedir. Bu nedenle 13. maddede göçün iki taraf arasındaki derin diyalogun bir parçası olduğunu savunan ilk paragrafında, tarafların insan haklarına saygı; köken, cinsiyet, ırk, dil ve din temelli ayrımcılığın olmaması için uluslararası hukuk kapsamında benimsedikleri hak ve

⁵²³ “Lome Convention Used to Impose Repatriation on the World's Poorest Countries”, y.y., Statewatch Bulletin, Haziran 2010, 13.02.2013, (Çevrimiçi) <http://www.statewatch.org/news/jul00/01lome.htm>
<http://www.statewatch.org/news/jul00/01lome.htm>

⁵²⁴ The Africa- EU Strategic Partnership, A Joint Africa- EU Strategy, 2007, s. 15, 11.05.2013, (Çevrimiçi) http://www.africa-eu-partnership.org/sites/default/files/eas2007_joint_strategy_en.pdf

yükümlülükleri koruyacakları belirtilmiştir. Fakat bununla birlikte ilgili paragrafın güçlendirilmesi amacıyla Cenevre Konvansiyonu ve sınır dışı etmeme ilkelerine gönderme yapılmasına yönelik sunulan öneriler de reddedilmiştir⁵²⁵.

Müzakereler neticesinde Cotonou Anlaşması kapsamında göç maddesi olan 13. maddeye, eski Anlaşma'da yer alan Ek V üzerinden şu şekilde bir değişiklik getirmiştir: *"AB ülkelerinin her biri AKP ülkelerinde yasa dışı bulunan kendi vatandaşları olması durumunda, AKP ülkesinin talebi üzerine ve daha fazla formaliteye gerek duyulmaksızın geri dönüş ve geri kabulünü gerçekleştirmek durumundadır. AKP ülkelerinin her biri AB üye ülkelerinde yasa dışı bulunan kendi yurttaşları olması durumunda, AB üyesinin talebi üzerine ve daha fazla formaliteye gerek duyulmaksızın geri dönüş ve geri kabulünü gerçekleştirmek durumundadır. Bu amaçlar doğrultusunda üye devletler ve AKP devletleri kendi yurttaşlarına yönelik uygun kimlik belgelerini sağlamak durumundadırlar."*⁵²⁶ Bu maddenin devamında tarafların isteği üzerine AKP ülkeleri ile yapılan geri kabul ve dönüşe ilişkin ikili anlaşmalara üçüncü ülke yurttaşlarının ve devletsiz kişilerin geri kabulüne yönelik yükümlülüklerin eklenebileceği de belirtilmiştir.

Özellikle geri kabul ile ilgili bu değişikliğe ilişkin söylenebilecek 3 husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki AKP ülkeleri tarafından kabul edilen söz konusu koşulların sıkı ve ağır olmasıdır- ki hangi prosedür veya kriter üzerinden işbirliği talebinin net olmadığı bir durumda kanıtlama zorunluluğu AKP ülkelerinin omuzlarındadır. İkinci olarak geri kabule ilişkin yükümlülükleri Birliğin Küresel Yaklaşımına bağlayarak hareketlilik ile ilgili fırsatları artırmak ve örneğin vize düzenlemelerinde kolaylaştırmalar gerçekleştirmek daha adil bir yaklaşım olarak görülmekle birlikte; Anlaşmada bu tarz bir tutum sergilenmemiştir. Üçüncü ve son olarak geri kabul anlaşmalarının üçüncü ülke vatandaşlarını da kapsar hale

⁵²⁵ Eleonora Koeb ve Henrike Hohmeister, "The Revision on Article 13 on Migration of the Cotonou Partnership Agreement", **European Center for Development Policy Management Publication**, Aralık 2009, s. 3.

⁵²⁶ Cotonou Ortaklık Anlaşması madde 13- 5(c) hükmünün i fıkrası.

getirilmesinin ters tepki yaratmasıdır. Paylaşılan sorumluluklar, ortak sahiplik ve çıkarlar kapsamında geri kabule ilişkin hükümler sadece imzalayan tarafları kapsamalıdır⁵²⁷. Oysaki bu durumda Anlaşmadan doğan üçüncü ülkelere ilişkin geri kabul yükümlülükleri de AKP ülkelerinin sorumluluğu altına sokulmaktadır.

3. AB- AKP Ülkeleri Arasındaki Göç Diyaloguna Yönelik Politika Girişimleri

Avrupalı devletlerin ve AB'nin karşısında göç gönderen ülkeler olan Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkeleri, göç kabul eden ülkelerle daha eşit koşullarda anlaşmak adına, kendi perspektiflerini oluşturmalı ve bölgesel veya çok taraflı anlaşmalar vasıtasıyla çıkarlarını daha iyi temsil edebilmelidir. Dolayısıyla AKP ülkeleri kendileri için bir eksiklik olan göç politikalarını oluşturabilirlerse oldukça yararlı olacaktır. Bu anlamda bölgesel danışma süreçleri, ortak deklarasyon ve konferanslar bu ülkelere bütünlüyci göç politikaları geliştirmek ve onları birbirleri ile uyumlu kılmak için çalışmıştır. Orta ve Kuzey Amerika'da oluşan Puebla Süreci olarak da adlandırılan Göçle İlgili Bölgesel Konferans, Afrika'daki Rabat süreci, Güneydoğu Asya ve Pasifikte kurulan Bali Süreci bu girişimin birer örneğidir. Bu girişimler kısmen yeni olmakla birlikte hala güçlü bir şekilde bilgi değişimi ve araştırma üzerine çalışmaktadır ve son zamanlarda göçmen haklarına ilişkin ortak politikalar ve dönüş programları oluşturma ile de ilgilenilmiştir⁵²⁸.

Bu noktada özellikle Afrika için oluşturulan süreçlerin sadece Afrika merkezli girişimler olmadığını; AB'nin bu süreçlerin başlatılması ve yürütülmesinde aktif rolünün bulunduğunu söylemek yerinde olacaktır. 2005 yılında AB'nin benimsediği Yeni Afrika Stratejisi'nin öncelikli amacı BM Milenyum Gelişim Amaçları'nın gerçekleştirilmesi

⁵²⁷ Koeb ve Hohmeister, a.g.e., s. 6-7.

⁵²⁸ Adepoju, Noorlos ve Zoomers, a.g.e., s. 65, 66, 67.

kapsamında Afrika'ya yapılan yardımın 2015 yılına kadar iki katına çıkarılmasını içermektedir. Afrika ve AB arasında ilk olarak 2000 yılında Cairo'da gerçekleştirilen Cairo Planı ruhunu taşıyan bu yeni strateji, önceden ayrı olan üç bölgesel anlaşma için ortak bir vizyon sunmaktadır, bunlar: AKP- AB Ortaklık Anlaşması (Cotonou Anlaşması); Akdeniz Ortaklık Programı (MEDA) ve Güney Afrika ile imzalanan ticaret, gelişim ve ortaklık anlaşmasıdır. Bu strateji AB'nin Afrika üzerinde, diğer uluslararası rakiplere göre karşılaştırmalı üstünlük kurması üzerine temellenmiştir. Bu nedenle AB kendisini Afrika'nın doğal ortağı olarak önermiştir⁵²⁹. Nitekim Afrika Stratejisi'nin oluşturulmasının ardından gelen ve özellikle göç konusuna odaklanan Avro-Afrika Göç ve Kalkınma Süreci; kısa adıyla Rabat Süreci, 2006 yılında Sahara Altı Afrika'dan Avrupa'ya kadar yaklaşık 50 ülkenin bakanlarının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Sürecin amacı özellikle göç olgusu üzerinden somut, pratik ve uygulanabilir bir diyalog ve danışma çerçevesi oluşturmak olarak tanımlanmıştır. Bu noktada AB'nin özel önem atfettiği ve Afrika'dan talep ettiği unsur, yasa dışı göçle mücadelede Afrikalı ortaklarının bir politika geliştirmesidir. Bununla birlikte göç ve kalkınma olguları arasındaki bağlantının güçlendirilmesi ve yasal göçün organizasyonunda ortak çalışma hususlarına da özellikle değinilmiştir. Dolayısıyla AB, müdahil olduğu ve ortaklık kurduğu girişimlerde göç diyalogunu daha çok korumacı ve güvenlik odaklı boyutuyla ele aldığını söylemek yerinde olacaktır.

2007 yılında gerçekleştirilen 2. AB-Afrika Zirvesi, diğer adıyla Lizbon Zirvesi, İkinci Avro-Afrika Konferansı'nın içeriği ve programlamasını gerçekleştiren bir Zirve niteliğindedir. Bu Zirve'de ilk defa ortak bir AB-Afrika Stratejisi benimsenmiş ve iki taraf arasındaki, göç konusunu da kapsayan, özel ortaklık alanları tespit edilmiştir⁵³⁰. hemen ardından 2008 yılında Göç ve Kalkınma Konulu İkinci Avro- Afrika Konferansı

⁵²⁹ Dirk Kohnert, "EU- African Economic Relations: Continuing Dominance, Traded for Aid?", German Institute of Global and Area Studies Working Paper No: 82, s. 10. (Çevrimiçi) SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1155041>

⁵³⁰ Söz konusu Deklarasyonda belirtilen 8 ortaklık alanı konuları şunlardır: barış ve güvenlik; demokratik yönetim ve insan hakları; ticaret, bölgesel entegrasyon ve altyapı; milenyum kalkınma hedefleri; enerji; iklim değişimi; göç, hareketlilik ve istihdam; bilim, bilgi toplumu ve uzay.

düzenlenmiş ve Konferansın çıktısı olarak 2009- 2011 yıllarını kapsayan üç yıllık bir işbirliği programı oluşturulmuştur. Bu işbirliği programının konuları ise Rabat Süreci'nden gelen eksenlerle aynıdır ki bunlar yasal göç, düzensiz göç ve göç ve kalkınma konularıdır⁵³¹. Bu zaman zarfı dahilinde 2010 yılında gerçekleştirilen ve Tripoli Zirvesi adıyla bilinen 3. AB-Afrika Zirvesi, göçe ilişkin Afrika- AB ortaklığının önemine dikkat çekerek bir sonraki konferansın ve Dakar Stratejisi'nin tohumlarını atmıştır. Nitekim Zirve'nin sonuç metni niteliğinde olan Tripoli Deklarasyonu'nda, Lizbon Stratejisi'nde belirlenen 8 özel ortaklık alanından birinin göç, hareketlilik ve istihdam olduğu tekrarlanmıştır.

2011 yılında Göç ve Kalkınma Konulu Üçüncü Avro- Afrika Konferansı, Dakar'da gerçekleştirilmiş ve üç yıllık işbirliği programının sonuçlarının incelenmesi ile birlikte 2012-2014 yıllarını kapsayacak olan ve Dakar Stratejisi olarak adlandırılan yeni bir strateji oluşturulmuştur. Bu Strateji'de Batı Afrika göç rotasına ilişkin Rabat Süreci'yle elde edilen verimli diyalogun ikili, bölgesel, alt-bölgesel ve çok taraflı girişimlerle genişletilmesi gereği vurgulanmıştır. Dolayısıyla taraflar, Rabat sürecindeki 3 eksen etrafında yeni belirlenen 10 öncelik amacını benimsemeyi kabul etmişlerdir. Bu öncelik alanları şu şekildedir:

1. Ulusal ve bölgesel kurumlarda hareketlilik projelerini uygulayacak araç ve kapasiteleri oluşturmak
2. Göçmenlerin hak ve entegrasyonlarına saygı duyulduğunu garanti altına almak
3. Düzensiz göçmenlere yönelik sınır yönetimi, geri kabul prosedürleri ve geri dönüş koşullarını geliştirmek
4. Hareketlilik kapsamında tarafların değişimini kolaylaştırmak
5. Yardıma muhtaç gruplara yönelik korumayı güçlendirmek
6. Nüfus müdürlüklerinin yönetimini modern ve güvenli hale dönüştürmek

⁵³¹ Second Euro- African Ministerial Conference on Migration and Development sonuç metni, 2008, 15.05.2013, (Çevrimiçi) http://www.dialogueuroafricanmd.net/web/uploads/cms/Paris-Conference_Migration-Development---Final-statement.pdf

7. Göç ve kalkınma konularında daha dahil edici bir yaklaşım oluşturmak
8. Göçmen dövizlerinin kaynak ülkeye fayda sağlayacak şekilde hareketliliğini sağlamak
9. Kaynak ülkelerle göçmenlerin birbirlerine yakınlaştırılmalarının önemini açığa çıkarmak
10. Bilgi alma ve paylaşma konularında işbirliği ve siyasi tutarlılık üzerine bir taban yaratmak⁵³².

Görüldüğü gibi Dakar Stratejisi, 2005 yılından bu yana AB-Afrika ortaklık stratejisinin oluşum amaçlarıyla farklılık göstermemekte; fakat amaçların spesifikleşmesi ve girişimlerin artırılması anlamında bir derinlik yaratılmaya çalışılmaktadır. Söz konusu öncelikler, genel olarak değerlendirildiğinde, AB tarafına finansal destek ve kurumsal yapılanma anlamında sorumluluklar yüklerken; Afrika tarafına ise AB'ye istenmeyen göçü engellemek, azaltmak ve yasal göçü organize etmek üzerinden sorumluluklar yüklediği görülmektedir.

B. AKP Ülkelerine Yönelik Güvenlik ve Koruma Odaklı Göç Diyalogu

AKP ülkelerinin Avrupa'ya özellikle yasa dışı ve düzensiz göçünden kaynaklı sorunların önüne geçmek için AB'nin kullandığı iki temel mekanizma olan güvenlik ve koruma odaklı göç politikaları, AB'de 1990'lı yıllardan bu yana geliştirilmeye çalışılan politikalarlardır. Bu kapsamda, söz konusu başlık içerisinde incelenen alt başlıklarla uyumlu olarak, güvenlik mekanizması içerisinde dış sınır kontrolü, ortak sınırlar politikası ve sınır dışı etme eylemlerine yönelik düzenlemeler söz konusuyken; koruma mekanizması kapsamında AKP ülkelerinde çatışmalı bölgelere müdahalede bulunma, geri kabul anlaşmaları ile mülteciler, devletsiz kişiler ve sığınmacıların gönderilmesi veya ülke topraklarına alınmaması eylemleri yer almaktadır.

⁵³² Third Euro- African Ministerial Conference on Migration and Development sonuç metni 2011, 15.05.2013, (Çevrimiçi) http://www.dialogueuroafricanmd.net/web/uploads/cms/Dakar-strategy_-_Ministerial-declaration-migration-and-development_-EN.pdf

İlk olarak koruma mekanizması ile başlamak gerekirse, bu mekanizmanın temelinde AB'ye gelmek isteyen göçmen veya mültecileri destekleyen veya onları cesaretlendiren faktörleri etkilemek amaçlanmaktadır. Burada kaynak ülkelerdeki göç ve mülteci akınlarına ilişkin kökensel nedenler kalkınma yardımı, doğrudan yabancı yatırım veya dış politika araçlarının kullanılması, diğer yandan kaynak ülkeler ve bölgelerde mülteci korunma programlarının yürürlüğe sokulmasıyla ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Bu yaklaşımda, sığınmacı lobi gruplarının da savunduğu gibi, sığınmacı veya yasa dışı göçmen korunmasına ilişkin negatif bir etken oluşmaktadır. Şöyle ki koruma birçok sığınmacıyı AB ülkelerinde sığınma arayışı yapmak ve koruma almaktan mahrum bırakmakta ve diğerlerini de tehlikeli ve sömüren kaçakçılık veya insan trafiği yoluyla Batı Avrupa'ya ulaşmasına sevk etmektedir⁵³³. Bu durum göç açısından değerlendirildiğinde, son zamanlarda alınan korumacı tedbirlerin Afrika'daki göç rotasının değişmesi ve insanların giderek daha tehlikeli ve yasa dışı yollara yönelmesine ve eskiye oranla daha büyük can kayıplarına yol açtığı söylenebilir.

AB ulus devletleri için dış sınır kontrolleri onların kimlikleri ve güvenliklerinin gereğidir ve bu nedenle dış sınır kontrolü sorgulanamaz bir şekilde meşrudur. Bütün Komisyon ve Konsey belgeleri bu durumu tekrarlar. AB'nin dış sınırlarında polis ve sınır kontrolü eylemlerini uyumlaştırmaya yönelik çabalar 1991 yılında bir Konvansiyon taslağı halinde başlamış ve AHGI tarafından önerisi yapılmıştır. Bu taslakta sınırlardaki kontroller için ortak standartlar, ortak bir vize rejimi ve kabul edilemez yabancılara yönelik ortak bir liste oluşturulması öngörülmüştür.

Dış sınır kontrolü ulusal egemenliği doğrudan etkilemekte olduğundan ve özellikle İspanya ile İngiltere arasında Gibraltar'ın statüsü ve ATAD'ın başvuru, tahkim ve yorum mekanizmasına yönelik anlaşmazlıklar yaşanmasından ötürü dış sınır kontrolü mekanizmasının tartışıldığı Konvansiyon'dan başarılı bir sonuç elde edilememiştir. Bununla beraber aynı Konvansiyonda göç, sığınma ve dış sınır kontrolü alanlarında ulusal bazda çalışan görevli personele yönelik eğitimler, personel değişimi ve işbirliği

⁵³³ Boswell, a.g.e., s. 625.

ile ilgili ortak eylem önerileri dikkate alınmış ve bu sayede sonraki yıllarda oluşturulacak ve dış sınırlarda işbirliği için finansman sağlayan Odysseus⁵³⁴ ve ARGO⁵³⁵ programlarının temelleri atılmıştır.

AB’de ortak dış sınırlar politikası üretmede, üye devletlerin kendi yetkilerini Topluluğa devretme ile ilgili gönülsüz davranmalarından yaşanan yavaşlığa rağmen 2004 yılında Göç İrtibat Ofisleri (ILO) kurulmasına yönelik bir düzenleme benimsenmiştir⁵³⁶. Yasa dışı göçle mücadelede AB üyesi olmayan ülkelerde kurulan bu ofislerin temel kuruluş amacı, yasa dışı göçmenler, göç rotaları, yasa dışı göçmenlerin geri gönderilmesi gibi alanlarda bilgi değişimini gerçekleştirmektir. Ekim 2004’te “AB Üye Devletlerinin Dış Sınırlarında Operasyonel İşbirliği Yönetimi İçin Avrupa Ofisini Kuran Konsey Düzenlemesi” uyarınca ortak bir sınır kurumu oluşturmuştur⁵³⁷. Bu Ofis’in temel görevleri üye devletler arasında operasyonel işbirliğinin koordinasyonu, eğitim ve genel eğitim standartlarında destek, risk analizi, sınırlardaki araştırmaların takibi, üye devletlere yönelik ekstra teknik ve operasyonel yardım ve ortak geri dönüş operasyonlarına tedarik desteği olarak sıralanmaktadır⁵³⁸. Bu mekanizmanın hemen ardından 2005 yılında kurulan FRONTEX ortak dış sınırlar kurumu ile CIREA ve CIREFI oluşumlarına bu başlık kapsamında detaylı değinilecektir.

AB’de güvenlik mekanizmasını çalıştıran bir diğer unsur olan sınır dışı etme, Palma Belgesi’nde de dile getirildiği gibi, AB’nin göç kontrolü politikalarının temel

⁵³⁴ Üye ülkelerin dış sınırları, sığınma ve göç politikasında üye devlet yetkilileri arasında eğitim, bilgi, değişim ve araştırma çerçevesi oluşturarak işbirliğini artırmak amacıyla kurulmuş bir Topluluk Programıdır. 1998 yılında Sherlock Programı’na göç ve sığınma unsurlarının da eklenmesini içeren bir Konsey kararı takiben bu Programın adı ve kapsamı değiştirilmiş ve Odysseus programı böylece oluşturulmuştur.

⁵³⁵ Odysseus Programının yerine gelen yeni Eylem Programıdır. 2002 yılında bir Konsey kararı ile oluşturulmuştur ve 2006 yılına kadar geçerli olmuştur.

⁵³⁶ Council Regulation (EC) No. 377/2004 on the Creation of an Immigration Liaison Officers Network, 19 Şubat 2004.

⁵³⁷ Council Regulation (EC) No 2007/2004 on Establishing a European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union, 26.10.2004, L 349/1.

⁵³⁸ Council Regulation (EC) No 2007/2004, Bölüm II, madde 2-14.

unsuru olarak görülmektedir. Bilindiği üzere AB hukukunda reddedilmiş bir sığınma başvurusu sahibinin karşılaştığı son muamele sınır dışı etme eylemidir. Birlik dahilinde ihraç kurallarının karşılıklı tanınması 2000 yılından bu yana tartışılmaktadır ve üçüncü ülke vatandaşlarının ihraç edilmesine yönelik kuralları içeren bir Konsey Yönergesi 2001 yılında benimsenmiştir⁵³⁹. Söz konusu Yönerge'nin 7. maddesi, üye devletlerin göç politikasını ve sınır dışı etme eylemini uygulayabilmek için AB fonlarından finansal destek sağlayacağını bildirmektedir ve bu durum ortak bir düzenleme yapma ihtiyacının sebebini ortaya çıkarmaktadır. Nitekim bu durum bir Konsey Kararı ile düzenlenmiş ve 2001/40/EC sayılı Yönerge'nin üye ülkelerde uygulanmasından kaynaklanan finansal dengesizliklerin telafi edileceği belirtilmiştir⁵⁴⁰. Dolayısıyla dış sınır kontrolü ve ortak sınırlar konusunda da görüldüğü gibi, sınır dışı etme konusunda da üye ülkelerin AB'ye yetki devrine yönelik ortak eylem yapması durumu ancak istenmeyen göçü önlemek ve bu hususta kendilerine kaynak yaratmak söz konusu olduğunda gerçekleşebilmektedir. Bu noktada Birlik politikasını oluşturan kanunların meydana getirilmesinde, AKP ülkelerinin de içerisinde bulunduğu göç gönderen ülkelerin yarattıkları istenmeyen göç tehdidinin oldukça etkili olduğu gözlenmektedir.

1. Çatışmalı Bölgelerde AB Girişimleri

AB, etnik, siyasi çatışma yaşanan veya terör eylemlerinin yoğun olduğu bölgelerde kendisine yapılabilecek olası yasa dışı ve düzensiz göçleri engellemek için Birlik nezdinde girişimlerde bulunmaktadır. AKP ülkelerinin coğrafyasında geçmişten bugüne çatışma ve terör eylemlerinin yoğunluğu göz önünde bulundurulduğunda bu oldukça rasyonel bir politikadır. Nitekim Ruanda, Burundi, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Uganda ve Tanzanya gibi ülkeleri içine alan Afrika'nın Büyük Göller Yöresi'nde var olagelen siyasi dengesizlik ve silahlı çatışmalar sonucu, Birleşmiş

⁵³⁹ Council Directive 2001/40/EC on the Mutual Recognition of Decisions on the Expulsion of Third Country Nationals, 28 Mayıs 2001.

⁵⁴⁰ Council Decision of 23 February 2004 Setting out the Criteria and Practical Arrangements for the Compensation of the Financial Imbalances Resulting from the Application of Directive 2001, 2004/191/EC (OJL060).

Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği 2011 yılı verilerine göre, 5 milyonun üzerinde zorunlu olarak göç etmiş mülteci, sığınmacı ve dahili yerinden edilmiş kişi bulunmaktadır⁵⁴¹. Dolayısıyla AKP ülkeleri kapsamında siyasi çatışma ve kargaşa yaşayan ülkelere bir AB misyonu olarak finansal destek, eğitim, teknik donanım, siyasi reform ve barış koruma desteği sağlanmaktadır. Söz konusu desteklerin bir yandan, yukarıda da dile getirildiği şekliyle, düzensiz ve yasa dışı göçleri engellemek, diğer yandan özellikle postkolonyalist teoriye referansla, eğitim ve reform misyonlarıyla Avrupa'nın üstünlüğü ve bu ülkeler üzerindeki güdümünü sürekli kılmak amacıyla yapıldığını savunmak yerinde olabilecektir. 2003 yılından bu yana AB Afrika'da toplam 14 adet Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası misyonu yürütmüştür.

Afrika kıtasından başlayarak çatışmalı bölgeler ve bu bölgelere yapılan AB müdahaleleri arasında Somali öncelikli ülkelerden biridir. Somali petrol, demir, uranyum ve bakır kaynakları açısından zengin bir ülke olmasına rağmen bir yandan Etiyopya işgali altında olmasından; diğer yandan ülke içerisinde hükümet yanlısı taraf ile radikal islamcılar arasındaki çatışmalardan ileri gelen 20 yıllık bir iç karışıklık durumu yaşamıştır. AB ise bu bölgede görülen iç karmaşaya askeri ve teknik eğitim desteği vererek katkı sağlamaktadır. Bu doğrultuda Afrika Birliği'nin bölgeye gönderdiği barış gücü olan AMISOM'dan farklı olarak AB, 2010 yılından bu yana Somali askeri eğitim misyonu olan EUTM ile 3000 Somali askerini ve yetkiliyi Somali'ye yakın lokasyondaki bir başka ülke olan Uganda'da eğitime tabi tutmuştur. Bu kapsamda eğitimler Somali Savunma Bakanlığı personeline stratejik tavsiyelerde bulunmak ve eğitmenlerin eğitimlerine odaklanmaktadır⁵⁴². Diğer yandan 2008 yılından beri Somali kıyılarında korsanlık faaliyetlerinin bitirilmesi için çalışan AB Deniz Kuvvetleri EUNAVFOR misyonu, diğer bir adıyla Atalanta Operasyonu, 2012 yılında

⁵⁴¹ Y. Kerem Arslan, “Afrika İç- Göçü ve Postkolonyal Vatandaşlık”, *Alternatif Politika*, Cilt 4, Sayı 2, Temmuz 2012, s. 203.

⁵⁴² “EU to Step Up Security Involvement in Somalia”, y.y., New Vision, 2013, 17.03.2013, (Çevrimiçi) <http://www.newvision.co.ug/news/642775-eu-to-step-up-security-involvement-in-somalia.html>

gücünü oldukça artırmıştır. İngiltere'den yönetilen bu misyon, 4-7 gemi ve 2-3 deniz kuvvetleri devriye uçağı ile yürütülmektedir⁵⁴³.

Afrika'da uzun süredir süregelen bir başka çatışma olan Darfur sorunu yine bölgeden gelen ve çatışmalar devam ettikçe katlanarak artması düşünülen göçün nedenlerinden biri olarak görülmektedir ve bu çatışmayı önlemeye ilişkin AB'nin girişimleri olmuştur. Kuzey Sudan devletinin önemli bir parçası olan Darfur, nüfusunun büyük çoğunluğu Arap olmayan, Afrikalı bir etnik yapıya sahiptir ve bu bölge, Sudan Hükümetleri ile 1956 yılındaki bağımsızlık döneminden bu yana anlaşmazlıklardan kaynaklı çatışmalar yaşamaktadır. Çatışmaların kaynağında Darfur halkının etnik farklılığından dolayı zaman içinde marjinalleşmesi, bu bölgenin kalkınmasına Sudan hükümetinin ilgisiz ve tepkisiz kalması, bölgede sıkça görülen kuraklık, kıtlık ve Sudan ile Çad arasındaki bölgesel anlaşmazlıklar sayılabilir⁵⁴⁴. Söz konusu çatışmalar özellikle 2004-2006 yıllarında en şiddetli halini yaşamış ve bu dönemde 180-350 bin kişinin çatışmalar neticesinde öldüğü BM raporlarında belirtilmiştir. 2003 yılında Darfur Krizi'nin patlak vermesinden bu yana Çad, 267 bin Sudanlı mültecinin doğuya göç etme talepleri ile uğraşmaktadır. Dahası 2005- 2010 yılları arasında süren sivil savaşta 131 bin kişi ülke içinde yerinden edilmiştir. 2008-2010 yılları arasında BM ve AB Çad ile Merkezi Afrika Cumhuriyeti'nde çok yönlü ve geniş çaplı bir sivil-askeri misyon üstlenmişlerdir.

Barış süreci çalışmaları Aralık 2010 ve Ocak 2011 dönemlerinde sürdürülmüş ve Katar'ın Doha kentinde on küçük ayaklanmacı grubun birleşmesiyle oluşan Kurtuluş ve Adalet Hareketi ile Hartum hükümeti arasındaki görüşmeler neticesinde 2011 yılının Temmuz ayında Doha Belgesi adıyla anılan Darfur Barış Anlaşması imzalanmıştır. AB'nin Darfur'daki çatışmadan kaynaklı kalkınma ve güvenlik sorunlarının çözümüne

⁵⁴³ Derek E. Mix, The European Union: Foreign and Security Policy, Congressional Research Service Report for Congress, 8 Nisan 2013, s. 13, 24.08.2013, (Çevrimiçi) <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R41959.pdf>

⁵⁴⁴ Daly Belgasmi, "Emergency Operations: Darfur, A Case Study", **Refugee Survey Quarterly**, Cilt 26, Sayı 4, 2007, s. 244.

yönelik girişimleri ise barış süreci sonrasında gerçekleşmiştir⁵⁴⁵. Bu anlamda Birlik'ten gelen somut bir katkı 7-8 Nisan 2013 tarihinde Doha'da düzenlenen Darfur'un İmar ve Kalkınması İçin Uluslararası Donörler Konferansı'na katılarak 27,5 milyon Avro bağışta bulunmasıdır⁵⁴⁶. Bu bağış oranı ABD ve Japonya gibi güçlü devletlerin katılmadığı bir toplantıda, Almanya ve İngiltere'nin ardından yapılan en yüksek bağıştır. AB bu vesileyle, bölgede barış sürecini devamlı kılmak, siyasi istikrarı sağlayarak ülkede yaşam standardını yükseltmek, güvenli ortam yaratmak ve dolayısıyla da yasa dışı göçleri engellemek amacını taşımaktadır. AB'nin bu kapsamlı yaklaşımı, siyasi angajman, güvenlik desteği, diplomatik müdahale, istikrarlaştırma programı, kalkınma işbirliği ve insani yardım gibi çok farklı araçları içermektedir. Bu anlamda örneğin EUFOR Çad misyonu askeri bir misyon olarak siviller ve BM personelinin korunmasını içermekte iken Çad'da var olan adli sistemin rüşvet olgusuna mahkum olmasından ötürü AB'nin devlet dışı aktörleri tarafından desteklenen PRAJUST misyonu Çad'da kamusal otoriteyi ana sektör olarak görerek hukuki sistem araçlarıyla hukuki devlet olgusunu desteklemeyi amaçlamaktadır. AB bu girişime 25 milyon Avro fon ayırmış ve adli reformdaki bazı gelişmeler raporlanmıştır⁵⁴⁷.

Çatışmalı bölgelerin bir diğeri olan Kongo Demokratik Cumhuriyeti siyasi karmaşalardan dolayı, özellikle son 10 yıldır, AB'ye en yoğun göç dalgasını gerçekleştiren AKP ülkelerinden biridir. Geçtiğimiz 10 yıl içerisinde Demokratik Kongo Cumhuriyeti ordusunun isyancı güçler olan Hutu Grubu⁵⁴⁸ ve Mai-Mai gruplarına

⁵⁴⁵ AB ile Sudan arasında Cotonou Anlaşması'nın Sudan tarafından onaylanmaması nedeniyle Sudan, Avrupa Kalkınma Fonu'nun 10. Dönem yardımlarından faydalanamamıştır. Bunun yerine Avrupa Komisyonu, 2010 yılında Sudan için 150 milyon Avro'luk özel bir fon tahsis edilmesini önermiş ve Konsey 2010/406/EU sayılı kararıyla bu fonun Sudan ve Güney Sudan'a tahsis edilmesine karar vermiştir.

⁵⁴⁶ Tarihsel ve Siyasi Boyutuyla Darfur: Çatışma, İnsani Kriz, Uluslararası Müdahale ve Barış Şansı, y.y., International Middle East Peace Research Center Raporu, Nisan 2013, s. 31.

⁵⁴⁷ Aoife Spengemen, "Managing the Chadian Crisis: An assesment of EU and UN Involvement in the Chadian Humanitarian and Political Crisis", **European Security Review**, ERS 57, Temmuz 2012, s. 3, 6.

⁵⁴⁸ Ruanda, Burundi ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ni içerisine alan ve bölgenin en kanlı çatışmalarından biri olan Hutu- Tutsi etnik yarılmasında ortak kültürel, tarihsel ve dilsel yapıları olan bu iki grubun aslında siyasi kimlik farklılığından dolayı çatışma yaşadıkları gözlenmektedir. Tarihsel

yönelik BM desteğini alarak gerçekleştirdiği operasyonlarda çok sayıda insan ölmüş ve diğerleri de insanlık dışı muamelelere tabi olmuşlardır. Siyasi çatışmalar içerisindeki Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ne ekonomik ve siyasi yönden destek olmak amaçlı Avrupa Komisyonu, Avrupa Kalkınma Fonu bünyesinden 2008-2013 döneminde toplam 1000 milyon Avro'luk destek sağlamıştır⁵⁴⁹. Rehabilitasyon Destek Programı olarak adlandırılan bu çok yıllık yardım programında söz konusu kaynak, insani yardım konusu ile birlikte karayollarının inşası, su üretim, depolama ve içme suyu inşası gibi alanlarda harcanmıştır. Diğer yandan AB, 2005 yılında Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde güvenlik sektörüne yönelik reform misyonu olan EUSEC RD Congo'yu askeri reformlar ve modernizasyon hususunda danışmanlık amacıyla oluşturmuş ve aynı bölgede 2007 yılında polis eğitim misyonu EUPOL RD Congo oluşturmuştur⁵⁵⁰.

Afrika'da siyasi çatışmaların devam ettiği bir başka ülke olan Nijerya'da Nijer Delta⁵⁵¹ militanlarının eylemlerinin ardından onun yerine 2001 yılında kurulduğu söylenen ve radikal islamcı bir örgüt olan Boko Haram'ın gerçekleştirdiği eylemler özellikle son 10 yıldır bu ülkenin karmaşa içerisinde bulunmasına yol açmaktadır. Bununla beraber her ne kadar Nijer Delta militanlarının yakın zamanda aktif eylemleri olmasa da petrol zenginliği ile bilinen bu bölgede karmaşa devam etmekte, bölgedeki petrol rezervlerinin bir kısmına çeteler tarafından el konularak korsan olarak satılmaktadır. AB'nin Nijerya'ya yönelik destekleri Cotonou Anlaşması gereğince 10.

olarak incelendiğinde, Hutu topluluğu tarım ile ilgilenmekte; Tutsi topluluğu ise genel anlamda hayvancılık ve yetiştiricilikle ilgilenmektedir. Söz konusu çatışmalar güç ve iktidar ilişkisi üzerinden oluşan bir Tutsi kimliğine karşı merkezi devlet yapısına tebaa olmakla eşleşen Hutu kimliği arasında kolonyal dönem öncesinden günümüze kadar devam etmiştir. Detay için Bkz. Y. Kerem Arslan, a.g.e.

⁵⁴⁹ European Commission, Development and Cooperation- Europaid, Country Cooperation with Democratic Republic of Congo, 16.05.2013, (Çevrimiçi)

http://ec.europa.eu/europeaid/where/acp/country-cooperation/congo-democratic-republic/congo_en.htm

⁵⁵⁰ Mix, a.g.e., s. 14.

⁵⁵¹ Nijer delta militanları Nijerya'dan ayrılarak bağımsız bir ülke kurmak ve Nijer Delta bölgesindeki petrol kaynaklarına sahip olmayı amaçlamışlar, bu amaç doğrultusunda petrol hatlarını kuşatılması, petrol uzmanlarının kaçırılması ve petrol tesislerinin bombalanmasını eylemlerini gerçekleştirmişlerdir.

dönem Avrupa Kalkınma Fonu bütçesinden karşılanmaktadır ve buna göre 2008- 2013 yılları arasında toplam 677 milyon Avro'luk finansal destek barış ve güvenlik; yönetim ve insan hakları; ticaret ve bölgesel entegrasyon başlıkları üzerinden dağıtılmaktadır⁵⁵². Bu kapsamda özellikle yönetim başlığı altında göç ve göç trafiği konularında reformlar yapılmasının beklendiği AB- Nijerya Strateji Belgesi ve Ulusal İndikatif Programında dile getirilmiştir. Bu belgede AB- Nijerya arasındaki siyasi diyalogun etkenlerinden biri Nijerya'nın kalkınma gündemini desteklemek ve insan trafiğini kontrol altında tutmak için içe ve dışa göç akışlarının yönetimi olarak gösterilmiştir⁵⁵³. Dolayısıyla böyle bir diyalogun kurulabilmesinin en öncelikli varsayımlarından biri barış ve güvenliğin sağlanmasıdır. Barış ve güvenlik misyonlarının dışında Nijerya için AB, EUCAP SAHEL adı verilen sivil eğitime yönelik misyonunu Temmuz 2012 yılından bu yana yürütmektedir. Bu amaç doğrultusunda çalışan 50 personeli ile misyon, Nijeryalı polislerin ve güvenlik güçlerinin terörizm ve organize suçlarla mücadele kapasitesini güçlendirmek ve bunu yaparken Nijer ve Sahel bölgesinde siyasi istikrar, yönetim ve güvenliği genel olarak geliştirmeyi hedeflemiştir. AB ayrıca hava yolu güvenliğini sağlamak için Eylül 2012'den beri Güney Sudan'da EUAVSEC misyonunu da yürütmektedir⁵⁵⁴.

AKP ülkeleri coğrafyasında kriz ortamına bulunan bir diğer ülke olan Mali'de özellikle 2013 yılında tırmanan şiddet olayları, Fransız güdümlü bir AB müdahalesini gerekli kılmıştır. Terörizmin ülkelerarası doğası ve Mali ile komşuları arasındaki güçlü ekonomik ve insani bağımlılık bu krizde Afrika boyutunu ve bölgelere yönelik boyutu belirgin bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Fransızca konuşan Afrika'yı doğrudan ilgilendiren Mali krizi yorumlarına göre orada gerçekleşenler potansiyel olarak kendi ülkelerinde de tekrarlanabilir olaylardır. Krize bağlı olarak Mali'de oluşan güvenliksiz

⁵⁵² European Commission, Development and Cooperation- Europaïd, Country Cooperation with Nigeria, 16.05.2013, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/europeaid/where/acp/country-cooperation/nigeria/nigeria_en.htm

⁵⁵³ European Community- Federal Republic of Nigeria Country Strategy Paper and National Indicative Program for the period 2008- 2013, 2008, 15.05.2013, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/development/icenter/repository/scanned_ng_csp10_en.pdf

⁵⁵⁴ Mix, a.g.e., s. 12.

ortamın komşuları için doğrudan ekonomik ve insani etkileri olmaktadır. Dolayısıyla zaman içinde bu olaylar genel olarak Afrika kıtasının gündemine oturmuş ve bu nedenle de müdahaleler ECOWAS'ın dahil olduğu bir platformla yapılmıştır. Mevcut durumda Mali ve Sahel'deki krizlerin bitmemesi nedeniyle AB ve Fransız planlama mercileri, AB Dış eylem temsilcileri ile ECOWAS arasında yeni işbirliği formlarına kapıların açık tutulması gerektiğini düşünmektedirler⁵⁵⁵. Dolayısıyla AB için Mali örneği, AKP ülkelerinde güvenliksiz ortamın artmasında sadece Afrika'nın çözüm üreteceği bir Afrika sorunu olmadığını; aksine uluslararası tehdit ve bazı Avrupalılar ve Afrikalılar için ortak bir sorun olarak müdahale gerektirdiğini meşrulaştıran en güncel örnek vasfını korumaktadır.

2. Ortak Dış Sınırlar Politikası

AB'de ortak dış sınırlar politikası oluşturma konusunda üye devletlerden gelen egemenlik devri endişesinden dolayı uzun süre ortak bir eylem yapılamamış ancak öncesinde dış sınırlarda kontrol sağlanması için istihbarat toplama veya bilgi değişimi faaliyetlerini yürüten CIREA ve CIREFI kurumları oluşturulmuştur. ILO'ların kurulmasını takiben ise dış sınırlarda ortak korumayı içeren ve Birliğin dış sınırları dahilinde yasa dışı ve düzensiz göç hususlarında kontrol sağlamaya odaklanan FRONTEX ajansları 2005 yılında oluşturulmuştur.

Burada Amerika'ya gerçekleştirilen 11 Eylül saldırılarının AB'nin göçmenler için daha da büyük bir miktarda haline gelmesi ve Afrika'dan gelen göçmen sayısının bölgedeki çatışmalar, açlık ve hastalıklardan dolayı artması ile AB'nin özellikle Akdeniz sahilindeki kontrolleri artırmaya karar vermesi önemli faktörler olarak yer almaktadır⁵⁵⁶. Bu başlık kapsamında FRONTEX operasyonları ile CIREA ve CIREFI faaliyetleri alt başlıklar halinde incelenerek operasyonların sonuçları analiz edilecektir.

⁵⁵⁵ Damien Helly ve Camilla Rocca, "The Mali Crisis and Africa- Europe Relations", **European Centre for Development Policy Management**, Sayı 52, Haziran 2013, s. 2, 8.

⁵⁵⁶ Adepoju, Noorloos ve Zoomers, a.g.e., s. 45.

a. FRONTEX Operasyonları ve Sonuçları

FRONTEX, 7 temel misyon üzerinden hizmet sunan bir kurumdur. Bu hizmet alanları sırasıyla: üye devletlerin ekipman ve elemanlarını kullanarak dış sınırlarda gerçekleştirdikleri ortak operasyonlar, Birliği çevreleyen sınır bekçileri için eğitimler, dış sınırlardaki istihbarat analizlerinden oluşturulan risk analizleri, Avrupa'nın sınır kontrol personeli ile bu konuda faaliyet gösteren endüstri ve araştırma kuruluşlarını biraraya getiren araştırma faaliyetleri, AB içerisinde uzmanlar, ekipman ve teknik araştırmalarını biraraya getiren veritabanı havuzu yoluyla hızlı cevap verebilme becerisi, üye devletlerin ortak geri dönüş operasyonlarına yardım ve son olarak bilgi sistemleri ve bilgi paylaşım ortamının koordinasyonudur.

Yukarıda sıralanan hizmet alanları içerisinde eyleme yönelik en önemli hizmetlerden biri olan operasyonlar başlığı, yıllık risk analizi raporları çerçevesinde şekillenmektedir. Üye devletler çapında gerçekleştirilen yıllık FRONTEX toplantılarında risk analizleri uyarınca operasyonel plan oluşturulmakta ve bu planın uygulanacağı ülke veya ülkelere yönelik ekipman ve uzman görevlendirmeleri tamamlanarak operasyon harekete geçirilmektedir. 2011 yılından bu yana söz konusu operasyonlar yeni kurulan bir mekanizma olan Avrupa Sınır Koruma Takımları (EBGT) tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu operasyonlar genel olarak iki türdedir. Bunlar geri dönüş ve hızlı müdahale operasyonlarıdır.

Geri dönüş operasyonları üye ülkelerde yasa dışı olarak ikamet etmekte olanlara ilişkin ülkeler arasında imzalanan geri dönüş anlaşmalarına istinaden gerçekleştirilen geri gönderme eylemleridir. Bu noktada FRONTEX, operasyonun gerçekleştirileceği üye ülke veya ülkelerle iletişim kurulup gönderilecek kişilere yönelik bilginin temin edilmesi, geri gönderme işleminin hangi yolla yapılacağına tespiti ve operasyondan sorumlu ekibin atanması görevlerinden sorumludur. Geri gönderme işlemleri genellikle hava yolu kullanılarak yapılır ve geri gönderilen kişilere FRONTEX görevlilerinden oluşan bir ekip eskortluk etmektedir. Bu operasyonlara ilişkin giderler genellikle

FRONTEX bütçesinden veya harcamaların çeşitlenmesi durumunda Avrupa Geri Dönüş Fonu'ndan karşılanmaktadır. İkinci tür FRONTEX operasyonu hızlı müdahale operasyonlarıdır. Bu operasyonlar AB üye devletlerinin acil ve sıradışı bir yasa dışı göç baskısı yaşamaları durumunda gerçekleştirilmektedir. Burada da yardım talep edilen bölgeye hızlı bir şekilde personel desteği, teknik destek veya eğitim desteği gibi yardımlar yapılmakta ve bu yolla yasa dışı göç baskısının azaltılması ve bu baskının oluşturduğu olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır.

AKP ülkelerine yönelik olarak gerçekleştirilen güncel FRONTEX operasyonları incelendiğinde en fazla operasyon düzenlenen ülkenin Nijerya olduğu söylenebilir. Bu kapsamda 2013 yılına ilişkin Risk Analizi raporu incelendiğinde, 2012 yılında 9345 Nijeryalının geri gönderilmesine karar verildiği görülmektedir⁵⁵⁷. Nitekim, 2013 ve 2012 yıllarında Nijerya'ya yönelik 5 Schengen üyesi ülkede (Norveç, İtalya, Avusturya, İngiltere, Hollanda) gerçekleştirilen geri gönderme operasyonlarında, bu amaç doğrultusunda yaklaşık 4 milyon Avro harcadığı FRONTEX internet sitesinden yayınlanmıştır⁵⁵⁸.

Yapılan operasyonların AB boyutunda etkisi, üye ülkelerde istenmeyen ve yasa dışı göçle ikamet eden nüfusun azalması veya bu kişilerin potansiyel göçlerinin önüne geçilmesi olabilir fakat bu etkilerin kısa dönemli etkiler olduğunu da belirtmek gerekir çünkü AKP ülkeleri grubunda bu operasyonların sonucu, genel olarak, insan haklarına aykırı yeni yasa dışı göç eğilimlerine ve göç rotalarının değişmesine yol açmaktadır. Örneğin bir AB girişimi olarak FRONTEX tarafından koordine edilen Batı Afrika kıyısının kara sularında göçü engellemek amaçlı devriye gezme girişimleri ve 2006 yılında Hera II operasyonu ile başlatılan devriye operasyonları Moritanya, Senegal ve Cape Verde'den göçün azalmasına karşılık göçün hareket noktalarının Gambiya, Gine

⁵⁵⁷ FRONTEX Annual Risk Analysis 2013, Polonya, Nisan 2013, s. 76, 16.05.2013, (Çevrimiçi) http://www.frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annual_Risk_Analysis_2013.pdf

⁵⁵⁸ İlgili bilgiler FRONTEX resmi web sitesi içerisinde "operasyonlar arşivi" başlığı içerisinde yer almaktadır. Bu sitenin ilgili linkine erişim için bkz. (Çevrimiçi) <http://www.frontex.europa.eu/operations/archive-of-operations/>

ve Gine Bissau'ya kaymasına neden olmuştur⁵⁵⁹. Bu da kontrollerin artmasının caydırıcılığa etkisinin az olduğunu kanıtlamaktadır. Nitekim FRONTEX operasyonları göç ağlarının güneye doğru kaymasına ve göçmenlere sınırı geçmede yardımcı olan göç endüstrilerinin yoğunlaşmasına yol açmıştır. Göç baskısının güneye inmesine ek olarak AB sınır kontrollerinin dışsallaştırılması insan hakları problemlerinin oluşmasına neden olmuştur⁵⁶⁰. Yeşiller Milletvekili Judith Sargentini'nin demecinde belirttiği üzere, 2011 yılının ilk 7 ayında yasa dışı göç ve insan kaçakçılığı olaylarından dolayı Akdeniz'de yaklaşık 1500 kişi boğularak ölmüştür ki bu da FRONTEX'in ilgili konulara yönelik yaşam kurtarma operasyonlarının yetersizliğini gözler önüne sermektedir⁵⁶¹.

b. CIREA ve CIREFI Faaliyetleri

Dış sınır kontrollerinde üye ülkeler arasında gün geçtikçe artan işbirliği faaliyetlerinin yanı sıra bilgi değişim sistemlerinin oluşturulması da göç politikasının Avrupalılaşmasına hizmet etmiştir. 1978 yılında Almanya, İtalya, Avusturya, İsviçre ve Fransa'nın İçişleri Bakanlarıyla kurulan, temel amacı terörizm ile mücadele olan ve Viyana Grubu olarak adlandırılan grup, AHGI grubu ile birlikte yasa dışı göçle mücadele konulu bir toplantı gerçekleştirmişler ve bu toplantının sonuçlarından birini uygulamak üzere, 24-25 Ocak 1991 tarihlerinde “Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nden Kişilerin Dolaşımına Yönelik Bakanlar Konferansı” düzenlenmiştir. Konferansın konusu Doğu-Batı ve üçüncü ülkelerden göçün yeni demokrasilerin teşviki vasıtasıyla kontrol altında tutulmasıdır. Bu Konferans söz konusu amaçlar doğrultusunda Budapeşte süreci olarak tanımlanan sürecin ortaya çıkmasına yol açmıştır⁵⁶². Aynı yıl AHGI göç

⁵⁵⁹ Carling ve Carretero, a.g.e., s. 48, 49.

⁵⁶⁰ Adepoju, van Noorloos ve Zoomers, a.g.e., s. 45.

⁵⁶¹ Analysis Criticism of FRONTEX Operations at Sea Mounts, y.y., Statewatch Analizi, Kasım 2012 , s. 3, 15.05.2013, (Çevrimiçi) <http://www.statewatch.org/analyses/200-frontex-search-rescue.pdf>

⁵⁶² Başkanlığını Türkiye'nin yapmakta olduğu ve Hükümetlerarası yapısı ile bilinen Budapeşte süreci, 3 aşamadan oluşmaktadır, bunlar: 1993-2003 yıllarını kapsayan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleriyle işbirliği süreci, 2004-2009 yıllarını kapsayan ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nu işbirliği çerçevesine sokan ikinci süreç ve son olarak 2010 yılında başlayan İpek Yolu bölgesel yaklaşım sürecidir. Detay için Bkz. ICMPD web sitesi, (Çevrimiçi) <http://www.icmpd.org/Budapest-Process.1528.0.html>

konularında ülkelere danışmanlık hizmeti sağlamak amacıyla “hızlı danışma merkezi” isimli bir oluşum meydana getirmiştir. Bir yıl sonra, 1992 yılında, bilgi değişiminin sağlanması için CIREFI ve CIREA kurulmuştur.

CIREA'nın temel amacı sığınma arayanların kökenlerine ilişkin istatistiki bilgi sağlamak, üye ülkeler arasında analizlerin ve geleceğe yönelik stratejilerin değişimini gerçekleştirmek yoluyla sığınma arayanları kontrol etmek ve bu figürleri azaltmak olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle de CIREA'nın temel çalışması istatistiki bir sistem oluşturarak istatistiki kavramları uyumlaştırmak ve üye ülkelere sığınma arayanların kökenlerine ilişkin ortak durum raporları hazırlamaktır. CIREFI'de CIREA gibi hükümetlerarası düzenlemeler şeklinde kurulmuş ve sonradan Maastricht düzenlemeleri içerisine yerleştirilmiştir. Bu kurum üye ülkelerin uzman temsilcilerinden oluşmaktadır ve bu uzmanların görevi yasal ve yasa dışı göçe ilişkin bilgiyi toplamak, değişimini sağlamak ve sonuçlar üretecek ve zaman zaman tavsiyelerde bulunacak şekilde bilgiyi analiz etmektir⁵⁶³.

Dolayısıyla Konsey tarafından CIREFI, hukuka aykırı ikamet ve belgesiz göçün önlenmesi ile sınırdışı etme ve bu kişileri ülkesine geri gönderme pratiklerini sağlamak konularında meşru otorite olarak görülmüştür. Bu husus 1995 yılında Avrupa Parlamentosu tarafından eleştirilmiş ve bu iddiada CIREFI'nin yasa dışı göçün kontrol edilmesi için tasarlanmış temel bir araç olduğu ve faaliyetleri de AB'yi Kuran Antlaşma'nın VI numaralı Başlığı gereğince hukuki etkilere sahip olması gerekçesiyle bir yasa çıkarılması durumunda Konsey'in onayı öncesinde Parlamento görüşüne gerek duyulmaması anlamına geleceği ve bu anlamda AB Antlaşması K6 maddesi hükümlerine aykırılık teşkil ettiği belirtilmiştir. Fakat Parlamento'nun bu iddası bir Konsey raporu ile red edilmiştir⁵⁶⁴. Bunun yanı sıra Parlamento raporunda CIREFI ve CIREA eylemlerinin gizliliğine atıf yapılarak bu iki kurumun bilgi toplama

⁵⁶³ Council Conclusions on the Organisation and Development of the CIREFI, OJ C 274, 30.1.1994, s.6.

⁵⁶⁴ Fortress Europe Circular Letter- FECL 38, European Parliament Rejects Council Conclusion on CIREFI, Ekim 1995, 22.03.2013, (Çevrimiçi) <http://www.fecl.org/circular/3803.htm>

faaliyetlerinin Avrupa Komisyonu İstatistik Ofisi, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Europol ile örtüşmesi gereği vurgulanmıştır. Nitekim bu eleştiriye cevaben 2001 yılında COREPER (AB Daimi Temsilciler Komitesi) kapsamında düzenlenen bir toplantıda CIREFI ve Europol (Avrupa Polis Teşkilatı) arasındaki ortak çalışmalarını geliştirmek amacıyla ortak bir çalışma listesi oluşturulmuştur⁵⁶⁵. 1994 yılından beri CIREA ve CIREFI çalışmaları kapsamına üçüncü ülkeleri de almışlardır ve 1999 yılında CIREFI kapsamında erken uyarı sistemi kurularak yasa dışı göç göstergelerinin temin edilmesi ve bu konuda tehdit oluşturabilecek durumların önceden tespiti ve örneğin belirli milletler veya seyahat belgesi sahteciliğinde yeni türler ile ilgili yoğunlaşmış çalışmalar gerçekleştirmek gibi konularda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır⁵⁶⁶. Göçle mücadelede üçüncü ülke işbirliğine yönelik bu gelişme sonradan 2003 yılında kurulan Risk Analiz Merkezi ile genişletilmiştir. Dolayısıyla zamansal anlamda CIREA ve CIREFI faaliyetlerinin AB gündemine FRONTEX'den önce yerleştirilmesini şaşırtıcı bulmamak gerekir. Nitekim Birlik öncelikle yasa dışı göç tehlikesi ve bu tehlikenin uzun dönemli yansımalarına ilişkin analiz ve istatistiki tespit çalışmalarıyla sonuçları görebilecek duruma gelmiştir. Bununla eş zamanlı olarak geri kabul anlaşmaları ile ikili anlaşmalar zemininde sorunu kaynağında çözmeye yönelik girişimlerde bulunurken sonradan kurduğu FRONTEX mekanizmasıyla, kendi dış sınırlarında yasa dışı göç ve sığınma sorunlarına yönelik pratik çözümleri amaçlayan faaliyetler oluşturmuştur.

3. Geri Kabul Anlaşmaları Konusu

Geri kabul anlaşmaları, sınır dışı etme engelini çözecek şekilde, göç akışının kontrol edilmesinde ve üçüncü ülkelere göç kontrolünün empoze edilmesinde kullanılan en temel araçlardan biridir. Bu aracın işlevselliği ve öneminin farkında olan AB, 1996

⁵⁶⁵ Malcom Anderson ve Joanna Apap, **Striking a Balance Between Freedom, Security and Justice in an Enlarged European Union**, Centre for European Policy Studies, Brüksel, 2002, s. 38.

⁵⁶⁶ Council Resolution 7965/99, LIMITE, CIREFI 20, MIGR 33 on The Creation of an Early Warning System for the Transmission of Information on Illegal Immigration and Facilitator Networks, 11.5.1999.

yılından itibaren uygulanmasına karar verilen üçüncü nesil geri kabul anlaşmalarına⁵⁶⁷ yönelik politikasını, göç yönetimi kavramı dahilinde AKP ülkeleriyle özellikle ekonomik işbirliği ve Birliğin dış politikası ile ilişkilendirerek yürürlüğe koymuştur. Bu kapsamda Amsterdam Antlaşması 63-3(b) maddesi ile geri kabul konularını Topluluk yetkisi kapsamına sokarak Topluluğu geri kabul anlaşmalarını tamamlamak için güçlendirmiştir⁵⁶⁸. Dolayısıyla üçüncü nesil ve 2001 yılından itibaren uygulanmaya çalışılan dördüncü nesil geri kabul anlaşmaları mantığında, AB ve AKP ülkeleri arasındaki ekonomik işbirliği ve yardım anlaşmaları, geri kabul anlaşmalarının uygulanması şartı ile birleştirilmekte ve geri kabul anlaşmalarının imzalanması sözkonusu yardımın niteliği, süresi ve Afrikalı ülkelere uygulanacak vize kolaylığını belirleyen önemli bir etken olmaktadır. Nitekim AKP-AB arasındaki yardım anlaşmalarının sonuncusu olan Cotonou Anlaşması'nın 13. maddesi geri kabul anlaşmaları hükmünü açık olarak Anlaşma metni içerisine yerleştirmiştir. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki iki taraf arasında gerçekleştirilen geri kabul müzakerelerinde söz konusu şartlar gündeme gelse de, AB henüz hiçbir AKP ülkesi ile geri kabul anlaşması imzalamamıştır ve geri kabul anlaşmaları münferiden AB üye ülkeleri tarafından imzalanmaktadır.

AB'nin üçüncü ve dördüncü nesil geri kabul anlaşmaları politikasını uygulama konusundaki başarısızlığı; diğer bir deyişle, AKP ülkelerinin bu konuda gösterdikleri uzun süreli direnişin nedenleri gerek böyle bir politikanın AKP ülkelerine yüklediği ağır ekonomik ve sosyolojik şartlar, gerekse bu politikayı uygularken yaşanan önemli yanlış uygulamalardan ileri gelmektedir. Nitekim geri kabul politikasının ilk dönemlerinde, AB'de bu politika spekülasyon ve skandallara konu olabilecek şekilde hatalı

⁵⁶⁷ İlk nesil geri kabul anlaşmaları 1960'lı yıllarda Birliğin üye ülkeleri arasındaki düzensiz göç hareketlerini engellemek adına imzaladıkları anlaşmalardır. İkinci nesil geri kabul anlaşmaları Berlin duvarının yıkılmasının ardından üye ülkelerin Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ikili olarak imzaladıkları ve bu ülkelerden gelen düzensiz göçmenleri geri göndermek amaçlı anlaşmalardır. Detay için Bkz. Daphne Bouteillet- Paquet, "Passing the Buck: A Critical Analysis of the Readmission Policy Implemented by the European Union and its Member States", **European Journal of Migration and Law**, Clit 5, Sayı 3, 2003.

⁵⁶⁸ A.e., s. 369.

uygulamalar şeklinde gerçekleşmiştir. 1997 yılında AB sınır dışı etme ve dış sınırlarda kontrol konularında bürokratik engelleri ortadan kaldırarak daha etkili müdahalede bulunma yoluna gitmiştir. Kasım 1997’de Başkanlık, Nijerya, Etiyopya, Somali ve Liberya gibi belirli Afrika ülkelerinde geri kabul problemleri üzerine ortak toplantı önerisinde bulunmuş ve oluşturulan girişimler CIREFI kapsamında toplanan bilgi üzerine şekillenmiştir. Afrika için geliştirilen bu girişim, diplomatik temsil yoluyla bu ülkelerin vatandaşlarına çıkarılan seyahat belgeleri oluşturma prosedürlerinin kolaylaştırılması ve hızlandırılması önerisini içermektedir. Fakat kısa bir süre içerisinde söz konusu girişim skandalların ortaya çıkmasına yol açmış, çünkü ilgili üye devlet otoriteleri tarafından baskı altında tutulan Afrika Konsoloslukları herhangi bir yönlendirme veya kaynak ülkelerden alınan karşılıklı veri olmadan mültecilere kimlik belgeleri çıkarmaya başlamış ve bu sayede büyük grupların AB üye ülkelerinden sınır dışı edilmeleri sağlanmıştır⁵⁶⁹. Nitekim 1999 yılında Almanya’ya yönelik hazırlanan Statewatch raporunda bu durum dile getirilmiş ve Hamburg Yabancılar Ofisi yetkilisi Norbert Smekal, Afrika’dan gelen mültecilerin Fildişi Sahili’nden gelen diplomatların yardımı ile kimikleştirildiğini ve bunu kişilerin kaynak ülkelerine hızlı bir şekilde geri dönmelerinin önkoşullarını oluşturmak için yaptıklarını dile getirmiştir. Bu kapsamda, belgeleri bulunmayan yaklaşık 180 Afrikalı mültecinin kimlik belgesi başvurusu yaptığı ve bu kişilerin büyük çoğunluğunun kimlik belgesi çıkarılmasının ardından doktorlarca kasten yanlış çıkarılan tıbbi belgelerle geri gönderildikleri belirtilmiştir⁵⁷⁰.

1999 yılında kurulan Göç ile Sığınmaya Yönelik Yüksek Düzeyli Çalışma Grubu, özellikle kaynak ülke ve transit ülkeler için hazırlanmış Eylem Planları oluşturmakla görevlendirilmiştir. Grup, ilk faaliyetlerinden biri olarak kendi Eylem Planlarının hedefi olan ülkeleri belirlemiştir ve bunlar Afganistan/ Pakistan, Arnavutluk ve komşu ülkelerden Fas, Somali, Sri Lanka ve Irak olarak tespit edilmiştir. Bu ülkeler

⁵⁶⁹ “EU- FBI Telecommunication Surveillance Plan: Commission Working Party Concerned”, y.y., Statewatch Bulletin, Cilt 9, Sayı 3-4, Mayıs- Ağustos 1999, 20.05.2013, (Çevrimiçi) <http://www.statewatch.org/eufbi/eufbi07.htm>

⁵⁷⁰ “Germany: Deportation Without Papers”, y.y., Statewatch Bulletin, Cilt 9, Sayı 5, Eylül- Ekim 1999, 20.05.2013, (Çevrimiçi) <http://database.statewatch.org/article.asp?aid=2690>

her ne kadar AKP ülkeleri olmasalar da, söz konusu ülkelerle geri kabul anlaşmaları kapsamında yapılan müzakerelerin konusu ve sonuçları bütün AKP ülkelerini doğrudan etkilediği için bu başlıkta ele alınacaktır.

Eylem planlarında belirlenen hedef ülkeler üç bütünleşik kategori olan dış politika, kalkınma ve ekonomik yardım alanlarında işbirliği araçları yoluyla AB ile geri kabul anlaşmaları imzalamayı kabule zorlanmıştır⁵⁷¹. Örneğin belgesiz vatandaşlarını geri almayı reddeden Fas, sadece bu kişileri geri almakla kalmayıp aynı zamanda Batı Afrikalılara, özellikle Senegal, Nijerya, Mali ve Kongo Cumhuriyeti vatandaşlarına vize rejimi uygulamak durumunda kalmıştır. Bu noktada Fas'ın Avro-Akdeniz ortaklığı ve 1996 yılında Fas ile imzalanan Ortaklık Anlaşması, diğer yandan bu ülkenin AB ticaretine bağımlılığının oldukça yüksek olması Fas'ın bu koşullarını reddedememesine neden olmuştur⁵⁷².

AB, özellikle Fas'a yönelik geri kabul müzakerelerini sürdürmüş ve son olarak 1 Mart 2013 tarihinde AB ve Fas arasında hareketlilik ortaklığı kurulmasına yönelik gerçekleştirilen toplantının en önemli sonuçlarından biri iki taraf arasında vize kolaylıkları sağlayacak bu tip bir ortaklığın oluşmasının ön koşulu olarak geri kabul anlaşmasının imzalanması olmuştur. Fas'ın AB ile bir geri kabul anlaşması imzalamamasının esas nedeni de, 1996 yılında yapıldığı gibi, Fas rotasını kullanarak Avrupa'ya göç eden ve Faslı olmayan düzensiz göçmenlerin de geri kabulü ile ilgili taahhütlerin AB tarafından istenmesidir⁵⁷³. Nitekim geri kabul anlaşmalarında bulunan üçüncü ülke vatandaşlarına yönelik geri kabul hükümleri birçok ülkenin bu anlaşmaları imzalamaması için önemli bir neden teşkil etmektedir.

⁵⁷¹ Göç ile Sığınmaya Yönelik Yüksek Düzeyli Çalışma Grubu Nihai Raporu Temsilciler Komitesi Notu, 10950/99, LIMITE JAI 67, AG 27, 14.9.1999.

⁵⁷² Annabelle Roig ve Thomas Huddleston, "EC Readmission Agreements: a Re- evaluation of the Political Impasse", **European Journal of Migration and Law**, Sayı 9, 2007, s. 374.

⁵⁷³ "Political Agreement on Political Partnership: Towards the first Readmission Agreement with an African Country?", y.y., Statewatch Report, 2013, 11.05.2013, (Çevrimiçi) <http://www.statewatch.org/news/2013/mar/05eu-morocco.htm>

Bu durumun farkında olan Komisyon, geri kabul anlaşmalarına yönelik hazırladığı görüşte, geri kabul müzakerelerinde üçüncü ülke vatandaşlarına yönelik ülkeler özelinde değişiklikler yapılması gerekliliğinden bahsetmiştir⁵⁷⁴. Nitekim Konsey, Haziran 2011’de Komisyon önerisini benimsemiş ve 11-15 Haziran 2012 tarihinde Vanuatu’da gerçekleştirilen 37. AKP- AB Konsey toplantısında, Cotonou Anlaşması madde 13 kapsamında belirtilmiş olan geri kabul anlaşması hükümlerine bağlı olarak, geri kabul, vize ve işçi dövizleri konularında somut çıktılar üretmeye yönelik işbirliğinin sürdürülmesi kararı çıkmıştır⁵⁷⁵. Bu istek AB ve AKP ülkeleri tarafının geri kabul anlaşmalarına yönelik farklı bakış açılarına sahip olmalarından ötürü gerçekleşmesi zor bir istek olarak görülmektedir. Bu durumda geri kabul anlaşmalarının AKP ülkeleriyle imzalanabilmesi, bu anlaşmalardan üçüncü ülke vatandaşlarına yönelik hükümlerin çıkarılması ve geri kabul sonrası kişileri kaynak ülkelerde yeniden göç etmeye yönelten unsurların ortadan kaldırılmasına bağlı olarak görülmektedir.

4. Hareketlilik Ortaklığı Anlaşmaları Konusu

AB’de üçüncü nesil geri kabul anlaşmalarının imzalanması ve yürürlüğe girmesi konusundaki başarısızlık; diğer yandan göç ve kalkınma konularının daha somut bir şekilde birbirine bağlanmasına yönelik duyulan ihtiyaç, yeni dönemde hareketlilik ortaklığı anlaşması kavramının oluşmasına yol açmıştır. Avrupa Komisyonu’nun 2007 yılında ilan ettiği üzere, hareketlilik ortaklığı anlaşmaları Birliğe gelen göçmen akışlarını kontrol etmeye yarayacak olan çok taraflı bir araçtır. Hareketlilik ortaklığı anlaşmaları belirli üye devletler, üçüncü bir ülke ve Komisyon’un ilave imzacı olarak oluşturdukları anlaşmalardır ve bunlar iki bölümden oluşmaktadırlar. İlk bölümde katılımcıların daha

⁵⁷⁴ COM (2011) 76 final, European Commission Paper on Evaluation of EU Readmission Agreements, 23 Şubat 2011.

⁵⁷⁵ Henrike Klavert ve Jeske van Seters, “ACP- EU Cooperation on Readmission: Where does it Stand and Where to Go?”, **European Center for Development Policy Management**, Sayı 33, Nisan 2012, 20.05.2013, (Çevrimiçi)
[http://www.ecdpm.org/Web_ECDPM/Web/Content/Download.nsf/0/90E352388CBCDA1FC12579EA0067275A/\\$FILE/BN33.pdf](http://www.ecdpm.org/Web_ECDPM/Web/Content/Download.nsf/0/90E352388CBCDA1FC12579EA0067275A/$FILE/BN33.pdf)

yakın işbirliği kurabilmek için karşılıklı çıkarları olduğunu belirten bir deklarasyon ve ikinci bölümde de içlerinde entegrasyon, insan trafiği, sınırlar ve sahte seyahat belgeleri gibi göçe ilişkin konuları içeren bir faaliyet listesi bulunmaktadır.

Hareketlilik ortaklığı anlaşmalarının kökenine bakıldığında, göç ve kalkınma üzerine Kasım 2006 tarihli AB-Afrika Deklarasyonu'nun bir sonucu olarak AB ve üye devletleri üçüncü ülkelerle işbirliği içerisinde döngüsel göç şemalarının uygulanmasına yönelik çalışmaların yapılması gereğinden bahsedildiği görülmektedir. Bu bağlamda döngüsel göç, Avrupa'da göçmenleri belirli süre aralıklarında çalıştırmak; bu göçmenlerin yeni bir iş sözleşmesi imzalayabilmeleri için önce kendi vatanlarına geri dönme mecburiyeti anlamına gelmektedir. Avrupa Komisyonu Kasım 2006 tarihli bir Tebliği'nde sözleşmeler halinde hazırlanacak olan hareketlilik paketlerini sunmuştur ve söz konusu paketlerin "ilgili üçüncü ülkelerin vatandaşlarının AB'ye daha rahat girişini sağlayacağını" da belirtmiştir. Komisyon'un aynı yıl yürütme organı sıfatıyla yaptığı yasama önerisinin neticesi olarak 2007 yılında hareketlilik paketleri adı hareketlilik ortaklığı olarak değiştirilmiş ve hareketlilik ortaklığı kurulacak olan üçüncü ülkeler tespit edilmiştir⁵⁷⁶.

Üçüncü ülkelerin her biri için ayrı dizayn edilmekle beraber hareketlilik ortaklığı iki kat seçicidir. İlk seçicilik unsuru üçüncü ülkelerde yasa dışı göç konusunda işbirliği ve geri kabul için etkin mekanizmaların varlığı gibi belirli koşulların sağlanmış olmasıdır. İkinci seçicilik unsuru ise belirli göçmen işçi kategorileri ile sınırlanmış olmaları ve bu kategorilerin hareketlilik ortaklığı anlaşmasında listeler halinde bildirilmesidir. Ortaklığın uygulama aşamasının yumuşak olduğu söylenebilir. Nitekim bu ortaklıklar niyet beyanından çok da farklı değildir. Hatta hukuksal olarak bağlayıcı değildirler. Komisyon yetkilileri ve Anlaşmayı imzalayan devletlerin yetkililerinden oluşan Görev Gücü yılda iki kere toplanarak ilerleme hakkında konuşurlar, fakat bunun ötesinde Anlaşma'nın uygulanmasını güçlendirmek adına mekanizmalar oldukça azdır.

⁵⁷⁶ Jean-Pierre Cassarino, "EU Mobility Partnerships: Expression of a New Compromise", **Migration Policy Institute**, Washington DC, Eylül 2009, s. 1, 15.02.2013, (Çevrimiçi) http://oppenheimer.mcgill.ca/IMG/pdf/10_03_MPI_Cassarino_EUMobilityPartnerships.pdf

Hareketlilik ortaklıkları bilgi kampanyalarının tasarlanmasına destek olmak suretiyle göçmen adaylarını AB içerisindeki hakları ve sorumlulukları hakkında eğitmektedir. Bu yolla göçmenlerin yasal bir çerçeve içerisinde davranmaları güçlendirilerek, örneğin, bilmeden, vize süresi dışında fazladan kalma gibi düzensiz göçmen davranışlarının önüne geçmektedir⁵⁷⁷.

AB'nin oluşturduğu Göçe İlişkin Küresel Yaklaşım kavramı içerisinde önemli bir yeri bulunan hareketlilik ortaklığı anlaşmalarının en önemli görevlerinden biri göç ve kalkınma arasındaki bağı somutlaştırmaktır. Nitekim 2008 yılında yayınlanan bir Avrupa Komisyonu Tebliğine⁵⁷⁸ göre hareketlilik ortaklığı anlaşmalarının göç baskısını azaltmayı temel hedef olarak alan tekeliçi güvenlik merkezli yaklaşımdan daha şeffaf ve dengeli bir yaklaşıma doğru pragmatik bir atlamayı gerçekleştirmeleri beklenmektedir. Bu değişimin ana unsurları ise göç ve kalkınma arasındaki bağı güçlendirmeye yönelik somut adımlar olduğu belirtilmektedir⁵⁷⁹. Aynı Tebliğ içerisinde daha gelişmiş bir ortak Avrupa göç politikasında iş arayanları açık pozisyonlarla buluşturmak ve işçi göçmenlere esnek giriş sağlamaya yönelik daha fazla izin prosedürü oluşturmak ile ilgili çalışmaların yapılması gereği vurgulanmıştır. Bu amaç doğrultusunda kısa süreli kalış ve iş amacını içeren hareketlilik kavramının AB'nin ekonomik kalkınması için gün geçtikçe daha büyük öneme sahip olduğunu, bu nedenle Komisyon'un şu konularda önerilerde bulunduğu belirtilmiştir:

- *“İlk jenerasyon hareketlilik ortaklıklarını seçilen üçüncü ülkelerle stratejik ortaklık için ana mekanizma olarak göstermek ve bu anlaşmaların kullanımını yaygınlaştırmak,*
- *Mali'de de bir örneği bulunan göç bilgi ve yönetim merkezlerinin ulusal kapasitelerini geliştirmek,*
- *Göçmenleri giriş izni koşullarına yönelik bilgilendirme kanallarını daha sistematik kullanmayı sağlamak,*

⁵⁷⁷ Roderick Parkes, “EU Mobility Partnerships: A Model of Policy Coordination?”, **European Journal of Migration and Law**, Sayı 11, 2009, s.331, 339.

⁵⁷⁸ COM(2008)611 final, Communication from The Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Strengthening the Global Approach to Migration: Increasing Coordination, Cohesion and Synergies, Brüksel, 8 Ekim 2008.

⁵⁷⁹ COM(2008)611 final, a.e., s. 3.

- *İşçi eşleştirme araçlarını geliştirmek ve iş piyasası kurumları ile üye ve üçüncü ülkelerdeki ana kurumların eşleşmesini kolaylaştırmak,*
- *Başvuranların başvuru onaylarını kolaylaştırmak amacıyla ortak vize başvuru merkezleri kurmak.*⁵⁸⁰

Pilot dönemde AB 2008 yılında Moldova ve Yeşil Burun’la, 2009 yılında ise Gürcistan’la hareketlilik ortaklığı anlaşması imzalamıştır. 2008 yılında Fransa, İtalya ve İspanya’nın resmi desteği ile AB’nin Senegal ile yürütmeye başladığı hareketlilik ortaklığı anlaşması müzakereleri 2009 yılında süresiz olarak ertelenmiş ve bu da sürecin durdurulduğuna ilişkin bir kanı yaratılmasına neden olmuştur.

Senegal ve Yeşil Burun’un hareketlilik ortaklığı anlaşması imzalanması için AB tarafından seçilen ülkeler olmalarının muhtemel sebepleri arasında bu ülkelerin buldukları ülke grupları içerisinde yaşanan siyasi çalkantılar göz önünde bulundurulduğunda, görece istikrarlı siyasi yapılara sahip olmaları ve nüfus ve ekonomik ölçek gibi değişkenler açısından hareketliliğin daha kolay gerçekleştirilebilecek ölçekte olmaları yer almaktadır. Dolayısıyla ECOWAS grubundan gelen bu iki ülkenin, ECOWAS bölgesinin batı kolunun göç akışına yönelik kapı koruyucuları olmaları beklenmiştir⁵⁸¹.

Yeşil Burun Cumhuriyeti ile AB arasında imzalanan hareketlilik ortaklığı anlaşmasının imzalayan tarafları Avrupa Topluluğu, Yeşil Burun Cumhuriyeti, İspanya Krallığı, Fransa Cumhuriyeti, Lüksemburg ve Portekiz’dir. Bu Anlaşma’nın eylemleri 6 ayrı kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar 1. göç akışı bilincini kontrol etme ve geliştirme, 2. yasal göç ve entegrasyonun yönetimi, istihdamı ve kolaylaştırılması, 3. hareketlilik ve kısa süreli vizeler, 4. göç ve kalkınma, diyaspora, para transferi arasındaki bağlar, 5. sığınma ve göç, 6. yasa dışı göçle mücadele olarak belirlenmiştir. Bu anlaşmanın özel olarak vurguladığı nokta Yeşil Burun’daki yetkililerin göç akışı yönetimi konusunda yeteneklerinin gelişmesi ve diasporalarını kontrol altında tutmaktır. Çünkü Anlaşma sonrası imzalanan Ortak Deklarasyon’un Göç ve Kalkınma başlığı kapsamında, Yeşil

⁵⁸⁰ COM 2008(611) final, a.e., s. 5.

⁵⁸¹ Meng-Hsuan Chou, Marie V. Gibert, “The EU-Senegal Mobility Partnership: from Launch to Suspension and Negotiation Failure”, **Journal of Contemporary European Research**, Cilt 8, Sayı 4, 2012, s. 421.

Burun'daki finansal sektörün diasporanın yatırımlarına daha da elverişli hale getirilmesi için reforma katkı sağlanması gereği belirtilmiştir. Bu amaca yönelik olarak ayrıca göçmenlerin para transferini kolaylaştırıcı mekanizmalar ve göçmenlerin ihtiyaçlarına uygun finansal ürünlerin oluşturulmasından da bahsedilmiştir⁵⁸².

Yeşil Burun ile imzalanan hareketlilik ortaklığı anlaşmasında önerilen 28 faaliyet içerisinden 17 tanesi bir AB üye devletinin doğrudan girişimidir. Yeşil Burun ile ikili ilişkilerde en güçlü bağı olan üye ülke niteliğindeki Portekiz, 7 faaliyetle tek başına en fazla sayıdaki eylemi gerçekleştirecek ülkedir. Bu da göstermektedir ki Yeşil Burun'un eski kolonyal gücü olan Portekiz düzenlemeleri destekleyerek aradaki ilişkinin sonuç itibarıyla çıkarlı olacağını savunmuştur⁵⁸³. Bu durumda eski koloni güçlerinin bu Anlaşmaların imzalanmasını istemelerinin Anlaşmanın imzasında önemli bir etkisi olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu anlaşmalarda FRONTEX gibi AB kurumları Anlaşma eylemlerinin önemli bir alanında yer almaktadır. Buradan hareketle, özellikle Cotonou Anlaşması'nın 13. Maddesini de kabul eden AKP ülkelerinin sadece kendi vatandaşlarının geri kabulünü değil; devletsiz kişilerin ve üçüncü ülke vatandaşlarının da geri kabulünü içerdiği düşünüldüğünde, hareketlilik ortaklığı anlaşmasıyla Yeşil Burun'a AB'ye yepılan göç akışlarına yönelik kapı koruyucu rolünün biçildiğini söylemek yerinde olacaktır.

⁵⁸² Council of the European Union, Joint Declaration on a Mobility Partnership Between the EU and the Republic of Cape Verde, 9460/80 ADD 2, Brüksel, 21.05.2008, Para. 6.

⁵⁸³ Chou ve Gibert, a.g.e., s. 414.

SONUÇ

Bu tezde AB'nin AKP ülkeleri ile ilişkilerinin postkolonyal izleri araştırılmış ve bu kapsamda iki taraf arasındaki diyalogun neokolonyal ve postkolonyal retorikte en belirgin eleştiri alanlarından biri olan göç politikası özelinde bir inceleme yapılmıştır. Dolayısıyla tez 3 bölüme ayrılmış ve ilk bölümde teorik altyapı, ikinci bölümde AKP-AB diyalogunun ticaret, hukuk ve uluslararası ilişkiler alanlarına yansıyan politikaları ve üçüncü bölümde de AB göç politikasının AKP ülkeleri ile diyalogundaki yerine ilişkin çalışmalar yer almıştır. İlk bölüm kapsamında tezin teorik altyapısını oluşturan kolonyalizm, emperyalizm, neokolonyalizm ve postkolonyalizm alt başlıklar olarak incelenmiştir.

Yeni baharat merkezleri bulmak amacıyla bir Avrupa girişimi olarak 15. yy'da başlayan kolonyalizm, Avrupa kültürünün üstünlüğü inancı ile desteklenen bir olgu olarak keşfedilen topraklarda yerel çoğunluk ile azınlık konumundaki işgalciler arasındaki hegemonya ilişkisi üzerinden açıklanmaktadır. Kolonyal sürecin hukuka yansımaları doğal hukuk kavramının oluşturulması üzerinden tanımlanmaktadır. 16 ve 17. yy'da uygulanan doğal uluslararası hukuk insan mantığından oluşmuş ve evrensel bir nitelikle, Avrupalı veya Avrupalı olmayan tüm insanlara uygulanacak bir şekilde kurgulanmıştır. Buna göre doğal hukukun kurucularından Francisco de Vitoria'nın ortaya koyduğu jus gentium kavramı uyarınca uluslararası hukuk sadece bağımsız egemen güçlere aittir. Kolonyal dönem içerisinde göç olgusu kolonyal dönemin dinamiklerini ve yönünü belirleyen önemli olgular içerisinde yer almaktadır. Bu dönemde göç, Avrupa'dan, önce Afrika ve Asya'ya sonra Amerika ve Okyanusya'ya yönelen bir seyir izlemiştir. Nitekim Avrupalılar bu alanlara geçici veya sürekli bir şekilde rahip, doktor, çiftçi, tüccar, asker olarak göç etmişlerdir. Kolonyal dönemin bir diğer göç tipi 17. yy sonu ve 19. yy ortasına kadar Yeni Dünya'nın madenleri ve ekim alanları üzerinden mal üretimini temellendiren köle sistemidir.

1884 Berlin Konferansı'nda da kaleme alınmış haliyle, bölgelerin ve farklı güçler arasındaki kaynakların kontrolünde karşılıklı rekabete dayalı uluslararası sistem olarak tanımlanan emperyalizm, kolonyalizmden farklı olarak metropolitan merkezin ideolojisi tarafından yürütülür ve devlet gücünün savunulması ve genişletilmesi ile ilgilenebilir. Süreç olarak emperyalizm dünyadaki kutuplaşma, çevre- merkez, gelişmiş- az gelişmiş, sanayileşmiş- sanayileşmemiş ikileminin kesin olarak yerleştiği 19. yy. sonu ve 20. yy. başı dönemine denk gelmektedir ve bu süreçle birlikte emperyalist sistem egemen bir metropol ve ona bağlı olarak ezilen çevreler oluşturmuştur. Çünkü mal ihracına bir de sermaye ihracı eklenmiş ve sermaye ihracı sömürüyü derinleştirme amacıyla alt yapı yatırımlarına ve hammadde kaynaklarına yönelmiştir.

Diğer yandan emperyal yayılma uluslararası hukuku da evrensel hale getiren bir süreç doğurmuştur ve artık pozitivist uluslararası hukuk gereğince sadece medenileşmiş "milletler aliesi"ni oluşturan egemen devletler bu hukukun kapsamına alınmıştır. John Westlake, Lassa Oppenheim, Thomas Lawrence gibi 19. yy. hukukçularına göre, doğal hukuktan farklı olarak, pozitivist egemenin sadece hukuku yönetmek ve uygulamak görevleri ileri sürülmemiş; bununla birlikte hukukun başlı başına egemenin iradesinden ortaya çıktığı da öne sürülmüştür. Öyleyse egemenin oluşturduğu bu hukukun evrenselleşmesi ile Avrupalı olmayan halklar da egemen iradesi altına girecektir.

Emperyalizmde göç olgusunun önemi ise, işgücü göçünün modern endüstrinin doğması ve çalışan sınıfın oluşturulmasındaki önemli payı göz önünde bulundurulduğunda, imparatorlukların güçlenmesinin ardında Avrupalı devletlerden veya koloni ülkelerinden gelen işgücü göçüne bağlanmaktadır. Bu anlamda İngiltere'nin İrlanda'dan aldığı işçi göçleri veya ABD'de ekonomik gelişim ve ulus inşasının büyük oranda göç üzerine temellenmesi örnek olarak gösterilebilir niteliktedir. Emperyal yayılma kapsamında bazı Avrupa imparatorlukları, medeni olarak değerlendirilmeyen kolonilerini kendilerine ekonomik açıdan bağlamak ve arada itaat temelli organik bir ilişki kurmak adına da göçü kullanmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde emperyal güçlerin özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası çöküşüyle ortaya çıkan yeni bir teori olan neokolonyalizm, eski emperyal güçlerin ekonomik hegemonyayı devam ettirdiğini savunması sebebiyle Tezin literatur taramasına konu olmuştur. Bu teorinin kurucularından sayılan Gana eski Devlet Başkanı Kwame Nkrumah, yeni çağdaş koloniciliği sözde bağımsız devletlerin dev mali örgütler tarafından denetimi ile tanımlamaktadır. Bu mali örgütler ise genellikle belirli bir kapitalist devlet aracılığıyla veya o devlet adına çalışmaktadır ve bunu yaparken gelişmiş ilişkileri olduğu emperyalist devletleri de yanına almaktadır. Az gelişmiş ülkelerde yatırımın faydaları hakkındaki liberal düşüncenin aksine Nkrumah, Leninist bir çizgiyi benimseyerek dış sermayenin gelişim yerine sömürü için kullanıldığını ve bu ülkelerde yapılan yatırımların zengin ve fakir ülkeler arasındaki uçurumları azaltmak yerine artırdığını savunmaktadır.

Neokolonyalizmi destekleyen önemli teorilerden biri olan gelişim teorisine göre İkinci Dünya Savaşı sonrası endüstrileşmemiş ulusların gelişimi bankalardan veya batılı devletlerden alınan kredilere bağlıdır. Fakat başta Sahara altı Afrika ülkelerinde olduğu gibi birçok ülkede bu durum neticesinde büyüme yerine enflasyon ve para biriminin devalüasyonu gerçekleşmiş ve sonuç olarak ortaya çıkan borç krizlerinde borçlu ülkeler aldıkları paradan daha fazla faiz ödemeleri yapmıştır. Nkrumah gelişim teorisini “Yeni Kolonicilik” adlı eserinde, ekonomik büyümeyi sağlamak için gelişme kapsamında yeni bağımsızlaşmış Afrikalı devletlerin yerel ekonomilerinin uluslararası konsorsiyumlar tarafından nasıl çevrelenip borç sistemine entegre olduklarını anlatarak açıklamıştır. Buradan hareketle gelişim teorisi, genel olarak, yerel veya ulusal ekonomilerin kapitalist sistem gerekliliklerine uygun olarak gelişmeleri adına çok uluslu şirketler, tröstler ve banker birliklerini devreye sokarak ulusal ekonomik fazlanın bu kurumlara kaydırılmasına ve netice olarak da eski koloni devletinin ekonomik gelişmesinin gerçekleşmeyerek aksine bu toplumların daha fakirleşmesini açıklamaktadır.

Neokolonyalizmin bir diğer teorik yapı taşı olan bağımlılık teorisinde ise merkez ve çevre arasındaki ilişki merkezin ekonomik çıkarına göre şekillenmektedir ve

öncelikli amaç çevrede bulunan elitleri etki altına alarak merkez politikalarının o ülkede yaygın olarak kullanılmasını sağlamaktır. Fransa ve Afrika'nın frankofon devletleri arasında oluşturulan ortak para birimi alanının örnek gösterildiği teoriye göre bu örnekten hareketle iki taraf arasında merkezin yön verdiği bu ilişki çevreyi gün geçtikçe daha da fakir bırakmaktadır. Nkrumah'ın bu teoriye getirdiği açıklamalar uyarınca, iktisadi egemenliği sağlamak yeni koloniciliğin amacıdır ve bunun için sadece iktisadi alan kullanılmaz, aynı eski kolonicilikte olduğu gibi din, eğitim ve kültür yoluyla etki altına alma yolu da kullanılmaktadır.

Neokolonyalizmin oluşum sürecinde uluslararası hukukun evrimi ve meşruluğu tartışması ise değişen sistemde yeni devletler için gelişmenin sağlanması ön koşulundan ortaya çıkmaktadır. Gelişim kapsamında da yeni devletlerin çıkarlarını dengede tutma ve gerçek bir evrensel uluslararası hukuk yaratma sorunu bulunmaktadır. Yeni dönemde artık gelişmiş ve gelişmekte olan arasındaki ekonomik farklılıklar yargısal ayırma da konu olmaktadır. Yeni devletlerin büyük bir çoğunluğu modernleşme ve endüstrileşmenin kendi halklarının geleceği için temel yapı taşları olduğuna inanmışlar ve ulus devlet vizyonlarının birçok önemli alanda Manda Sistemince ileri sürülen vizyona uygun olduğunu savunmuşlardır. Dolayısıyla, hukukçu Anthony Anghie'nin de belirttiği gibi Manda rejimi sayesinde uluslararası kurumların Üçüncü Dünya ülkelerine egemenlik kazandırma görevi meşru kılınmıştır. Diğer yandan uluslararası kurumların uluslararası ilişkiler sahnesine bu denli etkin bir şekilde girişi, pozitivist hukukun sorgulanmasına yol açmış, pozitivistimin yeni dönemde, yetersizlik taşıyan görüşler içerdiğini düşündürmüştür. Birinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası hukuk üzerine çalışan hukukçulara göre pozitivist yaklaşımda hukukun kapsamından ulusların siyasi yaşamlarının çıkarılması entelektüel açıdan sorunlu ve ahlaki açıdan da tehlikelidir. Bu nedenle yeni uluslararası hukuk sosyal ve siyasi bilimler ile sosyoloji ve uluslararası ilişkiler üzerinde şekillenmelidir. Bunun bir uzantısı olarak da devletlerin uluslararası sistemdeki sorumluluğu ve katılımlarına ilişkin var olan sorunları çözmek amacıyla Üçüncü Dünya'nın da rol alabileceği evrensel standartlar oluşturulmasına karar verilmiştir.

Neokolonyal teoriye referansla, merkez ve çevre ülkeleri arasında kurulan bağımlılık ilişkisi ve buna bağlı olarak çevre ülkelerin kalkınmasının önlenmesi olgularının en doğal sonuçlarından biri çevreden merkeze yaşanan göç olgusunun giderek artmasıdır. Bu nedenle neokolonyal teori kapsamında göç konusu, kaynak, alıcı ve transit ülkelerde kalkınma temelli incelenebilmektedir. Neokolonyalizmin gelişim teorisinde yer alan kalkınma yardımlarının göç politikasını etkileyen doğrudan ilişkisi çevre ülkeyi kaldırmak ile birlikte merkez ülkenin çevre ülkeye ilişkin göç kontrolünü elinde tutmasıdır. Ekonomik işbirliği ve yardımlar vasıtasıyla çevre ülke üzerinde göç kontrolünü sağlayan merkez ülke ikili anlaşmalar ve girişimler üzerinden kurduğu ilişkiyi yönlendirmektedir. Nitekim tezin son bölümünde yer alan AB ve AKP ülkeleri arasındaki göç diyalogunun temel bileşenleri başlığında da detaylarıyla açıklandığı gibi, bu anlaşma ve girişimlerle merkez ülke/ler bir yandan kendi ülkesine gelebilecek göç oranını istediği düzeyde tutmakta, yasa dışı ve düzensiz göçle mücadele etmekte ve böylece göç ile meydana gelebilecek ekonomik, sosyal ve kültürel istikrarsızlıkların önüne geçmekte; diğer yandan da merkez ülkede bulunan yasa dışı ve düzensiz göçmenleri kaynak ülkelere göndermek adına geri kabul veya hareketlilik ortaklığı anlaşmaları imzalanmasını koşul koymak suretiyle kendi ülkesinde ekonomik ve sosyal tehdit unsuru niteliğindeki göçmenlerden kurtulmaya çalışmaktadır.

Vasıflı işgücünün ülke dışına göç etmesi olarak tanımlanan beyin göçü, özellikle az gelişmiş toplumlarda nitelikli insan gücünün yapıcı, kalkınmaya dönük ve sürdürülebilir alanlara yönlendirilmesine yönelik güçlü ihtiyacın gerçekleşmesine büyük ölçüde engel olmaktadır. Bu noktada merkez ülkeler, özellikle nitelikli insan gücü istihdamı ihtiyacı taşıdığı dönemlerde, vasıflı ve vasıfsız göçmenlerin kabul edilme süreçlerinde ayrımcı uygulamalar geliştirerek vasıflı işçinin merkez ülkeye göçünü kolaylaştırmakta ve böylece merkez ve çevre arasındaki neokolonyal ilişkinin devamlılığına hizmet etmektedir.

Bu tezin teorik temellerinin sonucusu olan ve kolonyalizmin sonuna gelinerek başka bir kültürel ve siyasi pratik ile yer değiştirdiğini anlatan Postkolonyal teoride

Avrupa ve Amerika'nın koloni sonrası toplumlarında bütüncüllüğü kullanarak varlıklarını sürdürmeye çalıştıkları gerçeği yer almaktadır. Bu teori kolonyalizmin ideolojik mirasını sadece dekoloni ülkelerinde değil aynı zamanda Batının kendisinde de silmeyi tasarlamıştır. Bu anlamda da postkolonyalist teorinin Batı edebiyatı, siyaseti, siyaset teorileri, kültürü ve tarihine aykırı, bir anlamda ondan farklı bir edebiyat, kültür, tarih, siyaset ve siyaset teorisi oluşturma çabası bulunmaktadır. Postkolonyalizmin teorik bileşenleri arasında yer alan oryantalizm dünyada Batılılar ve Doğuluların var olduğunu ve Batılıların Doğulular üzerine üstünlük kurduğunu savunmaktadır. Edward Said'e göre Oryantalizm, Batı ve Doğu arasındaki ontolojik ve epistemolojik farklılıklar üzerine temellenen bir düşünce tarzıdır. Bu nedenle romancılar, şairler, siyasi teorisyenler, filozoflardan oluşan yazarların büyük bir çoğunluğu Batı ve Doğu arasındaki temel ayrımı, Doğu, Doğunun halkı, adetleri, düşünce tarzı ve kaderine ilişkin teoriler, sosyal tanımlamalar, romanlar ve siyasi hesaplar için başlangıç noktası olarak kabul etmişler ve bu da postkolonyal kültür, edebiyat ve tarih yazımına ilişkin çalışan araştırmacılara yol göstermiştir.

Postkolonyalizm siyaseti ve teorisi “Üçüncü Dünya Feminizmi” olarak adlandırılan düşüncenin amaçları ve eylemleri ile tanımlanmaktadır. Üçüncü Dünya Feminizmi'nin en temel eleştirisi genellikle yayın yapan kadınların baskın kültürden gelmeleri üzerinedir ve bu kadınlar bazen erkek yazarlarla gelişmemiş ve genellikle kadını temsil eden “öteki” oluşturma eğilimini paylaştıkları için postkolonyalistler tarafından eleştirilmektedirler. Diğer bir tanımla eleştiri noktası Üçüncü Dünya kadınının Batı feminizminin diliyle bireysel ve ortalama olarak gösterilmesidir.

Postkolonyalizmin temel varsayımı dolayısıyla Batı ve Doğu arasındaki eşitsiz ve Batı lehine üstünlük yaratıcı durumun kökenini araştıran Anghie, cevabın uluslararası hukukta olduğunu belirtmiş, yeni dönemde çıkarılmış bir kavram olarak “iyi yönetim” olgusunun hukukun açtığı yolda kullanılan bir araç olduğunu vurgulamıştır. Hukuksal anlamda incelendiğinde iyi yönetim geniş tanımıyla demokratik, açık, sorumlu, şeffaf insan hakları ve hukukun üstünlüğüne saygı duyup onu güçlendiren bir hükümetin

oluşturulması anlamına gelmektedir. Pratikte iyi yönetişim kavramı uluslararası düzeyde Üçüncü Dünya devletleri ile ilişkilendirilerek oluşturulmuş bir kavramdır. Bu yüzden de uluslararası hukuk ve kurumların görevi bu toplumlarda iyi yönetişimi güçlendirmektir. Bu nedenle Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kurumlar iyi yönetişimi güçlendirmeye çalışmaktadır.

Yönetişim kavramından hareketle postkolonyalizmde, Üçüncü Dünya ülkeleri ve eski kolonyal güçler arasındaki diyalog güvenlik ve eğitim politikaları üzerinden açıklanmaktadır. Buna göre Afrikalı liderler ile birlikte koloni gücünün empoze etmeye çalıştığı bu bölgelerde güvenlik ihtiyacının varlığıdır. Terörizm olgusunun yeni yüzyılda güvenlik endişelerinin merkezine oturmasıyla terörizm üzerinden uluslararası hukuk yeniden şekillendirilmiştir. Dolayısıyla artık savaş söylemi üzerinden bir terörist “öteki” oluşturulmuştur ve bu nedenle Üçüncü Dünyada meydana gelebilecek olası terör eylemleri ile mücadele etmek güvenlik olgusu kapsamında meşru hale gelmiştir. Terör ve ulusal güvenlik misyonu göç olgusu üzerinden değerlendirildiğinde ise ötekine ilişkin yeni ve meşrulaştırılmış bir koruma duvarı karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda Üçüncü Dünya ülkelerinden gelecek olan göçmen, alıcı ülke için potansiyel bir güvenlik tehdidi niteliğindedir ki bu durumda söz konusu tehdidin önlenmesine ilişkin tedbirler almak tüm merkez ülkelerin ortak iradesi olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan Batı’nın Üçüncü Dünya ülkelerinde etkili bir merkezi hükümet varlığını sürdürmesi yönündeki çabalarının devlet yapılarını güçlendirerek devleti kontrol edenlere yardımcı olmak amacı bulunmaktadır. Bu sayede Afrikalı devletlerin büyük çoğunluğu bağımsızlıklarını kazandıktan bir süre sonra da koloni güçlerine askeriye ve polisi eğitmek veya silahların tedariki için bağımlılığını sürdürmüşlerdir.

Tezin ikinci bölümünde bir önceki bölümde incelenen teorik çerçeve ışığında AB’nin AKP ülkeleri ile ilişkileri incelenmiştir. Bu kapsamda tezin temel tespitleri arasında yer alacak şekilde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında barış tesisi ve ekonomik kalkınma gibi gereksinimlerle kurulan bir AT’nin var oluş sebepleri arasında Avrupa’da aynı döneme rastgelen dekolonizasyon sürecinin etkileri bulunmaktadır. Çünkü

yaşanılan ekonomik dar boğazın nedenleri Avrupalı imparatorlukların kolonilerini kaybetmeleri ile de bağlantılıdır ve AT Avrupa'nın ekonomik anlamda dar boğazdan çıkabilmesi için bir çözüm önerisi olarak oluşturulmuştur. Nitekim Topluluğun kuruluşundan itibaren üyelerin kolonileriyle veya kendisine bağlı eski koloni toprakları olan ve denizaşırı toprakları ile aralarındaki ilişkilerini sürdürmeleri, Kurucu Antlaşmalara bu ilişkiyi resmileştiren statüler olan D.O.M., OMR ve OCT statülerinin yerleştirilmesine neden olmuştur. Buna göre ilk olarak Roma Antlaşması 227. madde, 2. paragrafında kaleme alındığı belirli alanlarda D.O.M.'lara Topluluk hukukundan faydalanma ve beraber hareket etme hakkı tanımaktadır. Kurucu Antlaşma'nın bu statüsündeki önemli nokta ise iki taraf arasında AT'nin üyelik tanımına uygun tam bir uyumlulaşmanın gerçekleşmemesidir. Bu durumun pratikteki en somut uygulamaları D.O.M.'lar ve AT üye ülkeleri arasındaki ticarete gümrük vergileri veya rıhtım ücretlerinden kaynaklı ATAD davalarında alınan kararlarla ortaya çıkmıştır. Verilen kararların genelinde ATAD, denizaşırı ülkelerin yaptığı ithalatlardan ücret alınmasını meşrulaştırmış ve böylece aradaki ticaret ilişkisinin AT üye ülkeleri arasında gerçekleşenden farklı olduğunu, D.O.M.'ların ekonomik anlamda Topluluğun entegrasyonuna tam olarak dahil edilmediğini göstermiştir.

Denizaşırı topraklar konusuna ilişkin bir başka düzenlemenin yer aldığı Amsterdam Antlaşması, özellikle 299(2) Maddesiyle merkezden en uzakta olan bölgeler olarak anılan OMR'ler konusunu antlaşma metni içerisine yerleştirerek AB'nin tam olarak bir parçası olarak kabul etmiştir. Coğrafi ve beşeri büyüklüğün az olması ve yine coğrafi lokasyon olarak diğer bölgelerden aşırı izolasyon üzerinden tanımlanan OMR'lerin yapısal nitelikli dezavantajları olarak tespit edilen işsizlik ve buna dayalı olarak Avrupa'ya yoğun göç gibi sorunları çözmek için Amsterdam Antlaşması madde 130a ile AB içerisinde sosyal uyumun sağlanması, gelişim düzeyleri arasındaki farklılığın azaltılması için özel bir hüküm eklenmiş ve böylece merkezden en uzakta olan bölgeleri de kapsayacak biçimde dezavantajlı bölgeler, adalar ve kırsal bölgelerin finansal olarak desteklenmesi hükmüne bağlanmıştır. OMR'lerden farklı olarak OCT'ler ile ilişkiler konusu Amsterdam Antlaşması madde 299(3) içerisinde düzenlenmiş ve

bunlar AB ile ortak ülkeler olarak değerlendirilmiştir. İki taraf arasındaki ilişki bakımından değerlendirildiğinde OCT'lerin yetkiler açısından net bir tanımı yoktur, çünkü unutulmaması gereken husus, OCT'lerin topluluğun bir parçası olarak görülmemesi ve bu bölgelerle ilişkilerin AB ve ilgili OCT ülkesi ile ikili Ortaklık Anlaşmaları ile düzenlenmesidir.

Tarihsel sıralamada Kurucu Antlaşmaların sonuncusu olan Lizbon Antlaşması, bu konuya ilişkin olarak özellikle 349. Madde'de, Saint Barthelemy hariç, Fransız D.O.M.'ları ifadesinin yerini artık OMR olarak tanımlanan bölgelerin adları ile değiştirmiştir. Fakat bu Antlaşma ile OMR listeleri de sonradan yapılacak eklenmelere pek de olanak vermemek koşuluyla kesinleşmiştir. Lizbon Antlaşması içerisinde AB'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın 355. maddesi OCT'lere yönelik düzenlemeleri içermektedir. Bu maddede AB ve OCT'ler arasındaki ortaklık rejimi bir kere daha vurgulanarak, ortaklığın temel kurallarının ilki OCT'lerde ekonomik ve sosyal kalkınmayı desteklemek ve AB ile OCT'ler arasında yakın ekonomik ilişkiler kurmak olarak belirtilmiştir.

OMR'lerin sürdürülebilir çevre kaynaklarına sahip olması, alternatif enerji kaynaklarının ortaya çıkarılması ve kullanılması bakımından Avrupa için potansiyel araştırma alanı niteliği taşıması; diğer yandan bu bölgelerdeki genç nüfusun Avrupa'da uzun dönemde yaşlanan nüfusun oluşturacağı istihdam açığını kapatmak için potansiyel olması bu bölgeler için cazibeyi artırmaktadır. Postkolonyalist teoriye bir gönderme yaparak bu bölgelerde yetişen genç nüfusun özellikle eğitim sistemlerinin ve dillerinin de eskiden bağlı oldukları Avrupalı devletlerden alınması olgusu üzerinden, Avrupa'nın istihdam açığını kapatmak için bu bölgelere önem vermesi açıklanabilir. Bu faktörler ise OMR'lere yatırım ve yardım yapılmasının en temel nedenleri arasında yer almaktadır. Nitekim bu bölgelere yardım odaklı AB programları incelendiğinde, AB açısından amaçların önemli bir kısmı OMR'lerin sahip olduğu araştırmaya uygun doğal kaynak yapısı, iklim, coğrafi yapı gibi potansiyellerin Birlik imkanlarına uygun bir şekilde tahsis edilmesini içerdiği; fakat program öncelikleri ve yardım tahsisatlarının amacına ulaşma

oranları bakımından özellikle araştırma alanında beklenen kapasitenin altında bir performans olduğu görülmektedir. Diğer yandan OCT'lerle gerçekleştirilen AB girişimlerinin belirleyici özelliği, bu girişimlerin sayıca ve nitelik olarak daha az olması ve diğer yandan taraflar arasında özellikle tahsis edilen fonların niteliği ve miktarı yönündeki kararlarda AB'nin mutlak söz sahipliği üzerinden bir diyalog kurulmuş olmasıdır. Genel anlamda OMR ve OCT'lerle AB arasındaki ilişkinin bağımlılık temelli olduğu ve aradaki bağımlı ilişkinin bu diyalog sürecinde ilerlediği tespit edilmiştir.

AKP ülkeleri ile ekonomik ilişkiler tezin bu bölümünün bir diğer başlığıdır ve bu kapsamda Yaounde Konvansiyonu ile başlayan, Lome Konvansiyonları ile devam eden ve Cotonou Anlaşması ile süre gelen süreç, devletler arasındaki işbirliğinin ticaret konuları ve finansal yardım prosedürleri üzerinden incelenmesine ayrılmıştır. Buna göre AB'de siyasi birlik kurulmadan önceki dönemde iki taraf arasında imzalanan Yaounde Konvansiyonu, Lome I,II ve III Konvansiyonları'nda AKP ülkeleri üzerinde ticaret yaratıcı etki olarak rekabetçiliği artırma, üretim teknolojisinin gelişmesi veya yeni pazarlara açılma konularında dikkate değer bir gelişme yaratmayarak; sadece STABEX ve SYSMIN düzenlemeleri ile bu ülkelerin bağımlı oldukları belirli ürün gruplarında ticari kolaylıklar sağlama ve genellikle çöldeki fildişi kulelerine benzetilen başarısız yardım projeleri ile AKP ülkelerinde hoşnutsuzluğa yol açma gibi etkileriyle anılmıştır.

Siyasi birlik olarak görülen Maastricht Antlaşması sonrasında ise iki taraf arasındaki konvansiyonların niteliğinde her bir yardım anlaşması ile birlikte yardım oranlarının, göreceli, artırılması ve diğer tarafta AKP ülkelerinin ekonomilerinin iyileştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması adı altında borç yönetimi ve sürdürülebilir kalkınma odaklı Anlaşmalar'ın imzalanması gibi değişimler yaşanmıştır. Buna göre Lome IV Sözleşmesi'nin borç krizlerine yönelik en önemli değişikliği, uzun dönemli gelişim projelerinin desteklenmesi yerine kısa dönemli borç yardımları yapılmasına karar verilmesidir.

Cotonou Anlaşması'nda ise yardımlar kategorize edilerek basitleştirme yoluna gidilmiş ve yardım miktarında da, bir önceki döneme kıyasla nispeten, bir artış meydana getirilmiştir. Ekonomik ilişkiler boyutunda Cotonou Anlaşması'nın getirdiği en önemli değişikliklerden birisi ticarete tercihler sisteminin ortadan kaldırılmasıdır. Yapılan düzenlemeye göre, 2008 yılına kadar AKP ülkeleri DTÖ çatısı altında karşılıklı olmayan tercihler sistemine dahil olmaya devam etmişler, bu tarihten sonra tercihler AKP ülkelerinin bölgesel gruplarına göre ayrılarak hazırlanan EOA'lar ile yer değiştirerek karşılıklılık doğasına uygun hale getirilmiştir. Cotonou Anlaşması'nda tercihler sisteminin ortadan kaldırılması neticesinde "Silahlar Dışında Herşey" Girişimi adında yeni bir girişim oluşturulmuştur. Bu girişim, 2001 yılında AB'nin Cotonou Anlaşması hükümlerine uygun olarak Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi kapsamında az gelişmiş ülkeler için oluşturduğu silah ve cephanelik dışında az gelişmiş ülkelere gelen ve muz, şeker ve pirinçte belirli süreler öngörme şartı hariç, bütün ithal mallarının miktar kısıtlaması olmadan gümrüksüz geçişini içermektedir. Fakat Silahlar Dışında Herşey girişimi, AKP ülkelerinde yarattığı GSYİH artışları göz önünde bulundurulduğunda, nispeten az bir refah artışı gerçekleştirmiş, bu anlamda Girişim'den beklenen ekonomiyi geliştirici etkiyi yaratamamış ve neokolonializmin gelişim teorisi ile ilgili hipotezlerini doğrular nitelikte AKP ülkelerinin ticaretinde gözle görülür bir olumlu etki yaratamamıştır.

AB, AKP ülkeleri ile imzalanacak olan EOA'ların daha büyük pazarlar kurarak özellikle AKP ülkelerinin rekabetçiliğini geliştiren bölgesel temelli anlaşmalar olmasını talep etmiş ve AKP ülkelerinin 6 farklı gruba ayrılmasını önermiştir. Bu gruplar Batı Afrika, Merkez Afrika, Doğu Afrika, Güney Afrika Gelişim Toplumu, Karayipler Toplumu ve Pasifik Bölgesidir. Cotonou Anlaşması'nın 35. maddesi hükümlerine uygun olarak 2008 yılında yürürlüğe giren EOA'ların amacı AKP ülkelerinin sürdürülebilir ekonomik ve sosyal gelişiminin sağlanması ve onların dünya ekonomisi ile entegrasyonunun, yumuşak bir geçişle, gerçekleştirilmesidir. AB'ye göre EOA'lar çerçevesinde müzakere edilebilmesinin yolu AKP ülkelerinin kendi içinde serbest ticaret bölgesi yaratmış veya gümrük birliğini gerçekleştirmiş Bölgesel Ekonomik Topluluklar

oluşturmasıdır. Fakat Bölgesel Ticaret Anlaşmaları kapsamında AKP bölgesinde Cotonou Anlaşması'na dahil olan 8 adet bölgesel oluşum incelendiğinde ticari entegrasyonun oldukça zayıf ve hatta başarısız olarak nitelenebilecek düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Anlaşma müzakereleri esnasında taraflar arasındaki bakış açısı farklılığı ve özellikle AKP ülkelerinin liberalleşmeye dayalı gelir ve refah kaybı endişeleri, Bölgesel Ticaret gruplarının kendi aralarındaki koordinasyonsuzluk ile birleştirildiğinde, EOA sürecinin olabildiğince yavaş ilerlemesine neden olmuştur. Bu durumdan ötürü 1 Ocak 2008 tarihinde tamamlanması planlanan EOA'lar, anlaşmalarda eksiklikler olması nedeniyle bitirilememiştir. Bundan ötürü her iki taraf da çözüm olarak malların ticareti hususunda DTÖ kuralları ile uyumlu olan “ara dönem anlaşmaları” imzalamayı uygun bulmuşlardır. Bu karar sonrasında Fildişi Sahili, Gana, EAC ve CARIFORUM ile Ara Dönem EOA imzalanmıştır. ECOWAS ile müzakereler halen devam etmektedir. CEMAC ticaret bloğu ile müzakereler aşamasında 2009 yılında Kamerun ile Ara Dönem EOA imzalanmıştır. Haziran 2009 tarihinde de SADC bölgesindeki 15 üye ülke ile Ara Dönem EOA imzalanmıştır.

AB-AKP diyalogunda, yönetim konusunu kapsar şekilde siyasi ve güvenlik hususları zaman içerisinde Konvansiyonlara dahil edilmiştir. Siyasi Birlik öncesinde özellikle Lome II ve Lome III Sözleşmeleri'nde insan hakları şartının AB- AKP ülkeleri arasındaki konvansiyonlara eklenmesi konusu tartışılarak Siyasi Birlik sonrası bu konuların Anlaşma metinlerine eklenmesi ve şartlılık ilkesi ile daha da bağlayıcı kılınması için hazırlıklar tamamlanmıştır. Nitekim Lome IV Sözleşmesi ve Cotonou Anlaşması'nda siyasi konular Anlaşma metinlerine bağlayıcı hükümler olarak girmiş ve bunun da ötesinde özellikle insan hakları ihlallerine yönelik ceza mekanizması oluşturmaya yönelik bir çaba sarfedilmiştir. Örneğin Lome IV Sözleşmesi'nde ilk defa iyi yönetim kavramının Anlaşma metninde geçmesi sağlanmıştır. Cotonou Anlaşması ise siyasi diyalog adı altında yeni bir sütun oluşturarak bölgesel ve devlet dışı aktörlerin işbirliği kapsamında politika oluşturulması sürecine katılımları, demokrasi, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim ve insan hakları konularını buraya dahil etmiştir.

AB Afrika kıtası özelinde eski koloni ülkeleri ile ticaret ilişkileri dışında güvenlik ve barış ekseninde ilişkiler de kurmuştur. Bu tavrın öncelikli nedeni Maastricht Antlaşması ile birlikte 1990'lı yıllardan itibaren savunma ve güvenlik konularını da kapsayıcı şekilde daha köklü ve etkili bir dış politika oluşturma çabasına girişmesidir. İki taraf arasında gerçekleşen işbirliğinde, kalkınma odaklı politika ve eylemlerin postkolonyal ve neokolonyal teorideki açıklamaları incelendiğinde, genel anlamda AB'nin tavrının, uygun olup olmadığına bakmadan, "kendine güvenme" stratejisini kalkınmakta olan ülkeler üzerinde uygulamak yönünde olduğu ve bu stratejinin neticesi olarak da yoksulluk düzeylerinde belirgin bir artış yaşandığı görülmektedir. Neokolonyalizmin açıklaması dorultusunda Konvansiyonlar Üçüncü Dünya ülkelerinin gelişme yönündeki planlarını ve umutlarını Avrupa Kalkınma Fonu vasıtasıyla gelecek olan yardıma bağlamalarına neden olmaktadır. STABEX sistemi aracılığıyla sadece ana ihraç mallarına destek vererek ve AKP ülkelerinin imal edilmiş ihraç ürünlerinin AB pazarına yeterli girişini sağlamaya izin vererek Lome sistemi, iki taraf arasında AB Baskınlığına dayalı eşitsizliğin süregelmesini desteklemektedir.

Eşitsiz ilişki biçiminin özellikle Lome IV Konvansiyonu sonrası siyasi şartlılık ilkelerinin Anlaşma metinlerine eklenmesi ile giderek artırıldığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak ise bir yandan Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kurumların kalkınma politikalarına uyumu sonucunda AKP ülkelerinin kararlılıklarının yerini itaat ve yardım alma konusunda şartlara bağlılığın alması, diğer yandan da AB içerisinde yaşanan genişleme dalgaları uyarınca aktarılan yardımların zaman geçtikçe Birliğin dışından çok içine yönelmesi endişelerinin AKP ülkelerinde, özellikle yardım anlaşmaları müzakerelerinde kendi söz haklarını azaltır yönde bir etki yaratması bulunmaktadır. Buna dayalı olarak bağımlılık teorisine göre Konvansiyonların müzakereleri boyunca öne sürülen siyasi ve ekonomik şartlar dolayısıyla zayıf AKP ülkelerinin takdir yetkileri minimum seviyede tutulmaktadır ve Cotonou Anlaşması ile AKP ülkelerinin bölgesel ekonomik gruplara ayrılarak temsil edilmesinin istenmesi bu ülkelerin talep ve amaçlarının daha kolay bir şekilde kontrol altına alınmasını sağlayacaktır. Neokolonyal eleştirilere yön veren bir şekilde ürün çeşitlendirmesi

yönünden yetersiz olan ve ihrac pazarını sadece Avrupa'nın taleplerine göre şekillendiren AKP ülkeleri küresel rekabete karşı üretim mekanizmasını yeniden yapılandırma yeteneğinden yoksun bırakılmıştır ve AKP ülkelerinin mal ihracatı payında bölgesel anlamda düşüşler yaşanmaktadır. Ticarete ilişkin neokolonyal eleştiriler kapsamında değerlendirilen bir diğer konu AKP ülkelerine verilen tavizler nedeniyle bu ülkelerin muz gibi belirli mal gruplarında Avrupa pazarına bağımlı hale gelmesidir ve bu durum da ülkelerin bu ürünleri yüksek fiyatlara satmasına, dolayısıyla uluslar arası rekabet içerisinde yer alamamasına neden olmaktadır. Diğer yandan Cotonou Anlaşması ile serbest ticaret sistemine geçmenin en önemli eleştirisi, iki taraf arasında kurulan ortaklıklar sonucunda AKP ülkelerinin AB pazarına satacağı ihrac mallarındaki artışın yavaş bir seyirle artmasına karşılık AB pazarından gelen ve katma değeri yüksek ihrac mallarının AKP ülkelerindeki pazar paylarını kısa bir sürede artırması dolayısıyla Avrupa'dan yoğun bir şekilde mal ithal eden AKP ülkelerinin dış ticaret açıklarını artırmalarıdır.

Neokolonyal eleştirilere göre, Cotonou Anlaşması'nda AKP ülkeleri ve AB eşit ortaklar olarak görülmüş ve paylaşılan amaçlar etrafında ortaklaşa çalışılacağı belirtilmişse de uygulamada AB, AKP ülkelerine kendi politikalarını fiilen dayatmaktadır. Nitekim Sözleşme müzakerelerinde AKP ülkeleri genellikle fonları elde edebilmek uğruna Komisyon'un isteklerini kabul etmek durumunda kalmaktadırlar. AKP ülkelerinin yoğun taleplerine rağmen hem Cotonou Anlaşması müzakereleri sırasında hem de 2005 ve 2010 yıllarında gerçekleşen gözden geçirmeler esnasında AKP ülkelerindeki kurumsallaşma ve reformlara ilişkin köklü bir çalışmanın öngörülmemesi aradaki eşitler arası siyaseti ve oluşturulmak istenen derin siyasi diyalogu sorgulatmaktadır.

Tezin üçüncü bölümünde AB göç politikalarının AKP ülkeleriyle diyaloguna etkisi incelenmiştir. Bu kapsamda ilk olarak göç politikasında AB'nin birincil hukukuna yansıyan Antlaşmalar, Zirveler ve Birlik girişimleri araştırma konusudur. Tarihsel süreç içerisinde göç politikasının ortak bir Birlik politikası olarak ele alınmasının miladı olan

Schengen Anlaşması'ndan sonra AB Antlaşmalarındaki göç politikası düzenlemelerinde, genel olarak üye devlet politikalarından Birlik politikasına geçme yönlü iradenin varlığı saptanmakla birlikte; bu durumun gerçekliği veya geçerliliği halen Topluluğun göç politikasına ilişkin tartışmaların başında gelmektedir. Schengen Konvansiyonu ile başlayan süreçte oluşan ortak vize listesi, üye devletlerin belirli ülkelere vize konusunda rahatlık tanınmasına ilişkin ciddi sınırlamalar getirmiştir. Bu Konvansiyon'un bir diğer yeniliği, Schengen Bilgi Anlaşması 93. madde ile getirilen vize sistemine ilişkin ortak bir bilgi sisteminin oluşturulmasıdır. Diğer yandan Maastricht Antlaşması'nın AB'nin şu anda var olan göç rejiminin oluşturulması için temel teşkil ettiğini söylemek yerinde olacaktır, çünkü öncelikle Antlaşma'nın IV. Başlığı kapsamında önceden Trevi ve Ad Hoc Group on Immigration grupları artık K4 Komitesi ve Adalet ve İçişleri Konseyi olarak anılmaya başlamış ve bu yeni kurumlar süreklilik arz edecek şekilde çalışmaya başlamıştır.

Amsterdam Antlaşması ise göç politikası açısından AB tarihinde önceden gerçekleşmeyen bazı kararların alınmasına yol açarak bir dönüm noktası olmayı başarmıştır. Çünkü bu Antlaşma ile ilk defa Topluluğun göç politikasına ilişkin olarak Toplum organları karar verici organ sıfatı kazanmışlardır. Bunun yanı sıra Schengen müktesebatı ortak müktesebat içerisine yerleştirilmiş ve artık Schengen sistemi AB müktesebatının bir parçası olmuştur. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki Antlaşma'nın, sığınma, göç ve sınır kontrolleri gibi konuları Birlik politikalarının yer aldığı birinci sütuna aktarması her ne kadar Birlik politikası oluşturmak adına çok önemli bir gelişme gibi görülsün de; aslında bu başlangıç düzeyinde bir gelişmedir çünkü sadece Komisyon değil aynı zamanda üye ülkeler de göçe ilişkin düzenlemeler öne sürme hakkını saklı tutmuşlardır. Nitekim bu Antlaşmanın ardından 1999 yılında düzenlenen ve AB göç politikası konusunda önemli kararların alındığı Tampere Zirvesi'nde göç ve sığınmaya yönelik ayrı bir ortak politika oluşturulması kararlaştırılmıştır. 2010 yılında onaylanan Lizbon Antlaşması'nda ise göç ve sığınma politikaları AB'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın içerisinde yer alan Başlık V, özgürlük, adalet ve güvenlik alanı kapsamında ele alınmıştır. Bu Antlaşma, Konsey ve Parlamento'ya görev vererek,

koruma temelli göç yaklaşımının Birlik içerisinde, özellikle ulusüstü zeminde geliştirilmesinin altyapısını hazırlamış ve koruma duvarının yükseltilmesi kapsamında bir çalışma olarak geri kabul anlaşmaları imzalamaları için üye ülkeleri yetkili kılmıştır.

AB Antlaşmalarındaki hükümlerin uygulanması için özellikle Amsterdam Antlaşması'ndan başlamak üzere, Komisyon'un güdümünde çok yıllık programlar oluşturulmuştur. Amsterdam Antlaşması hükümlerini uygulamak için hazırlanan ilk program niteliğindeki 1999-2005 Tampere Programı, üye devletlerdeki ilgili yasal çerçevenin ortak asgari standartlarda uyumlulaştırılmasını hedeflemiştir. Tampere Programı Göç ve Dış ilişkiler konularına yönelik olarak yeni bir siyasi süreç başlatarak FRONTEX kurumunun oluşturulmasına araç olmuştur. Lahey Programı'nda ise Vize Bilgi Sistemi süreci hızlandırılarak üye devletlerin biyometrik veri sistemi ve buna bağlı birçok değişikliği ivedilikle kurlmaları talep edilmiştir. Bu Programda, sadece siyasi sığınma, mülteci ve yasa dışı göç alanlarında olmak üzere Avrupa Konseyi'ne oy çokluğu ve Avrupa Parlamentosu'na ortak karar yetkisi verilmiş ve böylece belirli alanlarda da olsa veto yetkisi önlenerek ulusüstü bir politika oluşturmak adına bir adım daha atılmıştır. Lizbon Antlaşması hükümleri Lahey Programını takip eden ve 2010-2015 yıllarını kapsayan Stockholm Programı'nın uygulamaya konması ile başlamıştır. Stockholm Programı'nda, özellikle sınırlardaki kontrolün artması ve Birlik'te daha güvenli bir ortamın yaratılması için Schengen müktesebatının ve FRONTEX işbirliğinin geliştirilmesi ile birlikte sınırlardaki güvenlik, göç ve gümrük konularında rasyonelleşme kavramına gönderme yapılmıştır.

Tezin bir sonraki başlığında göçün Topluluk politikasına evrilmesi sürecinde Avrupalılaştırma tartışılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da koloni ülkelerinden emperyal merkezlere gerçekleşen göçler Avrupa'da yabancı işçiler ve mültecileri geçici bir fenomen gözüyle değerlendirip, onların vatandaşlık hakları, sosyal ve istihdam haklarını düşük görme bağlamında oluşan banliyö toplulukları gibi sosyal entegrasyonu düşük, problemleri bir sosyal olgu yaratmıştır. AB üye devletlerinin yukarıda anlatılan benzer problemleri durumlarına uzun dönemli çözüm niteliğindeki,

“ortak kısıtlayıcılık” ekseninde gelişen göçün Avrupalılaşması olgusu, göçün nedenlerine çare olarak ekonomik kalkınmayı güçlendirmek, insan hakları ihlallerine son vermek ve diğer bölgelerde mülteci korumasını desteklemek olarak açıklanmakla beraber, tez boyunca desteklenen sav, etkin ve etkili bir şekilde göç kısıtlamaları oluşturmak için bu politikada Avrupalılaşmanın gerçekleşmesi yönünde irade sergilenmesidir. Nitekim Ortak Pazar’ın kurulması, Avrupa iç sınırlarının geçirgenliğini artırmış ve Avrupalı olmayan göçe karşı koruma eğilimini de paralel bir şekilde yükseltmiştir. Öncesinde ise 1975 Trevi Grubu’nun kurulmasından itibaren göç konusu hükümetlerarası karar alım sürecinin etkisi altında bir güvenlik meselesine dönüşmüştür. İstenmeyen göçe karşı oluşan negatif koalisyon kale Avrupa’nın inşasına hizmet eder yönde çalışarak zaman içerisinde güçlendirilmiş sınır kontrolü araçları geliştirilmiş ve kayıtsız göçmenleri düzenleme kampanyaları oluşturulmuştur.

Diğer yandan sözkonusu kalenin inşasında Gallya Lahav gibi araştırmacılar, Avrupalı siyasetçilerin seçmenlerinden aldıkları göçmen akışını kabul etmeme tepkilerinin yansımalarının yattığını da savunmaktadır- ki bu eğilim özellikle entegrasyon çalışmalarının ivme kazandığı Amsterdam Antlaşması ve sonrasında daha da fazla görülmektedir. Çünkü bu süreçle birlikte Avrupalı seçmenlerde serbest dolaşımın etkisiyle işlerini kaybetme riskini daha yoğun yaşama algısı artmış ve yasal/yasa dışı göçmenlerin bu riskleri güçlendirmesinin önüne geçmek istemişlerdir. Sözkonusu dönemde kale Avrupa oluşumunda Birlik iradesinin en belirgin örneği 1989 yılında yayınlanan Palma Belgesi’dir. Bu Belge, AB’de dış sınırların militarizasyonu, polis gücünün artırılması ve düzensiz göç ile mücadeleyi AB’nin hukuk üretme sürecinin merkezine oturtmuş ve ardından FRONTEX operasyonları, CIREA ve CIREFI faaliyetleri gibi birçok eylem planı uygulamaya konulmuştur.

1990’lı yıllarda yasalar ve AB girişimleri ile belirginleşen Avrupa kalesi tablosu, özellikle yasa dışı göç ile mücadelede yetersiz kalmaya ve istenilen göçmen profiline ulaşmada başarısız olmaya başlayınca, etkin göç politikalarını güçlendirmek için küresel göç yönetimi olgusu Birlik eylemleri içerisine yerleştirilmiş, böylece göç politikasını

ulusüstü zemine taşıma çalışmaları çok daha belirgin bir hal almıştır. Bu kapsamda ulusüstü boyuta taşınan AB göç hukukunun kapsamının daraltılması, insanların uçuş rotaları veya üçüncü ülkelerin iç işlerine müdahale edilmesi anlamında kullanılacaktır. AB'nin özellikle Afrika kıtasını hedefleyerek küresel göç yönetimi kavramını açıklayıp gereken eylemleri sıraladığı 2005 yılı Göçe Yönelik Küresel Yaklaşım Raporu'nda söz konusu bölgeden göç akışına yönelik ortak bir hareket olmaması sorunlara yol açmakta ve yasa dışı göçü tetiklemekte vurgusu yapılarak Afrikalı ülkelerle göçmen işçinin seçimi ve eğitimi hususlarında işbirliğine işaret edilmiştir.

AB güvenliğe dayalı çalışmalar kapsamında geniş çaplı ve giderek büyüyen ortak politika ve girişimler üretmekte, fakat göçmen veya AB yurttaşı olmayanların hakları konusunda Birlik politikası üretmede bu denli başarılı olamamakta, böylece bu düzenlemelerin hükümetlerarası düzeyde kalmasına izin vermektedir. Nitekim 2000 yılında çıkarılan İrsal Eşitlik Yönergesi ve 2001 yılında Komisyon tarafından sunulan Uzun Dönemli İkamet Yönergesi bu denli bir düşük uyumlulaştırma düzeyinin örnekleridir. Çünkü her iki Yönerge de göçmen haklarının savunulmasında minimum standartların benimsenmesi ve göçmen tanımının milliyete dayalı değil ırka dayalı olarak, diğer bir deyişle dar yorumlanmasına yol açarak ortak bir göç politikasının daha çok güvenlik ve koruma kaygıları üzerinden oluşturulması eleştirilerini haklı kılmaktadır. Bu noktada AB'de göç politikasına ilişkin başka bir kavram olan rasyonelleşme kavramı yukarıda değinilen tartışmaya paralel yürümektedir. Rasyonelleşme kavramı, AB içindeki veya dışındaki göçmenlerin hakların azaltılması ve çeşitlendirilmesi yoluyla ve belirli göçmenlerin sınır dışı edilmesi yahut gerekiyorsa içeriye alınması yoluyla göç yönetiminin, ağırlıklı olarak göçmen kabul eden tarafın ihtiyaçlarına uygun olarak gerçekleştirilmesini kastetmektedir.

Rasyonelleşme kavramına konu olacak şekilde, 2009 yılında yürürlüğe giren Mavi Kart Yönergesi yüksek niteliğe sahip üçüncü ülke vatandaşlarına Avrupa'yı göç için cazip hale getirecek bir dizi imkan sunmaktadır. Yönerge, vasıflı işçiler için göç maliyetlerini düşürerek uluslararası emek piyasası fiyatlarını bozmakta ve AB ile

gelişmekte olan ülkeler arasında net ücret farklılığının oluşmasına yol açmaktadır. Ayrıca bu kartı taşıyanlara vergi yardımı, sosyal yardımlar, maaş ödemeleri ve kamu konutlarına yerleşme ile ilgili kolaylıklar sağlanmaktadır. Bununla birlikte kartın iki aşamalı bir seçim süreci olduğu görülmektedir. Birinci aşamada en vasıflı kişilerin mavi kart sahibi olabilmesi söz konusu iken; ikinci aşamada en yetenekliler ve işlerinde başarılı olup devam edebilenler bu kartı kullanmaya devam hakkını elde etmektedirler, çünkü kart sahibinin işten çıkarılması veya üç aydan fazla işsiz kalması durumlarında kartın geri alınabilmesi mümkün kılınmıştır. Diğer yandan kartın yaş aralığı gözetilerek emeklilik süresinin dolmasına daha fazla zamanı olan kişilere kullanılması yönünde seçici davranması, beyin göçü endişeleri ile birleşerek mavi kart uygulamasının yeni kolonyalizm olduğuna ilişkin tartışmaları gündeme getirmiştir.

Göç diyalogunda farklı bir alt başlıkta incelenen, vize ve sığınma konusunda AB’de oluşturulmaya çalışılan ortak politika düzenlemeleri incelendiğinde, genel olarak AB’de sığınmacılara uygulanan araçların sığınmacıların hayatlarını daha da zorlaştırdığı ve bu zorlaştırıcı mevzuat düzenlemelerinin insanların sığınma arama girişiminden caydırılmasını amaçladığı görüşüne varılmaktadır. Vize politikasına ilişkin 1989 Palma Belgesi’nde yayınlanan beyaz ve kara listeler AB’de vize politikasının, ekonomik ve siyasi güvenlik arayışı içerisindeki düşük gelirli nüfusların uluslararası göç hareketini kontrol etmede merkezi bir araç olarak kullanmasının bir göstergesidir. Sonrasında parmak izleri arşivinin merkezi bir veri tabanına dönüştürülmesine yönelik çalışmalar, Schengen Bilgi Sistemi II ile belgesiz göçmenleri de kapsar hale getirilerek çok daha kapsamlı ve teknolojik bir zemine oturtulmuştur. Diğer yandan sığınmaya ilişkin kısıtlayıcı eylemler özellikle 2011 yılında Yunanistan önerisi ile operasyonel plan ve sığınma destek ekipleri kurulması kararı çıkarılan kurum olan Avrupa Sığınma Destek Ofisi ve 2006 yılında Konsey tarafından yayınlanan “Mülteci Statüsünün Tanınmasına Yönelik Üye Devletlerde Minimum Standartlar ve Prosedürler Yönergesi”dir. Bu eylemler özellikle sığınma iddiasına tam ve adil standartlar oluşturamadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir.

Sığınma konusunda AB uygulamalarının rasyonel ve kısıtlayıcı olma konusunda en belirgin uygulamalarından biri 29 Nisan 2004 tarihinde Avrupa Konseyi'nin yayınladığı "Vasıflılık Yönergesi"dir. Yönerge mültecilik başvurularına ilişkin her bir üye devlette ilk aşamada uygulanacak prosedürleri içermekte ve uluslararası mülteci koruma yükümlülükleri ile tutarlılığın sağlanmasını amaçlamaktadır. Vasıflılık Yönergesi'nin yürürlüğe girmesinden itibaren AB sığınma hukuku bu Yönerge'nin 18. maddesi gereğince ikincil koruma statüsü olarak tanımlanan bir statüyle genişletilmiştir. Bu statü madde 15 içerisinde tanımlandığı üzere kaynak ülkeye geri dönmesi halinde ciddi bir zarar görme (idam, işkence veya insanlık dışı muamele, uluslararası ya da ulusal silahlı çatışmalarda ayırım gözetilmeksizin oluşan ciddi bireysel tehlikeler) riski bulunan üçüncü ülke vatandaşları ve devletsiz kişileri kapsamaktadır. Vasıflılık Yönergesi ile ikincil koruma statüsünün oluşturulması, üye devlet Mahkemeleri olmak üzere ATAD'ı da birçok soru ile muhatap bıraktığı için ATAD, bu Yönerge'nin 15(c) maddesinin yorumlanmasını istediği ilk ön karar talebinde, Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun 3. maddesi ile ilişkilendirerek bir yorum getirmiştir. Buna göre Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun 3. maddesi geri göndermeye karşın bir yasaklama içererek üye devletlerin yasamaları dahilinde kişilerin işkence ve insanlık dışı muameleyle maruz bırakılması yasaklanmaktadır. Madde 3'e ilişkin yasaklama sadece söz konusu muamelelere yönelik gerçek bir risk bulunduğu geçerli olmaktadır. Fakat şimdiye kadar gerçek risk unsurunu tespit etmeye yönelik hiçbir işlemeleştirme kriteri oluşturulmamıştır. Nitekim güvenli üçüncü ülke ve ciddi hasar konularıyla ilgili ikincil koruma statüsüne yönelik ATAD davaları tez içerisinde incelenmiş özellikle sığınma arayanların verdiği yanlış bilgiler ve yönlendirmeler gerekçesiyle veya üye ülkelerin korumaya yönelik hususlarda işbirliğini güçlendirici hususları kanunlarla desteklemiş olmalarından ötürü genel anlamda ATAD'ın sığınma arayanların başvurularını red etme eğiliminde olduğu görülmüştür.

Tezin üçüncü bölümünde önemli bir başlık, AKP ve AB arasındaki göç diyalogunun unsurlarına ayrılmıştır. Bu kapsamda göç diyalogu kavramı bağımlılık teorisine atıfla ele alınmış ve bağımlılık ilişkisi göç veren ülkelerde işçi dövizleri

vasıtasıyla ek gelir elde edilmesi, göç alan ülkede ise emek maliyetlerinin düşmesi gibi iki tarafa çıkar sağlayıcı etkileriyle birlikte; göç kontrolü kavramını da doğurarak uluslararası ilişkilerde bir siyasi müzakere faktörü haline geldiğini kanıtlayıcı hususlar araştırma konusu olmuştur. Dolayısıyla AB özelinde AKP ülkeleri ile kurulan göç diyalogunun bileşenleri, kalkınma yardımı ve ekonomik işbirliği, koruma odaklı politikalar ve AKP ülkelerinde insan haklarını geliştirme odaklı girişimler olarak tespit edilmiştir.

İlk olarak kalkınma yardımının göç diyalogu içerisine alınmasına neden sunmak kapsamında, ancak kalkınma aracı devreye sokulduğunda göç olgusunun çok taraflı bir yapıya bürünüp sadece göçün konusu olan devletlerce değil devlet dışı aktörler ve organizasyonların da katıldığı bir politika alanına dönüştürülmesi konusu üzerinde durulmuştur. AB'nin AKP ülkeleri ile kalkınma yardımı Lome ve Cotonou Anlaşmaları ile birlikte Birliğin kalkınma politikası ve öncelikleri üzerinden üçüncü ülkelere yapacağı yardımları vurguladığı bir dizi tebliğ üzerinden yürütülmektedir. Bu tebliğlerde genel vurgu noktası yardımlar karşılığında iki taraf arasında göç kontrolü konusunda işbirliğinin artırılmasıdır. Diğer yandan Lome Konvansiyonları'nda göç konusu ilk başlarda nitelikli Afrikalı göçmen işçilerin kendi ülkelerine kalkınma amaçlı geri gönderilmelerinin desteklenmesi olarak ele alınmıştır. Lome III'ten itibaren ise Topluluk, kendisine gelen göçü engellemek veya bu göçün cazibesini azaltmak için, göç veren ülkelerle ilgilenmeye başlamış ve bu ülkelerde bölgesel göç ortaklığını teşvik çalışmalarında bulunmuştur. Lome IV'ten itibaren AB- AKP arasındaki göç diyalogunda Avrupa'nın daha kontrol yanlısı ve korumacı bir tavır takındığı Ek V madde 1 ve 2'den anlaşılmaktadır. Nitekim bu maddelerde AKP devletlerinin, kendi ülkelerinden AB ülkelerine giden düzensiz göç ile mücadele edeceği belirtilerek talep üzerine AKP ülkelerinin teknik yardım desteği sağlayacağı dile getirilmiş ve bir anlamda yardımların fiili şartlılığı bu yolla dile getirilmiştir.

Cotonou Anlaşması'nda ise Avrupa Kalkınma Fonu yardımlarına ilişkin olarak 2012 yılından itibaren onbirinci dönem programlamalarına ilk defa Avrupa Dış Eylemler

Hizmeti de eklenmiş ve böylece Avrupa'nın göç konularını da kapsayan şekilde dış temsilinden sorumlu ve göç kontrolünü sağlayan kurumlarından biri niteliğindeki Avrupa Dış Eylemler Hizmeti vasıtasıyla göç konusunda doğrudan bir kanalla finansal kaynak aktarılacağı dile getirilerek yardım akışı ve göç kontrolü hususundaki şartlılık daha belirgin bir hal almıştır. Şartlılığın bir diğer unsuru olarak göç politikasında AB'de yasa dışı olarak ikamet etmekte olan kişilerin geri gönderilmesi konusunun AB-AKP ticaret ve işbirliği ilişkilerine yansıtıldığı ilk Anlaşma, Cotonou Anlaşması'dır. Anlaşma müzakerelerinde AKP ülkelerinin konu ile ilgili gösterdikleri dirence rağmen AB, Anlaşma'nın 13. maddesine ek olarak "AKP ülkelerinin her biri AB üye ülkelerinde yasa dışı bulunan kendi vatandaşları olması durumunda, AB üyesinin talebi üzerine ve daha fazla formaliteye gerek duyulmaksızın geri dönüş ve geri kabulünü gerçekleştirmek durumundadır" hükmünü yerleştirmiş ve böylece şartlılık unsurunun bileşeninin geri dönüş anlaşması imzalanması olduğunu açık bir dille ifade etmiştir.

AB ve Afrika arasında göç diyalogunu da kapsayan politika girişimleri incelendiğinde 2000 yılında Cario Planı ile başlayan, Rabat Süreci ve Dakar Stratejisi ile devam eden süreç AB tarafına finansal destek ve kurumsal yapılanma anlamında sorumluluklar yüklerken; Afrika tarafına ise AB'ye istenmeyen göçü engellemek, azaltmak ve yasal göçü organize etmek üzerinden sorumluluklar yükleyerek yardımları, Anlaşmalar dışında politika girişimleri üzerinden de şartlılığa bağlamaktadır. Diğer yandan AB'nin AKP ülkelerinden yasa dışı ve düzensiz göç kaynaklı sorunların önüne geçmek için kullandığı iki temel mekanizma olan güvenlik ve koruma odaklı göç politikaları bu bölgelerden gelen sığınmacılar için Avrupa kapılarını kapatmakta ve onları çoğu zaman yasa dışı yollara sevk etmekte iken AB üyesi ülkelerin dış sınırlarda ortak politika üretmesi söz konusu olduğunda, Göç İrtibat Ofislerinin kurulması örneğinde görüldüğü gibi, Birlik politikası üretme düzeyinde harekete geçirmektedir. Başka bir ifadeyle üye ülkelerin AB'ye yetki devrine yönelik ortak eylem yapması durumu ancak istenmeyen göçü önlemek ve bu hususta kendilerine kaynak yaratmak söz konusu olduğunda gerçekleşebilmektedir.

AKP ülkelerinin coğrafyasında geçmişten bugüne çatışma ve terör eylemlerinin yoğunluğu göz önünde bulundurulduğunda, AB'nin bu bölgelerden kendisine gelebilecek olası yasa dışı ve düzensiz göçleri engellemek için Birlik nezdinde girişimlerde bulunması yukarıda değinilen durumun bir alt bileşeni niteliğindedir. Dolayısıyla siyasi çatışma ve kargaşa yaşayan ülkelere bir AB misyonu olarak finansal destek, eğitim, teknik donanım, siyasi reform ve barış koruma desteği sağlanmaktadır ve bu anlamda 2003 yılından bu yana Afrika'da toplam 14 adet Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası misyonu yürütülmüştür.

Göç diyalogunun güvenlik boyutunu içeren ortak dış sınırlar politikası kapsamında ise 2005 yılında meydana getirilen FRONTEx ajansları, operasyonlarını yıllık risk analizi raporları çerçevesinde şekillendirmektedir. AKP ülkelerine gerçekleştirilen FRONTEx operasyonları incelendiğinde, AKP ülkeleri grubunda bu operasyonların sonucunun, genel olarak, insan haklarına aykırı yeni yasa dışı göç eğilimlerine ve göç rotalarının değişmesine yol açtığı görülmektedir. FRONTEx operasyonları göç ağlarının güneye doğru kaymasına ve göçmenlere sınırı geçmede yardımcı olan göç endüstrilerinin yoğunlaşmasına yol açmıştır. Diğer yandan 1992 yılında bilgi değişiminin sağlanması için kurulan CIREFI ve CIREA, Topluluk çapında istatistiki kavramları uyumlaştırarak sığınma arayanların kökenlerine ilişkin üye ülkelere ortak durum raporları hazırlamak, yasal- yasa dışı göçe ilişkin bilgi toplamak, değişimini sağlamak ve sonuçlar üretecek veya zaman zaman tavsiyelerde bulunacak şekilde bilgiyi analiz etmekten sorumludur.

AB ile AKP ülkeleri arasındaki göç diyalogunun, özellikle son dönemde, önemli bir bileşeni haline gelen geri kabul anlaşmaları konusunda göç yönetimi kavramı dahilinde AKP ülkeleriyle özellikle ekonomik işbirliği ve Birliğin dış politikası ile ilişkili bir yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Dolayısıyla üçüncü nesil ve 2001 yılından itibaren uygulanmaya çalışılan dördüncü nesil geri kabul anlaşmaları mantığında, AB ve AKP ülkeleri arasındaki ekonomik işbirliği ve yardım anlaşmaları, geri kabul anlaşmalarının uygulanması şartı ile birleştirilmekte ve AB gözüyle geri kabul

anlaşmalarının imzalanması söz konusu yardımın niteliği, süresi ve Afrikalı ülkelere uygulanacak vize kolaylığını belirleyen önemli bir etken olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Amaç bu olmakla beraber bugüne kadar hiçbir AKP ülkesi ile geri kabul anlaşması imzalanamaması böyle bir politikanın AKP ülkelerine yüklediği ağır ekonomik ve sosyolojik şartlar ile birlikte bu politikayı uygularken yaşanan skandallara bağlı yanlış uygulamalar ve bu anlaşmaların kapsamına üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabulüne yönelik hükümlerin eklenmesine bağlanmaktadır. Dolayısıyla AB bakış açısından bir değerlendirmeyle, söz konusu başarısızlık 2007 yılından itibaren hareketlilik ortaklığı anlaşması kavramının oluşmasına yol açmıştır. Hukuksal olarak bağlayıcı olmayan bu anlaşmalar, belirli üye devletler, üçüncü bir ülke ve Komisyon'un ilave imzacı olarak oluşturdukları anlaşmalardır ve bunlar iki bölümden oluşmaktadırlar. İlk bölümde katılımcıların daha yakın işbirliği kurabilmek için karşılıklı çıkarları olduğunu belirten bir deklarasyon ve ikinci bölümde de içlerinde entegrasyon, insan trafiği, sınırlar ve sahte seyahat belgeleri gibi göçe ilişkin konuları içeren bir faaliyet listesi bulunmaktadır. Pilot dönemde AB 2008 yılında Moldova ve Yeşil Burun'la, 2009 yılında ise Gürcistan'la hareketlilik ortaklığı anlaşması imzalamıştır.

AB'nin AKP ülkeleriyle oluşturmaya çalıştığı göç diyalogunun genel bir incelemesi yapıldığında iki yönlü bir tutumun varlığından söz etmek ve genel anlamda faydacı bir AB modelinden bahsetmek mümkündür. Buna göre ilk olarak göç politikasında üye ülkeler temelli politikadan AB odaklı ulusüstü politikaya geçilmesi, zaman içerisinde Avrupa'ya gelen göç baskısına karşı güvenlik politikalarının ve Avrupa kalesinin kurulmasına ihtiyaç duyulmasıyla açıklanmaktadır. Koruma duvarı söz konusu olduğunda "ortak" politika üretebilen bir AB'nin sığınmacıların hakları konusunda yasa üretme ve bu hususta mahkeme içtihatları oluşturma alanlarında aynı başarıyı göstermediği söz konusu yasaların kapsamı ve davaların sonuçlarında açıkça görülmektedir. Nitekim minimum standartlar adı altında çıkarılan ilgili yasalar sığınmacılar ve sığınma arayanların haklarını genişletmek yerine daraltmak ve dar yorumlanmasına sebep olmaya eğilimlidir.

AB göç politikası AKP ülkeleri ile yardım anlaşmaları ve yardım odaklı politika girişimleri üzerinden incelendiğinde, özellikle geri dönüş anlaşmaları ve hareketlilik ortaklığı anlaşmaları örneklerinden görüldüğü üzere, göç kontrolünde AB etkinliğinin artırılması veya istenen düzeye ulaştırılması için şartlılığa bağlandığı görülmektedir. Göçe Yönelik Küresel Yaklaşım'ı benimseyen bu diyalog, AB'nin insan hakarı, demokrasi ve yönetim gibi medeniyet sağlayıcı misyonunu AKP ülkelerine dayatmak-postkolonyalizme dayalı bir değerlendirmeye, üstün medeni Batı'nın Üçüncü Dünyayı manipule etmek çabasının bir göstergesidir. Bu diyalogun AKP ülkeleri tarafında ise durum, Güney Afrika gibi bazı gelişmiş ülkeleri istisna tutarsak, ticareti büyük ölçüde Avrupa'ya bağımlı, ekonomisi AB'den ve Kalkınma Fonu'ndan gelecek yardımlardan önemli ölçüde etkilenen bir yapı içerisinde gün geçtikçe göç diyalogunda sessiz ve daha kabullenen tarafı olmaya devam etmektedirler. Her ne kadar geri kabul anlaşmalarında AKP ülkeleri bu anlaşmaları imzalamayarak siyasi bir zafer kazanmış gibi görünseler de; bu durumun AB'den kaynaklanan siyasi skandallar ve strateji hatalarından da ileri geldiğinin unutulmaması gerekir. Dolayısıyla göç diyalogunda zaman içerisinde tek taraflı hegemonya etkisi gün geçtikçe AKP ülkelerinin aleyhine bir şekilde yürütülmektedir.

KAYNAKÇA:

Abernethy, D. B.: **The Dynamics of Global Dominance, European Overseas Empires 1415- 1980**, Yale University Press, USA, 2000.

Achebe, C.: “Colonialist Criticism”, Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin (Der.) içerisinde, **The Post-colonial Studies Reader**, Routledge Press, New York, 1995.

Adenauer, M., K. Louhichi, B. H. Frahan, H. P. Witzke: “Impact of the Everything But Arms Initiative on the EU Sugar Sub-Sector”, **International Conference on Policy Modeling** Bildiri Metni, Paris, 30 Haziran- Temmuz 2004, 08.09.2012, (Çevirmici) <http://www.uclouvain.be/cps/ucl/doc/ecru/documents/Ecomod04.pdf>

Adepoju, A., F. Noorloos ve A. Zoomers: “Europe’s Migration Agreements with Migrant-Sending Countries in the Global South: A Critical Review”, **International Migration**, Cilt 48, Sayı Sayı 3, Haziran 2010, s. 42- 75.

Adler, S.: **International Migration and Dependence**, Saxon House, Farnborough, 1977.

Albertinelli, A.: Population and Social Conditions, 27/2010, Eurostat Raporu, (Çevirmici): http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-10-027/EN/KS-SF-10-027-EN.PDF

Alker, Jr. H. R.: “The Humanistic Moment in International Studies: Reflections on Machiavelli and Las Casas”, **International Studies Quarterly**, Cilt 36, Sayı 4, 1992, s. 347- 371.

Altbach, P.G.: “Education and Neocolonialism”, Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin (Der.) içerisinde, **The Post-colonial Studies Reader**, Routledge Press, New York, 1995.

Amin,S.: **Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme**, Çev. Semih Lim, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992.

Analysis Criticism of FRONTEX Operations at Sea Mounts, y.y., Statewatch Analizi, Kasım 2012, 15.05.2013, (Çevrimiçi) <http://www.statewatch.org/analyses/200-frontex-search-rescue.pdf>

Anderson, M., J. Apap: **Striking a Balance Between Freedom, Security and Justice in an Enlarged European Union**, Centre for European Policy Studies, Brüksel, 2002.

Anghie, A.: “Colonialism and the Birth of International Institutions: Sovereignty, Economy and the Mandate System of the League of Nations”, **International Law and Politics**, Cilt 34, Sayı 513, 2002.

Anghie, A.: **Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law**, Cambridge University Press, New York, 2005.

Apap, J.: “Shaping Europe’s Migration Policy”, **ERA-FORUM**, Cilt 3, Sayı 3, 2002, s. 151- 157.

Armstrong W., J. Anderson (Der.): **Geopolitics of European Union Enlargement The Fortress Empire**, Routledge Press, Abingdon, 2007.

Arslan, Y. K.: “Afrika İç- Göçü ve Postkolonyal Vatandaşlık”, **Alternatif Politika**, Cilt 4, Sayı 2, Temmuz 2012, s. 202- 231.

Arts, K.: **Integrating Human Rights Into Development Cooperation: The Case of the Lome Convention**, Kluwer Law International, Lahey, 2000.

Ashcroft, B., G. Griffiths, H. Tiffin (Der.): **The Post-colonial Studies Reader**, Routledge Press, New York, 1995.

Avrupa Komisyonu CEPII-CIREM Sonuç Raporu, An Impact Study of the EU-ACP Economic Partnership Agreements in the Six ACP Regions, Fransa, Ocak 2008.

Bade, J. K.: “Legal and Illegal Immigration into Europe: Experiences and Challenges”, **European Review**, Cilt 12, Sayı 3, 2004, s. 339- 375.

Baran, P.: **The Political Economy of Growth**, New York, 1957.

Barbarinde, O., G. Faber (Der.): **The European Union and the Developing Countries**, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2005.

Barnidge, Jr., R. P.: Some (Preliminary) Thoughts on Neocolonialism and International Law, Conference Papers, Sixth International Conference on International Law in the Contemporary World, **Indian Society of International Law**, Sayı 115, 2009.

Başkaya, F.: **Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme**, Maki Basın Yayın, Ankara, 2005.

Belgasmı, D.: “Emergency Operations: Darfur, A Case Study”, **Refugee Survey Quarterly**, Cilt 26, Sayı 4, 2007, s. 243- 256.

Bjorklund, A.: Skilled Workers Leaving for The European Union Possible Impacts of the EU Blue Card Directive on Developing Countries of Origin Through Migration of Skilled Workers- An Assesment Based on the Case of Malian Sytem for Higher Education, Stokholm Universitesi Yüksek Lisans Tezi, Stokholm, Bahar 2011, 04.01.2013, (Çevrimiçi)

http://www.juridicum.su.se/juruppsatser/2011/vt_2011_Amanda_Bjorklund.pdf

Boer, M., L. Corrado: “For the Record or Off the Record: Comments About the Incorporation of Schengen into the EU”, **European Journal of Migration and Law**, Sayı 1, 1999, s. 397- 418.

Borrmann, A., Buse, M.: “Institutional Prerequisites of Economic Partnership Agreements: The EU- ECOWAS Case”, **Intereconomics**, Cilt 41, No: 2, 2006, s. 231- 236.

Boswell, C.: “The External Dimension of EU Immigration and Asylum Policy”, **International Affairs**, Cilt 79, Sayı 3, Mayıs 2003, s. 619- 638.

Bouteillet- Paquet, D.: “Passing the Buck: A Critical Analysis of the Readmission Policy Implemented by the European Union and its Member States”, **European Journal of Migration and Law**, Cilt 5, Sayı 3, 2003, s. 359- 377.

Bowler, I. R.: **Agriculture Under the Common Agricultural Policy**, Manchester University Press, Manchester, 1985.

Broberg, M.: “The EU’s Legal Ties with Its Former Colonies When Old Love Never Dies”, **Danish Institute for International Studies (DIIS) Working Paper**, Kopenag, Sayı 1, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.diis.dk/graphics/Publications/WP2011/WP2011-02%20til%20tryk.pdf>

Brown, W.: **European Union and Africa: The Restructuring of North-South Relations**, I. B. Tauris & Company Limited Press, London, 2002.

Bunyan, T., (Der.): “Trevi, Europol and European State” Statewatching the New Europe: A Handbook on the European State, **Statewatch**, Londra, 1993.

Busch, B., M. Krzyzanowski: “Inside Outside the European Union: Enlargement, Migration Policy and the Search for Europe’s Identity”, Warwick Armstrong ve James Anderson (Der.), içerisinde, **Geopolitics of European Union Enlargement The Fortress Empire**, Routledge Press, Abingdon, 2007.

Carling, J., M. H. Carretero: “Protecting Europe and Protecting Migrants? Strategies for Managing Unauthorised Migration from Africa”, **The British Journal of Politics and International Relations**, Cilt 13, Sayı 1, 2011, s. 42- 58.

Case C-4/11 Bundesrepublik Deutschland v Kaveh Puid, Opinion of Advocate General Jaaskinen, 18 Nisan 2013, 09.05.2013, (Çevrimiçi) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62011CC0004:EN:HTML>

Case C-465/07 Meki Elgafaji and Noor Elgafaji v. Staatssecretaris van Justitie, 19 Şubat 2009, 10.06.2013, (Çevrimiçi) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62007CJ0465:EN:HTML>

Case C-69/10 Brahim Samba Diouf v. Ministre Du Travail, de l’Emploi et de l’Immigration, 28 Temmuz 2011, 09.05.2013, (Çevrimiçi) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62010CJ0069:EN:HTML>

Cassarino, J.P.: “EU Mobility Partnerships: Expression of a New Compromise”, **Migration Policy Institute**, Washington DC, Eylül 2009, 15.02.2013, (Çevrimiçi) http://oppenheimer.mcgill.ca/IMG/pdf/10_03_MPI_Cassarino_EUMobilityPartnerships.pdf

Castles, S., M. J. Miller: **The Age of Migration International Population Movements in the Modern World**, 2. bs. , Palgrave Press, New York, 1998.

Castles, S.: “International Migration at the Beginning of the Twenty First Century: Global Trends and Issues”, **UNESCO Papers**, Blackwell Publishers, Oxford, ISSJ/165, 2000, s. 268-281.

Castles, S.: “Why Migration Policies Fail?”, **Ethnic and Racial Studies**, Cilt 27, No. 2, Mart 2004, s. 205- 227.

Cesaire, A.: **Sömürgecilik Üzerine Söylev, Fransız Irkçılığının Fikri Temelleri**, Çev.: Güneş Ayas, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2005.

Chakrabarty, D.: **Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference**, Princeton University Press, Princeton, 2000.

Chatterjee, P.: **Lineages of Political Society Studies in Postcolonial Democracy**, Columbia University Press, New York, 2011.

Chimni, B.S.: **International Refugee Law: a Reader**, Sage Publications, 2000.

Chou, M. H., M. V. Gibert: “The EU-Senegal Mobility Partnership: from Launch to Suspension and Negotiation Failure”, **Journal of Contemporary European Research**, Cilt 8, Sayı 4, 2012, s. 408- 427.

Clapham, C.: **Africa and the International System the Politics of the State Survival**, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

COM (2009) 623 Final, European Commission Report, “Elements for New Partnership Between the EU and OCTs”, Brüksel, 06.11.2009.

COM (2011) 76 final, European Commission Paper on Evaluation of EU Readmission Agreements, 23 Şubat 2011.

COM 2008(642) Final, “The Outermost Regions: An asset for Europe”.

COM(2000) 757 final, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on a Community Immigration Policy, Brüksel, 22 Kasım 2000.

COM(2002) 703 final, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Integrating Migration Issues in the European Union's Relations with Third Countries, Brüksel, 03.12.2002.

COM(2005) 311 final, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Proposal for a Joint Declaration by the Council, the European Parliament and the Commission on the EU Development Policy "The European Consensus", Brüksel, 13.07.2005.

COM(2006) 735 Final, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, "The Global Approach to Migration One Year On: Towards a Comprehensive European Migration Policy", Brüksel, 2006.

COM(2007), 507 final, Brüksel, 12 Eylül 2007.

COM(2008)611 final, Communication from The Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Strengthening the Global Approach to Migration: Increasing Coordination, Cohesion and Synergies, Brüksel, 8 Ekim 2008.

COM(2011) 743 final, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, The Global Approach to Migration and Mobility, Brüksel, 18.11.2011.

COM(94) 23 final, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Migration and Asylum Policies, Brüksel, 23 Şubat 1994.

Commission of the European Communities Directorate General for Information Communication and Culture, **Lome IV 1990-2000; Background, Innovations, Improvements**, Katalog No: CC-AM-90-067-EN-C, Mart 1990.

Commission Staff Working Document, "Regions 2020 An Assessment of Future Challenges for EU Regions", SEC(2008) 2868 final, Brüksel, 14.11.2008, (Çevrimiçi) http://www.eurada.org/files/Regional%20development/regions2020_en.pdf

Commission Staff Working Document, “Regions 2020 An Assessment of Future Challenges for EU Regions”, SEC(2008) 2868 final, Brüksel, 14.11.2008, (Çevrimiçi) http://www.eurada.org/files/Regional%20development/regions2020_en.pdf

Comte, E.: “European Regionalism and Migration Global Governance”, Les Cahiers de l’IRICE, Yayın No 9, Aralık 2011, 09.05.2013, (Çevrimiçi), <http://irice.univ-paris1.fr/spip.php?article916>

Consolidated Version of the ACP-EC Partnership Agreement (2010 Revised Version).

Constantinesco, V.: Robert Kovar, Denys Simon, **Traité sur l’ Union Européenne Commentaire article par article**, Economica Press, 1995.

Cosgrove- Twitchett, C.: **A Framework for Development: The EEC and the ACP**, George Allen and Unwin Press, London, 1981.

Cosgrove, C., P.H. Laurent: “The Unique Relationship: the European Community and the ACP”, John Redmond (Der.) içerisinde, **The External Relations of the European Community; The International Response to 1992**, Macmillan Press, London, 1992.

Cosgrove, C.: “Has the Lome Convention Failed ACP Trade?”, **Journal of International Affairs**, Cilt 48, No. 1, Yaz 1994, s. 223-249.

Council Conclusions on the Organization and Development of the CIREFI, OJ C 274, 30.1.1994.

Council Decision 2001/822/EC, 27 Kasım 2001.

Council Decision 2004/162/EC, 10 Şubat 2004.

Council Decision of 23 February 2004 Setting out the Criteria and Practical Arrangements for the Compensation of the Financial Imbalances Resulting from the Application of Directive 2001, 2004/191/EC (OJL060)

Council Directive 2000/43/EC, Official Journal L180, 29 Haziran 2000.

Council Directive 2001/40/EC on the Mutual Recognition of Decisions on the Expulsion of Third Country Nationals, 28 Mayıs 2001.

Council Directive 2003/109/EC Concerning the Status of Third Country Nationals who are Long Term Residents, 2003L0109.

Council Directive 2004/83/EC on Minimum Standards for the Qualification and Status of Third Country Nationals or Stateless Persons as Refugees or as Persons Who Otherwise Need International Protection and the Content of the Protection Granted, 29 Nisan 2004.

Council Directive 2005/85/EC on Minimum Standards on Procedures in Member States for Granting and Withdrawing Refugee Status, 1 Aralık 2005.

Council Directive 2009/50/EC on the Conditions of Entry and Residence of Third Country Nationals on the Purposes of Highly Qualified Employment, 25 Mayıs 2009.

Council of the European Union, Joint Declaration on a Mobility Partnership Between the EU and the Republic of Cape Verde, 9460/80 ADD 2, Brüksel, 21.05.2008.

Council of the European Union, Seville European Union Presidency Conclusions 13463/02, 21-22 Haziran 2002, Brüksel, 25.04.2013, (Çevrimiçi) http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/72638.pdf

Council Regulation (EC) No 2007/2004 on Establishing a European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union, 26.10.2004, L 349/1.

Council Regulation (EC) No 247/2006, 30 Ocak 2006.

Council Regulation (EC) No 2725/2000 Concerning Establishment of Eurodac for the Comparison of Fingerprints for the Effective Application of Dublin Convention, 11.12.2000.

Council Regulation (EC) No 343/ 2003 Establishing the Criteria and Mechanisms for Determining the Member State Responsible For Examining an Asylum Application Lodged in one of the Member States by a Third Country National, 18.02.2003.

Council Regulation (EC) No 539/ 2001 Listing the Third Countries Whose Nationals Must be in Possession of Visas When Crossing the External Borders and Those Whose Nationals are Exempt from that Requirement, 15 Mart 2001.

Council Regulation (EC) No. 377/2004 on the Creation of an Immigration Liaison Officers Network, 19 Şubat 2004.

Council Resolution 7965/99, LIMITE, CIREFI 20, MIGR 33 on The Creation of and Early Warning System for the Transmission of Information on Illegal Immigration and Facilitator Networks, 11.5.1999.

Custos, D.: “Implications of the European Integration for the Overseas”, Dimitry Kochenov(Der.) içerisinde, **EU Law of the Overseas**, Kluwer Law International Press, New York, 2011.

Dava C-300/04 *Eman and Sevinger* (2006) ECR I-8055.

Dava Spain v European Council (Case C-342/03) 2005.

Dinan, D.: **Ever Closer Union; An Introduction to European Integration**, 2. Baskı, Lynne Rienner Publishers, London, 1999.

Dura, C.: “Avrupa Birliği’nin Üçüncü Ülkelerle Ekonomik İlişkileri”, **Hazine Dergisi**, Sayı 8, Ekim 1997, s. 17-40.

Düvell, F.: “Against the Globalisation of Migration Control”, **Open Democracy**, June 2003, s.29, 13.09.2012, (Çevrimiçi) <http://www.opendemocracy.net/debates/article-10-96-1274.jsp>

Ekpo, D.: “Mongo Beti and Hegel: The Ruses of Anti-Colonialism In Remember Ruben”, **Neohelicon**, Cilt 24, Sayı 1, Mart 1997, s. 393- 408.

Eman, M.: “Defending the Democratic Rights of EU Citizens Overseas: A Personal Story”, Dimitry Kochenov(Der.) içerisinde, **EU Law of the Overseas**, Kluwer Law International Press, New York, 2011.

EU: Case C-102/09, 29 Nisan 2010, Camar Srl v Presidenza del consiglio dei Ministri.

European Commission Green Paper, “ Future Relations Between EU and Overseas Countries and Territories”, COM (2008) 383 Final, Brüksel, 25.06.2008, (Çevrimiçi) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52008DC0383:EN:NOT>

European Commission, “Attractive Conditions for the Admission and Residence of Highly Qualified Immigrants”, European Commission Memo 07/423, 23 Ekim 2007, (Çevrimiçi) http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-07-423_en.htm

European Commission, Development and Cooperation- Europaid, Country Cooperation with Democratic Republic of Congo, 16.05.2013, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/europeaid/where/acp/country-cooperation/congo-democratic-republic/congo_en.htm

European Commission, Development and Cooperation- Europaid, Country Cooperation with Nigeria, 16.05.2013, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/europeaid/where/acp/country-cooperation/nigeria/nigeria_en.htm

European Community- Federal Republic of Nigeria Country Strategy Paper and National Indicative Program for the period 2008- 2013, 2008, 15.05.2013, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/development/icenter/repository/scanned_ng_csp10_en.pdf

“EU- FBI Telecommunication Surveillance Plan: Commission Working Party Concerned”, y.y., Statewatch Bulletin, Cilt 9, Sayı 3-4, Mayıs- Ağustos 1999, 20.05.2013, (Çevrimiçi) <http://www.statewatch.org/eufbi/eufbi07.htm>

“EU- The Story of Tampere An Undemocratic Process Excluding Civil Society”, Statewatch Bulletin Cilt 9, Sayı 5 Eylül-Ekim 1999, 02.05.2013, (Çevrimiçi) <http://database.statewatch.org/article.asp?aid=2675>

“EU to Step Up Security Involvement in Somalia”, y.y., New Vision, 2013, 17.03.2013, (Çevrimiçi) <http://www.newvision.co.ug/news/642775-eu-to-step-up-security-involvement-in-somalia.html>

European Council, The Stockholm Programme- An Open and Secure Europe Serving and Protecting Citizens, 2010/C 115/01.

European External Action Service, Human Rights and Democracy in the World Report on EU Action 2011, Haziran 2012, s. 100, 13.04.2013, (Çevrimiçi) http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/2011_hr_report_en.pdf

European Research Area: Boosting the Potential of the Outermost Regions, Research EU Focus, CORDIS Unit Publications Office of the European Union, No 5, Nisan 2010.

Faber, G., O. Barbarinde (Der.): **Cotonou Agreement and Development: The ACP Countries and the EU in the 21st Century**, Martinus Nijhoff Publishers, Lahey, 2005.

Faber, G., O. Barbarinde: "ACP-EU Partnership in Transition" Gerrit Faber ve Olufemi Barbarinde (Der.) içerisinde, **Cotonou Agreement and Development: The ACP Countries and the EU in the 21st Century**, Martinus Nijhoff Publishers, Lahey, 2005.

Faber, G.: "Economic Partnership Agreements and Regional Integration Among ACP Countries", Gerrit Faber ve Olufemi Barbarinde (Der.) içerisinde, **The European Union and the Developing Countries**, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2005.

Fanon, F.: **Yeryüzünün Lanetlileri**, Çev. Şen Süer, Versus Kitap, İstanbul, 2007.

Featherstone, S.: **Postcolonial Cultures**, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2005.

Final Report Summary 2000.CE.16.0.AT.118, "Analysis of the Island Regions and Outermost Regions of the European Union- Part II: Outermost Regions", Konsorsiyum: Planistat Europe ve Bradley Dunbar Association, Mart 2003.

Finaldi, G.: "European Empire and the Making of the Modern World: Recent Books and Old Arguments", **Contemporary European History**, Cilt 14, Sayı 2, 2005, s. 245- 258.

Flander, A. O.: Population and Social Conditions, 1/2011, Eurostat Raporu, (Çevrimiçi): http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-11-001/EN/KS-SF-11-001-EN.PDF

Flint, A.: **Trade, Poverty and the Environment, The EU, Cotonou and African-Caribbean Pacific Bloc**, Palgrave Macmillan, New York, 2008.

Fortress Europe Circular Letter- FECL 38, European Parliament Rejects Council Conclusion on CIREFI, Ekim 1995, 22.03.2013, (Çevrimiçi) <http://www.fecl.org/circular/3803.htm>

Franchino, F.: “*Perspectives on European Immigration Policies*” **European Union Politics**, Cilt 10, Sayı 3, 2009, s. 403- 420.

Franke, B.: “The European Union Supporting Actions to the African Union Missions in Sudan and Somalia”, Giovanni Grevi, Damien Helly ve Daniel Keohane (Der.), içerisinde, **European Security and Defence Policy: The First 10 Years**, Institute for Security Studies, Paris, 2009.

FRONTEX Annual Risk Analysis 2013, Polonya, Nisan 2013, s. 76, 16.05.2013, (Çevrimiçi) http://www.frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annual_Risk_Analysis_2013.pdf

Gathii, J.T.: **African Regional Trade Agreements As Legal Regimes**, Cambridge University Press, New York, 2011.

“Germany: Deportation Without Papers”, y.y., Statewatch Bulletin, Cilt 9, Sayı 5, Eylül-Ekim 1999, 20.05.2013, (Çevrimiçi) <http://database.statewatch.org/article.asp?aid=2690>

Gençler, A.: “Avrupa Birliği’nin Göç Politikası”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Prof. Dr. Turan Yazgan’a Armağan özel sayısı, Sayı 49, 2004, s. 173- 197.

Gilbert F., D. C. Large: **The End of the European Era 1890 to the Present**, 4. Baskı, W.W. Norton& Company, New York, 1991.

Givens, T., A. Luedtke: “The Politics of European Union Immigration Policy: Institutions, Salience and Harmonisation”, **The Policy Studies Journal**, Cilt 32, Sayı 1, 2004, s. 145- 165.

Goldschmidt, E.: “Storming the Fences: Morocco and Europe’s Anti-Migration Policy”, **Middle East Report**, Sayı 239, Yaz 2006, s. 36- 41.

Göç ile Sığınmaya Yönelik Yüksek Düzeyli Çalışma Grubu Nihai Raporu Temsilciler Komitesi Notu, 10950/99, LIMITE JAI 67, AG 27, 14.9.1999.

Görtz, S., N. Keijzer: Reprogramming EU Development Cooperation for 2014- 2020 Key Moments for Partner Countries EU Delegations Member States and Headquarters in 2012, ECDPM Discussion Paper No 129, 2012.

Gray, C.: “Peacekeeping and Enforcement Aciton in Afirca: the Role of Europe and the Obligations of Multilateralism”, **Review of International Studies**, No: 31, 2005, s. 207-223.

Grevi, G., D. Helly, D. Keohane (Der.): **European Security and Defence Policy: The First 10 Years**, Institute for Security Studies, Paris, 2009.

Groenendijk, K.: “ Local Voting Rights for Non- Nationals in Europe: What We Know and What We Need to Learn”, Migration Policy Institute- Transatlantic Council on Migration Report, 2008, s. 9, (Çevrimiçi)<https://docs.google.com/gview?url=http://www.migrationpolicy.org/transatlantic/docs/Groenendijk-FINAL.pdf&chrome=true>

Groenendijk, K.: “Why a New Journal on Migration and Law”, **European Journal on Migration and Law**, Cilt 1, Sayı 1, 1999, s. 1-7.

Groot, G.R.: “Towards a European Nationality Law”, **Electronic Journal of Comparative Law**, Cilt 8, Sayı 3, Ekim 2004, s. 5. (Çevrimiçi) <http://www.ejcl.org/>

Group Of Coordinators, Free Movement of People, Work Program of the Belgian Presidency, 28.6.1993,CIRC 3653/93 confidential.

Hailbronner, K.: **Immigration and Asylum Law and Policy of the European Union**, Kluwer Law International, y.y., 2000.

Hathaway, J. J.: “E.U. Accountability to International Law: The Case of Asylum”, **Michigan Journal of International Law**, Cilt 33, Sayı 1, 2011, s. 1- 8.

Helly, D., C. Rocca: “The Mali Crisis and Africa- Europe Relations”, **European Centre for Development Policy Management**, Sayı 52, Haziran 2013, s. 1- 12.

Helly, D.: “ESDP and the African Union”, Giovanni Grevi, Damien Helly ve Daniel Keohane (Der.), içerisinde, **European Security and Defence Policy: The First 10 Years**, Institute for Security Studies, Paris, 2009.

Herm, A. Population and Social Conditions, 98/2008, Eurostat Raporu, (Çevrimiçi) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-08-098/EN/KS-SF-08-098-EN.PDF

Hill C., K. E. Smith, (Der.): **European Foreign Policy- Key Documents**, Routledge Press, New York, 2000.

Hix, S., A. Noury: “Politics, Not Economic Interests: Determinants of Migration Policies in the European Union”, **International Migration Review**, Cilt 41, Sayı 1, Bahar 2007, s. 182- 205.

Hoebink, P.: “European Development Aid in Transition”, Gerrit Faber ve Olufemi Barbarinde (Der.) içerisinde, **Cotonou Agreement and Development: The ACP Countries and the EU in the 21st Century**, Martinus Nijhoff Publishers, Lahey, 2005.

Hoebink, P.: “European Development Aid in Transition”, Gerrit Faber ve Olufemi Barbarinde (Der.) içerisinde, **The European Union and the Developing Countries**, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2005.

Hurt, S.R.: “Co-Operation and Coercion? The Cotonou Agreement Between the European Union and ACP States and the End of the Lome Convention”, **Third World Quarterly**, Cilt 24, No:1, 2003, s. 161- 176.

Huysmans, J.: “The European Union and Securitization of Migration”, **Journal of Common Market Studies**, 2000, s. 751- 777.

IMF World Economic and Financial Surveys, **Regional Economic Outlook, Sub-Saharan Africa**, Nisan 2012, 08.09.2012, (Çevrimiçi) <http://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2012/afr/eng/sreo0412.pdf>

International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families Adopted by General Assembly Resolution 45/158, 18 Aralık 1990, 12.04.2012, (Çevrimiçi), <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cmw/cmw.htm>

Interreg IV “Caribbean Space” Program General Strategy and Thematic and Operational Priorities, 14.04.2012, (Çevrimiçi) http://www.interreg-caraibes.org/IMG/pdf/Interreg_IV_Caribbean_programm_Strategic_orientations.pdf

Interreg IV “Caribbean Space” Program, 2007- 2013 Programming, (Çevrimiçi) http://www.interreg-caraibes.org/IMG/pdf/Pres_1_Synt_Interreg_IV_Caraibes_AN-2.pdf

Interreg IV “Caribbean Space” Program, 2007- 2013 Programming, (Çevrimiçi) http://www.interreg-caraibes.org/IMG/pdf/Pres_1_Synt_Interreg_IV_Caraibes_AN-2.pdf

ISMERI EUROPA ve ITD.EU Europa, **Growth Factors in the Outermost Regions**, Contract no 2009.CE.16.0.AT.101, Mart 2011, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/regional_policy/themes/outermost/index_en.htm

İslamoğlu H.,(Der.): **Neden Avrupa Tarihi?**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

Jackson, A.: “British- African Defence and Security Connections”, **Defence Studies**, Cilt 6, No:3, Eylül 2006, s. 351- 376.

Joined Cases C-411/10 and C-493/10, N.S. v Secretary of State for the Home Department and M.E. and Others v Refugee Applications Commissioner and Minister for Justice, Equality and Law Reform, (Çevrimiçi) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62010CJ0411:EN:HTML>

Juchno, P.: Population and Social Conditions, 110/2007, Eurostat Raporu, (Çevrimiçi) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-07-110/EN/KS-SF-07-110-EN.PDF

Judgement of 20.2.2001- Case C-192/99 Kaur Case.

Judt, T.: **Savaş Sonrası 1945 Sonrası Avrupa Tarihi**, Çev: Dilek Şendil, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.

Kancs, D., P. Ciaian: “The Impact of the EU Blue Card Policy on Economic Growth in the African Sending Countries”, **South African Journal of Economics**, Cilt 78, Sayı 3, Eylül 2010, s. 225-247.

Kanneh, K.: “Feminism and the Colonial Body”, Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin (Der.) içerisinde, **The Post-colonial Studies Reader**, Routledge Press, New York, 1995.

Karakayalı, T.: “**The European Union’s Asylum and Immigration Policy and Turkey**”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Avrupa Birliği Enstitüsü, AB Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2010.

Karlık, R.: **Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar**, 6. Baskı, Beta Basım, İstanbul, 2007.

Kartal, H.: “**Avrupa Birliği’nin Yasa Dışı Göç Politikası ve Türkiye’ye Yansımaları**”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara, 2008.

Keene, E.: **Beyond the Anarchical Society Grotius Colonialism and Order in World Politics**, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

Klavert, H., J. Seters: “ACP- EU Cooperation on Readmission: Where does it Stand and Where to Go?”, **European Center for Development Policy Management**, Sayı 33, Nisan 2012, 20.05.2013,(Çevrimiçi)
[http://www.ecdpm.org/Web_ECDPM/Web/Content/Download.nsf/0/90E352388CBCD_A1FC12579EA0067275A/\\$FILE/BN33.pdf](http://www.ecdpm.org/Web_ECDPM/Web/Content/Download.nsf/0/90E352388CBCD_A1FC12579EA0067275A/$FILE/BN33.pdf)

Kochenov, D., (Der.): **EU Law of the Overseas**, Kluwer Law International Press, New York, 2011.

Kochenov, D.: “EU Citizenship in the Overseas” Dimitry Kochenov(Der.) içerisinde, **EU Law of the Overseas**, Kluwer Law International Press, New York, 2011.

Kochenov, D.: “The EU and the Overseas: Outermost Regions, Overseas Countries and Territories Associated with the Union and Territories Sui Generis”, Dimitry Kochenov(Der.) içerisinde, **EU Law of the Overseas**, Kluwer Law International Press, New York, 2011.

Kochenov, D.: “The Puzzle of Citizenship and Territory in the EU: On European Rights Overseas”, **Maastricht Journal of European and Comparative Law**, Cilt 17, 2010, s. 1-19.

Koeb, E., H. Hohmeister: “The Revision on Article 13 on Migration of the Cotonou Partnership Agreement”, **European Center for Development Policy Management**, Aralık 2009.

Kohnert, D.: “ EU- African Economic Relations: Continuing Dominance, Traded for Aid?”, German Institute of Global and Area Studies Working Paper No: 82, s. 5- 30. (Çevrimiçi) SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1155041>

Koskeniemi, M.: **The Gentle Civilizer of Nations, The Rise and Fall of International Law 1870-1960**, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

Körner, H.: “The Future of The ACP Countries”, **Intereconomics**, Cilt 35, No: 1, 2000, s. 31-37.

Kreinin, M.E.: **Trade Relations of the EEC An Empirical Investigation**, Praeger Publishers, New York, 1974.

Kubosova, L.: “Africa Fears Brain Drain from Blue Card”, Business Week, 29.10.2007.

Laaksonen, K., P. Maki-Franti, M. Virolainen: “Lome Convention, Agriculture and Trade Realtions Between the EU and the ACP Countries in 1975-2000”, TRADEAG Working Paper 06/20, 23.04.2012 (Çevrimiçi) <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/18853/1/wp060020.pdf>

Lahav, G.: “*Public Opinion Toward Immigration in the European Union: Does it Matter?*”, **Comparative Political Studies**, Cilt 37, Sayı 10, Aralık 2004, s. 1151- 1183.

Lavenex, S., E. M. Uçarer (Der.): **Migration and the Externalities of European Integration**, Lexington Books, Oxford, 2002.

Lavenex, S.: “EU Trade Policy and Immigration Control”, Sandra Lavenex, Emek M. Uçarer (Der.), içerisinde, **Migration and the Externalities of European Integration**, Lexington Books, Oxford, 2002.

Lenaghan, P. M.: “Trade Negotiations or Trade Capitulations: An African Experience”, **Berkeley La Raza Law Journal**, Cilt 17, Sayı 117, 2006.

Lillie, N., I. Greer: “Industrial Relations, Migration and Neoliberal Politics: the Case of the European Construction Sector”, **Politics Society**, Cilt 35, Sayı 4, Aralık 2007, s. 551- 581.

“Lome Convention Used to Impose Repatriation on the World’s Poorest Countries”, **Statewatch Bulletin**, Haziran 2010, 13.02.2013, (Çevrimiçi) <http://www.statewatch.org/news/jul00/01lome.htm>

Loomba, A.: **Kolonyalizm- Postkolonyalizm**, Çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.

Louis, W, R.: “American Anti-Colonialism and the Dissolution of the British Empire”, **International Affairs**, Cilt 61, Sayı 3, 1985, s. 395-420.

Loyal, S.: “The French in Algeria, Algerians in France: Bourdieu, Colonialism and Migration”, **The Sociological Review**, Cilt 53, sayı 3, 2009, s. 406- 427.

Lörincz, A.: “The Importance of the Outermost Regions for Stranghtening EU Foreign and Regional Relations”, İçeriden Dışarıya Küresel Aktör Olarak AB: Avrupa Birliği’nin İç Kalkınması ve Gelecekte Bağımsız Dünya İçerisindeki Rolü isimli Uluslararası Kongre’ye sunulan Bildiri, Berlin 7-10 Temmuz 2011.

Luedtke, A.: “Uncovering European Union Immigration Legislation: Policy Dynamics and Outcomes”, **International Migration**, Cilt 49, Sayı 2, 2011, s. 1- 27.

Luraghi, R.: **Sömürgecilik Tarihi**, Çev. Halim İnal, E Yayınları, İstanbul, 2000.

Mackie, J.: “Continuity and Change in International Co-operation: The ACP-EU Cotonou Partnership Agreement and its First Revision”, **Perspectives on European Politics and Society**, Cilt 9, No:2, 2008, s. 143- 156.

Mahmud, T.: “Migration, Identity and the Colonial Encounter”, **Oregon Law Review**, Cilt 76, 1997, s. 633- 690.

Mahon, J. A.: “Negotiating Continuity or Change?”, Gerrit Faber ve Olufemi Barbarinde (Der.) içerisinde, **Cotonou Agreement and Development: The ACP Countries and the EU in the 21st Century**, Martinus Nijhoff Publishers, Lahey, 2005.

Marx, K., Friedrich Engels: **Sömürgecilik Üzerine**, Çev: Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Birinci Baskı, Ankara 1997.

Mayaram, S.: “Kings Versus Bandits: Anti-Colonialism in a Bandit Narrative”, **Journal of the Royal Asiatic Society**, 2003, s. 315- 338.

McQueen, M.: “After Lome IV: ACP-EU Trade Preferences in the 21st Century”, **Intereconomics**, Cilt 34, Sayı 5, Eylül- Ekim 1999, s. 223- 232.

Menz, G.: “Framing Competitiveness: the Advocacy of Articulating Migration as a Human Resources Strategy”, Biannual Conference of the European Union Studies Association, Bildiri Metni, Boston, 2011 , (Çevrimiçi) http://euce.org/eusa/2011/papers/1e_menz.pdf

Meyn, M.: “Economic Partnership Agreements: A Historic Step Towards a Partnership of Equals”, **Development Policy Review**, Cilt 26, No: 5, 2008, s. 515-528.

Mieville, C.: **Between Equal Rights; A Marxist Theory of International Law**, Pluto Press, London, 2006.

Minh-Ha, T. T.: “Writing Postcoloniality and Feminism”, Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin (Der.) içerisinde, **The Post-colonial Studies Reader**, Routledge Press, New York, 1995.

Mishra, V., B. Hodge: “What is Post(-)colonialism?”, Patrick Williams ve Laura Chrisman (Der.) içerisinde, **Colonial Discourse and Post Colonial Theory**, Prentice Hall Press, London, 1994.

Mix, D. E.: The European Union: Foreign and Security Policy, Congressional Research Service Report for Congress, 8 Nisan 2013, 24.08.2013, (Çevrimiçi) <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R41959.pdf>

Mohanty, C.D.: “Under Western Eyes, Feminist Scholarship and Colonial Discourses”, Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin (Der.) içerisinde, **The Post-colonial Studies Reader**, Routledge Press, New York, 1995.

Moraes, C.: “The Politics of European Union Migration Policy”, **Political Quarterly**, Cilt 74, Ekim 2003, s. 116- 131.

Morin, E.: **Avrupa'yı Düşünmek**, Çev. Şirin Tekeli, Afa Yayınları, İstanbul, 1988.

Muller, K.: “Shadows of Empire in the European Union”, **The European Legacy**, Cilt 6, Sayı 4, 2001, s. 439- 451.

Nisan 1998, Sodiprem Sarl and Others, C-37/96 and C-38/96.

Nkrumah, K.: **Emperyalizmin Son Aşaması Yeni Sömürgecilik**, Çev. A. Sarıca, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1996.

Observations by the European Council on Refugees and Exiles on the Austrian Presidency of the European Union’s Strategy Paper on Migration and Asylum Policy, 12.06.2012, (Çevrimiçi) <http://www.proasyl.de/texte/europe/eu-a-e.htm>

Omerjee, I: “Specific Measures for the ORs after Lisbon”, Dimitry Kochenov(Der.) içerisinde, **EU Law of the Overseas**, Kluwer Law International Press, New York, 2011.

Orcalli, G.: “Constitutional Choice and European Immigration Policy”, **Constitutional Political Economy**, Cilt 18, Sayı 1, 2007, s. 1- 20.

Osterhammel, J.: **Colonialism A Theoretical Overview**, Almanca’dan Çev. Shelley L. Frisch, Markus Wiener Publishers, Princeton, 1997.

Öke, M. K.: **Kaderle Dans**, Başlık Yayın Grubu, İstanbul, 2010.

Özer, Y.: “Avrupa Birliği’nde Göç ve Sığınma Politikasının Avrupalılaştırma Süreci: Lizbon Antlaşması Sonrası Durum ve Türkiye’ye Etkileri”, **İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl 10, Cilt 10, Sayı 1, Ocak 2011, s. 107- 148.

Panara, C., A. Becker (Der.): **The Role of The Regions in the EU Governance**, Springer, Verlag Berlin Heidelberg, 2011.

Papagianni, G.: **Institutional and Policy Dynamics of EU Migration Law-Immigration and Asylum Law and Policy in Europe**, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2006.

Parkes, R.: “EU Mobility Partnerships: A Model of Policy Coordination?”, **European Journal of Migration and Law**, Sayı 11, 2009, s. 327- 345.

Peers, S.: “The Revised “Dublin Rules” on Responsibility for Asylum Seekers: The Council’s Failure to fix a Broken System”, Statewatch Analysis, Nisan 2012, 25.01.2013, (Çevrimiçi) <http://www.statewatch.org/analyses/no-173-dublin-III.pdf>

Peers, S.: **From Trevi to Maastricht- Key Texts on Justice and Home Affairs, 1976-1993**, Statewatch Publication, 1997, 24.01.2013, (Çevrimiçi) <http://www.statewatch.org/semDOC/assets/files/keytexts/ktch1.pdf>

Piris, J. C.: **The Lisbon Treaty a Legal and Political Analysis**, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.

Pirozzi, N.: “EU Support to African Security Architecture: Funding and Training Components”, **European Union Institute for Security Studies**, Occasional Paper No. 76, 2009.

“Political Agreement on Political Partnership: Towards the first Readmission Agreement with an African Country?”, y.y., Statewatch Report, 2013, 11.05.2013, (Çevrimiçi) <http://www.statewatch.org/news/2013/mar/05eu-morocco.htm>

Pond, E.: **Rebirth of Europe**, Brookings Institution Press, Washington DC, 2001.

Ravenhill, J.: “ What is To Be Done For Third World Commodity Exporters? An Evaluation Of The Stabex Scheme ”, **International Organisation**, Cilt 38, Sayı 3, Bahar 1984, s. 537- 574.

Redmond, J., (Der.): **The External Relations of the European Community; The International Response to 1992**, Macmillan Press, London, 1992.

Rodney, W.: **How Europe Underdeveloped Africa**, Bogle-L’overture Publications, İngiltere- y.y., 1972.

Roig, A., T. Huddleston: “ EC Readmission Agreements: a Re- evaluation of the Political Impasse”, **European Journal of Migration and Law**, Sayı 9, 2007, s. 363- 387.

Said, E.: “Orientalism”, Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin (Der.) içerisinde, **The Post-colonial Studies Reader**, Routledge Press, New York, 1995.

Said, E.: **Orientalism**, Penguin Books, London, 2003.

Samur, H.: “ AB’de Göçe Yönelik Global Yaklaşım”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, 2008, s. 1- 16.

Sayar, K.: “Sömürgeciliğin Karşısında Psikiyat: Frantz Fanon”, **Yeni Symposium**, Cilt 4, No. 40, 2002, s. 140- 150.

Sebrega, J.: “The Anti-Colonial Policies of Franklin Roosevelt: A Reappraisal”, **Political Science Quarterly**, Cilt 101, Sayı 1, 1986, s. 65- 84.

Second Euro- African Ministerial Conference on Migration and Development sonuç metni, 2008, 15.05.2013, (Çevrimiçi)
http://www.dialogueuroafricanmd.net/web/uploads/cms/Paris-Conference_Migration-Development---Final-statement.pdf

Sertel, S.: **II. Dünya Savaşı Tarihi**, 2. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009.

Silverstein, P. A.: “ Immigrant Racialization and the new Savage Slot: Race, Migration and Immigration in the New Europe”, **Annual Review of Anthropology**, Cilt 34, 2005, s. 363- 384.

Sissoko, M. M., L. O. Osuji, W. I. Cheng: “Impacts of the Yaounde and Lome Conventions on EC-ACP Trade”, **The African Economic and Business Review**, Cilt 1 Sayı 1, Bahar 1998, s. 6- 24.

Skeldon, R.: “International Migration as a Tool in Development Policy: A Passing Phase?”, **Population and Development Review**, Cilt 34, Sayı 1, Mart 2008, s. 1- 18.

Slocum, N., A. Bradley: “Constructing and De constructing ACP Group: Actors, Strategies and Consequences for Development”, **Geopolitics**, Cilt 12, No: 4, 2007, s. 635- 655.

Spengemen, A.: “ Managing the Chadian Crisis: An assesment of EU and UN Involvement in the Chadian Humanitarian and Political Crisis”, **European Security Review**, ERS 57, Temmuz 2012, s. 1- 10.

Spivak, G, C.: **A Critique of Postcolonial Reason Toward A History of the Vanishing Present**, Harvard University Press, Cambridge, 1999.

Spivak, G, C.: **Death of a Discipline**, Columbia University Press, New York, 2003.

Spivak, G. C.: “Can the Subaltern Speak?”, Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin (Der.) içerisinde, **The Post-colonial Studies Reader**, Routledge Press, New York, 1995.

Stalker, P.: “Migration Trends and Migration Policy in Europe”, **International Migration**, Cilt 40, Sayı 5, 2002, s. 159-189.

Sterckx, S.: “The Comprehensive Approach off Balance: Externalisation of EU Asylum and Migration Policy”, PSW Paper 2004/4, Politieke Wetenschappen, 13.10.2012, (Çevrimiçi) <http://webhost.ua.ac.be/psw/pswpapers/PSWpaper%202004-04%20sterckx.pdf>

Support for Harmonisation of the ICT Policies in Sub- Saharan Africa, (Çevrimiçi) <http://www.itu.int/en/ITU-D/Projects/ITU-EC-ACP/hipssa/Pages/default.aspx>

Şubat 1998, Chevassus Marche Case C-212/96.

Tarihsel ve Siyasi Boyutuyla Darfur: Çatışma, İnsani Kriz, Uluslararası Müdahale ve Barış Şansı, International Middle East Peace Research Center Raporu, Nisan 2013.

Taylor, S.: “From Border Control to Migration Management: The Case for a Paradigm Change in the Western Response to Transborder Population Movement”, **Social Policy and Administration**, Cilt 39, Sayı 6, Aralık 2005, s. 563- 586.

Tekin, U.: “Avrupa’ya Göç ve Türkiye”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 37, Ekim 2007, s. 43- 56.

The Africa- EU Strategic Partnership, A Joint Africa- EU Strategy, 2007, 11.05.2013, (Çevrimiçi) http://www.africa-eu-partnership.org/sites/default/files/eas2007_joint_strategy_en.pdf

The Council Strategy Paper on Immigration and Asylum Policy, 9809/98, LIMITE CK4 27 ASIM 170, Brüksel, 1 Temmuz 1998, 21.09.2012, (Çevrimiçi) <http://www.proasyl.de/texte/europe/eu-a-o.htm>

Third Euro- African Ministerial Conference on Migration and Development sonuç metni 2011, 15.05.2013, (Çevrimiçi) http://www.dialogueafricainmd.net/web/uploads/cms/Dakar-strategy_Ministerial-declaration-migration-and-development_EN.pdf

Tholen, B.: “Privileging the Near and Dear? Evaluating Special Ties Considerations in EU Migration Policy”, **Ethnicities**, Cilt 9, Sayı 1, 2009, s. 32- 52.

Thomson, D.: “The Three Worlds of Raymond Aron”, **International Affairs**, Cilt 39, Sayı 1, Ocak 1963, s. 49- 58.

Tiedemann, P.: “Subsidiary Protection and the Function of Article 15(c) of the Qualification Directive”, **Refugee Survey Quarterly**, Cilt 31, Sayı 1, 2012, s. 123- 138.

Tiffin, H.: “Postcolonial Literatures and Counter-discourse”, Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin (Der.) içerisinde, **The Post-colonial Studies Reader**, Routledge Press, New York, 1995.

United Nations Conference on Trade and Development, Participation of African, Caribbean and Pacific Group of States in International Trade, UNCTAD/DITC/TNCD/Misc.27, Fiji, 2002 s. 8, 21.03.2012, (Çevrimiçi) <http://unctad.org/en/Docs/poditctncdm27.en.pdf>

United Nations Conference on Trade and Development, Trade Liberalization, Investment and Economic Integration in African Regional Economic Communities Towards the African Common Market, UN Publications, 2012, 23.04.2013, (Çevrimiçi) http://unctad.org/en/Docs/ditctncd2011d2_en.pdf

Vanke, J.: “The Treaty of Rome and Europeanism”, **The Journal of the Historical Society**, Cilt 7, Sayı 4, Aralık 2007, s. 434- 474.

Voiculescu, A.: “Trade and Development With a Human Rights Touch: Forging New Agents For Change in International Agreements”, **Journal of Commonwealth Law and Legal Education**, Cilt 7, No: 1, 2009, s. 1-4.

Whiteman, K.: “Africa, the ACP and Europe: the Lessons of 25 Years”, **Development Policy Review**, Cilt 16, 1998, s. 29-37.

Williams, P., L. Chrisman (Der.): **Colonial Discourse and Post Colonial Theory**, , Prentice Hall Press, London, 1994

Wise, R., M. O. Brena: “Migration and Imperialism: The Mexican Workforce in the Context of NAFTA”, **Latin American Perspectives**, Cilt 33, Sayı 2, Mart 2006, s. 33-45.

Wolf, S.: “The Future of Cooperation Between the EU and ACP Countries”, **Intereconomics**, Cilt 32, Sayı 3, Mayıs-Haziran 1997, s. 126- 133.

Wright, S.: “Negotiating Economic Partnership Agreements: Contexts and Strategies”, Gerrit Faber ve Olufemi Barbarinde (Der.) içerisinde, **The European Union and the Developing Countries**, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2005.

Yakış, Y.: “Avrupa Birliği’nde İkincilik ve Oransallık İlkeleri”, Ankara, 2004. (Çevrimiçi) 21.11.2012 <http://www.yasaryakis.com.tr/TR/belge/1-383/makaleler.html>

Young, R. J. C.: **Postcolonialism an Historical Introduction**, Blackwell Publishing, United Kingdom, 2001.

Zahar, R.: **Sömürgecilik ve Yabancılaşma**, Çev. Bayram Doktor, İnsan Yayınları, İstanbul, 1999.

Zartman, I. W., (Der.): **Europe and Africa: the New Phase**, Lynne Rienner Publishers, London, 1993.

Ziller, J.: “ National Constitutional Concepts in the New Constitution for Europe”, **European Constitutional Law Review**, Cilt 1, Sayı 2, 2005, s. 452-480.

Ziller, J.: “Outermost Regions, Overseas Countries and Territoriesand Others After the Entry into Force of the Lisbon Treaty”, Dimitry Kochenov(Der.) içerisinde, **EU Law of the Overseas**, Kluwer Law International Press, New York, 2011.

Ziller, J.: “The European Union and the Territorial Scope of European Territories”, **Victoria University Wellington Law Review**, Sayı 38, 2007, s. 51- 63.

EKLER:

AKP Ülkeleri Listesi

1. Angola
2. Antigua ve Barbuda
3. Bahamalar
4. Barbados
5. Belize
6. Benin
7. Botsvana
8. Burkina Faso
9. Burundi
10. Kamerun
11. Cape Verde
12. Merkezi Afrika Cumhuriyeti
13. Çad
14. Komoros
15. Demokratik Kongo Cumhuriyeti
16. Kongo
17. Cook Adaları
18. Fildişi Sahili
19. Küba
20. Cibuti
21. Dominik
22. Dominik Cumhuriyeti
23. Doğu Timor
24. Ekvator Ginesi
25. Eritrea
26. Etiyopya
27. Fiji
28. Gabon
29. Gambiya
30. Gana
31. Grenada
32. Gine
33. Gine-Bissau
34. Guyana
35. Haiti
36. Jamaika
37. Kenya
38. Kiribati
39. Lesoto
40. Liberya
41. Madagaskar
42. Malavi
43. Mali
44. Marshall Adaları
45. Moritanya
46. Morityus
47. Mikronezya Federe Devletleri
48. Mozambik
49. Namibiya
50. Nauru
51. Nijer
52. Nijerya
53. Niue
54. Palau
55. Papua Yeni Gine
56. Ruanda
57. St. Kitts ve Nevis
58. St. Lucia
59. St. Vincent ve Grenadines
60. Samoa
61. Sao Tome and Principe
62. Senegal
63. Seyşeller
64. Sierra Leone
65. Solomon Adaları
66. Somali
67. Güney Afrika
68. Sudan
69. Surinam
70. Swaziland
71. Tanzanya
72. Togo
73. Tonga
74. Trinidad ve Tobago
75. Tuvalu
76. Uganda
77. Vanuatu
78. Zambia
79. Zimbabwe

ÖZGEÇMİŞ

1. Soyadı: SÖNMEZ
2. Adı: Pelin
3. Doğum Tarihi: 09.08.1980
4. Uyruğu: T.C.
5. Medeni Hali: Bekar
6. İletişim Bilgileri: Fulya Mah. Ortaklar Cad. Galipbey Sok. Orhun Apt. No.3 Daire 5
Mecidiyeköy-İSTANBUL

GSM: 0 532 702 58 51

E-mail: pelinsonmez11@gmail.com

7. Öğrenim:

Öğrenim / eğitim alınan kurum [tarih: başlangıç-bitiş]	Alınan diploma veya dereceler
İstanbul Üniversitesi 2006-	Doktora Öğrencisi- Avrupa Birliği (Tez aşaması)
Dokuz Eylül Üniversitesi 2002-2005	Yüksek Lisans- Avrupa Birliği
Başkent Üniversitesi 1998-2002	Lisans- Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

8. Yabancı Dil: (1 ile 5 arası not verin):

(Puanlama: 1-çok iyi, 2-iyi, 3-orta, 4-zayıf, 5-çok zayıf)

Dil	Okuma	Konuşma	Yazma
İngilizce	1	1	1
Yunanca	4	4	4

9. Üye olunan meslek kuruluşları:

2006 - ... Ekonomistler Platformu (STK)

10. Diğer beceriler (örn. bilgisayar bilgisi, vb.):

Ms Office Uygulamaları

11. Başlıca vasıfları (AB projeleri ile ilgili):

Hazırlanan Projeler

2012

- Merkezi Finans ve İhale Birimi ile T.C. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Hibe Programı'na sunulan HRE/602 numaralı "Demokrasi ve Haklarım için Buradaydım, Buradayım ve Burada Olacağım" başlıklı eğitim Projesi

2011

- İstanbul Kalkınma Ajansı Doğrudan Faaliyet Desteği Programı Kapsamında Ekonomistler Platformu için hazırlanan "İstanbul'un Sağlık Turizminde Bir Değerlendirme" Başlıklı Araştırma Projesi

2010

- Tokat Erbaa Ziraat Odası için hazırlanan "Erbaa Üzümleri Avrupa ile Buluşuyor" Başlıklı Mesleki Eğitim Projesi

2009

- Okul Öncesi Eğitiminin Güçlendirilmesi Programı kapsamında 36-72 aylık işitme engelli çocukların eğitimi için hazırlanan "Sessizliğime Kulak Ver- Okul Öncesi Eğitimin Güçlendirilmesi" Projesi

2008

- Organik Tarım Derneği Kapsamında Organik Tarım Alanında Ara Eleman Yetiştirilmesine Yönelik İŞKUR projesi
- Sürdürülebilir Ekolojik Yaşam Derneği İçin Hazırlanan ve Genç Balıkçıların İstihdamına Yönelik Tayfalık Eğitimi İŞKUR projesi
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Beltur Aşçıbaşı ve Çalışanlarının Beslenme Uygulamaları ve Yemek Sunum Tekniklerini içeren Leonardo Da Vinci projesi

2007

- Tokat Erbaa Meslek Yüksek Okulu Yeni Mezunlarının Bazel II Kriterleri üzerine eğitimini kapsayan Leonardo Da Vinci projesi
- Türkiye- Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Ortak Küçükü Projeler Programı kapsamında "Türkiye ve Bulgaristan Arasında Toplu Taşıma İşbirliği'nin Geliştirilmesi" projesi

2006

- Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları Girişimi Programı kapsamında hazırlanan “Avrupa Birliği Ekseninde İzmir Emniyet Müdürlüğü’nde Demokrasi ve İnsan Hakları Kültürünün Geliştirilmesi projesi
- Üniversite Mezunlarına Yönelik e-ticaret Eğitim programını içeren Leonardo Da Vinci projesi
- Sivil Toplum Kuruluşlarına yönelik kültürel hakların geliştirilmesi Programı kapsamında hazırlanan “Roman Kültürü Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği’nin Örgütlü Haklar Kapsamında Geliştirilmesi” projesi
- Avrupa Bilgi Köprüleri Programı Kapsamında Hazırlanan “Yeni Bulgaristan Üniversitesi Ve Dokuz Eylül Üniversitesi Arasında Sendikalar, İş Güvenliği Ve Sosyal Diyalog Alanlarında Bilgi Köprüsünün Oluşturulması” Başlıklı proje

2005

- Seyit Şanlı Endüstri Meslek Lisesi Yeni Mezunlarını Soğutma Sistemleri İle İlgili İngiltere ’de Mesleki Eğitim Almalarını İçeren Leonardo Da Vinci projesi

Yürütülen Projeler

2013-

MFİB Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülmekte olan HRE/602 numaralı “Demokrasi ve Haklarımız için Buradaydım, Buradayım ve Burada Olacağım” Başlıklı Hibe Projesi Koordinatörü

2012

İstanbul Kalkınma Ajansı tarafından yürütülmekte olan “İstanbul’un Sağlık Turizminde Bir Değerlendirme” Başlıklı Doğrudan Faaliyet Desteği Projesi Koordinatörü

2009

İŞKUR Aktif İstihdam Tedbirleri 2 Hibe Programı kapsamında Kadıköy Belediyesi ve Marmara Üniversitesi ortaklığında yürütülen “Kadıköy’de Yeni Umutlar 2” projesi Proje Koordinatörü

12. Bölgedeki (Türkiye’deki) Özel Deneyimleri

Ülke	Tarih (Başlangıç – Bitiş)
İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi (Ankara)- Stajyer	Haziran 2002
Arçelik A.Ş. (İzmir)- Stajyer	Temmuz 2001

13. Profesyonel deneyim

Tarih (Başlangıç- Bitiş)	Yer	Şirket	Pozisyon	Tanım
2004- 2006	İzmir	Dokuz Eylül Üniversitesi	Araştırma Görevlisi	Akademik Eğitmenlik
2007	İstanbul	Projes İş Geliştirme	AB Proje Yöneticisi	Proje Yönetim ve Danışma Hizmetleri
2008-2009	İstanbul	Kadıköy Belediyesi	Proje Koordinatörü	Kadıköy’de Yeni Umutlar 2 Projesi
2010- 2012	İstanbul	D&DK Danışmanlık	Uzman	Proje Yönetim ve Danışma Hizmetleri
2012- 2013	İzmir	Özel Proje AB Danışmanlık	Eğitmen	Proje Döngüsü Yönetimi Eğitmeni

14. Diğer ilgili bilgiler (yayınlar vs.)

Akademik çalışmalar

- “Avrupa Birliği’nin Demokratik Yapısı ve Bu Yapının Birliğin Geleceği Üzerindeki Etkileri” konulu yüksek lisans tezi
- Bahar 2006 döneminde Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisinde yayımlanan “Küreselleşme, Avrupa Birliği Ve İstihdam: Çalışma İlişkilerindeki Dönüşüm” başlıklı makale
- Bahar 2007 döneminde Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yayımlanan olan “Onay Sürecinin Bir Parçası Olarak Avrupa Anayasası ve Referandumlar: Avrupa Entegrasyonu İçin Bir İnceleme” başlıklı makale
- 1-2 Aralık 2011 tarihinde Fransa- Rouen’de düzenlenen -Europe Seen From Here and Elsewhere- adlı konferansa sunulan” Comparative Geographical Perception of World Analysis Between Turkish And Azerbaijani Students” başlıklı konferans bildirisi

Doktora Tezi: Avrupa Birliği’nde Yeni Dönem Postkolonyal İlişkiler ve Göç Politikaları Diyalogu

Eğitimler (Eğitimci Olarak Katıldığı Eğitimler)

01-08. 11.2010 Trakya Kalkınma Ajansı adına düzenlenen “ Proje Döngüsü” Eğitim Programları Eğitmeni

- 10-20. 01. 2011 Güney Marmara Kalkınma Ajansı adına düzenlenen “ Proje Döngüsü” Eğitim Programları Eğitmeni
- 05-09. 02. 2011 Bahçeşehir Üniversitesi AB Klübü 2. Proje Hazırlama Kampı Eğitmeni
- 14-16. 02. 2011 Güney Marmara Kalkınma Ajansı “İktisadi Mali Destek Programı” Teknik Yardım Masası Balıkesir Sorumlusu
- 21-26. 05.2011 Bahçeşehir Üniversitesi AB Klübü 3. Proje Hazırlama Kampı Eğitmeni
- 30.05- 03.06.2011 Trakya Kalkınma Ajansı adına düzenlenen “ Proje Döngüsü” Eğitim Programları Eğitmeni
- 13- 16.09.2011 Trakya Kalkınma Ajansı adına düzenlenen “Proje Döngüsü” Eğitim Programları Eğitmeni
- 13-17.02.2012 Kafkas Üniversitesi ve Serhat Kalkınma Ajansı adına düzenlenen “AB Proje Döngüsü” Eğitim Programları Eğitmeni
- 02-06.03.2012 Iğdır Meslek yüksek Okulu ve Serhat Kalkınma Ajansı adına düzenlenen “AB Proje Döngüsü” Eğitim Programları Eğitmeni
- 02.05.2012 Bahçeşehir Üniversitesi AB Klübü 5. Proje Hazırlama Kampı Eğitmeni
- 03-15.10. 2012 Kıyı Eminyeti Genel Müdürlüğü uzmanlarına yönelik gerçekleştirilen “Proje Döngüsü” Eğitim Programı Eğitmeni
- 13-19. 05.2013 Bitlis Valiliği uzmanlarına yönelik gerçekleştirilen “Proje Döngüsü Yönetimi” Eğitim Programı Eğitmeni
- 01-05. 10. 2013 Youth- Agenda Derneği Proje Hazırlama Kampı Eğitmeni

Seminer, konferanslar

- 21.12.2004 6. Çerçeve Programı bilgilendirme semineri katılımcısı(EBSO)
- 7.06.2005 Leonardo da Vinci Programı iletişim semineri katılımcısı (Başbakanlık ve Ulusal Ajans)
- 1.04- 21.05.2006 Uygulamalı İthalat-İhracat eğitim programı katılımcısı(Dokuz Eylül Üniversitesi/ATMER)
- 25-26.05.2006 “Avrupa Birliği'nin Etkisi: Bulgaristan Örneği, Türkiye Örneği” Başlıklı Sempozyum konuşmacısı (Dokuz Eylül Üniversitesi- ATMER ve Yeni Bulgaristan Üniversitesi)

25-26.06. 2009 Almanya, Bremen Teknik Üniversitesi'nde düzenlenen "Mesleki Öğretmenler ve Meslek Eğitimi İçin Avrupa Danışmanlık Çalıştayı" katılımcısı

Aktiviteler

24.6.2005 "Bütünleşme Sürecinde AB ve Polis" başlıklı seminerde konuşmacı (İzmir Emniyet Müdürlüğü)

1-9.10.2005 "Türkiye Avrupa Birliği'ne Katılabilir Mi? Ekonomik Etkiler" Başlıklı Seminer Programı Katılımcısı (Dokuz Eylül Üniversitesi ve Brandenburg Üniversitesi)

10. 2008-12.2009 Amerikan Konseyleri ve Ekonomistler Platformu arasında ortaklaşa yürütülen Legislative Education and Practice Program (LEAP) Türkiye Proje Yürütücüsü ve irtibat kişisi

